

სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტი

კობა ბასილაია

საბანკო საქმე

თბილისი
2018

სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტი

კობა ბასილაია

საბანკო საქმე

თბილისი 2018

სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტი

კობა ბასილაია

საბანკო საქმე

რეკომენდებულია სახელმძღვანელოდ სსუ-ს
ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტის საბჭოს
გადაწყვეტილებით (ოქმი N5. 28 ნოემბერი 2018).

თბილისი, 2018.

სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტი.

კობა ბასილაია. წიგნი-„საბანკო საქმე“ სასაწავლო- პრაქტიკული სახელმძღვანელო (პირველი გამოცემა). სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა. თბ. ,2018.- გვ. (ელექტრონული წიგნი)

ნაშრომი დამუშავებულია საბანკო კანონმდებლობის შესაბამისად. მასში განხილულია საბანკო სისტემის განვითარების ისტორიის, ორგანიზაციის, თანამედროვე საბანკო-საკრედიტო სისტემის, ცენტრალური ბანკის მიერ ფულად-საკრედიტო სისტემის რეგულირების ფორმებისა და მეთოდების, რესურსების მოზიდვასა და განთავსებასთან დაკავშირებული საბანკო ოპერაციების სახეობების, კომერციული ბანკების საქმიანობის ანალიზის, კომერციული ბანკის აქტიური და პასიური ოპერაციების, საბანკო მენეჯმენტის მეთოდოლოგიური საფუძვლების, საქართველოს კომერციული ბანკის უნაღდო ანგარიშსწორების, საბანკო დაკრედიტების თანამედროვე სისტემის,კომერციული ბანკის საკასო და საინვესტიციო მომსახურების, სავალუტო და სპეციალური ოპერაციების, თანამედროვე საბანკო პროდუქტების და ტექნოლოგიების, საბანკო რისკ-მენეჯმენტის, კონტროლისა და ანგარიშგების საკითხები.

სახელმძღვანელოს სხვადასხვა თავში მოცემული პრაქტიკული მაგალითები გაუადვილებს მკითხველს თეორიული საკითხების შესწავლა-გაცნობიერებაში.

წიგნი - „საბანკო საქმე“ სასაწავლო-პრაქტიკული სახელმძღვანელო ორიენტირებულია უმაღლესი განათლების ეკონომიკისა და ბიზნესის ადმინისტრირების პროფილის საბაკალავრო და სამაგისტრო პროგრამების ასათვისებლად. აგრეთვე, დოქტორანტებისთვის, მეცნიერ-მკვლევარებისთვის და პრაქტიკოს ფინანსისტ-ბანკირებისთვისაც.

სამეცნიერო-რედაქტორები :

1. ზურაბ ლიპარტია ეკონომიკის მეცნიერებათა დოქტორი. სსუ-ის პროფესორი.

2. გიორგი ცაავა ეკონ. მეცნ. დოქტორი,სტუ-ს ბიზნესტექნოლოგიების ფაკულტეტის პროფესორი.

რეცენზენტები:

1. მარინე ხუბუა ეკონომიკის აკად. დოქტორი, სსუ-ს ასოცირებული პროფესორი.

2. ლია ელიავა ეკონომიკის აკად. დოქტორი, ქუთაისის უნივერსიტეტის პროფესორი.

С ბასილაია კ., „საბანკო საქმე“ სსუ. თბ., 2018.

რეზიუმე

თემა 1. საბანკო -საკრედიტო საქმიანობის სისტემა:

- 1.1. საბანკო საქმიანობის ჩამოყალიბების ევოლუცია და ბანკების კლასიფიკაცია; გვ.10-17
- 1. 2. საბანკო საქმიანობის სამართლებრივი რეგულირების ისტორიული გამოცდილება და პერსპექტივები; გვ.17-26
- 1. 3. თანამედროვე საბანკო-საკრედიტო სისტემის ელემენტების მიმოხილვა გვ.26-33

თემა 2. ცენტრალური ბანკების როლი ქვეყნის ეკონომიკის განვითარებაში:

- 2.1. ცენტრალური ბანკის ევოლუცია და არსი; გვ.35-37
- 2.2. საქართველოს ეროვნული ბანკის ძირითადი ფუნქციები და ამოცანები; გვ.37-42
- 2.3. ცენტრალური ბანკის ფულად-საკრედიტო რეგულირების ინსტრუმენტები გვ.42-46

თემა 3. კომერციული ბანკის საქმიანობის პრინციპები, ფუნქციები და საინვესტიციო ასპექტები:

- 3.1. კომერციული ბანკის საქმიანობის არსი, პრინციპები და ფუნქციები; გვ.48-52
- 3.2. კომერციული ბანკის ფუნქციები და საკრედიტო ოპერაციები; გვ.52-55
- 3.3. კომერციული ბანკის საინვესტიციო საქმიანობის განვითარების ასპექტები. გვ.55-68

თემა 4. კომერციული ბანკების პასიური ოპერაციების მიმოხილვა:

- 4.1. კომერციული ბანკის პასიური ოპერაციები და სტრუქტურა; გვ.70-77
- 4.2. კომერციული ბანკის კაპიტალის ფუნქციები და სტრუქტურა; გვ.77-82
- 4.3. კომერციული ბანკის საწესდებო კაპიტალის ფორმირების წყაროები; გვ.82-86
- 4.4. კომერციული ბანკის მოზიდული სახსრების მახასიათებლები. გვ.86-93

თემა 5. საბანკო მენეჯმენტი:

- 5.1. საბანკო მენეჯმენტის არსი, მიზანი და ელემენტები; გვ.95-99
- 5.2. სტრატეგიული დაგეგმვა და ბიუჯეტირება კომერციულ ბანკში; გვ.99-105
- 5.3. კომერციულ ბანკის ფინანსური მენეჯმენტი. გვ.105-108

თემა 6. კომერციული ბანკის აქტივების სტრუქტურა და ოპერაციები

- 6. 1. საბანკო სისტემის ძირითადი მახასიათებლები; გვ.110-113
- 6. 2. ბანკის აქტიური ოპერაციების კლასიფიკაცია; გვ.113-116
- 6. 3. კომერციული ბანკის აქტივების სტრუქტურა, ხარისხი და მისი შეფასება. გვ.116-131

თემა 7. საბანკო სისტემის ძირითადი ელემენტების მენეჯმენტის მეთოდოლოგიური საფუძვლები

- 7.1. კომერციული ბანკის ლიკვიდობის, გადახდისუნარიანობის არსი და მათზე მოქმედი ფაქტორები; გვ.133-141
- 7. 2. კომერციული ბანკის ლიკვიდობის მართვა და შეფასება; გვ.141-155
- 7. 3. კომერციული ბანკის შემოსავლები, ხარჯები და მოგებიანობის შეფასება. გვ.155-167

თემა 8. საქართველოს კომერციული ბანკის უნაღდო ანგარიშსწორების სისტემა

- 8.1. უნაღდო ანგარიშსწორების როლი ეკონომიკაში; გვ.169-170

8.2. უნაღდო ანგარიშსწორების ორგანიზების ზოგადი დებულებები, ბანკთაშორისი ანგარიშსწორება; გვ.170-176

8.3. საქართველოს კომერციულ ბანკებში ანგარიშის გახსნის წესი, საგადახდო საბუთების სახეობები, მათი გაფორმება და გამოყენება; გვ.176-186

8.4. ანგარიშსწორება საგადახდო და საინკასო დავალებებით; დოკუმენტური ოპერაციები (აკრედიტივი და ინკასო); ანგარიშსწორება ჩეკებით. გვ.186-197

თემა 9. საბანკო დაკრედიტების თანამედროვე სისტემა და პროცესი :

9.1. საბანკო დაკრედიტების საფუძვლები, საკრედიტო პოლიტიკა და უზრუნველყოფის ფორმები; გვ.199-210

9.2. საბანკო პროცენტი, საპროცენტო მარჟა, საპროცენტო განაკვეთის სახეობები და დარიცხვის მეთოდები; გვ.210-214

9.3. საბანკო კრედიტების კლასიფიკაციის ელემენტების მახასიათებლები გვ.214-232

თემა 10. კომერციული ბანკის საკასო და საინვესტიციო მომსახურების ოპერაციები:

10.1. ბანკის სალაროს მეურნეობის ორგანიზება და მართვა; გვ.234-245

10.2. ბანკოტებისა და მონეტების ფორმირება, ფულადი სახსრების ინკასაცია; გვ.245-248

10.3. კომერციული ბანკების საინვესტიციო ოპერაციების მართვა ფასიანი ქაღალდებით. წარმოებული ოფციონები, ფიუჩერსები, სვოპები. გვ.248-253

თემა 11. კომერციული ბანკის სავალუტო ოპერაციები:

11.1. სავალუტო ოპერაციების არსი და კლასიფიკაცია, სავალუტო ბაზარი და მისი სტრუქტურა; გვ.255-268

11.2. კომერციული ბანკების სავალუტო ოპერაციების სახეობები; გვ.268-273

11.3. სავალუტო ინტერვენციები და ეროვნული ვალუტის ოფიციალური გაცვლითი კურსის განსაზღვრის წესი. გვ.273-275

თემა 12. კომერციული ბანკის ფინანსური მომსახურების სპეციალური ოპერაციები:

12. 1. ლიზინგური ოპერაციები; გვ.277-290

12.2. ფაქტორინგული ოპერაციები; გვ.291-296

12.3. ფორფეტიנגული და სატრასო ოპერაციები. გვ.296-302

თემა 13. თანამედროვე საბანკო პროდუქტები და ტექნოლოგიების გამოყენება

13.1. საბანკო პლასტიკური ბარათები; გვ.304-310

13.2. დისტანციური საბანკო მომსახურება, ბანკომატი; გვ.310-314

13.3. ელექტრონული გზავნილები სავაჭრო ორგანიზაციებში. გვ.314

თემა 14. საბანკო რისკების სახეობები და საბანკო რისკმენეჯმენტი:

14.1. საბანკო რისკები და მათი კლასიფიკაცია: საკრედიტო რისკი, საბაზრო რისკი, ლიკვიდობის რისკი; საოპერაციო რისკი, სამართლებრივი რისკი, რეპუტაციის რისკი, სტრატეგიული რისკი; გვ.316-330

14. 2. რისკმენეჯმენტი კომერციულ ბანკში; გვ.330-335

14.3. რისკების შეფასებისა და მართვის სისტემა; გვ.335-346

თემა 15. კომერციული ბანკის საქმიანობის კონტროლის სისტემა და ანგარიშგება:

15.1. ბანკის საქმიანობის შიდა კონტროლის სისტემა; გვ.348-351

15.2. შიდა და გარე აუდიტი: მიზნები, ამოცანები;	გვ.351-358
15.3. საბანკო ანგარიშგების მნიშვნელობა და სახეობები.	გვ.358-366
 ლიტერატურა	 გვ.367-368
 დანართები:	
დანართი 1. სასწავლო კურსის სილაბუსი „საბანკო საქმე“;	გვ.369-378

რეზიუმე

ბანკის არსის, ფუნქციონირების, დაკრედიტების პრინციპების საკრედიტო ურთიერთობების განვითარების და მათზე მოქმედი ფაქტორების კვლევა ეკონომიკური მეცნიერების ინტერესის ცენტრშია. აღნიშნულ საკითხებს მიემდგნა მრავალი მეცნიერული ნაშრომი, სადაც მეტ-ნაკლები სიზუსტითაა გაშუქებული მოცემული პრობლემის ცალკეული ასპექტები. ჩვენი ქვეყნის სინამდვილეში აღნიშნული საკითხების მნიშვნელობა განსაკუთრებით გაიზარდა გასული საუკუნის 90-იანი წლებიდან, როდესაც ქვეყანამ მოიპოვა პოლიტიკური დამოუკიდებლობა და დაადგა საბაზრო ეკონომიკის გზას.

ფაქტია, რომ საბანკო და საკრედიტო სისტემა თანამედროვე მაღალგანვითარებული ქვეყნების ერთ-ერთ ურთულეს და საინტერესო სფეროს წარმოადგენს, რომელიც ტრანსფორმირებადი ეკონომიკის პირობებში განვითარების რიგი თავისებურებებით ხასიათდება და მის გამართულ მუშაობაზე დიდადაა დამოკიდებული მთელი ეკონომიკური სისტემის ქმედითუნარიანობა. საბაზრო ურთიერთობათა დამკვიდრება და პერსპექტივაში განვითარება წარმოდგენელია კომერციული საბანკო სისტემის წარმატებული ფუნქციონირების გარეშე, რადგან იგი უშუალო ზემოქმედებას ახდენს საბაზრო ეკონომიკის პრაქტიკულად ყველა სფეროზე, განსაზღვრავს მისი განვითარების ვექტორს.

საბანკო სისტემის ფორმირების პროცესში ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ამოცანაა ბანკების გარეთ არსებული ფულის საბანკო არხებში მოქცევა. აღნიშნული პრობლემის გადაწყვეტა მნიშვნელოვნად არის დამოკიდებული საბანკო სექტორის საგადახდო და საანგარიშსწორებო სისტემების გაუმჯობესებაზე. ამიტომ საბანკო სისტემის განვითარების ერთ-ერთი მთავარი მიმართულება უნდა გახდეს ანგარიშსწორებისა და ანგარიშთა გეგმების შემდგომი მოდერნიზაციის პროცესის სრულყოფა, საბანკო ტექნოლოგიებისა და კომერციული ბანკების მომსახურების სფეროს გაფართოება, ანაზრების საიდუმლოების დაცვა, ბანკების ლიკვიდობის მართვის გაუმჯობესება, საბანკო სისტემის მდგრადობისა და საიმედოობისათვის ოპტიმალური პირობების შექმნა.

დღევანდელ პირობებში კომერციული ბანკები ეკონომიკის ფუნქციონირების ცენტრალურ რგოლად გადაიქცა. საბანკო სისტემის განვითარება სახელმწიფო ეკონომიკის განვითარების ერთ-ერთ მთავარ საფუძველს წარმოადგენს. ბანკების როლი ეკონომიკის განვითარებაში ძალიან მაღალია.

„საბანკო საქმის“ დისციპლინის შესწავლის ძირითად ამოცანას წარმოადგენს:

- საბანკო სისტემების საქმიანობის სფეროში საბაზო მომზადების შეძენა;
- საქართველოს და ეკონომიკურად განვითარებული ქვეყნების სხვადასხვა სახის ბანკების საქმიანობასთან დაკავშირებული ფართო წრის საკითხების დაუფლება;
- საბაზრო ეკონომიკის პირობებში საქართველოს ეროვნული (ცენტრალური) ბანკის ფუნქციებისა და საბანკო სექტორის შიგნით ურთიერთობათა სისტემის შესწავლა;

საბაზრო ურთიერთობების ფორმირების პირობებში საბანკო საქმიანობა ორმაგი

დატვირთვით გამოირჩევა. ისინი არამარტო კომერციულ დაწესებულებებს, არამედ მნიშვნელოვან სოციალურ ინსტიტუტსაც წარმოადგენენ. როგორც კომერციული საწარმოები, ბანკები მაქსიმალურად შესაძლო მოგების მიღებაში არიან დაინტერესებულები, ხოლო როგორც სოციალური ინსტიტუტები - ისინი ფინანსური ინფრასტრუქტურის მთავარ რგოლს წარმოადგენენ და საბიუჯეტო სისტემასთან ერთად, სახელმწიფოს ფუნქციონირების სტაბილური პირობებისა და მოსახლეობის საყოფაცხოვრებო დონის ამაღლების უზრუნველყოფას ემსახურებიან.

საბანკო სისტემა საბაზრო ინფრასტრუქტურის ყველაზე მნიშვნელოვანი და საბაზრო ეკონომიკის ერთ-ერთი ურთულესი სფეროა, რომელიც უშუალოდ ზემოქმედებს, პრაქტიკულად, ეკონომიკის ნებისმიერ სფეროზე. საწარმოების, ორგანიზაციებისა და მოსახლეობის საფინანსო-საკრედიტო მომსახურების ორგანიზების სამეურნეო სექტორების განვითარების საქმეში. საკრედიტო ორგანიზაციების გამართულ ფუნქციონირებას მეტად მნიშვნელოვანი როლი ენიჭება. ბანკები, თავიანთი საქმიანობის უნივერსალიზაციისა და სპეციალიზაციით, პრაქტიკულად, კვლავწარმოების პროცესთან მუდმივად და განუყოფლად არიან დაკავშირებული.

თემა 1. საბანკო-საკრედიტო საქმიანობის სისტემა

✧ თემის სტრუქტურა:

- 1.1. საბანკო საქმიანობის ჩამოყალიბების ევოლუცია და ბანკების კლასიფიკაცია;
 - 1.2. საბანკო საქმიანობის სამართლებრივი რეგულირების ისტორიული გამოცდილება და პერსპექტივები;
 - 1.3. თანამედროვე საბანკო-საკრედიტო სისტემის ელემენტების მიმოხილვა
- თემის მიზანი:**

1. გააცნობიეროთ საბანკო საქმიანობის ისტორიული გამოცდილება;
2. შეისწავლოთ თანამედროვე საბანკო-საკრედიტო სისტემის ელემენტები.

✎ თემის შესწავლის შემდეგ თქვენ შეძლებთ:

1. ჩამოაყალიბოთ: საბანკო საქმიანობის ჩამოყალიბების და განვითარების ისტორიული გამოცდილება; ბანკების კლასიფიკაცია და საბანკო საქმიანობის სამართლებრივი რეგულირების ისტორიული გამოცდილება და შემდგომი პერსპექტივები.
2. განსაზღვროთ საქართველოში საბანკო სისტემის განვითარების ეტაპები; ასევე განვითარებულ ქვეყნებში საკრედიტო სისტემის სრულყოფის საკითხები, რომელიც დიდადაა დამოკიდებული საბანკო სექტორის ფუნქციონირების მრავალფეროვნებაზე;
3. შეისწავლოთ წამყვანი ევროპული ქვეყნების საბანკო-საკრედიტო სისტემის განვითარების ისტორიული გამოცდილება

თემის ძირითადი კონცეფციური და საკვანძო საკითხები :

სავაზშო კაპიტალი; საკრედიტო სისტემის აღორძინების პრინციპი; ახალი ეკონომიკური პოლიტიკა; კანონი სახელმწიფო ბანკის დაარსების შესახებ; ქვეყნის საბანკო ორგანიზაციების ფორმები; ორსაფეხურიანი საბანკო სისტემა; სპეციალური არასაბანკო საკრედიტო-საფინანსო ინსტიტუტები

1.1. საბანკო საქმიანობის ევოლუცია და ბანკების კლასიფიკაცია

საბანკო საქმის წარმოშობა-განვითარება დაკავშირებულია პროცენტის (მოგების) მომტან კაპიტალთან, რომელსაც ისტორიულად წინ უსწრებდა სავაზმო კაპიტალი, რომელიც უკვე არსებობდა პირველყოფილი წყობის პერიოდში. პროცენტის მომტანი კაპიტალის მთავარ ფორმად სასესხო კაპიტალი ითვლება. როგორც კი კერძო საკუთრება წარმოიქმნა, საქონელგაცვლიდან განვითარდა საქონლური ფულადი ურთიერთობანი, რამაც გააძლიერა საზოგადოების ქონებრივი ურთიერთობანი. სათავეში მდგომმა მდიდარმა ფენამ შესაძლებლობა მიიღო ფული სესხად მიეცათ მათთვის ვისაც იგი სჭირდებოდა. ასეთი სესხები, როგორც წესი, დაკავშირებული იყო მიწის საწინდართან. თუ მოვალე ვერ შეძლებდა სესხის დაბრუნებას, მაშინ საწინდარი მიწა სესხის მიმცემის საკუთრებაში გადადიოდა. თუ მსესხებელს მიწა არ ჰქონდა, მაშინ იგი თვითონ ხდებოდა დამოკიდებული. სავაზმო კაპიტალის წარმოქმნასა და განვითარებასთან მჭიდროდაა დაკავშირებული საბანკო საქმის წარმოშობა.

ბანკების საწყისი და ძირითადი ფუნქცია გადასახადებში შუამავლობა იყო. ასეთი შუამავლობის შედეგად ბანკებმა თავისუფალი ფულადი კაპიტალი პროცენტის (შემოსავლის) მომტანად აქცია. ისინი ფულად საშუალებებს ყველა შესაძლო წყაროდან აგროვებდნენ და კრედიტით აძლევდნენ მოთხოვნის შესაბამისად, პირველ ყოვლისა გაბატონებულ კლასს.

ბანკების მსგავსი ინსტიტუტები, ჯერ კიდევ ადრეულ საუკუნეებში არსებობდა. ეგვიპტეში საბანკო ოპერაციები ხორციელდებოდა ძვ. წთ. აღ. 2700 წ. ბაბილონსა და ასურეთის მრავალრიცხოვანი დოკუმენტები (მაგ; ჰამურაბის კანონების კრებული, ძვ. წთ. აღ. 1704-1662 წწ.) მოწმობენ რომ მაშინაც იყო ვექსილი და ჩეკი, ხოლო სახსრების შენახვისა და სასესხო ოპერაციების ფორმები კანონით რეგულირდებოდა. მაგ., სახსრების შენახვისათვის კანონი ითვალისწინებდა გადასახადს. იმ დროს სესხები გაიცემოდა არა მხოლოდ ფულადი ფორმით, არამედ ცალკეული საქონლის სახით (მაგ: ხორბლით, ფინიკით, შალით, ზეთით და ა. შ.), აქაც აგრეთვე ადგილი ჰქონდა პროცენტის დარიცხვას. ამასთან, საქონლის შესანახად გამოიყენებოდა საკულტო-რელიგიური შენობები, რადგან იქ უზრუნველი იყო უმაღლესი უსაფრთხოება.

მონათმფლობელურ საბერძნეთში მონასტრები, როგორც ფულის შენახვის ადგილები, წამყვან როლს ასრულებდნენ და კულტის მსახურებიც არსებითად თავისებურ ბანკირებად ითვლებოდნენ. ერნსტ კურტიუსი წიგნში „საბერძნეთის ისტორია“, წერს: ყველა წამყვან მონასტერთან დაკავშირებული იყო ფინანსების მართვა. ქურუმები ესწრაფოდნენ მონასტრის წლიური შემოსავლის გაზრდას მათი უნარიანი მართვით, მიწის არენდით, სესხის მომგებიანი გაცემის საშუალებით, განძის წარმოქმნას, რომელიც საკმარისი იქნებოდა არამარტო წესჩვეულებების შესასრულებლად, არამედ მონასტრის ძლიერების განმტკიცებისათვის. სწორედ ამ დროს მიეკუთვნება ცნობილი მარცვა.

ჰეროტრატემ ძვ. წთ. აღ. 356 წ. არტემიდა ეფესელის ტაძარი დაწვა არა იმისთვის, როგორც ეს მიღებული იყო, „ისტორიაში შესულიყო“, არამედ იმისათვის, რომ დაწვის გზით დაეფარა გამარცხის კვალი. მეხუთე ასწლეულში ძვ. წთ. აღ. რომში გაიცემოდა პროცენტიანი სესხები გირავნობით ან მის გარეშე, ხოლო 100 წლის შემდეგ გამოჩნდნენ „ბანკირები“. მეორე პუნიკური ომის დროს (დაახლოებით 200 წ. ძვ. წთ. აღ.) რომი

ხმელთაშუა ზღვის წამყვან საფინანსო ცენტრად ითვლებოდა.

სავაჭრო კაპიტალმა თავის სრულ განვითარებას მონათმფლობელურ და ფეოდალურ საზოგადოებაში მიაღწია. იგი ორი ძირითადი ფორმით არსებობდა: ფულადი სესხის სახით გაბატონებული კლასებისათვის (მონათმფლობელებისა და ფეოდალებისათვის) და ნატურალური ფორმით საქონლის მარტივი მწარმოებლებისათვის. ამ დროისათვის მევახშეებად უმთავრესად ვაჭრები, ფეოდალ-მიწათმოქმედნი, აგრეთვე მონასტრები გამოდიოდნენ. საპროცენტო განაკვეთი საკმაოდ მაღალი იყო. იგი 40-დან 100%-მდე მერყეობდა, ცალკეულ შემთხვევაში შეიძლება მეტიც ყოფილიყო, მაღალი საპროცენტო განაკვეთი ეწინააღმდეგებოდა საწარმოო ძალების განვითარებას. ძირს უთხრიდა მონათმფლობელური და ფეოდალური წარმოების წესს. ფეოდალიზმის დროს მეფეები, ომისა და კრიზისის დროს, მიმართავდნენ მიმოქცევაში არსებული ლითონური ფულის გაფუჭებას. ამის შემდეგ გაჩნდა ზარაფების პროფესია, რომლებიც ამოწმებდნენ მონეტების ხარისხს და გაცვეთილის შეცვლის აუცილებლობისას, ახდნენ ახლის გაჭედვას. ფულის ასეთმა გაცვლამ ბოლოს და ბოლოს გამოიწვია დეპოზიტური ოპერაციების განვითარება თანამედროვე გაგებით. პირველად ფული საბანკო დაწესებულებებში თავსდებოდა დეპოზიტის სახით იმ პირობით, რომ შემდგომ პატრონებს იგივე მონეტები დაუბრუნდებოდათ. შემდეგ დაიწყო დეპოზიტების გამოყენება სესხისათვის, რამდენადაც მევახშეს უნდა დაებრუნებინა იგივე თანხა და არა იგივე ფული, როგორც ასეთი, ამიტომ ე.წ. შენახვის დეპოზიტები თანდათან გარდაიქმნა ბანკის დეპოზიტებად. კლიენტს შეჰქონდა ბანკში ფულადი თანხა იმისათვის, რომ გარკვეული დროის შემდეგ გადაეტანა იგი თავისი სავაჭრო პარტნიორის ანგარიშზე. იმავდროულად მის საბანკო ანგარიშზე შედიოდა გადასახადები კლიენტებისაგან. ანგარიშებში დებეტური და კრედიტული ჩაწერების საშუალებით ხორციელდებოდა ფულის ბრუნვა. წარმოიქმნა სპეციალური ინსტიტუტები - ჟირობანკები („ჟირო» ბერძნული სიტყვაა და წრეს ნიშნავს), რომლებიც ამ ოპერაციებს ახორციელებდნენ. პირველი ბანკი თანამედროვე გაგებით იტალიაში, ქ. გენუაში წარმოიქმნა 1407 წ. ამ დროისათვის, პირველ ყოვლისა იტალიაში გამოჩნდა საბანკო საქმიანობის ახალი ინსტიტუტები. წარმოიქმნა და განვითარდა ბუღალტრული აღრიცხვის ორმაგი სისტემა, რომელმაც თავისი მნიშვნელობა აქამდე შეინარჩუნა. XII საუკუნეში იტალიაში პირველი ვექსილი გაჩნდა. XIV ს-ში ჩვეულებრივი გახდა ვექსილის წარმოდგენა არამარტო მეწაბრის, არამედ მესამე პირის სასარგებლოდ. XVII ს-ის ბოლოს შემოდებულ იქნა გადაცემითი მინაწერი (ინდოსამენტი) ვექსილებზე, რაც აბსტრაქტულ საგადასახადო ვალდებულებად იქცა. იტალიაშივე დეპოზიტების ბაზარზე გაჩნდა ბანკნოტები ეს განპირობებული იყო ეკონომიკური აუცილებლობით, საწარმოო ძალებისა და ვაჭრობის სწრაფი განვითარებით. ოქრო ფულის სახით არ კმაროდა და წარმოიქმნა მოთხოვნილება „სავაჭრო ფულზე».

საწყის ეტაპზე ეს ბანკნოტები სრულყოფილად უზრუნველყოფილი იყო დეპოზიტებით. როგორც კი ზარაფებმა შეამჩნიეს, რომ ყოველდღიურად ყველა ანაბარი არ გამოიყენებოდა თავისი მფლობელების მიერ და რომ ყოველდღიური მოთხოვნილება ყველა დეპოზიტის მხოლოდ განსაზღვრულ პროცენტს შეადგენდა, მათ დაიწყეს საგირაო ბილეთების მიცემა ვაჭრებზე დეპოზიტური დაფარვის გარეშე და ამით თვითონ აძლევდნენ მათ კრედიტებს.

ასეთი ბანკნოტები შეიძლება განხილულ იქნეს, როგორც თანამედროვე ბანკნოტის წინამორბედი. XVII ს-ში, ინგლისში, კაპიტალიზმის განვითარების ადრეულ სტადიაზე, ბანკნოტებმა ფართო გავრცელება პოვა მას შემდეგ, რაც ინგლისის ბანკმა დაიწყო მათი მიმოქცევაში გაშვება.

მევახშეების მონოპოლური პოზიციები დაირღვა სამრეწველო და სავაჭრო კაპიტალისტების მიერ, რომელთაც შემოიღეს ერთმანეთისათვის კრედიტების მიცემა ზომიერი პროცენტებით. მათ ბრძოლას მევახშეების წინააღმდეგ მრავალ ქვეყანაში მხარს უჭერდა სახელმწიფო. 1624 წ. ინგლისში მიღებული იქნა კანონი, რომლითაც შეიზღუდა განაკვეთი რვა პროცენტით. 1651 წ. პროცენტის ზედა ზღვარი განისაზღვრა ექვსით, 1714 წ – ხუთით. არსებობდა სპეციალური წესები იმ მევახშეთა დაჯარიმებისათვის, რომლებიც ეცდებოდნენ ასეთი შეზღუდვების გვერდის ავლას.

თანამედროვე საბანკო საქმის სათავეები უნდა ვეძებოთ, პირველ ყოვლისა, იტალიის, უფრო ზუსტად, ჩრდილოეთ იტალიის შუა საუკუნეების ზარაფების საქმიანობაში. ცნება „ბანკ“, მომდინარეობს იტალიური სიტყვისაგან „BANKO“ (ზარაფების სკამი, ფულის მაგიდა). ყველაზე გავლენიანი იყო კათოლიკური ეკლესიის ხელმძღვანელობასთან დაკავშირებული ბანკები - კურები. საყოველთაოდ ცნობილია მედიჩის სახელოვანი კლასიკური ლიტერატურის ბანკი ფლორენციაში. ფლორენციაში არსებულ ბანკის მთავარ კანტორას 16 ფილიალი ჰქონდა ისეთ ქალაქებში, როგორიცაა პარიზი, ლონდონი, ბრიუგე, ლიონი, ვენეცია, გენუა, რომი, ნეაპოლი. მთავარი კანტორა იძლეოდა ფულად გზავნილებს, რომლებსაც ყველა ფილიალი ანაზღაურებდა და აღნიშნავდნენ, რომ მედიჩის სავაჭრო სახხლი ანაზღაურებს თანხას დედამიწის ნებისმიერ კუთხეში ნამდვილი გზავნილების წარდგენისას... ოქროს გულდენებში“. გერმანიაში აუგსბერგის და საბანკო სახლის ფიუგერებმა 1508 წ. შეძლეს მთელი თავისი რომის აგენტურის გაერთიანება პაპ იოანე მეორის ბანკში. მაგრამ ფიუგერები ახორციელებდნენ ოპერაციებს არა მარტო პაპთან, არამედ ევროპის მეფეებთან და კაიზერებთანაც.

შეიძლება გავაკეთოთ დასკვნა, რომ მთელ მსოფლიოში ბანკების როლი წარმოებისა და მიმოქცევისა მოცულობების განვითარების შესაბამისად იზრდებოდა. გაჩნდა თავისუფალი ფულადი რესურსები, რომელთა აკუმულირება ხორციელდებოდა და სესხის სახით მრეწველ და მოვაჭრე კაპიტალისტებისაკენ მიიმართებოდა. მეურნეობის ყველა დარგში სდასაქონლო-ფულადი მიმოქცევის განვითარებამ საბანკო კაპიტალის განვითარებაც განაპირობა.

ბანკების საწყის ფუნქციებს – ფულით ვაჭრობას, ახალი ფუნქცია – კაპიტალის მართვის ფუნქციაც დაემატა, რომელსაც პროცენტული შემოსავლები მოჰქონდა. ბანკებმა, როგორც კაპიტალის შემგროვებლებმა, წარმოების მთლიანი პროცესების მომსახურება დააწესეს და მასზე უშუალო ზემოქმედების შესაძლებლობა მიიღეს. კაპიტალისტური საკრედიტო სისტემა აღმოცენდა და განვითარდა, როგორც რეაქცია მევახშეობის წინააღმდეგ.

სარგებლის მომტანი კაპიტალი, რომელიც მანამდე მხოლოდ წვრილ მეწარმეებზე და დიდგვაროვნებზე მხოლოდ ფუფუნებით ცხოვრებისათვის გაიცემოდა, კაპიტალისტური წარმოების წესის პირობებს და მოთხოვნებს დაექვემდებარა. კაპიტალისტი მსესხებელი გახდა, რომელიც კრედიტს არა ფუფუნებით

ცხოვრებისათვის, არამედ მწარმოებლური განვითარების მიზნებით იღებდა. კრედიტებზე გაზრდილმა მოთხოვნილებამ ბანკები აიძულა საკრედიტო რესურსების გაზრდისათვის ეზრუნა. ბანკები არამარტო თავისუფალი ფულადი კაპიტალის ცენტრალიზაციას ახდენდნენ და მის გამოყენებას სარგებლის მიღების მიზნით ახორციელებდნენ, არამედ მოსახლეობის წვრილ დანაზოგებსაც კაპიტალად აქცევდნენ.

როგორც მსოფლიოს უმეტეს ძველ ცივილიზებულ ქვეყანაში, საქართველოშიც ფულად-საკრედიტო ურთიერთობებს, სხვადასხვა საკრედიტო დაწესებულებების, მ. შ. ბანკების არსებობას საკმაოდ დიდი ხნის ისტორია აქვს. საქართველოს ტერიტორიაზე არსებულ ქვეყნებს – იბერიასა და კოლხეთს, სხვადასხვა სახის საკრედიტო დაწესებულებები – ზარაფებისა და მევახშეობის ინსტიტუტების სახით გააჩნდათ, რომლებიც დღევანდელი საბანკო სისტემის წინამორბედებს წარმოადგენდნენ. მსგავსი ტიპის სტრუქტურული ერთეულები საქართველოში ჯერ კიდევ კოლხეთისა და იბერიის სამეფოში ძვ.წთ.აღ-ით VI ს-ში გამოჩნდნენ. შემდგომ პერიოდში ეს პროცესი პერმანენტულად გრძელდებოდა და ჩქარდებოდა, VIII ს-ის საქართველოში უკვე არსებობდნენ ფართო საკრედიტო ორგანიზაციები – დღევანდელი გაგებით ბანკები, რომელთაც „ორტალი“ ეწოდებოდა, რომელნიც კრედიტებს სხვადასხვა ქონების გირავნობის ქვეშ ან მის გარეშე იძლეოდნენ. ე.წ. „ოქროს ხანის“ საქართველოში (XII-ს) ნიშანდობლივი თავისებურება მისი ფულად სისტემა იყო. კერძოდ ის ფაქტი, რომ სხვა ქვეყნებისაგან განსხვავებით საქართველოს ტერიტორიაზე ვრცხლისა და სპილენძის ფულს ერთი და იგივე მსყიდველობითი უნარი გააჩნდათ – უპრეცედენტო მოვლენა იყო იმ დროს მსოფლიოში, რადგან შუა საუკუნეების სახელმწიფოებში თვით სპილენძის ფულს, ნომინალის მიუხედავად, ლითონის ღირებულება ჰქონდა.

როგორც ისტორიული წყაროები მოწმობენ, დავით აღმაშენებელს ფრიად ორიგინალური გადაწყვეტილება მიუღია: საქართველოს მიწაწყალზე რვაღს „თეთრი“ ვერცხლად მიიღებოდესო (რვაღი-სპილენძისა და თუთიის შენარევი ლითონი, რომლისგანაც იბეჭდებოდა ფული). თანამედროვე ტერმინოლოგია რომ გამოვიყენოთ, დავით აღმაშენებელმა სავალუტო რეფორმა – ეროვნული ვალუტის დევალვაცია მოახდინა და მკაცრი სავალუტო კონტროლის დამყარებით ქვეყანაში უცხოელების მიერ ქართული დიზაინის მქონე სპილენძის ყალბი მონეტების შემოტანა აღკვეთა. ამ სავალუტო რეფორმამ, როგორც შემდგომმა მოვლენებმა აჩვენა – საქართველოს ეკონომიკის განვითარებას შეეწყო ხელი. XI – XIII სს. საქართველო ჩაბმული იყო მსოფლიო ვაჭრობაში, რის შედეგადაც ვითარდებოდა საკრედიტო დაწესებულებებიც, თუმცა XIII ს-ის მეორე ნახევრიდან, მას შემდეგ, რაც საქართველო განუწყვეტელი ბრძოლების არენად იქცა, რაიმე სახის საკრედიტო დაწესებულებების არსებობის შესახებ მასალები ისტორიულ წყაროებში აღარ მოიპოვება. მოგვიანებით XVII–XVIII სს. საქართველოში უკვე საზარაფო დაწესებულებები არსებობდა (განსაკუთრებით ქართლ-კახეთის მეფე ერეკლე II-ის დროს), რომლებიც საკრედიტო – საანგარიშსწორებო ოპერაციებს ასრულებდნენ და ჭრიდნენ ფულს არამარტო საქართველოში, არამედ მეზობელ სახელმწიფოებშიც. მას შემდეგ, რაც რუსეთის იმპერიამ გააუქმა ქართლ-კახეთის სამეფო (1801 წ), საქართველოში მოქმედი ეროვნული საკრედიტო სტრუქტურები გაუქმდა და მათ ადგილზე დაიწყო რუსეთის სხვადასხვა საკრედიტო დაწესებულებათა დაარსება.

საქართველოში, პირველი ასეთი საკრედიტო დაწესებულება დაარსდა 1810 წელს თბილისში „საქართველოს საზოგადოებრივი მზრუნველობის საგანგოს“ სახელწოდებით, რომელიც იღებდა ანაზრებს და იძლეოდა კრედიტებს. თბილისში 1866 წლიდან ფუნქციონირებდა რუსეთის ბანკის (შეიქმნა 1860 წ.) თბილისის სამმართველო. 1871 წლიდან თბილისის კომერციულმა ბანკმა დაიწყო მუშაობა ფილიალებით ბაქოში, ბათუმში და ერევანში. ამავე წლიდან საქართველოსი შეიქმნა „შემნახველ-გამსესხებელი ამხანაგობა“, ანუ „სასოფლო ბანკი“ (დაფუძნდა დუმეთის მაზრაში). XIX ს-ის 80-იან წლებში საქართველოში სულ 85 საკრედიტო დაწესებულება ფუნქციონირებდა, მ.შ. 158 თბილისში. 1875 წლის 28 ივნისს თბილისში ილია ჭავჭავაძის თაოსნობით დაფუძნდა თავადაზნაურთა საადგილმამულო ბანკი, ხოლო ქუთაისში – 1876 წელს ნიკო ლოლობერიძის თაოსნობით. 1917 წელს თბილისში ფუნქციონირებდა „ცენტრობანკი“, ფილიალებით ლანჩხუთში, ბორჯომში, ქუთაისში და ზესტაფონში. საქართველოს საფინანსო საქმიანობას რუსეთის ბანკების კანტორებიც ეწეოდნენ: ვოლგა-კამსკის კომერციული ბანკი, სანკტ-პეტერბურგის საერთაშორისო ბანკი, სახალხო ბანკი, საერთაშორისო ნდობის საზოგადოების სტატუსით ა. პრიდანოვის ბანკი. 1917 წლის ცნობილი რევოლუციების შემდეგ, კარდინალურად შეიცვალა, როგორც ბანკის საქმიანობის მიმართულებები, ასევე საბანკო სისტემა მთლიანობაში. 1919 წელს მრეწველობის დაკრედიტება შეწყდა, საწარმოების ყველა შემოსავალი, ფულადი ურთიერთობების შენარჩუნებით, ხაზინას გადაეცა. ბიუჯეტი კი დგებოდა, მაგრამ მას თავისი პრაქტიკული მნიშვნელობა დაკარგული ჰქონდა. რუსეთის ხელისუფლება ისეთ ღონისძიებებს ატარებდა, რომელიც სასაქონლო-ფულადი ურთიერთობების ლიკვიდაციისაკენ იყო მიმართული, რადგან, კომუნისტური იდეოლოგიის შესაბამისად, სოციალისტური საზოგადოება ფულის გამოყენების გარეშე უნდა განვითარებულიყო, მიღებული იქნა გადაწყვეტილება საბანკო სისტემის ლიკვიდაციის შესახებ. 1920 წლის 19 ივნისს სახალხო კომისარიატის საბჭოს დეკრეტით სახალხო ბანკი გაუქმდა და მისი აქტივები და პასივები ფინანსების სახალხო კომისარიატს გადაეცა, რომელმაც ემისიის უფლებაც შეინარჩუნა. ამ პერიოდისათვის ქვეყანაში არცერთი საკრედიტო დაწესებულება არ ფუნქციონირებდა. საბანკო საქმიანობამ, როგორც სოციალურმა ფენომენმა არსებობა შეწყვიტა, რამაც მაშინვე იმოქმედა ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკურ მდგომარეობაზე. „სამხედრო კომუნიზმის“ პოლიტიკის ჩავარდნის შემდეგ ქვეყნის მთავრობა იძულებული გახდა ახალ ეკონომიკურ პოლიტიკაზე (ნეპი) გადასულიყო, რასაც სასაქონლო-ფულადი ურთიერთობები უნდა აეღორძინებინა. 1921 წლის 3 მაისს დაფუძნდა რუსეთის ფედერაციის სახელმწიფო ბანკის (იგი 1921 წლის დასაწყისიდან შეიქმნა) საქართველოს სახელმწიფო ცენტრალური ბანკი, რომელიც 1924 წლის დასაწყისიდან სსრკ-ს სახელმწიფო ბანკის (იგი 1923 წლის ივლისიდან ფუნქციონირებდა) საქართველოს სახელმწიფო ცენტრალურ ბანკად გარდაიქმნა.

რუსეთში და შესაბამისად საქართველოშიც სახელმწიფო ბანკის დაწესებულებათა ქსელი მნიშვნელოვნად გაფართოვდა 1922 წლისათვის. თავისუფალი მეწარმეობა და ქვეყნის დინამიური განვითარება ახალი საკრედიტო დაწესებულებების შექმნას მოითხოვდა. 1922-1925 წწ. ქვეყანაში ცალკეული მეურნეობების მომსახურე ბანკების ფართო ქსელი შეიქმნა, როგორებიცაა: „მრეწვბანკი“, „ელექტროკრედიტი“, „ცეკავშირის ბანკი“, „სასოფლო-სამეურნეო ბანკი“, „კოპერატიული ბანკი“ და სხვ. 1923 წელს

თბილისში დაარსდა „საქართველოს კომერციული ბანკი“ განყოფილებებით აჭარაში, აფხაზეთში, ქუთაისსა და ფოთში. 1923 წლის ოქტომბერში ფუნქციონირება დაიწყო თბილისის ოლქის „შემნახველმა სალარომ“, რომელსაც ფილიალები ოთხ რაიონში ჰქონდა გახსნილი, ხოლო 1929 წლისათვის შემნახველი სალაროების რიცხვმა საქართველოში 270-ს მიაღწია.

1927 წელს ქვეყნის ხელისუფლებამ „საკრედიტო სისტემის აღორძინების პრინციპების შესახებ“ მიიღო დადგენილება, რაც იმით იყო გამოწვეული, რომ ბანკის მუშაობაში (განსაკუთრებით სპეციალიზირებული ბანკების) პარალელიზმი შეინიშნებოდა და ისინი უნივერსალური ბანკებად ყალიბდებოდნენ. დაკრედიტების განმხორციელებელმა ბანკების სიმრავლემ მათ შორის კონკურენცია წარმოშვა. ბანკების ფუნქციები მკაცრად დაკონკრეტდა და სახბანკოს, როგორც მოკლევადიანი დაკრედიტების ორგანოსი და დარგობრივი ბანკების, როგორც გრძელვადიანი დაკრედიტების ორგანოს როლები შესაბამისად გაძლიერდა. ბანკები დამოუკიდებელი ეკონომიკური საქმიანობისაკენ მიისწრაფვოდნენ, მთავრობა კი მათი ეკონომიკის ცენტრალიზებული მართვის ინსტრუმენტად გარდაქმნას ცდილობდა.

1930 წლის ბოლოსათვის „ნეპი“ იქნა ლიკვიდირებული, ხოლო საბანკო სისტემამ 1930-1932 წ.წ. საკრედიტო რეფორმის განხორციელებისას ღრმა ცვლილებები განიცადა, რის შედეგად სპეციალიზირებული სახელმწიფო ბანკის ქსელი შეიქმნა, რომლებიც მათზე „მიმაგრებული“ სახალხო მეურნეობის დარგების დაფინანსებაზე იყვნენ ორიენტირებულები. დაიწყო ნახევარსაუკუნოვანზე მეტი პერიოდი, რომელიც იმით ხასიათდებოდა, რომ ბანკების არსებობის მიუხედავად ფაქტობრივად საბანკო საქმიანობა არ არსებობდა, რადგანაც ბანკები საშემნახველო სალაროებად გადაიქცნენ იმის გამო, რომ სოციალური მოთხოვნილებების დაკმაყოფილება დირექტიულად სახელმწიფო ადმინისტრაციულ ორგანოებზე იქნა განპირობებული.

XX საუკუნის 80-იანი წლების ბოლოს, საბანკო სისტემის რეფორმის დაწყების პროცესში სახელმწიფო ბანკების სამმართველოები და განყოფილებები თვითნაზღაურებაზე გადაიყვანეს ბანკების მართვის ცენტრალიზებული სისტემის შენარჩუნებით. მაგრამ აღნიშნულის განხორციელება შეუძლებელი გახდა უპირველეს ყოვლისა იმ რესურსების მკაფიო გამოყოფის შეუძლებლობის გამო, რომელთა განკარგვის შესაძლებლობა ექნებოდათ მათ. სპეციალიზებული ბანკების სისტემის ბანკების საქმიანობა წინააღმდეგოვებაში მოვიდა საბაზრო ურთიერთობებთან.

ეკონომიკის ტრანსფორმაციას თან ცენტრალიზებული მატერიალური მარაგის სისტემის ლიკვიდაცია მოჰყვა. ამან საშუამავლო და სავაჭრო ორგანიზაციების ფართო ქსელი წარმოშვა და საბანკო მომსახურებაზე მოთხოვნილება მკვეთრად გაზარდა. ქვეყნის ეკონომიკას ეფექტიანი და საკრედიტო საანგარიშსწორებო მოსახურების საჭიროება გაუჩნდა. სახელმწიფო სპეციალიზირებული ბანკების ცენტრალიზებულმა სისტემამ, კონსერვატიულობისა და ინერტიულობის გამო, ამ ამოცანის გადაწყვეტა ვერ შეძლო. საბანკო დაწესებულებებმა საკუთარი კაპიტალი ვერ მიიღეს. ისინი ცენტრალიზებული ინსტრუქციებით აგრძელებდნენ მუშაობას და ქვეყნის რეგიონებში საბაზრო ეკონომიკის ყოველდღიურად წამოჭრილი პრობლემების გადასაწყვეტად თავიანთი საქმიანობის ადაპტაცია ვერ მოახერხეს.

სპეციალიზებული ბანკების დაწესებულებათა უმეტესობამ ერთპიროვნულად

დაიწყო კომერციულ ბანკებად გარდაქმნა. კლიენტურის სახელმწიფო სპეციალიზირებული ბანკებიდან კომერციულ ბანკებში მასობრივი გადასვლა დაიწყო. 1994 წლის ბოლოსათვის,

ქვეყანაში უკვე 200-ზე მეტი კომერციული ბანკი ფუნქციონირებდა და საბანკო სფეროში სახელმწიფო მონოპოლია იქნა ლიკვიდირებული. რაც შეეხება ცენტრალური ბანკის ტიპის საბანკო დაწესებულებათა ფუნქციონირებას საქართველოში, იგი რიგი თავისებურებებით ხასიათდებოდა. საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკას არ გააჩნა საკრედიტო სისტემის მართვისა და რეგულირების საკუთარი სათაო რგოლი - საქართველოს ეროვნული ბანკი. მის მოვალეობას ასრულებდა რუსეთის ყოფილი საიმპერიო ბანკის თბილისის განყოფილება, რომესაც 1917 წლის ნოემბრიდან არავითარი კავშირი არ ჰქონდა საიმპერიო ბანკთან. რუსეთის ყოფილი საიმპერიო ბანკის თბილისის განყოფილებამ 1917 წლის ნოემბრიდან ჯერ ამიერკავკასიის კომისარიატის ფინანსთა კომისიის ქრიტეფრე კარჩიკიანის უშუალო დაქვემდებარებაში, ხოლო შემდეგ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ფინანსთა მინისტრის გიორგი ჟურულის და კონსტანტინე კანდელაკის ზედამხედველობის ქვეშ იმყოფებოდა. აღნიშნული ბანკის თბილისის განყოფილების ფუნქცია ზარაფხანიდან შეტანილი ფულადი ნიშნების ფინანსთა მინისტრის დირექტივებისამებრ განკარგვა იყო. მის მუშაობას აკონტროლებდა საქართველოს ფინანსთა მინისტრის მიერ დანიშნული საგანგებო კომისარი. დამოუკიდებელი სახელმწიფო საკრედიტო აპარატის არარსებობა, რომელიც საკუთარ თავზე აიღებდა ფულის მიმოქცევის და სხვა სასიცოცხლო ეკონომიკური მნიშვნელობის საქმეთა რეგულირების პრეროგატივას, ერთობ უარყოფით როლს თამაშობდა და შეუძლებელი იყო, დიდხანს გაგრძელებოდა.

1919 წლის 13 დეკემბერს საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის დამფუძნებელი კრებისა და საქართველოს რესპუბლიკის მთავრობის მიერ მიღებულ იქნა „კანონი სახელმწიფო ბანკის დაარსების შესახებ“, რითაც ქვეყანაში საბანკო სისტემის მარეგულირებელი და ეროვნული ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის განმახორციელებელი ორგანოს კანონიერ ფუნქციონირებას ჩაეყარა საფუძველი. კანონს თან ერთვოდა წესდება, რომელშიც საქართველოს სახელმწიფო ბანკის დანიშნულება, წყობის სტრუქტურა, საწესდებო კაპიტალი და უფლებამოვალეობანი იყო განმარტებული.

საქართველოს სახელმწიფო ბანკმა ფუნქციონირება 1920 წლის ივლისიდან დაიწყო. კანონის თანახმად, აღნიშნული სტრუქტურის დაარსების პირველივე დღიდან „საქართველოს სახელმწიფო ბანკი“ ეწოდა. მისი ძირითადი ფუნქცია იყო ფულის მიმოქცევისა და რესპუბლიკის ფულადი ნიშნების სტაბილურობა, აგრეთვე ვაჭრობის, მრეწველობისა და სოფლის მეურნეობის განვითარებისათვის მოკლევადიანი სესხის გაცემა. საქართველოს სახელმწიფო ბანკის პირველ თავმჯდომარედ აირჩიეს ცნობილი ქართველი ფინანსისტი იასონ ლორთქიფანიძე.

მიუხედავად თავისი არსებობის მცირე ხნისა, ბანკმა საქართველოსთვის ბევრი სასარგებლო და მნიშვნელოვანი საქმის გაკეთება მოასწრო: განახორციელა ფულის რეფორმა, შეიქმნა მნიშვნელოვანი უცხოური სავალუტო რეზერვები, მიმოქცევიდან ამოიღო ამიერკავკასიის კომისარიატის ბონები. ამ უკანასკნელის თავისუფალი მიმოქცევა აშკარად ზღუდავდა სუვერენული საქართველოს ფულად-საკრედიტო

სფეროს და ამდენად, ხანგრძლივად ვერ გაგრძელდებოდა. შედეგად, საქართველოს ეროვნულ საბჭოში ქართული ფულის, თუნდაც ბონების სახით გამოშვების მომხრეთა რიცხვი დღითიდღე იზრდებოდა.

1918 წლის ივნისში დაარსდა „ქართული ფულის ფონდი“, რომელიც მომავალი ქართული ვალუტის სტაბილური კუსისი ერთ-ერთი მყარი გარანტი უნდა გამხდარიყო. 1918 წლის ივლისში გამოცხადდა კონკურსი ქართული ფულის ნიშნების კონკრეტული მხატვრული სახის შესარჩევად და დასადგენად. ღონისძიებას ხელმძღვანელობდა მთავრობის მიერ შექმნილი სპეციალური კომისია, რომელმაც ერთხმად მოიწონა მხატვარ იოსებ შარლემანის მიერ შესრულებული ესკიზი. სწორედ ეს ესკიზი დაედო საფუძვლად ქართული ბონების გარეგნულ სახეს. ამ პერიოდისთვის ქართული ბონების გამოსაშვებად უკვე მომზადებული იყო ნიადაგი – საშინაო და საგარეო მდგომარეობა შედარებით სტაბილური იყო და ყვლა ეთანხმებოდა მოსაზრებას, რომ უკვე იყო დრო, ერთხელ და სამუდამოდ, წერტილი დასმოდა საქართველოს ფინანსურ დამოკიდებულებას სომხეთსა და აზერბაიჯანში.

1921 წლის 21 თებერვალის შემდეგ, როდესაც საქართველოში დამყარდა საბჭოთა წყობილება, ქვეყანამ დაკარგა დამოუკიდებლობა და „საქართველოს სახელმწიფო ბანკს“ სახელმწიფოებრივი საფუძველი გამოაცალა და მან არსებობა შეწყვიტა. ამ პერიოდიდან გენერალური ბანკის ფუნქციებს „საქართველოს საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის ბანკი“ ასრულებდა.

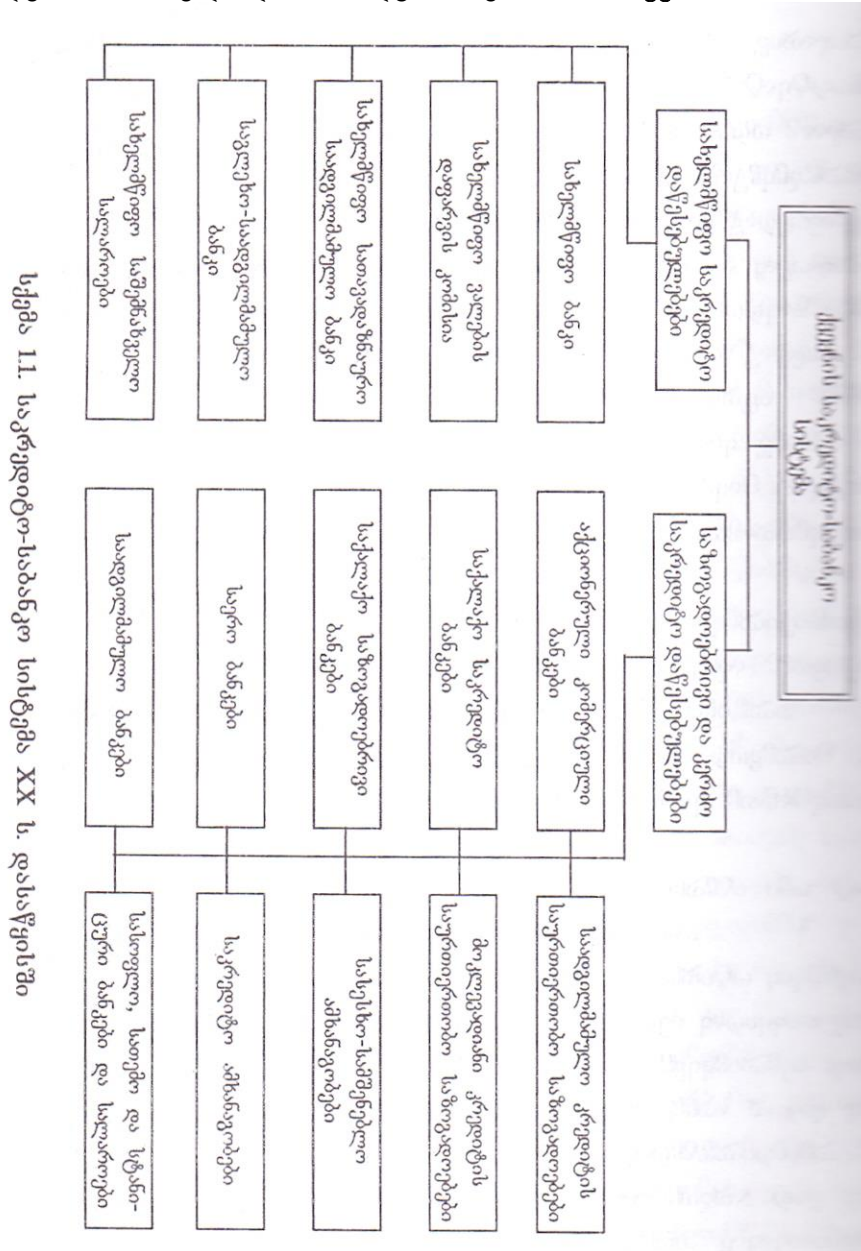
საბანკო სისტემის განვითარების ისტორიაში საქართველოსთვის ახალი ეტაპი 1991 წლიდან იწყება. პოლიტიკური დამოუკიდებლობის მოპოვების შემდეგ ქვეყანაში ფებს იკიდებს საბანკო პრინციპებზე დაფუძნებული ეკონომიკა. ქვეყნის წინაშე მდგარ უამრავ პრობლემათა შორის ერთ-ერთი ყველაზე ურთულესი და უმნიშვნელოვანესია მძლავრი, კონკურენტუნარიანი, მოქნილი და საიმედო საბანკო სისტემის შექმნა, რამდენადაც ქვეყნის ეკონომიკის განვითარება მნიშვნელოვანწილად დამოკიდებულია საბანკო სისტემის მდგრადობასა და სტაბილურობაზე. საბანკო სფერო მოითხოვს სერიოზულ ყურადღებასა და მხარდაჭერას, რომ მან არ შეაფერხოს ქვეყნის ეკონომიკური კრიზისიდან გამოსვლის პროცესი და ეროვნული მეურნეობის დინამიური განვითარება.

1991 წლის აგვისტოში ოპერატიულმა კანონმა საფუძველი ჩაუყარა საქართველოში ორიარუსიანი საბანკო სისტემის ჩამოყალიბებას და განსაზღვრა, თუ ვის და როგორ უნდა გენეხორციელებინა ფულად-საკრედიტო ურთიერთობათა რეგულირება და რა როლი უნდა ეთამაშა ამ მიმართულებით საქართველოს ეროვნულ ბანკს. ქვეყნის ცენტრალურ ბანკს შექმნის პირველივე დღეებიდან ეწოდა „საქართველოს ეროვნული ბანკი“, რომელიც მძლავრ სახელმწიფოებრივ-ეკონომიკურ ინსტიტუტს წარმოადგენს.

1. 2. საბანკო საქმიანობის სამართლებრივი რეგულირების ისტორიული გამოცდილება და პერსპექტივები

საბანკო სისტემის წარმოქმნა და მისი ნორმატიულ-სამართლებრივი რეგულირება მე-18-მე-20 საუკუნეების დასაწყისში. რევოლუციამდელ საქართველოში, ისევე როგორც

რუსეთში, განშტოებული და მძლავრი მრავალსუბიექტიანი საკრედიტო-საბანკო სისტემა არსებობდა, რომელიც იურიდიული და ფიზიკური პირების საკრედიტო და სხვა საბანკო მომსახურების ფართო სპექტრით უზრუნველყოფას ახორციელებდა. ამასთან, ეს სისტემა ნამდვილად ორდონიანი მაინც ვერ გახდა, რაზედაც ნათლად მეტყველებს მისი ზედა დონის მდგომარეობა. (იხ. სქემა 1.1)

სინამდვილეში, თუმცა საკრედიტო-საბანკო სისტემა დაწესებულებების მართვის სპეციალიზებული სახელმწიფო ორგანოები ჯერ კიდევ მე-19 საუკუნის დასაწყისში გამოჩნდნენ (სახელმწიფო საკრედიტო დაწესებულებების საბჭო და სხვა). მიუხედავად ამისა, ისინი ყოველთვის მეორეხარისხოვან როლს ასრულებდნენ, რადგანაც ამ სისტემის მართვაში გადამწყვეტი სიტყვა ეკუთვნოდა სახელმწიფო საბჭოს, სახელმწიფო კონტროლს, სხვადასხვა სამინისტროს (ცალკეულ შემთხვევაში, სამხედრო სამინისტროს ჩათვლით), რომლებიც ამავე დროს მათ მიერ სამართავი სისტემის

ელემენტები არ იყვნენ და არც შეიძლება ყოფილიყვნენ. ყოველივე ეს ქვეყნის საკრედიტო-საბანკო სისტემას ართმევდა საჭირო ხარისხის დამოუკიდებლობას მთავრობისაგან, რომელიც მისი ზედა დონის საქმიანობას მთლიანად აკონტროლებდა და ამით მნიშვნელოვნად ზღუდავდა კომერციული ბანკების თვითმართვადობის შესაძლებლობებს.

რევოლუციამდელი საკრედიტო-საბანკო სისტემისა და მისი მართვის სისტემის არასაკმარისი სიმწიფის შესახებ ისევ ნათლად მოწმობს სახელმწიფო ბანკის იურიდიული სტატუსი და ფაქტიური საქმიანობა, რომელიც ფინანსთა მინისტრის პირდაპირ დაქვემდებარებაში იმყოფებოდა. დე - იურე, იგი არ იყო ცენტრალური ბანკი, ხოლო დე-ფაქტო, რიგ უმნიშვნელოვანეს ფუნქციას ასრულებდა, რომლებიც ევროპული ქვეყნების ცენტრალური ბანკებისთვის იყო დამახასიათებელი: იყო მონოპოლისტური საკრედიტო ბილეთების ემისიის ნაწილში, თანდათან ხდებოდა რა „ბანკების ბანკად“, გამოდიოდა უკანასკნელი ინსტანციის კრედიტორად, თუმცა ასეთად, ამ ტერმინის სრული მნიშვნელობით, მან ჩამოყალიბება მაინც ვერ მოასწრო.

ამავე დროს, სახელმწიფო ბანკს რიგი ისეთი ფუნქციის შესრულებაც უწევდა, რომელიც სავსებით არ იყო ცენტრალური ბანკისათვის დამახასიათებელი. იგი, კომერციული ბანკების მსგავსად, უშუალოდ ახორციელებდა სამეურნეო დაკრედიტებას, ხოლო 1911 წლიდან კი, ხორბლის ექსპორტის ხელშეწყობის მიზნით, მთავრობამ უშუალოდ ელევატორების მშენებლობა და ექსპლუატაცია დაავალა.

სახელმწიფო ბანკის ფუნქციონალური მახასიათებლების სახით მთავარი ნაკლოვანება იმაში მდგომარეობდა, რომ მას არ ჰქონდა და არც ასრულებდა საკონტროლო-მარეგულირებელ უფლებამოსილებებს საკრედიტო-საბანკო სისტემის ქვედა დონის სუბიექტებთან მიმართებაში, რომლებიც, ქვეყნის უმსხვილესი სააქციო კომერციული ბანკების ჩათვლით, მნიშვნელოვანი ხარისხით მთავრობაზე იყვნენ დამოკიდებულები, რაც ასევე, საკრედიტო სისტემისა და მისი მართვის მოუმწიფებლობის გამოვლინება იყო.

აღნიშნული სიტუაცია რიგი მიზეზების შედეგი იყო, რომელთაგან უფრო მეტად მნიშვნელოვნად მიგვაჩნია:

- ყველა ძირითად სფეროში საზოგადოების ყოფაცხოვრების ფეოდალური ურთიერთობების გადმონაშთები, რომელიც უშუალოდ თებერვლის რევოლუციამდე იქნა შენარჩუნებული;
- მონარქიის თვითმპყრობელობის შენარჩუნება ეკონომიკაში, მათ შორის, საფინასო სფეროში ფართო სახელმწიფოებრივი ჩარევა მისი ტრადიციული პოლიტიკით;
- ექსტრემალური სიტუაცია, რომელიც საზოგადოებაში ჩამოყალიბდა მე-20 საუკუნის დასაწყისში, როდესაც კაპიტალიზმის განვითარების ტემპი მკვეთრა დაჩქარდა, რის შედეგად 1909 წლიდან დაწყებული დროის მოკლე პერიოდში ქვეყანაში უმსხვილესი აქციონერული კომერციული ბანკები წარმოიშვა. ამ დროს ქვეყანაში საკრედიტო-საბანკო სისტემის ორსაფეხურიანი წარმონაქმნის დამკვიდრების რეალური წინაპირობა

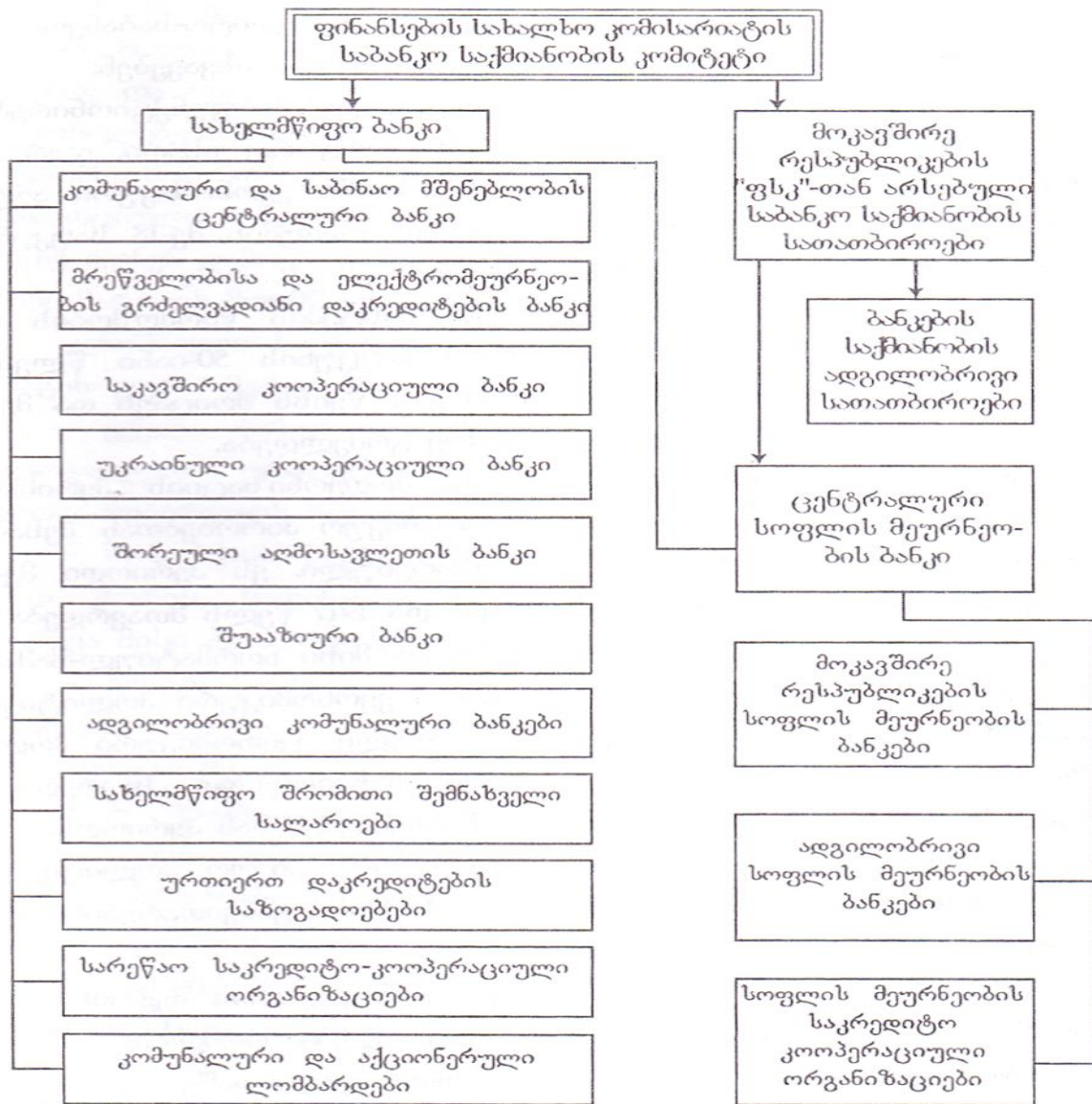
ჩამოყალიბდა, მაგრამ დაწყებულმა პირველმა მსოფლიო ომმა ამ წარმონაქმნების განვითარებას შეუშალა ხელი და საკრედიტო დაწესებულებების საქმიანობაში სახელმწიფოებრივი ჩარევა კიდევ უფრო გააძლიერა. თებერვლის რევოლუციის შემდეგ ეკონომიკის კატასტროფული მდგომარეობისა და მრავალრიცხოვანი საომარი და შიდაპოლიტიკური სიძნელების გამო სიტუაცია ვერ შეიცვალა.

რევოლუციამდელ პერიოდში ქვეყნის საკრედიტო-საბანკო სისტემის ფორმირების პროცესში სამ პერიოდს განასხვავებენ:

1. სახაზინო საკრედიტო დაწესებულებების ფუნქციონირების პერიოდი. საკრედიტო-საბანკო სისტემა, როგორც ასეთი, ჯერ არ იყო ჩამოყალიბებული. უფრო მეტიც, მათში ეკონომიკური აუცილებლობაც არ არსებობდა. ეს პერიოდი თითქმის მე-18 საუკუნეს მოიცავს და მე-19 საუკუნეში მთავრდება;
2. ქვეყანაში საკრედიტო-საბანკო სისტემის წარმოშობის პერიოდი. დროის მიხედვით იგი მე-19 საუკუნის 50-იანი წლების ბოლო პერიოდს და 60-იანი წლების დასაწყისს მოიცავს და მე-19 საუკუნის ბოლო მეოთხედის ბოლომდე გრძელდება;
3. საკრედიტო-საბანკო სისტემის მოდერნიზაციის პერიოდი, რომელიც ქვეყნის განვითარების ეკონომიკურ პირობებთან შესაბამისობაში მოყვანასთან არის დაკავშირებული. ეს პერიოდი მე-19 საუკუნის ბოლო მეოთხედიდან იწყება და 1917 წელს მთავრდება.

საკრედიტო სისტემის ფორმირება და მისი ნორმატიულ-სამართლებრივი რეგულირება (ნეპ-ის) ახალი ეკონომიკური პოლიტიკის (1921-1930წწ.) გატარების პერიოდში. ახალი ეკონომიკური პოლიტიკის (ნეპი) გატარების პერიოდში სახელმწიფო საკრედიტო სისტემის ფორმირების პროცესში განასხვავებენ სამ პერიოდს:

- I პერიოდი (1921-1923 წწ.) - ახალ ეკონომიკურ პოლიტიკაზე გადასვლის პერიოდი და საბანკო საქმის განვითარებისათვის საჭირო წინაპირობების შექმნა;
- II პერიოდი (1923-1926 წწ.) - იწყება სსრ კავშირის შექმნის დროიდან და იმ ელემენტების შექმნით ხასიათდება, რომლისგან შემდგომში ქვეყნის საკრედიტო სისტემის აშენება უნდა დაწყებულიყო;
- III პერიოდი (1926-1930 წწ.) - ქვეყნის საკრედიტო ქსელის რაციონალიზაციისა და მისი საკრედიტო სისტემად გარდაქმნის პერიოდი.

სქემა 12. საკრედიტო სისტემა ახალი ეკონომიკური პოლიტიკის („ნეპ“-ის) განხორციელების პერიოდში (1921-1930 წწ.).

ახალი ეკონომიკური პოლიტიკის ჩატარების პერიოდში განშტოებული მრავალსუბიექტური საკრედიტო სისტემა ჩამოყალიბდა, რომელიც იურიდიული და ფიზიკური პირებისათვის საბანკო მომსახურების საკმაოდ ფართო სპექტრის უზრუნველყოფას ახორციელებდა. ამასთან, ამ სისტემამ, შემდგომში, ქვეყნის პოლიტიკის შეცვლის გამო, თავისი ნამდვილი განვითარება ვერ მიიღო.

ნეპ-ის პერიოდში რამდენიმე სპეციალიზებული ორგანო არსებობდა, რომელთა ამოცანაშისაკრედიტო ორგანიზაციების საქმიანობის კონტროლი და რეგულირება შედიოდა (ფინანსთა სახალხო კომისარიატი, საბანკო საქმის კომიტეტი, სახბანკი, ცენტრალური სასოფლო-სამეურნეო ბანკი). აქ საბანკო სისტემის მართვის სფეროში შეიძლება მონოპოლიზმის არარსებობის ნიშნებიც დავინახოთ, რაც ქვეყნის თანამედროვე საბანკო სისტემის ზედა დონის ერთ-ერთ მეტად სერიოზულ

ნაკლოვანებას წარმოადგენს.

საბაზრო ტიპისა და საბანკო კანონმდებლობის ადეკვატური საბანკო სისტემის ჩამოყალიბება (80-იანი წლების შუა პერიოდი - 1990წ.) სოციალისტური ეკონომიკისა და მისი სახელმწიფოებრივი სამართლის საბჭოური მოდელის ძირითად თავისებურებას წარმოადგენდა: პირველ რიგში, სამეურნეო მართვის განსაკუთრებულად ცენტრალიზებული მექანიზმის, როგორც მბრძანებლურ-ადმინისტრაციული სისტემის ორგანული შემადგენელი ნაწილის, უშუალო ზემოქმედების ქვეშ ხორციელდებოდა შრომითი კოლექტივების ფორმირება, რომლებსაც თვითმყოფადობისა და ინიციატივის, შრომისადმი შემოქმედებითი მიდგომის გამოვლენის უფლებები ჩამორთმეული ჰქონდათ. (იხ. სქემები 1.3; 1.4; 1.5)

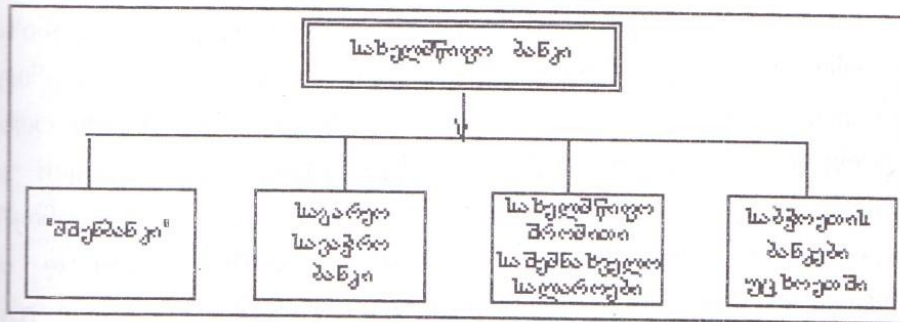
მეორე მხრივ, იკარგებოდა შრომითი კოლექტივების თვითგანვითარების შიდა მატერიალური სტიმულები. სამეურნეო საქმიანობის ცენტრალიზებული მექანიზმი საყოველთაო გათანაბრებულობის პრინციპს ამკვიდრებდა, რაც მხოლოდ ჩამორჩენილი საწარმოსათვის იყო სასარგებლო და ადამიანური ფაქტორის იგნორირება ხორციელდებოდა.

მესამე, საბჭოური ეკონომიკური სისტემა არა მარტო თვითგანვითარების შიდა სტიმულებს უკარგავდა ინტერესებს, არამედ წარმოების განვითარების გარეშე სტიმულებსაც. სახელმწიფო საკუთრების ფორმის გაბატონებამ და მისი მეშვეობით სამეურნეო მართვის ცენტრალიზებული მექანიზმის განპირობებულობამ, ეკონომიკური ცხოვრებიდან გამორიცხა კონკურენცია, მონოპოლიზაცია და მომხმარებელზე მწარმოებლის დიქტატი დამკვიდრდა.

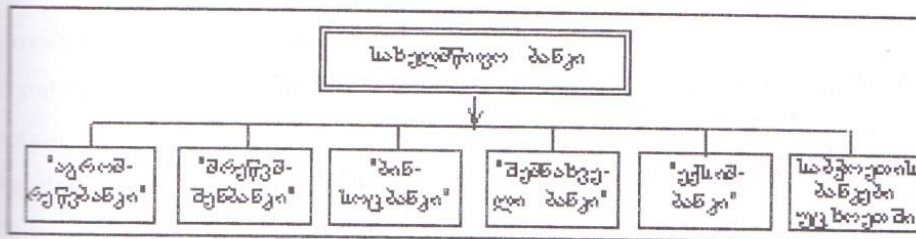
მეოთხე, ქვეყანაში საბჭოთა ხელისუფლების არსებობის მთელი პერიოდის განმავლობაში სამეურნეო მართვის ცენტრალიზებული მექანიზმის ფუნქციონირებამ და წარმოებრივი ძალების ექსტენსიური განვითარების გაბატონებულმა კურსმა ცნობილი „ერთობლივი მიდგომის“ ფორმირება განაპირობა, რაზედაც ქვეყნის ეკონომიკა იყო ორიენტირებული.

მეხუთე, საწარმოს საქმიანობის შეფასებაში საბჭოური ეკონომიკის განვითარების ექსტენსიური მოდელისა და „ერთობლივი მიდგომის“ დამკვიდრებამ, წარმოების დაგეგმარებისა და მატერიალურ-ტექნიკური მომარაგების მთლიან სისტემაში ეკონომიკის ხარჯვითი ხასიათი განაპირობა, რის ძალისხმევით მისთვის არანაირი სერიოზული მნიშვნელობა არ შეიძლება ჰქონოდა არც ენერგო და არც რესურსმომჭირნეობის ტექნოლოგიებს, რამაც, თავის მხრივ, ბუნებრივი რესურსების მძარცველური გამოყენება განაპირობა.

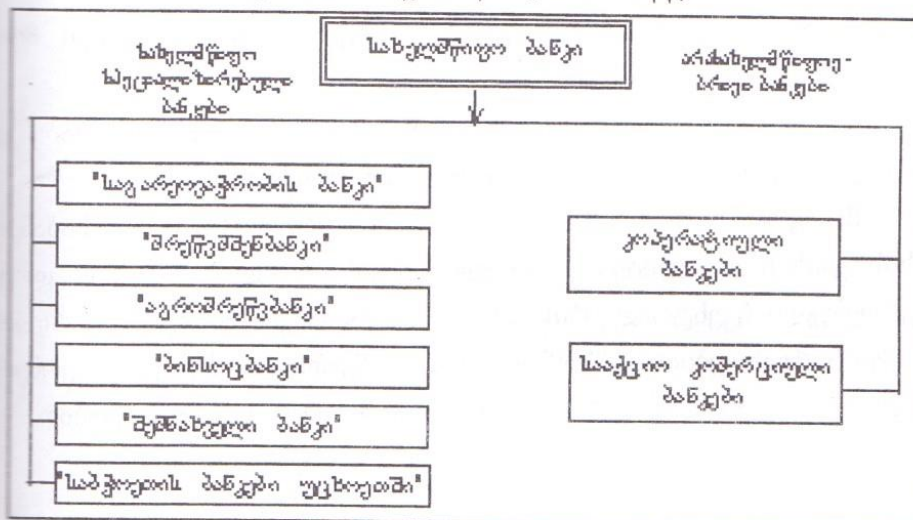
მეექვსე, სამეურნეო მართვის ცენტრალიზებულმა მექანიზმმა წარმოების განვითარების ექსტენსიურ მოდელამდე კიდევ იმიტომ მიგვიყვანა, რომ იგი წარმოების მოდერნიზაციაზე არ იყო ორიენტირებული, ამასთან, პრაქტიკაში მეცნიერებისა და ტექნიკის უახლესი მიღწევების დანერგვას ხელს არ უწყობდა და სამეცნიერო-ტექნიკური პროგრესის მართვისადმი ყველზე ნაკლებად იყო ორიენტირებული. მას უკვე არსებული წარმოების მხოლოდ ფუნქციონირების უზრუნველყოფა შეეძლო და არა მეცნიერების მიღწევათა ათვისების გზით მისი ტექნიკური გადაიარაღება.

სქემა 13. საბანკო სისტემა ეკონომიკური რეფორმის წინ (1987 წლამდე)

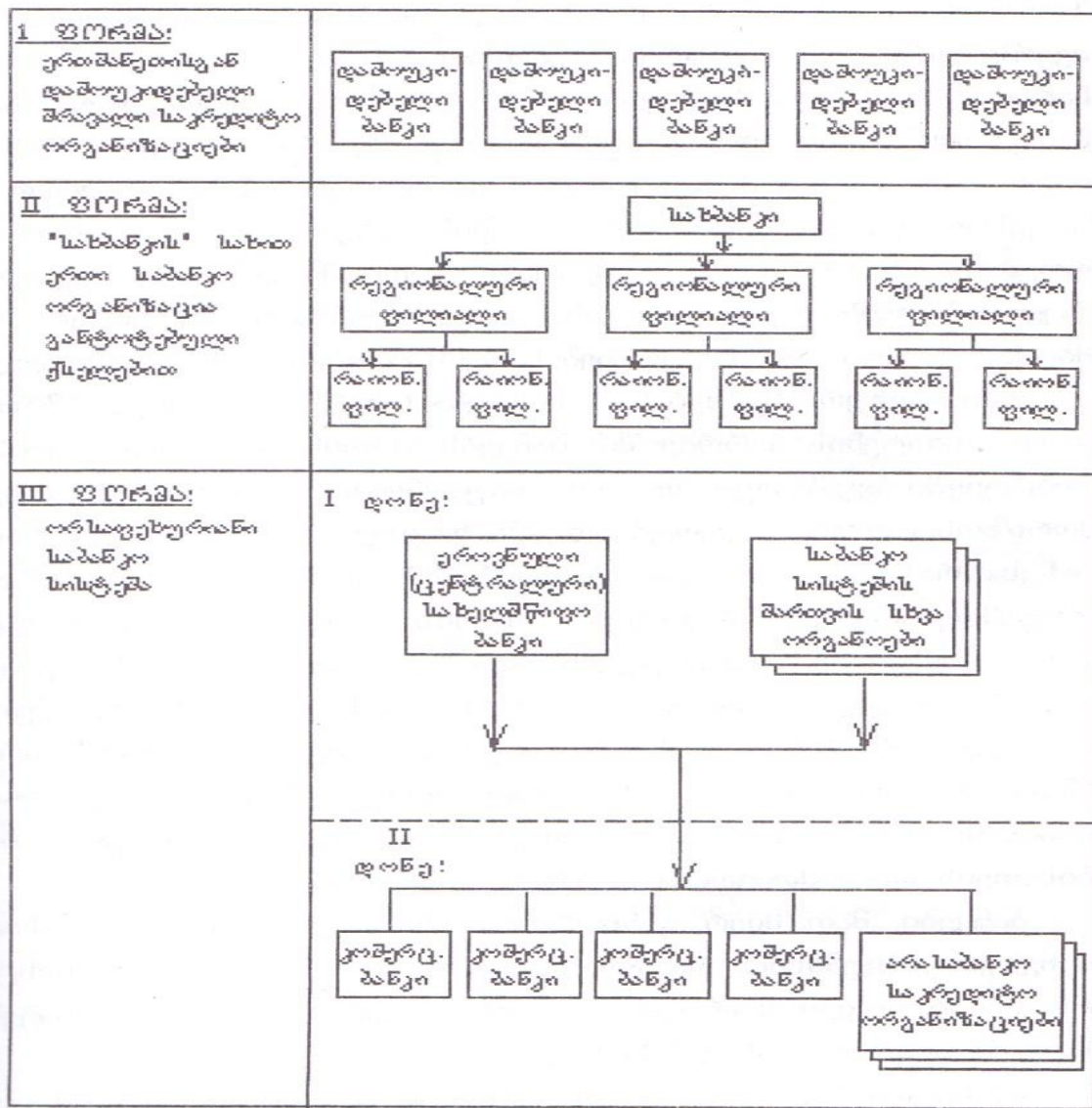
სქემა 14. საბანკო სისტემა „კოოპერაციის შესახებ“ კანონის მიღების წინ (1987-1988 წწ.)

სქემა 15. საბანკო სისტემა „სახელმწიფო ბანკის შესახებ“ და „ბანკებისა და საბანკო საქმიანობის შესახებ“ კანონის მიღების წინ (1990 წ.)

აღნიშნული სოციალისტური ეკონომიკის მოდელს ძირითადად განსაკუთრებულობებს და მის მიერ სახელმწიფოებრივ მართვას ცხოვრებაში უნდა წარმოეშვა და სინამდვილეში კიდევაც გამოიწვია თავისებური დამუხრუჭების მექანიზმი, რომელმაც საბჭოური ეკონომიკა თანდათან მოდუნებამდე მიიყვანა.

ქვეყნის საბანკო ორგანიზაციების ფორმები შემდეგი სახით შეიძლება წარმოვიდგინოთ. იხ. სქემა 1.6

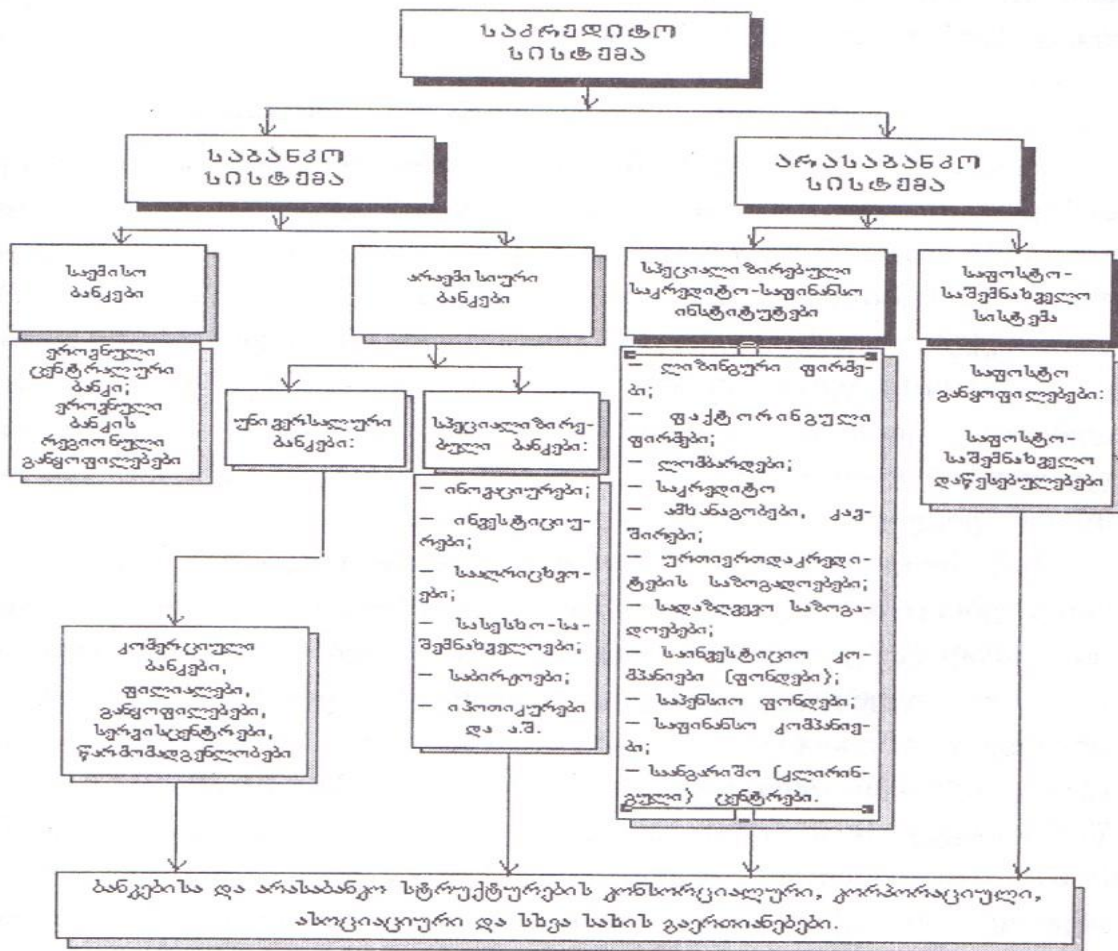

სქემა 16. ქვეყნის საბანკო ორგანიზაციების ფორმები

I ფორმა - როდესაც ერთმანეთისგან დამოუკიდებელი მრავალი საკრედიტო ორგანიზაცია არსებობდა.

II ფორმა - როდესაც „სახბანკოს“ სახით ერთადერთი საბანკო ორგანიზაცია განტოტებული ქსელებით ფუნქციონირებდა.

III ფორმა - რომელიც ქვეყანაში ორსაფეხურიანი საბანკო სისტემის ჩამოყალიბებას ითვალისწინებს, რომლის პირველი დონე ეროვნული (ცენტრალური) ბანკით და საბანკო სისტემის მართვის სხვა ორგანოებითაა წარმოდგენილი, მეორე დონე კი - კომერციული (საბანკო და არასაბანკო) საკრედიტო ორგანიზაციებით.

სქემა 17. საკრედიტო სისტემის ორგანიზაციული სტრუქტურა

ერთსაფეხურიანი საბანკო სისტემა ბანკებს შორის ჰორიზონტალურ კავშირებს, მათი ოპერაციებისა და ფუნქციების უნივერსალიზაციას ეფუძნება. ერთსაფეხურიანი საბანკო სისტემის ჩარჩოებში ყველა საკრედიტო ინსტიტუტი, ცენტრალური ბანკის ჩათვლით, კლიენტურის საკრედიტო-საანგარიშსწორებო მომსახურების ანალოგიური ფუნქციების შესრულებისას ერთ იერარქიულ საფეხურზე იმყოფება. აგებულია ასეთი ტიპი, ძირითადად, როგორც სუსტი განვითარებული ეკონომიკური სტრუქტურების ქვეყნებისათვის, ასევე, მართვის ტოტალიტარული, ადმინისტრაციულ-მბრძანებლური რეჟიმის ქვეყნებისათვისაც არის დამახასიათებელი.

ორსაფეხურიანი საბანკო სისტემა (ადმინისტრაციულ-მბრძანებლური სისტემის პირობებში) ბანკებს შორის ურთიერთობების ორ სიბრტეში აგებულია იყო დაფუძნებული: ვერტიკალურზე და ჰორიზონტალურზე. ვერტიკალური ურთიერთობები - ცენტრალურ ბანკს, როგორც „ბანკთა ბანკის“, მმართველობის ცენტრსა და დაქვემდებარებულ რგოლებს შორის ურთიერთობას ითვალისწინებს. ამასთან, ხორციელდებოდა ეკონომიკის მომსახურებასთან დაკავშირებული, ადმინისტრაციული და საოპერაციო ფუნქციების დაყოფა. ცენტრალური ბანკი, როგორც ბანკი, ამ სიტყვის სრული მნიშვნელობით, ბანკად მხოლოდ კლიენტების ორი კატეგორიისათვის რჩებოდა - კომერციული და სპეციალიზებული ბანკებისათვის და

სამთავრობო სტრუქტურებისათვის.

ბანკები, მათ მიერ განხორციელებადი ოპერაციების ხასიათის მიხედვით, საემისიო და არაემისიური იყო. საკრედიტო სისტემის ორგანიზაციული სტრუქტურა საბანკო და არასაბანკო სისტემებისგან შედგებოდა. იხ. სქემა 1.7

ემისიური ბანკები (ცენტრალური სახელმწიფო ბანკი) საკანონმდებლო ხელისუფლების განკარგულებით მიმოქცევიდან ფულის ამოღებასა და მისი მიმოქცევაში გაშვების ოპერაციებს ახორციელებდა და ამით ქვეყნის შიგნით და უცხოეთში ფულადი ერთეულის პოზიციის განმტკიცებისაკენ მიისწრაფვოდა. ჩვეულებრივ, საემისიო ბანკები დაკრედიტებას არ ახორციელებდნენ. ეს ფუნქცია კომერციული ბანკების პრეროგატივა იყო.

თანამედროვე კომერციული ბანკები ისეთი ბანკებია, რომლებიც წარმოებისა და ორგანიზაციების, ასევე, მოსახლეობის (თავისი კლიენტურის) უშუალო მომსახურებას ახორციელებენ. საკუთრების ფორმის მიუხედავად კომერციული ბანკები ეკონომიკის დამოუკიდებელ სუბიექტებს წარმოადგენენ.

1. 3. თანამედროვე საბანკო-საკრედიტო სისტემის ელემენტების მიმოხილვა

საკრედიტო სისტემა არის ფინანსურ საკრედიტო დაწესებულებათა კომპლექსი, რომელსაც სახელმწიფო იყენებს ეკონომიკის განვითარებისათვის. იგი მონაწილეობს საზოგადოებრივი კვლავწარმოების ყველა რგოლის ფუნქციონირებაში, რამდენადაც უზრუნველყოფს დროებით თავისუფალი ფულადი საშუალებების მობილიზაციას და მათ პრაქტიკულ გამოყენებას მეურნეობრივ საქმიანობაში. თანამედროვე საკრედიტო სისტემა შედგება სხვადასხვა რგოლისაგან, რომლებიც ასრულებენ თითოეულისათვის დამახასიათებელ, სპეციფიკურ ფუნქციებს ფულადი საშუალებების აკუმულაციისა და განაწილების პროცესში.

საკრედიტო სისტემის ცალკეულ რგოლებს შორის ფუნქციების განაწილება ობიექტურად განპირობებულია მათი საქმიანობისათვის მეთოდებისა და საშუალებების განსხვავებულობითა და კვლავწარმოების პროცესში კაპიტალის სხვადასხვა როლით. თანამედროვე საკრედიტო სისტემა მოიცავს საფინანსო-საკრედიტო ინსტიტუტების სამ ძირითად ჯგუფს:

1. ცენტრალური (ეროვნული) ბანკი;
2. საბანკო სექტორი (კომერციული ბანკები);
3. სპეციალური არასაბანკო საკრედიტო-საფინანსო ინსტიტუტები.

ცენტრალურ ბანკს გამორჩეული ადგილი უკავია საკრედიტო სისტემაში. იგი, როგორც წესი, სახელმწიფო საკუთრებაშია და გამოიყენება ქვეყნის ეკონომიკის მაკროეკონომიკური რეგულირების მნიშვნელოვან ინსტრუმენტად. ცენტრალურ ბანკს კონსტიტუციითა და საკანონმდებლო აქტებით მინიჭებულ აქვს საგანგებო ფუნქციების შესრულება.

საბანკო სექტორში შედის: კომერციული ბანკები, წარმოადგენენ საკრედიტო სისტემის ძირითად რგოლს. ისინი პრაქტიკულად ყველა სახის საბანკო ოპერაციებს ახორციელებენ. კომერციული ბანკების ისტორიულად ჩამოყალიბებულ ფუნქციებს

წარმოადგენენ: ანაბრების მიღება, სამრეწველო და სავაჭრო ორგანიზაციების დაკრედიტება, მათ შორის ანგარიშწორების განხორციელება და სხვ.

შემნახველი ბანკები (აშშ-ში ურთიერთშემნახველი ბანკები, გერმანიაში - საშემნახველო საღაროები), როგორც წესი, ადგილობრივი დანიშნულების საშუალო საკრედიტო დაწესებულებებია, რომლებიც ეროვნულ ასოციაციებში ერთიანდებიან და ჩვეულებრივად სახელმწიფოს მიერ კონტროლირდებიან, ხშირ შემთხვევაში მის საკუთრებას წარმოადგენენ. შემნახველი ბანკების პასიური ოპერაციები მოსახლეობიდან მიმდინარე და სხვა ანგარიშებზე ანაბრების მიღებას მოიცავს. აქტიური ოპერაციები წარმოდგენილია სამომხმარებლო და იპოთეკური კრედიტებით, საბანკო სესხებით, სახელმწიფო და კერძო ფასიანი ქაღალდების შეძენით. შემნახველი ბანკები ასევე საკრედიტო ბარათების გამოშვებას ახორციელებენ;

საინვესტიციო ბანკები (დიდ ბრიტანეთში - საემისიო სახლები, საფრანგეთში - საქმიანი ბანკები), სპეციალიზირდებიან საემისიო-სადამფუძვნებლო ოპერაციაზე. იმ საწარმოების ან სახელმწიფოს დავალებით, რომელთაც გრძელვადიანი დაბანკები სჭირდებათ და აქციებისა და ობლიგაციების გამოშვებას ახორციელებენ. საინვესტიციო ბანკები დაბანდების მოცულობის, პირობის, ემისიის ვადის, ფასიანი ქაღალდების ტიპის შერჩევის განსაზღვრას, აგრეთვე მათი განთავსებისა და მეორადი მიმოქცევის ორგანიზაციის ვალდებულებებს იღებენ საკუთარ თავზე. ასეთი სახის დაწესებულებები, თავიანთ ხარჯზე შეძენისა და გაყიდვის ან ამისათვის საბანკო სინდიკატების შექმნის ორგანიზებით, აქციებისა და ობლიგაციების მყიდველზე სესხის გაცემით გამოშვებული ფასიანი ქაღალდების შეძენის გარანტორები არიან; იპოთეკური ბანკები, ისეთი სახის დაწესებულებებს წარმოადგენენ, რომლებიც გრძელვადიანი კრედიტების გაცემას უძრავი ქონების (მიწა, შენობა, ნაგებობა) გირაოს ქვეშ ახორციელებენ. ამ ბანკების როლი პასიური ოპერაციების გამოყენებაში გამოიხატება; საბანკო ჰოლდინგი, რომელიც წარმოადგენს სხვა კომპანიების აქციების პაკეტისა და სხვა სახეობის ფასიანი ქაღალდების მფლობელ და ამ ფასიან ქაღალდებთან ოპერაციების განხორციელებელ კომპანიას. გარდა სუფთა ჰოლდინგებისა, რომლებიც მხოლოდ აღნიშნულ ოპერაციებს ახორციელებენ, ასევე შერეული ჰოლდინგებიც არსებობენ, რომლებიც ეკონომიკის სხვადასხვა სფეროებში სამეურნეო საქმიანობასაც ახორციელებენ.

სამიწათმოქმედო ბანკები (ძირითადად სპეციალიზაციას ახდენენ აგრარულ სექტორში); სპეციალური სავაჭრო ბანკები და სხვ.

თანამედროვე მაღალგანვითარებულ ქვეყნებში ფართო განვითარება ჰპოვა სპეციალურმა არასაბანკო საკრედიტო-საფინანსო ინსტიტუტებმა, რომლებიც აკრედიტებენ მეურნეობრივი საქმიანობის განსაზღვრულ დარგებსა და სფეროებს. მათ საქმიანობაში დომინირებს ერთი ან ორი ძირითადი ოპერაცია, ამიტომ სპეციფიკური კლიენტურა ჰყავთ.

თანამედროვე საკრედიტო სისტემის ამ მესამე ჯგუფს განეკუთვნება: სადაზღვეო კომპანიები, რომელთა შემოსავალი იქმნება დაზღვევის პოლისების რეალიზაციის გზით. ეს კომპანიები თავიანთ სახსრებს სამრეწველო კომპანიების აქციებში, ობლიგაციებში და ხელმწიფოს ფასიან ქაღალდებში ათავსებენ. დაზღვევის კომპანიები გრძელვადიან სესხებს აძლევენ საწარმოებსა და სახელმწიფო ხელისუფლების ორგანოებს. დაზღვევის ობიექტის მიხედვით ეს კომპანიები ორ ძირითად ჯგუფად

იყოფა: სიცოცხლის დაზღვევა და ქონების დაზღვევა. დაზღვევის კომპანიების შემოსავალი, როგორც წესი ბევრად აღემატება პოლისების მფლობელთათვის განკუთვნილ გადასახადებს; საპენსიო ფონდები, რომელსაც ძირითადად ქმნიან კერძო კომპანიები და სახელმწიფო დაწესებულებები მუშებისა და მოსამსახურეების მოხუცებულობის დროს პენსიებით უზრუნველყოფის მიზნით. კერძო საპენსიო ფონდები იქმნება მუშებისა და მოსამსახურეების, აგრეთვე მეწარმეთა ფულადი შენატანების საფუძველზე. საპენსიო ფონდები ერთმანეთისაგან განსხვავდება ორგანიზაციის, მართვისა და აქტივების სტრუქტურის მიხედვით. საპენსიო ფონდებში კაპიტალის დაგროვების თავისებურება იმაში მდგომარეობს, რომ ფორმირება ძირითადად წარმოებს მეწარმეთა და მუშა-მოსამსახურეთა საწევრო შენატანებისაგან. იმის გამო, რომ საპენსიო ფონდები ძირითადად ფლობენ გრძელვადიან ფულად სახსრებს, ისინი ამ სახსრებს აბანდებენ სახელმწიფო და კერძო ფასიან ქაღალდებში; ფინანსური კომპანიები, განსაკუთრებული ტიპის საკრედიტო დაწესებულებებია, რომლებიც ფუნქციონირებენ სამომხმარებლო კრედიტის სფეროში. მათ მიეკუთვნება ინსტიტუტები, რომლებიც საცალო საბითუმო ვაჭრობაში საქონლის გაყიდვას აკრედიტებენ. ამ კომპანიების ფართოდ გაშლილი ქსელი არსებობს აშშ-ში, ინგლისში, საფრანგეთში, გერმანიაში, იაპონიაში. ფინანსური კომპანიები ორი სახისაა: საქონლის ნისიად გაყიდვის დაფინანსების და პირადი დაფინანსების სახის. ორივე შემთხვევაში კომპანია სესხებს გასცემს ერთიდან სამ წლამდე ვადით. საქველმოქმედო ფონდები. მათი განვითარება დაკავშირებული იყო მთელ რიგ მიზეზებთან. ჯერ ერთი, ქველმოქმედება მეწარმეობის ორგანული ნაწილი გახდა; მეორე, საქველმოქმედო ფონდების შექმნას პრაქტიკული მიზეზები გააჩნდა – მოსახლეობის მდიდარი ფენა გაურბოდა გადასახადების გადახდას და საკუთარი ფულადი სიმდიდრის ნაწილს გასცემდა საქველმოქმედო მიზნებისათვის. კერძო პირები და კორპორაციები საქველმოქმედო ფორმების შექმნით აფინანსებენ: უნივერსიტეტებს, სკოლებს, სამეცნიერო-კვლევით ინსტიტუტებს, ხელოვნების, კულტურის, საეკლესიო დაწესებულებებს და სხვ.

საკრედიტო კავშირები, იგივე კოოპერატივებია, რომელსაც აარსებენ მოსახლეობის განსაზღვრული ჯგუფები პროფესიული ან რელიგიური პრინციპების მიხედვით. მათი კაპიტალი იქმნება საპაიო შენატანების საფუძველზე განსაკუთრებული სახის აქციების შეძენის ფორმით. მას იყენებენ მოკლევადიანი დაკრედიტებისათვის.

თანამედროვე საკრედიტო სისტემაში შემადგენელი რგოლების როლი სხვადასხვაა, მაგრამ საბანკო სექტორის მნიშვნელობა ძალიან დიდია და იგი საკრედიტო რესურსების მობილიზაციის მიხედვით პირველ ადგილზეა. ამ სექტორში გადამწყვეტია კომერციული ბანკები, რომლებიც უპირატესად აკრედიტებს მრეწველობასა და ვაჭრობას.

განვითარებულ ქვეყნებში საკრედიტო სისტემის სრულყოფა დიდად არის დამოკიდებული საბანკო სექტორის ფუნქციონირების მრავალფეროვნებაზე. მოკლედ განვიხილოთ მსოფლიო მაღალგანვითარებული ქვეყნების საბანკო სტრუქტურა. სხვა ქვეყნების საბანკო სისტემებთან შედარებით აშშ-ში საბანკო სისტემას, რიგი თავისებურებები აქვს, რომელიც ვლინდება, როგორც ცენტრალური, ასევე კომერციული ბანკების საქმიანობაში. აშშ-ს საბანკო საქმე წარმოიშვა 1776 წ. ე.ი. დამოუკიდებლობის

გამოცხადების მომენტიდან. 1781 წელს აშშ-მა სცადა ცენტრალური ბანკის დაფუძნება – ჩრდილოეთ ამერიკის ბანკისა, რომელმაც სულ რამდენიმე წელიწადი იარსება. 1791 წელს შეიქმნა ახალი ბანკი – აშშ-ის პირველი ბანკი, ინგლისური ბანკის ნიმუშის მიხედვით, რომელმაც მიიღო კონგრესის უფლებამოსილება 20 წლით, მოქმედება შეწყვიტა 1811 წელს.

1816 წელს შეიქმნა აშშ-ის მეორე ბანკი 20 წლის კონცესიით. ხანგრძლივი სამუშაოების შემდეგ 1913 წ. გამოვიდა კანონი ცენტრალური ბანკის შექმნის შესახებ და შეიქმნა ფედერალური სარეზერვო სისტემა (ფსს). აშშ-ის კომერციული ბანკები სხვადასხვა ნიშნით იყოფა. ერთ-ერთი ნიშანია ნაციონალური და შტატების განცალკევება. ნაციონალური ბანკები ისეთი ბანკებია, რომელთაც აშშ-ის ხელისუფლების ლიცენზია მიიღეს, ხოლო შტატების ბანკი, რომლებმაც ამ შტატების ხელისუფლების ლიცენზია მიიღეს. საბანკო სისტემა ასევე მოიცავს კომერციულ ბანკებს, საინვესტიციო ბანკებს, შემნახველ ბანკებს, სასესხო-საშემნახველო ასოციაციებს და ა.შ.

იაპონიას აქვს ერთ-ერთი ახალგაზრდა საბანკო კანონმდებლობა, რომელიც აგებულია ამერიკული ნიმუშის მიხედვით. მნიშვნელოვანი განვითარება მან მიიღო მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ. თანამედროვე ტიპის პირველი ბანკები გაჩნდა 1872 წ. კერძო „ნაციონალური ბანკების“ სახით. როგორც კომერციულ ბანკებს, მათ ჰქონდათ ფილიალები მთელ ქვეყანაში და ბანკნოტების ემისიის უფლებას ფლობდნენ. იაპონიის ცენტრალური ბანკი შეიქმნა 1882 წ. 30 წლის ვადით. შემდეგ ეს დრო გაგრძელდა კიდევ 30 წლით. ბანკს აქვს ბანკნოტების ემისიის მონოპოლიური უფლება. იაპონიის ბანკის ფუნქციები განსაზღვრულია 1942 წლის სპეციალური კანონით, რომელიც 1979 წ. მოდერნიზებულ იქნა. ბოლო მოეღო ცენტრალური ბანკის უფლებამოსილებათა ვადების დანიშვნას და უკანასკნელმა უვადო სტატუსი მიიღო. იაპონიაში საბანკო საქმის კონცენტრაციამ, კაპიტალიზმის სწრაფი განვითარების შედეგად, განსაკუთრებით ბოლო ასწლეულში, მაღალ დონეს მიაღწია. 1901 წელს აქ იყო 1900 კომერციული ბანკი, 1936 წელს – 418, 1981 წელს – 76. იაპონიის საბანკო სისტემაში გამოიყოფა კომერციული ბანკები, რეგიონული ბანკები, გრძელვადიანი დაკრედიტების ბანკები, საშემნახველო ბანკები.

გერმანიის ცენტრალური ბანკი „დოიჩე ბუნდესბანკი“ შეიქმნა 1957 წელს, მისი წინამორბედი იყო გერმანული მიწების ბანკი. ცენტრალური ბანკი ითვლება ახელმწიფო იურიდიულ პირად, იგი არ ეკუთვნის ფედერაციის ხელისუფლების ორგანოებს. არ ემორჩილება არც კანცლერს, არც ფედერაციის მინისტრს, არამედ „მხოლოდ კანონს“.

გერმანიაში უპირატესობა აქვს უნივერსალურ საბანკო სისტემას. ბუნდესბანკი გერმანიის ბანკების კვალიფიკაციას ახდენს შემდეგნაირად: ა) კომერციული ბანკები; ბ) შემნახველი სალაროები და საკრედიტო საზოგადოებები; გ) იპოთეკური ბანკები და შემნახველი სალაროები; დ) სამომხმარებლო კრედიტის ბანკები; ე) საინვესტიციო კომპანიები (საზოგადოებები); ვ) განსაკუთრებული ამოცანების საკრედიტო ინსტიტუტები დიდ ბრიტანეთში კაპიტალიზმის განვითარებასთან მჭიდროდაა დაკავშირებული საბანკო საქმის განვითარება. 200 წელზე მეტია ინგლისური ბანკები წამყვან როლს თამაშობდნენ მსოფლიოში და ლონდონი დღესაც უმნიშვნელოვანესი და უმსხვილესი საფინანსო ცენტრია. ინგლისის ბანკი – მსოფლიოს ყველაზე ძველი ცენტრალური ბანკია, რომელიც 1634 წელს შეიქმნა. თავდაპირველად ინგლისის ბანკი

არ იყო წმინდა საემისიო ბანკი. დიდი მოცულობით იგი ასრულებდა კომერციული ბანკის ფუნქციებს, რომელსაც მრავალრიცხოვანი კერძო კლიენტურა ჰყავდა, რომლის ვექსილებსაც თვითონ აღრიცხავდა. 1844 წელს ინგლისის ბანკმა, კანონის თანახმად, ბანკნოტების ემისიის მონოპოლია მიიღო. 1946 წელს ლეიბორისტულმა მთავრობამ მოახდინა ინგლისის ბანკის ნაციონალიზაცია. ბრიტანული კომერციული ბანკების სისტემა ძლიერ დიფერენცირებულია. მასში ბატონობს სპეციალური ბანკების პრინციპი. ბრიტანეთის ბანკების დაჯგუფება არც ისე ადვილია. ინგლისის ბანკი ბანკებს ყოფს სამ ჯგუფად: 1) დეპოზიტური ბანკები (კლირინგული ბანკები, ფინანსური სესხები, სავაჭრო ბანკები); 2) სააღრიცხვო სახლები; 3) აქცეპტური სახლები, საზღვარგარეთული ბანკები, სხვა ბანკები.

საფრანგეთში პირველი ცენტრალური ბანკის სახესხვაობა იყო შოტლანდიელი ჯონ ლოს მიერ 1716 წელს დაარსებული „ბანკ-ჟენერალი“, რომელსაც 1718 წელს ეწოდა „სამეფო ბანკი“ და მოხდა მისი ნაციონალიზაცია. რამოდენიმე წლის შემდეგ სამეფო ბანკის აქციები გაუფასურდა და ბანკი აუქციონზე გაიყიდა. XIX საუკუნის დასაწყისში განხორციელდა საფრანგეთის ცენტრალური ბანკის შექმნის ახალი ცდა. ნაპოლეონ ბონაპარტის პირველი კონსულის გადაწყვეტილებით, 1800 წელს შეიქმნა ახალი „ბანკ დე ფრანს“, როგორც სააქციო და კერძო ბანკი. 1806 წელს ამ ბანკმა მიიღო განსაკუთრებული უფლება ბანკნოტების ემისიაზე. 1848 წელს დაიქვემდებარა რა ადრე დამოუკიდებელი პროვინციული ბანკები, იგი გახდა საფრანგეთის ერთადერთი საემისიო ბანკი. ფრანგული ბანკებისათვის ისტორიულად ჩამოყალიბდა საქმიანობის მკაფიო სპეციალიზაცია, რომელიც კანონმდებლობით დაფიქსირდა 1945 წელს. ფრანგულ ბანკებს შორის შეიძლება გამოიყოს 4 ჯგუფი: 1) კომერციული ბანკები; 2) კოოპერატიული ბანკები; 3) ე.წ. ფინანსური დაწესებულებები (სამომხმარებლო კრედიტის ბანკები, საიპოთეკო-საკრედიტო დაწესებულებები); 4) სახელმწიფო და შერეული ბანკები (საფოსტო-საჩეკო დაწესებულებები, შემნახველი სალაროები, საგარეო ვაჭრობის ბანკი).

შვეიცარიაში საბანკო საქმე საფრანგეთთან, ინგლისთან და იტალიასთან შედარებით მოგვიანებით განვითარდა. უმჯველესი შვეიცარიული ბანკი შეიქმნა 1755 წელს, როგორც სახელმწიფო ციურიხის ბანკი. შემდეგ მისგან, კერძო ინსტიტუტის სახით წარმოიქმნა „ბანკ LOI nk AG“, რომელიც დღემდე არსებობს. ესაა უნივერსალური ბანკი. ცენტრალური ბანკის სახით 1906 წელს შეიქმნა „შვეიცარიის ნაციონალური ბანკი“, მან მიიღო ბანკნოტების გამოშვების და მიღების განსაკუთრებული უფლება. შვეიცარიის ყოველ 1200 მცხოვრებზე, ერთი საბანკო საყრდენი წერტილი მოდის. შვეიცარიას ყველაზე მაღალი მაჩვენებელი აქვს „საბანკო სიმჭიდროვის მიხედვით“, თუ არ ჩავთვლით საფინანსო ცენტრებსა და საგადასახადო ოაზისებს. შვეიცარიის საბანკო სისტემა განასხვავებს ბანკების 5 ჯგუფს:

- 1) კანტონალური ბანკები;
- 2) გროსბანკები (უმსხვილესი ბანკები);
- 3) რეგიონული ბანკები, შემნახველი სალაროები;
- 4) სასესხო კანკები და სასოფლო-სამეურნეო საკრედიტო ამხანაგობები;
- 5) სხვა ბანკები.

იტალიის საბანკო საქმე ყველაზე ძველია მსოფლიოში. მრავალი ცნება და

ტერმინი, რომელიც დგესაც იხმარება საერთაშორისო საბანკო პრაქტიკაში, იტალიური წარმოშობისაა, მაგ.: „ბანკი“, „ლომბარდი“, „ინდოსამენტი“ და სხვ. უკვე შუა საუკუნეების იტალიაში და პირველ ყოვლისა, ლომბარდიაში არსებობდა განვითარებული საბანკო საქმე. მსოფლიოს ოთხი უძველესი ბანკი იტალიაში წარმოიშვა. 1539 წელს შეიქმნა „ბანკო და ნაპოლი“, 1563 წელს - „ინსტიტუტობანკარიო სან პაოლო დი ტურინო“, 1605 წელს - „ბანკო და სანტო სპირიტო“ – რომში, რომის პაპის განკარგულებით, 1624 წელს - „მონტე დეი პაში და სიენა“. ცენტრალური ბანკის შექმნა ერთბაშად არ მომხდარა. იტალიის ცენტრალური ბანკი დაფუძნდა 1893 წელს, მაგრამ მას არ მიუღია ბანკნოტების იმისიის მონოპოლიური უფლება, ეს მოხდა 1926 წელს. იტალიაში ბანკების სისტემის თანამედროვე სტრუქტურა ძლიერ დიფერენცირებულია და მისი კლასიფიკაციისათვის გამოყენება მრავალი სხვადასხვა კრიტერიუმი, რომელიც ასახვას პოულობს საბანკო სისტემაში. ინსტიტუტებს შორის, რომლებიც დასაქმებული არიან მოკლევადიანი დაკრედიტებით, გამოყოფენ შემდეგ 6 ჯგუფს:

- 1) სახელმწიფო საკრედიტო ინსტიტუტები;
- 2) ნაციონალური ინტერესების ბანკი;
- 3) არასახელმწიფო კომერციული ბანკები;
- 4) შემნახველი სალაროები;
- 5) სარეწაო და სასოფლო-სამეურნეო სალაროები;
- 6) სპეციალიზირებული კრედიტული ინსტიტუტები.

ავსტრიაში საკითხი ახალი ფულადი სისტემის შექმნის შესახებ დღის წესრიგში დადგა 1811 წელს ნაპოლეონთან ომის გამო სახელმწიფოს გაკოტრების შემდეგ. 1916 წელს დაარსდა პრივილეგირებული ავსტრიის ცენტრალური ბანკი, რომელიც ორმაგი მონარქიის – ავსტრიის და უნგრეთის დროს გახდა ავსტრია-უნგრეთის ცენტრალური ბანკი. ავსტრიის ნაციონალური ბანკის თანამედროვე სტატუსის სამართლებრივი საფუძველი დადგენილი იქნა 1969 წელს. ავსტრიის თანამედროვე საბანკო სისტემა მრავალფეროვანია. მასში ბატონობს უნივერსალიზაციის პრინციპი. უმსხვილესი ბანკები სახელმწიფოს ხელშია ან სახელმწიფოს აქვს მათში მონაწილეობის ყველაზე დიდი ნაწილი. სახელმწიფო გროსბანკები კონცენტრაციას უკეთებენ ავსტრიის საბანკო სისტემის ყველა ანაზრის უმეტეს ნაწილს. ავსტრიის საბანკო სისტემაში გამოიყოფა: შემნახველი სალაროები, სასოფლო-სამეურნეო ბანკები, სოფლის საკრედიტო კოოპერატივები.

საქართველოში საკრედიტო_საბანკო სისტემის ფორმირება დაიწყო XVIII-XIX სს, როგორც რუსეთის იმპერიაში შემავალ სხვა სახელმწიფოებში საქართველოშიც არსებობდა განშტოებული, მრავალსუბიექტიანი საკრედიტო_საბანკო სისტემა, რომელიც იურიდიული და ფიზიკური პირების საკრედიტო და სხვა სახის საბანკო მომსახურების ფართო სპექტრით უზრუნველყოფას ანხორციელებდა, მაგრამ ეს სისტემა ორიარუსიანი მაინც ვერ გახდა. მიუხედავად იმისა, რომ საკრედიტო_საბანკო აწესებულებების მართვის სპეციალიზებული სახელმწიფო ორგანოები ჯერ კიდევ XIX ს-ის დასაწყისში აღმოცენდნენ (სახელმწიფო საკრედიტო დაწესებულებების საბჭო და სხვ.), ისინი ყოველთვის მეორეხარისხოვან როლს ასრულებდნენ, რადგანაც ამ სისტემის მართვის გადამწყვეტი სიტყვა ეკუთვნოდა სახელმწიფო საბჭოს, სახელმწიფო კონტროლს, სხვადასხვა სამინისტროებს (ცალკეულ შემთხვევებში სამხედრო

სამინისტროსაც). ამ პერიოდისათვის სახელმწიფო ბანკს ისეთი ფუნქციების შესრულებაც უწევდა, რომლებიც სავსებით არ იყო ცენტრალური ბანკისათვის დამახასიათებელი: იგი კომერციული ბანკების მსგავსად უშუალოდ ახორციელებდა სამეურნეო დაკრედიტებას. 1917_1921 წ.წ. საქართველოში ჩაისახა დამოუკიდებელი საკრედიტო სისტემის კონტურები, რომელიც ვითარდებოდა საბაზრო ეკონომიკის კანონების შესაბამისად, მაგრამ ეკონომიკის კატასტროფული მდგომარეობის და მრავალრიცხოვანი საომარი და შიდაპოლიტიკური სიძნელეების გამო ვერ მოხერხდა თვითმყოფადი საკრედიტო სისტემის შექმნა.

გასაბჭოების შემდეგ, ახალი ეკონომიკური პოლიტიკის (ნეპ) გატარების პერიოდში სახელმწიფო საკრედიტო სისტემის ფორმირების პროცესში განასხვავებენ სამ ეტაპს: 1) ახალ ეკონომიკურ პოლიტიკაზე გადასვლის პერიოდი და საბანკო საქმის განვითარებისათვის საჭირო წინაპირობების შექმნა (1921_1923 წ.წ.); 2) ხასიათდება იმ ელემენტების შექმნით, რომლისგან შემდგომში ქვეყნის საკრედიტო სისტემის აშენება უნდა დაწყებულიყო (1923_1926 წ.წ.); 3) ქვეყნის საკრედიტო ქსელის რაციონალიზაციისა და მისი საკრედიტო სისტემად გარდაქმნის პერიოდი (1926_1930). ქვეყნის საბანკო ორგანიზაციების ერთობლიობაში, სხვადასხვა პერიოდებში არსებული ფორმები შემდეგი სახით შეიძლება წარმოვადგინოთ: 1. ერთმანეთისაგან დამოუკიდებელი მრავალი საკრედიტო ორგანიზაცია არსებობს: 2. “სახბანკის” სახით ერთადერთი საბანკო ორგანიზაცია ფუნქციონირებს ფართო ქსელით: 3. ქვეყანაში ორსაფეხურიანი (იარუსიანი) საბანკო სისტემის ჩამოყალიბება.

ერთსაფეხურიანი საბანკო სისტემა ბანკებს შორის ჰორიზონტალურ კავშირებს, მათი ოპერაციებისა და ფუნქციების უნივერსალიზაციას ეფუძნება. ერთსაფეხურიანი საბანკო სისტემის ცარჩოებში ყველა საკრედიტო_საანგარიშსწორებო მომსახურების ანალოგიური ფუნქციების შესრულებისას ერთ იერარქიულ საფეხურზე იმყოფება. აგებულების ასეთი ტიპი ძირითადად დამახასიათებელია, როგორც სუსტად განვითარებული ეკონომიკური სტრუქტურების ქვეყნებისათვის, ასევე მართვის ტოტალიტარული, ადმინისტრაციულ_მბრძანებლური რეჟიმის ქვეყნებისათვისაც.

ორსაფეხურიანი საბანკო სისტემა ბანკებს შორის ურთიერთობების ორ სიბრტყეში აგებულებაზე არის აგებული: ვერტიკალურზე და ჰორიზონტალურზე. ვერტიკალური ურთიერთობები ცენტრალურ ბანკს, რომელიც “ბანკთა_ბანკის”, მმართველობის ცენტრსა და დაქვემდებარებულ რგოლებს შორის ურთიერთობას ითვალისწინებს. ჰორიზონტალური ურთიერთობები _ კომერციულ ბანკებს შორის ურთიერთობებს ითვალისწინებს.

XX საუკუნის 80-იანი წლების ბოლოს, დღის წესრიგში დადგა არსებულ ეკონომიკური სისტემის შეცვლა საბაზრო ეკონომიკით, რასაც მოჰყვა ამ სისტემისათვის დამახასიათებელი კომერციული საბანკო სისტემის ფორმირება. ეს პროცესი საქართველოში სტიქიურად დაიწყო. 1989 წ. 20 ბანკი ფუნქციონირებდა, 1990 წლის ბოლოსათვის 200-ს გადააჭარბა.

საქართველოში საბაზრო ეკონომიკაზე გარდამავალი პერიოდის ეკონომიკური რეფორმების კომპლექსურ პროგრამაში განსაკუთრებული ადგილი ჰქონდა დათმობითი საკრედიტო ორგანიზაციას. მიღებულ იქნა კანონები ეროვნული ბანკისა და კომერციული ბანკის საქმიანობის შესახებ. ამ კანონებით ქვეყნის ტერიტორიაზე ბანკებს

მიეცა თანაბარ პირობებში ფუნქციონირების საშუალება.

საქართველოს საკრედიტო სისტემის სტრუქტურა XXI საუკუნის დასაწყისისათვის შემდეგნაირად გამოიყურებოდა: 1) საქართველოს ეროვნული ბანკი; 2) კომერციული ბანკები; 3) სპეციალიზებული საკრედიტო_საფინანსო ინსტიტუტები.

ქვეყანაში შექმნილი მაკროეკონომიკური არასტაბილურობის შედეგად, საკრედიტო სისტემის რაოდენობრივმა პარამეტრებმა უკანასკნელი წლების განმავლობაში მნიშვნელოვანი ცვლილებები განიცადა, ამაზე მეტყველებს ცხრილის მონაცემები /იხ. ცხრილი 2.1./

საქართველოს თანამედროვე საკრედიტო სისტემის ახალი სტრუქტურა შეესაბამება საბაზრო ეკონომიკის მოთხოვნილებებს. ამასთან უნდა აღინიშნოს, რომ საკრედიტო სისტემის ფორმირებას გააჩნდა და დღესაც გააჩნია რიგი ნაკლოვანებებისა. საწყის ეტაპზე იქმნებოდა საფინანსო ინსტიტუტები სუსტი ფინანსური ბაზით, რის გამოც კლიენტების ხარისხიან მომსახურებას ვერ უზრუნველყოფდნენ, ძირითადად იძლეოდნენ მოკლევადიან კრედიტებს, გრძელვადიანი საინვესტიციო რესურსები ქვეყნის კომერციულ ბანკებს ფაქტობრივად არ გააჩნდათ. თანდათან მიმდინარეობდა ბანკების შერწყმისა და განმსხვილების ტენდენცია. ამით იყო განპირობებული, რომ 228 კომერციული ბანკიდან 2009 წლისათვის ფუნქციონირებდა 20 ბანკი. 2017 წლის სექტემბრისათვის 16 ბანკი.

ცხრილი 2.1. რეგისტრირებული კომერციული ბანკების რაოდენობა წლების მიხედვით

	1993წ	2001წ	2002წ	2003წ	2004წ	2009წ	2017წ
ბანკების რაოდენობა სულ	228	29	27	25	21	20	16
ბანკების ფილიალების რაოდენობა	-	206	199	201	162	159	

თემა 2. ცენტრალური ბანკების როლი ქვეყნის ეკონომიკის განვითარებაში

✧ თემის სტრუქტურა:

- 2.1. ცენტრალური ბანკის ევოლუცია და არსი;
- 2.2. საქართველოს ეროვნული ბანკის ძირითადი ფუნქციები და ამოცანები;
- 2.3. ცენტრალური ბანკის ფულად-საკრედიტო რეგულირების ინსტრუმენტები თემის მიზანი:

1. გააცნობიეროთ საქართველოს ეროვნული ბანკის ძირითადი ფუნქციები და ამოცანები;

2. შეისწავლოთ ცენტრალური ბანკის ფულად-საკრედიტო რეგულირების ინსტრუმენტები

✍ თემის შესწავლის შემდეგ თქვენ შეძლებთ:

1. ჩამოაყალიბოთ: ცენტრალური ბანკის ჩამოყალიბების და განვითარების წინაპირობები; საქართველოს ეროვნული ბანკის ძირითადი ფუნქციები და ამოცანები.

2. განსაზღვროთ საქართველოში ეროვნული (ცენტრალური) ბანკის ფულად-საკრედიტო და სავალუტო პოლიტიკა;

3. შეისწავლოთ ოპერაციები ღია ბაზარზე, რომელიც განხილული უნდა იქნეს ცენტრალური ბანკის სხვა ინსტრუმენტებთან ერთობლიობაში.

თემის ძირითადი კონცეფციური და საკვანძო საკითხები :

საქართველოს ეროვნული ბანკის ძირითადი ფუნქციები; ცენტრალური ბანკის ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის ინსტრუმენტები; „ღია ბაზრის პოლიტიკა“; ფულად-საკრედიტო ინსტიტუტების რეგინანსირება; ცენტრალური ბანკის სავალუტო პოლიტიკა.

2.1. ცენტრალური ბანკის ევოლუცია და არსი

კაპიტალიზმის განვითარების ადრეულ სტადიაზე ცენტრალურ და კომერციულ ბანკებს შორის ფუნქციათა მკვეთრი დანაწევრება არ არსებობდა. მათ შორის ფაქტობრივად ჰორიზონტალური და არა ვერტიკალური დამოკიდებულება იყო. კომერციული ბანკები ბანკნოტების გამოშვებას, როგორც კაპიტალის მობილიზაციის ერთ-ერთ წყაროს ფართოდ იყენებდნენ. საკრედიტო სისტემის განვითარების შესაბამისად ბანკნოტების ემისიის ცენტრალიზაციის პროცესი რამდენიმე მსხვილ კომერციულ ბანკში დამკვიდრდა, რის შედეგად ბანკნოტების გამოშვების მონოპოლიური უფლება საბოლოოდ ერთი ბანკის პრეროგატივა გახდა. თავდაპირველად ასეთ ბანკებს ემისიურ ბანკებს უწოდებდნენ, ხოლო შემდგომ მათი ფუნქციები ბევრად გაიზარდა, რის შემდეგაც თეორიასა და პრაქტიკაში დამკვიდრდა ცნება - ცენტრალური ბანკი. მართალია პირველი ცენტრალური ბანკები საკმაოდ ადრეულ პერიოდში წარმოიშვა (ინგლისი - 1634 წ., შვედეთი - 1668 წ.), მაგრამ მათი საყოველთაო გავრცელება და თანამედროვე მნიშვნელობა მხოლოდ XX საუკუნეში შეიძინეს. თუ მეოცე საუკუნის დასაწყისამდე ემისიური ბანკები კერძო იყო, მეორე მსოფლიო ომის წინ დაიწყო მათი ნაციონალიზაციის პროცესი - ეს დაკავშირებული იყო კაპიტალიზმის საერთო კრიზისის პირველ ეტაპთან და სახელმწიფო-მონოპოლისტური რეგულირების გაფართოებასთან. 1938 წ. სახელმწიფო საკუთრებაში გადავიდა კანადის ბანკი, 1939 წ. - გერმანიის რეიხს ბანკი, 1942 წ. - იაპონიის ბანკი, 1946 წ. - ინგლისის და საფრანგეთის ბანკები. აღნიშნული ბანკები ცენტრალურ ბანკებად ხანგრძლივი ისტორიული ევოლუციის შედეგად გახდნენ. ხოლო ზოგიერთი ქვეყნის ბანკები თავიდანვე ემისიურ ცენტრებად იქნენ დაფუძნებული, მაგ. 1913 წ. აშშ-ს ფედერალური სარეზერვო სისტემა, მრავალი ლათინოამერიკული სახელმწიფოს ცენტრალური ბანკი.

მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ სახელმწიფო საემისიო ინსტიტუტები შეიქმნა გერმანიის ფედერაციულ რესპუბლიკაში - ბუნდესბანკი (1957 წ.) და ავსტრიაში (1960 წ.). თანამედროვე პირობებში უმეტეს ქვეყნებში ცენტრალური ბანკები თავისი არსით სახელმწიფო ბანკებს წარმოადგენენ იმ შემთხვევაშიც, როდესაც ისინი ფორმალურად სახელმწიფოს არ მიეკუთვნება. მაგ. სახელმწიფოს კუთვნილებაა შვეიცარიის ცენტრალური ბანკის მხოლოდ ნაწილი, მთავარ აქციონერებად ითვლება კანტონების ხელისუფლება, კანტონალური ბანკები და სხვა სახელმწიფო ინსტიტუტები, აგრეთვე 50-ზე მეტი კერძო აქციონერი, სახელმწიფოს საკუთრებაა, ბელგიისა და ავსტრიის ცენტრალური ბანკის კაპიტალის 50%, იაპონიის ბანკის კაპიტალის 55%.

ცენტრალური ბანკი დღეს ნებისმიერი განვითარებული სახელმწიფოს საფინანსო-საკრედიტო სისტემის ძირითად ელემენტს წარმოადგენს. იგი ოფიციალურად გამოდის ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის გამტარებლის როლში. თავის მხრივ, ფულად-საკრედიტო პოლიტიკა საბიუჯეტოსთან ერთად, ეკონომიკის ერთიანი სახელმწიფო რეგულირების საფუძველს წარმოადგენს.

ბრიუსელის საერთაშორისო საფინანსო კონფერენციაზე (1920 წ.) აღინიშნა, რომ ქვეყნებში, სადაც ცენტრალური საემისიო ბანკები არ არსებობენ, ისინი უნდა შეიქმნას. აქვე ხაზგასმული იყო, რომ ბანკები და განსაკუთრებით საემისიო ბანკები უნდა განთავსდებოდნენ პოლიტიკური ზეწოლისაგან, ისინი გონივრული ფინანსური

პრინციპებით უნდა იმართებოდნენ. ამრიგად ცენტრალური ბანკის დამოუკიდებლობის საკითხი მისი საქმიანობის ეფექტიანობის გარანტიისათვის არის საჭირო.

უმეტეს შემთხვევაში ცენტრალური ბანკის კაპიტალი მთლიანად სახელმწიფოს კუთვნილებაშია, მაგრამ აქციონერებად შეიძლება იყვნენ კომერციული ბანკები და სხვა ფინანსური ინსტიტუტები. ცენტრალურ ბანკს კომერციულ ბანკთან შედარებით მოკრძალებული ოპერაციები და ბალანსი გააჩნია, მათი ფუნქციებისა და საბანკო სისტემაზე ზემოქმედების მეთოდების მოდიფიცირება ხორციელდება.

ყველაზე ხშირად ცენტრალური ბანკი უშუალოდ პარლამენტის ან ამ უკანასკნელის მიერ შექმნილი სპეციალური საბანკო კომისიის წინაშე ანგარიშვალდებულია. ცენტრალური ბანკის მმართველი მთავრობის შემადგენლობაში არ შედის, მისი დანიშვნა ახალი კაბინეტის ფორმირების ვადებს არ ემთხვევა. დანიშვნა შეიძლება განხორციელდეს მონარქის, პრეზიდენტის, პრემიერის, პარლამენტის მიერ, მაგრამ ამასთან, მთავრობას, რომელიც საპარლამენტო უმრავლესობას ეყრდნობა, ჩვეულებრივ შეუძლია საკუთარი კანდიდატურაც გაიყვანოს. ცენტრალური ბანკის უმაღლესი ხელმძღვანელობა თანამდებობაზე ყოფნის ვადებით შეიძლება შეიზღუდოს ან ხანგრძლივი პერიოდით დაინიშნოს, მაგ; ირლანდიაში, ავსტრიაში, კანადასა და ჰოლანდიაში – 7 წელი, გერმანიაში – 8 წელი.

ის ფაქტი, რომ საბაზრო ეკონომიკის ქვეყნების უმრავლესობაში ცენტრალური ბანკები სახელმწიფოებრივად ითვლება, არ ნიშნავს იმას, რომ სახელმწიფო შეუზღუდავად მოქმედებს მათ პოლიტიკაზე. ამ გავლენის ხარისხი სხვადასხვა ქვეყანაში სხვადასხვაა. ცენტრალური ბანკების მდგომარეობა ორგვარია. ერთი მხრივ, ეკონომიკისა და პოლიტიკის უმნიშვნელოვანეს სფეროებში ისინი „მუშაობენ“ მთავრობასთან ერთად მეორე მხრივ, ტაქტიკის საკითხებში და ეკონომიკური პოლიტიკის ცალკეულ სფეროებში მათ შორის ხშირად, შეუსაბამობაა. ეს უთანხმოება ზოგჯერ პრინციპულ ხასიათს ატარებს.

ცენტრალური ბანკი მიუხედავად იმისა, სახელმწიფო საკუთრებაშია თუ არა, როგორც წესი იურიდიულად დამოუკიდებელია და სახელმწიფოს არ ემორჩილება. ცენტრალური ბანკის პოლიტიკა ყოველთვის იყო სახელმწიფოს, პროფკავშირების და მონოპოლიების დავის საგანი. მაგ.: ექსპორტზე ორიენტირებული მონოპოლიები გამოდიან მათი ქვეყნების ვალუტის კურსის შემცირების მოთხოვნით. სასესხო კაპიტალის წარმომადგენლები დაინტერესებულნი არიან ფულის მყიდველობითი უნარის სტაბილიზაციით, სამრეწველო სფეროს წარმომადგენლები მხარს უჭერენ „იაფ ფულს“, რადგან იაფი კრედიტი სტიმულს აძლევს და აფართოებს მათ ინვესტიციებს. პროფკავშირები გამოდიან სრული დასაქმების ფულადი პოლიტიკის მხარდასაჭერად. სახელმწიფო ესწრაფვის პოლიტიკას, რომელიც დაეხმარება თავიდან იქნას აცილებული საგადასახდლო ბალანსის დეფიციტი. ყველა ეს და სხვა წარმოქმნილი წინააღმდეგობები, თავის მხრივ, აისახება ცენტრალური ბანკის პოლიტიკაზე. პოლიტიკის გატარებისას პრიორიტეტი ეძლევა ამა თუ იმ მხარის ინტერესს, ძალების კონკრეტული განლაგებისაგან დამოკიდებულებით. ეკონომიკური პოლიტიკის ამ წინააღმდეგობრივმა მიზნებმა ეკონომიკურ ლიტერატურაში მიიღო სახელწოდება - „მაგიური ოთხკუთხედი“, რომლის „კუთხეებია“ – ეკონომიკური ზრდა, სრული დასაქმება, ფულის ღირებულების სტაბილურობა და საგადასახდლო ბალანსის

დაბალანსება. როგორც პრაქტიკამ დაადასტურა, ამ მიზნების ერთდროულად მიღწევა საკმაოდ რთულია.

2.2. საქართველოს ეროვნული ბანკის ძირითადი ფუნქციები და ამოცანები

ქვეყნის ცენტრალური ბანკი (ბანკთა-ბანკი) არის ქვეყნის ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის ძირითადი გამტარებელი, რომელიც მიმართულია ფულადი მიმოქცევის სტაბილიზაციაზე. მისი უპირველესი მოვალეობა ეკონომიკაში არის დაიცვას ფულის ღირებულება და მსყიდველობითუნარიანობა, შექმნას ნორმალური პირობები ფინანსური ბაზრების ფუნქციონირებისათვის. ცენტრალური ბანკის როლი ნებისმიერი ქვეყნის ეკონომიკაში მისი განვითარების კვალობაზე ძლიერდება, რადგან სწორედ ფულის, ფულად-საკრედიტო მექანიზმის საშუალებით მიმდინარეობს ზრდა-განვითარების რეგულირება.

თანამედროვე პირობებში ცენტრალური ბანკის ძირითად ფუნქციებს წარმოადგენს:

- ბანკნოტების ემისია;
- ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის გატარება;
- ფულად-საკრედიტო ინსტიტუტების რეგულაციის რეგულირება;
- სავალუტო პოლიტიკის განხორციელება;
- საკრედიტო ინსტიტუტების საქმიანობის რეგულირება;
- მთავრობის ფინანსური აგენტის ფუნქცია;
- საგადასახადო-საანგარიშსწორებო ურთიერთობების ორგანიზაცია.

ბანკნოტების (ფულადი ნიშნების) ემისია – ცენტრალური ბანკის უძველეს და მეტად მნიშვნელოვან ფუნქციას წარმოადგენს. ბანკნოტების ემისიის უფლება მას კანონმდებლობით აქვს მინიჭებული, ამის შედეგად ცენტრალურმა ბანკმა მუდმივლიკვიდობა მიიღო და კომერციული ბანკებისათვის უმაღლესი ინსტანციის ლიკვიდობის წყარო გახდა. ოქროს მონომეტალიზმის პირობებში ცენტრალური ბანკის ბანკნოტებს ოქროთი და კომერციული თამასუქებით ორმაგი უზრუნველყოფა გააჩნდა. ოქროს სტანდარტის სისტემაზე უარის თქმის შემდეგ ბანკნოტების ემისია უპირატესად სამთავრობო ობლიგაციების ქვეშ ხორციელდება, ამასთან დაკავშირებით ბანკნოტების უშუალო კავშირი საქონლის მიმოქცევასთან შესუსტდა.

ფულად-საკრედიტო პოლიტიკა – სახელმწიფოს ეკონომიკური პოლიტიკის შემადგენელი ნაწილია, რომლის მთავარი მიზანი ეკონომიკური ზრდის მიღწევა, უმუშევრობისა და ინფლაციის შემცირება და საგადასახდლო ბალანსის გამოთანაბრებაა. ფულად-საკრედიტო პოლიტიკა წარმოადგენს ღონისძიებათა ერთობლიობას, რომლებიც მიმართულია მიმოქცევაში ფულის მასის, კრედიტის მოცულობის, საპროცენტო განაკვეთის დონის ოპტიმალური ცვლილებების უზრუნველსაყოფად.

ცენტრალური ბანკის ფულად-საკრედიტო პოლიტიკა მიმართულია ან ფულად-საკრედიტო ემისიის სტიმულირებისაკენ (საკრედიტო ექსპანსია – კონიუნქტურის გამოცოცხლება წარმოების დაცემის პირობებში) ან ფულად-საკრედიტო ემისიის

შეზღუდვისაკენ (საკრედიტო რესტრუქცია-ეკონომიკური აღმავლობის პირობებში).

ცენტრალური ბანკი ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის განხორციელებისას იყენებს ინსტრუმენტების კომპლექსს, რომელთაგან განასხვავებენ:

- ზემოქმედების ფორმის მიხედვით – პირდაპირი და ირიბი;
- ზემოქმედების უშუალო ობიექტის მიხედვით – ფულის მიწოდებასა და ფულზე მოთხოვნას;
- რეგულირების პროცესში დაწესებული პარამეტრების მიხედვით – რაოდენობრივს და ხარისხობრივს.

ქვეყნების უმეტესობაში საკრედიტო ოპერაციების მართვის და რეგულირების მიზნით, ცენტრალური ბანკი გამოიყენებს შემდეგი სახის ძირითად ინსტრუმენტებს:

- მინიმალური სარეზერვო მოთხოვნების დაწესება;
- ოფიციალური სააღრიცხვო განაკვეთის რეგულირება;
- ოპერაციები ღია ბაზარზე.

ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის ინსტრუმენტების პრიორიტეტულობა მთლიანობაში იმ მიზნებზეა დამოკიდებული, რომელსაც ცენტრალური ბანკი ქვეყნის განვითარების ამა თუ იმ ეტაპზე წყვეტს. მაგ., თანამედროვე პირობებში განვითარებულ ქვეყნებში სააღრიცხვო პოლიტიკა და ოპერაციები ღია ბაზარზე იძენენ უპირატესობას, ხოლო მინიმალური სარეზერვო მოთხოვნების დადგენა – თანდათან მეორეხარისხოვანი ხდება.

საპირისპირო მდგომარეობაა იმ ქვეყნებში, რომლებიც საბაზრო ურთიერთობათა გაფართოების გზას ადგას (უპირატესობა ენიჭება სარეზერვო მოთხოვნების დადგენას). მინიმალური სარეზერვო მოთხოვნების დაწესება. კომერციული ბანკების საკრედიტო საქმიანობის რეგულირების ერთ-ერთ ქმედით ინსტრუმენტად ითვლება მინიმალური რეზერვების პოლიტიკა. მინიმალური რეზერვები არის კომერციული ბანკების ანაზრები ცენტრალურ ბანკში, რომელთა მოცულობა დგინდება კანონმდებლობით საბანკო ვალდებულებებთან (კლიენტების ანაზრებთან) განსაზღვრული მიმართებით. ზოგიერთ ქვეყანაში მინიმალური რეზერვების სიდიდის განსაზღვრის ბაზად ითვლება გაცემული კრედიტები. მინიმალური რეზერვების საშუალებით ცენტრალური ბანკი ცდილობს კომერციული ბანკების კრედიტუნარიანობაზე გავლენას. მინიმალური რეზერვების პოლიტიკა პირველად აპრობირებული იქნა აშშ-ში XX ს-ის 30-იან წლებში და მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ სწრაფად დაინერგა ფაქტობრივად ყველა წამყვანი ქვეყნის ცენტრალური ბანკების პრაქტიკაში. 1981 წ. დიდ ბრიტანეთში, რეფორმასთან დაკავშირებით მინიმალური რეზერვების პოლიტიკა, ადრე არსებული ფორმით, გაუქმებული იქნა.

ისტორიულად, სავალდებულო მინიმალური რეზერვები განვითარდა კომერციული ბანკების საერთო აუცილებლობიდან, ჰქონოდა ლიკვიდური რეზერვები ნაღდი ფულადი გადასახდელების შემთხვევისათვის. ამჟამად, მინიმალურ რეზერვებს აქვს ორმაგი დანიშნულება: ჯერ ერთი, მან უნდა უზრუნველყოს კომერციული ბანკის ლიკვიდობის მუდმივი დონე, მეორე, იგი (მინიმალური რეზერვი) ითვლება ცენტრალური ბანკის ინსტრუმენტად ფულადი მასისა და კომერციული ბანკების კრედიტუნარიანობის რეგულირებისათვის.

სხვადასხვა ქვეყნის კანონმდებლობა ინდივიდუალურად ადგენს მინიმალური

რეზერვების შენარჩუნების წესს, მაგრამ ყველა ეს ერთ მიზანს ისახავს – აიძულოს კომერციული ბანკები შეინარჩუნონ მათი ვალდებულებების განსაზღვრული დიფერენციალური წილი ცენტრალური ბანკის უნაღდო და უპროცენტო ანგარიშებში; ზოგიერთ ქვეყანაში (მაგ., აშშ-ში), მინიმალურ რეზერვებს შეუძლიათ გარკვეული სარგებლის (პროცენტის) მოტანა.

მინიმალური სარეზერვო მოთხოვნების გაანგარიშება ხორციელდება თვიური ან კვარტალური ბალანსის მონაცემებით იმის გამო, რომ ერთობლივი ანაბრების სიდიდე მუდმივად იცვლება და მხოლოდ განსაზღვრული პერიოდის ბოლოს შეიძლება ზუსტად იქნეს გამოთვლილი ანაბრების საშუალო სიდიდე.

ოფიციალური საარღიჯვო განაკვეთის რეგულირება. საკრედიტო დაწესებულებებს, უპირატესად კომერციულ ბანკებს შესაძლებლობა აქვთ აუცილებლობის შემთხვევაში მიიღონ ცენტრალური ბანკის კრედიტი ფასიანი ქაღალდების გირაოთი ან თამასუქების აღრიცხვის გზით. სადისკონტო (განაღების) და საგირავნო პოლიტიკის არსი მდგომარეობს იმაში, რომ კომერციული ბანკების რეფინანსირების პირობების შეცვლის მეთოდი გავლენას ახდენს ფულის და კაპიტალის ბაზრებზე არსებულ სიტუაციაზე.

სადისკონტო განაკვეთი არის ის განაკვეთი, რომლითაც კომერციულ ბანკები აღრიცხავენ თამასუქს ანუ პროცენტის განაკვეთი, რომლითაც ცენტრალური ბანკი აძლევს კომერციულ ბანკებს სესხს. სადისკონტო განაკვეთის გადიდება იქცევს ბანკებზე გაცემული სესხებისა და ამ ბანკებში განთავსებულ დეპოზიტებზე პროცენტების შესაბამისად გადიდებას.

ოფიციალური საარღიჯვო (განაღების) განაკვეთი წარმოადგენს კრედიტზე საბაზრო განაკვეთის დასადგენად ორიენტირს. ამით ცენტრალური ბანკი განსაზღვრავს კომერციულ ბანკებში განთავსებული საკრედიტო რესურსების ღირებულებას. რაც უფრო მაღალია სადისკონტო განაკვეთის დონე, მით უფრო დიდია ცენტრალური ბანკის რეფინანსირების კრედიტების ღირებულება და პირიქით. ცენტრალური ბანკის სადისკონტო განაკვეთის ზრდა იწვევს ფასიანი ქაღალდების საბაზრო ღირებულების შეფარდებით შემცირებას. მისი შემცირება, პირიქით, იწვევს კრედიტებისა და დეპოზიტების გაიფხვებას, ფასიან ქაღალდებზე მოთხოვნისა და მისი საბაზრო ღირებულების გადიდებას. სადისკონტო განაკვეთის რეგულირება ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის არაპირდაპირ მეთოდს მიეკუთვნება. ცენტრალური ბანკის საპროცენტო განაკვეთის ცვლილება განსაკუთრებით აქტიურად გამოიყენება საგადასხდელო ბალანსის წონასწორობის დარღვევისა და სავალუტო კრიზისის გამწვავების პირობებში. ოპერაციები ღია ბაზარზე. ოპერაციები ღია ბაზარზე წარმოადგენს ცენტრალური ბანკის მიერ ფასიანი ქაღალდების ყიდვა-გაყიდვას ფულის ბაზარზე გავლენის მოხდენის მიზნით. აღნიშნული პოლიტიკის ძირითადი ამოცანა იმაში მდგომარეობს, რომ ფასიან ქაღალდებზე მოთხოვნა-მიწოდების რეგულირებით გამოწვეული იქნეს კომერციული ბანკების შესაბამისი რეაქცია.

ტერმინი „ღია ბაზრის პოლიტიკა“, პირველად გაჩნდა აშშ-ში XX ს-ის 20-იან წლებში, როცა ამ პოლიტიკის გატარება დაიწყო აშშ-ში ცენტრალური ბანკის ოპერაციები ღია ბაზარზე, სხვა ქვეყნებთან შედარებით, უფრო მასშტაბური იყო, რადგან ამ ქვეყანაში იყო ფასიანი ქაღალდების დიდი ბაზარი. დიდ ბრიტანეთში ღია ბაზრის პოლიტიკამ

არსებითი როლი ითამაშა გასული საუკუნის 30-იანი წლების დასაწყისიდან, ხოლო სააღრიცხვო პოლიტიკამ დაქვემდებარებული ხასიათი მიიღო. გერმანიის რეიხსბანკი შეუდგა ღია ბაზრის პოლიტიკის გატარებას 1933 წლიდან, ამ საკითხის გერმანიის დოიჩენუნდეს ბანკიც დიდ ყურადღებას უთმობს.

ოპერაციები ღია ბაზარზე განხილული უნდა იქნეს ცენტრალური ბანკის სხვა ინსტრუმენტებთან ერთობლიობაში, რომლის საშუალებით ეს უკანასკნელი ზემოქმედებს კვლავწარმოების პროცესის ციკლზე. თუ სააღრიცხვო პოლიტიკა გლობალურად და დროებითი შეზღუდვებით მოქმედებს, მაშინ ოპერაციები ღია ბაზარზე წარმოადგენს სწრაფი და მოქნილი ზემოქმედების იარაღს. ცენტრალური ბანკი ფასიანი ქაღალდების ყიდვა-გაყიდვისას, ადგენს რა მომგებიან განაკვეთებს, ცდილობს გავლენის მოხდენას ცენტრალური ბანკში, კომერციული ბანკების რეზერვების ზომებზე და ამით ზემოქმედებს კომერციული ბანკების კრედიტების სიდიდეებზე.

მაღალი ეკონომიკური აქტივობის პერიოდში, ცენტრალური ბანკი კომერციულ ბანკებს სთავაზობს ფასიანი ქაღალდების ყიდვას, რათა შეამციროს მათი საკრედიტო შესაძლებლობები ეკონომიკისა და მოსახლეობის მიმართ. კრიზისის პერიოდში ცენტრალური ბანკი რეფინანსირების შესაძლებლობას ქმნის კომერციული ბანკებისათვის და ისეთ პირობებს აყენებს, როცა მათთვის ხელსაყრელია თავისი ფასიანი ქაღალდების ცენტრალურ ბანკზე მიყიდვა. ამგვარად, კომერციული ბანკები ცენტრალური ბანკისაგან ფულს ღებულობენ ეკონომიკისა და მოსახლეობისადმი კრედიტის მისაცემად. ასეთი ეკონომიკური ინსტრუმენტის გამოყენებით შესაძლებელი ხდება, როგორც ლიკვიდობის, ასევე საპროცენტო განაკვეთების ცვლილება.

ტრანსფორმირებადი ეკონომიკის მქონე ქვეყნებში ფულად-საკრედიტო პოლიტიკას უპირატესად ანტიინფლაციური ხასიათი გააჩნია. პრაქტიკულად ყველა ქვეყანაში უპირველესი ამოცანაა ინფლაციის ტემპის შემცირება. განვითარებად ქვეყნებს საკრედიტო-საფინანსო რეფორმების საწყის ეტაპზე არ შეუძლიათ განახორციელონ ისეთი ფართო ლიბერალიზაცია, როგორც ამას ადგილი ჰქონდა ეკონომიკურად განვითარებულ ქვეყნებში. საერთაშორისო სავალუტო ფონდს, რეკონსტრუქციისა და განვითარების ბანკს შემუშავებული აქვთ ამ ქვეყნებში საკრედიტო-საფინანსო სისტემის დარეგულირების განხორციელების თანამიმდევრობა.

ფულად-საკრედიტო ინსტიტუტების რეფინანსირება, დაკავშირებულია სესხების ისეთი შემთხვევისას გაცემაზე, როდესაც ბანკები დროებითი ფინანსური სიძნელეების წინაშე აღმოჩნდებიან. რეფინანსირების მიზანია ფულად-საკრედიტო სფეროს მდგომარეობაზე ზემოქმედება. რეფინანსირების ფუნქციის შესრულებით, ცენტრალური ბანკი ბოლო ინსტანციის კოორდინატორის ან ბანკების ბანკის როლში გამოდის. რეფინანსირების კრედიტები მხოლოდ მდგრად ბანკებზე გაიცემა, რომლებიც დროებით ფინანსურ სიძნელეებს განიცდიან და შემდეგი სახის ფაქტორებზე დამოკიდებულებით შეიძლება განვასხვავოთ:

- უზრუნველყოფის ფორმით (სააღრიცხვო და ლომბარდული კრედიტები);
- მიწოდების მეთოდებით (პირდაპირი კრედიტები და კრედიტები, რომლებიც აუქციონების ჩატარების საფუძველზე გაიცემა);
- მიწოდების ვადებით (მოკლევადიანი და საშალოვადიანი);
- მიზნობრივი ხასიათით (კორექტირებადი კრედიტები და გახანგრძლივებული

სეზონური კრედიტები).

სავალუტო პოლიტიკის განხორციელება – გამომდინარეობს იქიდან, რომ ცენტრალური ბანკი სავალუტო პოლიტიკის გამტარებელ ინსტიტუტს წარმოადგენს და იგი თავის თავში ქვეყნის საგარეო ეკონომიკური პოზიციების განმტკიცებაზე მიმართულ ღონისძიებათა კომპლექსის განხორციელებას ითვალისწინებს. სავალუტო პოლიტიკის მიმართულებები ქვეყანაში ეკონომიკური და პოლიტიკური სიტუაციებით, მისი საგადასახდლო ბალანსისა და ფულადი მიმოქცევის მდგომარეობით, აგრეთვე საგარეო ვალდებულებებით განისაზღვრება, რომელიც ამ ქვეყნის საერთაშორისო სავალუტო-საკრედიტო ორგანიზაციებში მონაწილეობის შედეგად წარმოიშვა. სავალუტო პოლიტიკა მოიცავს:

- სავალუტო კურსის რეგულირებას;
- სავალუტო რეგულირებისა და სავალუტო კონტროლის განხორციელებას;
- ოფიციალური სავალუტო რეზერვების ფორმირებას და მათ მართვას;
- საერთაშორისო სავალუტო თანაშემრომლობის განხორციელებას და საერთაშორისო სავალუტო-საკრედიტო ორგანიზაციებში მონაწილეობას.

საკრედიტო ინსტიტუტების საქმიანობის რეგულირება. ბანკების და ზოგადად საკრედიტო დაწესებულებების საქმიანობაზე კონტროლი თითოეული მათგანის მდგრადობის უზრუნველყოფის მიზნით ხორციელდება და იგი ბანკის მიერ თავისი საქმიანობის მოქმედი კანონმდებლობისა და ინსტრუქციების შესაბამისად განხორციელებაზე მიზნობრივ და უწყვეტ ზედამხედველობას ითვალისწინებს. საბანკო ზედამხედველობა ისახავს ორ ძირითად მიზანს:

- მეანაბრის შესაძლო დანაკარგებისაგან დაცვას;
- საფინანსო ბაზარზე სისტემური რისკების თავიდან აცილების მეშვეობით სტიმულირების მხარდაჭერას.

ცენტრალური ბანკის მიერ კომერციული ბანკების საქმიანობაზე ზედამხედველობისა და კონტროლის ფუნქციების განხორციელებისას მის ამოცანაში შედის:

- ლიცენზიების გაცემა საბანკო საქმიანობაზე;
- ბანკების მიერ წარმოდგენილი ანგარიშგების შემოწმება;
- რევიზიები ადგილებზე;
- კონტროლი საბანკო ოპერაციების ნორმების დაცვაზე.

მთავრობის ფინანსური აგენტის ფუნქცია. ცენტრალური ბანკი თავისი სტატუსით მთავრობის ფინანსურ აგენტს წარმოადგენს და იგი სახელმწიფო ვალის განთავსებისა და დაფარვის, ბიუჯეტის საკასო გამოყენების, მთავრობის მიმდინარე ანგარიშების მომსახურების, მიმოქცევიდან სახაზინო ბილეთებისა და მონეტების გამოშვებითა და მიმოქცევიდან მათი ამოღების, აგრეთვე მთავრობის მიერ სხვა ქვეყნებთან ანგარიშსწორების განხორციელებისას სავალუტო სახსრების გადარიცხვასთან დაკავშირებულ ოპერაციებს ახორციელებს. ცენტრალური ბანკის მნიშვნელოვანი როლი ისეთი პრობლემის გადაწყვეტაში, როგორიცაა სახელმწიფო ხარჯებისა და სახელმწიფო ბიუჯეტის დეფიციტის დაფარვაზე კრედიტების გაცემა, სახელმწიფოს კრედიტორის სახით მის როლს შეესაბამება. ცენტრალურმა ბანკმა კომერციულ ბანკებს შორის გადახდების ორგანიზაციაში მონაწილეობა გადახდების ტექნოლოგიებში

ფუნდამენტური ცვლილებების – ქაღალდის ფულის მიმოქცევაზე გადასვლის პერიოდში დაიწყო. შიდა ღირებულების არ მქონე ქაღალდის ფულის გამოყენებამ, ნდობაზე დაფუძნებული საანგარიშსწორებო სისტემის შექმნა მოითხოვა. გადახდების განხროციელებაზე პასუხისმგებლობა ცენტრალურმა ბანკმა აიღო თავის თავზე, რომელსაც წუნდაუდებელი ფინანსური მდგომარეობა და დიდი ავტორიტეტი გააჩნია.

ქვეყნის საგადასახადო სისტემის ორგანიზაციაში ცენტრალური ბანკის სამ ძირითად ამოცანას წარმოადგენს:

1. ფინანსური სისტემის სტაბილურობის მხარდაჭერა;
2. საგადასახადო სისტემის ეფექტიანი ფუნქციონირების უზრუნველყოფა;
3. ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის გატარება.

2.3. ცენტრალური ბანკის ფულად-საკრედიტო რეგულირების ინსტრუმენტები

საქართველოს ფულად-საკრედიტო სისტემის მთავარი რგოლის – ეროვნული ბანკის შექმნა და ცივილიზებული მეთოდებით ამუშავება დაიწყო დამოუკიდებლობის აღდგენის პირველი დღიდან. პირველი ნაბიჯი ამ მიმართულებით გადაიდგა მაშინ, როცა საქართველოს რესპუბლიკის საკუთრებად გამოცხადდა მის ტერიტორიაზე მანამდე არსებული ყოფილი საბჭოთა კავშირის საკრედიტო სისტემის შემადგენელი ყველა სტრუქტურა და რგოლი: სახელმწიფო ბანკი, შემნახველი ბანკი, აგროსამრეწველო ბანკი, მრეწველმშენბანკი, ბინსოცბანკი, მათი ფილიალები და გამოთვლითი ცენტრები. 1991 წლის 2 აგვისტოს გამოვიდა საქართველოს რესპუბლიკის უზენაესი საბჭოს დადგენილება: „საქართველოს რესპუბლიკაში ფულად-საკრედიტო რეგულირების შესახებ“ და „ბანკებისა და საბანკო საქმიანობის შესახებ“ საქართველოს რესპუბლიკის კანონების შემოღების წესის თაობაზე. ამ დადგენილების III და IV თავში საქართველოს საკუთრებად გამოცხადდა სსრკ სახელმწიფო ბანკის საქართველოს რესპუბლიკური კანტორა და მის ბაზაზე შეიქმნა საქართველოს ეროვნული ბანკი.

ქვეყნის დამოუკიდებლობის საწყისი პერიოდიდან მოყოლებული საქართველოს საბანკო სექტორის განვითარება რთული და არაერთგვაროვანი მოვლენებით აღსავსე პროცესია, რომელიც დღემდე გრძელდება. დამოუკიდებელი საბანკო სისტემის არსებობის მანძილზე საბანკო საქმიანობის განვითარების პროცესზე ეკონომიკურთან ერთად ისეთი ფაქტორებიც ახდენდნენ გავლენას, რომელთა შინაარსიც სცილდება ეკონომიკური მოვლენების ფარგლებს. პოლიტიკური დესტაბილიზაციის ფონზე მოიშალა ტრადიციული ეკონომიკური კავშირებიც, ყოველივე ამან წარმოების მკვეთრი დაცემა განაპირობა და ქვეყანა ფინანსური კრიზისის პირდაპირ აღმოჩნდა. საქართველო ობიექტური მიზეზების გამო, მოექცა ჯერ სამანეთო, შემდეგ კი რუბლის ზონაში, რის შედეგად შეუძლებელი გახდა ავტონომიური ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის გატარება.

ეროვნულმა ბანკმა ვერ უზრუნველყო შექმნილ მდგომარეობასთან მისადაგებული ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის გატარება. აღნიშნული გამოიხატებოდა ე.წ. „ჰაერიდან“ აღებული ურესურსო კრედიტების იაფად გაცემაში, რითაც ისარგებლეს ხელისუფლების სხვადასხვა დონის წარმომადგენლებმა, ბანკებთან დაახლოებულმა პირებმა, კრიმინალურმა ჯგუფებმა. მათ მიერ გატანილი სესხები

ეროვნულ ეკონომიკას კი არ ემსახურებოდა, არამედ ყიდვა-გაყიდვის ობიექტად იქცა, რითითაც კიდევ უფრო გამწვავდა ინფლაციური პროცესი. ფულად-საკრედიტო სისტემაში ქაოსის გამო პროცესებმა უმართავი ხასიათი მიიღეს. მდგომარეობას ისიც ამწვავებდა, რომ საბანკო-საკრედიტო სფეროში საპასუხისმგებლო თანამდებობაზე მოექცნენ არაპროფესიონალები, რომელთაც საბაზრო პირობებში მართვის, კერძოდ კი საბანკო მენეჯმენტის არანაირი გამოცდილება არ გააჩნდათ.

იმისათვის, რომ ქვეყნის ცენტრალურმა ბანკმა (ჩვენს შემთხვევაში ეროვნულმა ბანკმა) სრულფასოვნად განახორციელოს თავისი ფუნქციები, აუცილებლად უნდა ჰქონდეს შემდეგი მინიმალური რესურსები:

1. ფულის საკუთარი (ეროვნული) ნიშანი;
2. ოქროსა და უცხოური ვალუტის რეზერვები;
3. საკრედიტო რესურსები.

სახელმწიფოებრიობის აღდგენისა და ეროვნული ბანკის დაარსების პირველ წლებში, არც ერთი ზემოთ ჩამოთვლილთაგანი ქვეყნის ცენტრალურ (ეროვნულ) ბანკს არ გააჩნდა. 1993 წლამდე საქართველო ჯერ კიდევ სამანეთო (რუბლის) ზონაში იმყოფებოდა და ფულის ნიშნებითაც სწორედ რუსეთიდან მარაგდებოდა. საკუთარი სავალუტო-საკრედიტო პოლიტიკის ინტერესებიდან გამომდინარე, რუსეთმა შეწყვიტა საქართველოსათვის ფულადი ნიშნების მიწოდება. ქვეყანაში წარმოიშვა ხელფასების, პენსიების და სხვა გადასახდელების დაფარვის პრობლემა. შექმნილმა მდგომარეობამ აიძულა ქვეყნის ხელმძღვანელობა მოეძებნა გამოსავალი საბანკო სისტემის სტრუქტურული პრობლემების გადაწყვეტაში, შესაბამისი ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის შემუშავების გზით. 1993 წლის გაზაფხულისათვის ხელისუფლება იძულებული გახდა მიემართა საგანგებო ღონისძიებებისათვის. 1993 წლის 1 აპრილიდან მიმოქცევაში შემოიღეს გარდამავალი ფულის ნიშანი – კუპონი. საკუთარი ფულადი ერთეულის შემოღებამ ქვეყანას ფორმულურად დამოუკიდებელი ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის განხორციელების საშუალება მისცა, მაგრამ ეს შესაძლებლობა არასწორად იქნა გამოყენებული. კერძოდ, იმის ფონზე, რომ კუპონის შემოღებას არანაირი რეალური ეკონომიკური სამზადისი არ უძლოდა კურსის შემდგომი სტაბილიზაციის უზრუნველსაყოფად (ეროვნულ ბანკს არ გააჩნდა საერთაშორისო რეზერვები), ემისიის განხორციელება ხდებოდა ეკონომიკური სიტუაციის გაუთვალისწინებლად, მშპ-ის კლების პირობებში.

შედეგად, 1990 წელს ფულის მასა 30-ჯერ გაიზარდა. შედეგად თუ აგვისტოში 1 აშშ დოლარი 5690 კუპონი ღირდა, 1994 წლის იანვარში მისი კურსი უკვე 102300 კუპონს აღწევდა, ხოლო სექტემბერში – 2,4 მლნ კუპონს. ქვეყანაში ინფლაციის წლიური მაჩვენებელი 8000 % დაფიქსირდა, რომელიც სარეკორდო იყო როგორც ყოფილ საბჭოთა ქვეყნების, ასევე მსოფლიოს მასშტაბითაც.

საბანკო სისტემა მკვეთრად იცვლება 1994 წლიდან, როცა საქართველოში ეკონომიკური რეფორმების მეთოდოლოგიური და მეთოდური საკითხების მოწესრიგებაში აქტიურად ჩაერთო საერთაშორისო სავალუტო ფონდი. 1995 წლის 28 ივნისს საქართველომ მიაღწია შეთანხმებას საერთაშორისო სავალუტო ფონდთან სისტემური ტრანსფორმაციის ტრანშიტ ეკონომიკური რეფორმის პროგრამის დაფინანსებას. ეს დაფინანსება ე.წ. „სტენდ-ბაის“ პროგრამით ხორციელდება. ამ

პროგრამით სავალუტო ფონდის მიერ გამოგზავნილმა მისიამ საქართველოს მთავრობის მონაწილეობით საქართველოს ეროვნულ ბანკთან (სებ) ერთად შეიმუშავა მეთოდოლოგიურ და მეთოდურ ღონისძიებათა კომპლექსი, რომლის თანახმად ახლებურად ჩამოყალიბდა ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის ამოცანები. წინა პლანზე წამოიწია ინფლაციის ერთნიშნა ციფრამდე დაყვანის, ეროვნული ბანკის უცხოური რეზერვების გაჯანსაღების, წარმოების დაცემის შეჩერების ამოცანამ.

1995 წელს პირველად დამოუკიდებელი საქართველოს ისტორიაში, შესაძლებელი გახდა სახელმწიფო ბიუჯეტის მიღება და საფინანსო-საბიუჯეტო სექტორის სტაბილიზაცია, რაც თავის მხრივ, საფუძვლად დაედო 1995 წლის სახელმწიფო მეთაურის ბრძანებულებებს - „მიმოქცევაში ეროვნული ვალუტის ლარის გამოშვებისა და „ეროვნული ფულადი ერთეულის - ლარის - მიმოქცევაში დამკვიდრების გადაუდებელ ღონისძიებათა შესახებ“. ამავე პერიოდში იწყება ეროვნული ბანკის თანამედროვე ტიპის საბანკო ზედამხედველობის სტრუქტურის ჩამოყალიბება. ერთ-ერთი პირველი პრაქტიკული ნაბიჯი, რომელიც ეროვნულმა ბანკმა ამ მიმართულებით გადადგა 1995 წელს ეროვნული ბანკისა და სომხეთის ცენტრალური ბანკის ინიციატივით შექმნილი „ამიერკავკასიის და ცენტრალური აზიის ქვეყნების საბანკო ზედამხედველობის რეგიონალური ჯგუფი“ იყო, რომლის ეგიდითაც ხდებოდა „საბანკო ზედამხედველობის ბაზელის კომიტეტის“ მიერ შემუშავებული საერთაშორისო სტანდარტების დამკვიდრება. იგი გამოიხატებოდა ახალი ეკონომიკური ლიმიტებისა და ნორმატივების შემოღებით. შედეგად, კუპონის კურსი 2 400 000-დან 1 300 000-ზე ჩამოვიდა და ამავე დონეზე სტაბილური გახდა ერთი წლის განმავლობაში, მოხდა ნაღდი და უნაღდო ვალუტის კურსებს შორის სხვაობის აღმოფხვრა.

სრულყოფილი გახდა საკანონმდებლო და ნორმატიული ბაზაც. 1995 წლის 23 ივნისს საქართველოს პარლამენტმა მიიღო „საქართველოს რესპუბლიკის ეროვნული ბანკის შესახებ კანონი“. 1996 წლის 23 თებერვალს კანონი „კომერციული ბანკების საქმიანობის შესახებ“, რომლის საფუძველზეც დაჩქარდა სრულყოფილი ორდონიანი (ორიარუსიანი) საბანკო სისტემის ჩამოყალიბება. ფულად-საკრედიტო სფეროში წარმატებული რეფორმები დაგვირგოვნდა 1995 წლის სექტემბრიდან ახალი ეროვნული ვალუტის - ლარის შემოღებით. აღსანიშნავია, რომ ლარის წარმატება ბევრად განაპირობა კუპონის ერთწლიანმა სტაბილურობამ. ლარის შემოღება განხორციელდა კუპონთან 1:1000 000 კურსით.

ლარის შემოღებით გაგრძელდა მკაცრი ფულად-საკრედიტო პოლიტიკა, ახალი ეროვნული ვალუტის ემისია მკაცრად კონტროლდებოდა. ამასთან ეროვნული ბანკი უკვე ფლობდა საერთაშორისო საფინანსო ორგანიზაციებიდან მიღებულ სავალუტო რეზერვების საჭირო ოდენობას, რაც საშუალებას აძლევდა ხელისუფლებას სავალუტო ინტერვენციები განეხორციელებინა ლარის მიმართ და ამით მისი გაცვლითი კურსის სტაბილურობა უზრუნველყო.

მკაცრი ფულად-საკრედიტო პოლიტიკა საბანკო რეგულირების მიმართულებითაც აისახა - საბანკო დაწესებულებებისათვის ამოქმედდა სავალდებულო რეზერვების დახვეწილი სისტემა, რაც გამორიცხავს მათი მხრიდან საკრედიტო ექსპანსიას და რისკების კრიტიკულ დონეს საბანკო სისტემაში. კანონით მინიჭებული უფლებების ფარგლებში საქართველოს ეროვნული ბანკი თავის

საქმიანობაში დამოუკიდებელია. საკანონმდებლო და აღმასრულებელ ორგანოებს უფლება არა აქვთ ჩაერიონ მის საქმიანობაში გარდა კანონით გათვალისწინებული შემთხვევებისა.

საქართველოს ეროვნული ბანკის ძირითადი ფუნქციებია:

- ა) შეიმუშაოს, მიიღოს და განახორციელოს საქართველოს რესპუბლიკის ფულად-საკრედიტო პოლიტიკა;
- ბ) შეიმუშაოს, მიიღოს და განახორციელოს საქართველოს რესპუბლიკის სავალუტო პოლიტიკა;
- გ) განახორციელოს საბანკო საქმიანობისა და ბანკებთან არსებული ვალუტის გადამცვლელთა პუნქტების ლიცენზირება და ზედამხედველობა;
- დ) ფლობდეს, ინახავდეს და განკარგავდეს ოფიციალურ საერთაშორისო რეზერვებს;
- ე) იყოს საქართველოს რესპუბლიკის ბანკირი, მრჩეველი და ფინანსური აგენტი;
- ვ) ხელს უწყობდეს საგადასახადო სისტემების ეფექტიან ფუნქციონირებას;
- ზ) ხელს უწყობდეს საიმედო და მდგრადი საფინანსო-საკრედიტო სისტემის ჩამოყალიბებას მეანაზრეთა ინტერესების დაცვის მიზნით.

საბანკო სისტემის სტაბილური ფუნქციონირების, კომერციული ბანკების რეალური ფინანსური მდგომარეობის დადგენისა და მათი საქმიანობისათვის სათანადო ეკონომიკური პირობების შექმნის მიზნით, სებ-მა შემოიღო კომერციული ბანკების მიერ გაცემული სესხების შესაძლო დანაკარგების რეზერვების ფორმირების, გამოყენების, აღრიცხვისა და ანგარიშგების სისტემა. ამ დებულების თანახმად სესხების გადაადგილების დღეთა ოდენობის, პროცენტის გადახდის, ვადის გაგრძელების, უზრუნველყოფისა და მსესხებლის კრედიტუნარიანობის გათვალისწინებით, განისაზღვრება დანაკარგების რეზერვების დაუყოვნებლივ ფორმირების აუცილებლობა და ვადაგადაცილებული სესხების სრული ჩამოწერის საჭიროება.

1995 წლიდან სებ-ის ზედამხედველობის პოლიტიკა ეფუძნება მსოფლიოს წამყვანი ინდუსტრიული ქვეყნებისა და „საბანკო ზედამხედველობის ბაზელის კომიტეტის“ მიერ დადგენილი ეფექტიანი საბანკო ზედამხედველობის ძირითად პრინციპებს, ხოლო საბანკო ზედამხედველობის მეთოდად გამოიყენება CAMEL-ის სისტემა, რითაც ხდება ბანკების ადგილზე შემოწმება, ცალკეული კომპონენტების შეფასებით:

C - ნიშნავს კაპიტალს;

A - აქტივებს;

M - მენეჯმენტს;

E - მოგებას;

L - აქტივ-პასივების ლიკვიდურობას.

კომერციული ბანკების მიერ სებ-ში წარმოდგენილი ფინანსური ანგარიშების შესაფასებლად გამოიყენება ასევე CAEL-ის სისტემა, რომელიც CAMEL სისტემის მოდიფიცირებული ვარიანტია. CAEL ეყრდნობა იმავე პრინციპებს, რასაც CAMEL იმ განსხვავებით, რომ მასში არ ფასდება მენეჯმენტი.

2000-2001 წწ. შემოღებულ იქნა საბანკო საქმიანობის რეგულირების ახალი წესები და პროცედურები, რომლებიც ითვალისწინებს საკრედიტო რისკების ზუსტად დადგენის მიზნით აქტივების კლასიფიკაციის ახალი სისტემის შექმნას, გარე და შიდა

აუდიტორული საქმიანობაში ინტერესთა კონფლიქტის გამიჯვნას.

ასპექტები

✧ თემის სტრუქტურა:

3.2.კომერციული ბანკის საქმიანობის არსი, პრინციპები და ფუნქციები;

3.2.კომერციული ბანკის ფუნქციები და საკრედიტო ოპერაციები;

3.3. კომერციული ბანკის საინვესტიციო საქმიანობის განვითარების ასპექტები.

თემის მიზანი:

1.გააცნობიეროთ კომერციული ბანკის საქმიანობის არსი, მისი ძირითადი ფუნქციები;

2. შეისწავლოთ კომერციული ბანკის ორგანიზაციული სტრუქტურა, საკრედიტო ოპერაციები. ასევე ბანკის საკრედიტო პოლიტიკის განმსაზღვრელი ფაქტორები.

✎ თემის შესწავლის შემდეგ თქვენ შეძლებთ:

1. ჩამოაყალიბოთ: კომერციული ბანკის ძირითადი ფუნქციები და ბანკის საკრედიტო პოლიტიკაზე მოქმედი ძირითადი ფაქტორები;

2. განსაზღვროთ კომერციული ბანკის საინვესტიციო საქმიანობა, საქართველოს ეროვნული ბანკის მიერ სხვადასხვა პერიოდში კომერციული ბანკებისათვის დამტკიცებული კაპიტალის

თემის ძირითადი კონცეფციური და საკვანძო საკითხები :

კომერციული ბანკის საქმიანობის არსი; კომერციული ბანკის ძირითადი ფუნქციები; კომერციული ბანკის ორგანიზაციული სტრუქტურა; საკრედიტო ოპერაციები; საკრედიტო პოლიტიკის განმსაზღვრელი ფაქტორები; კომერციული ბანკის ოპერაციები ფასიანი ქაღალდებით; კომერციული ბანკის საწესდებო კაპიტალი.

3.1.კომერციული ბანკის საქმიანობის არსი , პრინციპები და ფუნქციები

კომერციული ბანკი ფულადი მიმოქცევის სფეროს ძირითადი სტრუქტურული ერთეულია, რომელიც გაცვლის სფეროში მოქმედებს. ბანკების საქმიანობა მრავლის მომცველია. იგი საქონლის გაცვლის ხელშეწყობის მიზნით „ყიდულობს“ რესურსებს და „ყიდის“ მათ. ბანკი, თავისი „საქონლის (კრედიტის) გაყიდვით“, გასესხებული თანხის მესაკუთრე გამოდის და მისი დაბრუნებისას იგი არა მარტო საწყის ღირებულებას, არამედ სასესხო პროცენტის სახით მასზე დანამატსაც ღებულობს.

საგადასახადო ბრუნვის ზრდის შესაბამისად, ბანკის როგორც საანგარიშსწორებო ცენტრის როლიც მაღლდება. ბანკები, როგორც მსხვილი, ასევე მცირე დანაზოგების მობილიზებით, ფულადი კაპიტალის დაგროვების ბაზას აფართოებენ და მიღებულ სახსრებს ინვესტიციებისა და კრედიტების სისტემის მეშვეობით ეკონომიკის განვითარებაში აბანდებენ. ბანკი ბირჟის აგენტის სახითაც საკმაოდ მნიშვნელოვან როლს ასრულებს, სადაც იგი ფასიანი ქაღალდებისა და უცხოური ვალუტის ყიდვა-გაყიდვაზე თავის უფლების რეალიზებას ახორციელებს.

კომერციული ბანკების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ფუნქცია და სხვა ფინანსური ინსტიტუტებისაგან განმასხვავებელი მახასიათებელი ნიშანია საკრედიტო ფულის შექმნის და განადგურების უნარი. იგი ხორციელდება ქვეყნის ცენტრალურ ბანკთან ერთად საკრედიტო და საინვესტიციო ოპერაციების მეშვეობით. კომერციული ბანკის შესაძლებლობას - „შექმნას ფული“ – დიდი მნიშვნელობა აქვს ეკონომიკისთვის. ის რეალიზდება მოქნილ საკრედიტო სისტემაში, რომელიც ეკონომიკის შედარებით მყარი ზრდის ტემპის აუცილებელი პირობაა.

ეკონომიკას სჭირდება აუცილებელი და არა ზომაზე მეტი ფულადი მასის მიწოდება. თუ ფულის რაოდენობა მიმოქცევაში გაიზარდა უფრო მაღალი ტემპით, ვიდრე საქონლის და მომსახურების წარმოება, მაშინ ადგილი ექნება ინფლაციას ეკონომიკური განვითარების ყველა მხარეზე თავისი უარყოფითი ზემოქმედებით და პირიქით, თუ ფულის რაოდენობა მიმოქცევაში ჩამორჩება წარმოებას, ეკონომიკა განიცდის დეფლაციას ასევე არასასურველი შედეგებით. ცენტრალური ბანკის პოლიტიკის მიზანია, უზრუნველყოს მიმოქცევაში ფულის რაოდენობის შესაბამისობა ფასების სტაბილიზაციის ეროვნულ ამოცანებთან, ხელი შეუწყოს ეკონომიკის ზრდის ნორმალურ ტემპებს და დასაქმების მაღალ დონეს. ამ პოლიტიკის რეალიზაციაში კომერციული ბანკები უაღრესად მნიშვნელოვან როლს ასრულებენ: ისინი წარმოადგენენ მიმოქცევაში ფულის რაოდენობის, როგორც აღნიშნული ამოცანების გადაწყვეტის საშუალების, გადიდების ან შემცირების აუცილებელ არხს.

კომერციული ბანკის ფუნქციებს შორის ასევე მნიშვნელოვანია საგადასახდელო მექანიზმის უზრუნველყოფა, ანუ სახსრების გადარიცხვა. ამ ფუნქციის მნიშვნელობა მით უფრო სერიოზულია, რამდენადაც მეტია ჩეკებისადმი და საკრედიტო ბარათებისადმი ნდობა. მიუხედავად ფინანსური ოპერაციების ზრდისა, მთლიან შიდა პროდუქტთან შედარებით ფულადი ანაბრების თანდათანობით შემცირება მოწმობს საგადასახდელო სახსრების გამოყენების მაღალ ეფექტიანობას.

კომერციული ბანკები ახორციელებენ უაღრესად მნიშვნელოვან მომსახურებას ეკონომიკის ყველა სექტორისათვის იმით, რომ უზრუნველყოფენ დანაზოგთა აკუმულაციას და მათ შემდგომ გამოყენებას სხვადასხვაგვარი ეკონომიკური და სოციალური საჭიროებისათვის. ბანკში მოთავსებულ დანაზოგზე, რომელიც სრულ

უსაფრთხოებაში და მაღალ ლიკვიდობაში იმყოფება, მეანაბრე იღებს გასამრჯელოს სარგებლის სახით. კონცენტრირებული დანაზოგები შეიძლება ისესხონ მეწარმეებმა საწარმოო სიმძლავრეთა გასაფართოებლად და მომხმარებლებმა სახლების ან სამომხმარებლო საქონლის საყიდლად. საზოგადოებაში, სადაც შემოსავლის დონე საკმაოდ მაღალია მისი (შემოსავლის) მნიშვნელოვანი ნაწილი დაიზოგება. ამ ფულადი სახსრების დიდი ნაწილი კი თავმოყრილია კომერციულ ბანკებში.

კომერციულ ბანკების ძირითადი ფუნქციაა საიმედო მსესხებლებზე კრედიტის გაცემა. კრედიტის გაცემით ბანკები მნიშვნელოვან სამსახურს ეწევიან. კრედიტის მეშვეობით ფართოვდება წარმოება, იზრდება კაპიტალი, მიიღწევა ცხოვრების მაღალი დონე. საბანკო სესხები უაღრესად მნიშვნელოვანია ეკონომიკისათვის, ვინაიდან ისინი აგრარული სფეროს, ვაჭრობის, მრეწველობის და სხვა დარგების დაფინანსებას ახორციელებენ.

ჩვეულებრივ, კომერციული ბანკების ფასიან ქაღალდებთან დაკავშირებული ოპერაციები განიხილება საკრედიტო ოპერაციებისაგან განცალკევებით, თუმცა მათი ეკონომიკური ეფექტი და სოციალური შედეგები მაინც არსებითად ერთნაირია, იმის გამო, რომ სახელმწიფოს ხარჯები ყოველთვის ვერ იფარება შემოსავლებით, კომერციული ბანკებისაგან დროებით სესხის აღება არც თუ ისე იშვიათია. მაშასადამე, ბანკის სესხები აადვილებენ მთავრობის ფინანსურ საქმიანობას. მთლიანობაში მსხვილი სამთავრობო პროგრამების დაფინანსება ხორციელდება არა სახელმწიფოს შემოსავლების ხარჯზე, არამედ სესხის ობლიგაციების გამოშვების გზით. ბანკები, ყიდულობენ რა მუნიციპალური ორგანოების ფასიან ქაღალდებს, აძლევენ მათ აუცილებელ სახსრებს სკოლების და საავადმყოფოების ასაშენებლად, ახალი სახანძრო მანქანების შესაძენად და ა.შ. მსგავსი დანახარჯები ხელს უწყობენ ცხოვრების დონის ამაღლებას. სახელმწიფოს მიერ გამოშვებული ფასიანი ქაღალდების შესყიდვისას მიღებული სახსრები გამოიყენება ისეთი მიზნებისათვის, როგორიცაა ავტოსტრადების და კაშხალების მშენებლობა, ეროვნული თავდაცვა და ა.შ.

საგარეო ვაჭრობა თავისი არსით არ განსხვავდება საშინაოსაგან, მაგრამ გარკვეული განსხვავებანი მოითხოვენ კომერციული ბანკებისაგან საერთაშორისო ანგარიშსწორების განხორციელებასთან დაკავშირებულ განსაკუთრებულ საბანკო მომსახურებას. ეს განსხვავებანი დაკავშირებულია ეროვნული ფულადი სისტემის არსებობასთან, სხვა ქვეყნებში მყიდველების და გამყიდველების ფინანსური მდგომარეობის შესახებ ცნობების უქონლობასთან და ზოგიერთ შემთხვევაში – ენობრივი ბარიერების არსებობასთან. ბევრ ჩვენი ქვეყნის მოქალაქეს საზღვარგარეთ მოგზაურობისას ესაჭიროება კომერციული ბანკების განსაკუთრებული მომსახურება. გარდა იმისა, რომ ისინი მოისურვებენ, ლარების გარკვეული თანხა აქციონ უცხოურ ვალუტად, ტურისტები ალბათ შეიძენენ ფულად აკრედიტივებს ან ტურისტულ ჩეკებს. კომერციული ბანკის მიერ საგარეო ვაჭრობის და უცხოური ტურიზმის მომსახურება აადვილებს და აიაფებს ქვეყნებს შორის საქონელგაცვლას. საერთაშორისო ვაჭრობის ზრდასთან ერთად იზრდება კომერციული ბანკების მიერ განხორციელებული საერთაშორისო ანგარიშსწორებათა მოცულობაც.

შემოსავლების ზრდამ გამოიწვია დიდი მატერიალური ფასეულობების აკუმულაცია, რომლებიც თავის მხრივ გადაიქცნენ კომერციული ბანკების

მინდობილობითი ოპერაციების ზრდის საფუძვლად. ფიზიკურ პირებს, რომელთაც გააჩნიათ გარკვეული რაოდენობის ქონება, სურვილი აქვთ სიცოცხლეშივე განაგონ იგი. ისინი აღგენენ ანდერძს და ბანკის ტრასტ-განყოფილებებს აძლევენ ქონების მართვის უფლებას მონდერძის და მემკვიდრის ინტერესებიდან გამომდინარე. უფრო მეტიც, ზოგიერთი ანდერძის მიხედვით ტრასტ-განყოფილებები მინდობილობის პირობების შესაბამისად პასუხს აგებენ შემოსავლიან აქტივებში კაპიტალის ინვესტირებაზე, ფონდების მართვასა და შემოსავლის განაწილებაზე. ტრასტ-განყოფილებები მთელ რიგ მომსახურებას უწევენ კორპორაციებს. ერთ-ერთ მათგანს წარმოადგენს საპენსიო ფონდების სახსრების და მოგებაში მონაწილეობის პროგრამების მართვა, რომელთა მნიშვნელობა უკანასკნელ წლებში მკვეთრად გაიზარდა. ფასეულობების სეიფებში შენახვა, კომერციული ბანკების მიერ შემოთავაზებული ერთ-ერთი უძველესი მომსახურებაა. ბანკებს ყველაზე დახელოვნებული ქურდებისთვისაც კი ძნელად მისადგომი სეიფები აქვთ და უძველესი დროიდან ფასეულობათა საიმედო შემნახველების რეპუტაციით სარგებლობენ. ფასეულობათა შენახვა ბანკებში ორი ფორმით ხორციელდება: სეიფების გამოყოფა ფასეულობათა შესანახად და ფასეულობათა შენახვა ფოლადის საკანში. კლიენტებს ფასეულობათა შესანახად სეიფები გადაეცემათ იჯარით.

ასეთი ხელშეკრულებით კლიენტს ნებისმიერ დროს შეუძლია შეამოწმოს თავისი ფასეულობა. ფოლადის საკანში შენახვა განსხვავდება სეიფის გამოყოფის მომსახურებისგან, რამდენადაც ამ შემთხვევაში ბანკი ღებულობს ფასეულობას შესანახად და გამოდის აგენტის როლში. თუმცა მომსახურება, ისევე, როგორც შესანახად მიღებული ნივთები, მეტად განსხვავებულია, ფოლადის საკანში შენახვის ძირითადი მიზანია ფასიანი ქაღალდების: აქციებისა და ობლიგაციების დაცვის უზრუნველყოფა. ტრასტ-განყოფილება შესანახად მიიღებს, მაგალითად, ბანკიდან აღებული სესხის უზრუნველსაყოფად გადაცემულ ფასიან ქაღალდებს. ფასიანი ქაღალდები, რომელთა მართვაც ხორციელდება ტრასტ-განყოფილების მინდობილობით, ასევე ინახება ფოლადის საკანში. ზოგჯერ ფასიანი ქაღალდების მფლობელს შეუძლია მიმართოს ბანკს თხოვნით, არა მარტო შეინახოს ისინი საკანში, არამედ მისი ხანგრძლივი არყოფნის დროს მოჭრას ობლიგაციების კუპონები და წარადგინოს ისინი სარგებლის გასაცემად, მიიღოს დივიდენდები და მიღებული ფული მის ანგარიშზე ჩარიცხოს.

ზემოაღნიშნული საკითხების განხილვის შემდეგ შეიძლება დავასკვნათ, რომ კომერციული ბანკის ძირითადი ფუნქციებია:

- ა) საკრედიტო ფულის შექმნა;
- ბ) საგადასახდელო მექანიზმის უზრუნველყოფა;
- გ) დანაზოგების აკუმულაცია;
- დ) კრედიტის გაცემა;
- ე) საგარეო ვაჭრობის დაფინანსება;
- ვ) ოპერაციები მინდობილობით;
- ზ) ფასეულობათა შენახვა და სხვ.

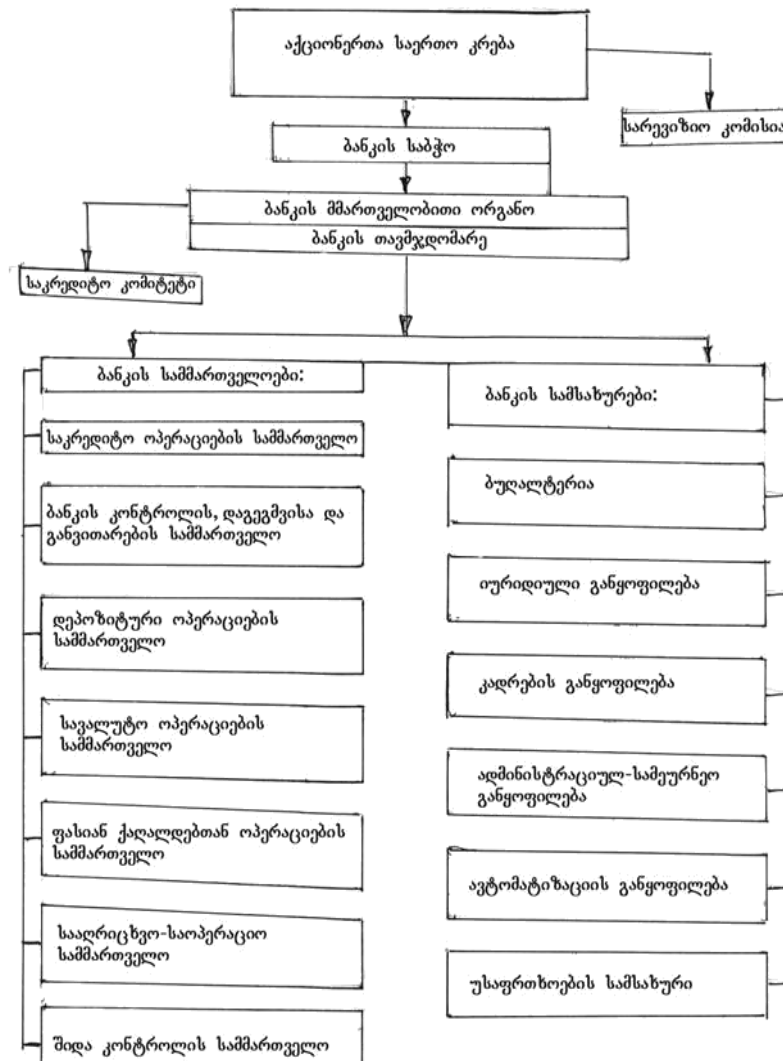
საქართველოში კომერციული ბანკები საკუთრების ნებისმიერი ფორმით შეიძლება შეიქმნას: კერძო, კოლექტიური, სააქციო და შერეული. თუ საქართველოს ბანკებისათვის საწესდებო კაპიტალის ფორმირებისათვის უცხოური ინვესტიციების

მოზიდვა დასაშვებია, მაშინ იქმნება:

- ერთობლივი ბანკები („საწესდებო კაპიტალი“-ს ფორმირება რეზიდენტებისა და არარეზიდენტების სახსრების ხარჯზე ხორციელდება);
- არარეზიდენტი ბანკების ფილიალები.

საწესდებო კაპიტალის ფორმირების ხერხის მიხედვით ბანკი იყოფა: აქციონერულად (ღია ან დახურული ტიპის) და საპაიოებად. აქციონერულ ბანკებში კაპიტალის მესაკუთრედ თვითონ ბანკი გამოდის. ხოლო საპაიო ბანკები თავიანთი კაპიტალის მესაკუთრეებს არ წარმოადგენენ. აქციონერული ბანკები შეიძლება იყოს ღია და დახურული ტიპის. კომერციული ბანკის ორგანიზაციული მოწყობა სააქციო საზოგადოების მართვის მიღებულ სქემას შეესაბამება (იხ. ნახ 3.1).

ნახაზი 3.1 კომერციული ბანკის ორგანიზაციული სტრუქტურა

კომერციული ბანკი თავისი საქმიანობიდან, გეოგრაფიული ადგილმდებარეობისა და ფილიალების, განყოფილებების, წარმომადგენლობებისა და სხვა სტრუქტურული ქვედანაყოფების სახეობებიდან დამოკიდებულებაში მას შეიძლება პირამიდული,

გეოგრაფიული ან კომბინირებული სტრუქტურა ჰქონდეს.

3.2. კომერციული ბანკის ფუნქციები და საკრედიტო ოპერაციები

ბანკის საქმიანობის სპეციფიკა იმაში მდგომარეობს, რომ მისი რესურსების უმეტესი ნაწილის ფორმირება არა საკუთარი სახსრების, არამედ ძირითადად მოზიდული სახსრების ხარჯზე ხორციელდება, ბანკის მიერ რეგულირდება და იგი ბანკის საკუთარი კაპიტალის სიდიდეზე და მის ორგანიზაციულ-სამართლებრივ ფორმაზე არის დამოკიდებული. კომერციული ბანკის რესურსები, ჩვეულებრივად განისაზღვრება, როგორც ბანკის განკარგულებაში არსებული საკუთარი და მოზიდული სახსრების ერთობლიობა და მის მიერ მათი აქტიური ოპერაციების განხორციელებისათვის გამოყენების შესაძლებლობა. საკუთარი სახსრები არის ბანკის საწესდებო ფონდისა და მისი სხვა ფონდების ერთობლიობა, რომელიც ფინანსური მდგომარეობის, კომერციული და სამეურნეო საქმიანობის უზრუნველყოფისათვის, აგრეთვე ბანკის მიერ მიმდინარე წელს და გასულ წლებში მიღებული მოგების ხარჯზე იქმნება.

საკუთარი სახსრების შემადგენლობაში შედის: საწესდებო, სარეზერვო, სპეციალური, ეკონომიკური სტიმულირების ფონდები; საკრედიტო რისკებისა და ფასიანი ქაღალდების გაუფასურების გადასაფარავი რეზერვები; საწარმოო და სპეციალური განვითარების სახსრები; მიმდინარე წლის მოგება და გასული წლების გაუნაწილებელი მოგება. ბანკის მოზიდული რესურსები პასიური ოპერაციებით იქმნება. საქართველოს პრაქტიკაში კომერციული ბანკის პასიური ოპერაციებს მიეკუთვნება:

- ანაბრების (დეპოზიტების) ეროვნულ და უცხოურ ვალუტაში მიღება;
- კლიენტების ანგარიშების, მათ შორის ბანკი – კორესპონდენტების ანგარიშების ეროვნულ და უცხოურ ვალუტაში გახსნა და მომსახურება;
- საკუთარი ფასიანი ქაღალდების (აქციების და ობლიგაციების) გამოშვება, აგრეთვე ფასიანი ქაღალდების როგორც ფინანსური ინსტრუმენტების (თამასუქების, დეპოზიტური და საშემნახველო სერთიფიკატების) ეროვნულ და უცხოურ ვალუტებში გამოშვება;
- მიღებული ბანკთაშორისო კრედიტები, მათ შორის ცენტრალიზებული, აუქციონებზე შეძენილები, ან საქართველოს ეროვნულ ბანკში შეძენილები (გარდა ეროვნული ბანკიდან მიღებული სესხებისა).

ვადიანი ანაბრები ჩაირიცხება დეპოზიტურ ანგარიშებზე განსაზღვრული ვადით და მათზე პროცენტების გადახდა ხორციელდება. დეპოზიტის მფლობელი დეპოზიტურ სერთიფიკატს ღებულობს, რომელზეც ჩადებული თანხა, საპროცენტო განაკვეთი, დაფარვის ვადა და ხელშეკრულების სხვა პირობებია დაფიქსირებული. საპროცენტო განაკვეთი ანაბრის სიდიდეზე და ვადაზეა დამოკიდებული.

საშემნახველო დეპოზიტები არის პროცენტის მომტანი ფიზიკური პირების ანაბარი, რომელთა მიხედვით დივიდენდების მაშინათვე მიღებაც არის შესაძლებელი. საბანკო რესურსების სხვა წყაროებს ემსახურება ფულადი ფონდები, რომელთაც ბანკი დამოუკიდებლად ლიკვიდობის უზრუნველყოფის მიზნით მოიზიდავს. მათ შორის შეიძლება დავასახელოთ – სხვა ბანკებიდან მიღებული კრედიტები; უკუ გამოსყიდვის

შეთანხმებით გაყიდული ფასიანი ქაღალდები. აღნიშნულმა რესურსებმა მართვადი პასივების სახელწოდება მიიღეს. ასეთი სახის პასივები ბანკების დეპოზიტური დანაკარგების შევსების, გაუთვალისწინებელი მდგომარეობისადმი მზადყოფნის მდგომარეობაში ყოფნის (მაგ., დეპოზიტების მოულოდნელი გადინებისადმი, კრედიტების მოთხოვნაზე მოულოდნელი განაცხადის შემოსავლისადმი) შესაძლებლობას იძლევა.

ეროვნული ცენტრალური სარეზერვო ბანკიდან სესხების მიღება – კომერციული ბანკებისათვის ტრადიციულ პასიურ ოპერაციას წარმოადგენს, რომელიც რეზერვების დროებითი უკმარისობის პირობებში მათთვის დახმარების გაწევის მნიშვნელოვან წყაროდ იქცევა. შეთანხმება უკვე გამოსყიდვის შესახებ როგორც კომერციული ბანკების რესურსების ახალი წყაროები წარმოიშვა. ასეთი შეთანხმება ბანკსა და ფირმას (ან სახელმწიფო ფასიანი ქაღალდების დილერებს) შორის შეიძლება დაიდოს, მაშინ როდესაც რომელიღაც ფირმას ნაღდი ფულის დიდი მოცულობის მეტად მცირე ვადით ჩადების სურვილი უჩნდება, იგი მათ უკვე გამოსყიდვის შეთანხმებით ჩადებს, რადგან იგი მაღალ ლიკვიდურობას ფლობს.

ფირმას შეუძლია სახსრები შემდეგ დღეს დაუბრუნოს და მათზე პროცენტები ცოტათი ნაკლები მიიღოს, ვიდრე ეს დეპოზიტური სერთიფიკატიდან იქნებოდა შესაძლებელი.

აღნიშნული შეთანხმება დროებით თავისუფალი ფულადი სახსრების განთავსებისათვის მნიშვნელოვან არხად გადაიქცევა. რაც შეეხება კომერციული ბანკის აქტიურ ოპერაციებს, მის საფუძველს დაკრედიტების ოპერაციები წარმოადგენენ. საკრედიტო ურთიერთობების სუბიექტებს საბანკო კრედიტის სფეროში მეურნე სუბიექტები, მოსახლეობა, სახელმწიფო და თვით ბანკები წარმოადგენენ.

ბანკი დამოუკიდებელი საკრედიტო დაწესებულებაა და იგი თავის საკრედიტო პოლიტიკას პოლიტიკური და ეკონომიკური პირობების, საბანკო კანონმდებლობის დონის, ბანკთშორისო კონკურენციის საბანკო ინფრასტრუქტურის განვითარების ხარისხისა და სხვათა გათვალისწინებით ახორციელებს.

ბანკის სტრატეგია და ტაქტიკა კრედიტების მიღებისა და გაცემის სფეროში მისი საკრედიტო პოლიტიკის არსს შეადგენს. ბანკის საკრედიტო პოლიტიკა თავის თავში შემდეგ ელემენტებს მოიცავს:

- მიზნების განსაზღვრას, რომელთაგან გამომდინარე ბანკის საკრედიტო პორტფელის ფორმირება ხორციელდება (სახეობები, ვადები, მოცულობა და უზრუნველყოფის ხარისხი);
- ბანკის ქვედანაყოფების უფლებამოსილებების კრედიტების გაცემის, მომსახურებისა და დაფარვის პროცესში გამიჯვნას;
- საჭირო საბუთების ჩამონათვალს;
- კრედიტების უზრუნველყოფის მიღების, შეფასებისა და რეალიზაციის ძირითად წესებს;
- დაკრედიტებასთან დაკავშირებული ოპერაციების ლიმიტირებას;
- კრედიტებზე საპროცენტო განაკვეთების დადგენის პოლიტიკას;
- საკრედიტო განცხადების შეფასების მეთოდოლოგიას;
- პრობლემური კრედიტების დიაგნოსტიკის, მათი ანალიზისა და შექმნილი

სიტუაციებიდან გამოსვლის გზების დახასიათებას.

კომერციული ბანკის საკრედიტო პოლიტიკა – ბანკის კომპლექსურ ღონისძიებებს მოიცავს, რომელთა მიზანს – საკრედიტო ოპერაციების შემოსავლიანობის ამაღლება და საკრედიტო რისკის შემცირება წარმოადგენს. საკრედიტო პოლიტიკის ფორმირებისას ბანკმა რიგი ობიექტური და სუბიექტური ფაქტორები უნდა გაითვალისწინოს (ნახ. 3,2.).

ნახ. 3.2 ბანკის საკრედიტო პოლიტიკის განმსაზღვრელი ფაქტორები

მაკროეკონომიკური ფაქტორები	- ქვეყნის ეკონომიკის საერთო მდგომარეობა; - ეროვნული (ცენტრალური) ბანკის ფულად-საკრედიტო პოლიტიკა; - საქართველოს მთავრობის ფინანსური პოლიტიკა.
რეგიონალური და დარგობრივი ფაქტორები	- ეკონომიკის მდგომარეობა ბანკის მიერ მომსახურების რეგიონებში და დარგებში; - კლიენტების შემადგენლობა, მათი მოთხოვნილება კრედიტებში; - ბანკი – კონკურენტების არსებობა.
შიდა საბანკო ფაქტორები	- ბანკის საკუთარი სახსრების (კაპიტალის) სიდიდე; - პასივების სტრუქტურა; - პერსონალის შესაძლებლობები და გამოცდილება.

დასკვნის სახით შეიძლება აღვნიშნოთ, რომ კომერციული ბანკის პასიური ოპერაციებით წარმოიქმნება ბანკის რესურსები, ხოლო აქტიური ოპერაციებით ბანკი ამ რესურსებს იყენებს მოგების მიღების მიზნით.

დაკრედიტების სუბიექტისაგან დამოკიდებულებაში კრედიტებს განასხვავებენ: სახელმწიფო და არასახელმწიფო საწარმოებზე და ორგანიზაციებზე, ინდივიდუალური შრომით დასაქმებულ მოქალაქეებზე, სხვა ბანკებზე, ხელისუფლების ორგანოების ჩათვლით დანარჩენ მეურნეებზე, ერთობლივ საწარმოებზე, საერთაშორისო გაერთიანებებზე და ორგანიზაციებზე.

დანიშნულების მიხედვით კრედიტებს განასხვავებენ: სამომხმარებლო, სამრეწველო, სავაჭრო, სასოფლო-სამეურნეო, საინვესტიციო, საბიუჯეტო. გამოყენების სფეროს მიხედვით კრედიტები დაიყოფა: წარმოების სფეროში და მიმოქცევის სფეროში. გამოყენების ვადების მიხედვით კრედიტები შეიძლება დაიყოს: მოთხოვნებამდე და ვადიანებად, რომლებიც იყოფა მოკლევადიანებად, საშუალოვადიანებად და გრძელვადიანებად. მოცულობის მიხედვით კრედიტებს განასხვავებენ: მსხვილი, საშუალო და მცირე (მიკრო) მოცულობის სახით.

არსებობს კრედიტების შემდეგი სახეობებიც: კომერციული კრედიტი, ლომბარდული კრედიტი, სათამასუქო კრედიტი, კრედიტი ოვერდრაფტი, საერთაშორისო კრედიტი და სხვ.

3.3 კომერციული ბანკის საინვესტიციო საქმიანობის განვითარების ასპექტები

აქცია არის ფასიანი ქაღალდი, რომელზეც მიმოქცევის ვადა არ არის დადგენილი. იგი სააქციო ბანკის საწესდებო ფონდში სასხსრების შეტანის შესახებ მოწმობას წარმოადგენს და მის მფლობელს მოგების ნაწილის დივიდენდების სახით მიღებაზე და მართველობაში მონაწილეობაზე აძლევს უფლებას.

ბანკის აქციებს, მისი რიგითი ნუმერაციისა და გამოშვების დროის მიუხედავად, ერთნაირი ნომინალური ღირებულება უნდა ჰქონდეს, თუ მათ აქციონერთა კრებაზე ხმის მიცემის უფლება აქვთ მინიჭებული. აღნიშნული მოთხოვნა პრივილეგირებულ აქციებზეც ვრცელდება, თუ ბანკის წესდებით მათაც ხმის მიცემის უფლება გააჩნიათ.

აქციების ფასი, ერთი თიპისადა ერთი გამოშვების ჩარჩოებში ერთნაირი უნდა იყოს. პირველ მფლობელებზე აქციების რეალიზაციისას მათი ფასი ნომინალურ ღირებულებაზე დაბალი არ შეიძლება იყოს.

აქციონერულ ბანკებს შეუძლიათ ჩვეულებრივი და პრივილეგირებული აქციები გამოუშვან. აქციები სახელობითი იქნება იმ შემთხვევაში, თუ მათ ფლობასთან დაკავშირებული ქონებრივი უფლებების რეალიზაციისათვის ემიტენტის აღრიცხვის წიგნებში ან მისი დავალებით ფასიან ქაღალდებზე პროფესიონალური საქმიანობის განმახორციელებელ ორგანიზაციაში აქციის ფლობელის სახელის რეგისტრაცია არის საჭირო. სახელობითი ფასიანი ქაღალდის ერთი მფლობელიდან მეორეზე გადაცემა ანგარიშგებისა და რეესტრის ჩანაწერებში შესაბამისი ცვლილებების შეტანით ხორციელდება.

აქციის მფლობელს ბანკის მიერ მიღებული მოგების ნაწილის დივიდენდების სახით მიღებაზე აქვს უფლება.

ემიტენტის ლიკვიდაციის შემთხვევაში აქციის მფლობელს, კრედიტორებისა და პრივილეგირებული აქციების მფლობელების მოთხოვნების დაკმაყოფილების შემდეგ, დარჩენილი ემიტენტის ქონების ნაწილზე, ბანკის საწესდებო ფონდში მის მფლობელობაში არსებული აქციების პროპორციული მოცულობის წილზე აქვს უფლება.

აქციის მფლობელს აქციონერების საერთო კრებაზე ხმის მიცემის, მართველობის

ორგანოებისა და სარევიზიო კომისიის არჩევაში მონაწილეობის მიღების უფლება გააჩნია.

აქცია დაყოფადია იმ შემთხვევაში, როდესაც ერთი და იგივე აქცია რამდენიმე პირს მიეკუთვნება, იგი მათ საერთო საკუთრებად არის მიჩნეული. ასეთი სახის აქციის მფლობელებს თავიანთი უფლებები ერთ-ერთი მათგანის ან საერთო წარმომადგენლის მეშვეობით შეუძლიათ განახორციელონ. აქციის მფლობელებს შორის ურთიერთობები – საერთო წილის ფლობის, გამოყენებისა და განკარგვის წესი სამოქალაქო კოდექსის მუხლებით რეგულირდება.

ჩვეულებრივი აქცია აქციონერების კრებაზე საკითხების გადაწყვეტისას ერთი ხმის მიცემის შესაძლებლობას და რეზერვების შევსებისა და პრივილეგირებულ აქციებზე დივიდენდების გადახდის შემდეგ დარჩენილი სუფტა მოგების დანაწილებაში მონაწილეობის მიღების უფლებას იძლევა. ამასთან უნდა აღინიშნოს, რომ ჩვეულებრივ აქციებზე დივიდენდების სიდიდე აქციონერული ბანკის მუშაობის შედეგებზე არის დამოკიდებული. ბანკის ცუდი მუშაობისას (მაგალითად, წლის შედეგების მიხედვით მოგება არ ექნა) დივიდენდები ჩვეულებრივ აქციებზე საერთოდ არ გადაიხდება. აქციონერთა კრებას, წლის მუშაობის შედეგად მოგების არსებობის შემთხვევაშიც, ჩვეულებრივ აქციებზე დივიდენდების არ გადახდის შესახებ გადაწყვეტილების მიღების უფლებაც გააჩნია. ასეთი, ძირითადად, ბანკის მუშაობის პირველ წლებში შეიძლება მოხდეს, როდესაც მისი ჩამოყალიბება მიმდინარეობს და აქციონერები მისი აქტიური ოპერაციების გაფართოების მიზნით ბანკის საკუთარი სახსრების გაზრდაში არიან დაინტერესებულები.

პრივილეგირებული აქციები მათ მფლობელებს აქციების ნომინალური ღირებულების წინასწარ დადგენილ მყარ პროცენტზე არანაკლები სიდიდის დივიდენდის მიღებაზე უფლებას აძლევს (აღნიშნული პროცენტი პრივილეგირებული აქციების გამოშვებისას უნდა განისაზღვროს), მიუხედავად სააქციო საზოგადოების მიერ შესაბამის წელს მიღებული მოგების თანხის სიდიდისა. იმ შემთხვევაში, როდესაც მიღებული მოგების მოცულობა არასაკმარისია პრივილეგირებულ აქციებზე დივიდენდების გადასახდელად, მაშინ მისი გადახდა სარეზერვო ფონდის ხარჯზე უნდა

განხორციელდეს, ხოლო სარეზერვო ფონდის მოცულობის არასაკმარისობის შემთხვევაში, მისი გადახდა შეიძლება შემდეგი წლის მოგების ხარჯზეც განხორციელდეს.

პრივილეგირებული აქციის მფლობელს (სხვა აქციონერებთან შედარებით), სააქციო საზოგადოების ლიკვიდაციის შემთხვევაში, მათი მოთხოვნების პირველირიგისობითი დაკმაყოფილების მოთხოვნაზე აქვთ უფლება. მათ, ასევე, სხვა უფლებებიც შეიძლება გააჩნდეთ, რომლებიც აქციების გამოშვების პირობებითა და მათი გამომშვები აქციონერული ბანკის წესდებით იქნება განსაზღვრული.

ამასთან, პრივილეგირებული აქციების მფლობელს სააქციო ბანკის მართვაში მონაწილეობის მიღების უფლება არ აქვს, თუ მისი წესდებით სხვა რაიმე არ არის გათვალისწინებული.

საქართველოს ტერიტორიაზე კომერციული ბანკების მიერ ფასიანი ქაღალდების გამოშვებისა და მიმოქცევის მარეგულირებელი მოქმედი ნორმატიული დოკუმენტების მიხედვით, ბანკი საწესდებო კაპიტალში განსათავსებელი პრივილეგირებული აქციების ნომინალურმა ღირებულებამ საწესდებო კაპიტალის მოცულობის 25%-ზე მეტი არ უნდა შეადგინოს. თუ ბანკი წესდებით პრივილეგირებულ აქციებს ხმის მიცემის უფლება აქვს მინიჭებული, მაშინ თუ ხმების რა რაოდენობას უნდა ფლობდეს ასეთი აქციების მფლობელი, ბანკის წესდებაში უნდა იყოს მითითებული.

თუ პრივილეგირებული აქციების ჩვეულებრივებში კონვერტაცია გახდა საჭირო, მაშინ მათ შეცვლის შესაბამისი პროცედურა უნდა გაიარონ, ანუ ჯერ მათი განაღდება უნდა განხორციელდეს, შემდეგ კი, მათ სანაცვლოდ ჩვეულებრივი აქციები გაიცემა.

ბანკის აქციების გამოშვების წესი, რომელიც ბანკის დაყოფის ან გამოყოფის დროს იქმნება, აგრეთვე, დაყოფის გზით შექმნადი რეორგანიზებული ბანკის აქციების კონვერტაციის წესი და პირობები, რეორგანიზებადი ბანკის დირექტორთა საბჭოს (სამეთვაცყურეო საბჭოს) მიერ განისაზღვრება და მის საერთო კრებაზე მტკიცდება.

ბანკის დაფუძნებისას აქციების განაღდება მიდი დამფუძნებლების მიერ ნომინალური ღირებულებით ხორციელდება.

ბანკის საწესდებო კაპიტალის (სკ) გაზდრა უკვე განთავსებული აქციების

ღირებულების გადიდებით ან დამატებითი აქციების გამოშვებით ხორციელდება. აღნიშნულის შესახებ გადაწყვეტილებას ბანკის აქციონერების საერთო კრება ღებულობს.

ბანკის საწესდებო კაპიტალის ზრდის ან შემცირებისას, რაც განთავსებული აქციების ნომინალური ღირებულების გადიდების ან შემცირების შედეგად ხდება, აღნიშნული აუცილებლად ახალი სარეგისტრაციო საბუთების გაფორმებით უნდა განხორციელდეს.

აქციების განთავსების პროცედურა სხვადასხვა სახისაა იმ აქციებისათვის, რომლებიც სააქციო ბანკის დაფუძნებას ან საპაიო ბანკის ქციონერულში (რაც ისევე უნდა შეფასდეს, როგორც აქციონერული ბანკის დაფუძნება) გარდაქმნას თან ახლავს და იმ აქციებისათვისაც, რომელსაც საწესდებო ფონდის შემდგომი გადიდება მოყვება.

აღნიშნული განსხვავებები დაკავშირებული იქნება, პირველ რიგში, აქციებზე ხელმოწერის ჩატარების ფორმასთან, აგრეთვე ორგანიზაციულ - სამართლებრივ ფორმასთან, რომლის ჩარჩოებში იქმნება კომერციული ბანკი ან იგი თავის საქმიანობას აქხორციელებს.

ფასიანი ქაღალდების გამოშვება (ემისია) ხორციელდება:

- კერძო განთავსების გზით საყოველთაო გამოცხადების გარეშე, სარეკლამო კომპანიის ჩატარების გარეშე, წინასწარ ცნობილი ინვესტირების შეზღუდულ რიცხვს შორის და შეზღუდულ მოცულობაზე ემისიის პროსპექტის პუბლიკაციისა და რეგისტრაციის გარეშე;
- ღია განთავსების გზით პოტენციურად შეუზღუდავი ინვესტირების რცხვს შორის და განსაზღვრულ ოცულობაზე ემისიის პროსპექტის პუბლიკაციითა და რეგისტრაციით.

კომერციული ბანკების ინვესტიციები საკრედიტო ოპერაციებისაგან რიგი თავისებურებებით განსხვავდება. საკრედიტო სესხები საზღვრების განსაზღვრული პერიოდის შედარებით მცირე დროის განმავლობაში გამოყენებას ითვალისწინებს, მათ დადგენილ ვადაში დავბრუნებითა და სასესხო პროცენტის გადახდის პირობით. ინვესტიციები კი სახსრების დროის გრძელვადიანი პერიოდით დაბანდებას ითვალისწინებს მანამ, სანამ ბანკის მიერ დაბანდებული სახსრები თავის მფლობელს უბრუნდება. საბანკო დაკრედიტებისას სესხების ინიციატორად მსესხებელი გამოდის.

ინვესტირებისას კი – ინიციატივა კომერციულ ბანკს ეკუთვლის, რომელიც მისი წარაფის აქტივები ფასიანი ქაღალდების ბაზარზე შეიძინოს.

ძირითადი ფაქტორები, რომლებიც კომერციული ბანკების საინვესტიციო საქმიანობის ჩატარების მიზანს განსაზღვრავს, არის მოთხოვნა შემოსავლის მიღებასში და მოთხოვნა საკუთარი აქტივების განსაზღვრული ჯგუფის ლიკვიდურობის უზრუნველყოფაში.

ბანკების ოპერაციები ფასიან ქაღალდებთან მიმართებაში როგორც აქტიურები, ასევე, პასიურებიც შეიძლება იყოს.

საქართველოს ბანკებს საფონდო და ნდობითი ოპერაციების განხორციელების უფლება გააჩნით.

აღნიშნულ ოპერაციებს მიეკუთვნება:

- ახლად გამოშვებული ფასიანი ქაღალდების ემისია და განთავისება;
- ფასიანი ქაღალდების გირაოს ქვეშ დაკრედიტება;
- ფასიანი ქაღალდების საკუთარი ანგარიშით, კლიენტის დავალებითა და თავის ხარჯზე ყიდვა და გაყიდვა;
- კლიენტების ფასიანი ქაღალდების შენახვა და მართვა.

ამრიგად, ოპერაციებიდან დამოკიდებულებაში კომერციულ ბანკებს შეუძლიათ ბაზარზე ფასიანი ქაღალდების ემიტენტის გარეშე, ემიტენტებისა და ინვესტორების ურთიერთობებში ფინანსური ინვესტორის და შუამავლის სახით გამოვიდნენ. აღნიშნული ოპერაციების ობიექტს ფასიანი ქაღალდები წარმოადგენს.

ტიპის მიხედვით, ფასიანი ქაღალდები იყოფა: სავალო (სასესხო) ურთიერთობების გამომხატველებად – სავალო ვალდებულებებად ან ობლიგაციებად; საკუთრების ურთიერთობის გამომხატველებად – აქციებად.

სავალო ვალდებულებები იყოფა სახელმწიფო ფასიან ქაღალდებად (საბაზრო და არასაბაზრო) და საწარმოთა ობლიგაციებად (კორპორაციულები). საბაზროები ღია ბაზარზე თავისუფლად იყიდება და შეიძინება, არასაბაზროები კი – მცირე ინდივიდუალური ინვესტორების სახსრების მოზიდვის მიზნით ემიტირდება სახელმწიფოს მიერ, მაგალითად, საშემნახველო სერთიფიკატები.

საფონდო ბაზარზე ძირითადად ფასიან ქაღალდებთან ერთად სხვებიც: თამასუქები,

ჩეკები და სერთიფიკატები მიმოიქცევა.

ბაზარზე უფრო სრულად ქაციებზე სერთიფიკატებია წარმოდგენილი, რომლებიც აქციონერის საკუთრების სიდიდის დამადასტურებელი საბუთია, მათ შორის:

- საბანკოები, რომლებიც ბანკის ფულადი სახსრების ჩადებისა და დადგენილ ვადაში ანაზღაურების თანხის მიღებაზე უფლების წერილობით მოწმობას წარმოადგენს;
- სადაზღვეოები რომლებიც უბედური შემთხვევებისგან დაზღვევისათვის გამოიყენება.

ვადიანი ოპერაციები თავისთავში სხვადასხვა სახის ფასიან ქაღალდებთან ოპერაციებს მოიცავენ. ესენია:

ვარრანტი (ორდერი) – მფლობელის უფლება აქციების განსაზღვრული რაოდენობის განსაზღვრული ფასის ფარგლებში შეძენასთან დაკავშირებით.

ოფციონი არის ფასიანი ქაღალდი, რაც მის მფლობელს განსაზღვრული რაოდენობის აქციებს განსაზღვრული დროის განმავლობაში, განსაზღვრული თარიღისათვის, განსაზღვრული ფასით ყიდვის ან გაყიდვის შესაძლებლობას აძლევს, ანუ ოფციონის მყიდველი საქონლის (რეალური საქონელი, დაზღვევა, კონტრაქტი და ა.შ.) ყიდვაზე ან გაყიდვაზე განსაზღვრულ პირობებში შესაბამისი პრემიის (ფასის) გადახდის სანაცვლოდ უფლებას იძენს.

ფიუჭერსი არის კონტრაქტი, რომლის მიხედვით მისი გამფორმებელი ინვესტორი განსაზღვრული ვადის გასვლის შემდეგ თავის თავზე თავისი კონტრაგენტისათვის განსაზღვრული რაოდენობის საბირჟო საქონლის ან ფინანსური ინსტრუმენტების (ფასიანი ქაღალდების) შეთანხმებული ფასით მიყიდვის (ან მისგან შეძენის) ვალდებულებას იღებს.

ეკონომიკური პირობების ცვლილებების შესაბამისად, ბანკის აქტიური პოლიტიკა გადაისინჯება და პერიოდული ანგარიშებისა და პროგნოზირებადი მონაცემების საფუძველზე განახლდება.

საქართველოს ეროვნული (ცენტრალური) ბანკის მიერ სხვადასხვა პერიოდში კომერციული ბანკებისათვის დამტკიცებული კაპიტალის მოცულობა შემდეგი დინამიკით ხასიათდება:

- 1992 წელს – 500 მლნ. კუპონი ანუ 700 ათ. დოლარის ექვივალენტი, რომელიც 1994 წლის ბოლოსათვის, ჰიპერინფლაციის შედეგად, 500 აშშ დოლარის ექვივალენტი გახდა;
- 1996 წელს – 100 ათასი დოლარის შესაბამისი კურსი ლარებში;
- 1998 წლის ივნისამდე – 500 ათასი დოლარის კურსი ლარებში.

საქართველოს ეროვნული ბანკის პრეზიდენტის 1998 წლის 9 ივლისის #61 და 3 დეკემბრის #117 ბრძანებების შესაბამისად მიღებულ იქნა დადგენილება, რომ 2000 წლის 31 დეკემბრისათვის ყველა ბანკს 5 მლნ. ლარის მოცულობის საწესდებო კაპიტალი უნდა ჰქონოდა, ამასთან წლების ზრდის მიხედვით შემდეგი გრაფიკი დამტკიცდა:

- 1998 წლის 31 დეკემბრამდე – 1 მლნ. ლარის მოცულობით;
- 1999 წლის 30 ივნისამდე – 2 მლნ. ლარის მოცულობით;
- 1999 წლის 31 დეკემბრამდე – 3 მლნ. ლარის მოცულობით;
- 2000 წლის 30 ივნისამდე – 4 მლნ. ლარის მოცულობით;
- 2000 წლის 31 დეკემბრამდე – 5 მლნ. ლარის მოცულობით;

საქართველოს ეროვნული ბანკის პრეზიდენტის 2003 წლის 23 დეკემბრის #297 ბრძანების – „კომერციული ბანკებისათვის კაპიტალის მინიმალური ოდენობის განსაზღვრის შესახებ“ თანახმად, რომელიც საქართველოს საბანკო სისტემის სტაბილური და მდგრადი ფუნქციონირების უზრუნველყოფას, შესაძლო რისკების მაქსიმალურად ტავიდან აცილებას და კომერციული ბანკების კაპიტალის ამაღლებასა და მისნიმალური კაპიტალის ოდენობის საერთაშორისო ნორმებზედ მიახლოების მიზანს ისახავდა, ასევე, „საქართველოს ეროვნული ბანკის შესახებ“ საქართველოს ორგანული კანონის 59-ე და 73-ე მუხლებისა და „კომერციული ბანკების საქმიანობის შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-9, მე-19, 21-ე და 30-ე მუხლების მოთხოვნათა შესაბამისად დადგინდა: საბანკო საქმიანობის ლიცენზიის მამიებელი კომერციული ბანკებისა და უცხოური კომერციული ბანკების ფილიალებისათვის საზედამხედველო კაპიტალისმინიმალური ოდენობა განისაზღვროს 12 მლნ. ლარით.

საქართველოში ლიცენზირებული კომერციული ბანკებისა და უცხოური ბანკების ფილიალების საზედამხედველო კაპიტალის მინიმალური ოდენობა შეადგენდა:

- არანაკლებ 6,4 მლნ ლარისა 2004 წლის 31 დეკემბრამდე;

- არანაკლებ 7,8 მლნ. ლარისა 2005 წლის 31 დეკემბრამდე;
- არანაკლებ 9,2 მლნ. ლარისა 2006 წლის 31 დეკემბრამდე;
- არანაკლებ 10,6 მლნ. ლარისა 2007 წლის 31 დეკემბრამდე;
- არანაკლებ 12,0 მლნ ლარისა 2008 წლის 31 დეკემბრისათვის, რაც 2013 წლის პერიოდშიც მოქმედებდა;
- არანაკლებ 50,0 მლნ ლარისა 2017 წლის 31 დეკემბრისათვის,

ამასთან, საქართველოს ეროვნული ბანკის გადაწყვეტილებით, საზედამხედველო კაპიტალის ზრდა განხორციელდა და მომავალში ახალი კომერციული ბანკის დაფუძნების შემთხვევაში, მხოლოდ ფულადი ფორმით და მხოლოდ საქართველოს ეროვნული ვალუტით იქნება შესაძლებელი.

სწორედ საქართველოს ეროვნული ბანკის მიერ სწორი ფულად-საკრედიტო პოლიტიკისა და მკაცრი რეალური საზედამხედველო და მარეგულირებელი მეთოდოლოგიის განხორციელების გზით გადხა შესაძლებელი კომერციული ბანკების როგორც რაოდენობრივი ისე ხარისხობრივი განმტკიცება.

აქციებზე ხელმოწერის ღია ან დახურული წესი არსებობს.

ძირითადად განმასხვავებელ ნიშნებს, რომლებიტან სააქციო საზოგადოების დახურულობის ან ღიაობის განსაზღვრისას უნდა ვიხეიძვანელოთ, წარმოადგენს:

- საზოგადოების საწესდებო კაპიტალის ფორმირებისას აქციებზე ხელმოწერის ჩატარების წესი;
- საზოგადოების აქციების გადაფორმების წესი;

დახურული ტიპის აქციონერული ბანკის საწესდებო კაპიტალის ფორმირება დამფუძნებელზე აქციების მიყიდვის ხარჯზე ხორციელდება. აღნიშნული აქციები ერთი პირიდან მეორეზე აქციონერთა უმეტესობის თანხმობით შეიძლება იქნეს გადაცემული. სწორე დეს წარმოადგენს საზოგადოების დახურულობის ნიშანს.

ინვესტორების წრის გაფართოების პირობებში დახურული საზოგადოების აქციებზე ხელმოწერის განხორციელებისას ფასიანი ქაღალდების ემიტენტმა – დახურული ტიპის აქციონერულმა ბანკმა ემისიის პროსპექტის რეგისტრაცია და გამოქვეყნება იმავე წესიტ უნდა განახორციელოს როგორიც ფასიან ქაღალდებზე ღია ხელმოწერისათვის არის

გათვალისწინებული.

ჩვენი აზრით ხელმოწერას ღიაობის ან დახურულობის განმსაზღვრელი კრიტერიუმების შერჩევისას, უფრო მარტივი და სწორი იქნებოდა ყურადღების გამახვილება არა ინვესტორების რაოდენობაზე და კაპიტალის აქციების გამოშვების გზით მოფრირებად მოცულობაზე, არამედ აქციებზე ხელმოწერაში მონაწილე პოტენციალური ინვესტორების შეზღუდულობაზე ან შეუზღუდაობაზე.

აქციონალური ბანკის საწესდებო კაპიტალის გასაზრდელად აქციების გამოშვება მხოლოდ ბანკის მიერ ადრე გამოშვებული ყველა აქციის მისი აქციონერების მიერ სრულად გადახდის შემდეგ შეიძლება განხორციელდეს.

იმ შემთხვევაში, თუ ბანკის აქციების გამოშვების რეგისტრაცია ემისიის პროსპექტის რეგისტრაციის გარეშე ხორციელდება, ბანკი – ემიტენტის ქმედება მოიცავს:

- აქციების გამოშვების შესახებ გადაწყვეტილების მიღებას;
- აქციების გამოშვების რეგისტრაციას;
- აქციების სერთიფიკატების დამზადებას;
- აქციების რეალიზაციას;
- გამოშვების შედეგების შესახებ ანგარიშების რეგისტრაციას.

აქციების გამოშვების რეგისტრაციას თან ემისიის პროსპექტი შემდეგ შემთხვევებში უნდა ახლდეს: ან აქციონერთა რაოდენობა 500-ზე მეტი უნდა იყოს, ან ემისიის საერთო მოცულობა შრომის ანაზღაურების მინიმალურ სიდიდეს უნდა აჭარბებდეს.

თუ აქციების გამოშვების რეგისტრაციას თან ემისიის პროსპექტის რეგისტრაცია ახლავს, მაშინ ბანკი – ემიტენტის ქმედებაში შედის:

- გამოშვების შესახებ გადაწყვეტილების მიღება;
- ემისიის პროსპექტის მომზადება;
- აქციების გამოშვებისა და ემისიის პროსპექტის რეგისტრაცია;
- ემისიის პროსპექტის გამოცემა და აქციების გამოშვების შესახებ ინფორმაციის მასიურ საშუალებაში განცხადების პუბლიკაცია;
- აქციების სერთიფიკატების დამზადება;
- აქციების რეალიზაცია;

- გამოშვების შედეგების შესახებ ანგარიშგების რეგისტრაცია;
- გამოცდების შედეგების პუბლიკაცია.

აქციონერების საერთო კრების უშუალო კომპეტენციას ემისიის შედეგების დამტკიცება მიეკუთვნება.

აქციონერების საერთო კრების მიერ აღნიშნული უფლებამოსილების ბანკის დირექტორთა საბჭოზე დელეგირება არ შეიძლება. მაგრამ ბანკის აქციონერულ კრებას შეუძლია ბანკის დირექტორთა საბჭოზე აქციონერების წლიურ კრებებს შორის შუალედში აღნიშნული უფლებამოსილების გადაცემა მათ მიერ აქციების გამოშვებების განხორციელების პერიოდებისა და მათი მოცულობების დადგენის, ასევე, წლის განმავლობაში საწესდებო ფონდის მაქსიმალური ნაზარდის განსაზღვრის შესახებ გადაწყვეტილობების მიღებასთან დაკავშირებით.

ემისიის პროსპექტში, რომელიც საწესდებო ფონდის თითოეულ გადიდებაზე არის შედგენილი აქციონერთა კრების გადაწყვეტილებამ და ამ კრებაზე მიღებული საწესდებო ფონდის გაზრდის საერთო მოცულობა უნდა იყოს მითითებული.

აქციის გამოშვების შესახებ გადაწყვეტილებაში მითითებული უნდა იყოს:

- გამოშვების მოცულობა;
- გამოსაშვები აქციების ტიპი (ჩვეულებრივი, პრივილეგირებული და ა.შ.);
- აქციების რაოდენობა და საერთო თანხა მთლიანობაში და ტიპების მიხედვით (ჩვეულებრივი და პრივილეგირებული აქციების მოცულობა მკაცრად უნდა იყოს დაფიქსირებული, ხოლო რეალიზაციის პროცესში მათი თანაფარდობა არ იცვლება, ამასთან, ვალუტაზე რეალიზებადი აქციების მოცულობის მითითება აუცილებელი არ არის);
- აქციების ნომინალური ღირებულება;
- დივიდენდების გადახდის წესი;
- აქციებზე ხელმოწერის ვადა და წესი;
- აქციების განთავსებისა და გადახდის წესი;
- აქციების განკარგვის წესი, ასევე აქციების გაცვლის წესი თუ მათი კონვერტაცია არის გათვალისწინებული;

- აქციათა მფლობელთა უფლებები, მათი დამატებითი უფლებები (მაგალითად აქციების აქხალი ემისიის შემთხვევაში შემენის უფლება პირველრიგითობაზე) და სხვა მონახემები, რომლებიც აქციების გამოშვებასთან არის დაკავშირებული.

უფლებამოსილება ისეთი საკითხების გადაწყვეტაზე, რომლებიც ბანკი – ემიტენტის აქციონერთა კრების უშუალო კომპეტენციას არ მიეკუთვნება საერთო კრების მიერ მკაცრად უნდა იყოს გაწერილი, მაგალითად, ემისიის პროსპექტისა და გამოშვების შედეგების შესახებ ანგარიშების დამტკიცება, აქციების ან მატერიალურ და არამატერიალურ აქტივებზე საწესდებო ფონდის გადახდის სახით შემონატანების შეფასების დამტკიცება და ა.შ.

ემისიის პროსპექტი სამინაწილისგან შედგება:

პირველ თავში მოყვანილია ინფორმაცია აქციების ემიტენტი ბანკის, მისი მსხვილი აქციონერების შემადგენლობის, ბანკის საწესდებო კაპიტალში მათი მონაწილეობის წილის შესახებ. ბანკის საქმიანობაზე ირიბი კონტროლის განხორციელების მიზნით შეიძლება დამატებითი მოთხოვნაც იქნეს დაწესებული, რომლის შესაბამისად აქციების ემიტენტი ბანკები ვალდებული არიან ემისიის პროსპექტში ბანკის მსხვილი აქციონერების (მეპაიეების) შესახებ ინფორმაცია შეიტანონ, რომლებიც აქციების 25%-ზე მეტი წილის ან ბანკის აქციონერის (მეპაიეს) საწესდებო კაპიტალში ხმის მიმცემი აქციების მფლობელები არიან. წარმოსადგენი ინფორმაციების გაფართოების საკითხი ასევე ბანკის ხელმძღვანელი ორგანოების წევრებსაც შეიძლება შეეხოს. ბანკის დირექტორთა საბჭოს და სამეთვალყურეო საბჭოს (ან ანალოგიური ფუნქციების შემასრულებელ სხვა ორგანოს) თითოეული წევრის შესახებ როგორც თვით ბანკში ისე მის გარეთაც მის კუთვნილებაში არსებული ხმის მიმცემი აქციებისა ან მონაწილეობის წილის შესახებ ინფორმაციის მიწოდება არის აუცილებელი. ამავე თავში, ასევე, თვით აქციების ემიტენტი ბანკის მსხვილ მონაწილეთა შესახებ ინფორმაცია შეიძლება იქნეს მოყვანილი.

მეორე თავი მოიცავს ინფორმაციას ბანკი – ემიტენტის ფინანსური მდგომარეობის შესახებ, მეორე რიგითობის ანგარიშებზე ბალანსების, ბანკის შემოსავლებისა და ფორმირების შესახებ და მიღებული მოგების განაწილების შესახებ მონაცემების

ანგარიშგებებს. გარდა ამისა, აქვე შეიძლება ჩართულ იქნას მონაცემები სარფეზერო ფონდის შექმნისა და ბანკის საწესდევრო ფონდის გადახდის წესის შესახებ.

მესამე თავი მოიცავს ინფორმაციას უკვე გამოშვებული ქაღალდების შესახებ და ახლად გამოსაშვები აქციების სრულ დახასიათებას.

ემისიის პროსპექტს ხელს აწერენ ბანკის სამეთვალყურეო საბჭოს თავჯდომარე და მტავარი ბუღალტერი. იგი არსებული წესით აიკინძება, მისი გვერდები დაინომრება, ზონარი გაიყრება და ბანკის ბეჭედი დაისმება.

ბანკი და ემისიის პროსპექტის ხელმომწერი პირები მასში ჩართული ინფორმაციის სისწორეზე პასუხისმგებლებ არიან. იმ შემთხვევაში, თუ გამოშვების, ან მისი დასრულების პროცესში დადგენილ იქნება, რომ ემისიის პროსპექტში არასწორი მონაცემები იყო ჩართული შეცდომაში შეყვანლ ინვესტორებს უფლება აქვთ, მოქმედი კანონმდებლობით დადგენილი წესით, ბანკისგან ფასიანი ქაღალდების შეძენის პროცესში მათ მიერ გადახდილი ყველა თანხის დაბრუნება მოითხოვონ. თუ ინვესტორებმა ემისიის პროსპექტში მითითებული არასწორი ინფორმაციის შედეგად მატერიალური ზარალი განიცადეს, მოქმედი კანონმდებლობით დადგენილი წესის თანახმად უფლებამოსილები არიან ბანკიდან ისეთი ზარალის ანაზღაურება მოითხოვონ. თავიდან ჩამოსაყალიბებელი ბანკის აქციების რეგისტრაციის პროცედურა განსხვავდება უკვე მოქმედი სააქციო ბანკის აქციების რეგისტრაციის პროცედურისგან, რომელიც საწესდებო კაპიტალის გაზრდას ახორციელებს.

ბანკის აქციების რეგისტრაცია ბანკის, როგორც იურიდიული პირის რეგისტრაციის შემდეგ ხორციელდება.

მიზეზები, რომლებიც შეიძლება აქციების რეგისტრაციაზე უარის თქმის საფუძველი გახდეს შეიძლება იყოს:

- ბანკი – ემიტენტის მიერ მოქმედი კანონმდებლობისა და საბანკო წესის დარღვევა;
- ბანკი – ემიტენტის მიერ ემისიის პროსპექტის შედგენისა და გაფორმების წესის დარღვევა;
- წარმოდგენილი სარეგისტრაციო საბუთების შემადგენლობაში რეგისტრაციისათვის საჭირო, თუნდაც ერთი საბუთის არ არსებობა;

- სარეგისტრაციო საბუთებში არასწორი ინფორმაციის ან ისეთი ინფორმაციის არსებობა, რომელიც აქციების გამოშვების პირობები მოქმედ კანონმდებლობასთან, საბანკო წესებთან (მაგალითად, ბანკმა წინა გამოშვება ჯერ ვერ აანაზღაურა და, ამასთან აქციების რიგით გამოშვებაზე წარმოადგინა საბუთები) წინააღმდეგობის შესახებ დასკვნის გაკეთების შესაძლებლობას იძლევა;

- სარეგისტრაციო საბუთებში ისეთი სახის ინფორმაციის არსებობა, რომელიც დასკვნის გაკეთების შესაძლებლობას იძლევა რომ ფასიანი ქაღალდების გამოშვების დამთავრების მომენტისათვის ბანკის მიერ ბანკებისათვის მოქმედი კანონმდებლობის შესაბამისად დაგენილი ეკონომიკური ნორმატივები იქნება დარღვეული;

- ბანკს ბოლო სამიწლის განმავლობაში ან შექმნის მომენტიდან (თუ ეს ვადა სამ წელზე ნაკლებია) მოქმედი კანონმდებლობის დარღვევის მიზეზის გამო სახელმწიფო ორგანოების მხრიდან საქნციები აქვს მიღებული.

- ბანკს კრედიტორებისა და ბიუჯეტში გადასახადებთან მიმართებაში ვადაგადაცილებული დავალიანება გააჩნია;

- ბანკს ეროვნულ ბანკში გახსნილი საკორესპოდენტო ანგარიშზე სადებეტო სალდო გააჩნია.

ფასიანი ქაღალდების გამოშვების რეგისტრაციაზე სხვა მიზეზებით უარის თქმა დაუშვებელია.

ბანკის საქმიანობის შეჩერება მისი რეორგანიზაციის ან ლიკვიდაციის შედეგად ხორციელდება. რეორგანიზაცია შეიძლება ნიშნავდე შერწყმას, მიერთებას, დაყოფას, გამოყოფას და გარდაქმნას. ბანკის რეორგანიზაციისას მისი უფლებები და ვალდებულებები სამართალმემკვიდრეზე გადადის.

თემა 4. კომერციული ბანკების პასიური ოპერაციების მიმოხილვა

✧ თემის სტრუქტურა:

- 4.1. კომერციული ბანკის პასიური ოპერაციები და სტრუქტურა;
- 4.2. კომერციული ბანკის კაპიტალის ფუნქციები და სტრუქტურა;
- 4.3. კომერციული ბანკის საწესდებო კაპიტალის ფორმირების წყაროები;
- 4.4. კომერციული ბანკის მოზიდული სახსრების მახასიათებლები.

თემის მიზანი:

1. გააცნობიეროთ კომერციული ბანკის პასიური ოპერაციები; კაპიტალის ფუნქციები და სტრუქტურა
2. შეისწავლოთ კომერციული ბანკის საწესდებო კაპიტალის ფორმირების წყაროები და მოზიდული სახსრების მახასიათებლები.

✍ თემის შესწავლის შემდეგ თქვენ შეძლებთ:

1. ჩამოაყალიბოთ: კომერციული ბანკის პასივების, ანუ რესურსების სტრუქტურა;
2. განსაზღვროთ თუ რა როლი ენიჭება დეპოზიტურ სახსრებს, რომელთა მოზიდვა ხდება დეპოზიტური ოპერაციების საშუალებით. ასევე კომერციული ბანკის კაპიტალის მინიმალური ოდენობა წლების მიხედვით
3. შეისწავლოთ საქართველოს საბანკო სისტემის რესურსების ყოველთვიური დინამიკა; კომერციული ბანკის კაპიტალის ფუნქციები; კომერციული ბანკის საწესდებო კაპიტალის ფორმირების წყაროები.

თემის ძირითადი კონცეფციური და საკვანძო საკითხები :

კომერციული ბანკის პასიური ოპერაციები (დეპოზიტური ოპერაციები; არადეპოზიტური ოპერაციები); კომერციული ბანკის საკუთარი სახსრები (სააქციო კაპიტალი); კომერციული ბანკის კაპიტალის ფუნქციები და სტრუქტურა; მეორადი კაპიტალი; კომერციული ბანკის საწესდებო კაპიტალის ფორმირება; საზედამხედველო კაპიტალის ფორმირების წყაროები (დამატებითი ემისია, მოგება და სუბორდინირებული ვალი); საბანკო სისტემის სააქციო კაპიტალის სტრუქტურა; კომერციული ბანკის მოზიდული სახსრების მახასიათებლები.

4.1. კომერციული ბანკის პასიური ოპერაციები და სტრუქტურა

კომერციული ბანკის პასიური ოპერაციები - ესაა იმ ოპერაციათა ერთობლიობა, რომელთა მეშვეობით ხდება მისი პასივის, ანუ რესურსების, ფორმირება. როგორც განმარტებიდან ჩანს, პასიური ოპერაციების მეშვეობით ხდება კომერციული ბანკის რესურსების ზრდა და ეს რესურსები აღირიცხება ბალანსის პასივში შესაბამის ანგარიშებზე. გამომდინარე კომერციული ბანკის განსაკუთრებულობიდან, მის პასიურ ოპერაციებს, ანუ რესურსების ფორმირებას, გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს. აქტიური ოპერაციების განსახორციელებლად, ანუ კრედიტების გასაცემად, ფასიანი ქაღალდების შესაძენად, ინვესტირებისათვის, ძირითადი საშუალებების შესაძენად და ა. შ. კომერციულ ბანკს სჭირდება რესურსები, ანუ ფული, რომლის ფინანსურ ბაზარზე მოზიდვის ერთადერთ საშუალებას სწორედ პასიური ოპერაციები წარმოადგენენ.

გასულ მასალაში ჩვენ განვიხილეთ საქართველოს საბანკო სისტემის აქტივებისა და პასივების საბალანსო მონაცემები 2013 წლის ბოლოსათვის. განვაზოგადოთ ისინი პასივების ნაწილში, მოვახდინოთ მისი „ჩაშლა“, ანუ დეტალიზაცია, რაც მოგვცემს პასივების სტრუქტურის უკეთ შესწავლის საშუალებას რეალური მაჩვენებლების მაგალითზე (ცხრ. №4.1.).

ცხრილი 4.1. საქართველოს საბანკო სისტემის კრებსითი ბალანსი (მლრდ ლარი) - პასივების დეტალიზაციით

	აქტივები	მოც	წილი
1.1.	ნაღდი ფულადი სახსრები	0.9	5 %
1.2.	სახსრები საბანკო ანგარიშებზე	3.0	18 %
1.3.	ფასიანი ქაღალდები	1.5	9 %
1.4.	წმინდა სესხები	9.9	57 %
1.5.	ფიქსირებული აქტივები	0.4	2 %
1.6.	ინვესტიციები	1.0	6 %
1.7.	სხვა აქტივები	0.6	3 %
1.	მთლიანი აქტივები	17.3	100 %
	პასივები	მოც.	წილი
2.1.	ვალდებულებები	14.4	83 %
2.1.1.	დეპოზიტური სახსრები	9.7	56 %
2.1.1.1.	დეპოზიტები მოთხოვნამდე	4.5	26 %
2.1.1.2.	ვადიანი დეპოზიტები	5.2	30 %

2.1.2.	არადეპოზიტური სახსრები	4.2	24 %
2.1.2.1.	ბანკების ანგარიშები	0.6	3 %
2.1.2.2.	ნასესხები სახსრები	3.6	21 %
2.1.2.3.	საკ. სავალო ფასიანი ქაღალდები	0.0	0 %
2.1.3.	სხვა ვალდებულებები	0.5	3 %
2.2.	სააქციო კაპიტალი	2.9	17 %
2.2.1.	საწესდებო კაპიტალი	1.0	6 %
2.2.2.	კაპიტალის რეზერვები	1.2	7 %
2.2.3.	გაუნაწილებელი მოგება	0.7	4 %
2.	მთლიანი პასივები	17.3	100 %

კომერციული ბანკის პასიური ოპერაციების საშუალებით ხდება იმ ფულადი სახსრების მობილიზება, რომლებიც უკვე იმყოფებიან მიმოქცევაში. მათი მოზიდვის შემდეგ კი საბანკო სისტემაში ხდება ახალი რესურსების შექმნა აქტიური ოპერაციების შედეგად.

უნდა აღინიშნოს, რომ პასიური ოპერაციების სამი ძირითადი ტიპი არსებობს:

1. დეპოზიტური სახსრების მოზიდვა (2.1.1. ცხრ. №4.1-ის მიხედვით);
2. არადეპოზიტური სახსრების მოზიდვა (2.1.2.);
3. საკუთარი კაპიტალის ზრდა (2.2.).

უნდა აღინიშნოს, რომ ჩამონათვალიდან პირველი ორი (დეპოზიტური და არადეპოზიტური სახსრების ზრდა) ქმნიან კომერციული ბანკის მოზიდულ რესურსებს, ხოლო მესამე (კაპიტალის ზრდა) - საკუთარ სახსრებს.

კომერციული ბანკის მოზიდული რესურსების ფორმირება, როგორც აღვნიშნეთ, ხდება დეპოზიტური და არადეპოზიტური ოპერაციებით.

დეპოზიტური ოპერაციები, როგორც წესი, კომერციული ბანკის პასიური ოპერაციების ძირითადი სახეობაა. როგორც ცხრილიდან ვხედავთ, მათზე საქართველოს საბანკო სისტემის რესურსების 53% მოდის. თავის მხრივ, არასაბანკო დეპოზიტები ორ ძირითად ჯგუფად - მოთხოვნამდე (უვადო) და ვადიან სახსრებად იყოფა.

არადეპოზიტური ოპერაციები კომერციული ბანკების რესურსების მნიშვნელოვანი წყაროა, რომლებიც გამოიყენება როგორც მოკლევადიანი რესურსების მისაღებად ლიკვიდობის მართვისათვის, ისე გრძელვადიანი დაკრედიტებისათვის აუცილებელი რესურსული უზრუნველყოფის მისაღებად.

რაც შეეხება საკუთარ სახსრებს, იგი არის პასიური ოპერაციების განსაკუთრებული სახეობა. საკუთარი სახსრების სტრუქტურა არაერთგვაროვანია და მის შემადგენლობაში ძირითადია საწესდებო კაპიტალი, სარეზერვო ფონდები და გაუნაწილებელი მოგება.

თითოეული რესურსის წყაროს განსაკუთრებულობა და სტრუქტურული შემადგენლობა, ასევე მათზე მოქმედი ფაქტორების გავლენით გამოკვეთილი ტენდენციები, ამ თავის შემდეგ პარაგრაფებში იქნება განხილული.

თითოეული კომერციული ბანკი დამოუკიდებლად განსაზღვრავს საკუთარი პასივების სტრუქტურას, რაც განპირობებულია კონკრეტული ბანკის განვითარების სტრატეგიით, ბაზარზე კონკურენციის დონით, აქციონერების ფინანსური შესაძლებლობებით, ბანკის იმიჯით, მის მიერ განხორციელებული აქტიური ოპერაციების მოცულობით, ხასიათით და რისკის დონით.

კომერციული ბანკების პასივების, ანუ რესურსების სტრუქტურა,

მრავალფეროვანია და მისი თითოეული კომპონენტის როლი და დანიშნულება - განსაკუთრებული. სანამ დავიწყებდეთ რესურსების სტრუქტურის დახასიათებას, თვალი მივადევნოთ საქართველოს კომერციული ბანკების კრებთან საბალანსო მონაცემებს (ცხრ. №4.2.) და ვნახოთ, როგორ იცვლებოდა მისი სტრუქტურა.

ცხრილი 4.2. საქართველოს საბანკო სისტემის პასივების სტრუქტურის დინამიკა წლების მიხედვით (პერიოდის ბოლოს)

	Pasivebi	1996	2000	2004	2008	2012
2.1.	ვალდებულებები	71 %	66 %	78 %	83 %	83 %
2.1.1.	დეპოზიტური სახსრები	36 %	43 %	57 %	40 %	53 %
2.1.1.1.	დეპოზიტები მოთხოვნამდე	27 %	25 %	32 %	20 %	23 %
2.1.1.2.	ვადიანი დეპოზიტები	9 %	18 %	25 %	21 %	30 %
2.1.2.	არადეპოზიტური სახსრები	21 %	20 %	18 %	39 %	27 %
2.1.2.1.	ბანკების ანგარიშები	4 %	1 %	1 %	3 %	4 %
2.1.2.2.	ნასესხები სახსრები	17 %	19 %	18 %	36 %	23 %
2.1.2.3.	საკუთარი სავალო ფასიანი ქაღალდები	0 %	0 %	0 %	0 %	0 %
2.1.3.	სხვა ვალდებულებები	14 %	3 %	3 %	4 %	3 %
2.2.	სააქციო კაპიტალი	29 %	34 %	22 %	17 %	17 %
2.2.1.	საწესდებო კაპიტალი	23 %	25 %	12 %	6 %	6 %
2.2.2.	კაპიტალის რეზერვები	3 %	8 %	3 %	10 %	8 %
2.2.3.	გაუნაწილებელი მოგება	3 %	0 %	7 %	1 %	3 %
2.	მთლიანი პასივები	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %

დავიწყოთ მოზიდულ სახსრებით, რომლებშიც, როგორც უკვე აღინიშნა, შედის დეპოზიტური და არადეპოზიტური სახსრები და ისინი წარმოადგენენ კომერციული ბანკების რესურსების მთავარ წყაროს. ქართულ რეალობაში მათი წილი მთლიანი პასივების 83%-ს შეადგენს. თუ დავაკვირდებით დინამიკას, შევნიშნავთ, რომ იგი ზრდის ტენდენციით ხასიათდება. საბანკო ბიზნესის უნიკალობა სწორედ ისაა, რომ ბანკებს შეუძლიათ მოიზიდონ საკუთარ კაპიტალზე გაცილებით მეტი ფულადი სახსრები, საზოგადოების დანაზოგი და მათი მეშვეობით მოახდინონ იმავე საზოგადოების (ეკონომიკისა და ფიზიკური პირების) დაკრედიტება. მოზიდული სახსრების ორი დიდი ჯგუფის - დეპოზიტური და არადეპოზიტური სახსრების - სტრუქტურა მრავალფეროვანია და მოითხოვს დეტალურ დახასიათებას:

დეპოზიტური სახსრები, რომელთა მოზიდვა ხდება დეპოზიტური ოპერაციების შედეგად, არის სწორედ ის მთავარი „მიზეზი“, რის გამოც კომერციული ბანკები მოექცნენ ცენტრალური ბანკების ინტერესისა და განსაკუთრებული ზედამხედველობის ქვეშ. ქართულ რეალობაში კომერციული ბანკების მიერ მოზიდული დეპოზიტების საერთო მოცულობამ 7.6 მლრდ ლარი, ანუ მთლიანი პასივების 53% შეადგინა. ზემოთ მოცემული ცხრილიდან (№4.2.) კარგად ჩანს საქართველოს საბანკო სექტორში წლების მიხედვით დეპოზიტური სახსრების ხვედრითი წილის მთლიან პასივებში ცვალებადობა, თუმცა ისინი მაინც ზრდის ტენდენციით ხასიათდებიან. კომერციული ბანკების დეპოზიტების სტრუქტურა მეტად მრავალფეროვანია, მათი კლასიფიკაცია შეიძლება მოხდეს ვადიანობის, მფლობელების, ვალუტების, რეზიდენტობისა და სხვა ნიშნების მიხედვით. განვიხლოთ ზოგიერთი მათგანი:

ვადიანობის მიხედვით მიღებულია დეპოზიტების ორი მთავარი ჯგუფის

გამოყოფა: დეპოზიტები მოთხოვნამდე და ვადიანი დეპოზიტები.

- დეპოზიტები მოთხოვნამდე - ესაა უვადო ანგარიშები, რომელთა მოთხოვნა მათ მფლობელებს შეუძლიათ ნებისმიერ დროს. აქ შედის როგორც იურიდიული, ისე ფიზიკური პირების სახსრები მიმდინარე, მოთხოვნამდე და საშემნახველო ანგარიშები;
- ვადიანი დეპოზიტები (ანაბრები) - ესაა ის ფულადი სახსრები, რომელთა განთავსება ხდება ბანკში განსაზღვრული ვადით და ბანკი მოიპოვებს უფლებას მასზე ანაბრის ვადის გასვლამდე.

ნაშთები უვადო ანგარიშებზე (დეპოზიტები მოთხოვნამდე) კომერციული ბანკებისათვის არასტაბილურ რესურსებს წარმოადგენენ და მათი უმეტესი ნაწილის განთავსება ხდება ლიკვიდურ აქტივებში (სალარო, საკორესპონდენტო ანგარიშები, სახელმწიფო ფასიანი ქაღალდები). რაც შეეხება ვადიან დეპოზიტებს (ანაბრები), ისინი ითვლება კომერციული ბანკებისათვის უფრო სტაბილური რესურსების წყაროდ და მათი გამოყენება ხდება მოკლევადიანი და საშუალო, ხშირად გრძელვადიანი დაკრედიტებისათვის.

სწორედ აღნიშნული გარემოებები განაპირობებს იმას, რომ განსხვავებით ვადიანი ანაბრებისაგან, მოთხოვნამდე ანგარიშებზე არსებულ ფულადი სახსრების უმეტესობას, როგორც წესი, პროცენტი არ ერიცხება ან ერიცხებათ დაბალი განაკვეთით. ჩვენს შემთხვევაში 2012 წლის ბოლოსათვის ქართული ბანკების მიერ მოზიდული ვადიანი ანაბრები შეადგენდა მთლიანი პასივების 30%-ს, ხოლო მიმდინარე ანგარიშებზე არსებული სახსრები - 23%-ს.

დეპოზიტთა მფლობელების მიხედვით დეპოზიტურ სახსრებს ყოფენ იურიდიული (გარდა ბანკებისა) და ფიზიკური პირების ფულად სახსრებად. 2012 წლის ბოლოსათვის იურიდიული პირების ანგარიშებზე მოდიოდა მთლიანი დეპოზიტური სახსრების 49%, ხოლო ფიზიკური პირების ანგარიშებზე - 51%. საინტერესოა, როგორია მათი სტრუქტურა ვადიანობის მიხედვით:

- იურიდიული პირების რესურსების სტრუქტურაში მოთხოვნამდე დეპოზიტებზე მოდიოდა სახსრების 66%, ვადიან დეპოზიტებზე - 34%;
- ამ სურათის ბუნებრივ „შებრუნებულ“ ვარიანტს წარმოადგენს ფიზიკური პირების ანგარიშებზე არსებული სახსრები, სადაც მნიშვნელოვნად მეტი წილი მოდის ვადიან ანაბრებზე - 65%, ხოლო ნაკლები; მოთხოვნამდე ანგარიშებზე - 35%.

როგორც ვხედავთ, ქართულ სინამდვილეში 2012 წლის ბოლოსათვის იურიდიული პირების დეპოზიტების სტრუქტურაში სახსრების დაახლოებით 2/3 მოთხოვნამდე, ხოლო 1/3 - ვადიან დეპოზიტებზე მოდის, მაშინ, როცა ფიზიკური პირების შემთხვევაში სურათი საპირისპიროა. აღნიშნული გარემოების მიზეზი იურიდიული პირების შემთხვევაში ბიზნესის წარმოების თავისებურებაა, როცა ფულადი საშუალებების უმეტესი ნაწილი საბრუნავი სახსრებია და თავისუფალი ფული მათ შედარებით მცირე ხნით უჭნდებათ. მიუხედავად ამისა, ზოგიერთი იურიდიული პირი ახერხებს დროებით თავისუფალი ფულადი სახსრების ვადიან ანაბრებზე განთავსებას, თუმცა, როგორც წესი, ეს უფრო მოკლევადიანი ანაბრებია. რაც შეეხება ფიზიკურ პირებს, მათ აქვთ მოტივაცია და საშუალებაც, გააკეთონ ვადიანი დანაზოგი. რაც შეეხება სახსრებს ფიზიკური პირების მიმდინარე ანგარიშებზე, მათი ძირითადი ნაწილი სახელფასო ანგარიშებია.

არადეპოზიტიური სახსრები კომერციული ბანკების რესურსების არანაკლებ მნიშვნელოვანი წყაროა, რაზეც ისიც მეტყველებს, რომ ჩვენს მაგალითში მათზე მოდის მთლიანი პასივების 27%. არადეპოზიტიური ოპერაციები შეიძლება დავაჯგუფოთ სამ ძირითად ტიპად:

- ბანკების ანგარიშები წარმოადგენს იმ ანგარიშებს, რომლებზეც გან- თავსებულია სხვა ბანკების მიმდინარე სახსრები და ვადიანი დეპოზიტები. ანგარიშებს, რომლებიც გახსნილია კონკრეტულ ბანკში სხვა კომერციული ბანკისათვის, „ლორო“ ანგარიშებს უწოდებენ. ანგარიშის მფლობელი ბანკისათვის ლორო ანგარიში, ცხადია, აქტივში აღირიცხება და მისთვის ეს „ნოსტრო“ ანგარიშია. ბანკების სახსრები, მათ შორის, ვადიანი დეპოზიტები, წარმოადგენენ მოკლევადიან რესურსებს და ლიკვიდობის მართვისათვის გამოიყენება. ჩვენს მაგალითში 2012 წლის ბოლოსათვის ბანკების ანგარიშებზე არსებული სახსრები 554 მლნ ლარს შეადგენდა, რაც მთლიანი პასივების 4%-ია;

- ნასესხები სახსრები, განსხვავებით საბანკო დეპოზიტებისაგან, არის გრძელვადიანი რესურსების წყარო, რომელიც ძირითადად წარმოადგენს საერთაშორისო საფინანსო ინსტიტუტებიდან მიღებულ ნასესხებ სახსრებს. ქართულ ბანკებში რესურსების აღნიშნული წყარო საკმაოდ მნიშვნელოვანია, კერძოდ, 2012 წლის ბოლოსათვის მათი მოცულობა 3.3 მლრდ ლარს შეადგენდა, რაც მთლიანი პასივების 23%-ია;

- საკუთარი სავალო ფასიანი ქაღალდები არის რესურსების მოზიდ- ვის შედარებით ახალი და მეტად საინტერესო ინსტრუმენტი. ამ ტიპის ფასიან ქაღალდებს მიეკუთვნება ობლიგაციები, რომელთაც უშვებენ კომერციული ბანკები. ქართულ რეალობაში 2012 წლის ბოლოსათვის ბანკებს არ გააჩნდათ საკუთარი ფასიანი ქაღალდები, თუმცა, ამის პრეცედენტი არსებობდა 2005-2006 წლებში. 2006 წლის ბოლოს ორი ქართული კომერციული ბანკის გამოშვებული ობლიგაციების მოცულობამ 6.5 მლნ ლარი შეადგინა.

სანამ გადავალთ საკუთარი სახსრების (კაპიტალი) დახასიათებაზე, ყურადღება გავამახვილოთ მათსა და მოზიდულ რესურსებს შორის თანაფარდობაზე. დღეისათვის საქართველოში ეროვნული ბანკის მხრიდან ასეთი თანაფარდობის რაიმე პირდაპირი მოთხოვნა არ არსებობს, განსხვავებით ზოგიერთი ქვეყნისაგან, სადაც გვხვდება მოზიდული სახსრების საკუთარ კაპიტალთან შეფარდების პირდაპირი შეზღუდვა, მაგალითად, 1:20, ანუ მოზიდული რესურსები კაპიტალს შეიძლება აღემატებოდეს არა უმეტეს 20-ჯერ. დღეისათვის ქართული ბანკების მთლიანი კაპიტალის (საკუთარი სახსრები) წილი მთლიან პასივებში 17%-ია, ანუ მოზიდული რესურსები კაპიტალს აღემატება დაახლოებით 5-ჯერ, რაც საბანკო პრაქტიკაში მიღებული მაჩვენებლის დონეზე დაბალია.

კომერციული ბანკების საკუთარი სახსრების (იმავე სააქციო კაპიტალის) სტრუქტურა არცთუ მარტივია, ჩვენს შემთხვევაში (ცხრ. №4.1.) მოცემულია მისი სამი ძირითადი შემადგენელი ნაწილი. დავახასიათოთ ისინი:

1. საწესდებო კაპიტალის მინიმალური მოცულობისადმი საქართველოში არსებული მოთხოვნა ეროვნული ბანკის მხრიდან (12 მლნ ლარი) განპირობებული იყო საერთაშორისო პრაქტიკით, კერძოდ, ბაზელის კომიტეტის რეკომენდაციით, რომელიც

განსაზღვრავს საწესდებო კაპიტალის მინიმალურ სასურველ ოდენობას 5 მლნ ევროს ოდენობით. 2012 წლის ბოლოსათვის ქართული კომერციული ბანკების საწესდებო კაპიტალის მოცულობა 849 მლნ ლარს შეადგენდა (საშუალოდ - 45 მლნ ლარი ერთ ბანკზე), რაც მთლიანი პასივების 6%-ია. საწესდებო კაპიტალის სტრუქტურაში შედის როგორც საემისიო კაპიტალი, ისე პრივილეგირებული აქციები.

2. კაპიტალის რეზერვები წარმოადგენს საკუთარი რესურსების უმნიშვნელოვანეს ელემენტს, რომელიც იქმნება კომერციული ბანკის მოგების ხარჯზე წლების განმავლობაში. აქ შედის აქტივების გადაფასების რეზერვი და სხვა სარეზერვო ფონდები. კაპიტალის რეზერვების, ანუ სარეზერვო ფონდების, ფორმირების მთავარ წყაროს აქციონერთა მიერ წმინდა მოგების განაწილების შემდეგ ბანკის საკუთრებაში დატოვებული ფულადი სახსრები წარმოადგენს. სარეზერვო ფონდების გამოყენება („დახარჯვა“), როგორც წესი, ხდება აქციონერთა კრების ან სამეთვალყურეო საბჭოს გადაწყვეტილებით მიმდინარე წლის ზარალის დასაფარავად, ბიუჯეტით გაუთვალისწინებელი ხარჯების დასაფინანსებლად და ა.შ. ქართული ბანკების მიერ „დაგროვილი“ სარეზერვო ფონდების საერთო მოცულობა 2012 წლის ბოლოსათვის 1.1 მლრდ ლარს შეადგენს, რაც მთლიანი პასივების 8%-ია. როგორც ვხედავთ, მისი მოცულობა მნიშვნელოვნად აღემატება საწესდებო კაპიტალის მოცულობას.

3. გაუნაწილებელი მოგება საკუთარი სახსრების მესამე ძირითადი ელემენტია. ესაა ის მოგება, რომელიც კომერციულმა ბანკმა „დააგროვა“ წლის განმავლობაში და რომლის ბედი უნდა გადაწყდეს საანგარიშო წლის დამთავრე- ბიდან 2-3 თვის განმავლობაში აქციონერთა საერთო კრებაზე. აქციონერთა საერთო კრების ჩატარებამდე აღნიშნული სახსრები რჩება ბანკის განკარგულებაში და წარმოადგენს მისი დამატებითი, უფასო რესურსების წყაროს. აქციონერთა საერთო კრების მიერ მიიღება გადაწყვეტილება წინა საანგარიშო წლის გაუნაწილებელი მოგების განაწილების შესახებ. საჭიროების მიხედვით მათი ნაწილი შეიძლება მიმართულ იქნეს გარკვეული ღონისძიების დასაფინანსებლად, სარეზერვო ფონდების გასაზრდელად ან დივიდენდების გასაცემად. ქართული ბანკების ბალანსებში არსებული გაუნაწილებელი მოგების საერთო მოცულობა 2012 წლის ბოლოსათვის 409 მლნ ლარს შეადგენდა, რაც მთლიანი პასივების 3%-ია.

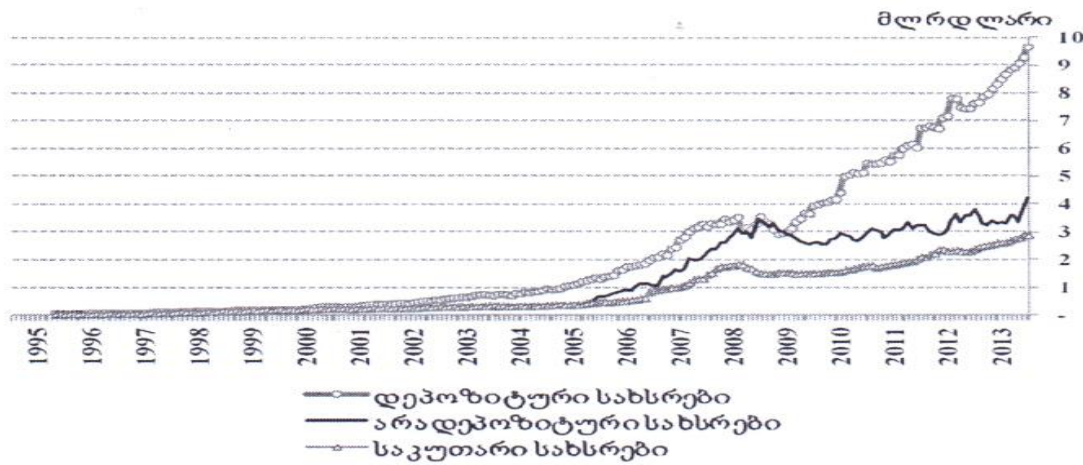
პარაგრაფის დასასრულს თვალი გადავავლოთ საქართველოს საბანკო სისტემის რესურსების ზრდის დინამიკას (ნახ. №4.1.) მისი შემადგენელი სამი ძირითადი სახეობის მიხედვით. ვნახოთ, რა ძირითადი ტენდენციებით ხასიათდება ისინი და რა გავლენას ახდენს მათ დინამიკაზე არასტაბილური გარემოს მიერ გამოწვეული რყევები - ომი, ფინანსური კრიზისი, ქვეყნის შიდა პოლიტიკური დამაბულობა.

ნახ. №4.1-ზე ადვილი შესამჩნევია, თუ როგორი ნეგატიური გავლენა მოახდინა 2008 წლის აგვისტოს 5-დღიანმა ომმა და თანდართულმა ფინანსურმა კრიზისმა საქართველოს საბანკო სისტემის დეპოზიტური სახსრების მოცულობაზე და როგორი მგრძნობიარე ინდიკატორია იგი: მხოლოდ აგვისტოში მათი მოცულობა 13%-ით, ანუ თითქმის 500 მლნ ლარით შემცირდა. განსაკუთრებით მგრძნობიარე იყო ფიზიკური პირების დეპოზიტები, რომელთა მოცულობის შემცირებამ იმავე ერთ თვეში 17% შეადგინა. საქართველოს საბანკო სისტემას 15 თვე დაჭირდა, რათა 2009 წლის ოქტომბრისათვის მიეღწია დეპოზიტური სახსრების ომამდელ, 2008 წლის ივლისის

დონემდე. იმავე ნახატზე ასევე შესამჩნევია, რომ 2012 წლის ქვეყნის შიდა პოლიტიკურმა პროცესებმა (ოქტომბრის საპარლამენტო არჩევნები) ასევე ნეგატიური გავლენა იქონიეს დეპოზიტური სახსრების მოცულობაზე, კერძოდ, შემცირების ტენდენცია ჯერ კიდევ 2012 წლის აგვისტოდან დაიწყო და სამ თვეში შემცირებამ 380 მლნ ლარი, ანუ თითქმის 5% შეადგინა. თუმცა, ისიც აღსანიშნავია, რომ 7 თვეში საბანკო სისტემაში

აღდგა დაკარგული პოზიციები, ისიც ნიშანდობლივია, რომ შემცირება ძირითადად შეეხო იურიდიული პირების სახსრებს. ფიზიკური პირების დეპოზიტების შემცირება მხოლოდ ერთ, 2012 წლის სექტემბერში დაფიქსირდა.

ნახ. №4.1. საქართველოს საბანკო სისტემის რესურსების ყოველთვიური დინამიკა (1995-2013)

როგორც კი საბანკო სისტემამ 2008 წლის შემოდგომაზე დაიწყო დეპოზიტური სახსრების დაკარგვა, მაშინვე აამოქმედა მეორე ბერკეტი - არადეპოზიტური სახსრების მოზიდვა. როგორც ნახატზე ვხედავთ, არადეპოზიტური სახსრების მოცულობა 2008 წლის ბოლოსათვის (4 თვეში) 11%-ით გაიზარდა. კომერციულმა ბანკებმა რესურსების დეფიციტი შეავსეს როგორც საქართველოს ეროვნული ბანკის, ისე საერთაშორისო საფინანსო ინსტიტუტების სახსრებით. ეს ერთადერთი პერიოდია საქართველოს საბანკო სისტემის უახლეს ისტორიაში, როცა არადეპოზიტური სახსრების მოცულობამ გადააჭარბა დეპოზიტური სახსრებისას. ასევე კარგად ჩანს, რომ დეპოზიტური სახსრების ზრდის ტენდენციასთან ერთად არადეპოზიტური სახსრების შემცირება და „ნორმალურ“ კალაპოტში დაბრუნება დაიწყო.

რაც შეეხება აღნიშნული მოვლენების გავლენას საკუთარი რესურსების მოცულობაზე - აქაც ვხედავთ ნეგატიურ გავლენას 2008 წლის აგვისტოდან. რა თქმა უნდა, ეს არ მომხდარა საწესდებო კაპიტალის შემცირების გამო (ამის უფლება საქართველოში კომერციულ ბანკებს არ აქვთ), არამედ განაპირობა ზარალის წარმოქმნამ უკვე 2008 წლის სექტემბერშივე. ზარალიანი თვეები გაგრძელდა 2010 წლის მარტამდე, ანუ 18 თვეს, რითაც ავტომატურად ხდებოდა გაუნაწილებელი მოგების შემცირება. ბანკებმა დაიწყეს კაპიტალის რეზერვების გამოყენება. როგორც აღინიშნა, მათი გამოყენება სწორედ ასეთი „შავი დღისთვისაა“ გამიზნული. საბოლოო ჯამში, სულ რაღაც 13 თვეში, 2009 წლის სექტემბრისათვის საკუთარი სახსრები ომამდელ პერიოდთან შედარებით თითქმის 20%-ით შემცირდა და სრული სამი წელი დასჭირდა კომერციულ ბანკებს, რათა აღედგინათ საკუთარი სახსრების მოცულობის ომამდელი

დონე, რაც მიღწეულ იქნა მხოლოდ 2011 წლის აგვისტოში.

ამ დასკვნებიდან თვალსაჩინოა, რომ როდესაც კომერციული ბანკი განიცდის რესურსების ნაკლებობას ან სურს თავისი აქტიური ოპერაციების გაზრდა და ამისათვის შესაბამისი რესურსები ესაჭიროება, მას უწევს გადაწყვეტილების მიღება - თუ რომელი გზით მიაღწიოს ამას, დეპოზიტური ოპერაციებით, არადეპოზიტური რესურსების მოზიდვით თუ კაპიტალის ზრდით. რა თქმა უნდა, თითოეულ წყაროს აქვს თავის დადებითი და უარყოფითი მხარეები, როგორც მათი ფასის, ისე მოზიდვის ოპერატიულობის თვალსაზრისით. როგორც წესი, რაც უფრო ადვილია რესურსების მოზიდვა, მით უფრო ძვირია იგი და, პირიქით. სწორედ ამიტომ, კომერციულ ბანკებში უნდა არსებობდეს ჩამოყალიბებული სადეპოზიტო და პასივების მართვის პოლიტიკა. ეს პროცესი უნდა იყოს მუდმივი, თანმიმდევრული, გამომდინარე ბანკის სტრატეგიიდან და მიმართული იქნებოდეს, რომ ბანკს არ შეექმნას მოულოდნელი შეფერხებები მინიმალურ ვადაში საჭირო რესურსების მოზიდვისას.

თუ როგორ ახერხებენ კომერციული ბანკები რესურსების შევსებას, ეს შემდეგ პარაგრაფებში იქნება განხილული.

4.2. კომერციული ბანკის კაპიტალის ფუნქციები და სტრუქტურა

როგორც სამამულო, ისე უცხოურ კვლევებსა და ექსპერტთა შეფასე-ბებში საბანკო სისტემის სტაბილიზაციისა და მდგრადობის უზრუნველყოფ პირობად მიჩნეულია საკუთარი კაპიტალის ადეკვატური დონე. ლოგიკა ისაა, რომ ბანკის გაკოტრების შემთხვევაში მისმა აქციონერებმა უნდა მიიღონ მათ მიერ აქციებში ინვესტირებული ფულის ნაწილი - მხოლოდ ის, რაც დარჩება მეანაბრეთა და სხვა კრედიტორთა კანონიერი მოთხოვნის დაკმაყოფილების შემდეგ. ეს მომენტი ქართული კანონმდებლობითაცაა გათვალისწინებული. ასეთ შემთხვევებში, ხშირად, როცა ბანკში არაა სათანადო კონტროლი, აქციონერები საერთოდ უფულოდ რჩებიან და მთლიანად კარგავენ კაპიტალს, ამიტომ ისინი ორმაგად დაინტერესებულნი არიან ბანკის სტაბილური ფუნქციონირებითა და გაკოტრების თავიდან აცილებით. ზემოაღნიშნულის ფორმულირება შეიძლება უფრო მოკლედაც: ბანკის კაპიტალი ესაა მისი მენეჯმენტის ცუდი მუშაობის კომპენსაციის წყარო.

კომერციული ბანკის კაპიტალზე საუბრისას უნდა ვიცოდეთ, რომ არსებობს ამ ტერმინის სხვადასხვა გაგება, ვიწრო გაგებით - ესაა საწესდებო კაპიტალი, იგივე ემიტირებული აქციების ღირებულება. ფართო გაგებით კი - ესაა საწესდებო კაპიტალის, სარეზერვო და სხვა ფონდების, საერთო და აქტივების გადაფასების რეზერვების, გასული წლებისა და მიმდინარე წლის მოგება (ზარალის) ერთობლიობა. ქართული კანონმდებლობით სააქციო კაპიტალი, განიმარტება, როგორც „კომერციული ბანკის აქციონერთა კაპიტალი, რომელიც განისაზღვრება, როგორც სხვაობა ბანკის მთლიან აქტივებსა და მთლიან ვალდებულებებს შორის“

როგორც უკვე აღინიშნა, ბანკის კაპიტალი არის მისი რესურსების ერთ-ერთი და განსაკუთრებული წყარო, რომლის მოცულობა და ხარისხი (სტრუქტურა)

ექვემდებარება მკაცრ რეგულაციას ნებისმიერი ქვეყნის საბანკო სისტემაში. შესაბამისი წესით და მოცულობით ფორმირებული საკუთარი კაპიტალი არის ნებისმიერი კომერციული შექმნისა და ფუნქციონირების წინაპირობა.

მიუხედავად იმისა, რომ კომერციული ბანკის კაპიტალის წილი მთლიან რესურსებში არცთუ დიდია (როგორც გვახსოვს, საქართველოში 17%-ის ფარგლებშია), იგი სასიცოცხლო მნიშვნელობის ფუნქციების მატარებელია, რომელთა შორის აღსანიშნავია ოპერატიული, დაცვითი, მარეგულირებელი და უფასო რესურსებისა და კაპიტალიზაციის ზრდის ფუნქციები:

1) ოპერატიული ფუნქცია იმით გამოიხატება, რომ კომერციული ბანკის კაპიტალი წარმოადგენს მისი მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის ფორმირების ძირითად წყაროს. ეს მომენტი განსაკუთრებით აქტუალობას იძენს ბანკის შექმნისა და ფუნქციონირების საწყის ეტაპზე.

2) დაცვის ფუნქცია, რომელიც გამოიხატება იმით, რომ ბანკის კაპიტალი გვევლინება მეანაბრეთა და სხვა კრედიტორთა ინტერესების დაცვის მთავარ საშუალებად. დაცვის ფუნქცია უმნიშვნელოვანესი ფუნქციათაგანია და გულისხმობს კაპიტალის (ან მისი ნაწილის) გამოყენებას ბანკისათვის „მძიმე“ დღეებში: კრიზისი, დროებითი წარუმატებლობა თუ გაკოტრება - ამ შემთხვევაში ხომ კაპიტალი მეანაბრეთა მოთხოვნების ანაზღაურების ერთ-ერთ წყაროდ გვევლინება. ბანკის კაპიტალი ამ ფუნქციის შესრულებისას ის „ამორტიზატორია“, რომელიც ამცირებს რყევებსა და ვარდნებს.

3) მარეგულირებელი ფუნქცია განპირობებულია საზოგადოების დაინტერესებით, იცოდეს, თუ რამდენად უსაფრთხოდაა მისი (იურიდიული და ფიზიკური პირები) ფული ბანკებში და რამდენად სტაბილურია ეს უსაფრთხო მდგომარეობა. ამ ფუნქციის პრაქტიკულად განხორციელება ვლინდება ცენტრალური ბანკის მხრიდან კომერციული ბანკების საქმიანობის შეფასებისა და კონტროლის შესაძლებლობაში სწორედ კაპიტალის მინიმალური ოდენობისა და მისი სტრუქტურული შემადგენლობის მიმართ მოთხოვნების დაწესებით. შემთხვევითი არაა, რომ საქართველოს ეროვნული ბანკის მიერ კომერციული ბანკებისათვის დაწესებული 13 სავალდებულო ნორმატივიდან 2 უშუალოდ კაპიტალის სტრუქტურას ეხება, ხოლო 9-ის გაანგარიშებაში კაპიტალი მონაწილეობს სხვადასხვა ფორმით. აღნიშნული მექანიზმი უზრუნველყოფს კომერციული ბანკების ზედმეტად რისკიანი ოპერაციების შეზღუდვას და ამით საბანკო სისტემის მდგრადობის შენარჩუნებას, იგი ავლებს გარკვეულ „წითელ“ ზოლებს, რომელთა გადალახვა კომერციულ ბანკებს ეკრძალებათ და თუ მათ სურთ საკუთარი საქმიანობის გაფართოება, ანუ „წითელ“ ზოლებს იქით ლეგალურად გადასვლა, მათი გადაწევა, ამის ერთადერთი გზა კაპიტალის გაზრდაა.

4) უფასო რესურსებისა და კაპიტალიზაციის ზრდის ფუნქცია განპირობებულია ორი გარემოებით. ერთი მხრივ, მიუხედავად იმისა, რომ კაპიტალის წილი პასივებში არცთუ დიდია, მისი, როგორც უფასო რესურსის როლი, მეტად მნიშვნელოვანია, განსაკუთრებით, თუ კაპიტალის ზრდასთან გვაქვს საქმე. კაპიტალის ზრდა იწვევს მოზიდული რესურსების საშუალო შეწონილი საპროცენტო განაკვეთის (ფასის) შემცირებას და ზრდის ბანკის კონკურენტულ უპირატესობას. მეორე მხრივ, თანამედროვე მსოფლიო ფინანსური სისტემის გამომახილს წარმოადგენს აქციების

გაყიდვა პირველად საჯარო ბაზარზე (საფონდო ბირჟაზე), ე.წ. IPO, რომელიც რიგი უპირატესობებით ხასიათდება: დამატებითი კაპიტალის მოზიდვა, აქციონერთა ხელმისაწვდომობა აქციების ყიდვისას და მათი შეუზღუდავი რაოდენობა, ბანკის კაპიტალიზაციის (საბაზრო ღირებულების ზრდა) და ა.შ. ყველაზე მნიშვნელოვანია, რომ IPO-ს შემთხვევაში ხდება ბანკის საბაზრო ფასის დაწესება, ანუ საბაზრო კაპიტალიზაცია, რომლის შემდეგი ზრდა დადებითად მოქმედებს მისი იმიჯის ზრდაზე და დამატებით პერსპექტივებს უხსნის მას.

საქართველოში, მსგავსად განვითარებული ქვეყნების საბანკო სისტემებისა, კომერციული ბანკების კაპიტალი მკაცრი და მკაფიო რეგლამენტაციის საგანია, რაც, თავის მხრივ, უზრუნველყოფს მის მიერ მარეგულირებელი ფუნქციის შესრულებას. ამ კუთხით საინტერესოა ორი მიმართულება: კაპიტალის მინიმალური ოდენობა და მისი ხარისხობრივი სტრუქტურა. განვიხილოთ რამ-დენიმე მნიშვნელოვანი მომენტი ამ მიმართულებებით საქართველოს უახლესი ისტორიიდან და დღეს არსებული მდგომარეობა:

კომერციული ბანკების კაპიტალის მინიმალური ოდენობა.

კომერციული ბანკების კაპიტალის მინიმალური ოდენობის ეტაპობრივი ზრდის პროცესს საქართველოს ეროვნული ბანკი იწყებს 1997 წლის დასაწყისში. მიღებული გადაწყვეტილების თანახმად, ახლად შექმნილი კომერციული ბანკებისათვის განაღდებული საწესდებო კაპიტალის მინიმალური ოდენობა განისაზღვრა 5 მლნ ლარის ოდენობით (მხოლოდ ფულად ფორმაში), ხოლო მოქმედი კომერციული ბანკებისათვის განაღდებული მინიმალური საწესდებო კაპიტალის ოდენობა აღნიშნულ დონემდე განისაზღვრა 2000 წლის ბოლოსათვის ეტაპობრივი ზრდით შემდეგი გრაფიკის შესაბამისად:

- 1998 წლის 31 დეკემბერი - 1 მლნ ლარი;
- 1999 წლის 30 ივნისი - 2 მლნ ლარი;
- 1999 წლის 31 დეკემბერი - 3 მლნ ლარი;
- 2000 წლის 30 ივნისი - 4 მლნ ლარი;
- 2000 წლის 31 დეკემბერი - 5 მლნ ლარი.

ასევე დადგინდა, რომ ფულად ფორმაში საწესდებო კაპიტალის ზრდა მომხდარიყო ეროვნული ბანკის საკორესპონდენტო ანგარიშების მეშვეობით.

ამის შემდეგ, 2003 წლის ბოლოს, ეროვნული ბანკის მიერ წესდება ახალი მოთხოვნები კაპიტალის, უფრო სწორად - მინიმალური საზედამხედველო კაპიტალის (ამაზე ქვემოთ) ოდენობის შესახებ, რომელიც განისაზღვრა 12 მლნ ლარის ოდენობით 2008 წლის ბოლოსათვის ეტაპობრივი ზრდით შემდეგი გრაფიკის შესაბამისად:

- 2004 წლის 31 დეკემბერი - 6,4 მლნ ლარი;
- 2005 წლის 31 დეკემბერი - 7,8 მლნ ლარი;
- 2006 წლის 31 დეკემბერი - 9,2 მლნ ლარი;
- 2007 წლის 31 დეკემბერი - 10,6 მლნ ლარი;
- 2008 წლის 31 დეკემბერი - 12,0 მლნ ლარი.

თუმცა, 2006 წლის მაისში ეროვნულ ბანკს ცვლილებები შეაქვს მინიმალური საზედამხედველო კაპიტალის ზრდის მოქმედ გრაფიკში და ადგენს 12 მლნ ლარის მიღწევის პირობას 2007 წლის 30 ივნისისათვის. საზედამხედველო კაპიტალის ზრდა

განისაზღვრა მხოლოდ ფულადი ფორმით და მხოლოდ საქართველოს ეროვნული ვალუტით.

კომერციული ბანკების კაპიტალის სტრუქტურის ხარისხობრივი განსაზღვრა, როგორც საბანკო ზედამხედველობის ინსტრუმენტი.

ტერმინები - „კაპიტალის ადეკვატურობა“, „კაპიტალის საკმარისობა“ გამოიყენება ბანკის საიმედოობის, მისი მყარი ფინანსური მდგომარეობის დახასიათებისა და შეფასებისათვის, რაც, ბუნებრივია, განპირობებულია კაპიტალის დაცვითი როლით კრიზისულ მდგომარეობაში. ეს კი, თავის მხრივ, განპირობების კომერციული ბანკების მიმართ საზოგადოების ნდობის ამაღლებას. ქართული საბანკო სისტემის რეფორმირების გზა XX საუკუნის 90-იან წლებში სწორედ ამ მიმართულებით მიდიოდა.

როგორც საქართველოს საბანკო სისტემის უახლესი ისტორიიდან გვახსოვს, კომერციული ბანკების კაპიტალის სტრუქტურის განსაზღვრის მიმართულებით პირველი ნაბიჯი 1996 წელს გადაიდგა, როცა დამტკიცდა „ზედამხედველობის მიზნით ბანკის კაპიტალის განსაზღვრის წესი“, რომლის მიხედვითაც, ახლად დადგენილი ეკონომიკური ნორმატივებისა და ლიმიტების გაანგარიშებისას შემოღებულ იქნა ტერმინი „მთლიანი კაპიტალი“. იგი შედგებოდა ორი ნაწილისაგან: პირველადი და მეორადი კაპიტალი. შესაბამისად, განისაზღვრა მათი შინაარსი (შემადგენლობა) და დადგინდა, რომ პირველადი კაპიტალის მოცულობა უნდა ყოფილიყო მთლიანი კაპიტალის 75%-ზე მეტი. ამით, ფაქტობრივად, მოხდა კაპიტალის დაყოფა ორ ნაწილად: საბაზო და დამატებით კაპიტალად.

1998 წელს განხორციელდა მნიშვნელოვანი პრუდენციული ცვლილებები, რომლებიც მიმართული იყო ბანკების საქმიანობის ზედამხედველობისა და რეგულირების დახვეწისაკენ. ამ მიზნებისათვის განისაზღვრა ისეთი კატეგორია, როგორიცაა - „ზედამხედველობის მიზნით განსაზღვრული მთლიანი კაპიტალი“, რომელიც 2001 წლიდან შეიცვალა დღეს გავრცელებული ტერმინით „საზედამხედველო კაპიტალი“. ამის შემდეგ, 2002 წლის ბოლოს, იდგმება ახალი ნაბიჯი და მტკიცდება „დებულება კომერციული ბანკების კაპიტალის ადეკვატურობის მოთხოვნების შესახებ“. აღნიშნული დოკუმენტის დღევანდელი რედაქციის მიხედვით, კომერციული ბანკების ზედამხედველობის მიზნით (კაპიტალის მარეგულირებელი ფუნქცია) „საზედამხედველო კაპიტალი“ შედგება ორი ნაწილისაგან:

- პირველადი კაპიტალი, რომელიც არის საზედამხედველო კაპიტალის ძირითადი წყარო, მისი საბაზო ელემენტი, რომელიც, თავის მხრივ, შედგება შემდეგი კომპონენტებისაგან:

- ჩვეულებრივი აქციები;
- არაკუმულაციური უვადო პრივილეგირებული აქციები ;
- აქციების ემისიით მიღებული დამატებითი სახსრები;
- სარეზერვო ფონდი, რომლებიც შექმნილი უნდა იყოს წინა წლების გაუნაწილებელი მოგებიდან, ბანკის განკარგულებაშია და შეიძლება გამოყენებულ იქნეს წარმოშობილი ზარალის დასაფარავად;
- წინა წლების გაუნაწილებელი მოგება (ზარალი).

- მეორადი კაპიტალი, რომელიც წარმოადგენს საზედამხედველო კაპიტალის დამატებით წყაროს და შედგება შემდეგი კომპონენტებისაგან:

- მიმდინარე წლის მოგება (ზარალი);
 - მიზნობრივი ფონდები;
 - საერთო რეზერვები ;
 - პრივილეგირებული აქციები გამოსყიდულის გამოკლებით;
 - ბანკის აქციებში კონვერტირებადი ვალი;
 - სუბორდინირებული ვალი, მიღებული მინიმუმ 5 წლით სარგებლობის ვადით.
- გაანგარიშების აუცილებელი პირობაა გამოქვეთვები, რომლებითაც მცირდება შესაბამისი კაპიტალი:

- ბანკის საწესდებო კაპიტალში ასახული ძირითადი საშუალებების გადაფასების რეზერვიდან გადატანილი თანხა (ამცირებს პირველად კაპიტალს);
- არამატერიალური აქტივები (ამცირებს პირველად კაპიტალს);
- ინვესტიციები საქართველოს რეზიდენტი ბანკების საწესდებო კაპიტალში (ამცირებს საზედამხედველო კაპიტალს);
- არაკონსოლიდირებული ინვესტიციები ბანკის შვილობილი საწარმოების საწესდებო კაპიტალში (ამცირებს საზედამხედველო კაპიტალს).

აუცილებელ პირობად ითვლება ის, რომ პირველადი კაპიტალი შეადგენდეს საზედამხედველო კაპიტალის არანაკლებ 50%-ს.

გასულ მასალაში აღინიშნა, რომ 2013 წლის ბოლოს დამტკიცდა „კომერციული ბანკების კაპიტალის ადეკვატურობის მოთხოვნების შესახებ დებულების“ ახალი რედაქცია, რომლის ძალითაც შემოღებულ იქნა პრინციპულად ახალი მიდგომები კომერციული ბანკების კაპიტალის ადეკვატურობის მოთხოვნისადმი. დებულების მოთხოვნები ძალაში შედის 2014 წლის 30 ივნისიდან.

ბანკის კაპიტალის ადეკვატურობისა და საკმარისობის განსაზღვრისა და შეფასებისათვის თანამედროვე ქართულ რეალობაში გამოიყენება ე.წ. კაპიტალის კოეფიციენტები და მინიმალური საზედამხედველო კაპიტალი. როგორც ზემოთ აღინიშნა, მინიმალური საზედამხედველო კაპიტალის ოდენობა კომერციული ბანკებისათვის საქართველოში 12 მლნ ლარს შეადგენს. გარდა ამისა, საქართველოს ეროვნული ბანკის მიერ კომერციული ბანკებისათვის დაწესებული 13 სავალდებულო ნორმატივიდან 2 უშუალოდ კაპიტალის სტრუქტურას ეხება (პირველადი კაპიტალის კოეფიციენტი და საზედამხედველო კაპიტალის კოეფიციენტი), ხოლო 9-ის გაანგარიშებაში კაპიტალი მონაწილეობს სხვადასხვა ფორმით (საზედამხედველო და სააქციო კაპიტალის სახით). აღნიშნული საკითხები დეტალურად შემდეგ თავებში იქნება განხილული.

რეზერვი, რომელიც იქმნება სესხებისა და სესხებზე დარიცხული მისაღები პროცენტების შესაძლო დანაკარგებისათვის, მათ დაუკონკრეტებლად, არაიდენტიფიცირებული ზარალისათვის.

სესხებით და/ან სავალო ფასიანი ქაღალდებით მიღებული ფულადი სახსრები, რომლებიც ხელშეკრულებით გათვალისწინებული ვადის დადგომისას კონვერტირდება ბანკის ჩვეულებრივ ან პრივილეგირებულ აქციებში.

ისეთი არაუზრუნველყოფილი ვალი, რომელიც ხელშეკრულების მიხედვით, არ არის დეპოზიტი და სხვა ვალებთან და დეპოზიტებთან შედარებით აქვს გადახდის (დაფარვის) უფრო დაბალი პრიორიტეტი, რომლის მიხედვით, ბანკის მძიმე ფინანსური

მდგომარეობის, გაკოტრების ან ლიკვიდაციის შემთხვევაში სუბორდინირებული ვალის კრედიტორის მოთხოვნები ბაკმა უნდა დააკმაყოფილოს მხოლოდ ყველა დეპოზიტორთა და სხვა კრედიტორთა ვალების სრულად გადახდის (დაფარვის) შემდეგ.

ცხრ. №4.3. ბანკის კაპიტალი საქართველოს საბანკო დაწესებულებების ანგარიშთა გეგმის მიხედვით

კლასი	ჯგუფი	ანგარიში	სახელწოდება
50			განადღებული კაპიტალი
	500		განადღებული კაპიტალი
		5001	საქართველოს ეროვნული ბანკის საწესდებო კაპიტალი *
		5002	ჩვეულებრივი აქციები
		5003	კონტრანგარიში - ბანკის მიერ გამოსყიდული საკუთარი ჩვეულებრივი აქციები
		5004	პრივილეგირებული აქციები
		5005	კონტრანგარიში - ბანკის მიერ გამოსყიდული საკუთარი პრივილეგირებული აქციები
51			საემისიო კაპიტალი
	510		საემისიო კაპიტალი
		5102	ჩვეულებრივი აქციათა ემისიით მიღებული დამატებითი სახსრები
		5104	პრივილეგირებული აქციათა ემისიით მიღებული დამატებითი სახსრები
53			საერთო რეზერვები
	530		საერთო რეზერვები
		5301	სარეზერვო ფონდი
		5302	მიზნობრივი ფონდები
54			წინა წლების გაუნაწილებელი მოგება (დაუფარავი ზარალი)
	540		წინა წლების გაუნაწილებელი მოგება (დაუფარავი ზარალი)
		5401	წინა წლების გაუნაწილებელი მოგება (დაუფარავი ზარალი)
55			საანგარიშგებო წლის მოგება (ზარალი)
	550		საანგარიშგებო წლის მოგება (ზარალი)
		5501	საანგარიშგებო წლის მოგება (ზარალი)
59			აქტივების გადაფასების რეზერვი
	590		აქტივების გადაფასების რეზერვი
		5901	ოქროს გადაფასების რეზერვი
		5902	სავალუტო სახსრების გადაფასების რეზერვი
		5903	ფასიანი ქაღალდების გადაფასების რეზერვი*
		5904	ძირითადი საშუალებების გადაფასების რეზერვი
		5904	დანარჩენი აქტივების გადაფასების რეზერვი

* მხოლოდ საქართველოს ეროვნული ბანკის ანგარიშები

რა თქმა უნდა, ქართული ბანკის ბალანსის მუხლებში ვერ ვნახავთ ვერც საზედამხედველო, პირველად ან მეორად კაპიტალს. ისინი გაანგარიშებითი მაჩვენებლებია, რომელთა დათვლა ხდება სპეციალური მეთოდოლოგიის მიხედვით, რის საფუძველსაც წარმოადგენს საბანკო დაწესებულებების ან- გარიშთა გეგმა.

საქართველოს საბანკო დაწესებულებებისათვის დამტკიცებული ანგარიშთა გეგმის მიხედვით, კაპიტალის ასახვისათვის განკუთვნილია კლასები 50, 51, 53, 54, 55 და 59 შესაბამისი საბალანსო ანგარიშებით და შემდეგი სტრუქტურის მიხედვით (ცხრ. №4.3.):

როგორც ვხედავთ, კაპიტალის სტრუქტურა შეიძლება ორი კუთხით განვიხილოთ: როგორც აღრიცხვის (ანგარიშთა გეგმა), ისე გაანგარიშებითი (საზედამხედველო მიზნებისათვის) მოთხოვნებიდან გამომდინარე. რა თქმა უნდა, საზედამხედველო

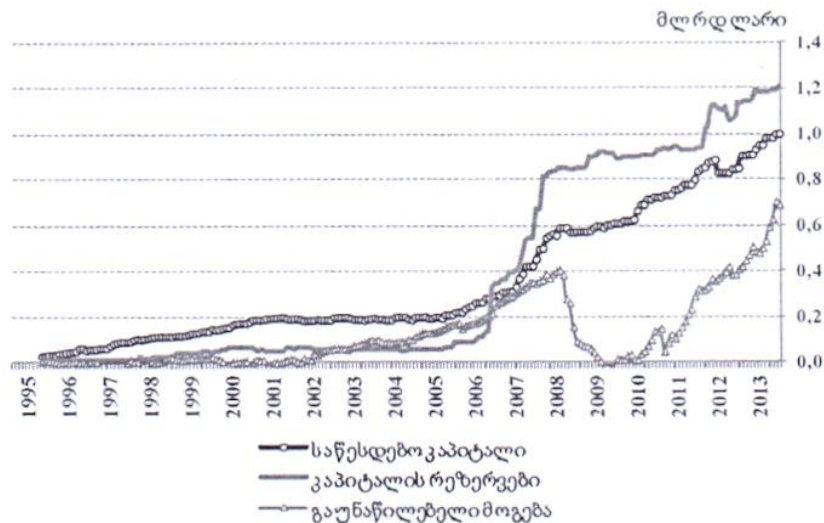
მიზნებისათვის კაპიტალის გაანგარიშება ხდება საბუღალტრო აღრიცხვის მონაცემებზე დაყრდნობით.

4.3. კომერციული ბანკის საწესდებო კაპიტალის ფორმირების წყაროები

დღევანდელი მდგომარეობით საქართველოში მოქმედ კომერციულ ბანკებს ეკრძალებათ საწესდებო კაპიტალის შევსება (ფორმირება) არაფულადი ფორმით და მათ არ აქვთ უფლება, შეამცირონ თავიანთი საწესდებო კაპიტალი ეროვნული ბანკის წინასწარი წერილობითი თანხმობის გარეშე და საწესდებო კაპიტალის ცვლილების შესახებ წესდებაში სათანადო შესწორების შეტანის გარეშე. მნიშვნელოვანია, რომ სახელმწიფო არ ფლობს წილს არც ერთ კომერციულ ბანკში.

თემის უკეთ გასაანალიზებლად საინტერესო იქნება, გარკვეული დაზუსტება შევიტანოთ პარაგრაფ 4.2-ში აღწერილ იმ ნეგატიურ გავლენაში (ნახ. №4.1.), რომელსაც არასტაბილურობისაგან გამოწვეული რყევები ახდენენ სააქციო კაპიტალის დინამიკასა და სტრუქტურაზე. ამისათვის მოვახდინოთ ანალოგიური სურათის წარმოდგენა საკუთარი რესურსების ჭრილში, რაც ასევე სააქციო კაპიტალის ფორმირების წყაროების უკეთ დახასიათებაში დაგვეხმარება (ნახ. №4.2.).

ნახ. №4.2. საქართველოს საბანკო სისტემის საკუთარი რესურსების (კაპიტალის) ყოველთვიური დინამიკა (1995-2013)

გავაანალიზოთ სურათი თითოეული კომპონენტის მიხედვით:

- საწესდებო კაპიტალის როგორც მოცულობა, ისე მნიშვნელობა 2001 წლის შუა პერიოდამდე ზრდის ტენდენციებით ხასიათდებოდა და მისი ხვედრითი წილი საბანკო სისტემის საკუთარ სახსრებში 70%-90%-ის ფარგლებში იყო. გავიხსენოთ, რომ 1998-2000 წლებზე მოდის საქართველოს ეროვნული ბანკის მიერ დაწესებული კომერციული ბანკების საწესდებო კაპიტალის 1-დან 5 მლნ ლარამდე ზრდის პირველი გრაფიკი. ამის შემდეგ საწესდებო კაპიტალის მოცულობა 2005 წლის ბოლომდე თითქმის არ შეცვლილა, რამაც მისი ხვედრითი წილის მნიშვნელოვნად

შემცირება (46%) გამოიწვია. აღნიშნული გარემოების მიზეზი სააქციო კაპიტალის მეორე კომპონენტის, გაუნაწილებელი მოგების, მნიშვნელოვანი ეტაპობრივი ზრდა გახდა. ამ პერიოდის შემდეგ ძლიერდება მინიმალური საზედამხედველო კაპიტალის ზრდა - 12 მლნ ლარამდე, სავალდებულო გრაფიკის გავლენა (2004-2008) და კიდევ ერთი - კომერციული ბანკების აქციონერებმა საკუთარი ინიციატივით დაიწყეს საწესდებო კაპიტალის ზრდა. აღნიშნულმა გარემოებებმა უზრუნველყო ის, რომ გაჩნდა კომერციული ბანკების საწესდებო კაპიტალის ყოველწლიური დამაჯერებელი ზრდის ტენდენცია, თუმცა, მისი ხვედრითი წილის ზრდა მთლიან კაპიტალში აღარ მომხდარა და 2013 წლის ბოლოს 35%-ის ფარგლებში მოექცა.

- კაპიტალის რეზერვების შემადგენლობაში შედის საემისიო კაპიტალი, საერთო რეზერვები და აქტივების გადაფასების რეზერვები. როგორც ვხედავთ, მათი მოცულობა 2005 წლის ბოლომდე თითქმის არ იცვლებოდა, ხოლო ხვედრითი წილი მთელ სააქციო კაპიტალში 15%-20%-ის ფარგლებში იყო. ამ პერიოდიდან იწყება კაპიტალის რეზერვების მოცულობის, შესაბამისად - ხვედრითი წილის მნიშვნელოვანი ზრდა და 2006 წლის ბოლოს 39%-ს აღწევს. აღნიშნული ტენდენცია გაგრძელდა და 2012 წელს მასზე მოდიოდა სააქციო კაპიტალის 42%. კაპიტალის რეზერვები, თავის მხრივ, როგორც აღინიშნა, რამდენიმე კომპონენტი- საგან შედგება და მისი სტრუქტურა შემდეგნაირია: საემისიო კაპიტალი - 82%, საერთო რეზერვები -6% და აქტივების გადაფასების რეზერვი -12%. როგორც ვხედავთ, მთავარი შემადგენელი არის საემისიო კაპიტალი, ანუ ჩვეულებრივი და პრივილეგირებული აქციების ნომინალურ ღირებულებაზე მაღალი ფასით გაყიდვის შედეგად მიღებული დამატებითი სახსრები.

- გაუნაწილებელი მოგების მოცულობა 2002 წლის შუამდე უმნიშვნელო და ცალკეულ პერიოდებში მიწუს ნიშნითაც კი იყო (ანუ საბანკო სისტემის მიხედვით, ზარალი ფიქსირდებოდა ნაზარდი ჯამით), ხოლო ხვე- დრითი წილი საშუალოდ 5%-10%-ის ფარგლებში მერყეობდა. 2002 წლის ბოლოდან, როცა საბანკო სისტემა იწყებს „ფეხზე წამოდგომას“ და მნიშვნელოვნად უმჯობესდება მისი ფინანსური მაჩვენებლები, ბუნებრივია, ამის პირველი ინდიკატორი გახდა გასული წლების გაუნაწილებელი მოგება, რომელიც განუხრელად იზრდებოდა როგორც მოცულობით, ისე ხარისხობრივად და 2008 წლის ივლისისათვის მისმა ხვედრითმა წილმა მთელ სააქციო კაპიტალში 22%-ს მიაღწია. ამის შემდეგ დგება საქართველოს საბანკო სისტემის მდგრადობის გამოცდის პერიოდი, რაც გამოწვეული იყო აგვისტოს 5-დღიანი ომისა და მსოფლიო ფინანსური კრიზისის გავლენით. საბანკო სისტემამ ზარალით დაასრულა 2008 და 2009 წლები, რითაც ნულამდე დავიდა წლების განმავლობაში ნაგროვები გაუნაწილებელი მოგება. 2010 წლიდან საბანკო სექტორმა პოზიციების აღდგენა დაიწყო ამ მიმართულებით და 4 წელზე მეტი დასჭირდა, რომ 2012 წლის სექტემბერში მიეღწია ომამდელი მაჩვენებლისათვის. 2013 წლის ბოლოსათვის გაუნაწილებელი მოგების წილი მთელ სააქციო კაპიტალში 24%-ს შეადგენდა.

ეს მოკლე ისტორიული ექსკურსი დაგვხმარება კომერციული ბანკების კაპიტალის ფორმირებისა და მისი წყაროების უკეთ დახასიათებაში.

კომერციული ბანკის კაპიტალის ზრდის, ანუ კაპიტალიზაციის მასტიმულირებელი, ერთი მხრივ, არის ქვეყნის ცენტრალური ბანკი, ვინაიდან იგი პა- სუხისმგებელია საბანკო სისტემის სტაბილურად ფუნქციონირებაზე. მეორე მხრივ, თვითონ ბანკის მენეჯმენტიც ცდილობს კაპიტალის ზრდას, ვინაიდან მცირე კაპიტალი ზღუდავს მათ მონაწილეობას საბანკო ბაზარზე: ცენტრალური ბანკის მიერ დაწესებული ნორმატივები აქტიურ ოპერაციებს პირდაპირ აკავშირებს კაპიტალის მოცულობასთან. მაგალითად, საქართველოს ეროვნული ბანკის მიერ დაწესებული ერთ-ერთი ნორმატივით კომერციული ბანკის მიერ ერთ მსესხებელზე გასაცემი კრედიტების ჯამური მოცულობა არ უნდა აღემატებოდეს მისი საზედამხედველო კაპიტალის 15%-ს. ეს კი იმას ნიშნავს, რომ მინიმალური, 12 მლნ ლარის საზედამხედველო კაპიტალის მქონე ბანკს ერთ მსესხებელზე შეუძლია გასცეს მხოლოდ 1,8 მლნ ლარის კრედიტი, მიუხე- დავად იმისა, თუ რამდენი რესურსი აქვს მას მოზიდული.

ეს და ანალოგიური გარემოებები, რომელთა ჩამონათვალი დიდია და შემდეგ თავებში იქნება განხილული, უბიძგებს კომერციული ბანკის აქციონერებსა და მენეჯმენტს, ეძებონ კაპიტალის ზრდის წყაროები.

საზედამხედველო კაპიტალის ფორმირების წყაროების შესახებ განვლილმა მასალამ გარკვეული წარმოდგენა უკვე შეგვიქმნა. შეიძლება დავასახელოთ სამი ძირითადი წყარო: დამატებითი ემისია, მოგება და სუბორდინირებული ვალი, თუმცა, მოვახდინოთ მათი დეტალიზაცია, რომლისთვისაც საფუძვლად ავიდეთ საქართველოს საბანკო დაწესებულებებისათვის დამტკიცებული ანგარიშთა გეგმა:

1. საწესდებო კაპიტალი;
2. საემისიო (დამატებითი) კაპიტალი;
3. საერთო და სპეციალური რეზერვები და ფონდები;
4. გასული და მიმდინარე წლების გაუნაწილებელი მოგება;
5. სუბორდინირებული ვალი. განვიხილოთ ისინი ცალ-ცალკე:
 - 1) საწესდებო კაპიტალი - პირველ რიგში, ფორმირდება აქციონერების მიერ ფაქტობრივად ინვესტირებული ჩვეულებრივი და პრივილეგირებული აქციებით ბანკის შექმნისას და ასევე შემდეგ პერიოდში დამატებით საპაიო შენატანების ან ახალი ემისიის შედეგად. საქართველოში კომერციული ბანკების ანგარიშთა გეგმის მიხედვით, მათი აღრიცხვისათვის გამოყენებულია კლასი 50-ის შესაბამისი ანგარიშები;
 - 2) საემისიო (დამატებითი) კაპიტალი - ფორმირების წყაროს წარმოადგენს ჩვეულებრივი და პრივილეგირებული აქციების ნომინალურ ღირებულებაზე მაღალი ფასით გაყიდვის შედეგად მიღებული დამატებითი სახსრები. საემისიო კაპიტალის აღრიცხვისათვის გამოყენებულია კლასი 51-ის შესაბამისი ანგარიშები;
 - 3) საერთო და სპეციალური რეზერვები და ფონდები კაპიტალის ზრდის უმნიშვნელოვანესი წყაროა. ისინი ფორმირდება აქციონერთა მიერ ბანკის განკარგულებაში დატოვებული გაუნაწილებელი მოგებით. შესაბამისად, შექმნილი რეზერვები წარმოადგენს მინიმალურ საგარანტიო ფონდს, რაც ამცირებს კრედიტორთა რისკს გაკოტრების შემთხვევაში. აქვე შედის აქტივების გადაფასების რეზერვები, სადაც აღირიცხება, მიმდინარე საბაზრო ფასიდან გამომდინარე, ოქროს,

სავალუტო სახსრების, ფასიანი ქაღალდების, ძირითადი საშუალებებისა და სხვა აქტივების გადაფასების შედეგად მათი ღირებულების ზრდა. მათი აღრიცხვისათვის გამოყენებულია 53 და 59 კლასების შესაბამისი ანგარიშები;

4) გასული და მიმდინარე წლების გაუნაწილებელი მოგება ასევე კაპიტალის ზრდის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი შიდა წყაროა. მისი ფორმირებაც და გამოყენებაც ხდება აქციონერთა გადაწყვეტილებით. მისი აღრიცხვისათვის გამოყენებულია 54 და 55 კლასების შესაბამისი ანგარიშები;

5) სუბორდინირებული ვალი არ შედის სააქციო კაპიტალის შემადგენლობაში ანგარიშთა გეგმის მიხედვით, მაგრამ მონაწილეობს მეორადი კაპიტალისა და, შესაბამისად, საზედამხედველო კაპიტალის გაანგარიშებაში. კიდევ ერთხელ გავიხსენოთ, რომ სუბორდინირებულად ითვლება ისეთი არაუზრუნ-ველყოფილი ვალი, რომელიც ხელშეკრულების მიხედვით, არ არის დეპოზიტი და სხვა ვალებთან და დეპოზიტებთან შედარებით აქვს გადახდის (დაფარვის) უფრო დაბალი პრიორიტეტი, რომლის მიხედვით ბანკის მძიმე ფინანსური მდგომარეობის, გაკოტრების ან ლიკვიდაციის შემთხვევაში სუბორდინირებული ვალის კრედიტორის მოთხოვნები ბანკმა უნდა დააკმაყოფილოს მხოლოდ ყველა დეპოზიტორთა და სხვა კრედიტორთა ვალების სრულად გადახდის (დაფარვის) შემდეგ. ასეთი პირობებიდან გამომდინარე, სუბორდინირებული ვალის კრედიტორებად ხშირად აქციონერები ან მომავალი აქციონერები გვევლინებიან და არცთუ იშვიათად ვალის დაფარვის ვადის დამთავრების შემდეგ იგი აქციებში კონვერტირდება. თუმცა, როგორც ზემოთ ვახსენეთ, მეორადი კაპიტალის გაანგარიშებაში მონაწილეობს მხოლოდ 5 წელზე მეტი ვადის მქონე სუბორდინირებული ვალი და შემდეგ ყოველწლიურად მცირდება მისი მოცულობის 20%-ით. 2013 წლის 30 ივნისის მდგომარეობით ქართულ საბანკო სისტემაში 793 მლნ ლარის სუბორდინირებული ვალი იყო მობილიზებული.

თუ გადავხედავთ უახლეს ინფორმაციას საქართველოს საბანკო სისტემის კაპიტალის დეტალური სტრუქტურის შესახებ, დავინახავთ, რამხელა მნიშვნელობა აქვს კაპიტალის ზრდის როგორც გარე, ისე შიდა წყაროებს (ცხრ. №4.4.):

ცხრ. №4.4. საქართველოს საბანკო სისტემის სააქციო კაპიტალის დეტალური სტრუქტურა (30.06.2013)

სააქციო კაპიტალის სტრუქტურა	მლნ ლარი	ხვ. წილი
საწესდებო კაპიტალი	951	36 %
საემისიო კაპიტალი	997	38 %
საერთო რეზერვები	52	2 %
აქტივების გადაფასების რეზერვი	133	5 %
გაუნაწილებელი მოგება/ზარალი	480	19 %
სულ სააქციო კაპიტალი	2,613	100 %

როგორც აღინიშნა, სააქციო კაპიტალის სტრუქტურაში არ შედის სუბორდინირებული ვალი, რომელიც ბალანსში აღირიცხება ვალდებულებებში,

როგორც ნასესხები სახსრები. საინტერესოა, რომ 2,613 მლნ ლარის სააქციო კაპიტალის შემთხვევაში ანალოგიურ პერიოდში საქართველოს საბანკო სისტემის საზედამხებდელი კაპიტალი 2,710 მლნ ლარს შეადგენს, რაც განპირობებულია მისი გაანგარიშებისას როგორც სუბორდინირებული ვალის დადებითი, ისე სხვადასხვა დაქვითვის უარყოფითი გავლენით.

4. 4. კომერციული ბანკის მოზიდული სახსრების მახასიათებლები

კომერციული ბანკის მოზიდული სახსრები ორ ნაწილად იყოფა: დეპოზიტური და არადეპოზიტური.

სამეცნიერო თუ პოპულარულ ლიტერატურაში ტერმინები - „ანაბარი“ და „დეპოზიტი“ თანაბარი წარმატებით გამოიყენება, უფრო მეტიც, ხშირად გვხვდება მათი კომბინაცია - „საბანკო ანაბარი (დეპოზიტი)“. რიგით მოქალაქეს უჭირს, გაარკვიოს, რატომ სთავაზობს ზოგიერთი ბანკი საანაბრო, ზოგი კი სადეპოზიტო პროდუქტებს და არის თუ არა მათ შორის რაიმე სხვაობა.

საბანკო პრაქტიკაში გავრცელებული შეხედულებით, საბანკო ანაბარი არის უფრო ვიწრო ცნება, ხოლო დეპოზიტი - უფრო ფართო, რომელიც ანაბრის გარდა, მოიცავს გადახდის სხვა საშუალებებსაც (მაგალითად, ფასიან ქაღალდებს). თუმცა, აქაც გარკვეული ტენდენცია არსებობს: ტრადიციულად, დეპოზიტებს იყენებენ უფრო ზოგადი გაგებით, ხოლო ანაბარს - მხოლოდ ფიზიკური პირების ვადიანი დეპოზიტების აღსანიშნავად. პოსტსაბჭოთა სივრცის ზოგიერთ ქვეყანაში ანაბრები გულისხმობს ფიზიკური პირების ფულად შენატანს, ხოლო დეპოზიტები - იურიდიული პირების ფულად სახსრებს ბანკებში. სწორედ ამიტომაც საბანკო წრეებში ტერმინები - „ანაბარი“ და „დეპოზიტი“ სინონიმებად გამოიყენება.

თანამედროვე საქართველოს დამოუკიდებელი საბანკო სისტემის ისტორიაში აღნიშნულმა ტერმინებმა გარკვეული ევოლუცია განიცადეს, რაც კარგად ჩანს „ეროვნული ბანკის შესახებ“ ორგანულ კანონში მათი განმარტებისას:

- „დეპოზიტი“ - ანაბარი საბანკო დაწესებულებაში (1995 წლის 23 ივნისი);
- „დეპოზიტი“ - კომერციულ ბანკში პირის მიერ შეტანილი ანაბარი ან გადახდის სხვა საშუალებები (31.10.2001);
- „დეპოზიტი“ - კომერციულ ბანკში პირის მიერ შეტანილი ფულადი სახსრები ან გადახდის სხვა საშუალებები, რომლებზედაც საკუთრების უფლებას იძენს კომერციული ბანკი (14.03.2008);
- „დეპოზიტი“ - კომერციულ ბანკში პირის მიერ შეტანილი ფულადი სახსრები ან გადახდის სხვა საშუალებები, რომლებზედაც საკუთრების უფლებას იძენს კომერციული ბანკი. ელექტრონული ფულის სანაცვლოდ მიღებული სახსრები არ არის დეპოზიტი (25.05.2012).

როგორც ვხედავთ, „ანაბრის“ შედარებით ვიწრო გაგება საკანონმდებლო დონეზე თანდათან ჩანაცვლებულ იქნა „დეპოზიტის“ უფრო ფართო შინაარსით. აღნიშნული ტენდენციის დამადასტურებელია ისიც, რომ საქართველოში 2000 წლამდე მოქმედი საბანკო ანგარიშთა გეგმის მიხედვით, გამოყენებულია ტერმინი „ანაბარი“, ახალი

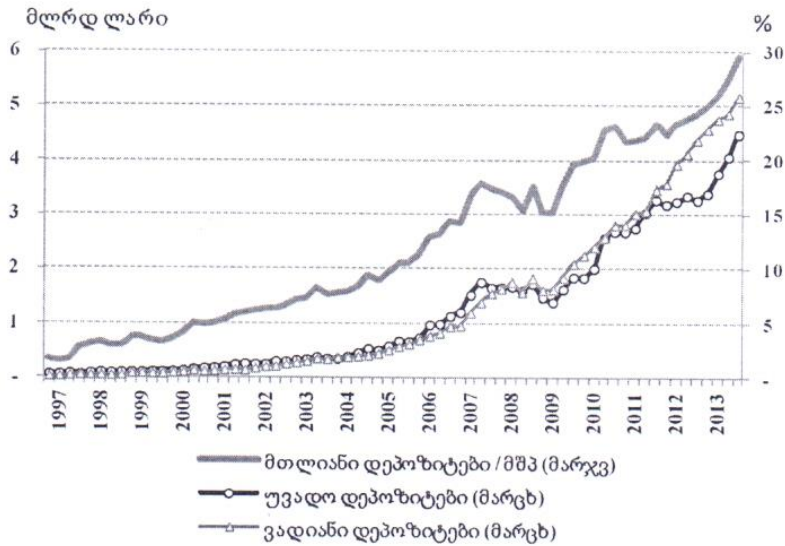
ანგარიშთა გეგმით კი - მთლიანად შეიცვალა „დე- პოზიტებით“. მიუხედავად ამისა, საქართველოს სამოქალაქო კოდექსი დღემდე იყენებს ტერმინს „ანაბარი“, ხოლო ამ ანგარიშის მფლობელი, ტრადიციულად,

„მეანაბრედ“ მოიხსენიება. უფრო მეტიც, საქართველოს ეროვნული ბანკის მიერ 2011 წლის 7 აპრილს დამტკიცებული „საბანკო დაწესებულებებში ანგარიშების გახსნის და უცხოურ ვალუტაში ოპერაციების წარმოების შესახებ ინსტრუქციის“ თანახმად, მოცემულია დეპოზიტის შემდეგი განმარტება: „დეპოზიტი (ანაბარი) - სადეპოზიტო ანგარიშზე განთავსებული ფულადი სახსრები, რომელზეც საკუთრების უფლებას იძენს კომერციული ბანკი“.

დეპოზიტური ოპერაციები ერთ-ერთ უძველეს და ტრადიციულ საბანკო საქმიანობის სახეობას მიეკუთვნებიან: მათი საშუალებით ხდება კომერციული ბანკების რესურსების უმეტესი ნაწილის ფორმირება. კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი მომენტი, რაც არაერთხელ აღგვინიშნავს: სწორედ დეპოზიტები, მობილიზებული კომერციული ბანკების მიერ მათთვის მინიჭებული ექსკლუზიური უფლებით, არის ცენტრალური ბანკების მხრიდან საბანკო სექტორის მკაცრი რეგულაციისა და ზედამხედველობის მთავარი მიზეზი. ალბათ უპრიანი იქნება, კიდევ ერთხელ გავიხსენოთ, რომ კანონით „კომერციული ბანკების საქმიანობის შესახებ“, ტერმინი „კომერციული ბანკი“ განმარტებულია, როგორც „საქართველოს ეროვნული ბანკის მიერ ლიცენზირებული იურიდიული პირი, რომელიც იღებს დეპოზიტებს და მათი გამოყენებით თავისი სახელით ახორციელებს საქართველოს კანონმდებლობით განსაზღვრულ საბანკო საქმიანობას“. ამავე კანონის მიხედვით: „არავის არა აქვს უფლება, მოიზიდოს დეპოზიტები და მათი გამოყენებით თავისი სახელით გასცეს კრედიტები ეროვნული ბანკის მიერ გაცემული ლიცენზიის გარეშე“.

სწორედ ამიტომ, საზოგადოების, განსაკუთრებით კი - ფიზიკური პირების, მხრიდან საბანკო სისტემისადმი ნდობის ხარისხის შესაფასებლად ექსპერტების მიერ ბანკებში განთავსებული დეპოზიტების მოცულობა და დინამიკა გამოიყენება. ამ მხრივ კარგი ინდიკატორად ითვლება დეპოზიტების მოცულობის მშპ-თან შეფარდების მაჩვენებლის დონე და მისი დინამიკა. ქვემოთ მოცემულია საქართველოში ამ მიმართულებით ბოლო წლებში განვითარებული ტენდენციების სურათი (ნახ. №4.3.).

ნახ. №4.3. საქართველოს საბანკო სისტემის დეპოზიტების კვარტალური დინამიკა და შედარება მშპ-თან (2002-2013)

როგორც ვხედავთ, ბოლო წლების დინამიკა საკმაოდ დამაჯერებელია როგორც რაოდენობრივი, ისე ხარისხობრივი მაჩვენებლებით. 2001 წლის ბოლოდან 2013 წლის ექვსი თვის მდგომარეობამდე დეპოზიტების მოცულობის შეფარდება მშპ-თან 6.3%-დან 26.0%-მდე გაიზარდა. ზრდა მართლაც მნიშვნელოვანია, თუმცა, ისიც გასათვალისწინებელია, რომ განვითარებულ ქვეყნებში ეს მაჩვენებელი 100%-ს აღემატება, ხოლო ზოგან 200%-ს აჭარბებს.

თუ უფრო ღრმად გავაანალიზებთ საქართველოს საბანკო სისტემის დეპოზიტების ბაზარზე მიმდინარე პროცესებს (ნახ. №4.4.), ადვილი შესამჩნევია ორი დადებითი ტენდენცია: საშუალო ვადიანობის ზრდა და საპროცენტო განაკვეთების შემცირება, თუმცა, ეს ტენდენციები მაინც არასახარბიელოა, ვინაიდან ისინი პირდაპირ უჩვენებენ თანამედროვე საქართველოს ეკონომიკის განვითარების არცთუ მაღალ დონეს და უშუალო გავლენას ახდენენ კრედიტის ფასზე ქვეყანაში.

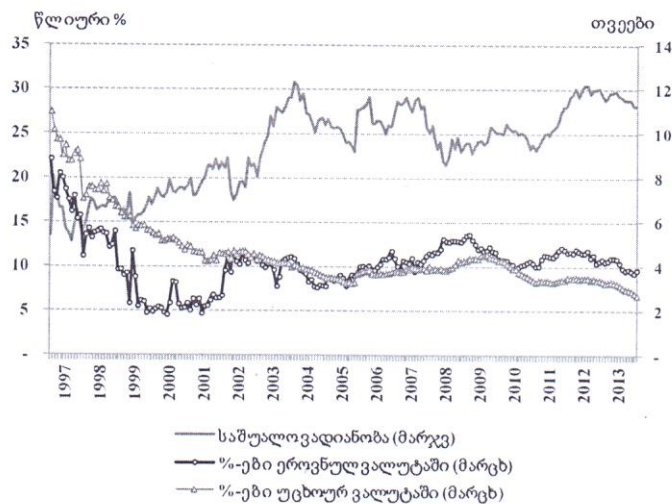
არასაბანკო დეპოზიტების კლასიფიკაცია მრავალი ნიშნითაა შესაძლებელი, მათ შორის: მფლობელების მიხედვით, ვალუტების მიხედვით, ვადიანობის მიხედვით და სხვ.

მფლობელების მიხედვით განასხვავებენ ფიზიკური და იურიდიული პირების დეპოზიტებს, ხოლო თითოეული მათგანი იყოფა რეზიდენტებისა და არარეზიდენტების დეპოზიტებად. არარეზიდენტების დეპოზიტების წილი მთლიან დეპოზიტებში საქართველოში ბოლო პერიოდში იზრდებოდა და 2013 წლის ივნისის ბოლოსათვის 25%-ს გადააჭარბა.

ვალუტების მიხედვით გვაქვს დეპოზიტები ეროვნულ და უცხოურ ვალუტაში. საქართველოში საბანკო სისტემის ერთ-ერთ პრობლემურ საკითხად ითვლება დოლარიზაციის მაღალი დონე. დოლარიზაცია - ესაა უცხოური ვალუტით დენომინირებული დეპოზიტების მოცულობის შეფარდება სადეპოზიტო ვალდებულებების საერთო მოცულობასთან. დეპოზიტების დოლარიზაციის მაჩვენებელი საქართველოში ბოლო წლების განმავლობაში 60%-65%-ის ფარგლებშია. უფრო დეტალური ანალიზით, უცხოურ ვალუტაში განთავსებული დეპოზიტების 80% აშშ დოლარზე მოდის, 17% - ევროზე, 2% - ფუნტ სტერლინგზე, ხოლო 1% - დანარჩენ

ვალუტაზე.

ნახ. №4.4. საქართველოს საბანკო სისტემის ვადიანი დეპოზიტების ყოველთვიური საშუალო საპროცენტო განაკვეთები და ვადიანობა (1997-2013)

ვადიანობის მიხედვით გვაქვს დეპოზიტების ორი ძირითადი ტიპი: უვადო (მიმდინარე ანგარიშები და მოთხოვნამდე დეპოზიტები) და ვადიანი დეპოზიტები. განვმარტოთ ისინი ქართული კანონმდებლობის მიხედვით:

- მიმდინარე ანგარიში – საბანკო ანგარიში, რომელზეც აღირიცხება პირის ფულადი სახსრები და რომელსაც განკარგავს კლიენტი გადახდების განსახორციელებლად ან სხვა მიზნით (მოიცავს საბარათე ანგარიშებსაც);
- მოთხოვნამდე დეპოზიტი (ანაბარი) - სადეპოზიტო (საანაბრო) ანგარიშზე განთავსებული ფულადი სახსრები, რომლებსაც ბანკი არიცხავს პროცენტს და რომელზეც თანხის განთავსება და გატანა შესაძლებელია ნებისმიერ დროს ბანკის წინასწარი შეტყობინების გარეშე;
- ვადიანი დეპოზიტი (ანაბარი) - სადეპოზიტო (საანაბრო) ანგარიშზე წინასწარ განსაზღვრული ვადით განთავსებული ფულადი სახსრები, რომლებსაც ბანკი არიცხავს პროცენტს და რომელთა გატანა შესაძლებელია ხელშეკრულებით გათვალისწინებულ ვადაში.

თავის მხრივ, ვადიანი დეპოზიტების კლასიფიკაცია ხდება გარკვეული ვადის დიაპაზონების მიხედვით. საქართველოში მოქმედ კომერციულ ბანკებში განთავსებული დეპოზიტების სტრუქტურა, როგორც მფლობელების, ისე ვალუტებისა და ვადიანობის მიხედვით, მოცემულია ქვემოთ (ცხრ. №4.5.):

ცხრ. №4.5. საქართველოს საბანკო სისტემის დეპოზიტური სახსრების სტრუქტურა ვადიანობის მიხედვით (31.12.2013)

№	დეპოზიტები	ეროვნულ ვალუტაში		უცხოურ ვალუტაში		სულ
		ფიზ. პირები	იურ. პირები	ფიზ. პირები	იურ. პირები	
1.	სულ დეპოზიტები	12.2 %	27.6 %	34.6 %	25.5 %	100 %
1.1.	მიმდინარე ანგარიშები	1.5 %	21.0 %	1.7 %	10.4 %	35 %

1.2.	დეპოზიტები მოთხოვნამდე	4.9 %	2.7 %	9.8 %	3.8 %	21 %
1.3.	ვადიანი დეპოზიტები	5.8 %	3.9 %	23.2 %	11.3 %	44 %
1.3.1.	1 თვემდე	0.0 %	0.8 %	0.1 %	1.0 %	2 %
1.3.2.	1-3 თვემდე	0.3 %	0.3 %	1.3 %	0.5 %	2 %
1.3.3.	3-6 თვემდე	0.4 %	0.9 %	1.5 %	1.0 %	4 %
1.3.4.	6-12 თვემდე	2.6 %	1.5 %	11.1 %	4.4 %	20 %
1.3.5.	1 წელზე მეტი	2.4 %	0.4 %	9.2 %	4.5 %	17 %

ცალკეული ბანკების მიერ საზოგადოებისათვის შეთავაზებული დეპოზიტების ტიპები თითქმის ერთნაირია და მათი შეთავაზება ხდება როგორც იურიდიული, ისე ფიზიკური პირებისათვის. განვიხილოთ ტიპური სადეპოზიტო პროდუქტები, რომელთა შეთავაზება ხდება საქართველოში მოქმედი კომერციული ბანკების მიერ. დავყოთ ისინი ორ მთავარ ნაწილად: უვადო ანგარიშები და ვადიანი ანგარიშები.

უვადო ანგარიშებში შედის მიმდინარე ანგარიშები, მოთხოვნამდე და შემნახველი დეპოზიტები:

- მიმდინარე ანგარიშებით სარგებლობენ როგორც იურიდიული, ისე ფიზიკური პირები, თუმცა, ისინი მაინც იურიდიული პირების ანგარიშებად „ითვლება“, ვინაიდან მათი მეშვეობით ახდენენ ბიზნესსაქმიანობის წარმართვას. ეს არის კლიენტის საბანკო ანგარიში, რომელიც იხსნება უვადოდ და გამოიყენება საბანკო ოპერაციების საწარმოებლად, როგორებიცაა: თანხის შეტანა, გატანა, გადარიცხვა, ჩარიცხვა და კონვერტაცია. როგორც წესი, მიმდინარე ანგარიშებზე არ ხდება ბანკის მიერ პროცენტის დარიცხვა, თავიანთი არასტაბილურობიდან გამომდინარე, თუმცა, კორპორაციულ კლიენტებთან დაკავშირებით ბანკები დიდ დათმობებზე მიდიან და მათ მიმდინარე ანგარიშებზე ან მის შემუშავებად ნაშთზე ხდება საკმაოდ მაღალი პროცენტის დარიცხვა. რა თქმა უნდა, აღნიშნული მოტივირებულია კომერციული ბანკების ინტერესებით, ვინაიდან კორპორაციული კლიენტების რესურსების გარდა. ეძლევათ მეტად ხელსაყრელი შესაძლებლობა, შესთავაზონ მათ სხვა პროდუქტები (ბიზნესსესხები, დოკუმენტური ოპერაციები, ინკასაცია, პლასტიკური ბარათები, ოვერდრატფები, სამომხმარებლო სესხები თანამშრომლებისათვის და ა.შ.). საქართველოს საბანკო სისტემაში 2013 ბოლოსათვის მიმდინარე ანგარიშებზე მობილიზებული იყო 3,6 მლრდ ლარი, ანუ მთლიანი დეპოზიტების 35%;

- მოთხოვნამდე დეპოზიტი იძლევა დანაზოგის გაკეთების შესაძლებლობას. მასზე თანხის შეტანა და გატანა არ არის შეზღუდული და არ ითვალისწინებს თავდაპირველ მინიმალურ ოდენობას. მოთხოვნამდე დეპოზიტებზე საპროცენტო სარგებელი ერიცხება, მაგრამ იგი ნაკლებია სხვა ტიპის დეპოზიტებთან შედარებით, საქართველოში ამ ტიპის დეპოზიტებს ერიცხება, როგორც წესი, წლიური 2% ლარში და 1% - უცხოურ ვალუტაში;

- შემნახველი დეპოზიტები არის უვადო სახეობის დეპოზიტი, რომელსაც ერიცხება გარკვეული საპროცენტო სარგებელი. მოთხოვნამდე დეპოზიტისაგან განსხვავებით, შემნახველი ანაბარის გახსნის მოთხოვნაა მინიმალური პირველადი შენატანი. საქართველოში ამ ტიპის დეპოზიტებს ერიცხება როგორც წესი, წლიური 4%-5% ლარში

და 2%-3% - უცხოურ ვალუტაში.

საქართველოს საბანკო სისტემაში 2013 წლის ბოლოს მოთხოვნამდე და შემნახველი დეპოზიტების სახით მობილიზებული იყო 2,2 მლრდ ლარი, ანუ მთლიანი დეპოზიტების 21%.

ვადიანი ანგარიშები წარმოადგენს კომერციული ბანკების დეპოზიტური სახსრების ფორმირების მთავარ წყაროს. ვადიანი დეპოზიტების ჩამონათვალი შედარებით მრავალფეროვანია, ამიტომ ქართული ბანკების მიერ ხდება შემდეგი პროდუქტების შეთავაზება: „კლასიკური“ ვადიანი დეპოზიტი, ზრდადი ვადიანი დეპოზიტი, საბავშვო დეპოზიტი და სადეპოზიტო სერტიფიკატები. დავახასიათოთ მოკლედ თითოეული მათგანი:

- კლასიკური ვადიანი დეპოზიტი (ანაბარი) არის კლიენტის მიერ კომერციულ ბანკში კონკრეტული ვადით განთავსებული თანხა, რომელსაც ერიცხება ფიქსირებული საპროცენტო განაკვეთი. იგი იხსნება კონკრეტული ვადითა და კონკრეტული თანხით და ხელშეკრულების მოქმედების პერიოდში შეუძლებელია თანხის დამატება ან მოკლება. საქართველოში ვადიანი დეპოზიტების ვადიანობა 3-დან 24 თვემდე მერყეობს. ჩვეულებრივ, ვადიან დეპოზიტებზე საპროცენტო განაკვეთები უფრო მაღალია სხვა ტიპის დეპოზიტებთან შედარებით. გარდა ამისა, რაც უფრო დიდია დეპოზიტის ვადა, მით მეტია საპროცენტო განაკვეთი (ცხრ. №4.6.). ხელშეკრულების ვადამდე შეწყვეტის შემთხვევაში კლიენტს ერიცხება ხელშეკრულებით განსაზღვრულ საპროცენტო სარგებელზე დაბალი განაკვეთი (მოთხოვნამდე დეპოზიტის შესაბამისი);

- ზრდადი ვადიანი დეპოზიტი (ანაბარი) წარმოადგენს კლასიკური ვადიანი დეპოზიტის ნაირსახეობას, რომელიც იხსნება კონკრეტული ვადითა და ფიქსირებული საპროცენტო განაკვეთით, იმ განსხვავებით, რომ კლიენტს საშუალება აქვს დაამატოს თანხა ძირითად შენატანს. ეს ანაბარი წარმოადგენს „ყულაბის“ ტიპის დეპოზიტს და დანაზოგის ეტაპობრივად გაკეთების შესაძლებლობას იძლევა. როგორც წესი, ამ ანაბრით სარგებლობენ ე. წ. „წვრილი მეანბრეები“. ყოველ დამატებულ თანხაზე ბანკი არიცხავს იმ საპროცენტო განაკვეთით, რომელიც შეესაბამება პერიოდს მორიგი შენატანის გაკეთებიდან ანაბრის დაფარვის ვადამდე. საქართველოში ამ ტიპის დეპოზიტების ვადიანობაც 3-დან 24 თვემდე მერყეობს;

- საბავშვო დეპოზიტი (ანაბარი) არის ტიპური კლასიკური ვადიანი დეპოზიტი, იმ განსხვავებით, რომ მისი ვადაა მინიმუმ 2, ხოლო მაქსიმუმ 18 წელი. ანაბარი იხსნება ბავშვის სახელზე მისი სრულწლოვანების ასაკის მიღწევამდე. სხვა ანაბრებთან შედარებით, საბავშვო ანაბარს ერიცხება მაღალი საპროცენტო განაკვეთი, თუმცა, ეს პროცენტი, როგორც წესი, ყოველწლიურად იცვლება და შეესაბამება კონკრეტულ ბანკში იმ დროისათვის არსებულ ერთწლიანი ანაბრის საპროცენტო განაკვეთს. პროცენტის დარიცხვა ხდება რთული პროცენტით, ანუ წელიწადში ერთხელ წლიურად დარიცხული პროცენტის თანხა კაპიტალიზდება (ემატება ძირითად თანხას);

- სადეპოზიტო სერტიფიკატები - ესაა ახალი პროდუქტი საქართველოს საბანკო სივრცეში. იგი რეგულირდება საქართველოს ეროვნული ბანკის 2012 წლის 3 მაისს დამტკიცებული „კომერციული ბანკების სტანდარტული სადეპოზიტო სერტიფიკატების დებულებით“. სადეპოზიტო სერტიფიკატი არის საბანკო დეპოზიტი (ანაბარი), რომელიც წარმოადგენს ბანკის ვალდებულებას, სერტიფიკატის მფლობელს

გადაუხადოს სერტიფიკატის პირობით გათვალისწინებული თანხა დათქმულ დღეს. სადეპოზიტო სერტიფიკატი არის სტანდარტული (ლარში დენომინირებული) და არასტანდარტული (უცხოურ ვალუტაში დენომინირებული) და, საბანკო დეპოზიტისაგან განსხვავებით, ხასიათდება რიგი თავისებურებებით:

□ სადეპოზიტო სერტიფიკატი იყიდება ნომინალურ ღირებულებაზე ნაკლებ ფასად (დისკონტით), ხოლო იფარება სერტიფიკატის ნომინალური ღირებულების მიხედვით (ნომინალით). სხვაობა ნომინალსა და ყიდვის ღირებულებას შორის წარმოადგენს კლიენტის საპროცენტო შემოსავალს;

□ საბანკო დეპოზიტისაგან განსხვავებით, სადეპოზიტო სერტიფიკატის მფლობელს უფლება აქვს გაასხვისოს სერტიფიკატი მისი ვადის გასვლამდე ნებისმიერ დღეს. დაუშვებელია სერტიფიკატის ნაწილობრივ გასხვისება;

□ ბანკი არ არის ვალდებული, ვადაზე ადრე გამოისყიდოს სადეპოზიტო სერტიფიკატი, განსხვავებით ვადიანი დეპოზიტისაგან, რომლის ვადიანობის მიუხედავად, ბანკი აბრუნებს მას მოთხოვნის შესაბამისად (დარიცხული პროცენტების გამოქვითვით);

□ ზემოაღნიშნულ მიზეზთა გამო, სადეპოზიტო სერტიფიკატებს ერიცხებათ უფრო მაღალი საპროცენტო განაკვეთი, ვიდრე იმავე ვადით გახსნილ ვადიან დეპოზიტებს.

ცხრ. №4.6. საქართველოს საბანკო სისტემის ვადიანი დეპოზიტების საშუალო საპროცენტო განაკვეთები (31.12.2013)

№	დეპოზიტები	ეროვნულ ვალუტაში			უცხოურ ვალუტაში		
		სულ	ფიზ. პირები	იურ. პირები	სულ	ფიზ. პირები	იურ. პირები
1.	ვადიანი დეპოზიტები	9.7	11.7	6.7	6.8	6.9	6.7
1.1.	1 თვემდე	4.4	6.0	4.4	2.4	2.7	2.4
1.2.	1-3 თვემდე	7.0	8.8	5.2	3.4	3.5	3.3
1.3.	3-6 თვემდე	6.8	7.9	6.3	4.0	4.2	3.7
1.4.	6-12 თვემდე	10.1	11.6	7.5	6.6	6.6	6.8
1.5.	1 წელზე მეტი	12.4	12.7	10.5	8.4	8.2	8.6

საქართველოს საბანკო სისტემაში 2013 წლის ბოლოს ვადიანი დეპოზიტების სახით მობილიზებული იყო 4,5 მლრდ ლარი, ანუ მთლიანი დეპოზიტების 44%, რომელთა შორის 6 თვეზე მეტი ვადით მიღებული დეპოზიტები 36%-ს შეადგენდა.

რაც შეეხება კომერციული ბანკების მიერ მოზიდული სახსრების მეორე შემადგენელს, არადეპოზიტურ სახსრებს, აქ შედის სახსრების მიღება ქვეყნის ცენტრალური ბანკიდან, ბანკთაშორისი კრედიტები და დეპოზიტები, სხვა საფინანსო ინსტიტუტების სახსრები, საკუთარი სავალო ვალდებულებების ემისია.

თემა 5. საბანკო მენეჯმენტი

✧ თემის სტრუქტურა:

- 5.1. საბანკო მენეჯმენტის არსი, მიზანი და ელემენტები;
- 5.2. სტრატეგიული დაგეგმვა და ბიუჯეტირება კომერციულ ბანკში;
- 5.3. კომერციულ ბანკის ფინანსური მენეჯმენტი.

თემის მიზანი:

- 1. გააცნობიეროთ საბანკო მენეჯმენტის არსი და მიზანი;
- 2. შეისწავლოთ სტრატეგიული დაგეგმვა და ბიუჯეტირება. ასევე კომერციული ბანკის ფინანსური მენეჯმენტი.

✎ თემის შესწავლის შემდეგ თქვენ შეძლებთ:

- 1. ჩამოაყალიბოთ: საბანკო მენეჯმენტის არსი, მისი ხარისხისა და დონის მახასიათებლები, როგორიცაა: სოციალურ-ეკონომიკური, ორგანიზაციული, ტექნოლოგიური და სოციალურ-ფსიქოლოგიური; ასევე მაჩვენებლები, რომელთა მიხედვითაც ფასდება საბანკო მენეჯმენტი;

2. განსაზღვროთ საბანკო მენეჯმენტის ხარისხობრივი მაჩვენებლები;

3. შეისწავლოთ კომერციულ ბანკში სტრატეგიული დაგეგმვა, ბიუჯეტის შედგენის პროცესი და ფინანსური მენეჯმენტი;

თემის ძირითადი კონცეფციური და საკვანძო საკითხები :

საბანკო საქმიანობის მართვა და მართვის ხარისხის მახასიათებლები; საბანკო მენეჯმენტის კატეგორიები; სტრატეგიული დაგეგმვა და ბიუჯეტირება კომერციულ ბანკში; SWOT ანალიზი; კომერციული ბანკის ფინანსური მენეჯმენტი.

5.1. საბანკო მენეჯმენტის არსი, მიზანი და ელემენტები

საბანკო საქმიანობის მენეჯმენტი მოიცავს, ორ მჭიდროდ დაკავშირებულ ნაწილს, კერძოდ:

1. მთლიანად საბანკო სისტემისა და მისი ცალკეული ელემენტების მართვა ცენტრალური ბანკისა და საბანკო სფეროს ცენტრალიზებული მართვის სხვა სპეციალიზებული ორგანოების მხრიდან;
2. კომერციული ბანკებისა და სხვა საფინანსო-საკრედიტო ორგანიზაციების მიერ თავისი საქმიანობის მართვა.

ცენტრალური ბანკისა და საბანკო სფეროს ცენტრალიზებული მართვის სხვა სპეციალიზებული ორგანოების მიერ საბანკო საქმიანობის მართვა მოიცავს: საკუთარი საქმიანობის, როგორც საბანკო სისტემის მთავარი ელემენტის, ყოველმხრივ მართვას; ქვეყნის მთელი საბანკო სისტემის განვითარების სტრატეგიულ მართვას; ყველა კომერციული ბანკის და არასაბანკო საფინანსო-საკრედიტო ორგანიზაციების მიმდინარე საქმიანობისა და განვითარების მართვას (ოპერატიულ საქმიანობაში ჩაურევლად), ფუნქციონირების ყველასათვის სავალდებულო კონკურენტული წესებისა და მთელი რიგი უმთავრესი პარამეტრების (რაოდენობრივი და ხარისხობრივი შეზღუდვების) ფორმულირების გზით; აგრეთვე მათთვის სათანადო მეთოდური დახმარების გაწევით, იმ განსაკუთრებულ შემთხვევებში, რომლებიც კანონმდებლობით ცენტრალური ბანკის და შესაბამისი ორგანიზაციების ნორმატიული აქტებითაა გათვალისწინებული და არ ეწინააღმდეგება კანონმდებლობას – ცალკეული საფინანსო-საკრედიტო ორგანიზაციების საქმიანობის ოპერატიულ მართვას. ცალკეულ ორგანოებს ხშირად

ავალებენ საკრედიტო ორგანიზაციებზე ზედამხედველობას. ზოგ შემთხვევაში ეს ორგანოები თავიანთ ფუნქციებს ასრულებენ ცენტრალურ ბანკთან ერთად (გერმანიაში – საკრედიტო ორგანიზაციების მეთვალყურეობის ფედერალური უწყება; ბელგიაში – ფინანსთა სამინისტრო და საბანკო კომისია; საფრანგეთში – საბანკო კომისია; შვეიცარიაში – ფედერალური საბანკო კომისია; საბერძნეთში – სავალუტო კომიტეტი; იაპონიაში – ფინანსთა სამინისტროსთან არსებული საბანკო ბიურო). სხვა შემთხვევაში ისინი ცენტრალური ბანკისაგან დამოუკიდებელი დაწესებულებებია, რომლებიც ანგარიშვალდებული არიან პარლამენტის ან პრეზიდენტის წინაშე (დანიაში – ფინანსური მეთვალყურეობის სამმართველო, კანადაში, ნორვეგიასა და შვედეთში – საფინანსო დაწესებულებებზე მეთვალყურეობის ბიურო).

მართვა, რომელსაც ახორციელებენ არა გარედან და არა ბანკის მიმართ გარე სუბიექტები, არამედ თვით საბანკო სისტემის ელემენტები, არის **თვითმმართველობა** – ბანკის მიერ თავისი თავის მართვა. ამ დროს ისინი ხელმძღვანელობენ საკუთარი მოსაზრებებით, შეფასებებით, ინტერესებით და იყენებენ მათთვის მისაღებსა და ხელმისაწვდომ მექანიზმებს. ამ დროს მართვა ორ დონეზე ხორციელდება – მთლიანად საბანკო სისტემის (ან მისი იმ მსხვილი ნაწილების, რომლებიც საკრედიტო ორგანიზაციების მასშტაბური ასოციაციებით ან კავშირებითაა წარმოდგენილი) ან ცალკე აღებული ბანკების დონეზე.

ბანკების მიერ თვითმმართველობა და გარედან ბანკების მართვა საბანკო სისტემის არცერთ დონეზე არ ხორციელდება ავტონომიურად და პარალელურად. პირიქით, ყოველ მათგანზე ხდება გარედან მართვისა და თვითმმართველობის ელემენტების ერთმანეთთან სერწყმა-შეხამება. გარედან მართვა და თვითმმართველობა საბანკო სფეროში ისეთი პროცესებია, რომლებიც მჭიდრო და განუყოფეს კავშირში იმყოფებიან ერთმანეთთან, გადადის ერთმანეთში და ერთმანეთისაგან არის წარმოებული.

მთლიანად საბანკო თვითმმართველობა და ცალკე აღებული ბანკის დონეზე განხორციელებული თვითმმართველობა შეგვიძლია წარმოვიდგინოთ მოქმედებათა გარკვეული დერეფნის ფარგლებში იმ მმართველურ გადაწყვეტილებათა მიღების პროცესად, რომლის პარამეტრების განმსაზღვრელი ფაქტორები არ ექვემდებარება თვით ბანკებს (იშვიათი გამონაკლისის გარდა). ასეთი ფაქტორები უამრავია, მაგრამ მათ შორის ყველაზე მნიშვნელოვანია შემდეგი: ეროვნული ეკონომიკის არსებული მდგომარეობა და განვითარების პერსპექტივები; სახელმწიფოს ეკონომიკური პოლიტიკა; ცენტრალური ბანკის დამოუკიდებლობის ხარისხი; ეროვნული ვალუტის სტაბილურობა; საზოგადოებას, ეკონომიკასა და საბანკო სფეროში მარტლწესრიგის დონე; საბანკო მონოპოლიზაციის დონე; ცენტრალური ბანკის საკანონმდებლო აქტებისა და კომერციულ ბანკებთან მისი დამოკიდებულების ხარისხი და სხვ. თითოეული ამ ფაქტორთაგანი მუდმივად იცვლის თავის ინტენსივობას, მიმართულებასა და ნიშნებსაც კი, თანაც ეს იშვიათად ხდება შეთანხმებულად, შედეგად ხდება ე.წ. «თამაშის წესების» მეტ-ნაკლებად სერიოზული განახლება.

საბანკო საქმიანობის მართვის სისტემაში მნიშვნელოვანია მისი ხარისხისა და დონის საკითხი. **მართვის ხარისხი** უნდა განვიხილოთ, როგორც იმ არსებითი თვისებების ერთობლიობა, რომლებიც ახასიათებს მართვის უნარს, დააკმაყოფილოს სამართავი ობიექტის მოთხოვნილებები, ამ კონკრეტულ შემთხვევაში – ბანკის საქმიანობის

პროცესში გაჩენილი მოთხოვნები. საბანკო მართვას მის ნებისმიერ ასპექტში ყველაზე ზოგადად შეგვიძლია წავუყენოთ შემდეგი ხარისხობრივი მოთხოვნა – იგი იმ მიზნებისა და ამოცანების ადეკვატური უნდა იყოს, რომლებიც მართვის ობიექტის მოთხოვნებს უპასუხებს და მართვის ორგანოების წინაშე დგას.

მართვის ხარისხი საბოლოოდ შემდეგ მახასიათებლებში ვლინდება:

1. სოციალურ-ეკონომიკური (რენტაბელობა, ეკონომიკაში ინტეგრირება, კლიენტებთან ურთიერთობის ხასიათი);
2. ორგანიზაციული (საიმედოობა, ორგანიზაციულობა, შემგუებლობა და სხვ.);
3. ტექნოლოგიური (ფორმალიზაციის დონე, კადრების პროფესიონალიზმი, ინოვაციურობა, ავტომატიზაციის დონე);
4. სოციალურ-ფსიქოლოგიური (კორპორატიულობა, კულტურის დონე, სოციალურ-ფსიქოლოგიური კლიმატი, ხელმძღვანელობის სტილი, ხელმძღვანელთა ქცევის ეთიკურობა).

მას შემდეგ რაც განვიხილეთ საბანკო საქმიანობის მართვა და მართვის ხარისხი ზოგადად, დავახასიათოთ საბანკო მენეჯმენტი. **საბანკო მენეჯმენტი** შეიძლება განისაზღვროს, როგორც საკრედიტო რესურსების მოძრაობის უწყვეტობისა და თანადროულობის უზრუნველსაყოფად შესაბამისი საორგანიზაციო სტრუქტურების მიერ მიღებული მმართველობით ღონისძიებათა სისტემა, რომელთა მიზანს წარმოადგენს მიკრო და მაკროეკონომიკური პრიორიტეტების მიღწევა.

მიკროეკონომიკურ პრიორიტეტებს მიეკუთვნება: საბანკო დაწესებულებების საიმედოობა სიმყარე, ბანკისა და მისი კლიენტების რესურსების დაცულობა და შემოსავლიანობა. მაკროეკონომიკური მპრიორიტეტები ძვეს ეროვნული ფულადი ერთეულის სტაბილიზაციის, ეკონომიკაში მატერიალური და ფულადი რესურსების გამოყენების მაქსიმალური აქტივიზაციის სფეროში.

ხარისხიან, ეფექტურ და ადეკვატურ საბანკო მენეჯმენტს ძალუძს არა მხოლოდ წინ აღუდგეს ნეგატიური მაკრო და მიკროეკონომიკური ფაქტორების ზემოქმედებას, არა მხოლოდ გაანეიტრალოს ის, არამედ ხშირ შემთხვევაში გამოიყენოს ის თავისი მიზნებისათვის. ამიტომაც ბანკის მიერ ამგვარი მენეჯმენტის განხორციელება წარმოადგენს მისი სიმყარის, საიმედოობის და ეფექტური მუშაობის ძირითად პირობას და გარანტს.

მაჩვენებლები, რომელთა მიხედვითაც ფასდება საბანკო მენეჯმენტი, იყოფა შემდეგ კატეგორიებად:

- რაოდენობრივი და ხარისხობრივი (მ.შ. სოციალური);
- ობიექტური და სუბიექტური;
- ფორმალური და არაფორმალური.

საბანკო მენეჯმენტის რაოდენობრივი მაჩვენებლები შეიძლება გამოყენებულ იქნეს მხოლოდ ბანკის სიდიდის, მის მიერ გატარებული პოლიტიკის (უპირატესობების) და სპეციალიზაციის შეფასებისას. მათ მიეკუთვნება:

- ბანკის კაპიტალის ოდენობა;

- დამფუძნებელთა რაოდენობა;
- აქტიური და პასიური ოპერაციების მოცულობა;
- კლიენტთა რაოდენობა;
- ეკონომიკის სფეროებისა და მუშაობის დარგების რაოდენობა;
- მუშაობის გეოგრაფია;
- ფილიალთა ქსელის განშტოებანი;
- საკორესპონდენტო ურთიერთობანი;
- საბანკო პროდუქტების რაოდენობა პორტფელში და ა.შ.

საბანკო მენეჯმენტის ხარისხობრივი მაჩვენებლები შეიძლება დაიყოს შემდეგ დამახასიათებელ ჯგუფებად:

- მდგომარეობისა და მუშაობის მაჩვენებლები (რომელთა მიხედვითაც აფასებენ ბანკის მენეჯმენტს საკრედიტო მეწარმეობის პროფესიული მოთხოვნების პოზიციიდან);
- პერსონალის მაჩვენებლები (რომელთა მეშვეობითაც ფასდება საბაზრო ეკონომიკის მიერ ნებისმიერი სამეწარმეო სტრუქტურებისათვის ნაკარნახევი ნორმატიული მოთხოვნებისადმი პერსონალის შესაბამისობა);
- სოციალური მაჩვენებლები (რომელთა გამოყენება დაკავშირებულია საკრედიტო მეწარმეობის განსაკუთრებულ სოციალურ, საზოგადოებრივ სტატუსთან)

იმ შემთხვევაში, როცა ბანკის მენეჯმენტი უხარისხოდ ხორციელდება, ის ხშირად ხდება საბანკო კრიზისის მთავარი მიზეზი, მისგან გამომდინარეობს ბანკებისა და მისი კლიენტების ზარალი და ბოლოს ეკონომიკური დისპროპორციები. ასეთი «ცუდი» მენეჯმენტის აღსანიშნავად არსებობს ტერმინი «**მისმენეჯმენტი**» - მენეჯმენტის სახე, რომლისთვისაც დამახასიათებელია, როგორც უნებლიე შეცდომები, ასევე ბანკის პერსონალის წინასწარგანზრახული კანონსაწინააღმდეგო მოქმედებები, საჭირო კონტროლის არარსებობა, ზედამხედველობის არაადეკვატური უფლებამოსილებანი და ა.შ. მაკროდონეზე მთლიანად ეკონომიკური სისტემის გამანადგურებელი საერთო ფინანსური კრიზისის პირობებში მისმენეჯმენტს მივყავართ ზარალის გადიდების, რესურსების არასწორად განლაგების, ოპერაციების გაუმართლებელი რისკის და საპროცენტო განაკვეთის გადიდების ხარჯზე ინფლაციის გაძლიერების გამო ბანკების კრიზისის გაღრმავებამდე.

„მისმენეჯმენტს“ ყოფენ ბანკის კრიზისის ეტაპობრივი გაღრმავების მახასიათებელ ოთხ ჯგუფად (კატეგორიად):

- ტექნიკური მისმენეჯმენტი;
- კოსმეტიკური მისმენეჯმენტი;
- ავანტიურული მისმენეჯმენტი;
- თაღლითობა.

ტექნიკური მისმენეჯმენტისათვის დამახასიათებელია ბუნდოვანი მიზანდასახულობანი, მისთვის ნიშანდობლივია რეალური სიტუაციისათვის

არაადექვატური ზომების მიღება, მაგრამ ტექნიკური მისმენეჯმენტის ყველაზე ნათელი გამოვლინებაა – არაადექვატური პოლიტიკა, შიდა კონტროლის ნაკლებობა და სუსტი დაგეგმარება, პერსონალის გაუმართლებელი ზრდა და ა.შ. მიუხედავად იმისა, რომ ტექნიკურ მისმენეჯმენტს გააჩნია ნეგატიური შედეგები, ის მაიმც ხორციელდება კანონის, იურიდიული მოთხოვნების, ზედამხედველობის ნორმების შესაბამისად, ანუ მიუხედავად აგრესიულობისა და რისკიანობისა, ამგვარი მენეჯმენტის მიზანი და პოლიტიკა არაკრიმინალურია.

კოსმეტიკური მისმენეჯმენტისას ბანკი ფარავს წინა და ამჟამინდელ დანაკარგებს იმისათვის, რომ შეინარჩუნოს მისდამი ნდობა, მოიგოს დრო და იპოვოს გამოსავალი არაკეთილსაიმედო სიტუაციიდან. კოსმეტიკური მისმენეჯმენტის მიზანია, შექმნას ბანკის ნორმალური ვითარების არსებობის შთაბეჭდილება საანგარიშგებო დოკუმენტაციაში მთელი რიგი საკვანძო მაჩვენებლების, მაგ., ბანკის აქციონერებისათვის დივიდენდების გაცემის უცვლელად დატოვების, ანგარიშის სხვა მაჩვენებლებთან მანიპულაციის ხარჯზე, რასაც არაფერი აქვს საერთო რეალურ მონაცემებთან. კოსმეტიკური მისმენეჯმენტი საშისროებას წარმოადგენს ბანკის კლიენტებისა და პარტნიორებისათვის, ქმნის პრობლემებს მათზე ზემოქმედების მხრივ, რადგან ძნელი ხდება შექმნილ სიტუაციაზე რეაგირება.

«ავანტურული» მისმენეჯმენტი (კრიზისული მმართველობა) წარმოადგენს ოპერაციათა კომპლექსს, რომელსაც ბანკის მენეჯმენტი მიმართავს მაშინ, როცა კოსმეტიკურ მენეჯმენტს უკვე აღარ ძალუმს კაპიტალის დაკარგვისა და დივიდენდების შემცირებების დამალვა. ამ ოპერაციების მიზანია – შესაძლებლობა მისცეს ბანკს, თუნდაც მოკლე დროით კონცენტრაცია გაუკეთოს რესურსებს, მოიგოს დრო და ხელსაყრელ გარემოებათა წყალობით გამოასწოროს მდგომარეობა. ავანტურული მისმენეჯმენტი (კრიზისული მმართველობა), კლიენტებთან შეთანხმებით მოიცავს დეპოზიტების შესყიდვას ბაზართან შედარებით მაღალი განაკვეთებით, მსესხებლებისაგან სესხებზე ხელშეკრულებით გაუთვალისწინებელი მაღალი პროცენტების მიღებას, მეანაბრეთათვის თანხების დაბრუნების გადავადებას, სპეკულაციური ოპერაციების მკვეთრ გაფართოებას, არა მხოლოდ ვალუტასთან და ფასიან ქაღალდებთან, არამედ მიწასთან, უძრავ ქონებასთან მიმართებაში.

თაღლითობა წარმოადგენს საზოგადოებისათვის ყველაზე საშიშ მისმენეჯმენტის სახეს. თაღლითობას ვხვდებით საბანკო კრიზისის სხვადასხვა სტადიაზე, მაგრამ მეტწილად არა უკანასკნელ სტადიაზე. მთელი რიგი ხერხების მეშვეობით (ფიქტიური ფირმებისა და ყალბი პირების დაკრედიტებით, კორპორაციის შიგნით «მონათესავე» ფირმებში სახსრების «გადაქაჩვით» და ა.შ.), ხდება ბანკებიდან თანხების ამორება და კლიენტთა და მეანაბრეთა სამართლიანი პრეტენზიების დაკმაყოფილების ნაცვლად მიდიანსაკუთარი ფინანსური მდგომარეობის თაღლითური გაუმჯობესების გზით.

5.2. სტრატეგიული დაგეგმვა და ბიუჯეტირება კომერციულ ბანკში

მენეჯმენტის ძველი კონცეფციები გამოირჩეოდა კონსერვატიულობით და ყურადრებას ამახვილებდა იმაზე, რომ: ა) კომერციული ორგანიზაციების მთავარი მიზანი მოგების მიღებაა, ბ) არსებობს ორგანიზაციული სტრუქტურისა და პერსონალის

მართვის ერთადერთი მართებული მოდელი და გ) კომერციული ორგანიზაციის სტრატეგიის არსი და მთავარი იდეა არავითარ შემტუხვევაში არ უნდა იცვლებოდეს მისი რეალიზაციის პროცესი. თანამედროვე დინამიკურმა ეკონომიკამ გლობალიზაციის პირობებში და ცვალებადმა გარემომ განაპირობეს ის, რომ თანამედროვე სტრატეგიული მენეჯმენტი გულისხმობს არა ადრე მიღწეული შედეგების შენარჩუნებას, არამედ წინსვლასა და მუდმივად ახალი გზების ძიებას.

ვიწრო გაგებით, ბანკის მისია იმლევა პასუხს კითხვებზე, ვისთვის და რისთვის შეიქმნა ბანკი. მკაფიოდ ფორმულირებულ მისიაში ჩანს აქციონერების, ხელმძღვანელობის, თანამშრომლების, კლიენტების, საქმიანი პარტნიორებისა და საზოგადოების ინტერესები. კომერციულ ბანკებს, როგორც წესი, თავიანთ ვებგვერდებზე მითითებული აქვთ მისია. გამონაკლისი არც ქართული ბანკებია, რომელთა მისიებს, მაგალითად, წარმოადგენს: „ჩვენ ვქმნით ახალ შესაძლებლობებს ადამიანებისა და კომპანიების წარმატებისათვის“, „იგრძენი მომავალი“, „სამედოობა ქმნის ნდობას“ და ა. შ. აღსანიშნავია, რომ გვხვდება უფრო დიდი, რამდენიმე წინადადებიანი მისიებიც. თუმცა, საკმაოდ ბევრია ბანკები, რომლებიც ოფიციალურად გაცხადებული მისიის გარეშეც აგრძელებენ ფუნქციონირებას.

მეორე ეტაპს სტრატეგიული გეგმის შემუსავებისას წარმოადგენს სამიზნე მაჩვენებლების განსაზღვრა. სამიზნე მაჩვენებლების განსაზღვრა ხდება უმაღლესი მენეჯმენტის (სამეთვალყურეო საბჭო) მიერ ბანკის მისიისა და მთავარი ღირებულებების საფუძველზე და შეცვლილი გარემო ფაქტორების გათვალისწინებით. სამიზნე მაჩვენებლები არის ძირითადი ორიენტირები, რომელთა მიღწევა წარმოადგენს პრიორიტეტს ბანკისათვის შეცვლილი გარემოს პირობებში და იგი სახელმძღვანელოა ადამიანთა იმ ჯგუფისათვის, რომელმაც უშუალოდ უნდა განახორციელოს დაგეგმვა. უმაღლესი მენეჯმენტის მიერ განსაზღვრულმა სამიზნე მაჩვენებლებმა სრულად რომ შეასრულოს თავისი დანიშნულება, ისინი უნდა იყოს გასაგები, ანუ კონკრეტული, გაზომვადი, განსაზღვრული დროში და მიღწევადი. მაგალითად, 5 წლის შემდეგ: აქტივების 100 მლნ ერთეულამდე გაზრდა, მიმდინარე მოგების გაორმაგება, საბანკო ბაზრის პირველ ხუთეულში მოხვედრა აქტივების მიხედვით, საბაზრო წილის ზრდა 4.3%-დან 5.0%-მდე და ა. ს. რა თქმა უნდა, უმაღლესი მენეჯმენტის მიერ სამიზნე მაჩვენებლების განსაზღვრა უახლოესი 3 თუ 5 წლისათვის არ უნდა ხდებოდეს ზედაპირულად, გაუაზრებლად, სპონტანურად და საკუთარი შესაძლებლობების, ანუ რეალური რესურსების შეფასების გარეშე. სამიზნე მაჩვენებლები ძირითადი მიმართულებების მიხედვით შეიძლება იყოს:

- კომერციული;
- ფინანსური;
- ტექნოლოგიური;
- საკადრო;
- მარკეტინგული;
- უსაფრთხოებისა და რისკების.

სტრატეგიულ გეგმაში სხვადასხვა მიმართულების პრიორიტეტულობა, ანუ რომელს მეტი როლი და მნიშვნელობა ენიჭება, კონკრეტული ბანკის მიზნებზე, დაგეგმვის მოდელებსა თუ ტრადიციებზეა დამოკიდებული. უფრო მეტიც, შეიძლება

კომერციულმა ბანკმა რამდენიმე სტრატეგიული გეგმა შეიმუშაოს თითოეული მიმართულების მიხედვით, მაგალითად, მარკეტინგული სტრატეგიული გეგმა, საკადრო სტრატეგიული გეგმა და სხვ.

სტრატეგიული გეგმის შედგენის მესამე ეტაპს წარმოადგენს ბანკის მიმდინარე მდგომარეობის სურათის აღწერა, ე.წ. „SWOT“ ანალიზი. SWOT ანალიზი არის სტრატეგიული დაგეგმვის მეთოდი, რომელიც გამოიყენება კომპანიის განვითარებაზე მოქმედი ფაქტორებისა და ფაქტების შეფასებისათვის. SWOT ანალიზის დროს აღნიშნული ფაქტორები იყოფა 4 ნაწილად:

- **S** (strengths) - ძლიერი მხარეები;
- **W** (weaknesses) - სუსტი მხარეები;
- **O** (opportunities) - შესაძლებლობები;
- T** (threats) - საფრთხეები

როგორც ვხედავთ, კომერციული ბანკის სტრატეგიული დაგეგმვისას სწორი ანალიზის დროს ხდება იმ პოზიტიური (ძლიერი მხარეები და შესაძლებლობები) და ნეგატიური (სუსტი მხარეები და საფრთხეები) ფაქტებისა და მოვლენების ჩამოთვლა და ანალიზი, რომლებიც არსებობს დღეს ან მოსალოდნელია გონივრულ მომავალში. აქ შეიძლება შედიოდეს:

- მაკრო და მიკრო გარემოს ფაქტორები: მშპ, ინფლაცია, სავალუტო კურსები, საბაზრო საპროცენტო განაკვეთები, ეკონომიკის დარგების განვითარების მაჩვენებლები, საკანონმდებლო გარემო და სხვ.;

- კონკურენტული გარემო: საბანკო სისტემის მდგომარეობა, უშუალო კონკურენტების განვითარების დინამიკა და პერსპექტივები, მათი პროდუქტები, საფილიალო ქსელი, რენტაბელობის მაჩვენებლები (საერთო და ერთ თანამშრომელზე), თანამშრომლების კვალიფიკაცია, მათი სტრატეგიული გეგმები და ა.შ.;

- ბანკის შიდა მდგომარეობა: იმიჯი, სეგმენტაცია, კლიენტურის ბაზა, პროდუქტები და მომსახურების სახეობები, ტექნოლოგიური ბაზა, საპროცენტო მარჟა, პროდუქტების თვითღირებულება, და ა. შ.

სწორი ანალიზი ნათელს ჰფენს კომერციული ბანკის ყველა შესაძლებლობას (პოტენციალს) და ბარიერს (საფრთხეს), რომლებიც გატვალისწინებული უნდა იქნეს სამიზნე მაჩვენებლების პრაქტიკულად რეალიზაციის კონკრეტული გეგმის შედგენისას, ანუ შემდეგ ეტაპზე. თუმცა, ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ სწორი ანალიზის გამოყენება სტრატეგიული დაგეგმვის მეორე ეტაპზეც (სამიზნე მაჩვენებლების განსაზღვრა) მიღებული პრაქტიკაა.

სტრატეგიული დაგეგმვის ბოლო, მეოთხე ეტაპია სტრატეგიული გეგმის შემუშავება და დამტკიცება. სტრატეგიული დაგეგმვის უშუალოდ გეგმის შემუშავება, ხორციელდება პირველი სამი ეტაპის, ანუ ბანკის მისიის, სამეთვალყურეო საბჭოს მიერ განსაზღვრული სამიზნე მაჩვენებლების, სწორი ანალიზისა და ბანკის არსებული რესურსების გონივრული შეფასების საფუძველზე. სტრატეგიული გეგმის შემუშავებას კოორდინაციას უწევს ბანკის დირექტორატი, ახორციელებს ანალიზისა და ბიუჯეტირების სამსახური და მასში მონაწილეობს ყველა სტრუქტურული ერთეული. გეგმის დამუშავებისა და დირექტორატის მიერ დამტკიცების შემდეგ ხდება მისი სამეთვალყურეო საბჭოს სხდომაზე გატანა და დამტკიცება. კომერციული ბანკის

ციფრებში გამოხატულ სტრატეგიულ გეგმას, რომელიც, თავის მხრივ, შედგება შვილობილი კომპანიების, ფილიალებისა და ბიზნესმიმართულებების გეგმებისაგან, თან უნდა ახლდეს დეტალური განმარტებითი ბარათი, რომელშიც ახსნილი უნდა იყოს ყველა ძირითადი მიზანი, მათი შესრულების კონკრეტული გზები და ტაქტიკა და მიღებული რეალური შედეგი. აღსანიშნავია. რომ სტრატეგიულ გეგმას სწორედ ეს ე. წ. „განმარტებითი ბარათი“ წარმოადგენს, ხოლო ყველა საპროგნოზო ცხრილი წლების მიხედვით (ბალანსი, მოგება-ზარალის ანგარიში, კაპიტალური დაბანდების გეგმა, ფულის მოძრაობის უწყისი) სტრატეგიული გეგმის დანართებს წარმოადგენს. სტრატეგიულ გეგმაში ასევე მოცემულია სამიზნე ხარისხობრივი მაჩვენებლები (აქტივების რენტაბელობა – ROA, კაპიტალის რენტაბელობა – ROE, ხარჯების ეფექტიანობა – (Cost To Income Ratio) წმინდა პროცენტული მარჟა და სხვ.). სტრატეგიულ გეგმაში ასევე მოცემული უნდა იყოს სხვადასხვა სავალდებულო ნორმატივის (კაპიტალის, ლიკვიდობის, ინვესტიციების, ღია სავალუტო პოზიციის და სხვ.) საპროგნოზო მაჩვენებლები.

ზოგადად, მენეჯმენტი არის გადაწყვეტილებების მიღება, ამიტომ არ უნდა დაგვავიწყდეს, რომ გადაწყვეტილებას და, შესაბამისად, პასუხისმგებლობასაც სტრატეგიული დაგეგმვის პროცესში იღებს არა მხოლოდ უმაღლესი დონის მენეჯმენტი, არამედ ბანკის ყველა დონის მენეჯერები, რა თქმა უნდა, თავიანთი კომპეტენციის ფარგლებში.

ოპერატიული გეგმა, იგივე ფინანსური გეგმა ან ბიუჯეტი, არის კომერციული ბანკის სტრატეგიული დაგეგმვის მეორე შემადგენელი ნაწილი, რომელიც წარმოადგენს მოკლევადიან, ერთწლიანი შემოსავლებისა და ხარჯების, მიზნობრივი მაჩვენებლების მიღწევის დეტალურ გეგმას შვილობილი კომპანიების, ფილიალებისა და ძირითადი ბიზნესმიმართულებების მიხედვით. კომერციული ბანკის ბიუჯეტის შედგენის პროცედურა ძირითადად იგივეა, როგორც სტრატეგიული გეგმის დროს, იმ განსხვავებით, რომ იგი ეფუძნება მოქმედ გრძელვადიან სტრატეგიულ გეგმას, არის ყოველწლიური და უფრო დეტალური, უფრო სწორად მაქსიმალურად დეტალური. ცხადია, დეტალიზაცია ეხება როგორც საბალანსო მაჩვენებლებს: საკრედიტო პორტფელს პროდუქტების მიხედვით, ფასიანი ქაღალდების პორტფელს, ფიქსირებულ აქტივებს და ა.შ., ისე შემოსავლებსა და ხარჯებს.

ბიუჯეტის შედგენის პროცესი (ბიუჯეტირება) იწყება იმის ანალიზით, თუ რა და როგორ კეთდებოდა წინა პერიოდში, შემდეგ ირკვევა ბანკის სუსტი და ძლიერი მხარეები, შესაძლებლობები და საფრთხეები, კეთდება მისიის, ღირებულებების, სტრატეგიული მიზნებისა და ამოცანების ფორმალიზება. ამის მერე ყალიბდება ბანკის ზოგადი გეგმები და ფასდება მათ შესასრულებლად საჭირო რესურსები. მომდევნო ეტაპი არის მოცემული გეგმის ბიუჯეტირება, გეგმის ფარგლებში მოქცეული ყველა შედეგისა და მოვლენის ფულად ერთეულში გამოსახვა. ამ პროცესის ბოლო ეტაპია მონიტორინგი, რომელიც აკონტროლებს მიღებულ შედეგებს, შემოსავლებსა და ხარჯებს.

ზოგადად, უნდა ითქვას, რომ სხვა ფაქტორებთან ერთად, ბანკის წარმატება დიდწილად დამოკიდებულია ბიუჯეტირების პროცესზე. ეს, ძირითადად, განპირობებულია იმიტ, რომ ბიუჯეტი არის დასახული მიზნებისაკენ სვლის

გზამკვლევი. მენეჯერული ინსტრუმენტი, რომლის საშუალებით სრულდება დაგეგმვა და შემდეგ მისი შესრულების კონტროლი. ასევე მნიშვნელოვანია ისიც, რომ ბიუჯეტირების პროცესი აიძულებს სხვადასხვა დონის მენეჯერს, უფრო ღრმად ჩაწვდეს ოპერაციების სინაარსსა და სტრუქტურას.

კომერციულ ბანკში ბიუჯეტირების პროცესის ეფექტიანობა და ქმედითობა დამოკიდებულია მასში ბანკის პერსონალის ჩართულობის ხარისხზე. ბანკის ცალკეული ერთეული, მის კონტროლქვეშ არსებული რესურსებიდან გამომდინარე, ადგენს საკუთარი საქმიანობის მიზნებს. ბიუჯეტირების მიზნობრივი მაჩვენებლები დამტკიცების შემდეგ გამოიყენება დაგეგმვასა და კონტროლში. პერსონალის შეფასებისა და სტიმულირების სისტემაში უმნიშვნელოვანეს როლს თამაშობს თითოეული სტრუქტურული ერთეულისა და ხშირად ცალკეული თანამსრომლის ბიუჯეტის შესრულების მაჩვენებლები.

იმ ბანკებში, სადაც კორპორაციული მართვის, შესაბამისად, სტრატეგიული და ოპერატიული დაგეგმვის კულტურა მაღალ დონეზეა, მუშავდება მათი ორი ვარიანტი: ოპტიმისტური და პესიმისტური. მათი შემუშავების საფუძველია ის პოზიტიური ან ნეგატიური სცენარები, რომელთა მიხედვითაც შეიძლება განვითარდეს მოვლენები. ეს სცენარები უმეტესწილად განპირობებულია მაკრო და მიკრო გარემოს, ანუ ბანკისგან დამოუკიდებელი შესაძლო მნიშვნელოვანი პოზიტიური ან ნეგატიური ცვლილებებით. სამწუხაროდ, საქართველოს საბანკო სისტემაში დაგეგმვის პროცესი, ბიუჯეტირება, როგორც ეფექტიანი კორპორაციული მართვის ინსტრუმენტი, სუსტად არის განვითარებული. იგი ხსირად ფორმალურია და მისი ბერკეტები ბოლომდე არაა გამოყენებული.

კომერციულ ბანკში გამართული კორპორაციული მართვის შემადგენელი დაგეგმვის სისტემა გულისხმობს ყველა სტრუქტურული ერთეულის, თითოეული მენეჯერისა და თანამსრომლის პირდაპირ თუ ირიბ მონაწილეობას დაგეგმვის პროცესში. კომერციულ ბანკში უნდა არსებობდეს სისტემა, რომელიც უზრუნველყოფს თითოეული სტრუქტურული ერთეულისა და პასუხისმგებელი მენეჯერის მიერ საკუთარი ბიუჯეტის ხელმისაწვდომობის, მისი კვალიფიციურად ცოდნისა და შესრულების შესახებ ინფორმაციის მიღების აწყობილ მექანიზმს. ამასთან, აუცილებელია, ცალკეული სტრუქტურული ერთეულის (მაგალითად, ფილიალის) თითოეული თანამსრომელი აცნობიერებდეს ბიუჯეტის შესრულების პროცესში თავის როლსა და პასუხისმგებლობას, აქედან გამომდინარე, იმ შედეგს, რომელიც შეიძლება მოჰყვეს ბიუჯეტის ცალკეული პარამეტრების გადაჭარბებით შესრულებას ან შეუსრულებლობას.

იმ ბანკებში, სადაც დაგეგმვისა და ბიუჯეტირების კორპორაციული კულტურა მაღალ დონეზეა, მათი შესრულების მაჩვენებელი ხდება პერსონალის წახალისების (ბონუსები, პრემიები) საფუძველი. ამ მხრივ მნიშვნელოვანია ის, რომ ბიუჯეტის შედგენის დროს ხდებოდეს გეგმების რაც შეიძლება დეტალურად გაწერა თითოეულ თანამსრომელზე, რამდენადაც ეს შესაძლებელია. ზოგიერთ ბიზნესმიმართულების შემთხვევაში ეს მიღწევადია, მაგალითად, შეიძლება გეგმების დაწესება თითოეული საკრედიტო ოფიცრის მიხედვით, დაგეგმილ პერიოდში გასაცემი სესხების საერთო მოცულობის შესახებ თითოეული თვის შესაბამისად.

კომერციულ ბანკში ბიუჯეტირების პროცესის ეფექტიანობა და ქმედითობა დამოკიდებულია მასში ბანკის პერსონალის ჩართულობის ხარისხზე. ბანკის ცალკეული ერთეული, მის კონტროლქვეშ არსებული რესურსებიდან გამომდინარე, ადგენს საკუთარი საქმიანობის მიზნებს. ბიუჯეტირების მიზნობრივი მაჩვენებლები დამტკიცების შემდეგ გამოიყენება დაგეგმვასა და კონტროლში. პერსონალის შეფასებისა და სტიმულირების სისტემაში უმნიშვნელოვანეს როლს თამაშობს თითოეული სტრუქტურული ერთეულისა და ხშირად ცალკეული თანამშრომლის ბიუჯეტის შესრულების მაჩვენებლები.

თუკი სტრატეგიული გეგმები და ბიუჯეტი მართებულად და კვალიფიციურად არის შედგენილი, იგი შეიძლება გახდეს კონტროლის ქმედითი სისტემა კომერციულ ბანკში. ბანკის ყველა მიზანი თითოეული მიმართულების მიხედვით გადმოცემულია კონკრეტულ ციფრებსა და კონკრეტულ ვადებში. მათ შორის, როგორც წესი, სტრატეგიული გეგმა ყოველწლიურ, ხოლო ბიუჯეტი ყოველთვიურ ჭრილში.

როგორც დაგეგმვის პროცესს, ისე მისი შესრულების შესახებ ინფორმაციის შეგროვებას, კონტროლს, ბიუჯეტთან შედარებას, ანგარიშგებების (რეპორტების მომზადებას) და შეფასებას ყოველთვიურ რეჟიმში ახორციელებს კომერციული ბანკის ანალიზისა და დაგეგმვის სამსახური. მომზადებული ანგარიშგებები (რეპორტები) ყოველთვიურად ეგზავნება როგორც ზემდგომ ორგანოებს (დირექტორატი, სამეთვალყურეო საბჭო), ისე შესაბამის სტრუქტურულ ერთეულებს (ფილიალები, ბიზნესმიმართულებები) „საკუთარი“ ბიუჯეტების შესრულების მდგომარეობის შეფასებისათვის. ყოველთვიურად მიწოდებული ინფორმაციის (ანგარიშგებები) საფუძველზე, თითოეული ადრესატი (ზემდგომი ორგანოები და უშუალო პასუხისმგებლები) აკეთებენ შესაბამის დასკვნებს და ახდენენ თავიანთი საქმიანობის კორექტირებას აუცილებლობის შემთხვევაში.

კომერციული ბანკის ბიუჯეტი - ესაა საზომი, რომლის საშუალებითაც შესაძლებელია ფაქტობრივი შედეგების, ასევე პასუხისმგებელი სტრუქტურული ერთეულებისა და პირების შეფასება. მიმდინარე საქმიანობის გაკონტროლება ხდება ბიუჯეტის გეგმასთან ფაქტობრივი მაჩვენებლების შედარებით. ბიუჯეტიდან გადახრა იწვევს კითხვებს და ხდება გადახრების მიზეზების იდენტიფიცირება. გადახრის მიზეზი შესაძლებელია დაიყოს კონტროლირებად (სუბიექტური) და არაკონტროლირებად (ობიექტური) ფაქტორებად.

როგორც აღვნიშნეთ, ბიუჯეტი რიგითი თანამშრომლების დონეზე უნდა ქმნიდეს საკუთარი საქმიანობის გაუმჯობესებისა და უკეთესი შედეგების მიღების სტიმულს. მენეჯერს ან თანამშრომელს, რომელიც ხედავს, რომ ბიუჯეტის გადაჭარბებით შესრულება მისთვის დამატებითი ანაზღაურების წყარო შეიძლება გახდეს, უჩნდება მოტივაცია, კონტროლირებადი, ანუ სუბიექტური ფაქტორების მეშვეობით გააუმჯობესოს თავისი და იმ სტრუქტურული ერთეულის შედეგები, სადაც არის დასაქმებული.

ბიუჯეტის კონტროლის ფუნქცია შეიცავს გეგმის შესრულების მონიტორინგსა და მაკორექტირებელ ღონისძიებებს საჭიროების შემთხვევაში, რაც გულისხმობს ბიუჯეტის კორექტირების შესაძლებლობას, მაგალითად, წელიწადში ერთხელ (წლის მეორე ნახევარში). ეს პროცესი მუდმივად მიმდინარეობს, რადგან შეუძლებელია სრულად

ვიწინასწარმეტყველოთ არაკონტროლირებადი (ობიექტური) ფაქტორების ზემოქმედება.

ბიუჯეტის შესრულების კონტროლი დაფუძნებულია უკუკავშირის გამოყენებაზე, იმ ქმედებასთან დაკავშირებით, რომლის კონტროლსაც ვახდენთ. ყველა კონტროლის სისტემას უნდა ჰქონდეს რაიმე სახის უკუკავშირის მექანიზმი. ყველა დონის მენეჯერი მუდმივად უნდა აქცევდეს ყურადღებას მოვლენების განვითარებას. დამატებით, ისინი დამოკიდებული არიან ვერბალურ და წერილობით რეპორტებზე, რომლებსაც ისინი იღებენ ყოველდღიურად, ყოველკვირეულად, ყოველთვიურად, ყოველწლიურად, არალეგალურად ან მოთხოვნის მიხედვით. აღნიშნულ პროცესში მეტად მნიშვნელოვანია თანამედროვე ტექნოლოგიებისა და პროგრამული უზრუნველყოფების, როგორც ინფორმაციის ოპერატიული მიღების საშუალების როლი. ამიტომ, აუცილებელია, როგორც სტრატეგიული გეგმის, ისე ყოველწლიური ბიუჯეტის დამტკიცების შემდეგ ჩამოყალიბდეს მათი შესრულების კონტროლის სისტემა, რომელიც გააკონტროლებს გეგმის შესრულების მდგომარეობას. ამასთან, ეს კონტროლი უნდა ხდებოდეს არა წლის ბოლოს, არამედ ყოველთვიურად, ხოლო ზოგიერთი მთავარი მაჩვენებლის მიხედვით ყოველდღიურადაც. ამ პრინციპების უგულვებელყოფის შემთხვევაში რეაგირება სხვადასხვა პრობლემაზე, საფრთხესა და ხელიდან გაშვებულ შესაძლებლობაზე დაგვიანებული იქნება.

ბოლოს უნდა აღინიშნოს, რომ კომერციულ ბანკებში, როგორც წესი, სტრატეგიული დაგეგმვისა და ბიუჯეტირების აღწერილი მექანიზმი ტიპიურია და მეტნაკლები დამთხვევით და ხარისხით ყველა კომერციულ ბანკშია ადაპტირებული. რაც შეეხება უშუალოდ დაგეგმვის მექანიზმებს, მათ პრაქტიკულ მხარეებს, გამოყენებულ პროგრამულ უზრუნველყოფებს და ა. შ., ისინი ინდივიდუალურია და დამოკიდებულია კონკრეტული კომერციული ბანკის შესაძლებლობებზე, კორპორაციული მართვის კულტურასა და ტრადიციებზე.

5.3. კომერციულ ბანკის ფინანსური მენეჯმენტი

კომერციული ბანკის პასივები გარკვეულწილად წარმოადგენს მისი ფუნქციონირების უზრუნველყოფ ფინანსურ რესურსებს. არსებობს სხვადასხვაგვარი მიდგომა ბანკის პასივების კლასიფიკაციისადმი. მათგან განსაკუთრებული საბაზო ელემენტებია: 1. საკუთარი, მოზიდული და ნასესხები რესურსები; 2. კაპიტალი და ბანკის ვალდებულებები.

ზოგადად ბანკის კაპიტალის მართვა მიმართულია მისი საკმარისობის მიღწევისა და შენარჩუნებისაკენ, რაც ითვალისწინებს საკუთარი სახსრების გარკვეული სიდიდის შექმნას. კაპიტალის მართვა მოიცავს მეთოდებსა და ხერხებს, რომლებიც შესაძლებლობას აძლევს ბანკს, შეინარჩუნონ კაპიტალის საკმაო ედენობა და გაზარდონ იგი აქტივების და რისკების, ვალდებულებათა და სხვა ნორმატიული მოთხოვნის შესაბამისად. მათ რიცხვში შედის:

აქციებზე მუშაობა (გამოშვება, შეთავაზება, განთავსება, გამოსყიდვა). ამ მეთოდს გააჩნია როგორც უდავო უპირატესობანი – მაგ., კაპიტალის კონცენტრაციის მოკლე ვადები, ასევე არსებითი ნაკლოვანებები. ის ქმნის სერიოზულ პოტენციურ პრობლემებს. აქციათა ახალი ემისია აქვეითებს წინა ემისიათა აქციათა პაკეტის წონას და აქციათა პაკეტი შეიძლება აღმოჩნდეს სხვა ინვესტორის ხელში;

შემოსავლების მართვა და დივიდენდების პოლიტიკა. ეს შესაძლებელს ხდის კაპიტალიზაციას დაქვემდებარებული გაუნაწილებელი მოგების ადეკვატურ ზრდას, ამასთან, აქციების მფლობელთა პოზიციები სტაბილური რჩება, მტკიცდება რაოდენობრივად. ამასთანავე, კაპიტალიზაციით გადაჭარბებულმა გატაცებამ შეიძლება მიგვიყვანოს დივიდენდების შემცირებამდე, შესაბამისად კი, ბანკის აქციათა მიმზიდველობის დაქვეითებამდე, კოტირებათა დაწევამდე;

ზარალისა და დამატებითი ხარჯების მინიმიზაციისაკენ მიმართული აქტივების კონტროლი, ანუ არაშემოსავლიანი ან ზარალიანი აქტივების თვალის მიდევნება, ასევე აქტივების დროული გადაფასება.

პასივები, როგორც ბანკის ვალდებულებები, ზოგადი სახით იქმნება სხვადასხვაგვარი რეჟიმებისა და შეზღუდვების მქონე დეპოზიტების და შენატანების, ასევე ემიტირებული და გავრცელებული სავალო ფასიანი ქაღალდების სახით, ამასთან მათი თვისებრივი მახასიათებლები დამოკიდებულია უამრავი სხვადასხვაგვარი ფაქტორების ზემოქმედებაზე. პასივების – ვალდებულებების მართვა მდგომარეობს, უპირველეს ყოვლისა ფაქტორთა ორი მნიშვნელოვანი ჯგუფის – ბანკის მიზნების (ამოცანების) და მისი კლიენტების (საბანკო პროდუქტების მომხმარებლების) ინტერესების ოპტიმალურად დაბალანსებული გავლენის მიღწევაში. ამასთან გათვალისწინებული უნდა იქნეს გარედან ზემოქმედება – მას აუცილებლად უნდა თვაკლის მიდევნება და შეძლებისდაგვარად განეიტრალებას.

ბანკის ამოცანები პასივების მართვისას მდგომარეობს შემდეგში:

1. არ იქნეს დაშვებული არაშემოსავლიანი რესურსების მოზიდვა;
2. მოძიება და უპირატესი მოზიდვა საკრედიტო რესურსებისა, რომლებიც რაოდენობრივად და ხარისხობრივად აუცილებელი და საკმარისია; ა) გატარებისა და განვითარებისათვის, ბ) ბანკის ვალდებულებების დაფარვის ალტერნატიული წყაროების შექმნა;
3. თვისებრივი მახასიათებლებით, მოზიდვისა და ამოღების პირობების მიხედვით «იაფი» საკრედიტო რესურსების მოძიება;
4. მაქსიმალურად «მდგრადი» საკრედიტო რესურსების, ანუ თვისებრივი მახასიათებლების ცვლილების მინიმალური ალბათობის მქონე რესურსების ძიება და მოზიდვა, რათა შემცირდეს ლიკვიდობის ან საპროცენტო რისკი;
5. წარმოების თვალსაზრისით «საეჭვო» რესურსების წინასწარი სერიოზული ანალიზი და ბანკში მათი მოზიდვის თავიდან აცილება, რადგან მას შეუძლია ბანკის იმიჯის შელახვა, მისი ჩათრევა კრიმინალურ სფეროებში, განსახორციელებელ ოპერაციათა რისკის ამაღლება და კლიენტთა დაფრთხობა;
6. რესურსების მოზიდვის პროცესში საინფორმაციო და სტრატეგიული უზრუნველყოფის პრინციპის დაცვა, ანუ გამარტივებული მონიტორინგის მქონე ანგარიშებსა და დეპოზიტებზე ბანკის კრედიტების ხანგრძლივად მოსარგებლე კლიენტთა სახსრების მოზიდვა (განსაკუთრებით მაღალი რისკის ზონაში მომუშავე მსხვილი კლიენტებისა).

პასივების მართვის საქმეში ბანკის მიზნები და ამოცანები, განსაკუთრებით საწყის და კრიტიკულ ეტაპზე, მუდმივად უნდა სეუფარდდეს ბანკის მომსახურების მომხმარებელთა – ბანკის კლიენტთა ინტერესებს და საერთო მოთხოვნებს, კერძოდ: ა)

შემოსავლიანობას, ბ) დაცულობას, გ) შეუქცევადობას.

ეს სამი ზოგადი მოთხოვნა ითვლება საბაზო, კლასიკურ მოთხოვნად. მისი რეალიზება ხდება სხვა პირობებისა და მოთხოვნების თანაბრად, რომელთა შორის შეიძლება გამოიყოს:

1. ბანკის მიერ შემოთავაზებული პასივების პროდუქტების რეალიზაციის ვადების შესაბამისობა კლიენტის აქტივების მიმოქცევის პერიოდთან, დაგროვების მოთხოვნებთან, ფინანსური ბაზრის განაკვეთების დამახასიათებელი ცვალებადობის ციკლთან და ა.შ.;
2. ვადამდელი ამოღებისაგან ანაბრების დაცვის დარგში ადეკვატური საბანკო პოლიტიკა;
3. ორგანიზაციული ხასიათის ინტერესების დაცვა, რომელიც მდგომარეობს იმაში, რომ, მიუხედავად ყველაფრისა, საბანკო შენატანი ან დეპოზიტი ფართოდ უხსნიდა გზას სხვა საბანკო პროდუქტებსა და მომსახურებებს;
4. დეპოზიტთა თვისებრივ მახასიათებელთა (პირობათა) ადეკვატურობა კლიენტთა დაბანდებების მიზნებთან;
5. მეწარმეთა წრეში, როგორც ბანკის კლიენტებთან იმიჯის ამაღლება;
6. პასივების პროდუქტების ტიპისა და მახასიათებლების კონვერსიის შესაძლებლობა კლიენტთა მოთხოვნების შესაბამისად.

აღწერილი პასივების მართვის საბაზო სფეროების გარდა, საჭიროა თვალყურის დევნება, აუცილებლობის შემთხვევაში კი გარემოს მმართველი და პარალელური დონეების გავლენის განეიტრალება, მ.შ. ისეთი ფაქტორებისა, როგორებიცაა: 1. ქვეყანაში ფულის მიმოქცევის მდგომარეობა, თავისუფალი ფულადი რესურსების დეფიციტი; 2. საბანკო ზედამხედველობა და რეგულირების ორგანოების მმართველობითი ზემოქმედება; 3. ტერიტორიული და სოციალური პირობები და შეზღუდვები; 4. ბანკთაშორისი კონკურენცია; 5. ბანკის გავლენის სფერო და სხვ.

როგორც პასივების, აქტივების მართვაც ხდება საბანკო პოლიტიკის მიზნებისა და ამოცანების, გარემოს მავნე გავლენის შემზღუდავი საბანკო პროდუქტების მომ-

ხმარებელთა ინტერესების ბალანსირების აუცილებლობის გათვალისწინებით.

აქტივების მართვის სფეროში საბანკო მენეჯმენტის ამოცანებს მიეკუთვნება:

- შემოსავლიანობის უზრუნველყოფა – სამეწარმეო სტრუქტურების მნიშვნელოვანი ამოცანაა, რომელიც მოიცავს ბანკის საქმიანობის პრაქტიკულად ყველა სფეროს;
- ლიკვიდობის მხარდაჭერა – დაბანდებული თანხების შექცევადობის უზრუნველყოფა ან ახალი რესურსების მოზიდვა ბანკის ვალდებულებათა დასაფარავად;
- აქტივების, მისი ღირებულების დაცულობა;
- ახალი ტერიტორიების, მეწარმეობის დარგების, სფეროების, სოციალური ფენების ათვისება და ა.შ.;
- ბაზრის მოთხოვნების ადეკვატური საბანკო მოთხოვნების დასრულებული კომპლექსის ჩამოყალიბება.

გარემომცველი სამყაროც აყალიბებს თავის უპირატესობებს და შეზღუდვებს, ქმნის შემაფერხებელ ზამოქმედებას, რომელსაც თვალი უნდა მივადევნოთ და გავითვალისწინოთ აქტივების მართვის პროცესში. ეს არის:

- ზედამხედველობის ორგანოების მიერ დადგენილი ნორმატივების და შეზღუდვები;
- მაკროეკონომიკური ფაქტორები, ბანკის მდგომარეობა საერთოდ და ფინანსური - კერძოდ;
- სოციალური გარემოს უპირატესობანი, ტრადიციები და პირობები;
- სამეწარმეო საქმიანობის განვითარების მიმართულებები;
- კონკურენტთა ძალისხმევა;
- ახალი საბანკო პროდუქტების, ტექნოლოგიებისა და ხერხების შემუშავება და დანერგვა;
- საინფორმაციო უზრუნველყოფის დონე.

აქტივების მართვა - არსებითად ეს არის აქტივების კონკრეტული პროდუქტის, ჯგუფის ან პორტფელის ხარისხის მართვა. საფუძველია - მთელი რიგი თვისებრივი მახასიათებლების შესაბამისად აქტივების დივერსიფიკაცია, ამ მახასიათებელთაგან ძირითადს შეიძლება მივაკუთვნოთ: 1. მოცულობები; 2. ვადები; 3. მიზნები და პროექტები; 4. მსესხებლები; 5. მსესხებლის დარგები; 6. ტერიტორიები; 7. პროცენტების სიდიდე და სახეები, საკომისიოთა გადახდა; 8. გაცემის წესი; 9. დაცვა, სანქციები; 10. დაფარვის წესი.

ჩამოთვლილი საბაზო პრინციპები გვაწვდის საბანკო აქტივების მართვისადმი მიდგომის ფორმებს. ბანკის აქტივების ყოველ სახეს თავისი სპეციფიკა გააჩნია.

თემა 6. კომერციული ბანკის აქტივების სტრუქტურა და ოპერაციები

✧ თემის სტრუქტურა:

6. 1. საბანკო სისტემის ძირითადი მახასიათებლები;
6. 2. ბანკის აქტიური ოპერაციების კლასიფიკაცია;
6. 3. კომერციული ბანკის აქტივების სტრუქტურა, ხარისხი და მისი შეფასება.

თემის მიზანი:

1. გააცნობიეროთ . საბანკო სისტემის ძირითადი მახასიათებლები;
2. შეისწავლოთ ბანკის აქტიური ოპერაციები, კომერციული ბანკის აქტივების სტრუქტურა და შეაფასოთ მისი ხარისხი.

✍ თემის შესწავლის შემდეგ თქვენ შეძლებთ:

1. ჩამოაყალიბოთ: ბანკის აქტივები საქართველოს საბანკო დაწესებულებების ანგარიშთა გეგმის მიხედვით; ბანკის აქტიური ოპერაციები და მოახდინოთ მათი კლასიფიცირება სხვადასხვა ნიშნების მიხედვით;
2. განსაზღვროთ რისკის ხარისხის მიხედვით აქტივების კლასიფიკაცია და დაყოთ ისინი კატეგორიებად;

3. შეისწავლოთ კომერციული ბანკის აქტივების სტრუქტურა და ხარისხი

თემის ძირითადი კონცეფციური და საკვანძო საკითხები :

კომერციული ბანკის აქტივების სტრუქტურა; აქტიური ოპერაციები; აქტივების კლასიფიკაცია სხვადასხვა ნიშნის მიხედვით; სესხების კლასიფიკაცია კატეგორიების მიხედვით.

6.1. საბანკო სისტემის ძირითადი მახასიათებლები

ბანკის აქტივები - ესაა კომერციული ბანკის მიერ მოგების მიღებისა და ლიკვიდობის შენარჩუნების მიზნით განთავსებული საკუთარი და მოზიდული სახსრები. მეორე მხრივ, ბანკის აქტივი ესაა ბუღალტრული ბალანსის ნაწილი, რომელშიც აღირიცხება ფულად ფორმაში შეფასებული აქტიური ოპერაციებისაგან შექმნილი სხვადასხვა აქტივი.

საქართველოს საბანკო დაწესებულებებისათვის დამტკიცებული ანგარიშთა გეგმის მიხედვით, აქტივების ასახვისათვის განკუთვნილია კლასები 10-დან, 29-ის ჩათვლით, შემდეგი სტრუქტურის შესაბამისად (ცხრ. №6.1.):

ცხრ. №6.1. ბანკის აქტივები საქართველოს საბანკო დაწესებულებების ანგარიშთა გეგმის მიხედვით

კლასი	აქტივები
10	სალარო. კომერციული ბანკების ანგარიშები სებ-ში
11	ოქრო
12	სახელმწიფო ინსტიტუტებისათვის მიცემული სესხები
13	სახელმწიფო კონტროლს დაქვემდ. საწარმოებისათვის მიცემული სესხები
14	სახელმწიფო სავალო ფასიანი ქაღალდები
15	ფასიანი ქაღალდები დილინგური ოპერაციებისათვის
16	კორპორაციული სავალო ფასიანი ქაღალდები
17	მოტხოვნები ბანკების მიმართ
18	კლიენტებისათვის მიცემული სესხები

19	ვადაგადაცილებული სესხები
20	ინვესტიციები შვილობილ და სხვა საწარმოებში
21	საერთაშორისო სავალუტო ფონდის ანგარიშები *
23	დანარჩენი ოპერაციები
24	მისაღები პროცენტები და დივიდენდები
25	დანარჩენი აქტივები
26	სავალუტო პოზიცია
27	გადავადებული საგადასახადო აქტივი
28	ანგარიშსწორება ერთი ბანკის დაწესებულებებს შორის
29	ძირითადი საშუალებები და არამატერიალური აქტივები

ანგარიშთა გეგმაში აქტივების აღრიცხვა და დაჯგუფება ზოგიერთ ქვეყანაში ხდება მათი ეკონომიკური შინაარსის მიხედვით, საქართველოში ანგარიშთა გეგმის მნიშვნელოვანი თავისებურებაა ისიც, რომ აგებულია ანგარიშების (ჩვენს ცხრილში კლასების) ლიკვიდურობის პრინციპით, ანუ იწყება ყველაზე ლიკვიდურით, შემდეგ მოსდევს ნაკლებად ლიკვიდური და ა.შ.

მოკლედ დავახასიათოთ ცხრილში წარმოდგენილი ძირითადი აქტივები საქართველოში საბანკო დაწესებულებების ანგარიშთა გეგმის მიხედვით:

10. სალარო. კომერციული ბანკების ანგარიშები სებ-ში - აღირიცხება ნარდი ფული სალაროში, ბანკომატებში, კვანძგარეთა საოპერაციო სალაროებში, ფული გზაში, კომერციული ბანკის ანგარიშები საქართველოს ეროვნულ ბანკში, მათ შორის, სავალდებულო რეზერვები;

11. ოქრო-აღირიცხება საერთაშორისო სტანდარტების შესაბამისი და საერთაშორისო სტანდარტების შეუსაბამო ოქრო. ოქროს საერთაშორისო სტანდარტების შესაბამისობის კლასიფიკაციის წესებს შეიმუშავებს და განსაზღვრავს საქართველოს ეროვნული ბანკი საერთაშორისო სავალუტო ფონდის რეკომენდაციების საფუძველზე;

12. სახელმწიფო ინსტიტუტებისათვის მიცემული სესხები - აღირიცხება ფინანსთა სამინისტროსათვის, დანარჩენი სამინისტროებისა და დეპარტამენტებისათვის, ასევე ადგილობრივი მმართველობის ორგანოებისათვის გაცემული მოკლევადიანი და გრძელვადიანი სესხები და ოვერდრაფტები;

13. სახელმწიფო კონტროლს დაქვემდებარებული საწარმოებისათვის მიცემული სესხები აღირიცხება სახელმწიფო კონტროლს დაქვემდებარებული სხვადასხვა დარგის საწარმოსათვის გაცემული მოკლევადიანი და გრძელვადიანი სესხები და ოვერდრაფტები;

14. სახელმწიფო სავალო ფასიანი ქაღალდები აღირიცხება სახელმწიფო სავალო დისკონტური და კუპონური ფასიანი ქაღალდები, მათი დისკონტი, პრემია და გადაფასება. ესაა ფიქსირებული შემოსავლების მქონე საინვესტიციო ფასიანი ქაღალდები, რომელთა ფლობას ბანკი აპირებს ფასიანი ქაღალდის დაფარვის ვადამდე;

15. ფასიანი ქაღალდები დილინგური ოპერაციებისათვის აღირიცხება შეძენილი აქციები, სახელმწიფო სავალო ფასიანი ქაღალდები, კორპორაციული სავალო ფასიანი ქაღალდები და ეროვნული ბანკის ფასიანი ქაღალდები. ესაა არაფიქსირებული შემოსავლების მქონე ფასიანი ქაღალდები, რომელთაც შეიძენს ბანკი დილინგური (ყიდვა-გაყიდვის) ოპერაციებისათვის;

16. კორპორაციული სავალო ფასიანი ქაღალდები - აღირიცხება კორპორაციული სავალო დისკონტური და კუპონური ფასიანი ქაღალდები, მათი დისკონტი, პრემია და გადაფასება. ასევე დისკონტური და კუპონური სადეპოზიტო სერტიფიკატები. ესაა ფიქსირებული შემოსავლების მქონე საინვესტიციო ფასიანი ქაღალდები, რომელთა ფლობას ბანკი აპირებს ფასიანი ქაღალდის დაფარვის ვადამდე;

17. მოთხოვნები ბანკების მიმართ აღირიცხება ნოსტრო ანგარიშები და ვადიანი დეპოზიტები სხვა ბანკებში, ასევე მათზე გაცემული მოკლევადიანი და გრძელვადიანი სესხები და ოვერდრაფტები;

18. კლიენტებისათვის მიცემული სესხები აღირიცხება ფიზიკური და იურიდიული პირებისათვის გაცემული მოკლევადიანი და გრძელვადიანი სესხები და ოვერდრაფტები. იურიდიული პირების შემთხვევაში აღირიცხება წარმოებს სხვადასხვა დარგის მიხედვით (გარდა სახელმწიფო ინსტიტუტებისა და სახელმწიფო კონტროლს დაქვემდებარებული საწარმოებისათვის);

19. ვადაგადაცილებული სესხები აღირიცხება ყველა ვადაგადაცილებული მოკლევადიანი და გრძელვადიანი სესხი და ოვერდრაფტი, რომლებიც გაცემული იყო სახელმწიფო ინსტიტუტებზე, სახელმწიფო კონტროლს დაქვემდებარებულ საწარმოებზე, ფიზიკურ და სხვა იურიდიულ პირებზე;

20. ინვესტიციები შვილობილ და სხვა საწარმოებში აღირიცხება სააქციო და სხვა სახის სამართლებრივი ფორმით შექმნილ საწარმოთა საწესდებო კაპიტალში ბანკის მიერ განხორციელებული ინვესტიციები;

21. საერთაშორისო სავალუტო ფონდის ანგარიშები - ამ კლასის ანგარიშებს იყენებს მხოლოდ საქართველოს ეროვნული ბანკი;

23. დანარჩენი ოპერაციები აღირიცხება ბროკერული ოპერაციები, ფაქტორინგი და ფინანსური ლიზინგი;

24. მისაღები პროცენტები და დივიდენდები აღირიცხება სხვა ბანკებში განთავსებული სახსრებიდან, ფასიანი ქაღალდებიდან, გაცემული სესხებიდან და ინვესტიციებიდან მიმდინარე პერიოდში გამომუშავებული და ჯერჯერობით მიუღებელი დარიცხული შემოსავალი, ჯარიმები და საურავი;

25. დანარჩენი აქტივები აღირიცხება დებიტორები, გაურკვეველი თანხები, ავანსები, გირაოში დარჩენილი უძრავი და მოძრავი ქონება, მარაგები, გადახდილი დღგ და სხვ.;

26. სავალუტო პოზიცია ამ კლასის ანგარიშები არის ტექნიკური ხასიათის და ბანკები იყენებენ ბალანსში სავალუტო ოპერაციების მიხედვით წარმოქმნილი სავალუტო პოზიციის ნაშთების ეროვნული ვალუტით აღრიცხვისათვის;

27. გადავადებული საგადასახადო აქტივი აღირიცხება საანგარიშგებო წლის სააღრიცხვო და საგადასახადო ანგარიშგებით მიღებული მოგების გადასახადებს შორის დროებითი სხვაობა. მას აქვს ინფორმაციული დატვირთვა ფინანსური საქმიანობის ანალიზისათვის;

28. ანგარიშსწორება ერთი ბანკის დაწესებულებებს შორის ამ კლასის ანგარიშები გამოიყენება ბანკის ფილიალთაშორის ანგარიშსწორების აღსარიცხავად;

29. ძირითადი საშუალებები და არამატერიალური აქტივები აღირიცხება ბანკის საკუთრებაში არსებული ძირითადი საშუალებები, დაუმთავრებელი კაპიტალური

დაბანდებები, ოპერაციული ღირებულება და არამატერიალური აქტივები.

აქტივების ძირითადი მუხლების დეტალური აღწერის შემდეგ ალბათ გასაგები ხდება, რომ ისინი განსხვავდებიან ლიკვიდობის ხარისხით, შემოსავლიანობით და რისკიანობით.

უკვე აღინიშნა, რომ აქტივების ფორმირება ხდება აქტიური ოპერაციების შედეგად. თავის მხრივ, აქტიურ ოპერაციებად ჩაითვლება ყველა ის ოპერაცია, რომელთა მეშვეობით ხორციელდება ზემოაღნიშნული აქტივების ფორმირება.

აქტიური ოპერაციები, რომლებიც განკუთვნილია ბანკის ნორმალური ფუნქციონირებისათვის (სახსრების განთავსება ფიქსირებულ აქტივებში);

აქტიური ოპერაციები, რომლებიც განკუთვნილია კლიენტების შეუფერხებლად მომსახურებისათვის (ლიკვიდური აქტივების, ანუ ფულადი სახსრების ფორმირება და მათი საკმარისი დონის შენარჩუნება, რათა კომერციულმა ბანკმა შეძლოს კლიენტების საკასო-საანგარიშსწორებო მომსახურება);

შემოსავლების მომტანი აქტიური ოპერაციები (სახსრების განთავსება ფასიან ქაღალდებში, საკრედიტო და საინვესტიციო საქმიანობა).

ზოგადად, ქვეყნის საბანკო სისტემის აქტივების და, მათ შორის, საკრედიტო პორტფელის მოცულობა, ასევე მათი მშპ-თან შეფარდების მაჩვენებლის დონე და დინამიკა ქვეყნის ეკონომიკის მდგომარეობის შეფასების კარგ ინდიკატორებად ითვლება.

საბანკო სისტემის აქტივების მნიშვნელოვანი ზრდა 2005 წლიდან დაიწყო, მანამდე აქტივები ყოველწლიურად საშუალოდ 20%-25%-ით იზრდებოდა. 2005-2007 წლებში აქტივების წლიურმა ზრდამ 50%-70%-ს მიაღწია, რაც მეტწილად განპირობებული იყო კომერციული ბანკების საკრედიტო პორტფელის აგრესიული ზრდით. ამ პერიოდიდან განსაკუთრებით გაიზარდა კრედიტზე ხელმისაწვდომობა, გაჩნდა ახალი საბანკო პროდუქტები, ფართო გაქანება მიეცა იპოთეკურ დაკრედიტებას, სამომხმარებლო სესხებს, განვადებებსა და საკრედიტო ბარათებს, რომლებიც უმრავლეს შემთხვევაში მსესხებელთა კრედიტუნარიანობის შესწავლის გარეშე გაიცემოდა. 2005-2007 წლების განმავლობაში საკრედიტო პორტფელის თითქმის ხუთჯერ (0.9-დან 4.4 მლრდ ლარამდე) და წმინდა სესხების წილის მთლიან აქტივებში 53%-დან 61%-მდე ზრდას ჰქონდა ადგილი.

2008 წლის ცნობილი მოვლენების გავლენა ცხადია შეეხო აქტივებსაც: სამი თვის განმავლობაში მათი მოცულობა 12%-ით, ანუ 1 მლრდ ლარით შემცირდა. თანდათან შემცირება დაიწყო საკრედიტო პორტფელმაც. საბანკო სისტემას თითქმის 2 წელი დასჭირდა, რომ 2010 წლის ივნისში მიეღწია ომამდელი დონისათვის. 2010 წლის შემდეგ საბანკო სისტემის აქტივებმა გააგრძელა ზრდა და წლიური საშუალო ზრდის ტემპი 20%-ის ფარგლებში იყო.

6.2. ბანკის აქტიური ოპერაციების კლასიფიკაცია

თუკი კომერციული ბანკის პასივების ანალიზი არის მისი რესურსების კლასიფიკაცია, აქტივების ანალიზი არის ამ რესურსების გამოყენების მიმართულებათა

კლასიფიკაცია და სტრუქტურა, ანუ სად, რა მიზნით, რა მოცულობით, რა ფასად, რა რისკით და რა ვადით ხდება მათი განთავსება. კომერციული ბანკის ბალანსის აქტივების კლასიფიკაციითა და სტრუქტურის შესწავლით შესაძლებელია პასუხი გავცეთ ამ კითხვებს, ანუ გავიგოთ, როგორ გაანაწილა მისმა მენეჯმენტმა „სხვისი“ ფული, ე.ი. პასივებში ასახული საკუთარი (კაპიტალი) და მოზიდული (დეპოზიტური და არადეპოზიტური) სახსრები. კომერციული ბანკის აქტივების კლასიფიკაციისას ნათლად ჩანს მათი ეკონომიკური სინაარსი.

აქტივების კლასიფიკაცია შეიძლება სხვადასხვა ნიშნით, კერძოდ:

1. დანიშნულების მიხედვით;
2. სახსრების განთავსების ხასიათის მიხედვით;
3. რისკის ხარისხის მიხედვით;
4. შემოსავლიანობის მიხედვით;
5. ლიკვიდობის მიხედვით;
6. ვადიანობის მიხედვით;
7. ვალუტების მიხედვით.

1. დანიშნულების მიხედვით აქტივების კლასიფიკაცია გულისხმობს მათ დაყოფას ძირითად მიმართულებებად. აქ გამოიყოფა სამი ძირითადი სახეობა:

□ აქტივები, რომლებიც აუცილებელია ბანკის ნორმალური ფუნქციონირებისათვის. მათში შედის ძირითადი საშუალებები და არამატერიალური აქტივები, რომელთა საერთო სახელია ფიქსირებული აქტივები. ესაა შენობები, ნაგებობები, კომპიუტერული ტექნიკა, მანქანები, ავე-ჯი, პროგრამული უზრუნველყოფები და ა.შ. ამ სახეობის აქტივებზე მთლიანი აქტივების 5%-10%-მდე მოდის, თუმცა, როგორც წესი, რაც უფრო მცირე ზომისაა ბანკი, ფიქსირებული აქტივების ხვედრითი წილი სულ უფრო მეტია და იგი შეიძლება 15%-ის ფარგლებში იყოს;

□ აქტივები, რომლებიც განკუთვნილია კლიენტების შეუფერხებლად მომსახურებისათვის. აქ უმთავრესია აუცილებელი ლიკვიდური აქტივები, ანუ ფულადი სახსრები და მათი საკმარისი დონის შენარჩუნება, რათა შესაძლებელი იყოს კლიენტების ნორმალური საკასო-საანგა-რიშსწორებო მომსახურება. ამ ჯგუფში შედის ლიკვიდური სახსრები, ანუ ფული და ისეთი აქტივები, რომელთაც აქვთ ფულად გადაქცევის მყისიერი უნარი. საქართველოს ეროვნული ბანკის მოთხოვნით, კომერციული ბანკები ვალდებული არიან თავიანთი ვალდებულებების 30% განთავსებული ჰქონდეთ ლიკვიდურ აქტივებში;

□ შემოსავლების მომტანი აქტივები არის ის აქტივები, რომელთა უკუგება, ანუ მათგან მიღებული შემოსავალი, უზრუნველყოფს ბანკის, როგორც კომერციული ორგანიზაციის ფუნქციონირებას. აქტივების ეს სახეობა მოიცავს გაცემულ სესხებს, სახსრებს ფასიან ქაღალდებში და საინვესტიციო საქმიანობას. როგორც წესი, ასეთ აქტივებზე მოდის მთლიანი აქტივების ორი მესამედი.

სახსრების განთავსების ხასიათის მიხედვით აქტივების კლასიფიკაცია სამი სახეობის აქტივებს მოიცავს:

□ პირველადი აქტივები, სადაც მოიაზრება სახსრების პირველადი განთავსება, მაგალითად, დაკრედიტებაში;

□ მეორადი აქტივები, რაც გულისხმობს სახსრების განთავსებას სპეციალურ

რეზერვებსა და ფონდებში, მაგალითად, მინიმალური სარეზერვო მოთხოვნების რეზერვში, სადაზღვევო ფონდებში და ა.შ.

□ საინვესტიციო აქტივები გულისხმობს ბანკის სახსრების განთავსებას ფასიან ქაღალდებში, სხვა კომპანიების საწესდებო კაპიტალში, ფიქსირებულ აქტივებში.

რისკის ხარისხის მიხედვით აქტივების კლასიფიკაცია არის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი საკითხი, რომლის საშუალებითაც ხდება აქტივების ხარისხისა და მისი რისკებისადმი მგრძნობელობის განსაზღვრა. მსოფლიო საბანკო პრაქტიკაში, მათ შორის, საქართველოშიც, დამკვიდრებულია „რისკის მიხედვით შეწონილი აქტივის“ ცნება, რომელიც გულისხმობს აქტივების კლასიფიკაციას მათთან დაკავშირებული რისკების მიხედვით. აღნიშნული კლასიფიკაცია რეგულირდება „კომერციული ბანკების კაპიტალის ადეკვატურობის მოთხოვნების შესახებ დებულებით“. დოკუმენტის თანახმად, რისკის მიხედვით შეწონილი აქტივები გამოიყენება კომერციული ბანკის კაპიტალის ადეკვატურობის განსაზღვრისათვის და იგი მოიცავს საკრედიტო და საბაზრო რისკებით შეწონილ აქტივებს. საკრედიტო რისკი არის კონტრაგენტი პარტნიორის მიერ ვალდებულების შეუსრულებლობით ან გაკოტრებით გამოწვეული რისკი, ხოლო საბაზრო რისკი არის ბაზარზე ფასების მერყეობის შედეგად ბანკის აქტივების ღირებულების ცვლილებით გამოწვეული რისკი.

აქტივების საკრედიტო რისკის მიხედვით შეწონვის მიზნით ბანკის აქტივები იყოფა 4 კატეგორიად და თითოეული კატეგორიის აქტივებს შეესაბამება საკრედიტო **რისკის კოეფიციენტი**:

□ I კატეგორიის აქტივები, 0%-იანი საკრედიტო რისკი - საკრედიტო რისკის კოეფიციენტი 0;

□ II კატეგორიის აქტივები, 20%-იანი საკრედიტო რისკი - საკრედიტო რისკის კოეფიციენტი 0.2;

□ III კატეგორიის აქტივები, 50%-იანი საკრედიტო რისკი - საკრედიტო რისკის კოეფიციენტი 0.5;

□ IV კატეგორიის აქტივები, 100%-იანი საკრედიტო რისკი - საკრედიტო რისკის კოეფიციენტი 1.0.

საქართველოში მოქმედი პრაქტიკით მიღებულია ასევე აქტივებისა და მისი მთავარი ნაწილის - სესხების კლასიფიკაცია, რომელიც ეფუძნება ასევე ეროვნული ბანკის დოკუმენტს და ეწოდება „კომერციული ბანკების მიერ აქტივების კლასიფიკაციისა და შესაძლო დანაკარგების რეზერვების შექმნისა და გამოყენების წესი“. აღნიშნული დოკუმენტის თანახმად სესხების კლასიფიკაცია ხდება 5 კატეგორიის მიხედვით:

□ სტანდარტული სესხები;

□ საყურადღებო სესხები;

□ არასტანდარტული სესხები;

□ საექვო სესხები;

□ უიმედო სესხები.

შემოსავლიანობის მიხედვით აქტივების კლასიფიკაცია ორი სახეობის აქტივს გულისხმობს:

„მუშა“, ანუ შემოსავლების მომტანი აქტივები, გულისხმობს იმ აქტივებს,

რომელთა განთავსებიდანაც ბანკი იღებს შემოსავლებს, რაც აუცილებელია გაწეული ხარჯების გადასაფარავად და საკმარისი მოგების მისაღებად, რათა დაკმაყოფილებულ იქნეს აქციონერთა ინტერესები. აქტივების ამ ჯგუფში ძირითადი აქტივებია გაცემული სესხები, ფასიანი ქაღალდების შესყიდვა, წილობრივი მონაწილეობა სხვა კომპანიებში. აღსანიშნავია, რომ ზოგჯერ კომერციული ბანკი შემოსავალს იღებს „არამუშა“ აქტივებიდანაც, როგორიცაა, მაგალითად, მინიმალური სარეზერვო მოთხოვნების შესაბამისად ეროვნულ ბანკში განთავსებული სახსრები, რომელთაც შეიძლება ერიცხებოდეს პროცენტი;

- „არამუშა“, ანუ შემოსავლების არმომტანი აქტივები, გულისხმობს იმ აქტივებს, რომლებიც ბანკს სჭირდება ნორმალური ფუნქციონირებისა და კლიენტების შეუფერხებლად მომსახურებისათვის. ამ აქტივებიდან ბანკი შემოსავლებს არ იღებს, მაგრამ მათი არსებობის გარეშე ბანკის ფუნქციონირება შეუძლებელია. აქ შედის ძირითადი საშუალებები, არამატერიალური აქტივები, ნაღდი ფული, სახსრები საკორესპონდენტო ანგარიშებზე. უნდა აღინიშნოს, რომ ამ უკანასკნელის ზოგიერთ ნაწილზე ბანკი შეიძლება იღებდეს გარკვეულ შემოსავლებს (მაგალითად, ე.წ. „ოვერნაითებიდან“).

ლიკვიდობის მიხედვით აქტივების კლასიფიკაცია სამი სახეობის აქტივს გულისხმობს:

- მყისიერი ლიკვიდური აქტივები - ესაა ფულადი სახსრები და ისეთი აქტივები, რომლებსაც აქვთ ფულად სახსრებად მყისიერად (სწრაფად) გარდაქმნის შესაძლებლობა. საქართველოს ეროვნული ბანკის კლასიფიკაციით - ესაა ნაღდი ფული, სახსრები საკორესპონდენტო ანგარიშებზე, ბანკებში განთავსებული დეპოზიტები და სახელმწიფო სავალო ფასიანი ქაღალდები;

- მიმდინარე ლიკვიდური აქტივები არის ის აქტივები, რომელთა დაფარვის (დაბრუნების) ვადა არის 30 დღემდე (გაცემული სესხები და სხვა განთავსებული სახსრები, რომელთა დაფარვამდე დარჩენილია 30 დღემდე ვადა);

- გრძელვადიანი ლიკვიდობის სახსრებში შედის ის აქტივები, რომელთა დაფარვის ვადა აღემატება 30 დღეს.

ვადიანობის მიხედვით აქტივების კლასიფიკაცია ოთხი სახეობის აქტივს გულისხმობს:

- უვადო, მოთხოვნამდე აქტივები;

- მოკლევადიანი აქტივები - აქტივები, რომლებიც განთავსებულია 1-დან 30 დღემდე ვადით;

- საშუალოვადიანი აქტივები - აქტივები, რომლებიც განთავსებულია 1 თვიდან 1 წლამდე ვადით;

- გრძელვადიანი აქტივები - აქტივები, რომლებიც განთავსებულია 1 წელზე მეტი ვადით.

ვალუტების მიხედვით აქტივების კლასიფიკაცია გულისხმობს ორი სახეობის აქტივს: ეროვნულ ვალუტასა და უცხოურ ვალუტაში. აქტივების სტრუქტურის გაცნობა მნიშვნელოვანი წინაპირობაა იმისათვის, რომ მოხდეს კომერციული ბანკების აქტივების სტრუქტურისა და მისი ხარისხის შეფასება.

6.3. კომერციული ბანკის აქტივების სტრუქტურა, ხარისხი და მისი შეფასება.

კომერციული ბანკის აქტივების სტრუქტურის შესწავლისას ნათლად ჩანს მისი მენეჯმენტის უნარი, მიიღოს მაქსიმალური მოგება მინიმალური დანახარჯებით და ლიკვიდობის აუცილებელი დონის შენარჩუნებით, ანუ რამდენად უზრუნველყოფს იგი, ოპტიმალურად გაანაწილოს საკუთარი და მოზიდული სახსრები სხვადასხვა სახეობის აქტივში. ის, თუ რამდენად ოპტიმალურია აქტივების სტრუქტურა, რამდენად მიზანშეწონილად და საიმედოდაა ისინი დაბანდებული, რამდენად არის დაცული ბალანსი მოგებიანობასა და რისკიანობას შორის, განაპირობებს კომერციული ბანკების მდგრადობას, ანუ ამ ბანკში განთავსებული დეპოზიტებისა და სხვა სახსრების უსაფრთხოების გარანტირებას. აქედან გამომდინარე, ცალკეული ბანკისა და მთლიანად საბანკო სისტემის მიერ აქტივების განთავსებისას ფრთხილ და გონივრულ გადაწყვეტილებაზე მნიშვნელოვნადაა დამოკიდებული ქვეყნის ეკონომიკის ნორმალური ფუნქციონირება. ცალკეული ბანკების გაკოტრება იწვევს მის პასივში აღრიცხული ფულადი სახსრების მეპატრონეთა ფინანსურად დაზარალებას და ხშირად გაკოტრებასაც. ერთი ბანკის გაკოტრებამ შეიძლება გამოიწვიოს ეკონომიკური სუბიექტების მიერ სხვა, ჯანსაღი ბანკებიდან ანაბრების მასობრივი გატანის პროვოცირება, შეიძლება დაიწყოს ჯაჭვური რეაქცია, ე. წ. „დომინოს ეფექტი“, ანუ კრიზისში ჩათრეულ იქნენ სხვა ბანკები და მთელი ფინანსური ბაზარი. ისტორიულად ბანკების გაკოტრების აბსოლუტური უმრავლესობა სწორედ აქტივების არასწორი, არაჯანსაღი სტრუქტურის შედეგია უხარისხო, პრობლემური აქტივების მაღალი ხვედრითი წილით.

როგორც წესი, აქტივების ხარისხის უმთავრესი მახასიათებელი საკრედიტო პორტფელის ხარისხია. რა იწვევს გაცემული სესხების პორტფელის ხარისხის გაუარესებას? რა თქმა უნდა, არაკვალიფიციური მენეჯმენტი, რაც გულისხმობს კრედიტების გაცემის პროცესის ლიბერალურ ხასიათს, მაქსიმალური მოგების მიღების მიზნით დაკრედიტების მოცულობის ზრდას რისკების გაზრდის ხარჯზე, კრედიტის უზრუნველყოფის ლიბერალურ შეფასებას და ხარვეზებს მათ დოკუმენტურად გაფორმებაში, ხარვეზებს ანგარიშგებაში, გაცემული სესხების არასრულ და არაკვალიფიციურ მონიტორინგს, ნეგატიურად კლასიფიცირებული კრედიტების მაღალ კონცენტრაციას და ა.შ.

კომერციული ბანკის აქტივების სტრუქტურა - ესაა ხარისხითა და ეკონომიკური შინაარსით ბალანსის აქტივის შემადგენელი სხვადასხვა ელემენტის შესაბამისობა ერთმანეთთან და მთლიან აქტივებთან. აქტივების სტრუქტურა საშუალებას იძლევა, ვიმსჯელოთ კომერციული ბანკის აქტივების შემადგენლობასა და ხასიათზე, მის მოგებიანობაზე, ლიკვიდობაზე, რისკის ხარისხზე.

საქართველოს საბანკო სისტემის აქტივების სტრუქტურა და მისი დინამიკა წლების განმავლობაში (ცხრ. №6.2.).

	აქტივები	1996	1998	2000	2002	2004	2006	2008	2010	2012
1.	ფულადი სახსრები	24 %	28 %	24 %	30 %	31 %	21 %	21 %	23 %	23 %
1.1.	ნაღდი ფული	7 %	6 %	5 %	5 %	8 %	5 %	5 %	4 %	5 %
1.2.	ფული საბანკო ანგარიშებზე	17 %	22 %	19 %	25 %	23 %	16 %	16 %	18 %	18 %
2.	ფასიანი ქაღალდები	0 %	1 %	1 %	3 %	4 %	8 %	1 %	8 %	8 %

3.	წმინდა სესხები	45 %	46 %	53 %	53 %	53 %	61 %	62 %	54 %	57 %
4.	დარიცხული პროც. და დივიდ.	2 %	1 %	1 %	1 %	1 %	1 %	1 %	1 %	1 %
5.	ინვესტიციები	2 %	1 %	2 %	1 %	2 %	1 %	4 %	4 %	3 %
6.	ფიქსირებული აქტივები	11 %	13 %	10 %	9 %	7 %	7 %	9 %	8 %	7 %
7.	სხვა წმინდა აქტივები	16 %	9 %	8 %	3 %	2 %	2 %	2 %	3 %	3 %
	მთლიანი პასივები	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %

როგორც ვხედავთ, 2012 წლის ბოლოსათვის საქართველოს საბანკო სისტემის აქტივებში ლიკვიდურ სახსრებზე (ფულადი სახსრები და ფასიანი ქაღალდები) მთლიანი აქტივების 31% მოდიოდა. ამ მაჩვენებლების დინამიკა დიდი ცვლილებებით არ ხასიათდება, 2008 წლის გამოკლებით, როცა ობიექტური მიზეზების გამო, მათი წილი 22%-მდე შემცირდა. რაც შეეხება აქტივების მთავარ შემადგენელ ნაწილს, საკრედიტო პორტფელს, მათი ხვედრითი წილი სტაბილურად იზრდებოდა და 2008 წლის ბოლოს 62%-ს მიაღწია, თუმცა, ამის შემდეგ იგი (2010 წელს) 54%-მდე დაეცა, რაც 2008 წლის აგვისტოს მოვლენებითა და ფინანსური კრიზისით იყო განპირობებული. მას შემდეგ, რაც საქართველოს საბანკო სისტემამ კრიზისიდან გამოსვლა დაიწყო, საკრედიტო პორტფელის ხვედრითი წილი თანდათან იზრდებოდა და 2012 წლის ბოლოსათვის 57%-ს მიაღწია. რაც შეეხება აქტივების სხვა სახეობებს, მათი ხვედრითი წილი დიდი მერყეობით არ ხასიათდება.

რა თქმა უნდა, თითოეული კომერციული ბანკი დამოუკიდებლად განსაზღვრავს საკუთარი აქტივების სტრუქტურას, რაც განპირობებულია მისი განვითარების სტრატეგიით, ბაზარზე კონკურენციის ხარისხით და რისკის დონით, რომლის უფლებასაც იგი აძლევს საკუთარ თავს, ცენტრალური ბანკის მოთხოვნებიდან გამომდინარე.

ოპტიმალური „ოქროს“ შუალედის მოძებნა „მუშა“ და ლიკვიდურ აქტივებს შორის არის კომერციული ბანკის მენეჯმენტის მთავარი საზრუნავი, მისი მთავარი მიზანი. ამ მხრივ უმნიშვნელოვანეს ინსტრუმენტს წარმოადგენს ფასიანი ქაღალდების პორტფელი, რომლის აბსოლუტურ უმრავლესობას ქარ-თულ ბანკებში სახელმწიფო ფასიანი ქაღალდები წარმოადგენს. როგორც შევამჩნიეთ, სახელმწიფო ფასიანი ქაღალდები შედის როგორც „მუშა“ აქტივების, ისე ლიკვიდური აქტივების შემადგენლობაში, რაც განპირობებულია მისი უნარით, უმოკლეს ვადაში მოხდეს მისი ფულზე „გაცვლა“. რა თქმა უნდა, სახელმწიფო ფასიანი ქაღალდების პორტფელის საპროცენტო განაკვეთები შედარებით დაბალია, ისინი ვერ უზრუნველყოფენ ისეთ შემოსავლებს, როგორსაც საკრედიტო პორტფელი, მაგრამ მისი ფორმირება ხდება ბანკის მოკლევადიანი, დროებით თავისუფალი ფულადი სახსრებით. ფასიანი ქაღალდების პორტფელი - ესაა მობილური აქტივი, რომელიც ბანკის მენეჯმენტის ხელში წარმოადგენს მოქნილ ინსტრუმენტს, რათა მუდმივად იყოს ოპტიმალური შესაბამისობა „მუშა“ აქტივებსა და ლიკვიდურ აქტივებს შორის. ჩვენს შემთხვევაში ფასიანი ქაღალდების პორტფელი საბანკო სისტემის მთლიანი აქტივების 8%-ს წარმოადგენს, მაგრამ კომერციული ბანკების მიხედვით 0-დან 12%-მდე მერყეობს.

აქტივების ხარისხი, აქტივის სხვადასხვა მუხლის გაუფასურების ან დაკარგვის რისკი, მათი შეფასება არის სასიცოცხლო მნიშვნელობის კომერციული ბანკის მართვისას. კომერციული ბანკის აქტივების ხარისხის განსაზღვრა ხდება იმის

ანალიზით, თუ რამდენად ოპტიმალური და ჯანსაღია მისი სტრუქტურა, ხომ არაა მასში რისკიანი აქტივების დასაშვებ ზომაზე მეტი მოცულობა, დივერსიფიცირებულია თუ არა საინვესტიციო და საკრედიტო მიმართულებები, ადეკვატურად არის თუ არა ასახული ბალანსში ყველა აქტივი. აქტივების ხარისხის დადგენა ხდება შეფასების სხვადასხვა მეთოდით, რომლებიც შეიძლება განხორციელდეს საზედამხედველო ორგანოების მიერ, დამოუკიდებელი სარეიტინგო და საკონსულტაციო სააგენტოებისა და ასევე უშუალოდ ბანკის მიერ.

1. უნდა აღინიშნოს, რომ საქართველოს ეროვნული ბანკის მიერ დაწყებული რეფორმების გზაზე მეტად მნიშვნელოვანი იყო კომერციული ბანკების მიერ გაცემული სესხების შესაძლო დანაკარგების რეზერვების ფორმირების მექანიზმის შემოღება. შესაბამისი დოკუმენტი შემუშავებულ იქნა საერთაშორისო საფინანსო ინსტიტუტების რეკომენდაციით და მან მართლაც მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა პრობლემური სესხებიდან ბანკების ბალანსების გაწმენდის, მათი საკრედიტო რისკების შემცირებისა და გონივრული საკრედიტო პოლიტიკის გატარებისათვის საფუძვლის შესაქმნელად. საქართველოს საბანკო სისტემის რეფორმირების რთულ გზაზე ეროვნული ბანკი იწყებს კომერციულ ბანკებში დაგროვილი ვადაგადაცილებული უიმედო სესხებისაგან ბალანსების გასუფთავებისა და ჯანსაღი საკრედიტო პორტფელის უზრუნველყოფი მექანიზმების დანერგვას. ჩვენი თეზიდან გამომდინარე თუ გავავლებთ პარალელს, ეს იყო კომერციული ბანკების აქტივების ხარისხის გაუმჯობესებისაკენ გადადგმული პირველი ნაბიჯი, რომელიც, რა თქმა უნდა, რეფორმირების გზაზე სხვა მარეგულირებელი მექანიზმების დანერგვის პარალელურად მიმდინარეობდა.

პირველი ქმედითი ნაბიჯი აქტივების ხარისხის გაუმჯობესების მიმართულებით საქართველოში გადაიდგა 1995 წლის დასაწყისში და მას საფუძვლად დაედო გაცემული სესხების კატეგორიების მიხედვით კლასიფიკაცია და თითოეული კატეგორიისათვის დაწესებული პროცენტის საფუძველზე შესაბამისი რეზერვების შექმნა, ანუ მოხდა კომერციული ბანკების აქტივების უმნიშვნელოვანესი ელემენტის, სესხების დახარისხება და შეფასება. 1996 წლის მეორე ნახევარში იქმნება სრულფასოვანი მექანიზმი ამ მიმართულებით და კომერციულ ბანკებს სახელმძღვანელოდ ეგზავნებათ დამტკიცებული წესი, რომლის მიზანი იყო ბანკების მიერ გაცემული სესხების რისკის მიხედვით კლასიფიკაციის, სესხების შესაძლო დანაკარგების რეზერვების ფორმირებისა და მის ხარჯზე უიმედო სესხების ჩამოწერის მექანიზმის დანერგვა. აღნიშნულმა მექანიზმმა წარმატებით გაართვა თავი ამოცანას და 2000 წლის ბოლოს საქართველოს ეროვნული ბანკის №350 ბრძანებით გავრცელდა ყველა აქტივზე „კომერციული ბანკების მიერ აქტივების კლასიფიკაციისა და შესაძლო დანაკარგების რეზერვების შექმნისა და გამოყენების წესის“ დამტკიცების შემდეგ, რომელიც მოქმედებდა 2017 წლამდე.

საქართველოს ეროვნული ბანკის პრეზიდენტის 2017 წლის 10 აგვისტოს N117/04 ბრძანების თანახმად შეიქმნა კომერციული ბანკების მიერ აქტივების კლასიფიკაციისა და შესაძლო დანაკარგების რეზერვის შექმნისა და გამოყენების წესი, რომლის მიხედვითაც კომერციული ბანკის ფინანსურ ანგარიშგებაში ასახული უნდა იყოს კომერციული ბანკის ფინანსური მდგომარეობის შესახებ ზუსტი, სრული და მიმდინარე ინფორმაცია, მათ შორის, აქტივების ხარისხთან დაკავშირებით. აღნიშნული ხელს

შეუწყობს კომერციული ბანკის რეალური ფინანსური მდგომარეობის დადგენას და გამჟღავნებას კომერციული ბანკის დეპოზიტარების, მენეჯმენტის, აქციონერების, პოტენციური ინვესტორების, საქართველოს ეროვნული ბანკისა (შემდგომში – ეროვნული ბანკი) თუ სხვა დაინტერესებული მხარეებისათვის. ამ ინფორმაციის ძირითადი კომპონენტია კომერციული ბანკის მიერ თავისი აქტივების კლასიფიკაცია რისკის გათვალისწინებით და მათი შესაძლო დანაკარგების დასაფარავად ადეკვატური რეზერვის შექმნა.

ამ წესის მიზანია კომერციულმა ბანკებმა აქტივების კლასიფიკაციისა და რეზერვებთან დაკავშირებული ვალდებულებებისათვის უზრუნველყონ შიდა პროცედურებისა და საანგარიშგებო მოთხოვნების ჩამოყალიბება და შესრულება. ამ წესის მოთხოვნების შესრულების მიზნით კომერციულმა ბანკებმა უნდა უზრუნველყონ საჭირო ღონისძიებების განხორციელება და შესაბამისი ფუნქციების შესრულება. ამ წესით განსაზღვრული მოთხოვნების შესრულება სავალდებულოა საქართველოში მოქმედი კომერციული ბანკებისათვის და უცხოური ბანკის ფილიალებისათვის. ამ წესით გათვალისწინებული მოთხოვნების შეუსრულებლობის შემთხვევაში, საქართველოს ეროვნული ბანკი უფლებამოსილია კომერციული ბანკების მიმართ გამოიყენოს „კომერციული ბანკების საქმიანობის შესახებ“ საქართველოს კანონის 30-ე მუხლით გათვალისწინებული სანქციები.

ამ წესის თანახმად კომერციული ბანკები ვალდებული არიან:

1. ჩამოაყალიბონ და იქონიონ წერილობითი პოლიტიკა და პროცედურები საკრედიტო რისკის მართვის, აქტივების კლასიფიკაციის განხორციელების და მოსალოდნელი დანაკარგების დაფარვისათვის ადეკვატური რეზერვის შექმნის მიზნით.
2. განახორციელონ აქტივების კლასიფიკაცია და შექმნან შესაძლო დანაკარგების ადეკვატური რეზერვები ბანკის სამეთვალყურეო საბჭოს მიერ დამტკიცებული წერილობითი პოლიტიკისა და პროცედურების შესაბამისად. სესხის გაცემასთან და მონიტორინგთან დაკავშირებული დოკუმენტები მუდმივად ხელმისაწვდომი უნდა იყოს ეროვნული ბანკის შემმოწმებლებისათვის. სესხის სახეობის მიხედვით, კომერციულმა ბანკებმა უნდა წარმოადგინონ შემდეგი დოკუმენტები:
 - ა) განაცხადი სესხის მიღების თაობაზე;
 - ბ) იურიდიული, მათ შორის ბიზნესით დაკავებული ფიზიკური პირების შემთხვევაში მსესხებლის საფინანსო ანგარიშგება (საბალანსო, მოგება-ზარალისა და ფულის მიმოქცევის უწყისები), დაქირავებით მომუშავე ფიზიკური პირების შემთხვევაში მსესხებლის, თანამსესხებლის და მათი საოჯახო მეურნეობის შემოსავლის დამადასტურებელი დოკუმენტები;
 - გ) ბიზნესგეგმა;
 - დ) უზრუნველყოფის შესახებ იურიდიული დოკუმენტაცია და შეფასების აქტები;
 - ე) საკრედიტო ხელშეკრულებები, სესხის გაცემის თაობაზე დასკვნა და გადაწყვეტილება;
 - ვ) ინფორმაცია სესხის მონიტორინგის თაობაზე და სხვა, მათ შორის, ბანკის შიდა პოლიტიკა-პროცედურებით განსაზღვრული.

3. კლასიფიკაციას დაუქვემდებარონ ნებისმიერი ვალუტით ფორმირებული და საბალანსო უწყისებზე არსებული ყველა აქტივი, ასევე საერთაშორისო საბუღალტრო სტანდარტების მიხედვით გათვალისწინებული ყველა გარესაბალანსო მუხლი.
4. აქტივების კლასიფიკაცია განსაზღვრონ მას შემდეგ, რაც მხედველობაში მიიღება ყველა გარემოება და შესაძლებლობა, რომელიც დეტალური ანალიზის საფუძველზე ზეგავლენას მოახდენს აქტივების ხარისხზე.
5. დანაკარგების რეზერვის ანგარიშები შექმნან ნებისმიერი ვალუტით ფორმირებული აქტივების დასაფარავად.
6. დანაკარგების რეზერვი შექმნან საქართველოს ეროვნული ვალუტით. აქტივების დანაკარგების რეზერვის ანგარიშზე დარეზერვება მოახდინონ იმ თანხით, რომელიც დაფარავს შესაძლო დანაკარგებს.
7. შექმნილი რეზერვები და მათი ნებისმიერი შემდგომი ზრდა გაატარონ კომერციული ბანკის ხარჯებში, მუხლით „ზარალი აქტივების შესაძლო დანაკარგების მიხედვით“, რომელიც ნაჩვენები იქნება ბალანსზე მუხლით „აქტივების შესაძლო დანაკარგების რეზერვები“.
8. აქტივების რისკის კლასიფიკაციის მიხედვით საჭირო რეზერვების შექმნა აწარმოონ სააღრიცხვო პერიოდში მიღებული შემოსავლების მიუხედავად. ამასთან, აქტივების კლასიფიკაციის წერილობითი პოლიტიკა და პროცედურები შეუთანხმონ ეროვნულ ბანკს.
9. შეიმუშაონ წერილობითი პოლიტიკა და პროცედურები, რომლებიც აღწერს, რის საფუძველზე ხდება ამოუღებელი აქტივის ჩათვლა „უიმედოდ“ და მათი ჩამოწერა საბალანსო უწყისიდან.
10. უიმედოდ კლასიფიცირებული აქტივი ჩამოწერონ კომერციული ბანკის აქტივების შესაძლო დანაკარგების რეზერვიდან.
11. ეროვნულ ბანკს წარუდგინონ ყოველთვიური ანგარიშები, სადაც მოცემული იქნება ამ წესით გათვალისწინებული აქტივების კლასიფიკაცია და თითოეულისათვის შექმნილი შესაძლო დანაკარგების რეზერვები ეროვნული ბანკის მიერ შემუშავებული ანგარიშების ფორმის შესაბამისად.
12. დანერგვამდე და ძალაში შესვლამდე ეროვნულ ბანკს წარმოუდგინონ დეტალური ინფორმაცია საკრედიტო პროდუქტებში, პოლიტიკა – პროცედურებში, სესხის გაცემის პირობებში შეტანილი ნებისმიერი ტიპის ცვლილების შესახებ, იქნება ეს ახალი პროდუქტის დანერგვა, ცვლილებები არსებულში, აქციები თუ სხვა.
13. ეროვნული ბანკის მიერ ნებისმიერი აქტივის კლასიფიკაციასთან დაკავშირებულ გადაწყვეტილებასა და მაკლასიფიცირებელი ბანკის გადაწყვეტილებას შორის განსხვავება შესაძლოა იქცეს მათ შორის განხილვის საგნად, მაგრამ ეროვნული ბანკის პოზიცია გადამწყვეტია. ეროვნულმა ბანკმა შეიძლება მოითხოვოს ნებისმიერი აქტივის კლასიფიკაცია ან კლასიფიკაციაში ცვლილება და, ამასთან ერთად, შესაძლო დანაკარგების რეზერვის დამატებით შექმნა, თუ ეროვნული ბანკის აზრით, ეს გამართლებულია ისეთი ფაქტებითა და გარემოებებით, როგორიცაა:
 - ა) კომერციული ბანკის საკრედიტო პორტფელის საერთო მდგომარეობის გაუარესება;
 - ბ) ცვლილება კომერციული ბანკის სესხის გაცემის პროცედურებში ან რისკის მართვის

ადეკვატური პოლიტიკის უქონლობა;

გ) კომერციული ბანკის ფაქტობრივი დანაკარგები ისეთი სახის სესხებზე, როგორიცაა კონკრეტული სექტორებისათვის, დარგების ან რეგიონებისათვის გაცემული სესხები;

დ) კომერციული ბანკის მენეჯმენტის უმოქმედობა (არასაკმარისი ქმედება), ამოიღოს პრობლემური სესხები; ე) სესხების კონცენტრირება ეკონომიკის სექტორებში, დარგებსა და რეგიონებში;

ვ) უარყოფითი ტენდენციები ეკონომიკის იმ სექტორებში, დარგებსა და რეგიონებში, სადაც კომერციულ ბანკს აქტივების დიდი კონცენტრაცია აქვს;

ზ) სხვა გარემოებები აქტივის შესაძლო გაუფასურებასთან, მოვალის ან თვით კომერციული ბანკის ფინანსურ მდგომარეობასთან დაკავშირებით, რომლებიც გამოვლენილ იქნა ეროვნული ბანკის მიერ ჩატარებული შემოწმების შედეგად და ა.შ.

14. სასესხო პროდუქტის რისკიანობიდან გამომდინარე ეროვნულ ბანკს შეუძლია კომერციულ ბანკს მოსთხოვოს მისი კორექტირება, შეჩერება ან გაუქმება.

1. სესხების კლასიფიკაცია წარმოებს ხუთი კატეგორიის მიხედვით:

ა) სტანდარტული სესხები;

ბ) საყურადღებო სესხები;

გ) არასტანდარტული სესხები;

დ) საეჭვო სესხები;

ე) უიმედო სესხები.

2. კომერციულმა ბანკმა ყოველთვიურად უნდა მოახდინოს აქტივების კლასიფიკაცია ამ წესით დადგენილი კატეგორიების მიხედვით.

3. კატეგორიების მიხედვით აქტივების კლასიფიკაციის განხორციელების დროს კომერციულმა ბანკმა უნდა გამოიყენოს მათ გარშემო არსებულ ინფორმაციაზე დაყრდნობილი მოსაზრებანი, რაც უნდა ეფუძნებოდეს თითოეულ კატეგორიასთან დაკავშირებულ სტანდარტებსა და კომპონენტებს.

4. აქტივების ნეგატიურად კლასიფიკაცია დამყარებულ უნდა იქნას იმ ფაქტებზე და სისუსტეებზე, რომლებიც გამოწვეულია ან გამომდინარეობს ისეთი გარემოებებიდან, მოვლენებიდან ან მდგომარეობიდან, რომელთა ზედმიწევნით ჩატარებული ანალიზისა და განსჯის შემდეგ ნათელი ხდება, რომ აქტივის ღირებულება მცირდება.

5. სესხის ნეგატიურად კლასიფიკაციის დროს კომერციულმა ბანკმა ამ მსესხებელს არ უნდა მისცეს დამატებითი სესხი როგორც მიმდინარე საკრედიტო ხაზის დაფინანსების, ასევე ახალი სესხის სახით, მასთან დაკავშირებული რისკებისა და მომავალი დანაკარგების შესაძლებლობის ზედმიწევნითი განხილვის გარეშე. ასეთი დამატებითი სესხის მიცემის შემთხვევაში მას შეიძლება მიენიჭოს „სტანდარტული“ კატეგორია, თუ იგი მთლიანად დაცულია ლიკვიდური უზრუნველყოფით, მიუხედავად ამ მსესხებლის სხვა სესხების ნეგატიურად კლასიფიცირებისა.

6. მსესხებლის და დაკავშირებული ჯგუფის ყველა მიმდინარე სესხს, როგორც წესი, უნდა მიენიჭოს ერთი კატეგორია. გამონაკლისი შემთხვევები უნდა იყოს არგუმენტირებული და სრულყოფილად დოკუმენტირებული.

7. საბალანსო უწყისზე არსებული სესხის ძირ თანხაზე დარიცხული ნებისმიერი ტიპის პროცენტი, ჯარიმა, საურავი თუ სხვა თანხა უნდა ჩამოიწეროს ბალანსიდან, თუ მათი გადახდა არ მომხდარა საკონტრაქტო პირობებით განსაზღვრული ვალდებულების დადგომის თარიღიდან 31 და მეტი დღის მანძილზე. აღნიშნული მოთხოვნები უნდა აღირიცხოს გარესაბალანსო უწყისის შესაბამის ანგარიშებზე. არასტანდარტული, საექვო და უიმედო კლასიფიკაციის მქონე სესხებზე დარიცხული პროცენტები უნდა აღირიცხოს გარესაბალანსო უწყისის შესაბამის ანგარიშზე.

სესხი კლასიფიცირდება **სტანდარტულად**, თუ მისი ძირითადი თანხის და პროცენტის გადახდა მუდმივად დროულად წარმოებს, ამასთან, მსესხებლის ლიკვიდობა, კაპიტალი და გადახდის უნარი სტაბილურია. ასევე, მსესხებელი ფინანსურად ძლიერია, გააჩნია საშუალო სიმძიმის სტრესის შედეგების უმტკივნეულოდ შთანთქმის უნარი, აქვს საკმარისი კაპიტალი, რათა შეამციროს უარყოფითი ზეგავლენა მოულოდნელი მოვლენებისაგან, ასრულებს მომგებიანობასთან დაკავშირებულ თავის მიზნებს და აქვს საკმარისი ლიკვიდობა, რათა დროულად დააკმაყოფილოს ყველა ვალდებულება, მათ შორის, აღნიშნული აქტივიც.

სტანდარტულად კლასიფიცირებული სესხისათვის მიღებული გირავნობა ან იპოთეკა გამოყენებული იქნება როგორც უსაფრთხოების დამატებითი კომპონენტი, თუმცა მაინც საჭიროა მისი სწორად რეგისტრაცია და დოკუმენტურად დადასტურება.

ბიზნესისათვის გაცემული სესხის შემთხვევაში, ზემოთ მოყვანილ ფინანსურ მახასიათებლებთან ერთად მსესხებელმა უნდა დაამტკიცოს, რომ მისი ბიზნეს-გეგმა რეალურია და პრაქტიკულად განხორციელებადი და რომ მისი ძირითადი პროდუქცია და მარკეტინგული სტრატეგია სტაბილურია და კონკურენტუნარიანი.

განახლებადი საკრედიტო პროდუქტებისათვის, როგორცაა საკრედიტო ხაზები, ოვერდრაფტები და სხვა, რომლებიც იურიდიულად მოკლევადიანია, ხოლო რეალურად გრძელვადიანი, არ მოითხოვება სესხის ამორტიზაცია (დაფარვა), თუმცა მსესხებელს უნდა გააჩნდეს გონივრული ვადის ფარგლებში მისი დაფარვის უნარი.

ფიზიკურ პირებზე გაცემული სესხები:

ა) ფიზიკურ პირებზე გაცემული, სტანდარტულად კლასიფიცირებული სესხებისათვის, გარდა იმ შემთხვევისა, როდესაც შემოსავალი მიღებულია ბიზნესსაქმიანობიდან, ან/და სესხი უზრუნველყოფილია ძვირფასი ლითონებითა და ქვებით, ამ მუხლის მე-6 პუნქტის შესაბამისად, მსესხებლის და თანამსესხებლის „სესხის მომსახურების კოეფიციენტი“ და „სესხის უზრუნველყოფის კოეფიციენტი“ უნდა შეესაბამებოდეს წინამდებარე წესის დანართ № 1-ში მოცემულ ცხრილ № 1-სა და ცხრილ №2-ში წარმოდგენილ კოეფიციენტებს. ბანკმა ასევე უნდა გაითვალისწინოს შემოსავლების მინიმალური მოცულობა:

ა.ა) ამ მუხლის მე-5 პუნქტის „ა“ ქვეპუნქტის მოთხოვნების დაკმაყოფილება ასევე სავალდებულოა იჯარიდან შემოსავლების მიმღები ფიზიკური პირებისთვის, როდესაც მსესხებლის და თანამსესხებლის ჯამური ვალდებულებები არ აღემატება 500,000 ლარს.

ბ) უზრუნველყოფის საშუალების შეფასებისათვის და, მათ შორის, მაღალი ლიკვიდურობის იდენტიფიცირებისათვის, ბანკს უნდა გააჩნდეს შიდა პოლიტიკა, პროცედურები, რომელიც სხვა ფაქტორებთან ერთად გაითვალისწინებს უძრავი ქონების

ტიპს, ზომას, ადგილმდებარეობას, მოკლე ვადაში სარეალიზაციო ფასის მნიშვნელოვანი შემცირების გარეშე რეალიზაციის შესაძლებლობას და სხვა რელევანტურ მახასიათებლებს;გ) ფიზიკურ პირებზე უძრავი ქონებით არაუზრუნველყოფილი სესხების ვადა, გარდა საკრედიტო ბარათებისა, არ უნდა აღემატებოდეს 60 თვეს, ასევე გათვალისწინებული უნდა იყოს სესხის თანხით მიღებული მომსახურეობის და საქონლის სიცოცხლის ხანგრძლივობისა და სესხის ვადიანობის თანაფარდობა;

დ) ამ პუნქტში წარმოდგენილი კოეფიციენტებიდან გადახვევის, არაიდენტიფიცირების შემთხვევაში:

დ.ა) მსესხებლის და თანამსესხებლის ჯამური რისკის პოზიცია, რომელიც არ არის უზრუნველყოფილი უძრავი ქონებით, მათ შორის უზრუნველყოფილი სესხების ის ნაწილი, რომელიც აღემატება უძრავი ქონების სახით არსებული უზრუნველყოფის საშუალების საბაზრო ღირებულებას, უნდა მიეკუთვნოს მაღალი საზედამხედველო რისკის კატეგორიაში შემავალი ერთეულების კლასს და შეიწონოს 150% რისკის წონით საქართველოს ეროვნული ბანკის პრეზიდენტის №100/04 ბრძანებით დამტკიცებული „კომერციული ბანკების კაპიტალის ადეკვატურობის მოთხოვნების შესახებ დებულების“ 42-ე მუხლის შესაბამისად;

დ.ბ) მსესხებლის და თანამსესხებლის ჯამური რისკის პოზიცია, რომელიც უზრუნველყოფილია უძრავი ქონებით, უძრავი ქონების საბაზრო ღირებულების ფარგლებში უნდა მიეკუთვნოს მაღალი საზედამხედველო რისკის კატეგორიაში შემავალი ერთეულების კლასს და შეიწონოს 100% რისკის წონით საქართველოს ეროვნული ბანკის პრეზიდენტის №100/04 ბრძანებით დამტკიცებული „კომერციული ბანკების კაპიტალის ადეკვატურობის მოთხოვნების შესახებ დებულების“ 42-ე მუხლის შესაბამისად;

დ.გ) ამ პუნქტის „დ“ ქვეპუნქტის „დ.ა“ და „დ.ბ“ ქვეპუნქტების მიზნებისათვის ჯამური რისკის პოზიციაში არ გაითვალისწინება საცხოვრებელი უძრავი ქონებით უზრუნველყოფილი რისკის პოზიციების კლასში მოხვედრილი რისკის პოზიციის ის ნაწილი, რომელიც შეიწონება 35% რისკის წონით საქართველოს ეროვნული ბანკის პრეზიდენტის № 100/04 ბრძანებით დამტკიცებული „კომერციული ბანკების კაპიტალის ადეკვატურობის მოთხოვნების შესახებ დებულების“ მე-40 მუხლის შესაბამისად;

დ.დ) ამ პუნქტის „დ“ ქვეპუნქტის „დ.ბ“ ქვეპუნქტის მიზნებისათვის უძრავი ქონების საბაზრო ღირებულება უნდა შემცირდეს რისკის პოზიციის იმ ნაწილით, რომელიც შეიწონება 35% რისკის წონით საქართველოს ეროვნული ბანკის პრეზიდენტის №100/04 ბრძანებით დამტკიცებული „კომერციული ბანკების კაპიტალის ადეკვატურობის მოთხოვნების შესახებ დებულების“ მე-40 მუხლის შესაბამისად;

დ.ე) ამ პუნქტის მიზნებისათვის, როდესაც მსესხებელს და თანამსესხებელს გააჩნია უძრავი ქონებით უზრუნველყოფილი, ან უძრავი ქონებით უზრუნველყოფილი და უძრავი ქონებით არა უზრუნველყოფილი რისკის პოზიციები, უძრავი ქონებით არა უზრუნველყოფილი, მათ შორის უზრუნველყოფილი სესხების ის ნაწილი, რომელიც აღემატება უძრავი ქონების სახით არსებული უზრუნველყოფის საშუალების საბაზრო ღირებულებას, რისკის პოზიციები უნდა მიეკუთვნოს მაღალი საზედამხედველო რისკის კატეგორიაში შემავალი ერთეულების კლასს და შეიწონოს 100% რისკის წონით,

თუკი დაცულია სესხის მომსახურების კოეფიციენტი და დარღვეულია სესხის უზრუნველყოფის კოეფიციენტი უძრავი ქონებით უზრუნველყოფილ სესხებზე, საქართველოს ეროვნული ბანკის პრეზიდენტის № 100/04 ბრძანებით დამტკიცებული „კომერციული ბანკების კაპიტალის ადეკვატურობის მოთხოვნების შესახებ დებულების“ 42-ე მუხლის შესაბამისად.

სტანდარტულად კლასიფიცირებული ძვირფასი ლითონებით და ქვებით უზრუნველყოფილი სესხის თანხისა და უზრუნველყოფის საბაზრო ღირებულების თანაფარდობა არ უნდა აღემატებოდეს 80%-ს. აღნიშნული კოეფიციენტის დათვლისას, გათვალისწინებული უნდა იქნას უზრუნველყოფის უახლესი საბაზრო ღირებულება:

ა) ამ პუნქტის მოთხოვნებიდან გადახვევის შემთხვევაში, მსესხებლის და თანამსესხებლის ჯამური რისკის პოზიციები, რომლებიც უზრუნველყოფილია ძვირფასი ლითონებით და ქვებით უნდა მიეკუთვნოს მაღალი საზედამხედველო რისკის კატეგორიაში შემავალი ერთეულების კლასს და შეიწონოს 150% რისკის წონით საქართველოს ეროვნული ბანკის პრეზიდენტის № 100/04 ბრძანებით დამტკიცებული „კომერციული ბანკების კაპიტალის ადეკვატურობის მოთხოვნების შესახებ დებულების“ 42-ე მუხლის შესაბამისად;

ბ) ამ პუნქტის „ა“ ქვეპუნქტის მიზნებისათვის ჯამური რისკის პოზიციებში არ გაითვალისწინება ოქროთი უზრუნველყოფილი ვალდებულებების ის ნაწილი, რომელიც შეიწონება 0% რისკის წონით საქართველოს ეროვნული ბანკის პრეზიდენტის №100/04 ბრძანებით დამტკიცებული „კომერციული ბანკების კაპიტალის ადეკვატურობის მოთხოვნების შესახებ დებულების“ 45-ე, 52-ე და 58-ე მუხლების შესაბამისად;

გ) ამ პუნქტის მოთხოვნები ვრცელდება იმ სესხებზე, რომლებიც გაცემულია მხოლოდ ძვირფასი ლითონებისა და ქვების სახით არსებული უზრუნველყოფის საშუალების გათვალისწინებით და არ არის ჩატარებული გადამხდელუნარიანობის ანალიზი.

ყველა კომერციულ ბანკს მოეთხოვება საერთო რეზერვის შექმნა თითოეული სტანდარტულად კლასიფიცირებული სესხისათვის სესხის ძირითადი თანხის გადაუხდელი ნაშთის 2%-ის ოდენობით, გარდა:

ა) რეპო გარიგების ფარგლებში წარმოშობილი და სესხის სახით აღრიცხული აქტივისა, რეპო გარიგებით მიღებული ფასიანი ქაღალდის მონეტარულ ოპერაციებში ეროვნულ ბანკთან დაგირავების შემთხვევაში მისაღები სესხის მაქსიმალური თანხის ოდენობით;

ბ) ამავე ბანკში განთავსებული დეპოზიტით უზრუნველყოფილი სესხის ნაწილისა, როდესაც სესხის ვალუტა და დეპოზიტის ვალუტა არის ერთი და იგივე, სესხის ვადა არ აღემატება დეპოზიტის ვადას და დეპოზიტი უპირობოდ აღსრულებადია ბანკის სასარგებლოდ;

გ) საქართველოს ეროვნული ბანკის პრეზიდენტის № 100/04 ბრძანებით დამტკიცებული კომერციული ბანკების კაპიტალის ადეკვატურობის მოთხოვნების შესახებ დებულების 35-ე და 36-ე მუხლებში წარმოდგენილი მრავალმხრივი განვითარების ბანკებისა და საერთაშორისო ორგანიზაციების/ინსტიტუტების მიმართ და მათ მიერ გარანტირებული მოთხოვნებისა, ასევე მათი ფასიანი ქაღალდებით უზრუნველყოფილი სესხები, უზრუნველყოფის საშუალების ღირებულების ფარგლებში და როდესაც

უზრუნველყოფის საშუალება უპირობოდ აღსრულებადია ბანკის სასარგებლოდ;

დ) ეროვნული ბანკის და საქართველოს სახელმწიფოს მიმართ და მათ მიერ გარანტირებული მოთხოვნებისა, ასევე მათი ფასიანი ქაღალდებით უზრუნველყოფილი სესხები უზრუნველყოფის საშუალების ღირებულების ფარგლებში და როდესაც უზრუნველყოფის საშუალება უპირობოდ აღსრულებადია ბანკის სასარგებლოდ;

ე) ამ პუნქტის „ბ“ ქვეპუნქტის მიზნებისათვის დეპოზიტის სესხის უზრუნველყოფის საშუალებად გამოყენებისათვის კომერციულ ბანკს უნდა გააჩნდეს ეროვნული ბანკის თანხმობა საკრედიტო რისკის მიტიგაციის მიზნებისათვის დეპოზიტის გამოყენების თაობაზე საქართველოს ეროვნული ბანკის პრეზიდენტის № 100/04 ბრძანებით დამტკიცებული „კომერციული ბანკების კაპიტალის ადეკვატურობის მოთხოვნების შესახებ დებულების“ შესაბამისად;

ვ) ამ პუნქტის „ბ“, „გ“ და „დ“ ქვეპუნქტის მიზნებისათვის, იმ შემთხვევაში, თუ უზრუნველყოფაში წარმოდგენილი დეპოზიტის, ფასიანი ქაღალდის რეალიზაციის ვალუტა და სესხის ვალუტა არის სხვადასხვა, დეპოზიტის, ფასიანი ქაღალდის ღირებულება გადაანგარიშებული სესხის ვალუტაში ანგარიშგების თარიღისათვის 20%-ით უნდა აღემატებოდეს სესხის თანხას.

სტანდარტულად კლასიფიცირებული სესხი არ უნდა იყოს 30 დღეზე მეტი პერიოდით ვადაგადაცილებული.6.

2.სესხი კლასიფიცირდება **საყურადღებოდ**, თუ:

ა) იგი ადეკვატურად არის დაცული, მაგრამ პოტენციურად სუსტია. მიუხედავად იმისა, რომ სესხის გაცემის დროს მსესხებლის ფინანსური მდგომარეობა და გადახდის უნარი სტაბილური ჩანდა, შემდეგში გამოჩნდა კონკრეტული ნაკლოვანებები და ტენდენციები. იმ შემთხვევაში, თუ ისინი არ გამოსწორდება, შესაძლოა, გაჩნდეს ეჭვი მსესხებლის მიმართ, გააგრძელოს სესხის დროული დაფარვა. ასეთი სესხი ქმნის გაუმართლებელ საკრედიტო რისკს, მაგრამ არა ისეთს, რომ მიენიჭოს კლასიფიკაცია არასტანდარტული იმიტომ, რომ საკრედიტო რისკი მოცემულ მომენტში მცირეა. ასეთი ნაკლოვანებების მაგალითებია ისეთი სიტუაციები, როდესაც საკრედიტო დოკუმენტაცია (ან მათი ნაწილი) დაკარგულია, არასრული ან მოძველებულია; როდესაც კომერციულ ბანკს არ ძალუძს აქტივების შესაბამისად მართვა ან მსესხებელთან სათანადო ურთიერთობა, ან როდესაც მთლიანად უზრუნველყოფილი სესხის შემთხვევაში, გირავნობა ან იპოთეკა სამართლებრივად არ არის სწორად გაფორმებული, გადაცემული ან რეგისტრირებული, ან/და როდესაც არსებობს ინფორმაცია გირავნობის ან იპოთეკის საექვო მდგომარეობასთან ან მის მონიტორინგთან და კონტროლთან დაკავშირებით;

ბ) კომერციული ბანკის განმეორებითი მოთხოვნის მიუხედავად მსესხებელმა ვერ მოახერხა ფინანსური ანგარიშგებების მიწოდება, მათ შორის, საბალანსო უწყისის, მოგება-ზარალის უწყისის, ფულადი სახსრების მოძრაობის უწყისის და სამუშაო ან ბიზნესგეგმის, რაზეც არსებობდა შეთანხმება;

გ) მოსალოდნელია ისეთი მოვლენები მსესხებლის საქმიანობაში ან წარმოებაში, ან ისეთი მიმართულებები ბაზარზე, რომელთა გამოც შესაძლოა, რომ მსესხებლის მომავალი მოგება ან ბიზნესი გახდეს არასტაბილური, ან/და აღმოჩნდეს მნიშვნელოვნად გაუარესებული;

დ) გირავნობასთან ან იპოთეკასთან დაკავშირებული დოკუმენტაცია არ არის სწორად გაფორმებული, ან როდესაც გირავნობა ან იპოთეკა არ არის სწორად რეგისტრირებული, და ამ ორიდან რომელიმე სიტუაციას თან ერთვის გადახდის პირველადი წყაროს საშუალებით ამ ვალის სათანადო დაფარვის დაქვეითებული უნარი;

ე) სესხის ვადაგადაცილებული პროცენტი დაუფარავია და დამატებულია ძირითად თანხაზე;

ვ) ნებისმიერი შეთანხმებული გადახდა ვადაგადაცილებულია 60 დღეზე ნაკლები პერიოდით. თუმცა ასეთი ვადაგადაცილება არ არის ამ კლასიფიკაციის ერთადერთი ან ძირითადი მიზეზი.

ყველა კომერციულ ბანკს მოეთხოვება სპეციალური რეზერვის შექმნა თითოეული საყურადღებოდ კლასიფიცირებული სესხისათვის სესხის ძირითადი თანხის გადაუხდელი ნაშთის 10%-ის ოდენობით.

3. სესხი კლასიფიცირდება **არასტანდარტულად**, თუ:

ა) იგი არაადეკვატურად არის დაცული მსესხებლის კაპიტალითა და გადახდის უნარით, ან/და გირავნობის ან იპოთეკის ღირებულებით. არასტანდარტულად კლასიფიცირებულ სესხს გააჩნია ისეთი სისუსტეები ან პრობლემები, რომლებიც საფრთხეს უქმნის დავალიანების დაფარვას ან საექვოს ხდის მთლიან გადახდას;

ბ) სესხის გადახდის ძირითადი წყაროები, მათ შორის კაპიტალი და მოგება, არ არის საკმარისი ვალის გადასახდელად. შესაბამისად, კომერციულმა ბანკმა უნდა გამოიყენოს გადახდის სხვა წყაროები, როგორიცაა: გირავნობის ან იპოთეკის რეალიზაცია, მსესხებლის სხვა აქტივების გაყიდვა ან მსესხებლის სხვა ვალ(ებ)ის რესტრუქტურირება. ამასთან, არსებობს სხვა ისეთი მნიშვნელოვნად უარყოფითი პირობები, როგორიცაა: ღირებულების მქონე და რეალიზებადი გირავნობის ან იპოთეკის არარსებობა, მსესხებლის აუხსნელი ხანგრძლივი არყოფნა, ან საკუთარი ბიზნესისადმი უყურადღებობა;

გ) საბლანკო ან ნაწილობრივ უზრუნველყოფილ სესხს, როდესაც მისი ძირითადი თანხის ან პროცენტის გადახდა ვადაგადაცილებულია 60 ან მეტი დღით, უნდა მიეცეს არასტანდარტული სესხის კლასიფიკაცია, თუმცა ასეთი ვადაგადაცილება არ არის ამ კლასიფიკაციის ერთადერთი ან ძირითადი მიზეზი;

დ) მთლიანად უზრუნველყოფილ სესხს, როდესაც მისი ძირითადი თანხის ან პროცენტის გადახდა ვადაგადაცილებულია 90 ან მეტი დღით, უნდა მიეცეს არასტანდარტული სესხის კლასიფიკაცია, თუმცა ასეთი ვადაგადაცილება არ არის ამ კლასიფიკაციის ერთადერთი ან ძირითადი მიზეზი.

ყველა კომერციულ ბანკს მოეთხოვება სპეციალური რეზერვის შექმნა თითოეული არასტანდარტულად კლასიფიცირებული სესხისათვის სესხის ძირითადი თანხის გადაუხდელი ნაშთის 30%-ის ოდენობით.

4. სესხი კლასიფიცირდება **საექვოდ**, თუ მას აქვს არასტანდარტულად კლასიფიცირებული სესხის მახასიათებლები, მაგრამ არსებულ პირობებში მისი გადახდა საექვოა ერთ-ერთი ისეთი სისუსტის გამო, როგორიცაა: გარკვეული და მნიშვნელოვანი ფაქტორის არსებობა, რომლიდან გამომდინარეც მოსალოდნელია ნაწილობრივი გადახდა უახლოეს პერიოდში და შესაბამისად, უიმედო კლასიფიკაციის

მინიჭება მოცემულ მომენტში საჭირო არ არის, სანამ ფაქტები უფრო არ გაირკვევა. გარკვეული და მნიშვნელოვანი ფაქტორები მოიცავს ისეთ ფაქტორებს, როგორიცაა სესხის მიმდინარე ნაწილობრივი გადახდა ან გირავნობის (იპოთეკის) დასაკუთრების და გაყიდვის პროცედურების დაწყება და განხორციელება უახლოეს მომავალში, ასევე დამატებითი გირავნობის ან იპოთეკის ჩადების შესაძლებლობა, რითაც სესხი მთლიანად უზრუნველყოფილი გახდება.

საბლანკო ან ნაწილობრივ უზრუნველყოფილ სესხს, როდესაც მისი ძირითადი თანხის ან პროცენტის გადახდა ვადაგადაცილებულია 120 ან მეტი დღით, უნდა მიეცეს საექვო სესხის კლასიფიკაცია, თუმცა ასეთი ვადაგადაცილება არ არის ამ კლასიფიკაციის ერთადერთი ან ძირითადი მიზეზი.

მთლიანად უზრუნველყოფილ სესხს, როდესაც მისი ძირითადი თანხის ან პროცენტის გადახდა ვადაგადაცილებულია 150 ან მეტი დღით, უნდა მიეცეს საექვო სესხის კლასიფიკაცია, თუმცა ასეთი ვადაგადაცილება არ არის ამ კლასიფიკაციის ერთადერთი ან ძირითადი მიზეზი.

ყველა კომერციულ ბანკს მოეთხოვება სპეციალური რეზერვის შექმნა თითოეული საექვოდ კლასიფიცირებული სესხისათვის სესხის ძირითადი თანხის გადაუხდელი ნაშთის 50%-ის ოდენობით.

5.სესხი კლასიფიცირდება **უიმედოდ**, თუ:

- ა) მსესხებლის გადახდისუნარიანობის გამო შეუძლებელია მისი ამოღება ან ამოღებადი თანხა იმდენად მცირეა, რომ იგი კომერციული ბანკის ბალანსზე არ უნდა დარჩეს;
- ბ) გირავნობის ან იპოთეკის მიუხედავად, მისი ძირითადი თანხის ან პროცენტის გადახდა ვადაგადაცილებულია 180 ან მეტი დღით;
- გ) 180-ზე ნაკლები დღით ვადაგადაცილების მიუხედავად, მსესხებლის შესახებ მოპოვებულ ინფორმაციაზე დაყრდნობით, სესხის ამოღება მთლიანად შეუძლებელია ან ამოსაღებად მოსალოდნელი თანხები არ შეესაბამება ამოღებისათვის დახარჯულ დროსა და ხარჯებს.

დანაკარგები სესხებიდან ბალანსზე აისახება იმ საანგარიშგებო პერიოდში, როდესაც დადგინდა, რომ მათი ამოღება შეუძლებელია. მათი საბუღალტრო აღრიცხვა უნდა შეწყდეს და ისინი უნდა ჩამოიწეროს ამავე პერიოდის ბალანსიდან.

ბანკებმა ძალისხმევა უნდა მიმართონ უიმედოდ კლასიფიცირებული სესხების კანონიერად ამოღებისაკენ სათანადო ზომების გამოყენებით, ყველა არსებული გირავნობის ან იპოთეკის დასაკუთრებასთან და გაყიდვასთან დაკავშირებული კანონმდებლობით გათვალისწინებული პროცედურების დაცვის ჩათვლით.

ყველა კომერციულ ბანკს მოეთხოვება სპეციალური რეზერვის შექმნა თითოეული უიმედოდ კლასიფიცირებული სესხისათვის სესხის ძირითადი თანხის გადაუხდელი ნაშთის 100%-ის ოდენობით.

კომერციულ ბანკს უფლება აქვს, მსესხებლის ფინანსური მდგომარეობისა და ამ წესის მე-7, მე-8 და მე-9 მუხლებით გათვალისწინებული სესხების კატეგორიების კრიტერიუმების შესაბამისად, მოახდინოს სესხის კლასიფიკაცია ნაწილობრივ, როგორც არასტანდარტული, საექვო ან უიმედო იმ შემთხვევებში, თუ აღნიშნული სესხი

უზრუნველყოფილი სესხია.

ისეთ შემთხვევაში, როდესაც სესხის ძირითადი თანხის ნაშთის გადაუხდელი ნაწილი გირავნობის ან იპოთეკის საბაზრო ღირებულების ტოლია, კლასიფიკაცია შეიძლება იყოს არასტანდარტული.

ისეთ შემთხვევებში, როდესაც სესხის ძირითადი თანხის ნაშთის გადაუხდელი ნაწილი აღემატება გირავნობის ან იპოთეკის საბაზრო ღირებულებას, კლასიფიკაცია შესაბამისად შეიძლება იყოს საეჭვო ან უიმედო.

დანაწევრებული კლასიფიკაციის შემთხვევაში სესხის არაუზრუნველყოფილი ნაწილის საეჭვოდ კლასიფიკაცია დასაბუთებული უნდა იყოს მკაფიო და სარწმუნო არგუმენტებით.

სხვადასხვა კატეგორიად კლასიფიცირებული სესხების დაფარვისას მათთვის შექმნილი შესაძლო დანაკარგების რეზერვიც ანულირდება, ანუ „ამობრუნება“ ხარჯებიდან. რა თქმა უნდა, ეს ეხება გარეგანსაზე გატანილ ჩამოწერილ სესხებსაც მათი დაფარვის შემთხვევაში. თუმცა, ცხადია, თუ ვერ მოხდა მათი დაფარვა, შექმნილი რეზერვი პირდაპირ ამცირებს ბანკის მოგებას. ამ სისტემის დანერგვის მიზანი სწორედ ის იყო, რომ მომხდარიყო პრობლემური სესხების დროულად იდენტიფიცირება და მათი პრობლემურობა მაშინვე ასახულიყო ბანკის ყველაზე მგრძნობიარე მაჩვენებელზე - მოგება-ზარალზე.

გირაო და იპოთეკის კლასიფიცირება (შეფასება) წარმოებს ორი კატეგორიის მიხედვით:

□ ლიკვიდური უზრუნველყოფა, რომელშიც შედის მთავრობის უპირობო გარანტიები, დაგირავებული ფულადი დეპოზიტები თავისუფლად კონვერტირებადი ვალუტით, სამთავრობო ფასიანი ქაღალდები, გირაოს სახით გადაცემული მვირფასი ლითონების სტანდარტიზებული ზოდები;

□ არალიკვიდური უზრუნველყოფა, რომელშიც შედის უძრავი ქონებისა და მასთან დაკავშირებული იპოთეკა, მოძრავი ქონებისა და მასთან დაკავშირებული უფლებების დაგირავება, კერძო საწარმოების ფასიანი ქაღალდები და სხვ.

რესტრუქტურისებული სესხების კლასიფიკაცია (შეფასება).

ბანკთაშორისი დეპოზიტები და მათი კლასიფიკაცია (შეფასება).

არასასესხო აქტივების კლასიფიკაცია (შეფასება).

აღარ შევუდგებით ყველა კატეგორიის აქტივის დახასიათებას. მთავარია, ვიცოდეთ, რომ ქვეყნის ცენტრალური ბანკი ქმნის აქტივების ცალკეული მუხლების შეფასების სისტემას, რათა თითოეული მათგანი ბალანსში ასახული იყოს რეალური ღირებულებით, მის დაბრუნებასთან დაკავშირებული რისკებიდან გამომდინარე და ამ ყველა რისკის მიხედვით შექმნილი უნდა იყოს შესაბამისი რეზერვი. აღნიშნული მიდგომა უზრუნველყოფს კომერციული ბანკის ბალანსის მუდამ ადეკვატურობას, ანუ მაქსიმალური სიზუსტით უნდა ასახავდეს ბანკის მიერ მოზიდული და საკუთარი სახსრების განთავსების ეფექტიანობასა და მათ დაკარგვასთან დაკავშირებული რისკების მინიმიზაციას.

საქართველოში ეროვნული ბანკის მხრიდან კომერციული ბანკების აქტივების შეფასების მეორე აპრობირებულ მეთოდს წარმოადგენს საერთაშორისო საბანკო

პრაქტიკაში ფართოდ გავრცელებული CAMEL-ის რეიტინგული სისტემის [18] მოდიფიკაცია, კერძოდ, რეიტინგის დისტანციური ვერსია CAEL, რომელიც წარმოადგენს კვარტალურ საზედამხედველო სისტემას. როგორც ვხედავთ, CAEL არ შეიცავს M კომპონენტს (მენეჯმენტის ხარისხი), რადგან მისი დისტანციურად შეფასება რთულია. აღნიშნული სისტემით ბანკების შემოწმებისა და შესაბამისი რეიტინგის მინიჭების მნიშვნელოვან კომპონენტს წარმოადგენს აქტივების ხარისხის შემოწმება.

CAMEL -ის სისტემის მიხედვით, აქტივების ხარისხის ანალიზი მოიცავს კომერციული ბანკის აქტივების სტრუქტურული შემადგენლობის, მისი თითოეული ნაწილის ხარისხს, მათი რისკიანობისა და შემოსავლიანობის შეფასების საკითხებს. სისტემა დაფუძნებულია იმ პოსტულატზე, რომ ბანკის აქტივების ხარისხი ბანკის მუშაობისა და განვითარების ქვაკუთხედი და მისი მაღალი ხარისხი უშუალოდ განაპირობებს ბანკის მოგებიანობას. აქტივების ხარისხის შეფასებისას ყურადღების გამახვილება ხდება ისეთ საკითხებზე, როგორებიცაა:

1. ბანკის აქტივების სტრუქტურის დახასიათება, რისთვისაც გათვალისწინებული უნდა იქნეს:

- ბანკის მემკვიდრეობა და მისი განვითარების ისტორია;
- მიმდინარე ეტაპზე ბანკის ძირითადი საქმიანობისა და ოპერაციების სპეციფიკა და კონცენტრაცია;
- მომავალი განვითარების პრიორიტეტული მიმართულებები.

2. საკრედიტო პორტფელის ხარისხის შეფასება, რისთვისაც აუცილებელია:

- პორტფელის ანალიზი ეკონომიკის სექტორებისა და ვალუტის ჭრილში, ვადიანობისა და გირაოს მიხედვით;
- საკრედიტო პორტფელის რისკის დონის შეფასება, ანუ რამდენად ადეკვატურია საკრედიტო პორტფელთან მიმართებაში სესხების შესაძლო დანაკარგების რეზერვი;
- საკრედიტო პორტფელის დივერსიფიკაცია, ვადიანობის ანალიზი და შეფასება;
- ჩამოწერილი სესხების მოცულობა და მათი ცვლილება შესაბამისი პერიოდის განმავლობაში.

3. ნეგატიურად კლასიფიცირებული სესხების ანალიზი, რისთვისაც შეისწავლება:

- მათი ხვედრითი წილი მთლიან სესხებში, მისი სტრუქტურა და ანალიზი;
- განვლილ პერიოდში მისი ცვლილების სიხშირე და ტენდენციები როგორც კატეგორიების მიხედვით, ისე ვალუტის ტიპისა და ეკონომიკის სექტორების ჭრილში;
- მსესხებელთა კრედიტუნარიანობის გათვალისწინებით ნეგატიური სესხების ზრდის პროგნოზი და მისი გავლენა ბანკის კაპიტალზე.

4. რისკის შეწონვას დაქვემდებარებული აქტივების შეფასება, რისთვისაც აუცილებელია:

- ასეთი აქტივების მოცულობის ცვლილების ანალიზი;
- მის საფუძველზე ბანკის მიერ განხორციელებული ოპერაციების რისკიანობის შეფასება.

5. ბანკის აქტივების სხვა ძირითადი მუხლების დახასიათება, რისთვისაც შეისწავლება:

- შემოსავლიანი აქტივების ბაზის განსაზღვრა, ანალიზი და შეფასება;
- სხვა საკითხები, რომლებიც განაპირობებენ ბანკის აქტივების ხარისხს.

საქართველოს ეროვნული ბანკის მხრიდან კომერციული ბანკების აქტივების ხარისხის ანალიზს, მათ დინამიკაში შეფასებას ემსახურება ასევე მის მიერ 2006 წელს დამტკიცებული „კომერციული ბანკის ფინანსური მდგომარეობის გამჭვირვალობის წესი“.

„გამჭვირვალობის წესის“ მიხედვით, კომერციული ბანკების მიერ პერიოდულად სავალდებულო წესით გამოსაქვეყნებელ ინფორმაციაში შედის 18 ეკონომიკური მაჩვენებელი, რომელთაგან ხუთი აქტივების ანალიზის საშუალებას იძლევა. ეს მაჩვენებლები წარმოაჩენს აქტივების სტრუქტურის, მასში ნეგატიურად კლასიფიცირებული სესხების ხარისხსა და მთლიანი სესხების წლიური ზრდის ტემპს. ამასთან, აღსანიშნავია, რომ სავალდებულო გამოქვეყნებას ექვემდებარება არა მარტო ამ მაჩვენებლების ყოველკვარტალური დონე, არამედ მათი შედარება გასული წლის ანალოგიურ პერიოდთან. ეს მაჩვენებლებია:

უმოქმედო სესხები/ (6.1)
მთლიანი სესხები

სესხების შესაძლო დანაკარგების რეზერვი/ (6.2)
მთლიანი სესხები

უცხოური ვალუტით არსებული სესხები/ (6.3)
მთლიანი სესხები

უცხოური ვალუტით არსებული აქტივები/ (6.4)
მთლიანი აქტივები

მთლიანი სესხები მიმდინარე პერიოდში/ (6.5)

მთლიანი სესხები ერთი წლის წინ
სადაც:

უმოქმედო სესხები - მთლიანი სესხებიდან ბანკის მიერ არასტანდარტული, საექვო და უიმედო კატეგორიად კლასიფიცირებული სესხების ჯამია;
მთლიანი სესხები - საბალანსო უწყისით გათვალისწინებული მთლიანი სესხებია;
სესხების შესაძლო დანაკარგების რეზერვი (სსდრ) - საბალანსო უწყისით გათვალისწინებული სესხების შესაძლო დანაკარგების რეზერვია, რომელიც იქმნება ბანკის მიერ სესხების შესაძლო დანაკარგების დასაფარავად, არაიდენტიფიცირებული და იდენტიფიცირებული ზარალისათვის.

როგორც ვხედავთ, „გამჭვირვალობის წესის“ მოთხოვნებით, აქტივების ხარისხის ანალიზი განსაკუთრებულ აქცენტს აკეთებს კომერციული ბანკების საკრედიტო პორტფელის ხარისხზე. პირველი კოეფიციენტი (6.1) გვიჩვენებს იმ სესხების ხვედრით წილს მთლიან სესხებში, რომლებიც განსაკუთრებით რისკის მატარებელია ბანკისათვის. როგორც განმარტებიდან ვხედავთ, აქ შედის ყველა სესხი, გარდა სტანდარტულად და საყურადღებოდ კლასიფიცირებული, ანუ 2- და 10%-იანად რეზერვირებული სესხებისა.

რაც უფრო დიდია უმოქმედო სესხების ხვედრითი წილი მთლიან საკრედიტო პორტფელში, ან რაც უფრო უარესდება იგი გასულ პერიოდთან მიმართებაში, მით უფრო ცუდია კონკრეტული კომერციული ბანკის აქტივების ხარისხი.

მეორე კოეფიციენტის (6.2) მიზანია, გვიჩვენოს თითოეული სესხისათვის შექმნილი შესაძლო დანაკარგების რეზერვის ჯამური მაჩვენებლის შედარება მთლიანი სესხების ჯამთან. ბუნებრივია, ეს მაჩვენებელი არ შეიძლება იყოს 2%-ზე ნაკლები, თუმცა, რაც უფრო მაღალია იგი ან გაზრდილია გასულ პერიოდთან მიმართებაში, მით უფრო მეტყველებს საკრედიტო პორტფელის არასახარბიელო ხარისხზე.

კოეფიციენტი 6.3 გვიჩვენებს უცხოურ ვალუტაში გაცემული სესხების შედარებას მთლიან სესხებთან. ამ მაჩვენებლების მაღალი დონე მიანიშნებს ბანკში არსებული სავალუტო რისკების ზრდაზე, რომელიც გაცემულ სესხებთანაა დაკავშირებული.

შემდეგი კოეფიციენტი (6.4) გვიჩვენებს ზოგადად უცხოურ ვალუტაში ფორმირებული აქტივების წილს მთლიან აქტივებში და აქტივების საერთო დოლარიზაციის ხარისხს.

ბოლო კოეფიციენტი (6.5) გვიჩვენებს მთლიანი სესხების წლიური ზრდის ტემპს, რომლის განსაკუთრებით მაღალი მაჩვენებელი ნიშნავს იმას, რომ, ერთი მხრივ, ბანკი ეწევა აგრესიული დაკრედიტების პროცესს, მეორე მხრივ, იზრდება რისკები და ბანკი უნდა იყოს განსაკუთრებული ყურადღებისა და დაკვირვების ქვეშ.

თემა 7. საბანკო სისტემის ძირითადი ელემენტების მენეჯმენტის მეთოდოლოგიური საფუძვლები

✧ თემის სტრუქტურა:

- 7.1. კომერციული ბანკის ლიკვიდობის, გადახდისუნარიანობის არსი და მათზე მოქმედი ფაქტორები;
7. 2. კომერციული ბანკის ლიკვიდობის მართვა და შეფასება;
7. 3. კომერციული ბანკის შემოსავლები, ხარჯები და მოგებიანობის შეფასება.

თემის მიზანი:

- 1.გააცნობიეროთ კომერციული ბანკის ლიკვიდობის, გადახდისუნარიანობის არსი და მათზე მოქმედი ფაქტორები;
2. შეისწავლოთ კომერციული ბანკის შემოსავლები, ხარჯები და შეაფასოთ მოგებიანობა

☞ თემის შესწავლის შემდეგ თქვენ შეძლებთ:

- 1.ჩამოაყალიბოთ: კომერციული ბანკის გადახდისუნარიანობაზე მოქმედი ძირითადი ფაქტორები; შეაფასოთ კომერციული ბანკის ლიკვიდობა;
2. შეაფასოთ კომერციული ბანკის ლიკვიდობა;

3. შეისწავლოთ კომერციული ბანკის შემოსავლები და ხარჯები

თემის ძირითადი კონცეფციური და საკვანძო საკითხები :

კომერციული ბანკის ლიკვიდობა და გადახდისუნარიანობა; აქტივების სტრუქტურა და ხარისხი; პასივების სტრუქტურა და ხარისხი; კომერციული ბანკის აქტივებისა და ვალდებულებების შესაბამისობა; კომერციული ბანკის ლიკვიდობის მართვა; კომერციული ბანკის აქტივები შემოსავლიანობის, რისკის დონისა და ლიკვიდობის ხარისხის მიხედვით; ლიკვიდობის მართვის სახსრების, ანუ აქტივების განაწილების მეთოდი; კომერციული ბანკის შემოსავლები და ხარჯები.

7.1. კომერციული ბანკის ლიკვიდობის, გადახდისუნარიანობის არსი და მათზე მოქმედი ფაქტორები

როგორც წინა თავში აქტივების დახასიათებისას აღინიშნა, ანგარიშთა გეგმაში აქტივების აღრიცხვა და დაჯგუფება ზოგიერთ ქვეყანაში ხდება მათი ეკონომიკური შინაარსის მიხედვით, საქართველოში ანგარიშთა გეგმის მნიშვნელოვანი თავისებურებაა ის, რომ აგებულია ლიკვიდურობის პრინციპით. ამ შემთხვევის გარდა, უკვე რამდენჯერმე ვახსენეთ ტერმინები: ლიკვიდობა და გადახდისუნარიანობა და მცირე განმარტებებიც გავაკეთეთ, თუმცა, აღნიშნული საკითხები იმდენად მნიშვნელოვანია, რომ მათ დახასიათებას ცალკე თავი მიეძღვნა.

ნებისმიერი კომერციული ბანკის საქმიანობის ზოგადი შეფასება შესაძლებელია ორი ურთიერთდაკავშირებული ფაქტორით: მოგებიანობა და საიმედოობა, მათ შორის, საიმედოობის განსაზღვრის ორი ძირითადი მაჩვენებელია ცნობილი: ლიკვიდობა და გადახდისუნარიანობა. ლიკვიდობა და გადახდისუნარიანობა არის ის ორი ძირითადი მიზანი, რომელთა მიღწევა განსაკუთრებით პრიორიტეტულია ქვეყნის ცენტრალური ბანკებისათვის თავიანთი ფუნქციების შესრულებისას, როცა ისინი გვევლინებიან სტაბილური საბანკო სისტემის გარანტად და უზრუნველყოფენ მოსახლეობის მხრიდან საბანკო სისტემისადმი ნდობის ამაღლებას. ლიკვიდობა და გადახდისუნარიანობა ასევე არის ბანკის მენეჯმენტისა და აქციონერთა განსაკუთრებული ზრუნვის საგანი, ვინაიდან კომერციული ბანკის ლიკვიდობის პრობლემისა და გადახდისუნარიანობის კრიზისის შემდეგ მისი გაკოტრების პერსპექტივა დგება.

მაინც რა არის კომერციული ბანკის ლიკვიდობა და გადახდისუნარიანობა, მაშინ, როცა ზოგიერთი ამ ტერმინებს საერთოდ აიგივებს? ტერმინი „ლიკვიდობა“ წარმოდგება ლათინური სიტყვისაგან (Liquidus), რაც ნიშნავს თხევადს, დენადს. იგი თავისი

შინაარსით გულისხმობს მატერიალური ფასეულობის ფულად სახსრებად ადვილად რეალიზებადს, მარტივად კონვერტირებადს, სწრაფად გაყიდვადს. ტერმინი „ლიკვიდობა“ ფართოდ გამოყენებადია სხვადასხვა გარემოებაში, მაგალითად, საწარმოს ლიკვიდობა, ბაზრის ლიკვიდობა, ბალანსის ლიკვიდობა, აქტივის ლიკვიდობა, ლიკვიდობის დონე და ა. შ. ჩვენი შესწავლის საგანია ბანკის ლიკვიდობა, რაც მდგომარეობს მის უნარში, დროულად, ანუ დათქმულ ვადაში და სრულად გაისტუმროს ვალდებულებები. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ ესაა ბანკის უნარი, პასუხი აგოს თავის ვალდებულებებზე, ოღონდ აქ აღნიშნულია ორი მნიშვნელოვანი მომენტი: სრულად და დათქმულ ვადაში.

აქტივების ლიკვიდობა შეფარდებითი სიდიდეა, ვინაიდან ნებისმიერი აქტივის გაყიდვა ბოლოს და ბოლოს მაინც შესაძლებელია, მაგრამ მთავარია, რა დროში და რა ფასად. აქტივების ლიკვიდობის ცნების მთავარი შინაარსი აქტივის ფულად გადაქცევის ფასშია, საყოველთაოდ მიღებულია, რომ ყველაზე არალიკვიდური აქტივია უძრავი ქონება, ვინაიდან მას აქვს მაქსიმალური ოდენობის ინდივიდუალური მახასიათებლები და პრაქტიკულად არ ექვემდებარება სტანდარტიზაციასა და უნიფიცირებას. რაც მეტია მახასიათებელი, მით უფრო ძნელდება მყიდველის მოძებნა, რომელსაც დააკმაყოფილებს ყველა თავისი პარამეტრით. აქტივის ფულად გადაქცევის ფასში ვლინდება აქტივსა და მის საბალანსო ღირებულებას შორის სხვაობა, რაც, თავის მხრივ, განაპირობებს ყველა აქტივის განლაგებას ლიკვიდობის კიბეზე ზრდადობის მიხედვით.

პასუხი გავცეთ კიდევ ერთ კითხვას: კონკრეტულად რით გამოიხატება, რომ ბანკი ლიკვიდურია? ბანკის ლიკვიდობა გულისხმობს გარკვეული პერიოდისათვის ვადადამდგარი ვალდებულებების გასტუმრებისათვის, ერთი მხრივ, მის ხელთ არსებული ლიკვიდური სახსრების „საკმარის“ მოცულობას და, მეორე მხრივ, მათი ოპერატიულად მობილიზაციის უნარსა და შესაძლებლობას, აუცილებლობის შემთხვევაში.

ამ შემთხვევაში დაზუსტებას მოითხოვს ტერმინი „ლიკვიდური სახსრები“. როგორც წინა თავიდან გვახსოვს, ბანკის სხვადასხვა აქტივი ლიკვიდობის სხვადასხვა ხარისხით გამოირჩევა, და რაც მეტია მისი ხარისხი, მით მეტია შესაძლებლობა, გარდაიქმნას თავის ღირებულებად ფულად ფორმაში და მინიმალური დანაკარგებით. საქართველოს ეროვნული ბანკი თავისი რეგულაციის საჭიროებისათვის უფრო მკაცრად განმარტავს ლიკვიდურ აქტივებს, რომლის მიხედვითაც, ესაა „ფულადი სახსრები და ისეთი სახის აქტივები, რომლებსაც აქვთ ფულად სახსრებად მყისიერად (სწრაფად) გარდაქმნის შესაძლებლობა“. ქართული რეგულაციით ლიკვიდურ აქტივებში, გარდა ფულადი სახსრებისა (ნაღდი და უნაღდო), შედის მხოლოდ სახელმწიფო ფასიანი ქაღალდები. რა თქმა უნდა, ნებისმიერი აქტივი შეიძლება იქცეს ფულად, უბრალოდ საუბარია, რამდენად სწრაფად და დანაკარგების გარეშე ეს შესაძლებელი. ქართული საბანკო რეგულაციით ასევე ცნობილია მიმდინარე აქტივები, ანუ დაფარვის ერთ თვემდე ვადის მქონე აქტივები.

აქტივების კლასიფიკაციის განხილვისას გავაანალიზეთ ლიკვიდური აქტივების სამი სახეობა:

- მყისიერი ლიკვიდური აქტივები, ანუ ფულადი სახსრები და ისეთი აქტივები, რომლებსაც აქვთ ფულად სახსრებად მყისიერად (სწრაფად) გარდაქმნის შესაძლებლობა

(საქართველოში არსებული პრაქტიკით - ესაა ნაღდი ფული, სახსრები საკორესპონდენტო ანგარიშებზე, ბანკებში განთავსებული დეპოზიტები და სახელმწიფო სავალო ფასიანი ქაღალდები);

- მიმდინარე ლიკვიდური აქტივები - ესაა ის აქტივები, რომელთა დაფარვის (დაბრუნების) ვადა არის 30 დღემდე (გაცემული სესხები და სხვა განთავსებული სახსრები, რომელთა დაფარვამდე დარჩენილია 30 დღემდე);

- გრძელვადიანი ლიკვიდობის სახსრები, ანუ ის აქტივები, რომელთა დაფარვის ვადა აღემატება 30 დღეს.

კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი ასპექტი, რომელიც დაკავშირებულია კომერციული ბანკის ლიკვიდობასთან. ისე არ უნდა გავიგოთ, რომ ლიკვიდობის პრობლემა მხოლოდ მაშინ უდგას ბანკს, როცა დროულად ვერ აბრუნებს დეპოზიტს. მას სახელშეკრულებო ვალდებულება ხომ აქტივების განთავსების შესახებაც აქვს, ანუ ლიკვიდობის პრობლემა მაშინაც გამოიხატება, როცა ბანკი ვერ გასცემს კრედიტს წინასწარ შეთანხმებული პირობებით (ვადა, კრედიტის თანხა, ვალუტა და სხვ.).

თამამად შეიძლება ითქვას, რომ კომერციული ბანკის პრობლემურობის პირველი ნიშანი, „ავადმყოფობის“ პირველი სიმპტომი და გამოვლინება ლიკვიდობაში გაჩენილი პრობლემებია, რომლებიც უმოკლეს ვადაში უნდა აღმოიფხვრას და მიღებულ იქნეს ზომები, რათა აღნიშნული მდგომარეობა აღარ განმეორდეს. ადვილი მისახვედრია, რომ ბანკისათვის, რომელსაც ექმნება ლიკვიდობის პრობლემები, პირველი ნეგატიური შედეგია მისი მოქმედების არეალის შეზღუდვა, ანუ იგი არათუ ვეღარ მონაწილეობს მძაფრ კონკურენტულ ბრძოლაში, არამედ უწევს უარის თქმა მომგებიანი და ხელსაყრელი პროექტების დაფინანსებაზე. ამას გარკვეული პერიოდის შემდეგ მოჰყვება მისი კლიენტების უკმაყოფილება, იმიჯის შელახვა და შემდეგ კლიენტების დაკარგვა, რაც კიდევ უფრო ამწვავებს შექმნილ მდგომარეობას.

ამის საპირისპიროდ, უნდა ითქვას, რომ კომერციული ბანკის ლიკვიდობა, ანუ მისი უნარი დროულად და სრული მოცულობით შეასრულოს ნაკისრი ვალდებულებები, ქმნის მისი ნორმალური ფუნქციონირების მყარ საფუძველს. საბანკო ლიკვიდობის მნიშვნელობა გამომდინარეობს ორი ძირითადი მიმართულებიდან:

1. საბანკო ლიკვიდობა უზრუნველყოფს კლიენტების მხრიდან ფულზე მოთხოვნას, რათა განახორციელონ გადახდები, ასევე მიიღონ კრედიტი;
2. საბანკო ლიკვიდობა პირდაპირ კავშირშია ბანკის იმიჯთან (რეპუტაციასთან) და სტაბილური ლიკვიდობა მას აძლევს კონკურენტულ ბრძოლაში წარმატების კარგ შანსებს.

თუ ჩავუღრმავდებით საკითხს, დავინახავთ, რომ ბანკის ლიკვიდობა განისაზღვრება მისი პასივებისა და აქტივების ვადების მიხედვით დაბალანსებით. რაც უფრო ახლოსაა ვადების მიხედვით დაჯგუფებული პასივებისა და აქტივების მოცულობები ერთმანეთთან (მაგალითად, მოთხოვნამდე, ერთკვირიანი, ერთთვიანი და ა.შ.), მით უფრო ლიკვიდურია ბანკი.

საბანკო ლიკვიდობაზე ალბათ მხოლოდ დადებითი მომენტების წინ წამოწევა არ იქნებოდა მართებული, რა თქმა უნდა, ლიკვიდობის პრობლემა, ანუ დეფიციტური ლიკვიდობა, მეტად სერიოზული პრობლემაა, მაგრამ ეს არ ნიშნავს, რომ „ბევრი“ ლიკვიდური აქტივი, ანუ ჭარბი ლიკვიდობა კარგია. თუ გავითვალისწინებთ იმას, რომ

ლიკვიდური აქტივები ეს „არამუშა“ აქტივებია და მათ უმეტეს ნაწილს შემოსავალი არ მოაქვს, ან თუ მოაქვს, იგი ბევრად ნაკლებია „მუშა“ აქტივების შემოსავლიანობაზე, გასაგები ხდება, რომ ჭარბი ლიკვიდობა ხანგრძლივი პერიოდის განმავლობაში ცხადყოფს მენეჯმენტის უუნარობას, მაქსიმალურად გამოიყენოს თავის ხელთ არსებული რესურსები შემოსავლების გასაზრდელად.

უფრო მეტიც, კომერციული ბანკების აქტივებში ლიკვიდური აქტივების მეტისმეტად დიდი ხვედრითი წილი მნიშვნელოვნად ამცირებს ბანკის მოგებიანობას. ბანკი მოიზიდავს სახსრებს დეპოზიტების სახით, თუ ამ მოზიდულ სახსრებს ბანკი დატოვებს სალაროში ნაღდი ფულის სახით და საკორესპონდენტო ანგარიშზე, მაშინ ეს იქნება ყველაზე საიმედო დაბანდება და ბანკს ექნება ლიკვიდური აქტივების დიდი ხვედრითი წილი, მაგრამ განსაზღვრული პერიოდის შემდეგ აუცილებელია არა მარტო დეპოზიტის, არამედ მასზე დარიცხული პროცენტის დაბრუნება. ბანკი დააბრუნებს დეპოზიტს, მაგრამ ვერ გასცემს პროცენტს, რადგანაც მას არავინ გადაუხდის პროცენტს სალაროში ნაღდი ფულის შენახვისათვის, პირიქით, ამისათვის იგი დამატებით ხარჯებს გასწევს. ხანგრძლივი პერიოდის განმავლობაში ზარალიანი ბანკი ვერ შეძლებს შეასრულოს სადეპოზიტო ხელშეკრულების პირობები და გადაიხადოს პროცენტები, ეს კი ლიკვიდობის პრობლემის გაჩენას ნიშნავს. ანუ მეტისმეტად ჭარბი ლიკვიდობა ხანგრძლივი პერიოდის განმავლობაში - ესაა ხარჯების ზრდა და შემოსავლების შემცირება. ეს ფაქტი იმაზე მეტყველებს, რომ ბანკის ლიკვიდური აქტივების გაზრდა ავტომატურად არ იწვევს თვითონ ბანკის ლიკვიდობის ამაღლებას. ყოველივე ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, კომერციული ბანკის წარმატებული მენეჯმენტი გულისხმობს ოქროს შუალედის ძებნას ლიკვიდობის დეფიციტსა და ჭარბ ლიკვიდობას შორის.

რაც შეეხება კომერციული ბანკის გადახდისუნარიანობას, იგი ითვალისწინებს ბანკის შესაძლებლობას, დროულად და სრულად გაისტუმროს ყველა ვალდებულება.

მიუხედავად ლიკვიდობისა და გადახდისუნარიანობის ცნებების მსგავსებისა, მათ შორის განსხვავება არსებობს და მისი დანახვა აუცილებელია. კერძოდ, მხედველობაში უნდა ვიქონიოთ ის, რომ ლიკვიდობა ვალდებულებების დროული დაფარვის შესაძლებლობაა, ხოლო გადახდისუნარიანობა - ვალდებულებების შესრულებისათვის პირობების შექმნა. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, ლიკვიდობის დროებითი არარსებობის შემთხვევაში ბანკს შეუძლია არ დააბრუნოს დეპოზიტი დღეს და გადაიხადოს ჯარიმა დაყოვნებისათვის. თუმცა, იგი რჩება გადახდისუნარიანად, ვინაიდან სახსრების შემოსვლის შემდეგ შეასრულებს ვალდებულებებს და აღადგენს ლიკვიდობას. აღნიშნულიდან გამომდინარე, გადახდისუნარიან ბანკად იგულისხმება ის ბანკი, რომელსაც შეუძლია ადრე თუ გვიან შეასრულოს ვალდებულებები. ლიკვიდურია ბანკი, რომელიც მოცემული მომენტისათვის ასრულებს ყველა ვალდებულებას.

ლიკვიდობასა და გადახდისუნარიანობას შორის განსხვავების თვალსაჩინოებისათვის გავიხსენოთ ცნობილი ფინანსური „პირამიდა“, რომლის შემთხვევაშიც ვალდებულებების დაფარვა გადახდის ვადის დადგომისთანავე ხორციელდება მოზიდული სახსრების მეშვეობით. ამასთან, „პირამიდული“ სისტემა ლიკვიდურია (პირველ ეტაპზე), სანამ ახალი სახსრების მოზიდვაა შესაძლებელი, მაგრამ არაგადახდისუნარიანია, ვინაიდან ფულადი ნაკადების შეწყვეტისთანავე ასეთი

სისტემა არალიკვიდური ხდება.

როგორც ვხედავთ, ლიკვიდობასა და გადახდისუნარიანობას შორის მიზეზშედეგობრივი კავშირია. არალიკვიდობასა და გადახდისუნარიანობას შორის სიტუაციის შეუსაბამობა დიდხანს ვერ გაგრძელდება, რადგან შეუსრულებელ ვალდებულებებზე ჯარიმების მოცულობა ყოველდღიურად გაიზრდება, შეილახება რეპუტაცია, რასაც მოჰყვება მომგებიანი პროექტებისა და კლიენტების დაკარგვა და ა. შ. დადგენილი ზღვარის მიღწევის შემდეგ არალიკვიდობა მიგვიყვანს გადახდისუნარიანობამდე, ვინაიდან ვალდებულებები უფრო სწრაფად გაიზრდება, ვიდრე აქტივები. ამ შემთხვევაში, თუკი ბანკმა შეძლო ლიკვიდობის აღდგენა ამ ზღვრამდე მისვლამდე, მაშინ ლიკვიდობის კრიზისი დროებითი ხასიათის მატარებელი იქნება. წინააღმდეგ შემთხვევაში ბანკი ლიკვიდობის კრიზისიდან გადახდისუნარიანობის კრიზისში გადავა.

მოკლედ თუ შევაჯამებთ, ლიკვიდობა არის ბანკის უნარი, მოცემული ტარილისათვის (მაგალითად: ხვალ, თვის ბოლოს ან წლის ბოლოს) სრულად შეასრულოს იმ პერიოდისათვის ვადადამდგარი ვალდებულებები, ხოლო გადახდისუნარიანობა - ესაა მისი შესაძლებლობა, იმავე ვადაში სრულად გაისტუმროს ყველა ვალდებულება, ანუ მისი ბალანსის აქტივები მეტია ვალდებულებებზე (პასივებს მინუს კაპიტალი). როგორც ვხედავთ, შეიძლება მოცემულ მომენტში ბანკი იყოს არალიკვიდური, მაგრამ ეს ავტომატურად არ ნიშნავს მის არაგადახდისუნარიანობას, ისევე როგორც დღეს არსებული ლიკვიდობა არ ნიშნავს, რომ ბანკი გადახდისუნარიანია.

მას შემდეგ, რაც გავეცანით ლიკვიდობისა და გადახდისუნარიანობის არსსა და მათ მნიშვნელობას კომერციული ბანკის საიმედოობისა და მდგრადობის უზრუნველყოფისათვის, შევეხოთ იმ ფაქტორებს, რომლებიც გავლენას ახდენენ მათზე. მარტივი შეფასებით ეს ფაქტორები სამი ტიპისაა: მაკროეკონომიკური, ქვეყნის შიდა და შიდა საბანკო. ბუნებრივია, მათი გავლენა როგორც მთლიანად საბანკო სისტემის, ისე კონკრეტული კომერციული ბანკის ლიკვიდობასა და გადახდისუნარიანობაზე შეიძლება იყოს დადებითი და უარყოფითი.

1) მაკროეკონომიკურ ფაქტორებს, რომლებიც გავლენას ახდენენ კომერციული ბანკების ლიკვიდობასა და გადახდისუნარიანობაზე, მიეკუთვნება: ვითარება საერთაშორისო საფინანსო ბაზრებზე და რეგიონის პოლიტიკურ-ეკონომიკური მდგომარეობა. დავახასიათოთ ისინი მოკლედ:

□ ვითარება საერთაშორისო საფინანსო ბაზრებზე გავლენას ახდენს ცალკეული ქვეყნების კომერციული ბანკების ლიკვიდობასა და გადახდისუნარიანობაზე, ვინაიდან ეს ბაზრები ითვლებიან საკრედიტო რესურსების, განსაკუთრებით - ბანკთაშორისი კრედიტების მსხვილ კრედიტორებად. საერთაშორისო საფინანსო ბაზრები მეტად მგრძნობიარენი არიან მსოფლიო საბაზრო კონიუნქტურის ცვლილებისადმი, ხოლო, თავის მხრივ, ისინი გავლენას ახდენენ სხვა ქვეყნებში საბანკო კრედიტების ფასსა და ხელმისაწვდომობაზე;

□ რეგიონის პოლიტიკურ-ეკონომიკური მდგომარეობა, გეოპოლიტიკური ვითარება, ბუნებრივია, შეიძლება გახდეს როგორც დადებით, ისე მკვეთრად ნეგატიური გავლენის მქონე ქვეყნის კომერციული ბანკების ლიკვიდობასა და გადახდისუნარიანობაზე.

2) ქვეყნის შიდა ფაქტორებია ქვეყნის პოლიტიკურ-ეკონომიკური მდგომარეობა, ფასიანი ქაღალდების ბაზრის განვითარების დონე, საბანკო სისტემისა და ბანკთაშორისი დაკრედიტების განვითარების ხარისხი, ქვეყნის ცენტრალური ბანკის ფულად-საკრედიტო რეგულირების ინსტრუმენტების მოქნილობა და ცენტრალური ბანკის საზედამხედველო ფუნქციის ქმედუნარიანობა. მოკლედ დავახასიათოთ ისინი:

□ ქვეყნის პოლიტიკურ-ეკონომიკური მდგომარეობა, განსაკუთრებით კი მისი მკვეთრი ცვლილებები, ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი განმსაზღვრელი ფაქტორია, რომელიც ზოგადად გავლენას ახდენს მთელი ქვეყნის საბანკო სისტემის ლიკვიდობისა და გადახდისუნარიანობის დონეზე. ამის კარგი მაგალითია 2008 წლის აგვისტოს ცნობილი მოვლენების ნეგატიური გავლენა საბანკო სისტემის ლიკვიდობაზე, როცა მხოლოდ აგვისტოში საბანკო სისტემის ფულადი სახსრები, ანუ ლიკვიდური აქტივები, 26%-ით შემცირდა, სულ რაღაც სამ თვეში ბანკების აქტივებმა 12%-ით, ანუ 1 მლრდ ლარით იკლო, რაც მეტწილად ლიკვიდური აქტივების ხარჯზე მოხდა;

□ ფასიანი ქაღალდების ბაზრის განვითარების დონე, როგორც საბანკო სისტემის კონკურენტი ფულადი კაპიტალის ბაზარზე, ასევე მნიშვნელოვანი ფაქტორია, და მოქნილ ინსტრუმენტს წარმოადგენს კომერციული ბანკების ლიკვიდობის მართვისას;

- საბანკო სისტემისა და ბანკთაშორისი დაკრედიტების განვითარების ხარისხი პირდაპირ გავლენას ახდენს კომერციული ბანკების რესურსების ხელმისაწვდომობასა და ფასზე. ერთი ან რამდენიმე კომერციული ბანკის ლიკვიდობისა და გადახდისუნარიანობის პრობლემამ შეიძლება სხვა, ჯანსაღ ბანკებსაც შეუქმნას კრიზისული მდგომარეობა;

- ქვეყნის ცენტრალური ბანკის ფულად-საკრედიტო რეგულირების ინსტრუმენტების მოქნილობის გავლენა კარგად გამოჩნდება, თუ გავიხსენებთ საქართველოს ეროვნული ბანკის როლს 2008 წლის აგვისტოს მოვლენებისას. რომ არა საქართველოს ეროვნული ბანკის მიერ გატარებული ღონისძიებები, ქართულ კომერციულ ბანკებს საკუთარი ძალებით ძალიან გაუჭირდებოდათ შექმნილი მდგომარეობიდან გამოსვლა. კერძოდ, აგვისტოში ეროვნულმა ბანკმა განაცხადა თავისი სავალუტო რეზერვების გახსნის მზადყოფნის შესახებ საბანკო სისტემის ლიკვიდობის შესანარჩუნებლად და დაიწყო ერთკვირიანი რეფინანსირების სესხების გაცემა კომერციულ ბანკებზე რეფინანსირების განაკვეთის ეტაპობრივ შემცირებასთან ერთად. დროული და ეფექტიანი გამოდგა კომერციული ბანკების სავალდებულო ლიკვიდობის ნორმატივის 30%-დან 20%-მდე, ხოლო მინიმალური სარეზერვო მოთხოვნები ჯერ 13%-დან 10%-მდე, ხოლო სექტემბრის ბოლოს 5%-მდე შემცირება, რაც შენარჩუნებულ იქნა 2010 წლის აპრილამდე;

- ცენტრალური ბანკის საზედამხედველო ფუნქციის ქმედუნარიანობა დიდ როლს ასრულებს კომერციული ბანკების ლიკვიდობისა და გადახდისუნარიანობის უზრუნველყოფისათვის, გამომდინარე მისი ერთ-ერთი მთავარი ფუნქციიდან. ცენტრალური ბანკები აწესებენ სპეციალურ სავალდებულო ნორმატივებს, რომლებიც ავალდებულებენ კომერციულ ბანკებს, შექმნან ლიკვიდური აქტივების მინიმალური დონე (მაგალითად, ზემოაღნიშნული სავალდებულო ლიკვიდობის ნორმატივი).

3) შიდა საბანკო ფაქტორები ზემოაღნიშნული ფაქტორებიდან ალბათ ყველაზე მნიშვნელოვანია და გულისხმობს კონკრეტული ბანკის მდგომარეობას, კერძოდ:

ადეკვატური კაპიტალი, აქტივების სტრუქტურა და ხარისხი, პასივების სტრუქტურა და ხარისხი, აქტივებისა და ვალდებულებების ვადების მიხედვით შესაბამისობა, ბანკის იმიჯი და მოქნილი მენეჯმენტი. მათ შორის:

□ ადეკვატური კაპიტალი, გამომდინარე მისი ფუნქციებიდან, განსაკუთრებით დაცვითი ფუნქციიდან, მნიშვნელოვნად განსაზღვრავს კომერციული ბანკის ლიკვიდობისა და გადახდისუნარიანობის დონეს. ადეკვატური კაპიტალი, მისი სტრუქტურა, რეზერვებისა და გაუნაწილებელი მოგების წილი მთლიან კაპიტალში უზრუნველყოფს პრობლემების მინიმიზებას ლიკვიდობის კრიზისის დროს;

□ აქტივების სტრუქტურა და ხარისხი არის მთავარი ინდიკატორი, რომლის გაანალიზებაც გვამღევს პირველად ინფორმაციას კომერციული ბანკის ლიკვიდობის პრობლემურობის შესახებ. მაგალითისათვის, განვიხილოთ სამი პირობითი ბანკის აქტივების სტრუქტურა და შევაფასოთ ისინი (ცხრ. №7.1.). მნიშვნელობა არ აქვს, თუ რა მოცულობისაა ეს აქტივები, ანუ რომელი ბანკია უფრო დიდი, განვიხილოთ მათი სტრუქტურა - თითოეული აქტივის ხვედრითი წილი მთლიან აქტივებში. როგორც ვხედავთ, ბანკ A-ს აქტივებში ლიკვიდური აქტივების (პირველი ოთხი ელემენტი) ხვედრითი წილი 15%-ია, ანუ მინიმალურია, ბანკ B-ს შემთხვევაში გვაქვს 30%, ანუ ზომიერი დონე, ხოლო ბანკი C ხასიათდება ჭარბი ლიკვიდობით - 56%. შესაბამისად, „მუშა“ აქტივები ამ ბანკებში უკუპროპორციულია - 73%, 62% და 51%. ბუნებრივია, ბანკ A-ს უკვე აქვს ლიკვიდობის პრობლემა ან მალე დადგება ამის წინაშე და საფრთხე ემუქრება მის გადახდისუნარიანობასაც. ბანკ C -ს აქტივები ხასიათდება ჭარბი ლიკვიდობით, ანუ მასში მინიმალურია „მუშა“ აქტივების ხვედრითი წილი, რაც მენეჯმენტის არაეფექტიანობაზე ან „ზედმეტ სიფრთხილეზე“ მეტყველებს. ბანკ B-ს აქვს ყველაზე ზომიერი ლიკვიდობისა და, შესაბამისად „მუშა“ აქტივების ყველაზე ოპტიმალური დონე;

ცხრ. №7.1. სამი პირობითი კომერციული ბანკის აქტივების სტრუქტურა (ხვედრითი წილი %)

N	აქტივები	ბანკი A	ბანკი B	ბანკი C
1	ნაღდი ფული	4	5	6
2	სახსრები სეზ-ში	5	10	15
3	სახსრები სეზ-ში	3	10	25
4	ფასიანი ქაღალდები	3	5	10
5	წმინდა სესხები	60	50	40
6	ინვესტიციები	10	7	1
7	წმინდა ფიქსირებული აქტივები	10	8	2
8	სხვა აქტივები	5	5	1
	მთლიანი წმინდა აქტივები	100	100	100
	ლიკვიდური აქტივები (1, 2, 3, 4)	15	30	56
	„მუშა“ აქტივები (4, 5, 6)	73	62	51

• პასივების სტრუქტურა და ხარისხი, ანუ მისი რესურსების მდგომარეობა, გვიჩვენებს, თუ რამდენად სტაბილური და გრძელვადიანია მათი რესურსები, რამდენია მათში მოთხოვნამდე, ანუ არასტაბილური დეპოზიტების წილი, აქვს თუ არა

სუბორდინირებული ვალდებულებები და როგორია მისი კაპიტალური ბაზა. ამის საილუსტრაციოდ, აქტივების მსგავსად, მოვახდინოთ სამი პირობითი ბანკის პასივების სტრუქტურის ანალიზი (ცხრ. №7.2.). მარტივი ანალიზი საშუალებას გვაძლევს დავასკვნათ, რომ პირობითი ბანკები მნიშვნელოვნად განსხვავდებიან ერთმანეთისგან. ბანკ A-ს პასივებში დიდი ხვედრიტი წილით გამოირჩევა არასაბანკო დეპოზიტები, მათ შორის, მოთხოვნამდე, მინიმალურია სხვა ბანკების სახსრები და რესურსები მოზიდული საკუთარი ფასიანი ქაღალდების ემისიით, არ გააჩნია სუბორდინირებული ვალდებულებები და შედარებით ოპტიმალურია საკუთარი კაპიტალის დონე. ბანკ B-ს სტრუქტურაში თანაბრადაა წარმოდგენილი ყველა შესაძლო წყარო და საკმაოდ მაღალია სუბორდინირებული ვალდებულებებისა და კაპიტალის ხვედრიტი წილი. რაც შეეხება ბანკ C-ს, იგი ნაკლებ ორიენტირებულია არასაბანკო დეპოზიტებზე და უფრო საბანკო დეპოზიტებითა და სუბორდინირებული ვალდებულებებითაა წარმოდგენილი, შედარებით ნაკლებია მისი კაპიტალის მოცულობაც. როგორც ვხედავთ, ბანკები - A და C არიან მნიშვნელოვნად დამოკიდებულნი ერთ ან რამდენიმე წყაროზე და უფრო დიდი რისკის ქვეშ არიან, მაშინ, როცა ბანკი B რესურსების წყაროების დივერსიფიკაციით და კაპიტალის მაღალი ადეკვატურობით გამოირჩევა;

ცხრ. №7.2. სამი პირობითი კომერციული ბანკის პასივების სტრუქტურა (ხვედრიტი წილი %)

N	პასივები	ბანკი A	ბანკი B	ბანკი C
1	დეპოზიტები მოთხოვნამდე	60	35	20
2	ვადიანი დეპოზიტები	15	20	25
3	სხვა ბანკების სახსრები	9	10	30
4	საკუთარი სავალ ფასიანი ქაღალდები	0	6	2
5	სხვა ვალდებულებები	1	2	3
6	სუბორდინირებული ვალდებულებები	0	7	10
7	საკუთარი კაპიტალი	15	20	10
	მთლიანი პასივები	100	100	100
	არასაბანკო დეპოზიტები	75	55	45
	ბანკების სახსრები და საკუთარი ფასიანი ქაღალდები	9	16	38
	სუბორდინირებული სახსრები და კაპიტალი	15	27	14

• აქტივებისა და ვალდებულებების ვადების მიხედვით შესაბამისობა არის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ფაქტორი, რომელიც განსაზღვრავს კომერციული ბანკის ლიკვიდობისა და გადახდისუნარიანობის დონეს.

ისევ განვიხილოთ რამდენიმე პირობითი ბანკის მაგალითი, რომელიც საშუალებას მოგვცემს, არათუ თვალსაჩინოდ ვნახოთ, რა იგულისხმება ამ ფაქტორში, არამედ შევადაროთ მისი ორი შესაძლო ტიპური სურათი (ცხრ. №7.3.). როგორც ვხედავთ, ორი ბანკის კარდინალურად განსხვავებული სურათი გვაქვს. ბანკ A-ს შემთხვევაში სახეზეა პრობლემური მდგომარეობა, როცა რესურსების უმეტესი ნაწილი (75%) მოკლევადიანია, მაშინ, როცა მოკლევადიან აქტივებში მხოლოდ 30%-ია განთავსებული. შესაბამისად, გამოდის, რომ ბანკმა მოიზიდა მოკლევადიანი რესურსები

და განათავსა ისინი გრძელვადიან აქტივებში, რაც მას სერიოზულ გადახდისუნარიანობის პრობლემას შეუქმნის პირველივე ლიკვიდობის კრიზისის დადგომისას. საპირისპირო სურათია ბანკ B-ს შემთხვევაში, როცა აქტივების ვალდებულებების ვადები შესაბამისობაშია აქტივების ვადებთან. რა თქმა უნდა, უფრო ღრმა ანალიზის დროს ხდება მოცულობების შესაბამისობის განსაზღვრაც, რითაც თვალსაჩინო ხდება „გეპ“-ის, „გარღვევის“ (გაპ) მოცულობის დადგენა ვადის თითოეული ჯგუფის მიხედვით (ე. წ. „გეპ“-ის კონცენტრაცია). საინტერესოა აღინიშნოს, რომ ზოგიერთ ლიტერატურაში განმარტებული ბანკის ლიკვიდობა „განისაზღვრება მისი აქტივებისა და პასივების დაბალანსებით, მოზიდვებისა და განთავსების ვადების შესაბამისობის ხარისხით“, სწორედ ჩვენ მიერ განხილულ მაგალითს გულისხმობს;

ცხრ. №7.3. ორი პირობითი კომერციული ბანკის აქტივებისა და ვალდებულებების ვადების მიხედვით შესაბამისობა (ხვედრითი წილი %)

		ვადა		
ბანკი A	ბანკი B		ბანკი A	ბანკი B
5	5	მოთხოვნამდე	40	10
0	5	7 დღემდე	10	5
10	10	30 დღემდე	10	10
5	10	1-დან 3 თვემდე	5	10
10	10	3-დან 6 თვემდე	10	10
5	10	6-დან 12 თვემდე	10	15
10	15	1-დან 2 წლამდე	10	10
25	15	2-დან 5 წლამდე	5	15
30	20	5 წელზე მეტი ვადით	0	15
100	100	სულ	100	100

30	40	მოკლევადიანი (6 თვემდე)	75	45
15	25	საშუალოვადიანი (6 თვითან 2 წლამდე)	20	25
55	35	გრძელვადიანი (2 წლიდან)	5	30

ბანკის იმიჯი - რაც უფრო მაღალი რეიტინგი აქვს ბანკს, მით უფრო იზრდება მისი შესაძლებლობები, მიიღოს რესურსი სასურველ ვადაში და საჭირო მოცულობით, როგორც დამტკიცებული საკრედიტო ლიმიტის ფარგლებში, ისე მოთხოვნისთანავე. გამომდინარე აქედან, ბანკებმა უნდა იზრუნონ საკუთარი რეპუტაციისა და იმიჯის ზრდაზე როგორც ქვეყნის შიგნით, ისე საერთაშორისო ბაზარზე;

• მოქნილი მენეჯმენტი, ანუ კვალიფიციური დირექტორები, რომლებიც ხელმძღვანელობენ საკუთარი გამოცდილებით და ბანკში არსებული მოქნილი პროცედურებით არის აუცილებელი ფაქტორი, რომელიც უზრუნველყოფს კომერციული ბანკის ლიკვიდობის მართვას და მისი გადახდისუნარიანობის თავიდან აცილებას. ყველაზე მთავარი მაინც არის ის, რომ უმაღლეს მენეჯმენტს სრულად უნდა ჰქონდეს გაცნობიერებული ბანკის ლიკვიდობის მართვის ეფექტიანი სისტემების არსებობის აუცილებლობა.

როგორც ვხედავთ, საბანკო სისტემისა და კონკრეტული კომერციული ბანკის ლიკვიდობის დონესა და გადახდისუნარიანობაზე უამრავი ფაქტორი ახდენს გავლენას. მათ შორის არის როგორც ობიექტური (მაკროეკონომიკური და ქვეყნის შიდა), ისე

სუბიექტური (შიდა საბანკო) ფაქტორები. ბანკის ხელმძღვანელობას ხელთ უნდა ეპყრას ლიკვიდობაზე მოქმედი არა მარტო სუბიექტური ფაქტორების მართვის სადავეები, არამედ მზად უნდა იყოს ობიექტური ფაქტორების ნეგატიური გავლენის თავიდან ასაცილებლად მინიმალური დანაკარგებით, რასაც რეალურად ლიკვიდობის მართვა ეწოდება.

7.2. კომერციული ბანკის ლიკვიდობის მართვა და შეფასება

კომერციული ბანკების მიერ ლიკვიდობის მართვა საბანკო მენეჯმენტის უმნიშვნელოვანესი ელემენტია და გულისხმობს ღონისძიებათა კომპლექსს, რომელიც მიმართულია, ერთი მხრივ, საბანკო სისტემის, მეორე მხრივ კი, ცალკეული კომერციული ბანკების ლიკვიდობის უზრუნველყოფისაკენ. აქედან გამომდინარე, ლიკვიდობის მართვა შეიძლება განვიხილოთ ორი მიმართულებით: ცენტრალური ბანკის მხრიდან საბანკო სისტემის ლიკვიდობის მართვა და თითოეული კომერციული ბანკის მიერ საკუთარი ლიკვიდობის მართვა. ბუნებრივია, განსხვავებულია ამ ორი მიმართულების მიზანი, მეთოდები, ინსტრუმენტები და თვითონ ლიკვიდობის მართვის პროცესი.

როცა ვამბობთ, რომ ქვეყნის ცენტრალური ბანკი უზრუნველყოფს საბანკო სისტემის ლიკვიდობას, ბუნებრივია, ეს გულისხმობს ასევე ყველა ცალკეული საკრედიტო ორგანიზაციის ლიკვიდობას. აქედან გამომდინარე, ცენტრალური ბანკი უზრუნველყოფს ლიკვიდობის შენარჩუნების ხელშემწყობ გარემოსა და ოპერატიული პრევენციის ინსტრუმენტების ნაკრების არსებობას აუცილებლობის შემთხვევაში. ასევე, ცენტრალური ბანკი ადგენს ლიკვიდობის დაცვის სავალდებულო ნორმატივებს საკრედიტო ორგანიზაციებისათვის და აწესებს მათი კონტროლის მექანიზმებს.

საბანკო სისტემის ლიკვიდობის შენარჩუნება საქართველოს ეროვნული ბანკის ერთ-ერთი მთავარი ამოცანაა. აქედან გამომდინარე, ეროვნული ბანკის მხრიდან საბანკო სისტემის ლიკვიდობის მართვის მთავარი პრიორიტეტი ბანკთაშორის ფულად ბაზარზე მოკლევადიანი საპროცენტო განაკვეთის რეგულირებაა, რითაც იგი აღწევს თავის ძირითად მიზანს - ფასების სტაბილურობას. აღნიშნული მიიღწევა იმით, რომ ეროვნული ბანკი გავლენას ახდენს მოკლევადიან საპროცენტო განაკვეთებზე, რომელთა ცვლილება გადაეცემა უფრო გრძელვადიან განაკვეთებს და, საბოლოო ჯამში, გავლენას ახდენს ერთობლივ მოთხოვნასა და ფასებზე.

თავდაპირველად, ბანკთაშორის მოკლევადიან ფულად ბაზარზე სასურველი საპროცენტო განაკვეთის მისაღწევად ეროვნული ბანკი ახდენს ლიკვიდობაზე მოთხოვნის პროგნოზირებას. ამის შემდეგ იგი რეფინანსირების ოპერაციების მეშვეობით მიაწვდის ბაზარს ლიკვიდობას (მოკლევადიან კრედიტებს) იმ მოცულობით, რაც უზრუნველყოფს ფულად ბაზარზე სასურველი საპროცენტო განაკვეთის (მონეტარული პოლიტიკის განაკვეთი) ჩამოყალიბებას. იმ შემთხვევაში, თუ ჩამოყალიბებული საპროცენტო განაკვეთი აღემატება მონეტარული პოლიტიკის განაკვეთს, ეროვნული ბანკი გაზრდის რეფინანსირების სესხებით ლიკვიდობის მიწოდებას ბაზარზე იმ მოცულობით, სანამ საპროცენტო განაკვეთი არ დაუახლოვდება პოლიტიკის განაკვეთს და, პირიქით, თუ საპროცენტო განაკვეთი ნაკლებია პოლიტიკის განაკვეთზე, ეროვნული ბანკი ამცირებს რეფინანსირების სესხებით ლიკვიდობის მიწოდებას.

რეფინანსირების ოპერაციები მოქმედებს აუქციონების მეშვეობით, რომლებიც

იმართება კვირაში ერთხელ. კომერციულ ბანკებს რეფინანსირების სესხის აღება შეუძლიათ თავიანთი სასესხო პორტფელის, საერთაშორისო ორგანიზაციების მიერ გაცემული გარანტიის უზრუნველყოფით, სადეპოზიტო სერტიფიკატების ან სამთავრობო ფასიანი ქაღალდების გირაოს საფუძველზე. აღსანიშნავია, რომ რეფინანსირების სესხის გირაოდ გამოიყენება მხოლოდ ეროვნული ვალუტით დენომინირებული სესხები. აუქციონის მოცულობა ცხადდება ერთი დღით ადრე, ლიკვიდობის პროგნოზის საფუძველზე.

საქართველოს ეროვნული ბანკის მიერ დაწესებული მინიმალური სარეზერვო მოთხოვნები, როგორც კომერციული ბანკების ლიკვიდური სახსრების მინიმალური მარაგის შექმნა ცენტრალურ ბანკში, სწორედ ცალკეული საკრედიტო ინსტიტუტების ლიკვიდობის მართვას ემსახურება. კიდევ ერთი ინსტრუმენტი, რითაც საქართველოს ეროვნული ბანკი მართავს კომერციული ბანკების ლიკვიდობას, არის მათთვის დადგენილი ლიკვიდობის სავალდებულო ნორმატივები.

საქართველოს ეროვნული ბანკის მხრიდან საბანკო სისტემის ლიკვიდობის მართვას ემსახურება ასევე მის მიერ ორგანიზებული „დროის რეალურ რეჟიმში ანგარიშსწორების სისტემა RTGS“ და „ბლუმბერგის სავაჭრო სისტემა“.

რაც შეეხება ცალკეული კომერციული ბანკის მიერ საკუთარი ლიკვიდობის მართვას, ერთი შეხედვით, იგი გამოიხატება ცენტრალური ბანკის მიერ დადგენილი ნორმატივების დაცვით. თუმცა, მეორე მხრივ, ესაა ღონისძიებათა მთელი კომპლექსი, რომელიც მოიცავს ლიკვიდობის პროგნოზს, ანალიზს, შეფასებას, კონტროლსა და რეგულირებას.

ბუნებრივია, კომერციული ბანკი მაკროეკონომიკურ და ქვეყნის შიდა, ანუ ობიექტურ ფაქტორებზე, გავლენას ვერ მოახდენს, მაგრამ ლიკვიდობის მართვა მათი მიმართულებით გულისხმობს, რომ იგი მზად უნდა იყოს ნებისმიერი ნეგატიური სცენარისათვის. მზადყოფნა კი არის შესაბამისი მენეჯერების კვალიფიკაცია, პროგნოზირება-კონტროლის ქმედითი სისტემა და ალტერნატიული, ანუ რესურსების მოზიდვის გამოუყენებელი რეზერვების არსებობა.

რაც შეეხება შიდა საბანკო ფაქტორებს, მათზე გავლენის მოხდენა უკვე მთლიანად კომერციული ბანკის მენეჯმენტის ხელშია და მას აქვს (უნდა ჰქონდეს) ყველა ბერკეტი, რათა ეფექტიანად და მინიმალური დანაკარგებით მართოს ლიკვიდობა. ამ მიმართულებით ყველაზე მარტივი გამოსავალი, რა თქმა უნდა, არის ის, რომ შენარჩუნდეს კომერციული ბანკის აქტივებისა და პასივების ისეთი ოპტიმალური სტრუქტურა და ვადებისა და მოცულობების მიხედვით შესაბამისობა, რომ მიღწეულ იქნეს, ერთი მხრივ, მოგებიანობის მაღალი დონე და მეორე მხრივ, ლიკვიდობის ისეთი მაჩვენებელი, რომელიც არ შეუქმნის პრობლემას არც ბანკს და არც მის პარტნიორებს. თუმცა, ასეთი იდეალური და იდილიური მდგომარეობის შენარჩუნება დღევანდელ მეტად დინამიკურ ბიზნესგარემოში ძალზე იშვიათობაა ან მხოლოდ ხანმოკლე პერიოდშია შესაძლებელი, ბანკებს უწევთ მუდმივად სიარული „ბეწვის ხიდზე“ ლიკვიდობასა და მოგებიანობას შორის. როგორ გამოიხატება ეს?

ნებისმიერი კომერციული ბანკის ხელმძღვანელობის წინაშე მუდმივად დგას ორი ურთიერთდამოკიდებული, სასიცოცხლო მნიშვნელობის საკითხი:

- რა ფასად, რა ვადით, რა მოცულობით, რა მიმართულებით და რა რისკად, ანუ

რომელ აქტივებში განათავსოს თავის ხელთ არსებული რესურსები?

• რამდენი რესურსია საჭირო, რათა, ერთი მხრივ, უზრუნველყოფილ იქნეს მოგებიანობის სასურველი დონე და, მეორე მხრივ, ლიკვიდური აქტივების მინიმალური მოცულობა, რათა თავიდან აიცილონ გადახდისუუნარობის პრობლემები, რომელთა წარმოქმნის შემთხვევაში უკვე მოგებიანობას ექმნება პრობლემები.

ცხადია, ამ საკითხების მნიშვნელობა კარგად ესმის კომერციული ბანკის მენეჯმენტს. როგორც აღინიშნა, ჭარბი ლიკვიდობა უზრუნველყოფს მენეჯმენტის „მშვიდ ძილს“, მაგრამ იგი მიუღებელია აქციონერებისათვის, ვინაიდან ნეგატიურად აისახება მოგებიანობაზე, ამიტომ მოკლევადიან პერსპექტივაში ბანკის მენეჯმენტი ცდილობს ლიკვიდობის მხოლოდ მინიმალური დონის შენარჩუნებას, რათა რაც შეიძლება მეტი რესურსი განათავსოს შემოსავლების მომტან („მუშა“) აქტივებში. კომერციული ბანკი ამ შემთხვევაში მუშაობს დამტკიცებული ლიკვიდობის ლიმიტების, ანუ ლიკვიდობის რისკის ზღვარზე და ამით აღწევს შემოსავლიანობის მაქსიმალურ ეფექტს. თუმცა, როგორც აღინიშნა, ასეთი დამატებული რეჟიმი მხოლოდ მოკლევადიან პერსპექტივაშია შესაძლებელი და სასურველი. რაც შეეხება გრძელვადიან პერსპექტივას, შენარჩუნებული უნდა იქნეს ლიკვიდობის შედარებით მაღალი დონე, რაც, ბუნებრივია, ამცირებს „მუშა“ აქტივების წილს და მოგებიანობის მაჩვენებელს, სამაგიეროდ, შენარჩუნებულია კომერციული ბანკის მდგრადობა, საიმედოობა და გადახდისუუნარიანობა.

ცხრ. №7.4. კომერციული ბანკის აქტივები შემოსავლიანობის, რისკის დონისა და ლიკვიდობის ხარისხის მიხედვით

აქტივი	შემოსავლიანობა	რისკის დონე	ლიკვიდობის ხარისხი	
ნაღდი ფული	უფასო	minimaluri	უმაღლესი	I
ფული საკორესპონდენტო ანგარიშებზე	უფასო ან მინიმალ..	მინიმალური	უმაღლესი	I
სახელმწიფო ფასიანი ქაღალდები	დაბალი	მინიმალური	უმაღლესი	I
კორპორაციული ფასიანი ქაღალდები	საშუალო	დაბალი	მაღალი	II
ბანკთაშორისი კრედიტები	საშუალო	დაბალი	მაღალი	II
მოკლევადიანი კრედიტები	მაღალი	საშუალო	საშუალო	III
ფაქტორინგული ოპერაციები	მაღალი	საშუალო	საშუალო	III
გრძელვადიანი კრედიტები	მაღალი	მაღალი	დაბალი	IV
სალიზინგო ოპერაციები	მაღალი	მაღალი	დაბალი	IV
ინვესტიციები	მაღალი	მაღალი	დაბალი	IV

ცხრ. №7.4-ში ნაჩვენებია დამოკიდებულება აქტივების შემოსავლიანობას, რისკის დონესა და ლიკვიდობის ხარისხს შორის. აქ კარგად ჩანს, რომ რაც ნაკლებია ლიკვიდობა, მით მეტია მისი რისკის დონე და, შესაბამისად - შემოსავლიანობა. რა თქმა უნდა, გამონაკლისია ბოლო, ლიკვიდობის V ჯგუფში შემავალი ფიქსირებული აქტივები (ძირითადი საშუალებები და არამატერიალური აქტივები):

აქედან გამომდინარე, თითოეული ბანკის მენეჯმენტი (დირექტორატი) თვითონ შეიმუშავებს ლიკვიდობის მართვის საკუთარ სტრატეგიას და უთანხმებს მას აქციონერებს, უფრო სწორად, მათ წარმომადგენელს - სამეთვალყურეო საბჭოს. კომერციული ბანკის მიერ შემუშავებული ლიკვიდობის მართვის სტრატეგია - ესაა ღონისძიებათა კომპლექსი, რომელიც მოწოდებულია, განსაზღვროს ლიკვიდობის მინიმალური დონე, ანუ გაავლოს „წითელი ხაზი“ მოგებიანობასა და ლიკვიდობას

შორის, ასევე შექმნეს მისი კონტროლის და მართვის, ანუ წარმოქმნილი სირთულეების აღმოფხვრის ქმედითი სისტემა, რათა ბანკს არ შეექმნას ქრონიკული ლიკვიდობის, შემდეგ კი - გადახდისუნარიანობის პრობლემები.

სანამ გადავალთ უშუალოდ **ლიკვიდობის მართვის მეთოდებზე**, კიდევ ერთხელ გავიხსენოთ, რომ კომერციული ბანკის ლიკვიდობა - ესაა ვალდებულებების სრულად და დროულად გასტუმრების უნარი და განვმარტოთ, რა ვალდებულებებზე შეიძლება იყოს საუბარი. ეს ვალდებულებები ორი ტიპისაა: რეალური და პირობითი. რეალური ვალდებულებები გამომდინარეობს ბანკის ბალანსის პასივიდან, ანუ ვადიანი და მოთხოვნამდე დეპოზიტები, ნასესხები სახსრები და ა. შ. რაც შეეხება პირობით ვალდებულებებს, ესაა მიღებული გადაწყვეტილებები კრედიტის გაცემაზე, მათ შორის, აუთვისებელი საკრედიტო ხაზები, ასევე გაცემული საბანკო გარანტიები, ვალდებულებები ვადიანი გარიგებების მიხედვით და სხვ. ცხადია, ამ და სხვა ვალდებულებების შესრულებას კომერციული ბანკი ახორციელებს თავის ხელთ არსებული ლიკვიდური სახსრების მეშვეობით, ხოლო მათი უკმარისობის შემთხვევაში ახდენს დამატებითი რესურსების მოზიდვას, ანუ ახალი ვალდებულებების აღებას.

ლიკვიდობის მართვის მეთოდების რამდენიმე ნაირსახეობა არსებობს, თუმცა, მათ შორის ყველაზე გავრცელებულია სამი: (I) აქტივების მართვა, (II) პასივების მართვა და (III) აქტივპასივების დაბალანსებული მართვა. განვიხილოთ თითოეული მათგანი:

I. აქტივების მართვა გულისხმობს კომერციული ბანკის ლიკვიდობის მართვის მეთოდს, რომლის დროსაც იგი საკუთარი და მოზიდული სახსრების განთავსებას აქტივებში ახდენს იმგვარად (ისეთი სტრუქტურით), რომ მინიმუმამდე დაიყვანოს რისკები, შენარჩუნდეს ლიკვიდობის ზომიერი დონე მაქსიმალურად მიღწევადი შემოსავლიანობის უზრუნველყოფით.

კომერციული ბანკის ლიკვიდობის მართვა კომპლექსური პროცესია, რომელიც ეხება როგორც აქტივებს, ისე მის პასივებს და ამ პროცესის მართვისათვის ორი წყარო არსებობს: შიდა და გარე. აქტივების მართვის მეთოდი გულისხმობს ლიკვიდობის მართვისას შიდა წყაროების გამოყენებას, ანუ აქტივების ისეთი სტრუქტურის არსებობას, რომელიც საშუალებას იძლევა, გადაილახოს ლიკვიდობის ნებისმიერი კრიზისი ერთი აქტივის მეორე აქტივად ოპერატიულად გადაქცევის გზით.

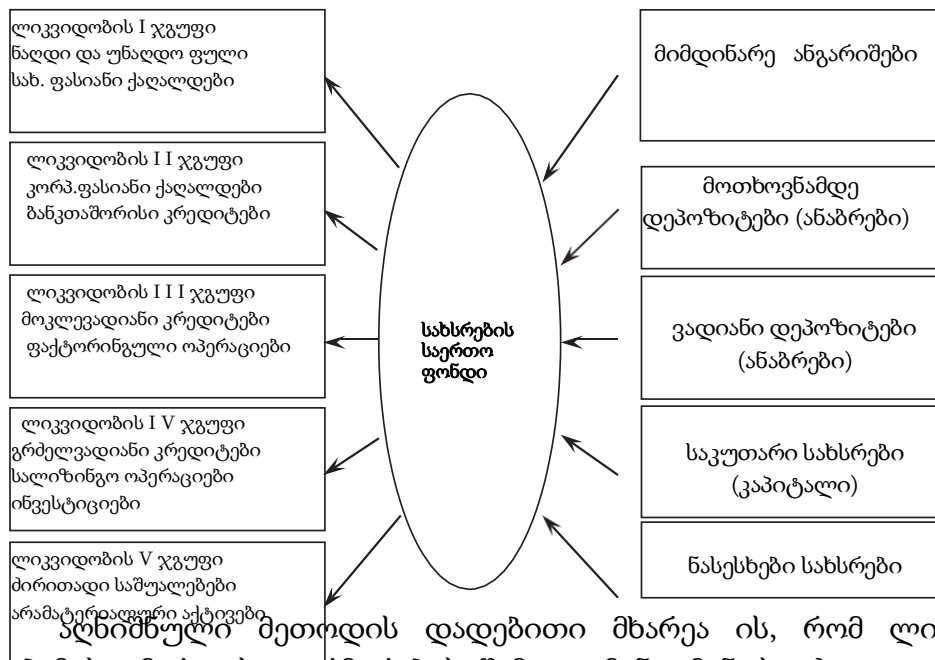
როგორც ვხედავთ, აქტივების მართვის მეთოდი გულისხმობს რესურსების ეფექტიან განთავსებას, ანუ აქტივების ოპტიმალური სტრუქტურის შექმნას, როცა ერთმანეთს შეხამებულია მაქსიმალური შემოსავლიანობა და რისკის მინიმალური დონე (ლიკვიდური სახსრების „საკმარისი“ მარაგი). ამ მეთოდის მთავარი არსი არის ის, რომ იგი მუდმივად ინარჩუნებს ლიკვიდობის დადგენილ დონეს, ანუ მაღალლიკვიდური აქტივების (I და II ჯგუფების აქტივები ცხრილიდან №7.4.) დიდ ხვედრითი წილს მთლიან აქტივებში, IV და V ჯგუფების აქტივების მაქსიმალური დონის შეზღუდვასთან ერთად. ყოველივე ამის გათვალისწინებით, აქტივების მართვის მეთოდი გულისხმობს მის ორ ნაირსახეობას:

ა) სახსრების საერთო ფონდის მეთოდი და ბ) სახსრების კონვერსიის, ანუ აქტივების განაწილების მეთოდი.

ა) სახსრების საერთო ფონდის მეთოდი წარმოადგენს აქტივების მართვის ყველაზე მარტივ მეთოდს, რომლის მიხედვით, ყველა რესურსი (მოზიდული სახსრები და

საკუთარი სახსრები) თავს იყრის ერთ „საერთო ფონდში“, რათა შემდეგ განაწილდეს სხვადასხვა აქტივში ბანკის შეხედულებისამებრ, ანუ მისი სტრატეგიის შესაბამისად (სქემა №7.1.).

სქემა N7.1. ლიკვიდობის მართვის სახსრების საერთო ფონდის მეთოდი

აღნიშნული მეთოდის დადებითი მხარეა ის, რომ ლიკვიდური აქტივების შესაბამისი მარაგის ფორმირების შემდეგ მენეჯმენტს ეძლევა აქტივების სხვადასხვა მიმართულებით განთავსების თავისუფლება. მეთოდის უარყოფით მხარეს წარმოადგენს ის, რომ მენეჯმენტის გადაწყვეტილება აქტივების ფორმირებისას შეიძლება იყოს სუბიექტური, რამაც შესაძლოა რისკების ზრდა გამოიწვიოს და მასში იგრძნობა ლიკვიდური აქტივების საკმარისი დონის დაწესების ზუსტი ორიენტირების დეფიციტი. ამ მეთოდს მეტწილად მცირე ზომის ბანკები მიმართავენ.

ბ) სახსრების კონვერსიის, ანუ აქტივების განაწილების, მეთოდი გულისხმობს რესურსების წყაროებისა და განთავსების მიმართულებების დაკავშირებას ერთმანეთთან ვადებისა და მოცულობების მიხედვით. ამისათვის ხდება მოზიდვის წყაროების დაჯგუფება და ისინი მიემართებიან დაჯგუფებული აქტივების განთავსების ძირითადი მიმართულებებისაკენ. დაჯგუფების ძირითად კრიტერიუმებს წარმოადგენს ლიკვიდობა და შემოსავლიანობა

მეთოდი გულისხმობს, რომ ლიკვიდობის უზრუნველსაყოფად საჭირო ლიკვიდური აქტივების მოცულობა პირდაპირაა დამოკიდებული მოზიდული რესურსების წყაროების ბუნებაზე. როგორც ვხედავთ, ამ მეთოდის მიხედვით, მოკლევადიანი და არასტაბილური პასივები მიმართულია ყველაზე მაღალლიკვიდურ და ნაკლებშემოსავლიან აქტივებში, მაშინ, როცა გრძელვადიანი და სტაბილური პასივები - გრძელვადიან, მაღალშემოსავლიან და უფრო მაღალრისკიან დაბანდებებში. მეთოდის ტიპური მაგალითია საკუთარი სახსრები (კაპიტალი), რომელიც, როგორც წესი, განთავსებულია ფიქსირებულ აქტივებსა და გრძელვადიან დაბანდებებში. მეთოდის ლოგიკა არის შემდეგი: ბანკი არ უნდა ყიდულობდეს ძირითად საშუალებებს ან გასცემდეს გრძელვადიან კრედიტებს მოთხოვნამდე ანაბრების ხარჯზე და გრძელვადიანი ნასესხები სახსრები არ უნდა იყოს განთავსებული ნაღდ ფულში ან

სახელმწიფო ფასიან ქაღალდებში. აქ მეორე მნიშვნელოვანი ფაქტორიც ჩნდება: როგორც წესი, ზოგადად, რაც უფრო გრძელვადიანია მოზიდული რესურსი, მით მეტია მისი ფასი (პირდაპირი და არაპირდაპირი).

ამ მეთოდის მთავარი უპირატესობაა ის, რომ სტაბილურობის (ვადიანობის) შესაბამისად დაჯგუფებული პასივების თითოეული ჯგუფის მიხედვით იქმნება ლიკვიდური აქტივების განსხვავებული მარაგი და იგი იძლევა ლიკვიდობის დაგეგმვის, პროგნოზირებისა და მისი ოპტიმალური დონის შენარჩუნების საშუალებას, რაც, თავის მხრივ, „მუშა“ აქტივების ოპტიმალურ დონესაც უზრუნველყოფს.

II. პასივების მართვა გულისხმობს კომერციული ბანკის ლიკვიდობის მართვის მეთოდს, რომლის დროსაც იგი ქმნის საკუთარი და მოზიდული სახსრების მოცულობის მართვის პოლიტიკას. ეს უკანასკნელი საშუალებას იძლევა, ოპერატიულად მიიღოს დამატებითი სახსრები სასურველი აქტიური ოპერაციის წარმოებისათვის. ამ მეთოდს ძირითადად იყენებენ მსხვილი ბანკები, რომელთაც თავიანთი რეპუტაციით და ფინანსური მდგომარეობით აქვთ ფინანსირების გარე წყაროებზე ხელმისაწვდომობის კარგი შესაძლებლობა და იგი განსაკუთრებით პოპულარულია განვითარებული საბაზრო ეკონომიკის ქვეყნებში. ეს მეთოდი ბევრად უფრო ახალია, ვიდრე აქტივების მართვის მეთოდი და მის გავრცელებას მნიშვნელოვნად შეუწყო ხელი თანამედროვე ფინანსური ინსტრუმენტების განვითარებამ.

პასივების ფორმირების კუთხით პასივების მართვა გულისხმობს მის სამ ძირითად მიმართულებას: ა) მოზიდული სახსრები, ბ) ნასესხები სახსრები და გ) საკუთარი სახსრები.

ა) მოზიდული სახსრების ფორმირება ხდება კომერციული ბანკების საკასო-საოპერაციო და დეპოზიტური ოპერაციების შედეგად. იგი არის პასივების სტრუქტურის მთავარი შემადგენელი ნაწილი, რომელშიც შედის კლიენტების სახსრები - მიმდინარე ანგარიშები, მოთხოვნამდე დეპოზიტები (ანაბრები) და ვადიანი დეპოზიტები (ანაბრები). ფაქტობრივად, ესაა იმ ვალდებულებათა უმეტესი ნაწილი, რომელთა უზრუნველყოფისათვისაც საჭიროა ლიკვიდური აქტივების არსებობა. როგორც უკვე ვიცით, მათი უმეტესი ნაწილი განთავსებულია ლიკვიდურ და მოკლევადიან, ნაწილი - გრძელვადიან აქტივებში;

ბ) ნასესხები სახსრები წარმოადგენს მთავარ მიმართულებას, რომლის მეშვეობითაც ხდება კომერციული ბანკის მიერ ლიკვიდობის უზრუნველსაყოფად პასივების მართვის მეთოდის რეალიზება. ამ კონტექსტში ნასესხებ სახსრებს მართვად პასივებსაც უწოდებენ და მათი მოზიდვა ხდება ფინანსური ინსტრუმენტების მეშვეობით. ნასესხებ სახსრებში შედის სუბორდინირებული ვალდებულებები, ბანკთაშორისი კრედიტები, სხვა საფინანსო ინსტიტუტების სახსრები, ოვერნაითები, საკუთარი სავალო ვალდებულებების ემისია. ამ მიმართულებით განსაკუთრებით აღსანიშნავია სესხების მიღება ქვეყნის ცენტრალური ბანკიდან. როგორც უკვე აღინიშნა საქართველოს ეროვნული ბანკის მიერ გამოყენებული მონეტარული რეგულირების ინსტრუმენტების ნაწილი სწორედ კომერციული ბანკის ლიკვიდობის დეფიციტის დაფარვას ემსახურება. აქ შედის ერთკვირიანი რეფინანსირების სესხები, ერთდღიანი სესხები და დეპოზიტები. იმავე მიზანს ემსახურება ეროვნული ბანკის, როგორც ბოლო ინსტანციის კრედიტორის ფუნქცია;

გ) საკუთარი სახსრები, როგორც პასივების მართვის მეთოდის ერთ-ერთი მიმართულება, გულისხმობს საკუთარი კაპიტალის შემადგენელი ნაწილების მართვას. საკუთარი კაპიტალის მოცულობა და ხარისხი, ასევე მისი წილი მთლიან პასივებში მუდმივად იცვლება, ამიტომ აუცილებელია ამ სახსრების ანალიზი, რათა არ მოხდეს მისი შემცირება დადგენილ ზღვარს ქვემოთ. ამ თვალსაზრისით განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება აქციების ახალ ემისიას, გაუნაწილებელი მოგებისა და სარეზერვო ფონდების მუდმივ ზრდას.

პასივების მართვის მეთოდი ლიკვიდობის უზრუნველსაყოფად დღეს მეტად ფართოდ გამოყენებული საბანკო პრაქტიკაა, მათ შორის, საქართველოშიც და არა მარტო დიდი ბანკები იყენებენ მას წარმატებით. ეს მეთოდი ორგანულად ავსებს აქტივების მართვის მეთოდს და მასთან ერთად უზრუნველყოფს რესურსების მართვის ეფექტიანობის ზრდასა და ბანკების მდგრადობისა და გადახდისუნარიანობის შენარჩუნებას.

ლიკვიდობის მართვის ორი ზემოაღნიშნული მეთოდის დახასიათების შემდეგ შეიძლება ითქვას, რომ პირველი (აქტივების მართვა) იყენებს შიდა წყაროებს, ხოლო მეორე (პასივების მართვა) - გარე წყაროებს. თუმცა, რეალურად, თანამედროვე საბანკო საქმის პრაქტიკა დღევანდელი დინამიკური და ცვალებადი გარემოს პირობებში განაპირობებს იმას, რომ ლიკვიდობის მართვა მოიცავს კომერციული ბანკის საქმიანობის ყველა ასპექტს და საჭიროებს არა მხოლოდ შიდა ან მხოლოდ გარე წყაროების გამოყენებას, არამედ აქტივებისა და პასივების მართვის კომპლექსურ (დაბალანსებულ) მეთოდს.

III. აქტივ-პასივების დაბალანსებული მართვა, როგორც ლიკვიდობის მართვის ერთ-ერთი მეთოდი, გულისხმობს აქტივებისა და პასივების შეთანხმებულ მართვას. ამ მეთოდის არსი გულისხმობს კომერციული ბანკის ქმედებების მიმართვას ისე, რომ მაქსიმალურად დაბალანსდეს აქტივები და პასივები ვადებისა და მოცულობების მიხედვით (გავიხსენოთ ცხრ. №7.3.), ხოლო შემდეგ მაქსიმალურად შენარჩუნდეს ეს თანაფარდობა და მარტო ლიკვიდობა იმ ფულადი ნაკადების შესაბამისად, რომლებიც იწვევენ ამ თანაფარდობის დარღვევას. ამისათვის საჭიროა ღონისძიებათა კომპლექსის არსებობა, რომელიც გულისხმობს შემდეგს:

- ბანკმა თვალყური ადევნოს თავისი ვალდებულებების მოცულობრივ დინამიკას, ვადებს, დაფარვების, ვადამდელი დაფარვებისა და ვადების გაგრძელების სტატისტიკას, ამ ყველა მაჩვენებლის მგრძნობელობას გარემო ფაქტორებზე;

- ბანკს უნდა ჰქონდეს აქტივების ტრანსფორმაციის, ანუ ნაკლებლიკვიდური აქტივის უფრო ლიკვიდურ აქტივად გადაქცევის მოქნილი უნარი;

- აუცილებელია პასივების ნაწილში სარეზერვო წყაროების არსებობა, რათა საჭიროების შემთხვევაში მოხდეს მათი მობილიზება;

- უნდა არსებობდეს ლიკვიდობის მართვის მოქნილი წერილობითი პოლიტიკა, მისი დაგეგმვის, პროგნოზის, ანალიზის, ინსტრუმენტების დეტალური ინსტრუქციებით და ყოველივე ამაზე პასუხისმგებელი სტრუქტურული ერთეულებისა და პირების მითითებით;

- რაც მთავარია, ბანკში უნდა არსებობდეს უმაღლესი მენეჯმენტის სრული შეგნება ლიკვიდობის მართვის აუცილებლობისა და იმ საფრთხეების თაობაზე, რომელსაც მისი

უგულებელყოფა შეიძლება ატარებდეს.

არ უნდა წარმოვიდგინოთ, რომ ლიკვიდობის მართვის ზემოაღნიშნული მეთოდები და მოდელები არის გამზადებული სცენარები, რომელთა მიხედვით კომერციული ბანკის ლიკვიდობის მართვა ავტომატურ რეჟიმში შეიძლება განხორციელდეს. რეალურ პირობებში ისინი კვალიფიციური კადრების, გამოცდილებისა და ტრადიციების გარდა, საჭიროებენ ისეთ მნიშვნელოვან დამატებით ელემენტებს, როგორებიცაა მუდმივი ფინანსური ანალიზი და კორექტივების შეტანა ბაზრის კონიუნქტურის ცვლილებისა და ტენდენციების გათვალისწინებით. თანამედროვე საინფორმაციო ტექნოლოგიების გამოყენება, მათემატიკური მეთოდების მოდელების დანერგვა აადვილებს კომერციული ბანკების ლიკვიდობის მართვის ეფექტიანობას, ვინაიდან იძლევა მასზე მოქმედი მრავალი ურთიერთდაკავშირებული ფაქტორის ოპერატიულად და ხარისხიანად გაანალიზების საშუალებას.

ქართული საბანკო რეგულაციით, კომერციული ბანკის დირექტორატმა უნდა შეიმუშაოს ლიკვიდობის მართვის პოლიტიკა და სტრატეგია და დანერგოს მისი პერიოდული შეფასების სისტემა. მანვე უნდა უზრუნველყოს ადამიანური რესურსების მომზადება და მათი კომპეტენციის განვითარება, სახაზინო და საინვესტიციო საქმიანობაზე განსაკუთრებული ყურადღების გამახვილებით.

კომერციული ბანკის ლიკვიდობის მართვის პოლიტიკა იქმნება ბანკის მისიის, ბიზნესსტრატეგიის, კაპიტალის ადეკვატურობის, ადამიანური რესურსებისა და რისკისადმი მიდრეკილების შესაბამისად. მნიშვნელოვანია, რომ ლიკვიდობის რისკის მართვის პოლიტიკა პერიოდულად გადაიხედოს - შეფასდეს, განახლდეს და ფეხდაფეხ მიჰყვეს ბანკის ლიკვიდობის მდგომარეობის, დანიშნულების, ბიზნესსტრატეგიისა და მთლიანი კაპიტალის ცვლილებებს. ბანკს უნდა ჰქონდეს მკაფიო პოლიტიკა დაფინანსების, ანგარიშგებისა და ლიკვიდობის შეფასებისათვის პასუხისმგებლობასთან დაკავშირებით.

აუცილებელია, ლიკვიდობის მართვის პოლიტიკით ლიკვიდობის მართვისას უფლებამოსილებები მიენიჭოს კონკრეტულ სტრუქტურას, რათა მან განსაზღვროს ბაზარი, ინსტრუმენტები და ოპერაციები შესაბამის მხარეებთან. ლიკვიდობის მართვის პოლიტიკით ასევე უნდა იქნეს გათვალისწინებული პრობლემების გადაჭრა, რომლის დროსაც ყურადღება უნდა გამახვილდეს ლიკვიდობის რისკსა და იმ ფაქტზე, რომ ბანკი აღარ იყოს დამოკიდებული ერთ ან რამდენიმე ინსტრუმენტზე, მხარეზე ან ბაზრის კონკრეტულ სეგმენტზე.

ბანკის ლიკვიდობის მართვის პოლიტიკით ხდება ლიმიტების განსაზღვრა, რათა თავიდან იქნეს აცილებული ლიკვიდობის უკმარისობა, „გეპ“-ის კონცენტრაცია და დამოკიდებულება რაიმე კონკრეტულ მხარეზე, ინსტრუმენტსა თუ საბაზრო სეგმენტზე. მნიშვნელოვანია, რომ დადგენილი ლიმიტები იყოს თანმიმდევრული და შეესაბამებოდეს გაუთვალისწინებელი მოვლენების დაფინანსების გეგმას, რათა უზრუნველყოფილ იქნეს ამ გეგმის ეფექტიანი გამოყენება. ლიკვიდობის ლიმიტების დადგენისას მხედველობაში უნდა მიიღებოდეს მინიმუმ შემდეგი ასპექტები:

- რეგულარული დაფინანსების აუცილებლობა ან ჭარბი ლიკვიდობა;
- შესაბამისობა საპროცენტო განაკვეთის რისკის პოზიციებთან;
- საერთო ლიკვიდობა ბანკთაშორის ფულად ბაზარზე და ლიკვიდობის

ნაკლებობის შესაზღვებლობა წარსული გამოცდილების საფუძველზე;

- საბაზრო - საპროცენტო განაკვეთის მოძრაობა და ლიკვიდობის ხელმისაწვდომობა;

- დადგენილი ლიმიტები განხილული და კორექტირებული უნდა იყოს საერთო საბაზრო გარემოს ნებისმიერი მნიშვნელოვანი ცვლილებისას.

გარდა ზემოაღნიშნულისა, მსოფლიო საბანკო პრაქტიკა იცნობს კომერციული ბანკების ლიკვიდობის მართვის სხვადასხვა თეორიას, მაგალითად, ფულადი ნაკადების თეორია, კომერციული სესხების თეორია, მოსალოდნელი შემოსავლების თეორია და სხვ.

ნებისმიერი ქვეყნის საბანკო რეგულაცია ითვალისწინებს ეკონომიკური ნორმატივების დაწესებას, რომლებიც ავალდებულებს კომერციულ ბანკებს, შექმნან ლიკვიდობის ის მინიმალური მარაგი და აქტივ-პასივების ისეთი სტრუქტურა, რომ უზრუნველყოფილ იქნეს მათ მიერ ვალდებულებების დროულად და სრულად შესრულების შესაძლებლობა. აღნიშნული პრაქტიკის დანერგვა იყო საქართველოს საბანკო საქმიანობის რეფორმირების ერთ-ერთი შემადგენელი ნაწილი.

საქართველოს ეროვნული ბანკის მიერ დამტკიცებული პირველი დოკუმენტი, რომელმაც დააწესა ეკონომიკური ნორმატივები კომერციული ბანკებისათვის, დათარიღებულია 1995 წლის 27 იანვრით. მართალია, იგი არ ითვალისწინებდა ლიკვიდობის სავალდებულო ნორმატივს, მაგრამ, მასში ორი (ხუთიდან) აწესებდა პასივების სტრუქტურის შეზღუდვას, რაც, ფაქტობრივად, მიმართული იყო მოქმედი კომერციული ბანკების ლიკვიდობის რისკის შემცირებისაკენ.

საინტერესო იქნება, დავაკვირდეთ საქართველოს ეროვნული ბანკის მიერ კომერციული ბანკებისათვის დამტკიცებული ლიკვიდობის რისკის შემცირებისაკენ მიმართული სავალდებულო ნორმატივების ისტორიულ გენეზისს და დავახასიათოთ თითოეული კოეფიციენტი, რომელთა საშუალებითაც ხდება ლიკვიდობის ანალიზი და შეფასება (ცხრ. №7.5.).

ცხრ. №7.5. კომერციული ბანკების ლიკვიდობის რისკის შემცირების სავალდებულო ნორმატივები საქართველოში (ისტორიული გენეზისი)

	პასივების სტრუქტურის კოეფიციენტები				ლიკვიდობის კოეფიციენტები				
	ბანკებიდან მოზიდული სახსრები / სულ მოზიდვები (ბანკების გამოცემებით)	ბანკებიდან მოზიდული სახსრები / საკუთარი სახსრები	მოქალაქეთა ანაზრები / კაპიტალი	უმსხვილესი კრედიტორი / ვალდებულებები	ლოკიდური აქტივები / მოთხოვნაზე ვალდებულებები	კრედიტები 1 წელზე მეტი ვადით / ვალდებულებები 1 წელზე მეტი ვადით	ლიკვიდური აქტივები / ვალდებულებები	საშ. თვეური ლიკვიდური აქტივები / საშ. თვეური ვალდებულებები	მიმდინარე აქტივები / მიმდინარე ვალდებულებები
1995.01.27.	≤ 100 %	≤ 25 %							
1995.05.06.			≤ 100 %		≥ 30 %	≤ 100 %			
1998.12.03.				≤ 20 %			≥ 30 %	≥ 30 %	= 100 %
2001.04.10.							≥ 30 %	≥ 30 %	≥ 90 %
2004.07.07.							≥ 30 %	≥ 30 %	≥ 90 %
2006.07.20.								≥ 30 %	
2008.09.26.								≥ 20 %	

2010.10.01.								≥ 30 %	
2013.06.28.								≥ 30 %	

როგორც აღინიშნა, პირველ სავალდებულო ეკონომიკურ ნორმატივებსა და ლიმიტებს შორის ორი ნორმატივი ეხებოდა კომერციული ბანკების პასივების სტრუქტურის შეზღუდვას (7.1 და 7.2).

ბანკებიდან მოზიდული სახსრები (7.1)
სულ მოზიდვები (ბანკების გამოკლებით) $\leq 100\%$

ბანკებიდან მოზიდული სახსრები $\leq 25\%$ (7.2)

საკუთარი სახსრები

სადაც:

ბანკებიდან მოზიდული სახსრები - კომერციული ბანკის მიერ სხვა ბანკებიდან (მათ შორის, ეროვნული ბანკიდან) მოზიდული სახსრები თვის ბოლოს;

სულ მოზიდვები (ბანკების გამოკლებით) - კომერციული ბანკის მიერ მოზიდული სახსრების საერთო მოცულობაა ბანკებიდან მოზიდული სახსრების გამოკლებით თვის ბოლოს;

საკუთარი სახსრები - კომერციული ბანკის საკუთარი სახსრები (კაპიტალის ჩათვლით) თვის ბოლოს.

პირველი ნორმატივი (7.1) ბანკებს უკრძალავდა პასივების ისეთ სტრუქტურას, სადაც სხვა ბანკებიდან მოზიდული სახსრები იქნებოდა მათ გარეშე მთლიანი მოზიდვების მოცულობაზე მეტი, ანუ აიძულებდა მათ, მოეძებნათ ალტერნატიული წყაროები (ფიზიკური და იურიდიული პირების სახსრები და საკუთარი სახსრები). მეორე ნორმატივი (7.2) იყო უფრო მკაცრი და აწესებდა ზღვარს, რომლის მიხედვით, ბანკებიდან მოზიდული სახსრები შეიძლებოდა ყოფილიყო მხოლოდ საკუთარი სახსრების მეოთხედი (25%), რაც პირდაპირ უზიძვებდა ბანკებს საკუთარი სახსრების გაზრდისაკენ. აღნიშნული ნორმატივები გახლდათ საქართველოს ეროვნული ბანკის მაშინდელი პოლიტიკისა და საბანკო სისტემის რეფორმირების შემადგენელი ნაწილი, თუმცა, ამ ნორმატივების სასიცოცხლო ციკლი ოთხიოდე თვე იყო და მას შემდეგ მათი გამოყენება აღარ მომხდარა.

სულ მალე, 1995 წლის მაისში, საქართველოს ეროვნული ბანკი ამტკიცებს ახალ ნორმატივებს, რომელთა მიხედვით, უქმდება ზემოაღნიშნული ორი და მტკიცდება სამი ახალი ნორმატივი:

მოქალაქეთა ანაბრები / კაპიტალი $\leq 100\%$ (7.3)

ლიკვიდური აქტივები /მოთხოვნამდე ვალდებულებები $\geq 25\%$ (7.4)

კრედიტები 1 წელზე მეტი ვადით/ვალდებულებები 1 წელზე მეტი ვადით $\leq 100\%$ (7.5)

სადაც: მოქალაქეთა ანაბრები - კომერციული ბანკის მიერ მოზიდული ფიზიკური პირების ანაბრებია თვის ბოლოს;

კაპიტალი - კომერციული ბანკის საკუთარი სახსრებია თვის ბოლოს; ლიკვიდური

აქტივები - კომერციული ბანკის ნაღდი და უნაღდო ფულადი სახსრებია თვის ბოლოს;

მოთხოვნამდე ვალდებულებები - კომერციულ ბანკში კლიენტების სახსრებია მიმდინარე და მოთხოვნამდე ანგარიშებზე, ასევე იმ ვადიან ანაბრებზე, რომელთა ვადის

გასვლამდე დარჩენილია 1 თვეზე ნაკლები და გარანტიები და ვალდებულებები ერთ თვემდე ვადის შესრულების პირობით თვის ბოლოს;

კრედიტები 1 წელზე მეტი ვადით - კომერციული ბანკის მიერ გაცემული ის კრედიტებია თვის ბოლოს, რომელთა დაფარვამდე დარჩენილია 1 წელზე მეტი;

ვალდებულებები 1 წელზე მეტი ვადით - კომერციული ბანკის ვალდებულებებია სადეპოზიტო ანგარიშებით და კრედიტებით თვის ბოლოს, რომელთა ვადის გასვლამდე დარჩენილია 1 წელზე ნაკლები.

პირველი ახალი ნორმატივი - ანაბრების კოეფიციენტი (7.3) კომერციულ ბანკებს უზღუდავდა მოქალაქეთა ანაბრების მაქსიმალურ მოცულობას, რომლის ზედა ზღვარსაც მისი მთლიანი კაპიტალი (საკუთარი სახსრები) წარმოადგენდა. აღნიშნული კოეფიციენტით ხდებოდა კომერციულ ბანკებში მობილიზებული ანაბრების დაცვა, მეორე მხრივ კი, იმ ბანკებს, რომელთაც ჰქონდათ ანაბრების ბაზარზე აქტიურობის სურვილი, უზღუდოდათ საკუთარი სახსრების გაზრდის სტიმული.

სიახლე იყო ის, რომ გაჩნდა ორი ახალი ლიკვიდურობის ნორმატივი, რომელთაგან პირველი - ბანკის მოკლევადიანი ლიკვიდურობის კოეფიციენტი (7.4) აწესებდა პირდაპირ ზღვრულ პროპორციას მოკლევადიან ვალდებულებებსა და ლიკვიდურ აქტივებს შორის. რაც შეეხება მეორე, საშუალო და გრძელვადიანი ლიკვიდურობის კოეფიციენტს (7.5), იგი აიძულებდა კომერციულ ბანკს, არ გაეცა გრძელვადიანი კრედიტები გრძელვადიან ვალდებულებებზე მეტი მოცულობით. აღნიშნული ნორმატივი გრძელვადიანი საკრედიტო დაბანდების მსურველ კომერციულ ბანკებს იძულებულს ხდიდა, მოეზიდათ მეტი გრძელვადიანი რესურსი, რაც, ბუნებრივია, უფრო ამყარებდა მათ ლიკვიდობას.

აღნიშნულმა ნორმატივებმა წარმატებით „იმუშავეს“ სამწელიწადნახევარს საბანკო სისტემის რეფორმირების ყველაზე მნიშვნელოვან ეტაპზე და ისინი 1998 წლის ბოლოს ჩანაცვლდა რეფორმირების ახალი ეტაპისათვის უფრო აქტუალური მიზნების მატარებელი ნორმატივებით.

$$\text{უმსხვილესი კრედიტორი /ვალდებულებები} \leq 20\% \quad (7.6)$$

$$\text{ლიკვიდური აქტივები /ვალდებულებები} \geq 30\% \quad (7.7)$$

$$\text{საშუალო თვიური ლიკვიდური აქტივები /სასაშუალო თვიური ვალდებულებები} \geq 30\% \quad (7.8)$$

$$\text{მიმდინარე აქტივები} = 100\% \pm 10\% \text{ მიმდინარე ვალდებულებები} \quad (7.9)$$

სადაც:

უმსხვილესი კრედიტორი - კომერციული ბანკის უმსხვილესი კრედიტორის მიმართ ვალდებულებების საერთო მოცულობაა თვის ბოლოს;

ვალდებულებები - კომერციული ბანკის მთლიანი ვალდებულებების მოცულობაა თვის ბოლოს;

ლიკვიდური აქტივები - კომერციული ბანკის ფულადი სახსრები და ისეთი აქტივებია, რომლებსაც აქვთ ფულად სახსრებად მყისიერად (სწრაფად) გადაქცევის უნარი და შესაძლებლობა, თვის ბოლოს;

საშუალო თვიური ლიკვიდური აქტივები - კომერციულ ბანკში თვის განმავლობაში ლიკვიდური აქტივების საშუალო არითმეტიკული მნიშვნელობაა;

საშუალო თვიური ვალდებულებები - კომერციულ ბანკში თვის განმავლობაში ვალდებულებების საშუალო არითმეტიკული მნიშვნელობა;

მიმდინარე აქტივები - კომერციული ბანკის ფულადი სახსრები და ერთ თვემდე დაფარვის ვადით აქტივებია თვის ბოლოს;

მიმდინარე ვალდებულებები - ბანკის მთლიან ვალდებულებებში ერთ თვემდე ვადაში შესასრულებელ ყველა ვალდებულების თანხობრივი ჯამია თვის ბოლოს.

ახლად შემოღებული უმსხვილესი კრედიტორის ნორმატივი (7.6) ბანკებს აიძულებდა, მოეხდინათ თავიანთი პასივების დივერსიფიკაცია და ესარგებლათ რესურსების ალტერნატიული წყაროებით. მნიშვნელოვანი ცვლილებები მოხდა ლიკვიდობის გაანგარიშების მეთოდოლოგიაში და დამტკიცდა სამი ტიპის ლიკვიდობის ნორმატივი: მყისიერი ლიკვიდობის (7.7), საშუალო ლიკვიდობის (7.8) და მიმდინარე ლიკვიდობის (7.9) კოეფიციენტები.

უმსხვილესი კრედიტორის ნორმატივი (7.6) ძალაში რჩებოდა დაახლოებით ორწელიწადნახევარს და 2001 წლის აპრილში ეროვნულმა ბანკმა იგი გააუქმა. ამის შემდეგ საქართველოს ეროვნული ბანკი აღარ მიმართავდა პასივების სტრუქტურის შემზღუდავი ნორმატივების დაწესებას და შემოიფარგლებოდა მხოლოდ ლიკვიდობის ნორმატივებით. აღნიშნული გარემოება განპირობებული იყო საბანკო სისტემის რეფორმირების დასრულებით და დასახული ახალი მიზნებით. რაც შეეხება ლიკვიდობის ნორმატივებს, ისინი ძალაში რჩებოდა 2004 წლის ივლისამდე, როცა ეროვნულმა ბანკმა გადაწყვიტა კომერციული ბანკების ლიკვიდობა მხოლოდ ერთი, საშუალო ლიკვიდობის კოეფიციენტით ემართა.

დღეს არსებული საშუალო ლიკვიდობის კოეფიციენტით კომერციული ბანკი ვალდებულია თავისი საანგარიშგებო თვის საშუალო ვალდებულებების მოცულობა უზრუნველყოფილი ჰქონდეს საანგარიშგებო თვის საშუალო ლიკვიდური აქტივების არანაკლებ 30%-ით. დღეს მოქმედი ქართული რეგულაციით კი - კომერციული ბანკის ლიკვიდურ აქტივებში შედის:

- ნაღდი ფულადი სახსრები სალაროში, ბანკომატებში, კვანძგარეთა საოპერაციო სალაროებში და ფული გზაში;
- სამგზავრო ჩეკები და სხვა საგადახდო დოკუმენტები;
- სახსრები საქართველოს ეროვნულ ბანკში საკორესპონდენტო ანგარიშებზე, მათ შორის, მინიმალური სარეზერვო მოთხოვნების თანხა;
- სახელმწიფო ფასიანი ქაღალდები;
- სახსრები სხვა კომერციულ ბანკებში („ნოსტრო“ ანგარიშები და ვადიანი დეპოზიტები).

ლიკვიდური აქტივების გაანგარიშებაში არ ჩაითვლება ზოგიერთი ანგარიში, მაგალითად, ყადაღადადებულ საკორესპონდენტო ანგარიშებზე რიცხული თანხები, ეროვნულ ბანკში განთავსებული მინიმალური რეზერვების თანხა, რომლის უზრუნველყოფითაც კომერციულ ბანკს არებული აქვს კრედიტი და სხვ.

როგორც ვხედავთ, კომერციული ბანკები იძულებულნი არიან მოზიდული სახსრების (რა თქმა უნდა, საკუთარი კაპიტალის გარდა) 30% განათავსონ შემოსავლების არმომტან აქტივებში ან ისეთ აქტივებში, რომლებიც ნაკლებშემოსავლიანობით ხასიათდებიან (ბანკთაშორისი დეპოზიტები, სახელმწიფო ფასიანი ქაღალდები). ამით

ცენტრალური ბანკები აიძულებენ კომერციულ ბანკებს, ჰქონდეთ ლიკვიდური აქტივების ის რეზერვი, რომელიც უზრუნველყოფს მათ მინიმალურ ლიკვიდობას, ანუ უნარს, დროულად და სრული მოცულობით გაისტუმრონ ვალდებულებები. თავის მხრივ, ეს ნორმატივი წარმოადგენს ბერკეტს ცენტრალური ბანკების ხელში და მათი გაზრდით ან შემცირებით ისინი ახორციელებენ მთლიან საბანკო სისტემის ლიკვიდობის მართვასა და სხვა მონეტარული მიზნების მიღწევას. ამის კარგი მაგალითია საქართველოს ეროვნული ბანკის მიერ 2008 წლის აგვისტოს მოვლენების დროს გადადგმული ნაბიჯი ამ მიმართულებით, როცა ლიკვიდობის მწვავე კრიზისში არსებული კომერციული ბანკების ლიკვიდობის ნორმატივი შეამცირა 20%-მდე. აღნიშნული დონე შენარჩუნებული იყო ორ წელს და ნორმატივი ძველ, 30%-იან ნიშნულს დაუბრუნდა ლიკვიდობის კრიზისის საფრთხის გავლის შემდეგ.

ამ ნორმატივის ეკონომიკური შინაარსი ისაა, რომ ყოველი მოზიდული 100 ლარიდან კომერციული ბანკი იძულებულია, 30 ლარი განათავსოს ლიკვიდურ აქტივებში, ანუ შექმნას გარკვეული რეზერვი ლიკვიდობის სასურველი დონის შესანარჩუნებლად.

საქართველოში, აღნიშნული ნორმატივების გარდა, ეროვნული ბანკის მიერ დაწესებულია ლიკვიდობის მართვის სხვა ინსტრუმენტები, რომლებიც იძლევიან კომერციული ბანკების ლიკვიდობის ანალიზის საშუალებას, განსაკუთრებით, თუ ხდება მათი დინამიკაში შეფასება. ამ მიზანს ემსახურება ჩვენთვის უკვე ცნობილი „გამჭვირვალობის წესის“ მიხედვით კომერციული ბანკების მიერ სავალდებულო გამოქვეყნებას დაქვემდებარებულ ინფორმაციაში შემავალი სამი ლიკვიდობის ნორმატივი. ეს მაჩვენებლები წარმოაჩენენ როგორც ლიკვიდობის დონეს, ასევე ლიკვიდობის კუთხით აქტივებისა და ვალდებულებების სტრუქტურულ შესაბამისობას:

ლიკვიდური აქტივები /მთლიანი აქტივები (7.10)

უცხოური ვალუტით არსებული ვალდებულებები /მთლიანი ვალდებულებები (7.11)

მიმდინარე და მოთხოვნამდე დეპოზიტები / მთლიანი აქტივები (7.12)

საქართველოში გავრცელებული კომერციული ბანკების ლიკვიდობის შეფასების ზემოაღნიშნული მაჩვენებლები კარგად აპრობირებული და გამოცდილია საერთაშორისო საბანკო პრაქტიკით, სადაც ასევე ხდება სხვა მოდე-ლებისა და კოეფიციენტების გამოყენება. საინტერესოა, მოვიხმოთ ჩვენთან აპრობირებული CAMEL-ის რეიტინგული სისტემის მიხედვით ლიკვიდობის შეფასების მეთოდოლოგია და წესი, რომელიც წარმოადგენს ეროვნული ბანკის საზედამხედველო ფუნქციის განხორციელების ერთ-ერთ ინსტრუმენტს.

საქართველოს ეროვნული ბანკის მიერ CAMEL -ის სისტემის გამოყენების მიზანია, სხვა მნიშვნელოვანი საკითხების გარდა, კომერციული ბანკის ლიკვიდობის ადეკვატურობის შეფასება, რომლის დასადგენადაც ხდება შემდეგი მიმართულებების შესწავლა:

- ბანკის ვალდებულებების სტრუქტურა (შემადგენლობა, ვადიანობა, ზრდა-შემცირების საშუალო მაჩვენებელი);
- ბანკის კლიენტურა, მისი ქცევის თავისებურებანი და მუშაობის ძირითადი

პრინციპები;

- ბანკის ნასესხები სახსრების სტრუქტურა (შემადგენლობა, ვადიანობა, დაფარვის პირობები);
- ბანკის აქტივ-პასივების მართვის ანალიზი და შეფასება („გეპ“-ი და მისი დისბალანსი);
- ბანკის გარესაბალანსო ვალდებულებების შეფასება;
- ბანკის ლიკვიდურობის ნორმატივების დაცვის ანალიზი (მათი სტაბილურობა და ცვლილებები დინამიკაში);
- ბანკის ლიკვიდობის შეფასება დამატებითი კოეფიციენტების მეშვეობით:
 - სესხები/დეპოზიტები;
 - ლიკვიდური აქტივები/დეპოზიტები;
 - დეპოზიტების ზრდა სესხების ზრდასთან მიმართებაში.

გარდა ამისა, CAMEL -ის შეფასების რეიტინგული სისტემა ითვალისწინებს და დიდ მნიშვნელობას ანიჭებს იმ გარემოებას, რომ უნდა შეფასდეს ვალდებულებების სტრუქტურა, კერძოდ, ფასდება ისეთი მაჩვენებლები, როგორებიცაა:

- მოკლევადიანი ვალდებულებები/მთლიანი ვალდებულებები;
- სამთავრობო ორგანიზაციებისა და სხვა ბანკების დეპოზიტები/მთლიანი ვალდებულებები;
- მოთხოვნამდე დეპოზიტები/კლიენტთა მთლიანი დეპოზიტები.

ქართული რეგულაციით, ლიკვიდობის რისკის დადგენისათვის, შეფასებისა და მართვისათვის პასუხს აგებს კომერციული ბანკების მენეჯმენტი. მან უნდა განსაზღვროს და გააანალიზოს ლიკვიდობის რისკის მატარებელი საბანკო პროდუქტები, ოპერაციები და საქმიანობა, ასევე ნებისმიერი ზეგავლენის შესაძლებლობა, რომელიც მოქმედებს ლიკვიდობაზე სხვადასხვა სცენარის მეშვეობით. საუბარია სტრესტესტების მეთოდზე, რომლის დროსაც ხდება ისეთი ნეგატიური სცენარების დამუშავება, როგორებიცაა:

- ფულადი ნაკადები და ბანკის ლიკვიდობის პოზიცია ნორმალურ პირობებში;
- ბანკის მდგომარეობა კრიზისის დროს, რაც, სხვა ფაქტორებთან ერთად, გამოიხატება მის მიერ ბანკის ვალდებულებების უმეტესობის გადახდის უუნარობით;
- საბანკო სისტემის მდგომარეობა კრიზისის დროს, რომელიც, სხვა ფაქტორებთან ერთად, გამოიხატება საბანკო სისტემის ლიკვიდობასთან დაკავშირებული უმეტესი ან ყველა პრობლემით;
- სტრესტესტების მეთოდი ბანკს საშუალებას აძლევს, შეიმუშაოს მოკლევადიანი და გრძელვადიანი ლიკვიდობის სტრატეგიები.

გარდა ამისა, ბანკში უნდა არსებობდეს მონაცემების შეგროვებისა და ლიკვიდობის პოზიციის რეგულარული მონიტორინგის ქმედითი სისტემა, უნდა ხდებოდეს იმ ფაქტორების რეგულარული განხილვა, რომლებიც პასუხისმგებელი არიან ლიკვიდობის რისკზე და ამ ფაქტორების კავშირი იმ დანაკარგებთან, რომლებიც შეიძლება ბანკმა განიცადოს. ამ მიზნით სპეციალური სამსახური ამზადებს პერიოდულ ანგარიშებს უმაღლესი მენეჯმენტისათვის წარსადგენად.

ყველაზე მთავარი, კომერციულ ბანკს უნდა ჰქონდეს ლიკვიდობასთან დაკავშირებული ნეგატიური გაუთვალისწინებელი მოვლენების პრევენციის გეგმა, რათა თავიდან აიცილოს ლიკვიდური სახსრების ნებისმიერი შესაძლო დეფიციტი, მისი

ლიკვიდობის კრიზისში არგადაზრდის მიზნით. ამისათვის რეგულარულად უნდა ხდებოდეს ასეთი გეგმის რევიზია იმ თანხების ოდენობის დასადგენად, რომლებიც შეიძლება მოზიდულ იქნეს მუდმივი წყაროებიდან ან ბანკტაშორისი ბაზრის მეშვეობით. აუცილებელია, ბანკში არსებობდეს კლიენტურასთან ურთიერთობის სტრატეგია, დეპოზიტების დივერსიფიკაცია, ბანკის მიერ სხვადასხვა აქტივის ფულად ფორმაში სწრაფად ტრანსფორმაციის აპრობირებული მექანიზმები. მენეჯმენტმა უნდა იცოდეს იმ რესურსების მაქსიმალური ოდენობა, რომელთა მიღებასაც იგი ბაზრის მეშვეობით ნორმალურ ან კრიზისულ პირობებში შეძლებს.

7.3. კომერციული ბანკის შემოსავლები, ხარჯები და მოგებიანობის შეფასება

საწარმოს საქმიანობის შედეგის შესაფასებლად აუცილებელია მოგების ოდენობის დადგენა, რისთვისაც საჭიროა ორი ელემენტი: საერთო შემოსავალი და საერთო ხარჯები. ფინანსური ანგარიშგების მომზადებისა და წარდგენის სტრუქტურული საფუძვლები შემოსავლებსა და ხარჯებს შემდეგნაირად განმარტავს:

შემოსავალი არის საწარმოს მიერ ეკონომიკური სარგებლის ზრდა საანგარიშგებო პერიოდში, აქტივების ზრდის ან ვალდებულებების შემცირების გზით, რაც გამოიხატება საწარმოს საკუთარი კაპიტალის მესაკუთრეთა დამატებით შენატანებთან.

ხარჯები არის საწარმოს ეკონომიკური სარგებლის შემცირება საანგარიშგებო პერიოდის განმავლობაში აქტივების საწარმოებიდან გასვლის ან ვალდებულებების ზრდის საფუძველზე, რაც გამოიხატება საწარმოს საკუთარი კაპიტალის შემცირებით, რომელიც დაკავშირებული არაა მესაკუთრისათვის კაპიტალის განაწილებასთან.

შემოსავლების ცნება მოიცავს ამონაგებსა და შემოსულობას (სხვა შემოსავლებს). ამონაგები წარმოიშობა საწარმოს ჩვეულებრივი საქმიანობის პროცესში და ცნობილია სხვადასხვა სახელწოდებით: მაგალითად, ამონაგები საქონლის რეალიზაციიდან, ამონაგები მომსახურების გაწევიდან, პროცენტი, დივიდენდი, როიალტი და საიჯარო ქირა.

შემოსულობა მოიცავს დანარჩენ შემოსავლებს, რომელიც შეიძლება წარმოიშვას, როგორც ჩვეულებრივი, ისე არაორდინალური საქმიანობის პროცესში. ამონაგების მსგავსად, შემოსულობა გულისხმობს საწარმოს ეკონომიკური სარგებლის გადიდებას. ამ მოსაზრებით, შემოსულობა არ განსხვავდება ამონაგებისაგან. ამიტომ მას სტანდარტები ცალკე არ განიხილავს. შემოსულობის მაგალითია ძირითადი საშუალებების გაყიდვიდან მიღებული დადებითი შედეგი.

შემოსავლების ცნება გულისხმობს არარეალიზებულ შემოსულობებსაც, რომელიც შესაძლოა წარმოიშვას ლიკვიდური ფასიანი ქაღალდების გადაფასებით ან გრძელვადიანი აქტივების საბალანსო ღირებულების ზრდით. თუ საანგარიშგებო პერიოდში ადგილი ჰქონდა შემოსულობების აღიარებას მოგებასა და ზარალის ანგარიშგებაში, საწარმო ვალდებულია ისინი ასახოს ცალკე მუხლად. მოგებისა და ზარალის ანგარიშგებაში შემოსულობებს უფრო ხშირად ასახავენ მათ მიღებასთან დაკავშირებული ხარჯების გამკლებით.

ხარჯების ცნება მოიცავს ზარალს, ასევე ხარჯებს, რომელიც დაკავშირებულია საწარმოს ჩვეულებრივ საქმიანობასთან. ამ უკანასკნელს მიეკუთვნება რეალიზებული

საქონლის თვითღირეულება, ხელფასი და ცვეთა. როგორც წესი, საწარმოს ჩვეულებრივ საქმიანობასთან დაკავშირებული ხარჯები პრაქტიკაში სხვადასხვა აქტივების (მათ შორის ფულადი სახსრებისა და მათი ექვივალენტების, სასაქონლო-მატერიალური ფასეულობის, ძირითადი საშუალებების) შემცირების ან საწარმოდან გადინების ფორმას იღებს.

საწარმოს ზარალი მოიცავს სხვა ელემენტებსაც, რომელიც ასევე თავსებადია ხარჯების ცნებასთან და შეიძლება წარმოიშვას საწარმოს საქმიანობა, როგორც ჩვეულებრივ, ასევე არაორდინალურ პირობებში. ზარალი ასახავს საწარმოდან ეკონომიკური სარგებლის გასვლას, და ამდენად, თავისი ბუნებით არ განსხვავდება სხვა ხარჯებისაგან.

ზარალი შეიძლება წარმოიშვას საწარმოს არაორდინალური საქმიანობის პროცესშიც რაიმე სტიქიური უბედურების ან კატასტროფების გამო (წყალდიდობა, ხანძარი და სხვა). ხარჯების ცნება ასევე მოიცავს განუხორციელებელ ზარალს. მაგალითად, იგი შეიძლება წარმოიშვას უცხოური ვალუტის კურსის ეროვნულთან შედარების ზრდის გამო, თუ საწარმოს ჰქონდა სავალუტო კრედიტორული დავალიანება. მოგებასა და ზარალის ანგარიშგებაში, ზარალის აღიარების შემთხვევაში, იგი ცალკეული მუხლის სახით უნდა აისახოს. მოგებასა და ზარალის ანგარიშგებაში ზარალი ხშირად აისახება მასთან დაკავშირებული შემოსავლების გარეშე.

შემოსავლებისა და ხარჯების არსის განსაზღვრისას, რამდენჯერმე ვახსენეთ საწარმოს ჩვეულებრივ და ორდინალურ საქმიანობასთან დაკავშირებული შემოსავლები და ხარჯები. მათი განმარტება მიზანშეწონილად მიგვაჩნია, რადგან მოგებისა და ზარალის ანგარიშგების და შესაბამისად, შემოსავლებისა და ხარჯების სააღრიცხვო სტრუქტურა სწორედ მათთან არის დაკავშირებული.

ბასს-ის მიხედვით ჩვეულებრივ საქმიანობას უწოდებენ ნებისმიერ საქმიანობას, რომელსაც საწარმო ახორციელებს, როგორც თავისი საქმიანობის ნაწილს, ასევე ისეთ საქმიანობას, რომელიც დაკავშირებულია ძირითად საქმიანობასთან ან გამომდინარეობს მისგან (ბასს 8, პურქტი 6).

არაორდინალურია მოვლენა, რომელიც საწარმოს მოგებისა და ზარალის ანგარიშგებაში განსაკუთრებული მუხლების არსებობას განაპირობებს.

განსაკუთრებული მუხლები არის საწარმოს ჩვეულებრივი საქმიანობისაგან აშკარად განსხვავებული სამეურნეო მოვალეობებისა და ოპერაციების შედეგად მიღებული შემოსავლები და ხარჯები, რომლებიც რეგულარულად ან ხშირად არ მეორდება.

აღრიცხვისა და ანგარიშგების მიზნებისათვის ჩვეულებრივი საქმიანობის ხარჯები და შემოსავლები პირობითად შეიძლება დაიყოს საოპერაციო და არასაოპერაციო ხარჯებად და შემოსავლებად. ბასს ასეთ კლასიფიკაციას პირდაპირ არ გვთავაზობს, მაგრამ ამ შემთხვევაში შეიძლება ვისარგებლოთ ბასს 7-ის მოთხოვნით, რომელიც საოპერაციო, საინვესტიციო და საფინანსო მიზნით ფულადი ნაკადების მიმართ ერთიანი მიდგომა მოცემული სტანდარტითაც არ არსებობს. კერძოდ, იგი შეეხება პროცენტებს, დივიდენდებსა და მოგების გადასახადის ხარჯს, რომელიც კონკრეტულ შემთხვევაში შეიძლება განხილულ იქნას როგორც საოპერაციო, საფინანსო ან საინვესტიციო საქმიანობა. შემოსავლებისა და ხარჯების პირობითი დაყოფა

აუცილებელია შემოსავლებისა და ხარჯების სახეების მიხედვით, აღრიცხვის გაადვილების თვალსაზრისით.

საოპერაციო ხარჯებისა და შემოსავლების სააღრიცხვო მიზნით დაჯგუფებას, საფუძვლად უდევს მოგებისა და ზარალის ანგარიშგების წარდგენის მეთოდი. ხარჯები უნდა დაიყოს ქვეჯგუფებად, ისეთმა კომპონენტებმა, რომლებიც შესაძლოა ერთმანეთისაგან გასხვავდებოდეს სტაბილურობის, ამონაგებისა და ზარალის პროგნოზირების შესაძლებლობების თვალსაზრისით. ასეთი დაყოფის ორი გზა არსებობს. პირველი მოიხსენიება, როგორც ხარჯების ეკონომიკური შინაარსის მიხედვით დაჯგუფების მეთოდი. ამ მეთოდის გამოყენებისას, ხარჯების მოგებისა და ზარალის ანგარიშგებაში აისახება მათი ეკონომიკური შინაარსის მიხედვით. შესაბამისად, აუცილებელია აღრიცხვა სათანადო ჯგუფების მიხედვით ხდებოდეს. ამიტომ საწარმო ხარჯების აღსარიცხავად იყენებს ისეთ ანგარიშებს, როგორიცაა: ცვეთა, მასალების შეძენა, ტრანსპორტირების დანახარჯები, ხელფასები და გასამრჯელოები, რეკლამის ხარჯები და სხვა ე.ი. არ ხდება ხარჯების დაჯგუფება ფუნქციების მიხედვით. ხარჯების დაჯგუფება ფუნქციების მიხედვით ხდება მეორე მეთოდით. სწორედ ამიტომ, იგი მოიხსენიება, როგორც ხარჯების ფუნქციონალური დანიშნულებით დაჯგუფების მეთოდი. ამ შემთხვევაში ხარჯები აღირიცხება და ანგარიშგების მიზნით ჯგუფდება რეალიზებული პროდუქციის თვითღირებულების, ადმინისტრაციული და კომერციული ხარჯების სახით.

შემოსავლის აღიარება. შემოსავლების აღიარება უნდა მოხდეს იმ შემთხვევაში, თუ საწარმოს ეკონომიკური სარგებელი გაიზრდება აქტივების ზრდით, ან ვალდებულებების შემცირებით და შესაძლებელი იქნება მისი საიმედოდ შეფასება ე.ი. შემოსავლის აღიარება უნდა მოხდეს მაშინვე, როდესაც აღიარებული იქნება აქტივების ზრდა ან ვალდებულებების შემცირება. შეზღუდულია ისეთი შემოსავლების აღიარება, რომლის საიმედოდ შეფასება შეუძლებელია. შემოსავლების მნიშვნელოვან ნაწილს ამონაგები წარმოადგენს. ამიტომ სასურველია შევხვით ამონაგების აღიარების კრიტერიუმებს.

ამონაგები არის საწარმოში შემოსული ეკონომიკური სარგებლის საერთო თანხა, რომელიც მიიღება საწარმოს ჩვეულებრივი სამეურნეო საქმიანობიდან და გამოიხატება საკუთარი კაპიტალის ზრდით, მესაკუთრეთა მხრიდან დამატებითი ინვესტიციების გარეშე.

ამონაგები მიიღება საქონლის გაყიდვიდან, მომსახურების გაწევიდან ან სხვა ჩვეულებრივი საქმიანობიდან.

საქონლის გაყიდვის შედეგად მიღებული ამონაგების აღიარება ხდება მაშინ, როდესაც დაკმაყოფილებული იქნება ყველა ქვემოთ ჩამოთვლილი პირობა:

- 1) საწარმო მყიდველს გადასცემს საქონლის ფლობასთან დაკავშირებულ ყველა მნიშვნელოვან რისკს და სარგებელს;
- 2) საწარმო არ ინარჩუნებს უწყვეტ მენეჯერულ მონაწილეობას იმ დონით, რომელიც ჩვეულებრივ ასოცირდება საკუთრების უფლებასთან ან არ ახორციელებს გაყიდულ საქონელზე ფაქტობრივ კონტროლს;
- 3) თუ შესაძლებელია ამონაგების თანხის საიმედოდ განსაზღვრა;
- 4) თუ შესაძლებელია ამონაგების თანხის საიმედოდ განსაზღვრა;

- 5) თუ მოსალოდნელია, რომ მოცემული ოპერაციიდან საწარმო მიიღებს ეკონომიკურ სარგებლას;
 - 6) თუ შესაძლებელია, რომ მოცემულ ოპერაციასთან დაკავშირებული უკვე გაღებული ან მომავალ პერიოდში გასაწევი ხარჯები განისაზღვროს საიმედოდ. ოპერაცია გაყიდვად არ ითვლება და შემოსავლის აღიარება არ ხდება, თუ საწარმო ინარჩუნებს მფლობელობის მნიშვნელოვან რისკებს, მაგალითად, შემოსავლის აღიარება არ ხდება მაშინ, როდესაც:
 - საწარმო იტოვებს არადაამაყოფილებელ მიწოდებასთან დაკავშირებულ ვალდებულებას, რომელიც არ იფარება სტანდარტული საგარანტიო ვალდებულებით;
 - საწარმოში რომელიმე საქონლის რეალიზაციიდან ამონაგების მიღება დამოკიდებულია მყიდველის ამონაგების წყაროზე, რომელიც მან თავისი საქონლის რეალიზაციის შედეგად უნდა მიიღოს;
 - ხელშეკრულებით გათვალისწინებულია გაგზავნილი საქონლის დამონტაჟება და ეს პირობა მნიშვნელოვანი სახელშეკრულებო ვალდებულებაა, რომელიც საწარმოს ჯერ არ შეუსრულებია;
 - მყიდველს უფლება აქვს, ხელშეკრულებით გათვალისწინებული რომელიმე პირობის თანახმად, უარი თქვას საქონლის შეძენაზე და ამდენად, საწარმომოსათვის გაურკვეველია უკუგების მიღების შესაძლებლობა.
- თუ საექვოა ამონაგების მიღების შესაძლებლობა, ამონაგებიდან აღმოიფხვრება ოპერაციის შესრულებასთან დაკავშირებული საექვო პირობები.
- თუ შესაძლებელია მომსახურების გაწევის შედეგების საიმედოდ განსაზღვრა, მასთან დაკავშირებული შემოსავლის აღიარება ხდება ბალანსის შედგენის თარიღისათვის მომსახურების ხელშეკრულების შესრულების სტადიის მითითებით. მომსახურების შედეგების შეფასება საიმედოდ მაშინ არის შესაძლებელი, თუ დაკმაყოფილებულია შემდეგი პირობები:
- ა) ამონაგების თანხის განსაზღვრა შესაძლებელია საიმედოდ;
 - ბ) მოსალოდნელია მოცემული ოპერაციიდან ეკონომიკური სარგებლის შემოსვლა საწარმოში;
 - გ) შესაძლებელია მომსახურების მიწოდების ხელშეკრულების შესრულების სტადიის საიმედოდ დადგენა ბალანსის შედგენის თარიღისათვის;
 - დ) შესაძლებელია მომსახურებაზე უკვე გაწეული და ხელშეკრულების მთლიანად შესრულებისათვის საჭირო დანახარჯების საიმედოდ შეფასება.
- მომსახურების გაწევის სტადიის გათვალისწინებით, ამონაგების აღიარება ცნობილია პროცენტული შესრულების მეთოდის სახელწოდებით. ამ მეთოდის თანახმად, ამონაგების ასახვა ხდება მომსახურების გაწევის შესაბამის საანგარიშგებო პერიოდში.
- ამონაგების საიმედოდ შეფასება შესაძლებელია, თუ მომსახურების მიწოდების ხელშეკრულებაში გათვალისწინებული იქნება:
- ა) თითოეული მხარის მიერ მომსახურებასთან დაკავშირებული უფლებების უზრუნველყოფისა და დაკმაყოფილების პირობები;

ბ) ანაზღაურების პირობები;

გ) აგარიშსწორების წესი.

როდესაც მომსახურების გაწევა ხდება მრავალჯერადი აქტის შედეგად გარკვეული პერიოდის განმავლობაში, შემოსავლის აღიარება ხდება თანაბარზომიერად, მომსახურების გაწევის მთელი პერიოდის განმავლობაში, თუ არ არსებობს იმის საფუძველი, რომ რომელიმე სხვა მეთოდის გამოყენებით უფრო ზუსტად შეიძლება მომსახურების შესრულების სტადიის ასახვა.

თუ შეუძლებელია მომსახურების გაწევასთან დაკავშირებული შემოსავლების საიმედოდ განსაზღვრა, მაშინ შემოსავლების ასახვა ხდება მხოლოდ დასაფარავი ხარჯების უკვე აღიარებული თანხის ფარგლებში.

თუ მოსალოდნელია, რომ საწარმო მომავალში პროცენტების, როილტებისა და დივიდენდების სახით მიიღებს ეკონომიკურ სარგებელს და შესაძლებელია ამონაგების საიმედოდ შეფასება, მაშინ მათი აღიარება უნდა მოხდეს შემდეგნაირად:

- პროცენტების აღიარება-ასახვა უნდა მოხდეს იმ დროის პროპორციულად, რომელშიც გათვალისწინებულია შესაბამისი აქტივიდან ფაქტობრივი საბოლოო შედეგების მიღება;
- როილტების აღიარება-ასახვა ხდება დარიცხვის მეთოდით შეთანხმების შინაარსის შესაბამისად;
- დივიდენდების აღიარება-ასახვა ხდება მაშინ, როგორც კი ძალაში შევა აქციონერის უფლება დივიდენდების მიღების.

ზოგი ეკონომიკური სარგებელი შეიძლება აკმაყოფილებდეს შემოსავლების კრიტერიუმებს, მაგრამ სხვა სტანდარტების მოთხოვნით შეიძლება არ აღიარდეს მოგებისა და ზარალის ანგარიშგებაში. ასეთი შემოსავლების მაგალითია გადაფასების რეზერვი, რომელიც გადატანილია საკუთარი უცხოური სამეურნეო სუბიექტის ფინანსურ ანგარიშგებაში საკურსო სხვაობების ცვლილებით მიღებული შემოსავლები.

შემოსავლების აღიარება ცალკეულ შემთხვევაში გარიგების პირობების შესწავლას მოითხოვს. კონკრეტული შემთხვევები ქვემოთ იქნება განხილული.

ამონაგების შეფასება. ამონაგების შეფასება უნდა მოხდეს მიღებული ან მისაღები ანაზღაურების რეალური ღირებულების მიხედვით. რეალური (სამართლიანი) ღირებულება არის ის თანხა, რომლითაც აქტივი შეიძლება გაიცვალოს ან ვალდებულება დაიფაროს დაინტერესებულ და საქმის მცოდნე მხარეებს შორის, რომელთა შორის თითქოს არ არსებობს რაიმე ურთიერთკავშირი, ინტერესთა კონფლიქტის თავიდან ასაცილებლად.

სამეურნეო ოპერაციებიდან გამომდინარე, ამონაგები განისაზღვრება საწარმოსა და აქტივის მყიდველს ან მომხმარებელს შორის სათანადო გარიგების საფუძველზე. მისი შეფასება ხდება საწარმოს მიერ მიღებული ან მისაღები ანაზღაურების რეალური ღირებულებით, მასში ნებისმიერი სავაჭრო დათმობის თანხისა და ფასდათმობის გათვალისწინებით. რადგანაც ანაზღაურება უფრო ხშირად ფულის ან ფულადი სახსრების ეკვივალენტის სახით ხდება, ამონაგების ოდენობაც მისაღები ან მიღებული თანხის ან მისი ეკვივალენტის ტოლია.

ამონაგების შეფასებისა და აღიარებისას აუცილებელია ოპერაციის სწორად განსჯა. იგი უნდა გახდეს ოპერაციის შინაარსის დადგენის საფუძველი. არის შემთხვევა,

როდესაც გაყიდვის ოპერაცია ფინანსური ოპერაციის შინაარსის მატარებელია. იგი ეხება შემთხვევებს, რომელიც საქონლის უპროცენტო კრედიტით ან საბაზროზე დაბალი განაკვეთით თამასუქით გაყიდვასთანაა დაკავშირებული. ასეთი გაყიდვების პირობებში, ამონაგების სამართლიანად შეფასებისათვის გამოყენებული უნდა იქნეს დისკონტირების პირობითი საპროცენტო განაკვეთი. შემოსავალი აღიარდება გაყიდვიდან ამონაგებისა და საპროცენტო შემოსავლის სახით. პირობითი საპროცენტო განაკვეთი არის სიდიდე, რომელსაც უფრო მკვეთრად განსაზღვრავს:

- 1) ანალოგიური კრედიტუნარიანობის რეიტინგის მქონე ემიტენტის ანალოგიური ფინანსური ინსტრუმენტის გაბატონებული განაკვეთი;
- 2) საპროცენტო განაკვეთი, რომელიც ფინანსური ინსტრუმენტის ნომინალური ღირებულების დისკონტირებას ახდენს საქონლის ან მომსახურების დაუყოვნებლივი ანგარიშსწორების გასაყიდ ფასამდე (ბასს 18, პუნტი 11).

გარდა იმისა, რომ გაყიდული საქონელი ან გაწეული მომსახურება ნაზღაურდება ფულით ან ფულადი სახსრების ექვივალენტით, საქონელი და მომსახურება შეიძლება გაიცვალოს საქონელსა და მომსახურებაზე. გაცვლითი ოპერაციების დროს შესაძლებელია ადგილი ქონდეს ამონაგების წარმომშობ მოვლენას. ამონაგების წარმომშობ სამეურნეო მოვლენად არ ითვლება საქონლისა და მომსახურების გაცვლა ანალოგიური ბუნებისა და სიდიდის საქონელსა და მომსახურებაზე. თუ საქონელი და მომსახურება იცვლება განსხვავებული სახის საქონელსა და მომსახურებაზე, ასეთი გაცვლა ითვლება ამონაგების წარმომქმნელ ოპერაციად. ამონაგების თანხა განისაზღვრება მიღებული საქონლისა და მომსახურების რეალური ღირებულების მიხედვით, რომელიც კორექტირდება მიღებული ან გადახდილი ფულის ან მისი ექვივალენტის ოდენობით. თუ ძნელია მიღებული საქონლის ან მომსახურების რეალური ღირებულების საიმედოდ დადგენა, ამონაგების შეფასება ხდება გაცემული საქონლისა და მომსახურების რეალური ღირებულებით, რომელიც კორექტირდება მიღებული ან გაცემული ფულისა და ფულადი სახსრების ექვივალენტის ოდენობით.

ხარჯების აღიარება და შეფასება. ხარჯების აღიარება ხდება მაშინ, თუ საწარმოებიდან მომავალი ეკონომიკური სარგებლის გასვლა დაკავშირებული იქნება აქტივების შემცირებასთან ან ვალდებულებების ზრდასთან და თუ შესაძლებელია მისი საიმედოდ შეფასება. ხარჯების აღიარებისათვის აუცილებელია არსებობდეს დანახარჯების გაწევისა და შემოსავლების მიღებას შორის პირდაპირი კავშირი. ეს არის ამონაგებისა და ხარჯების შესაბამისობის პრინციპი. იგი გულისხმობს ერთი და იმავე სამეურნეო ოპერაციით, ან მოვლენით გამოწვეული ხარჯებისა და ამონაგების ერთდროულად აღიარება-ასახვას. მაგალითად, პროდუქციის რეალიზაციაზე გაწეული სხვადასხვა სახის ხარჯი აღიარებული იქნება მაშინვე, როგორც კი საწარმო მიიღებს შემოსავალს მოცემული პროდუქციის რეალიზაციიდან.

გაყიდული სასაქონლო-მატერიალური ფასეულობის ღირებულების ხარჯებად აღიარების პროცესს შესაბამისობაში მოჰყავს გაწეული დანახარჯები და ამონაგები. შემოსავლებისა და ხარჯების შესაბამისობის პრინციპი ზოგჯერ არარეალიზებული ხარჯების აღიარებასაც განაპირობებს. მაგალითად, სასაქონლო-მატერიალური ფასეულობის რეალიზაციასთან დაკავშირებული ხარჯების აღიარებასთან მიმართებით ბასს 2 ადგენს, რომ სასაქონლო-მატერიალური ფასეულობის გაყიდვისას მათი

პირვანდელი ღირებულება აღიარებულ უნდა იქნეს იმ პერიოდის ხარჯებად, როდესაც მიღებულ იქნა შესაბამისი შემოსავლები. ნებისმიერი სასაქონლო-მატერიალური ფასეულობის ნეტო სარეალიზაციო ღირებულებამდე ჩამოწერის თანხა, აგრეთვე სასაქონლო-მატერიალური ფასეულობის დანაკარგის თანხები შესაბამისად აღიარებულ უნდა იქნეს იმ პერიოდის ხარჯებად, როცა მოხდა ჩამოწერა ან ადგილი ჰქონდა დანაკარგებს. სასაქონლო-მატერიალური ფასეულობის ჩამოწერის აღდგენა ნებისმიერი ცვლილებისთანავე, რომელიც გამოწვეულია ნეტო სარეალიზაციო ღირებულების გაზრდით, უნდა ჩაითვალოს იმ პერიოდის ხარჯებად აღიარებული სასაქონლო-მატერიალური ფასეულობის შემცირებად, რომელშიც მოხდა ეს აღდგენა.

ზოგი აქტივის გამოყენებით საწარმოში ეკონომიკური სარგებელი შემოდის რამოდენიმე საანგარიშგებო პერიოდის განმავლობაში და რთულია დანახარჯების შემოსავალთან კავშირის დადგენა. ამიტომ, აუცილებელია კავშირის ზოგადად ან არაპირდაპირი გზით განსაზღვრა, რისთვისაც პრაქტიკაში გამოიყენება ხარჯების ნორმატიული განაწილებისა და აღიარების პრინციპი. იგი, ძირითადად, შეეხება ისეთი გრძელვადიანი აქტივების ხარჯად აღიარებას, როგორიცაა, ძირითადი საშუალებები, გუდვილი, პატენტები, სავაჭრო ნიშნები და სხვა. ასეთ შემთხვევაში დანახარჯების ხარჯად აღიარება ხდება ცვეთისა და ამორტიზაციის დარიცხვის გზით.

ზოგჯერ ოპერაციის შინაარსი აკმაყოფილებს ხარჯების განსაზღვრებას, მაგრამ მოგებისა და ზარალის ანგარიშგებაში ხარჯად არ აღიარდება, რადგან პირდაპირ აისახება საწარმოს საკუთარ კაპიტალში. ამის მაგალითს წარმოადგენს უცხოური სამეურნეო სუბიექტის ფინანსურ ანგარიშგებაში საკურსო სხვაობის ცვლილებით მიღებული ზარალი, რომელიც საწარმოს საკუთარ კაპიტალს ამცირებს. კომერციული ბანკის შემოსავლის წყაროს წარმოადგენს ბიზნესის სხვადასხვა სახეობები. საბანკო ბიზნესის ელემენტებად შეიძლება ჩაითვალოს: სასესხო ბიზნესი, დისკონტ ბიზნესი, ბანკის საგარანტიო მოღვაწეობა, ფასიანი ქაღალდების ბიზნესი_დაფუძნებული შენატანებზე და მეანაბრის დავალებით განხორციელებულ ოპერაციებზე.

სასესხო ბიზნესი - შედგება ორი ელემენტისაგან: სესხის წარდგენა კლიენტებისათვის (როგორც ფიზიკური, ასევე იურიდიული პირებისათვის) და თავისუფალი რესურსების გადაცემა სხვა კომერციული ბანკებისათვის პროცენტული შემოსავლის მიღების მიზნით. სასესხო ბიზნესის მეორე ნაწილს შეიძლება ჰქონდეს ბანკთაშორისი კრედიტის ფორმა ან სწრაფი დეპოზიტი სხვა ბანკში. სასესხო ბიზნესის განვითარების წინაპირობას - თავისუფალი რესურსების გაყიდვის სახით, წარმოადგენს ოპერატიული კავშირები საკრედიტო ორგანიზაციებთან. სასესხო ბიზნესის განხორციელებისას ბანკი გამოდის შუამავლის როლში და ახდენს დროებით თავისუფალი ფულადი სახსრების აკუმულირებას და მათ სპეციალიზირებულ გადანაწილებას, რომლის დროსაც შემოსავალი გამოდის პროცენტულ ფორმებში.

საბანკო სესხებზე სარგებლის განაკვეთი განსხვავდება ფულის ბაზრის სხვადასხვა ვალდებულებათა განაკვეთისაგან. მაგალითად, ხაზინის თამასუქებისა და კომერციული ქაღალდებისაგან იმ გაგებით, რომ ის განისაზღვრება მსესხებლებსა და ბანკს შორის მოლაპარაკების საფუძველზე და ამიტომაც ის არ არის ერთნაირი სხვადასხვა ბანკში.

დისკონტ ბიზნესი დაფუძნებულია ბანკის მიერ გადაუხდელი ვექსილების

შემსყიდველ ოპერაციებზე, ქვითრებზე და განსაზღვრული ფასდაკლების მოთხოვნაზე – დისკონტზე. სხვადასხვა სახის დისკონტ ბიზნესი წარმოადგენს ბანკის ფაქტორინგულ ოპერაციებს. ეს უკანასკნელი შეიძლება იყოს ორი სახის: რეგრესის უფლებით (ბრუნვით) და რეგრესის უფლების გარეშე (ბრუნვის გარეშე). პირველ შემთხვევაში, ბანკი იტოვებს უფლებას გადაახდევინოს დაუფარავი დავალიანება თანხის მიმღებს, ხოლო მეორე შემთხვევაში, ასეთი უფლება ბანკს არ აქვს და მიდის რისკზე, მაგრამ უფრო სოლიდური მოგების მოთხოვნის უფლებით.

ფაქტორინგული ოპერაციების ტექნოლოგია მდგომარეობს იმაში, რომ ბანკი იძენს საკორესპოდენტო ანგარიშიდან შემენაზე გადახდის მოთხოვნას და შესაბამისად, ბანკის ანგარიშსწორება ფაქტორინგულ ოპერაციებზე აკლებს შემოსავლებს მეანაბრების გაყიდულ პროდუქციაზე. გადამხდელისაგან თანხის საკორესპოდენტო ანგარიშზე მიღებისთანავე, ეს თანახა გადანიჭილდება სამი მიმართულებით: დებიტორული დავალიანების დაფარვა, გადასახადის გადახდა დამატებით ღირებულებაზე და ბანკის შემოსავლების ფორმირება.

დაცვის ბიზნესი დაფუძნებულია ნდობისა და სააგენტოს მომსახურებაზე. ეს ბიზნესი ბანკს აძლევს საკომისო შემოსავლებს კლიენტის ქონებაზე ან ამ ქონებაზე შესრულებული ცალკეული კონკრეტული ოპერაციების ჩატარებაზე მოთხოვნის საფუძველით. მაგალითად, ნდობის საფუძველზე მოლაპარაკებით ბანკი იღებს ვალდებულებას კლიენტის თანხების განთავსებაზე, უზრუნველყოს ეს უკანასკნელი განსაზღვრული შემოსავლის დონით.

ფასიანი ქაღალდების ბიზნესი შედგება ისეთი ელემენტებისაგან, როგორიცაა ბანკის მიერ ფასიანი ქაღალდების გამოშვება და მათი ბაზარზე რეალიზაცია, ფასიანი ქაღალდების გამოშვება დავალებით, ფასიან ქაღალდებში სხვა ელემენტების ჩადება მუდმივი შემოსავლის მიღების მიზნით, პრვატიზაციისათვის გაწეული მომსახურებისათვის.

ბანკის საგარანტიო მომსახურება შემოსავალს იძლევა პირდაპირი ფულადი ფორმით. სხვადასხვა ფორმით გარანტიის გაცემით კლიენტებზე, ბანკს შეუძლია მიიღოს დამატებითი საკომისო მოგება ფულად ფორმებში. შესაძლებელია აგრეთვე, უფასო ნდობის გარანტია, როცა კლიენტის იმიჯი საჭიროა ბანკის მომგებიანი გარიგებისათვის. მაგრამ უნდა აღინიშნოს, რომ გარანტიების გაცემისას, არსებობს გარკვეული ნორმები, რომელიც დაკავშირებულია გარანტიის მოცულობასთან და ბანკის საწესდებო კაპიტალთან. ეს ნორმები აუცილებლად უნდა იყოს გათვალისწინებული, წინააღმდეგ შემთხვევაში, საქმე გვაქვს ეროვნული ბანკის მიერ დაწესებული ნორმტივების დარღვევასთან.

საგარანტიო წერილების გაცემით მიღებული შემოსავლები არაპირი, მაგრამ საკმაოდ სოლიდური შემოსავლებია.

ბიზნესი დაკავშირებული შენატანების მოზიდვით და კლიენტების მოთხოვნით განხორციელებულ ოპერაციებთან იძლევა შემოსავლის მიღების შესაძლებლობას შემდეგ ფორმებში:

1. ანგარიშის გახსნა;
2. ანგარიშის წარმოება;
3. ამონაწერის წარდგენა საანგარიშო ოპერაციებზე;

4. ანგარიშის დახურვა;
5. არქივიდან ინფორმაციის გაცემა;
6. საჩეკო წიგნაკის გაცემა;
7. ფულადი გადარიცხვების განხორციელება, როგორც ქვეყნის შიგნით, ასევე გარეთ სხვადასხვა გზავნილების მეშვეობით;
8. ფულადი დარიცხვების გაუქმება;
9. ანგარიშზე ნაღდი ფულის განთავსება და გატანა;
10. საკონვენტაციო ოპერაციები;
11. ინკასაცია;
12. პლასტიკური ბარათებით მომსახურება და ა.შ.

საერთოდ, როდესაც კომერციული ბანკის შემოსავლებზე და მის სტრუქტურაზე ვლაპარაკობთ, უნდა აღინიშნოს, რომ ბანკი მაინც საკრედიტო ინსტიტუტია და დღეისათვის ჩვენს ქვეყანაში მოქმედი კომერციული ბანკების უმრავლესობის შემოსავლისა და შესაბამისად, მოგების მიღების დიდი წილი საკრედიტო საქმიანობიდან მიღებულ შემოსავლებზე მოდის და სწორედ ეს განყოფილებაა კომერციული ბანკის ძირითადი ბირთვი, მიუხედავად სხვა განყოფილებების არანაკლები მნიშვნელობებისა.

სასეხო ბიზნესი შედგება ორი შემადგენელი ელემენტისაგან:

- 1) სესხების გაცემა კლიენტებზე იურიდიულ და ფიზიკურ პირებზე;
- 2) დროებით თავისუფალი რესურსების გადაცემა სხვა საკრედიტო დაწესებულებებზე, რამაც შეიძლება მიიღოს, როგორც ბანკთაშორისი კრედიტის სახე ან ვადიანი დეპოზიტის სახე. ამ ბიზნესიდან ბანკის შემოსავალი მიიღება,

როგორც პროცენტული ჯილდო ანუ პროცენტი.

სასეხო პროცენტი წარმოადგენს დროებითი სარგებლობისათვის გასესხებული ღირებულების თავისებურ ფასს. სასეხო პროცენტის სახეთა კლასიფიკაცია ემყარება კრედიტის ფორმებს და იყოფა კომერციულ პროცენტად, საბანკო პროცენტად სამომხმარებლო პროცენტად და ა.შ. საკრედიტო დაწესებულებების სახეების მიხედვით პროცენტები იყოფა: სააღრიცხვო პროცენტად ცენტრალურ ბანკში, საბანკო პროცენტად, ლომბარდულ პროცენტად. სესხების სახეების მიხედვით ასხვავებენ პროცენტს საბრუნავ საშუალებებზე ოვერდრაფის მიხედვით. პროცენტებს თამასუქების აღრიცხვის მიხედვით, პროცენტებს მიზნობრივ სესხებზე და ა.შ.

სასესხო პროცენტის სახეების მიუხედავად, ფორმირდება საკრედიტო რესურსების რეალური ფასისა და მარჟის საფუძველზე.

შემოსავლები საბანკო სესხებიდან და ფასიანი ქაღალდებიდან. კომერციული ბანკების საერთო შემოსავლები დამოკიდებულია სასესხო და საინვესტიციო ოპერაციების მოგების ნორმაზე, გადასახდელის სიდიდეზე, რომელიც ამოიღება მომსახურებისათვის, აგრეთვე აქტივების სიდიდესა და სტრუქტურაზე. ჩვენი ქვეყნის მაჩვენებლების მიხედვით, უკანასკნელი საბანკო აქტივები, ისევე, როგორც მათზე შემოსავლები, არსებითად გაიზარდა. მიუხედავად იმისა, რომ საბანკო მომსახურებისაგან მიღებული შენატანები ასევე გაიზარდა და ალბათ შემდგომშიც გაიზარდება, სარგებელი საშემოსავლო აქტივებზე, სასესხო და საინვესტიციო

ოპერაციებზე, უზრუნველყოფს მთელი საბანკო შემოსავლების თითქმის 90%-ს.

სესხების გაცემა კომერციული ბანკების ერთობლივი შემოსავლის მეტად მნიშვნელოვანი წყაროა.

უკანასკნელ წლებში ბანკების საოპერაციო შემოსავლების დაახლოებით 65% სესხის სარგებელს შეადგენდა. ბოლო წლებში სესხის სარგებელი საერთოდ გაიზარდა. ნაწილობრივ ეს დაკავშირებულია სასესხო ოპერაციების მასშტაბების გაზრდასთან. მაგრამ სარგებლის ნორმის გაზრდამ ასევე შეასრულა თავისი როლი.

ამერიკის შეერთებულ შტატებში შემოსავლების კიდევ ერთი მუხლი, რომელიც ფაქტობრივად წარმოადგენს სესხის სარგებელს, ესაა „შემოსავალი გაყიდული ფედერალური სარეზერვო ფონდებიდან და ფასიანი ქაღალდებიდან უკან გამოსყიდვის უფლების ხელშეკრულებით“. მიუხედავად იმისა, რომ ფედერალური სარეზერვო სისტემისა და ფასიანი ქაღალდების ხელმეორედ გაყიდვაზე ლაპარაკის დროს, ბანკირები იყენებენ ტერმინებს „ყიდვა“ და „გაყიდვა“. სინამდვილეში საქმე ეხება სესხს, როდესაც ბანკი ყიდის თავისი ნამეტის ნაწილს ფედერალურ სარეზერვო ბანკში, ის სარგებელს იღებს აგრეთვე მაშინ, როდესაც ყიდულობს ფასიან ქაღალდებს სხვა ბანკისა და ლიდერისაგან, რომელიც დასპეციალებულია ობლიგაციაზე. ამასთან, გამყიდველი თანახმაა გამოისყიდოს ეს ფასიანი ქაღალდები იმავე ფასში პლუს სარგებელი შესაბამისი პერიოდისათვის და რადგანაც მსგავს გარიგებასთან რისკი არ არის დაკავშირებული, რაც ინვესტიციებს ახასიათებს, პრაქტიკულად, აქ საქმე ეხება სესხებს.

საბანკო საქმეზე სარგებლის განაკვეთი განსხვავდება ფულის ბაზრის სხვადასხვა ვალდებულებათა განაკვეთებისაგან, მაგალითად, ხაზინის თამასუქებისა და კომერციული ქაღალდებისაგან, იმ გაგებით, რომ ის განისაზღვრება მსხებელსა და ბანკს შორის მოლაპარაკების საფუძველზე და არა ბაზრის პირობებით. ამიტომ ის არ არის ერთნაირი სხვადასხვა ბანკში. ამ განაკვეთში აისახება, როგორც თითოეული სესხის სპეციფიკა, ასევე შეფარდება კრედიტის მიწოდებისა და მოთხოვნას შორის სასესხო კაპიტალის ბაზრებზე. განაკვეთები მერყეობს, აგრეთვე რისკზე დამოკიდებულებით, რომელიც მოცემულ სესხთან, მის სიდიდესა და დაფარვის ვადებთან, სესხის გაფორმებისა და მისი დაფარვის კონტროლის ხარჯებთან, მსესხებლის სადეპოზიტო ანგარიშისა და უზრუნველყოფის მდგომარეობასთანაა დაკავშირებული. გარდა ამისა, განაკვეთზე მოქმედებს ჩვევები და ტრადიციები, კონკურენცია ბანკებსა და სახსრების წყაროებს შორის.

ბანკის უნარი სესხის გაცემაში დამოკიდებულია რეზერვების სიჭარბის დონეზე საბანკო სისტემაში. თუ მოთხოვნა ბანკის კრედიტზე შედარებით სტაბილურია, ხოლო ჭარბი რეზერვები იზრდება, სესხის სარგებლის განაკვეთი მცირდება, რადგან ბანკები ცდილობენ მოიზიდონ შემოსავლიანი აქტივები, მაგრამ მაღალია ბანკის კრედიტზე მოთხოვნა, ხოლო ჭარბი რეზერვები არ იცვლება ან უფრო ნელა იზრდება, ვიდრე ეს მოთხოვნა, სარგებლის განაკვეთი იზრდება. განაკვეთზე მოქმედებს აგრეთვე ეკონომიკური სიტუაციის შეფასება. თუ პესიმისტური განწყობილება ბატონობს, ბანკირები განაკვეთებს არ ამცირებენ იმდენად, რამდენადაც ეს სასესხო კაპიტალის მიწოდებითაა ნაკარნახევი. თუ ოპტიმიზმი ბატონობს, ე.ი. არსებობს აზრი, რომ ცენტრალური ბანკი გაიღებს დამატებით სახსრებს, განაკვეთები შეიძლება არსებითად არ ამაღლდეს იმ შემთხვევაშიც, როდესაც ჭარბი რეზერვების დონე შედარებით

დაბალია.

კომერციული ბანკების პროცენტული შემოსავლების მეორე მთავარი წყაროა სარგებელი ფასიანი ქაღალდებიდან. ამ წყაროდან შემოსავლის სიდიდე დამოკიდებულია სხვადასხვა სახის ფასიანი ქაღალდების ინვესტიციებისა და შემოსავლების პორტფელის სიდიდესა და სტრუქტურაზე.

ამერიკის შეერთებულ შტატებში 60-იანი და 70-იანი წლების ბოლოს, განაკვეთები ფასიანი ქაღალდების ყველა კატეგორიაზე მნიშვნელოვნად ამცლოდა. მუნიციპალური ფასიანი ქაღალდებიდან შემოსავლებმა, რაც 30 წლის მანძილზე 4%-ს არ აღემატებოდა, 1996 წელს ამ დონეს გადააჭარბა. ხოლო 1974 წლის ბოლოს, საშუალოდ, თითქმის 7%-ის ტოლი იყო. აშშ-ის მთავრობის ფასიანი ქაღალდების განაკვეთებმა სამიდან ხუთ წლამდე ვადით, 1966 წელს 5%-ს გადააჭარბა, ხოლო 1974 წელს ზოგჯერ 8,6%-ს აღემატებოდა. სამთვლიანი სახაზინო თამასუქების საბაზრო განაკვეთებმა, რომელიც მეტად მოძრავია, 1929 წელს მისი გამოშვების შემდეგ, პირველად 4,6%-ს გადააჭარბა 1964 წელს, ხოლო 1974 წელს ის დროდადრო 9%-ს აღემატებოდა. 1974 წლის შემდეგ, ყველა ამ ქაღალდის შემოსავლის დონე რამდენადმე შემცირდა, ხოლო შემდეგ 1977 წლის პერიოდში კვლავ გაიზარდა და აგრძელებდა ზრდას 1978 წელსაც.

საქართველოში კი, 1997 წლის 12 აგვისტოს ფინანსთა სამინისტროს დადგენილების საფუძველზე, მიმოქცევაში გაშვებულ იქნა სახელმწიფო სახაზინო ვალდებულებები, რომელთა ვადა თანამედროვე პირობებში განისაზღვრება: 28, 56, 91, 182 დღით. მათზე საშუალო შეწონილი განაკვეთი საკმაოდ მაღალია 30%. ეროვნული ბანკი სისტემატურად აწყობს აუქციონს სახაზინო ვალდებულებების გაყიდვის მიზნით.

ბანკის შემოსავლების ფორმირების საქმეში სასესხო პროცენტის მნიშვნელოვანი როლი, ხოლო ხარჯებში რესურსის მოზიდვაზე ხარჯებს, მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია. აქტუალურ მნიშვნელობას იძენს საკითხი საპროცენტო მარჯაზე, ე.ი. სხვაობაზე, რომელიც მიიღება ბანკის აქტიურ და პასიურ ოპერაციებს, პროცენტების სხვაობით.

საპროცენტო მარჯა განისაზღვრება პროცენტების მიხედვით წმინდა მოგების შეფარდებით აქტივების საშუალო მოცულობასთან, რომლებსაც შემოსავალი პროცენტის სახით მოაქვს.

(7.13)

$$M_{\Phi} = \frac{D_{\Pi} - P_{\Pi}}{A_{\Pi}} \times 100,$$

(77

სადაც, M_{Φ} – ფაქტიური საპროცენტო მარჯა;

D_{Π} – პროცენტის შემოსავალი;

P_{Π} – პროცენტული ხარჯები

A_{Π} – შემოსავლის მომტანი აქტივები.

საპროცენტო მარჯის ანალიზი ტარდება შემდეგი მიმართულებით:

1. ფაქტიური პროცენტული მარჯა შეუდარდება საბაზოს და განისაზღვრება პროცენტული შემოსავლების ზრდის ან შემცირების ტენდენცია;
2. საპროცენტო მარჯის შესაბამისობის დაცვა ჩამოყალიბულ სტანდარტებთან და სხვა ბანკების ანალოგიურ მაჩვენებლებთან;
3. ანალიზი საპროცენტო მარჯის შემადგენელი კომპონენტია, რათა განსაზღვროს შემოსავლების კატეგორიის რომელი ნაწილი იწვევს მის ზოგად ცვლილებებს;

4. განისაზღვროს საზღვრებში, რომელშიც საპროცენტო მარჟის ცვლილება საჭიროებს სამმართველო გადაწყვეტილების მიღებას.

საბაზრო მექანიზმის პირობებში საბანკო საქმიანობის მომგებიანად წარმართვისათვის აუცილებელია გავითვალსიწინოთ დასავლეთის ქვეყნების გამოცდილებები. ისინი ერთდროულად გამოიყენონ საპროცენტო განაკვეთის, როგორც ფიქსირებული, ისე მცურავი ნაკრების საბაზრო კონსტრუქციის შესაბამისად.

$$M_{\text{мин}} = \frac{P_{\text{об}} - D_M * 100\%}{A_D} \quad (7.14)$$

სადაც $P_{\text{об}}$ არის ბანკის ფუნქციონირების ხარჯები, მათ შორის

1. სხვა ოპერაციული ხარჯები;
2. ხარჯები საბანკო დოკუმენტებისა და ფასეულობის გატანაზე;
3. ხარჯები გამომთვლელი ცენტრის მომსახურებაზე;
4. ხარჯები ბლანკების, ქაღალდების დამზადებაზე;
5. საფოსტო და სატელეგრაფო ხარჯები;
6. პროცენტები და საკომისიოები გადახდილი წლების ანგარიშზე;
7. საამორტიზაციო სამმართველო ხარჯები.

D_M – საკრედიტო დაწესებულების სხვა შემოსავლები, მათ შორის:

1. კლიენტების მიერ სატელეგრაფო და სხვა ხარჯების დაფარვა;
2. ფირმებსა და საწარმოებზე მომსახურების საზღაური;
3. დანარჩენი შემოსავლები.

A_D – საკრედიტო დაწესებულების სხვა შემოსავლები, მათ შორის:

1. მოკლევადიანი საკრედიტო დაბანდება;
2. გრძელვადიანი დაბანდება;
3. სხვა ბანკებში განთავსებული კრედიტები;
4. ფასიანი ქაღალდები, პაი, აქტები;
5. სხვა საწარმოში წილობრივი მონაწილეობა;
6. დარჩენი.

მომავალი პერიოდისათვის ბანკები განსაზღვრავენ საორიენტაციო საპროცენტო მარჟას, რომელიც მოგების მიღწევის შესაძლებლობას იძლევა, განისაზღვრება ფორმულით:

$$M = \frac{P_{\text{об}} - D_{\Pi} + \Pi_{\Pi} 100\%}{A_D} \quad (7.15)$$

სადაც $P_{\text{об}}$ – ბანკის ფუნქციონირების ხარჯები გეგმით; D_{Π} – კომისიები და დანარჩენი შემოსავლები გეგმით; A_D – შემოსავლის მომენტი აქტივის გეგმიური სიდიდე; Π_{Π} – ბანკის პროგნოზული მოგების სიდიდე.

თემა 8. საქართველოს კომერციული ბანკის უნაღდო ანგარიშსწორების სისტემა

✧ თემის სტრუქტურა:

- 8.1. უნაღდო ანგარიშსწორების როლი ეკონომიკაში;
- 8.2. უნაღდო ანგარიშსწორების ორგანიზების ზოგადი დებულებები, ბანკთაშორისი ანგარიშსწორება;
- 8.3. საქართველოს კომერციულ ბანკებში ანგარიშის გახსნის წესი, საგადახდო საბუთების სახეობები, მათი გაფორმება და გამოყენება;
- 8.4. ანგარიშსწორება საგადახდო და საინკასო დავალებებით; დოკუმენტური ოპერაციები (აკრედიტივი და ინკასო); ანგარიშსწორება ჩეკებით.

თემის მიზანი:

1. გააცნობიეროთ უნაღდო ანგარიშსწორების როლი ეკონომიკაში;
2. შეისწავლოთ უნაღდო ანგარიშსწორების ორგანიზების ზოგადი დებულებები; საქართველოს კომერციულ ბანკებში ანგარიშის გახსნის წესი, საგადახდო საბუთების სახეობები, მათი გაფორმება და გამოყენება

✎ თემის შესწავლის შემდეგ თქვენ შეძლებთ:

1. ჩამოაყალიბოთ: კომერციულ ბანკში უნაღდო ანგარიშსწორების ორგანიზების ფორმები და ზოგადი დებულებები;
2. განსაზღვროთ უნაღდო ანგარიშსწორების როლი ქვეყნის ეკონომიკაში;
3. გაანალიზოთ საქართველოს კომერციულ ბანკებში ანგარიშის გახსნის წესი, საგადახდო საბუთების სახეობები, მათი გაფორმება და გამოყენება.

თემის ძირითადი კონცეფციური და საკვანძო საკითხები :

კომერციულ ბანკში უნაღდო ანგარიშსწორების სისტემა; ბანკთაშორისი ანგარიშსწორება; ცენტრალური ბანკი, როგორც საგადამხდელო სისტემის მომსახურების მიმწოდებელი და სახელმწიფო ინტერესების დამცველი, კომერციულ ბანკში ანგარიშის გახსნის წესი, საგადახდო დავალება; საინკასო დავალება; დოკუმენტური აკრედიტივი; საინკასო დავალება.

8. 1. უნაღდო ანგარიშსწორების როლი ეკონომიკაში;

ფულის მოძრაობას, რომლის დროსაც ფული ასრულებს თავის ფუნქციებს, ფულის მიმოქცევა ეწოდება. ფულის მიმოქცევა უზრუნველყოფს საქონლისა და მომსახურების რეალიზაციას ანგარიშსწორების გზით და ემსახურება კაპიტალის წრებრუნვას. ფულის მიმოქცევა ხდება ნაღდი და უნაღდო ფორმით.

ნაღდი ფულის მოძრაობა ხდება მეტწილად საცალო საქონელბრუნვაში და ამ დროს ფულის მიმოქცევის საშუალებას წარმოადგენს რეალური ფულადი ნიშნები, რომელთაც გადამხდელი გადასცემს მიმწოდებელს მიღებული საქონლის ან მომსახურების სანაცვლოდ.

რაც შეეხება უნაღდო ფულის მიმოქცევას - ესაა იმავე გადახდების განხორციელება და კაპიტალის მოძრაობა, რომლებიც უზრუნველყოფილია საბანკო ანგარიშებზე არსებული ფულადი სახსრების მეშვეობით. უნაღდო ანგარიშსწორების განხორციელების საფუძველია ერთი საბანკო ანგარიშიდან მეორეზე ფულადი სახსრების გადარიცხვა (ტრანზაქცია) ან ურთიერთჩათვლები. უნაღდო ანგარიშსწორების მექანიზმს წარმოადგენს ბანკების მიერ განხორციელებული გადახდები კლიენტების დავალების საფუძველზე, რაც ხორციელდება მათი ანგარიშებიდან სახსრების ჩამოწერით და მითითებულ ანგარიშზე ჩარიცხვით (გადარიცხვით). ჩარიცხვა ხდება იმ შემთხვევაში, თუ მითითებული ანგარიში არის იმავე ბანკში, ხოლო თუ ანგარიში არის სხვა ბანკში, ხდება გადარიცხვის ოპერაცია, რასაც დავალების მიმღები ბანკი ახორციელებს საკორესპონდენტო ანგარიშის, უფრო სწორად, საკორესპონდენტო ურთიერთობათა სისტემის მეშვეობით.

მიუხედავად არსებითი განსხვავებისა, ნაღდი და უნაღდო ფულადი ბრუნვა მჭიდროდაა დაკავშირებული ერთმანეთთან. ნაღდი ფული ტრანსფორმირდება უნაღდო ფულად და, პირიქით, მუდმივად და ყოველგვარი შეფერხებების გარეშე. მაგალითად, ფიზიკურმა პირმა თავისი საბარათე ანგარიშიდან გამოიტანა ნაღდი ფული, რომლითაც

შეიძინა საქონელი სუპერმარკეტში. თავის მხრივ, სუპერმარკეტმა ინკასაციის საშუალებით შეიტანა ნავაჭრი ფული თავის ანგარიშზე, საიდანაც მეორე დღეს ნაწილი გადარიცხა, ნაწილი კი გამოიტანა ნაღდი სახით და ა.შ. ეს პროცესი ძალიან ჰგავს წყლის მიმოქცევას ბუნებაში მისი სხვადასხვა ფორმით, როცა იგი წვიმის სახით მოდის, ორთქლდება, ღრუბლებად იქცევა, მერე ისევ წვიმად და ა.შ.

ნაღდი და უნაღდო ფულის მიმოქცევის ერთიანობა ასევე იმიტაც ვლინდება, რომ ორივე მათგანი ქმნის ერთიან ფულად მასას, რომელიც, თავის მხრივ, ცენტრალური ბანკის მხრიდან რეგულირების ობიექტს წარმოადგენს.

უნაღდო ანგარიშსწორება მოიცავს ეკონომიკურ სუბიექტებს შორის არსებულ ყველა სფეროს: ეროვნული პროდუქტის განაწილება, პროდუქციისა და მომსახურების რეალიზაცია, კრედიტების გაცემა და დაფარვა და ა. შ. და ამ პროცესში მონაწილეობს ყველა: სახელმწიფო, საბანკო და ფინანსური სფერო, კომპანიები და მოსახლეობა.

ნაღდ და უნაღდო ანგარიშსწორებებს შორის შესაბამისობა და პრიორიტეტულობა იცვლებოდა საგადამხდელო-საანგარიშსწორებო ურთიერთობათა სრულყოფასთან ერთად. XX საუკუნის დასაწყისამდე გადახდების უმრავლესობა ნაღდი ფორმით ხორციელდებოდა. მას შემდეგ ნაღდი ანგარიშსწორების ხვედრითი წილი სულ უფრო მცირდებოდა და დღეისათვის წამყვან საბაზრო ეკონომიკის ქვეყნებში მასზე მთლიანი ანგარიშსწორებათა 10%-ზე ნაკლები მოდის. უნაღდო ანგარიშსწორებების პოპულარიზაციის ახალი იმპულსი გახდა საბანკო ოპერაციების ავტომატიზაცია და ელექტრონული გადახდების დანერგვა, რომელიც განსაკუთრებით განვითარდა XX საუკუნის 70-80 წლებიდან და დღეს უკვე მათ გარეშე წარმოუდგენელია საბანკო ბიზნესი.

უნაღდო ანგარიშსწორებები ფულადი სახსრების ნაღდ ბრუნვასთან შედარებით ხასიათდება მთელი რიგი უპირატესობებით, რომელთა შორის აღსანიშნავია:

- როგორც ეკონომიკური სუბიექტების, ისე ცენტრალური ბანკისა და კომერციული ბანკებისათვის ხარჯების შემცირება, რომლებიც დაკავშირებულია ნაღდი ფულის დაბეჭდვასა და მიმოქცევასთან (შენახვა, გადაზიდვა, გადათვლა (ფულის ფორმირება);
- ანგარიშსწორების დაჩქარება პროცესის ყველა მონაწილისათვის;
- ურთიერთვალდებულებათა ჩათვლის (კლირინგი) შესაძლებლობა;
- ყალბ ფულთან დაკავშირებული თაღლითობის რისკის არარსებობა;
- საერთაშორისო ანგარიშსწორების გამარტივება;
- ანგარიშსწორება გაადვილებულია მათი უნიფიცირების გზით - სახეზეა უნაღდო ანგარიშსწორებათა უნივერსალური ფორმები და ერთიანი საგადამხდელო დოკუმენტები;
- დადებითი გავლენა როგორც ცალკეული ეკონომიკური სუბიექტების სამეურნეო საქმიანობაზე, ისე მთლიანი ნაციონალური პროდუქტის ფორმირებასა და ბიუჯეტის შემოსავალ-ხარჯების კონტროლზე;
- გადახდების განხორციელებისას მონაცემთა დამუშავების ტექნიკური საშუალებების ფართოდ გამოყენება;

- სახელმწიფოს მხრიდან ფულადი ნაკადების შეფასების, დაგეგმვისა და რეგულირების გაადვილება;
- კომერციულ ბანკებში ფულადი რესურსების კონცენტრაცია და ამდენად, საკრედიტო რესურსების ზრდა.

გამომდინარე უნაღდო ანგარიშსწორების მნიშვნელობიდან, ქვეყნის საგადამხდელო სისტემის ორგანიზებაში იგი წარმოადგენს სახელმწიფო პოლიტიკის განსაკუთრებული ზრუნვის ობიექტს. უფრო მეტიც, უნაღდო ანგარიშსწორების სისტემა სცდება ერთი კონკრეტული ქვეყნის გეოგრაფიულ საზღვრებს და მსოფლიო ეკონომიკის გლობალიზაციისა და მსოფლიო ფინანსურ ბაზრებზე ნაციონალური ეკონომიკის დამოკიდებულების ზრდის კვალობაზე საგადამხდელო სისტემების უსაფრთხოებისა და საიმედოობის საკითხები საერთაშორისო მნიშვნელობას იძენს.

8.2. უნაღდო ანგარიშსწორების ორგანიზების ზოგადი დებულებები, ბანკთაშორისი ანგარიშსწორება

გამომდინარე ფულადი სახსრების რაციონალური გამოყენების ინტერესიდან, სახელმწიფო ახორციელებს უნაღდო ანგარიშსწორების ორგანიზებას, ქმნის მისი ფუნქციონირების სამართლებრივ საფუძვლებს. უნაღდო ანგარიშსწორების სისტემა - ესაა ანგარიშსწორებათა ორგანიზების პრინციპების ერთობლიობა, რომელთა შორის აღსანიშნავია:

- **ანგარიშსწორებებისა და გადახდების განხორციელების სამართლებრივი რეჟიმი.** აღნიშნული პრინციპი არის მეტად მნიშვნელოვანი და განპირობებულია იმით, რომ თანამედროვე ეკონომიკური სუბიექტების ურთიერთობა უნდა ემყარებოდეს ერთიან, უნიფიცირებულ წესებს, ფორმებსა და ინსტრუმენტებს;
- **ანგარიშსწორების მონაწილეების მიერ უნაღდო ანგარიშსწორების ფორმების თავისუფალი არჩევანის უფლება.** აღნიშნული პრინციპი გულისხმობს გარიგების მონაწილე ეკონომიკური სუბიექტების ეკონომიკურ დამოუკიდებლობასა და ბანკის, როგორც მხოლოდ შუამავლის, როლს;
- **გადახდების განხორციელება საბანკო ანგარიშების მეშვეობით.** გადახდები ანგარიშებიდან ბანკების მიერ ხორციელდება მათი მფლობელების განკარგულებით და არსებული ნაშთების ფარგლებში;
- **ლიკვიდობის საკმარისი დონის უზრუნველყოფა.** გადახდების შეუფერხებელი განხორციელებისათვის აუცილებელია ბანკების საკმარისი ლიკვიდობის დონის არსებობა;
- **გადახდის ვადიანობა.** აღნიშნული პრინციპი გამომდინარეობს საბაზრო ეკონომიკის არსიდან, რომლის აუცილებელი პირობაა გადახდების დროული და სრული განხორციელება;
- **ყველა მონაწილის მხრიდან კონტროლის განხორციელება გადახდების მიმდინარეობაზე.** აღნიშნული გულისხმობს იმას, რომ გადახდების ყველა მონაწილეს, როგორც შუამავლებს (ბანკები), ისე გადამხდელსა და მიმღებს, საშუალება აქვთ თვალყური მიადევნონ და გააკონტროლონ გადახდის მიმდინარეობა და არსებული

სტატუსი. აღნიშნული პრინციპი სულ უფრო ქმედითი ხდება თანამედროვე ტექნოლოგიების პირობებში;

- მატერიალური პასუხისმგებლობა გადახდის მონაწილეების მხრიდან ვალდებულებების შეუსრულებლობისას. როგორც წესი, კანონმდებლობა ითვალისწინებს ანგარიშსწორების ნებისმიერი მონაწილის მატერიალურ პასუხისმგებლობას მისი მხრიდან ვალდებულების არასრული ან არადროული შესრულების შემთხვევაში.

საგადამხდელო ანგარიშსწორების მონაწილეებს შორის ფულადი სახსრების მიმოქცევის ორგანიზაციული ფორმების, ინსტრუმენტებისა და პროცედურების ერთობლიობას საგადამხდელო სისტემა ეწოდება. მიუხედავად იმისა, რომ საგადამხდელო სისტემები ფუნქციონირებენ სხვადასხვა ფორმით, ყველა მათგანს აქვს ერთადერთი დანიშნულება - გადამხდელის ანგარიშიდან მიმღების ანგარიშზე სახსრების უსაფრთხოდ, საიმედოდ და დროულად გადატანა.

ყველა სახის საგადამხდელო სისტემა მოიცავს სამ ძირითად კომპონენტს. ესენია:

- იდენტიფიკაციისა და გადახდების დაწყების პროცესი, რომლის დროსაც ხდება სისტემის მონაწილის იდენტიფიკაცია (ამოცნობა), რის შემდეგაც გადამხდელს ეძლევა მისი მომსახურე ბანკისადმი სახსრების გადარიცხვის დავალების მიცემის საშუალება;

- მონაწილე ბანკებს შორის საგადახდო საბუთების გადაცემისა და გაცვლის პროცესი, რომლის დროსაც ხდება საგადამხდელო სისტემის ორგანიზატორის მიერ დადგენილი ფორმატებით ინფორმაციის გაცვლა;

- უშუალო ანგარიშსწორების პროცესი, რომლის დროსაც გადამხდელი ბანკი, საკორესპონდენტო ურთიერთობების საფუძველზე ან მესამე მხარის დახმარებით, ახდენს კლიენტის დავალების რეალურ შესრულებას. მესამე მხარეს წარმოადგენს ანგარიშსწორების აგენტი (ამ როლს ასრულებენ ცენტრალური ბანკები, საანგარიშსწორებო-საკლირინგო-საპროცესინგო ცენტრები, პალატები და სხვ.).

ქვეყნის საფინანსო სექტორისათვის საგადამხდელო სისტემის მიზანია, დროულად და ეფექტიანად უზრუნველყოს ფულადი სახსრების გადაადგილება ეკონომიკურ სუბიექტებს შორის, რათა პირნათლად შესრულდეს მათ მიერ აღებული ვალდებულებები. საგადამხდელო სისტემების, როგორც ფულადი სახსრების გადარიცხვის ძირითადი მექანიზმის, გაუმართავმა მუშაობამ შეიძლება უდიდესი უარყოფითი ზეგავლენა იქონიოს იმ საფინანსო ბაზრების ფუნქციონირებაზე, რომელთაც ეს სისტემები ემსახურება და შეარყიოს არა მარტო ამ ბაზრებზე მოქმედი ცალკეული ეკონომიკური სუბიექტების პოზიციები, არამედ საფრთხის ქვეშ დააყენოს საზოგადოების ნდობა საგადამხდელო და, საერთოდ, საფინანსო სისტემის მიმართ.

საგადამხდელო სისტემების არაეფექტიანობამ და არასაიმედოდ ფუნქციონირებამ შესაძლოა გამოიწვიოს საგადახდო საბუთების დამუშავების დროის გაზრდა და მიმღების ანგარიშზე თანხების დაგვიანებით ჩარიცხვა. საგადამხდელო სისტემების მომხმარებელთათვის ეს და მსგავსი ნაკლოვანებები უარყოფით გავლენას ახდენენ ეკონომიკაზეც, ვინაიდან თუ ფულადი სახსრები დაყოვნებულია საგადამხდელო სისტემაში, შეუძლებელი ხდება მათი გამოყენება სხვა მიზნებისათვის. მეორე მხრივ, თუ ეკონომიკურ სუბიექტებს არ აქვთ მათთვის გადასახდელი თანხების ჩარიცხვის დროის ზუსტად განსაზღვრის საშუალება, გართულებულია საოპერაციო და სხვა სახის

ხარჯების ეფექტიანად და ოპტიმალურად დაგეგმვა.

ისტორიულად, გასულ პერიოდებში, მრავალი წლის განმავლობაში საგადამხდელო სისტემების ფუნქციონირება, როგორც წესი, არ განეკუთვნებოდა ცენტრალური ბანკების ინტერესებისა და ზრუნვის საგანს. მას განიხილავდნენ, როგორც მექანიკურ საქმიანობას, სფეროდ, რომელიც არ საჭიროებდა საბანკო პოლიტიკის განსაკუთრებულ ყურადღებას. დღეისათვის მიდგომა შეიცვალა - ბოლო ათწლეულების განმავლობაში განვითარებული საბაზრო ეკონომიკის მქონე ქვეყნებში, მსოფლიოს საფინანსო ბაზრების აქტივობის ზრდასთან ერთად, საგრძნობლად გაიზარდა საბუთბრუნვა როგორც რაოდენობრივი, ისე თანხობრივი თვალსაზრისით, რამაც, თავის მხრივ, წარმოშვა მოთხოვნა თანამედროვე ტექნოლოგიურ მიღწევებზე დაფუძნებულ საგადამხდელო სისტემებზე. აღნიშნულმა შესაძლებელი გახადა სახსრების საგრძნობლად სწრაფად და უსაფრთხოდ გადაადგილება.

დღეისათვის საგადამხდელო სისტემების მუშაობა მჭიდროდ უკავშირდება ცენტრალური ბანკის საქმიანობის ძირითად მიმართულებებს - ფინანსური და ფულად-საკრედიტო სტაბილურობის უზრუნველყოფასა და ქვეყნის ეკონომიკური კეთილდღეობის მიღწევაში გარკვეული წვლილის შეტანას. ამ ამოცანების განხორციელება დამოკიდებულია საგადამხდელო სისტემების მუშაობაში ცენტრალური ბანკების სხვადასხვა როლზე, რაც გამოიხატება შემდეგი ძირითადი ფუნქციებით:

1. **ცენტრალური ბანკი, როგორც საგადამხდელო სისტემის მომსახურების მიმწოდებელი.** ცენტრალური ბანკების ეს ფუნქცია ითვალისწინებს მისი, როგორც საგადამხდელო სისტემის მიმწოდებლის (სისტემის ოპერატორის) მიერ შესაბამისი სერვისის მიწოდებას მონაწილეებისათვის, რაც გულისხმობს: საკანონმდებლო ნორმატიული დოკუმენტაციის, პროგრამულ-ტექნიკური, საკომუნიკაციო და სხვა საშუალებების მიწოდებას.

როგორც წესი, ცენტრალური ბანკის მფლობელობაში არის სისტემურად მნიშვნელოვანი ერთი საგადამხდელო სისტემა მაინც, რომლის მომსახურებით სარგებლობენ კომერციული ბანკები და ანგარიშსწორების სხვა მონაწილენი. საქართველოს ეროვნული ბანკის შემთხვევაში ასეთი სისტემის მაგალითს წარმოადგენს „რეალურ დროში ბანკთაშორისი ანგარიშსწორების სისტემა“ (RTGS).

2. **ცენტრალური ბანკი, როგორც სახელმწიფო ინტერესების დამცველი.** მოცემული ფუნქცია მნიშვნელოვნად ფართო ხასიათის მატარებელია და შეიძლება მოიცავდეს შემდეგ ასპექტებს: საგადამხდელო სისტემის „მარეგულირებლის“ ფუნქცია, სისტემის მონაწილეთა ზედამხედველობა, საგადამხდელო სისტემების დაგეგმარება და მართვა, არბიტრის ფუნქცია პრეტენზიების შემთხვევაში. ცენტრალურ ბანკს შეუძლია მონაწილეობა მიიღოს უფრო ფართო მნიშვნელობის საკითხების გადაწყვეტაშიც, მაგალითად, როგორიც არის კონკურენციის განვითარების ხელშეწყობა ან ტექნიკური სტანდარტების შემუშავება და განხორციელება.

3. **ცენტრალური ბანკი, როგორც ყოველდღიური ანგარიშსწორების გარანტი.** ცენტრალური ბანკის ეს ფუნქცია, კომერციული ბანკების საქმიანობასთან დაკავშირებული ვალდებულებების დაზღვევის მიზნით, საგადამხდელო სისტემების სფეროში სახელმწიფო სახსრების ეფექტიანად გამოყენების პრაქტიკას წარმოადგენს.

4. **ცენტრალური ბანკი, როგორც საგადამხდელო სისტემების მონაწილე.** ცენტრალურ

ბანკს, საგადამხდელო სისტემების სხვა მონაწილეების მსგავსად, შეუძლია შეასრულოს საანგარიშსწორებო ოპერაციები თავისი კლიენტების (ხაზინა, ბანკებისა და სხვა ორგანიზაციების) სახელით, ანუ როდესაც ეროვნული ბანკი თავისი კლიენტების სახელით ახორციელებს ანგარიშსწორების სისტემის მონაწილის ოპერაციებს.

5. **ცენტრალური ბანკი, როგორც საგადამხდელო სისტემების მომხმარებელი.** ცენტრალურმა ბანკმა უნდა განახორციელოს სახსრების გადარიცხვის საკუთარი ოპერაციები. ამ ფუნქციის თვალსაჩინო მაგალითს წარმოადგენს, ოფიციალურ ღია ბაზარზე წარმოებულ ოპერაციებთან დაკავშირებული ანგარიშსწორების განხორციელება საგადამხდელო სისტემების საშუალებით (ანგარიშსწორება სახელმწიფო ფასიანი ქაღალდებით, უცხოური ვალუტით და სხვა ოპერაციები).

გარდა ამისა, სხვა იურიდიული პირების მსგავსად, ცენტრალური ბანკი ვალდებულია განახორციელოს სხვა მიმდინარე ოპერაციები (შიდა საფინანსო-სამეურნეო საქმიანობასთან დაკავშირებული საანგარიშსწორებო საქმიანობა, ხელფასების გაცემა და სხვ.), რისთვისაც ასევე აუცილებელია საგადამხდელო სისტემების გამოყენება.

მიუხედავად იმისა, რომ საგადამხდელო სისტემებში ცენტრალური ბანკების მონაწილეობის ხარისხთან დაკავშირებით სხვადასხვაგვარი მიდგომა არსებობს, საბოლოო მიზანი მაინც იდენტურია - სისტემებისადმი წვდომის უზრუნველყოფა, რომელიც შესაძლებლობის ფარგლებში აკმაყოფილებს მომხმარებლის ყველა მოთხოვნას, მუშაობს მინიმალური რისკით და ყველა მონაწილე მხარისათვის მისაღებ დანახარჯებს მოითხოვს. ბანკთაშორისი ანგარიშსწორება და მისი მეშვეობით განხორციელებული გადახდები წარმოადგენენ ნებისმიერი ქვეყნის ეკონომიკისა და მისი საბანკო სისტემის საფუძველს, რომლის გარეშეც წარმოუდგენელია მათი ფუნქციონირება.

ბანკთაშორისი ანგარიშსწორება ხორციელდება საკორესპონდენტო ურთიერთობების მეშვეობით და წარმოადგენს ბანკებს შორის ხელშეკრულებით გათვალისწინებულ ურთიერთობას ანგარიშსწორებისა და გადახდების განხორციელების შესახებ, რომლებიც წარმოებს ერთ-ერთი მათგანის მიერ მეორეს სახსრებით და დავალებით.

როცა კომერციული ბანკის კლიენტი ახდენს რაიმე ვალდებულების შესრულებას, ანუ კონტრაგენტისათვის ფულის გადახდას, მას აქვს ორი ალტერნატივა: გამოიტანოს თავისი ანგარიშიდან ნაღდი ფული და გადაუხადოს მას ან გადარიცხოს მის ანგარიშზე. რა თქმა უნდა, გადარიცხვის ოპერაცია ბევრად სწრაფი, უსაფრთხო და კომფორტულია და ბანკის მომსახურებაში მყოფი კლიენტების აბსოლუტური უმრავლესობა ასეც იქცევა. საქმე ისაა, რომ გადარიცხვის დროსაც შეიძლება დაფიქსირდეს ორი შემთხვევა:

1. სახსრების გადამრიცხავი და მისი კონტრაგენტი (ბენეფიციარი, ანუ სახსრების მიმღები) არიან ერთი და იმავე ბანკის კლიენტები;
2. სახსრების გადამრიცხავი და ბენეფიციარი არიან ორი სხვადასხვა ბანკის კლიენტები.

პირველ შემთხვევაში საქმე მარტივადაა და დავალების მიმღები ბანკი ერთი ანგარიშიდან მეორე ანგარიშზე ტრანზაქციის განხორციელებით ასრულებს ოპერაციას, ანუ ჩამოაჭრის პირველ კლიენტს ანგარიშიდან თანხას და ჩაურიცხავს მეორეს.

როგორ უნდა მოიქცეს ბანკი, რომელიც მიიღებს თავისი კლიენტის დავალებას სახსრების გადარიცხვის შესახებ და აღმოჩნდება, რომ ბენეფიციარს ანგარიში აქვს სხვა ბანკში? სწორედ ასეთი შემთხვევები წარმოშობს საკორესპონდენტო ურთიერთობების აუცილებლობას და ასეთ დროსაც ბანკი ასრულებს ოპერაციას სხვა ბანკში გახსნილი თავისი საკორესპონდენტო ანგარიშების მეშვეობით, თუმცა აქაც ორ შემთხვევასთან გვაქვს საქმე:

1. დავალების მიმღებ ბანკს (ბანკი A) გახსნილი აქვს საკორესპონდენტო ანგარიში ბენეფიციარის ბანკში (ბანკი B);
2. დავალების მიმღებ ბანკს (ბანკი ა) არ გააჩნია საკორესპონდენტო ანგარიში ბენეფიციარის ბანკში (მეტად რთულია, ბანკს ჰქონდეს საკორესპონდენტო ანგარიში მსოფლიოში არსებულ ყველა ბანკში).

პირველ შემთხვევაში კომერციული ბანკი A ჩამოაჭრის დავალების მიმღებს ანგარიშიდან გადასარიცხ თანხას და ქმნის ახალ დავალებას იმავე თანხაზე თავის კორესპონდენტი ბანკისადმი (ბანკი B), რომ მან, თავის მხრივ, ჩამოაჭრას მისი, ანუ ბანკ A-ს საკორესპონდენტო ანგარიშიდან შესაბამისი თანხა და ჩარიცხოს იგი ბენეფიციარის ანგარიშზე ამავე ბანკში (ბანკი B). მეორე შემთხვევაში, როცა კლიენტი მოიტანს დავალებას და აღმოჩნდება, რომ ბანკ A-ს არ გააჩნია საკორესპონდენტო ანგარიში ბენეფიციარის ბანკში (ბანკი X), იგი უარს არ ეუბნება კლიენტს ამ მიზეზით მომსახურების გაწევაზე, არამედ ეძებს გამოსავალს თავისი საკორესპონდენტო ანგარიშების საშუალებით. კერძოდ, იგი მიმართავს თავის მოკორესპონდენტო ბანკებს და აუცილებლად „იპოვის“ ბანკ X -ს მათი მეშვეობით. ამ პროცესში დამხმარედ SWIFT-ის სისტემა გვევლინება. ქვეყნის შიგნით ანგარიშსწორებისას ასეთ „შუამავალ“ ბანკად უმეტესად გვევლინება ცენტრალური ბანკი, სადაც კანონმდებლობით ყველა კომერციულ ბანკს უნდა ჰქონდეს საკორესპონდენტო ანგარიში.

ქვეყნის ფარგლებს გარეთ ანგარიშსწორების დროსაც თანამედროვე ტექნოლოგიების განვითარებამ გაადვილა ეს საქმე და ბენეფიციარის ბანკის მიგნება მარტივად ხდება ბანკებს შორის არსებული საკორესპონდენტო ქსელის მეშვეობით. ასეთი საკორესპონდენტო ქსელების საკვანძო რგოლებს წარმოადგენს უდიდესი მსოფლიო ბანკები, რომელთანაც თითქმის ყველა, მათ შორის, ქართულ ბანკს, აქვს საკორესპონდენტო ურთიერთობები. ეს ბანკებია: CITYBANK, DEUTCHE BANK, JP MORGAN CHASE BANK და სხვ.

როგორც წესი, პატარა და საშუალო ზომის ბანკები საკორესპონდენტო ანგარიშებს ხსნიან ზემოაღნიშნულის მსგავს დიდ ბანკებში. მსოფლიო საბანკო გიგანტები მეტად დაინტერესებულნი არიან, მცირე და საშუალო ბანკებმა მათთან გახსნან საკორესპონდენტო ანგარიშები და კონკურენციას უწევენ ერთმანეთს ამ მიმართულებით. მათი დაინტერესება, უპირველეს ყოვლისა, განპირობებულია იმ სახსრებით (დეპოზიტებით), რომლებიც ინახება საკორესპონდენტო ანგარიშებზე.

საკორესპონდენტო ანგარიში - ესაა ანგარიში, რომელსაც ერთი ბანკი ხსნის მეორეში და რომელიც გამოიყენება ბანკებს შორის ანგარიშსწორებისათვის. როგორც წესი, ქვეყნის კანონმდებლობით, ცენტრალურ ბანკში საკორესპონდენტო ანგარიშის გახსნა სავალდებულოა კონკრეტულ ქვეყანაში მოქმედი ყველა კომერციული ბანკისათვის. გარდა ამისა, კომერციული ბანკები უფლებამოსილი არიან

საკორესპონდენტო ურთიერთობები დაამყარონ იმდენ ბანკთან, რამდენსაც საჭიროდ თვლიან, როგორც ქვეყნის შიგნით, ისე ქვეყნის გარეთ.

საქართველოში მოქმედი კანონმდებლობით, საანგარიშსწორებო ოპერაციების საწარმოებლად საქართველოს ტერიტორიაზე განთავსებული ყველა კომერციული ბანკი საბანკო ლიცენზიის მიღების შემდეგ სავალდებულო წესით ხსნის ერთ საკორესპონდენტო ანგარიშს ეროვნულ ბანკში. ბანკის ფილიალის საკორესპონდენტო ანგარიშის გახსნა ეროვნულ ბანკში აკრძალულია და მათ საკორესპონდენტო ანგარიში ესხნებათ მხოლოდ სათავო ბანკში. საკორესპონდენტო ურთიერთობების დამყარებისას მხარეებს შორის იდება ხელშეკრულებები, რომლებიც განსაზღვრავს საანგარიშსწორებო მომსახურების, ოპერაციების განხორციელების, საბუთების გაცვლის, მომსახურების ანაზღაურების წესებს, უფლებებსა და ვალდებულებებს. დაუშვებელია ერთსა და იმავე ბანკში ერთსა და იმავე ვალუტაში ერთზე მეტი საკორესპონდენტო ანგარიშის გახსნა. როგორც ვხვდებით, კომერციულ ბანკს შეიძლება ჰქონდეს რამდენიმე ბანკში გახსნილი საკორესპონდენტო ანგარიში და ასევე მასთან შეიძლება რამდენიმე ბანკს ჰქონდეს საკორესპონდენტო ანგარიშები, ანუ გვაქვს ორი შემთხვევა:

- ანგარიშის განმკარგველი ბანკის (ბანკი A), ანუ ბანკი-რესპონდენტის, მიმდინარე ანგარიშს ბანკ-კორესპონდენტში (ბანკი B) ეწოდება ნოსტრო ანგარიში და ასახულია პირველი მათგანის (ბანკი A) აქტივებში, შესაბამისად - მეორე მათგანის (ბანკი B) პასივებში;

- ბანკ რესპონდენტში (ბანკი A) ბანკ-კორესპონდენტის მიერ (ბანკი B) გახსნილ მიმდინარე ანგარიშს ეწოდება ლორო ანგარიში და ასახულია პირველი მათგანის (ბანკი A) პასივებში, შესაბამისად - მეორე მათგანის (ბანკი B) აქტივებში.

სხვა კუთხით ტუ მივუდგებით, ბანკი-კორესპონდენტი - ესაა ბანკი, რომელიც უხსნის საკორესპონდენტო ანგარიშს (პასიურ ლორო ანგარიშს) სხვა ბანკს (ბანკი-რესპონდენტი), ხოლო ბანკი-რესპონდენტი - ესაა ბანკი, რომელმაც გახსნა საკორესპონდენტო ანგარიში (აქტიური ნოსტრო ანგარიში) სხვა ბანკში და არის ამ ანგარიშის განმკარგველი.

თვალსაჩინოებისათვის: საქართველოს ეროვნულ ბანკში ქართული ბანკების მიერ გახსნილი საკორესპონდენტო ანგარიშები აღირიცხება თითოეული ბანკის აქტივში და წარმოადგენს ნოსტრო, აქტიურ ანგარიშებს, მაშინ, როცა საქართველოს ეროვნული ბანკისათვის ყველა ეს ანგარიში არის ლორო, პასიური ანგარიში. საქართველოს ეროვნული ბანკი ამ შემთხვევაში არის ბანკი-კორესპონდენტი, ხოლო კომერციული ბანკები - ბანკი-რესპონდენტები. რთული არაა იმის გაგება, რომ საკორესპონდენტო ანგარიში წარმოადგენს მიმდინარე ანგარიშს და ის თავისი არსით ასრულებს იმავე ფუნქციებს, რასაც კომპანიებისა თუ ფიზიკური პირების ანგარიშსწორების (მიმდინარე) ანგარიში, ოღონდ ბანკის საქმიანობის სპეციფიკის გათვალისწინებით. აღნიშნული სპეციფიკა კი ისაა, რომ ბანკი იყენებს ისეთ საკორესპონდენტო ანგარიშებს როგორც საკუთარი, ისე კლიენტების ოპერაციების წარმოებისათვის, რომლებიც დიდი მრავალფეროვნებით გამოირჩევიან. თუ მხედველობაში მივიღებთ, რომ ყოველ ბანკს აქვს რამდენიმე საკორესპონდენტო ანგარიში, თითოეული მათგანი გამოიყენება სხვადასხვა მიმართულებით.

საკორესპონდენტო ურთიერთობების მომსახურებისათვის თითოეულ

კომერციულ ბანკში შექმნილია შესაბამისი სამსახურები, რომლებიც გამოირჩევიან უსაფრთხოების მაღალი ხარისხით და დასაქმებული თანამშრომლების სათანადო კვალიფიკაციით.

8.3. საქართველოს კომერციულ ბანკებში ანგარიშის გახსნის წესი, საგადახდო საბუთების სახეობები, მათი გაფორმება და გამოყენება

როგორც მოგეხსენებათ კომერციულ ბანკებში ანგარიშის გახსნის წესს ადგენს ეროვნული ბანკი. ეროვნული ბანკის პრეზიდენტის მიერ დამტკიცებული ინსტრუქციის თანახმად:

1. ბანკში პირს შეიძლება გაეხსნას შემდეგი სახის ანგარიშები:

- ა) მიმდინარე ანგარიში;
- ბ) სადეპოზიტო (საანაბრო) ანგარიში;
- გ) საკორესპონდენტო ანგარიში;
- დ) საკასო მომსახურების ანგარიში;
- ე) ნომინალური მფლობელობის ანგარიში.

2. რეზიდენტ და არარეზიდენტ პირებს შეუძლიათ გახსნან მიმდინარე ანგარიშები (გარდა კომერციული ბანკებისა), ნომინალური მფლობელობის ანგარიშები და სადეპოზიტო (საანაბრო) ანგარიშები.

3. პირისათვის უცხოურ ვალუტაში ანგარიშის გახსნის შემთხვევაში ამავე პირს ეხსნება მიმდინარე ანგარიში ან მოთხოვნამდე ანაბრის ანგარიში ლარში, თუკი მას არ აქვს ანგარიში ეროვნულ ვალუტაში იმავე ბანკში. ამ პუნქტით განსაზღვრული ლარის ანგარიშის გახსნა შეიძლება განხორციელდეს ანგარიშის გასახსნელად საჭირო დოკუმენტების დამატებით ბანკისათვის წარდგენის გარეშე. (9.01.2013 N 4/04)

4. მიმდინარე ან სადეპოზიტო ანგარიში შეიძლება გაეხსნას და მას შეიძლება განკარგავდეს ერთზე მეტი პირი (ერთობლივი ანგარიში). ანგარიშის განკარგვის პირობები განისაზღვრება ანგარიშის მომსახურების შესახებ ხელშეკრულებით და მოქმედი კანონმდებლობით.

4¹. ამ ინსტრუქციის შესაბამისად პირის ანგარიშის გახსნა შეიძლება განხორციელდეს მინდობილობის საფუძველზე. (9.01.2013 N 4/04)

5. რეზიდენტი იურიდიული პირის (გარდა კომერციული ბანკებისა) ფილიალებს, განყოფილებებს და სხვა განცალკევებულ ქვედანაყოფებს ანგარიში გაეხსნებათ სათავო საწარმოს (ორგანიზაციის) შუამდგომლობით, ხოლო საბიუჯეტო ორგანიზაციას – სახაზინო სამსახურის ან/და ადგილობრივი თვითმმართველი ერთეულის საფინანსო ორგანოს თანხმობის საფუძველზე. ამასთანავე, სათავო საწარმოები (ორგანიზაციები), სახაზინო სამსახური ან/და ადგილობრივი თვითმმართველი ერთეულები უფლებამოსილნი არიან შეწყვიტონ შუამდგომლობა ან გააუქმონ ადრე გაცემული თანხმობა ანგარიშის გახსნის შესახებ.

6. საკასო მომსახურების ანგარიში ეხსნებათ მხოლოდ კომერციულ ბანკებს და მათ ფილიალებს და განყოფილებებს (სერვისცენტრებს).

7. სათავო ბანკებს საკორესპონდენტო ანგარიშები გაეხსნებათ: ა) საქართველოს

ეროვნულ ბანკში; ბ) სხვა (სათავო) კომერციულ ბანკში.

8. კომერციულ ბანკს, მის ფილიალს, განყოფილებას (სერვისცენტრს) საკასო მომსახურებისათვის ეროვნულ ბანკში ან/და კომერციულ ბანკში ან/და მის ფილიალში გაეხსნება ერთი საკასო მომსახურების ანგარიში თითოეულ ვალუტაში. კომერციული ბანკის, მისი ფილიალის, განყოფილების (სერვისცენტრის) საკასო მომსახურების ანგარიშზე შესაძლებელია განხორციელდეს მხოლოდ ნაღდი ფულის შეტანისა და გატანის ოპერაციები, სათავო ბანკის საკორესპონდენტო ანგარიშიდან ჩარიცხვის ოპერაციები, ასევე ამ ანგარიშზე არსებული თანხების გადარიცხვა სათავო ბანკის საკორესპონდენტო ანგარიშზე.

1. პირს უფლება აქვს აირჩიოს ერთი ან რამდენიმე ბანკი მომსახურებისათვის.

2. ანგარიშის გახსნა და მომსახურება ხორციელდება მხარეთა შორის დადებული ხელშეკრულების საფუძველზე, რომლის პირობებსაც განსაზღვრავენ მხარეები მოქმედი კანონმდებლობის შესაბამისად. თუ პირს ამ ინსტრუქციის მოთხოვნების შესაბამისად უკვე გახსნილი აქვს ანგარიში ამავე ბანკში, მაშინ დასაშვებია ამ პირისათვის დამატებითი ანგარიშის გახსნა დისტანციურად (სატელეფონო, ინტერნეტ ბანკის ან სხვა საინფორმაციო-სატელეკომუნიკაციო საშუალებით) მიღებული განაცხადის საფუძველზე. ბანკს წინასწარ უნდა გააჩნდეს კლიენტის თანხმობა დისტანციური საშუალებით დამატებითი ანგარიშის გახსნის თაობაზე. (9.01.2013 N 4/04) ². ამ მუხლის ²¹ პუნქტით გათვალისწინებულ შემთხვევაში ანგარიშის გახსნის შესახებ ხელშეკრულების პირობებზე კლიენტის მიერ თანხმობის სატელეფონო, ინტერნეტ ბანკის ან სხვა საინფორმაციო-სატელეკომუნიკაციო საშუალებით გამოხატვის შემთხვევაში, ბანკმა უნდა უზრუნველყოს შესაბამისი განაცხადის შენახვა თავდაპირველი შინაარსისა და ფორმის დაცვით ისე, რომ შესაძლებელი იყოს მისი კლიენტისათვის გადაცემა მოთხოვნის შემთხვევაში. (20.08.2013 N 79/04)

3. ბანკს უფლება აქვს არ დაუშვას ვადიანი დეპოზიტების გატანა/გადარიცხვა ვადის ამოწურვამდე, თუ აღნიშნული პირობა გათვალისწინებულია ბანკსა და კლიენტს შორის გაფორმებული ხელშეკრულებით. (3.06.2011 N 40/04)

³¹. თუ ვადიანი დეპოზიტის ხელშეკრულებით გათვალისწინებულია კლიენტის მიერ თანხის ვადაზე ადრე გატანის შესაძლებლობა, ხელშეკრულება უნდა ითვალისწინებდეს საპროცენტო სარგებლის დარიცხვასთან დაკავშირებულ პირობებს. (14.12.2011 N102/04)

³². ვადიანი დეპოზიტის ანგარიშზე თანხის ჩარიცხვა, შეტანა, გადარიცხვა და გატანა, გარდა სადეპოზიტო სერტიფიკატის და ამ მუხლის ³³ და ³⁵ პუნქტებით გათვალისწინებული შემთხვევებისა, შესაძლებელია მხოლოდ დეპოზიტის მფლობელი პირის მიმდინარე ანგარიშის ან მოთხოვნამდე დეპოზიტის ანგარიშის მეშვეობით. (9.01.2013 N 4/04)

³³. არასრულწლოვნის სახელზე გახსნილი დეპოზიტის ანგარიშზე თანხის ჩარიცხვა ნებადართულია თანხის შემომტანი პირის ანგარიშის მეშვეობით, ხოლო ანაბრის გატანა/გადარიცხვა – ანაბრის განკარგვაზე უფლებამოსილი პირის ანგარიშის მეშვეობით. (14.12.2011 N102/04)

³⁴. მოთხოვნამდე დეპოზიტის გატანისას, ბანკს უფლება აქვს მოითხოვოს წინასწარი შეტყობინება თანხის გატანის შესახებ, თუ ეს გათვალისწინებულია ბანკსა და

კლიენტს შორის ხელშეკრულებით. (14.12.2011 N102/04)

3⁵. ბანკი უფლებამოსილია მის მიმართ არსებული დავალიანების დაფარვა განახორციელოს ვადიანი დეპოზიტის მფლობელი პირის მიმდინარე ანგარიშზე თანხის გადატანის გარეშე, თუ აღნიშნული ვადიანი დეპოზიტი გამოყენებულია ბანკის მიმართ კლიენტის ვალდებულების უზრუნველსაყოფად და ვადიანი დეპოზიტის მოქმედების ვადა არ არის ვადიანი დეპოზიტით უზრუნველყოფილი ვალდებულების ვადაზე ნაკლები. ამასთანავე, ბანკის მიერ აღნიშნული ვადიანი დეპოზიტის ვალდებულების უზრუნველსაყოფად გამოყენებამდე, ვადიანი დეპოზიტის მფლობელი პირის ანგარიშების მიმართ არ უნდა მოქმედებდეს იძულებითი აღსრულების ღონისძიებები ამავე ბანკში.

4. ბანკს შეუძლია პირს (გარდა არამეწარმე ფიზიკური პირისა), რომელსაც ამავე ბანკში უკვე გახსნილი აქვს ანგარიში, გაუხსნას ახალი ანგარიში მხოლოდ განაცხადისა და მეწარმეთა და არასამეწარმეო (არაკომერციული) იურიდიული პირების რეესტრიდან ამონაწერის საფუძველზე, ხოლო არამეწარმე ფიზიკურ პირს – მხოლოდ განაცხადის საფუძველზე. ამ პუნქტით გათვალისწინებულ შემთხვევებში ანგარიშის გახსნისას ბანკმა უნდა მოახდინოს კლიენტის გადამოწმება (ვერიფიკაცია). მუხლი 5. (9.01.2013 N 4/04) 1. ნომინალური მფლობელობის ანგარიშზე შეიძლება განთავსდეს და/ან ამ ანგარიშიდან გადარიცხოს მხოლოდ ანგარიშის მფლობელი პირის კლიენტის სახსრები, რომელსაც ეს პირი ფლობს და განკარგავს საქართველოს კანონმდებლობის შესაბამისად, თავისი საკუთარი სახსრებისაგან განცალკევებით. 2. ბანკის მოთხოვნის შემთხვევებში, ნომინალური ანგარიშის მფლობელი პირი ვალდებულია ბანკს წარუდგინოს ინფორმაცია მისი კლიენტის (კლიენტების) და/ან მათი ბენეფიციარი მფლობელების შესახებ. 3. ნომინალური მფლობელობის ანგარიშზე წარმოებული ოპერაციების შინაარსსა და დანიშნულებაზე პასუხს აგებს ანგარიშის ნომინალური მფლობელი. 4. აკრძალულია ნომინალური მფლობელობის ანგარიშზე არსებული თანხების განკარგვა უშუალოდ ანგარიშის ნომინალური მფლობელის კლიენტის მიერ წარმოდგენილი დავალების საფუძველზე. 5. ნომინალური მფლობელობის ანგარიში შეიძლება გაეხსნას იმ არარეზიდენტ იურიდიულ პირს, რომელიც შესაბამისი ქვეყნის კანონმდებლობის საფუძველზე ეწევა ფასიანი ქაღალდების ბაზრის შუამავალი პირის საქმიანობას და მის მიმართ ხორციელდება ზედამხედველობა უკანონო შემოსავლის ლეგალიზაციისა და ტერორიზმის დაფინანსების წინააღმდეგ ბრძოლის თვალსაზრისით. ფასიანი ქაღალდების ბაზრის შუამავალი პირის ადგილსამყოფელი ქვეყნის კანონები და კანონქვემდებარე ნორმატიული აქტები უნდა ითვალისწინებს ფულის გათეთრების წინააღმდეგ ბრძოლის სპეციალურ ქმედებათა ჯგუფის (FATF-ის) რეკომენდაციების შესაბამისად უკანონო შემოსავლის ლეგალიზაციისა და ტერორიზმის დაფინანსების წინააღმდეგ ბრძოლასთან დაკავშირებით საქართველოს კანონმდებლობის იდენტურ ან უფრო მკაცრ მოთხოვნებს.

ზემოაღნიშნული ინსტრუქციის მე-6 მუხლის თანახმად პირმა ანგარიშის გახსნისათვის საბანკო დაწესებულებაში უნდა წარადგინოს:

1. რეზიდენტ იურიდიულ პირს (გარდა კომერციული ბანკისა) ანგარიში გაეხსნება შემდეგი დოკუმენტების საფუძველზე: ა) განაცხადი ანგარიშის გახსნის შესახებ, რომელსაც ხელს აწერს უფლებამოსილი პირი; ბ) ამონაწერი მეწარმეთა და

არასამეწარმეო (არაკომერციული) იურიდიული პირების რეესტრიდან; გ) ანგარიშის გახსნასა და განკარგვაზე უფლებამოსილი პირის (პირების) პირადობის დამადასტურებელი დოკუმენტი და ხელმოწერის ნიმუში.

2. რეზიდენტი იურიდიული პირის (გარდა კომერციული ბანკისა) ფილიალს ანგარიში გაეხსნება შემდეგი დოკუმენტების საფუძველზე: ა) სათავო დაწესებულების უფლებამოსილი პირის განაცხადი ანგარიშის გახსნის თაობაზე; ბ) სათავო დაწესებულების ამონაწერი მეწარმეთა და არასამეწარმეო (არაკომერციული) იურიდიული პირების რეესტრიდან; გ) ფილიალის ხელმძღვანელის და/ან ანგარიშის გახსნასა და განკარგვაზე უფლებამოსილი პირის (პირების) პირადობის დამადასტურებელი დოკუმენტი და ხელმოწერის ნიმუში;

3. მეწარმე ფიზიკურ პირს ანგარიში გაეხსნება შემდეგი დოკუმენტების საფუძველზე: ა) განაცხადი ანგარიშის გახსნის შესახებ; ბ) გადასახადის გადამხდელის საიდენტიფიკაციო ნომრის მინიჭების დამადასტურებელი მონაცემები (20.06.2012 N 59/04) ან ამონაწერი მეწარმეთა და არასამეწარმეო (არაკომერციული) იურიდიული პირების რეესტრიდან; გ) ანგარიშის გახსნასა და განკარგვაზე უფლებამოსილი პირის (პირების) პირადობის დამადასტურებელი დოკუმენტი და ხელმოწერის ნიმუში.

4. არამეწარმე ფიზიკურ პირს ანგარიში გაეხსნება შემდეგი დოკუმენტების საფუძველზე: ა) განაცხადი ანგარიშის გახსნის თაობაზე (რომელიც ადასტურებს, რომ იგი არ წარმოადგენს მეწარმე ფიზიკურ პირს ან/და არ გამოიყენებს ამ ანგარიშს სამეწარმეო საქმიანობისათვის. აღნიშნული პირობის დარღვევიდან გამომდინარე, ყველა შემდეგზე პასუხისმგებლობა ეკისრება ანგარიშის მფლობელს); ბ) პირადობის დამადასტურებელი დოკუმენტი და ხელმოწერის ნიმუში. 5. ნომინალური მფლობელობის ანგარიში რეზიდენტ პირს გაეხსნება შემდეგი დოკუმენტების საფუძველზე: ა) განაცხადი ნომინალური მფლობელობის ანგარიშის გახსნის შესახებ, რომელსაც ხელს აწერს უფლებამოსილი პირი; ბ) ამონაწერი მეწარმეთა და არასამეწარმეო (არაკომერციული) იურიდიული პირების რეესტრიდან (ნოტარიუსის შემთხვევაში საგადასახადო რეგისტრაციის დამადასტურებელი დოკუმენტი); გ) ანგარიშის გახსნასა და განკარგვაზე უფლებამოსილი პირის (პირების) პირადობის დამადასტურებელი დოკუმენტი და ხელმოწერის ნიმუში; დ) ლიცენზია ან სხვა ტიპის დოკუმენტი, რომელიც გაცემულია შესაბამისი კანონდებლობის საფუძველზე, რომელიც პირს უფლებას აძლევს კლიენტთან ხელშეკრულების/სანოტარო აქტის საფუძველზე, ნომინალურ მფლობელობაში ჰქონდეს, ან/და კლიენტის სახელით ფლობდეს და განკარგავდეს კლიენტის ფულად სახსრებს.

6. იურიდიული პირის სტატუსის არმქონე ორგანიზაციულ წარმონაქმნს ანგარიში გაეხსნება შემდეგი დოკუმენტების საფუძველზე: ა) ბინათმესაკუთრეთა ამხანაგობა: ა.ა) განაცხადი ანგარიშის გახსნაზე; ა.ბ) ამხანაგობის წესდება ან ხელშეკრულება, ასეთის არსებობის შემთხვევაში; ა.გ) ანგარიშის გახსნასა და განკარგვაზე უფლებამოსილი პირის (პირების) პირადობის დამადასტურებელი დოკუმენტი და ხელმოწერის ნიმუში; ა.დ) საგადასახადო რეგისტრაციის დამადასტურებელი დოკუმენტი (გადასახადის გადახდის ვალდებულების მქონე ბინათმესაკუთრეთა ამხანაგობის შემთხვევაში). თუ ბინათმესაკუთრეთა ამხანაგობას ანგარიშის გახსნის შემდგომ დაუდგა გადასახადის გადახდის ვალდებულება, ბანკს დამატებით წარედგინება საგადასახადო ორგანოებში რეგისტრაციის დამადასტურებელი დოკუმენტი. აღნიშნული პირობის დარღვევიდან

გამომდინარე, ყველა შემდეგზე პასუხისმგებელია ანგარიშის მფლობელი; ბ) ერთობლივი საქმიანობა (ამხანაგობა), რომელსაც ეხსნება ანგარიში, მათ შორის, დადებული ხელშეკრულებით გათვალისწინებული საქმიანობიდან გამომდინარე: (3.06.2011 N 40/04) ბ.ა) განაცხადი ანგარიშის გახსნაზე (რომლითაც ერთობლივი ანგარიშის გახსნაზე უფლებამოსილი პირი ადასტურებს, რომ ერთობლივი საქმიანობა (ამხანაგობა) არ მისდევს სამეწარმეო საქმიანობას ან/და ამ ანგარიშს არ გამოიყენებენ სამეწარმეო საქმიანობისათვის. აღნიშნული პირობის დარღვევიდან გამომდინარე ყველა შემდეგზე პასუხისმგებლობა ეკისრება ანგარიშის მფლობელს); ბ.ბ) ამხანაგობის ხელშეკრულება ან სანოტარო წესით დამოწმებული წესდება; ბ.გ) ანგარიშის გახსნასა და განკარგვაზე უფლებამოსილი პირის პირადობის დამადასტურებელი დოკუმენტი და ხელმოწერის ნიმუში; ბ.დ) გადასახადის გადახდის ვალდებულების მქონე ერთობლივი საქმიანობის ამხანაგობის გადასახადის გადამხდელის საიდენტიფიკაციო ნომრის მინიჭების დამადასტურებელი მონაცემები (20.06.2012 N 59/04) გ) არარეგისტრირებული კავშირი: გ.ა) განაცხადი ანგარიშის გახსნაზე; გ.ბ) საგადასახადო რეგისტრაციის დამადასტურებელ დოკუმენტი, ასეთის არსებობის შემთხვევაში; გ.გ) ანგარიშის გახსნასა და განკარგვაზე უფლებამოსილი პირის (პირების) პირადობის დამადასტურებელი დოკუმენტი და ხელმოწერის ნიმუში; დ) საარჩევნო ბლოკი, ამომრჩეველთა საინიციატივო ჯგუფი ან მაჟორიტარი კანდიდატი: დ.ა) განაცხადი ანგარიშის გახსნაზე; დ.ბ) საარჩევნო სუბიექტის რეგისტრაციის მოწმობა; დ.გ) საარჩევნო სუბიექტის წესდება (გარდა დამოუკიდებელი კანდიდატისა); დ.დ) ანგარიშის გახსნასა და განკარგვაზე უფლებამოსილი პირის (პირების) პირადობის დამადასტურებელი დოკუმენტი და ხელმოწერის ნიმუში; დ.ე) გადასახადის გადამხდელის საიდენტიფიკაციო ნომრის მინიჭების დამადასტურებელი მონაცემები (20.06.2012 N 59/04) (ასეთის არსებობის შემთხვევაში).

7. მოქალაქეთა პოლიტიკური გაერთიანება – პარტიას ანგარიში გაეხსნება შემდეგი დოკუმენტების საფუძველზე: ა) განაცხადი ანგარიშის გახსნაზე; ბ) პარტიის სარეგისტრაციო მოწმობა (ამონაწერი მარეგისტრირებელი ორგანოდან პარტიის რეგისტრაციის შესახებ); გ) ანგარიშის გახსნასა და განკარგვაზე უფლებამოსილი პირის (პირების) პირადობის დამადასტურებელი დოკუმენტი და ხელმოწერის ნიმუში; დ) გადასახადის გადამხდელის საიდენტიფიკაციო ნომრის მინიჭების დამადასტურებელი მონაცემები (20.06.2012 N 59/04)

8. საბიუჯეტო ორგანიზაციას და/ან საჯარო სამართლის იურიდიულ პირს (სსიპ) ანგარიში გაეხსნება შემდეგი დოკუმენტების საფუძველზე: ა) განაცხადი ანგარიშის გახსნაზე; ბ) შემოსავლების სამსახურის გადამხდელთა რეესტრიდან მოპოვებული ამონაწერი; (9.01.2013 N 4/04) გ) დაწესებულების უფლებამოსილი პირის პირადობის დამადასტურებელი დოკუმენტი და ხელმოწერის ნიმუში. ხელმოწერის უფლება ენიჭება პირს, რომელსაც ზემდგომი (უმაღლესი) ორგანოს გადაწყვეტილებით მინიჭებული აქვს უფლება განკარგოს თანხები, ასევე ამ პირის მიერ უფლებამოსილ თანამდებობის პირებს; დ) საბიუჯეტო ორგანიზაციის შემთხვევაში – სახაზინო სამსახურის ან ადგილობრივი თვითმმართველი ერთეულის საფინანსო ორგანოს თანხმობა ანგარიშის გახსნის და/ან თანხის განკარგვის შესახებ.

9. საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალურ მართლმადიდებელ ეკლესიას ანგარიში

გაეხსნება შემდეგი დოკუმენტების საფუძველზე: ა) განაცხადი ანგარიშის გახსნაზე; ბ) საპატრიარქოს ან შესაბამისი ეპარქიის ნებართვა ანგარიშის გახსნის შესახებ; გ) ანგარიშის გახსნასა და განკარგვაზე უფლებამოსილი პირის პირადობის დამადასტურებელი დოკუმენტი და ხელმოწერის ნიმუში.

ამავე ინსტრუქციის მე-10 მუხლის თანახმად:

1. ანგარიშის გასახსნელად საჭირო დოკუმენტები (გარდა სამართლებრივი აქტებისა) ბანკს წარედგინება ორიგინალის ან შესაბამისი წესით დამოწმებული ან ლეგალიზებული ასლის სახით, ან: (9.01.2013 N 4/04) ა) ამ ინსტრუქციის 8¹ მუხლის პირველი პუნქტის „ა“ ქვეპუნქტით გათვალისწინებულ შემთხვევაში, იმ შუამავლის/მესამე პირის უფლებამოსილი თანამშრომლის ხელმოწერით დამოწმებული ასლები, რომელსაც ეყრდნობა კომერციული ბანკი პირის იდენტიფიკაციისას/ვინაობის გადამოწმებისას; ბ) ამ ინსტრუქციის 8¹ მუხლის პირველი პუნქტის „ბ“ ქვეპუნქტით გათვალისწინებულ შემთხვევაში, საქართველოში მოქმედი კომერციული ბანკის უფლებამოსილი თანამშრომლის ხელმოწერით დამოწმებული ასლები.

1¹. ანგარიშის გახსნასა და განკარგვაზე უფლებამოსილი პირის ხელმოწერის ნიმუში და პირადობის დამადასტურებელი დოკუმენტის ასლი მოწმდება ნოტარიუსის ან ანგარიშის გამხსნელი ბანკის შესაბამისი უფლებამოსილების მქონე თანამშრომლის მიერ, ან: (9.01.2013 N 4/04) ა) ამ ინსტრუქციის 81 მუხლის პირველი პუნქტის „ა“ ქვეპუნქტით გათვალისწინებულ შემთხვევაში, იმ შუამავლის/მესამე პირის უფლებამოსილი თანამშრომლის მიერ, რომელსაც ეყრდნობა კომერციული ბანკი პირის იდენტიფიკაციისას/ვინაობის გადამოწმებისას; ბ) ამ ინსტრუქციის 81 მუხლის პირველი პუნქტის „ბ“ ქვეპუნქტით გათვალისწინებულ შემთხვევაში, საქართველოში მოქმედი კომერციული ბანკის უფლებამოსილი თანამშრომლის მიერ.

1². ბანკს უფლება აქვს მოიპოვოს ამონაწერი მეწარმეთა და არასამეწარმეო (არაკომერციული) იურიდიული პირების რეესტრიდან ან საჯარო რეესტრის ეროვნული სააგენტოს მიერ სამართლებრივი სტატუსის შესახებ ელექტრონულად მიწოდებული ინფორმაციის (თუ ბანკსა და საჯარო რეესტრის ეროვნულ სააგენტოს შორის ხელშეკრულებით დარეგულირებულია ინფორმაციის ელექტრონულად გაცვლის საკითხი) საფუძველზე, ხოლო პირის თანხმობის საფუძველზე ბანკსა და სამოქალაქო რეესტრის სააგენტოს შორის გაფორმებული ხელშეკრულების შესაბამისად, სამოქალაქო რეესტრის სააგენტოს ელექტრონული მონაცემთა ბაზიდან კანონმდებლობით დადგენილი წესით მიიღოს პირის პირადობის დადასტურებისათვის აუცილებელი ინფორმაცია. (9.01.2013 N 4/04)

2. განაცხადში (ანგარიშის გახსნაზე) უნდა მიეთითოს პირის საქმიანობა.

3. ანგარიშის განკარგვაზე უფლებამოსილმა პირმა ბანკში უნდა წარადგინოს მისი უფლებამოსილების დამადასტურებელი დოკუმენტი.

4. „კომერციული ბანკების საქმიანობის შესახებ“ საქართველოს კანონის 211 მუხლის მე-3 პუნქტის და „უკანონო შემოსავლის ლეგალიზაციის აღკვეთის ხელშეწყობის შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-6 მუხლის მე-6 პუნქტის საფუძველზე, საქართველოში მოქმედ კომერციულ ბანკებს უფლება აქვთ, თავად განსაზღვრონ და მოითხოვონ სხვა დამატებითი ინფორმაცია.

5. საქართველოში მოქმედ კომერციულ ბანკებს „კომერციული ბანკების

საქმიანობის შესახებ“ საქართველოს კანონის 211 მუხლის მე-4 პუნქტის საფუძველზე უფლება აქვთ, ყოველგვარი დასაბუთების გარეშე უარი განაცხადონ ანგარიშის გახსნაზე.

6. საქართველოს ეროვნულ ბანკს უფლება აქვს ყოველგვარი დასაბუთების გარეშე უარი განაცხადოს ეროვნულ ბანკში კომერციული ბანკის ფილიალის განყოფილების (სერვის ცენტრის) საკასო მომსახურების ანგარიშის გახსნაზე.

7. ბანკს უფლება აქვს, ანგარიშის გახსნის მსურველი პირის მიერ მისთვის წარსადგენი დოკუმენტები მოიპოვოს თავად, მათ შორის ელექტრონული ფორმით, კანონმდებლობით დადგენილი წესით.

საგადახდო საბუთების კანონით დაშვებული სახეობები, მათი გაფორმებისა და გამოყენების წესი საქართველოში რეგულირდება საქართველოს ეროვნული ბანკის ბრძანებით დამტკიცებული „საქართველოში უნაღდო ანგარიშსწორების წესებით“.

ანგარიშზე არსებული ფულადი სახსრების ფარგლებში სახსრების ჩამოწერა ხორციელდება უაქცეპტოდ, სათანადო წესით შედგენილი საგადახდო საბუთების საფუძველზე. აღნიშნული საგადახდო საბუთების სახეობებსა და მათი შედგენის (გაფორმების) წესს ქვემოთ განვიხილავთ. კლიენტის ანგარიშიდან ფულადი სახსრების ჩამოწერა ხორციელდება ანგარიშის მფლობელის მიერ განსაზღვრული რიგითობით, გარდა ბიუჯეტში და მასთან გათანაბრებული გადასახდელებისა. კლიენტსა და ბანკს შორის გაფორმებული ხელშეკრულების შესაბამისად ან კლიენტის წერილობითი განცხადების საფუძველზე, ბანკს უფლება აქვს ანგარიშსწორება აწარმოოს გეგმური გადახდებით, ანუ წინასწარ შეთანხმებულ ანგარიშებზე და ვადებში.

საქართველოში უნაღდო ანგარიშსწორებისას გამოიყენება შემდეგი საბუთები:

1. საგადახდო დავალება;
2. საინკასო დავალება;
3. დოკუმენტალური აკრედიტივი;
4. დოკუმენტალური ინკასო;
5. საბანკო პლასტიკური ბარათი;
6. საანგარიშსწორებო ჩეკი.

დავახასიათოთ მათი შევსების ზოგადი წესი. საგადახდო საბუთების გაფორმების წესი კანონმდებლობითაა დადგენილი, კერძოდ, განსაზღვრულია ის რეკვიზიტები, რომელთა შეტანა (შესაბამისი ველის შევსება) აუცილებელია. ეს რეკვიზიტებია:

1. საგადახდო საბუთის დასახელება - უნდა მიეთითოს, რომელი საგადახდო საბუთია წარმოდგენილი: საგადახდო დავალება, საინკასო დავალება და ა.შ.
2. საგადახდო საბუთის ნომერი - ანგარიშის მფლობელი ახდენს მის მიერ ბანკში წარმოდგენილი საგადახდო საბუთების გადანომვრას, რომელიც მიეთითება ციფრებით (მაგალითად, საგადახდო დავალება №97).
3. საგადახდო საბუთის შევსების (გამოწერის) ტარილი (20— წლის „—“ —) - მიეთითება საგადახდო საბუთის შედგენის ტარილი, სადაც დღე იწერება ციფრებით, თვე - სიტყვით, წელი - ციფრებით. ელექტრონული საბუთის შედგენისას ტარილის ჩაწერა შეიძლება შემდეგი სახითაც - (დდ.თთ.წწ.).
4. გადამხდელის დასახელება, რომლის შევსებისას გვაქვს სამი შესაძლო ვარიანტი:
 - იურიდიული პირის შემთხვევაში - მისი სრული დასახელება (სასურველია,

სამართლებრივი ფორმის ჩათვლით) და მისი საიდენტიფიკაციო ნომერი;

- ფიზიკური პირის შემთხვევაში - მისი სახელი და გვარი, შესაძლებელია ასევე მიეთითოს ფიზიკური პირის პირადი ნომერი;

- უცხო ქვეყნის მოქალაქის შემთხვევაში - სახელი და გვარი, შესაძლებელია ასევე მიეთითოს უცხო ქვეყნის მოქალაქის პასპორტის ნომერი და ქვეყნის დასახელება.

5. გადასახადის გადამხდელის საიდენტიფიკაციო ნომერი - მიეთითება საბიუჯეტო ვალდებულებების დაფარვისას როგორც იურიდიული, ასევე ფიზიკური პირის შემთხვევაში.

6. ანგარიში (დებეტი) - ანუ გადამხდელის ანგარიში ბანკში, საიდანაც მოხდება გადარიცხვა. ფიზიკური პირის შემთხვევაში დასაშვებია სხვა ანგარიშის (მაგ., სატრანზიტო და სხვ.) მითითება.

7. გადამხდელის ბანკი - მიეთითება გადამხდელი ბანკის დასახელება, სადაც მას გახსნილი აქვს ანგარიში.

8. ბანკის კოდი - იმ ბანკის ან ბანკის ფილიალის კოდი, სადაც გახსნილი აქვს ანგარიში გადამხდელს და საიდანაც ხდება გადარიცხვა.

9. გადასახადის გადამხდელის დასახელება - ამ ველის შევსებისას გვაქვს ორი შესაძლო ვარიანტი:

- სახსრების გადამხდელი იურიდიული პირის სრული დასახელება ან ფიზიკური პირის სახელი და გვარი, თუ გადამხდელი ახდენს თავისი საბიუჯეტო ვალდებულების დაფარვას: ზემოაღნიშნული ველის „გადამხდელის დასახელების“ იდენტურად;

- იმ პირის სრული დასახელება ან ფიზიკური პირის სახელი და გვარი, ვის მაგივრადაც ბიუჯეტში ხდება გადახდა.

10. მიმღების დასახელება - მიეთითება სახსრების მიმღები იურიდიული პირის სრული დასახელება (სასურველია ორგანიზაციულ-სამართლებრივი ფორმის ჩათვლით) ან ფიზიკური პირის სახელი და გვარი. საგულისხმოა, რომ მიმღები იურიდიული პირის დასახელების შემოკლება დასაშვებია, თუ ეს არ გამოიწვევს დასახელების შინაარსობრივ ცვლილებას და არ გაართულებს ბანკისა და კლიენტის მუშაობას.

11. ანგარიში (კრედიტი) - სახსრების მიმღები პირის ანგარიში ბანკში ან ბიუჯეტის შემოსულობების სახაზინო კოდი ფინანსთა სამინისტროს სახაზინო სამსახურისათვის გადარიცხვების შემთხვევაში.

12. მიმღების ბანკი - ამ ველში მიეთითება სახსრების მიმღების ბანკის დასახელება.

13. ბანკის კოდი - იმ ბანკის ან ბანკის ფილიალის კოდი, სადაც გახსნილი აქვს ანგარიში თანხის მიმღებს.

14. **გადახდის დანიშნულება** - მიეთითება ნებისმიერი ინფორმაცია, რომელიც დაკავშირებულია აღნიშნულ გადახდასთან. ეს შეიძლება იყოს საქონლის, შესრულებული სამუშაოების, გაწეული მომსახურების დასახელება, სასაქონლო საბუთების, ხელშეკრულებების (კონტრაქტების) ნომრები, თარიღები და სხვ.

15. **დამატებითი ინფორმაცია** - აღნიშნული სარეზერვო ველი განკუთვნილია დამატებითი ტექსტური ინფორმაციისათვის, რომლის შეტანასაც გადამხდელი მიზანშეწონილად თვლის.

16. **თანხა** - მიეთითება გადასახდელი თანხა ციფრებით.

17. **თანხა სიტყვით** - სიტყვიერად (ტექსტობრივად) მიეთითება გადასახდელი თანხა.

ამასთან, გასათვალისწინებელია, რომ სიტყვა „ლარის“ მითითება სავალდებულოა, ხოლო „თეთრების“ მნიშვნელობა მიეთითება ციფრებით. თუ თანხა გამოსახულია მხოლოდ ლარებით (თეთრების გარეშე), მაშინ თეთრების მითითება სავალდებულო არ არის. კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი მომენტი: თანხის სიტყვიერად შევსება ხდება სტრიქონის დასაწყისიდან, რატა არ დარჩეს ადგილი რაიმეს ჩასამატებლად.

18. **კლიენტის ხელმოწერა** - ქალაქის საგადახდო საბუთს ხელს უნდა აწერდეს პირი ან პირები, რომლებსაც ეს უფლება მინიჭებული აქვთ კანონმდებლობით დადგენილი წესით და საგადახდო საბუთებზე ხელმოწერის მათი უფლება დასტურდება მომსახურე ბანკში წარდგენილი ხელმოწერის ნიმუშის ბარათით. რაც შეეხება ელექტრონულ საგადახდო საბუთს, მას ხელს აწერს პირი ან პირები, რომლებიც საგადახდო სისტემაში რეგისტრირებული არიან ელექტრონულ-ციფრული ხელმოწერის მფლობელებად (სისტემის ორგანიზატორის მიერ დადგენილი წესით).

19. **ბ.ა.** - გადამხდელის ბეჭდის ადგილი. გადამხდელი ბანკში წარდგენილ საგადახდო საბუთს ბეჭედს იმ შემთხვევაში დაარტყამს, თუ მას მომსახურე ბანკისათვის ხელმოწერის ნიმუშის ბარათით წარდგენილი აქვს თავისი ბეჭდის ტვიფრის ანაბეჭდი, ასეთის არარსებობის შემთხვევაში, ბეჭდის დარტყმა სავალდებულო არა არის.

20. **ბანკის აღნიშვნები** - ავსებს ბანკის პასუხისმგებელი შემსრულებელი.

21. **ბანკში შემოსვლის თარიღი** - გადამხდელის მიერ საგადახდო საბუთის ბანკში წარდგენის თარიღი. ავსებს ბანკის პასუხისმგებელი შემსრულებელი შემდეგი ფორმატით (დდ.თთ.წწ.).

22. **ხელმოწერა** - ბანკის პასუხისმგებელი შემსრულებლის ხელმოწერა.

23. **შტამპის ადგილი** - ბანკის პასუხისმგებელი შემსრულებლის მიერ საბუთის გაფორმების მართებულობის შემოწმებისა და შესასრულებლად მიღების ან საბუთის გამოუთხოვადობის დამადასტურებელი შტამპი. ბანკის პასუხისმგებელი შემსრულებელი საბუთის გაფორმების მართებულობის შემოწმების და შესასრულებლად მიღების ფაქტს ადასტურებს შტამპით „მიღებულია“, ხოლო თუ საბუთი გამოუთხოვადია - შტამპით „განაღებულია“.

კლიენტების მიერ წარმოდგენილი საგადახდო საბუთების საფუძველზე, ბანკები უნაღდო ოპერაციებს აწარმოებენ ელექტრონული ან ქალაქის საგადახდო საბუთების საფუძველზე. ამასთან, კლიენტსა და მის მომსახურე ბანკს შორის შეთანხმების თანახმად, დასაშვებია საგადახდო საბუთის ფაქსით მიღებაც და ამ შემთხვევაში არასანქცირებული გადახდებისაგან დაცვის მოქმედებებს განსაზღვრავს ბანკი.

ქალაქის საგადახდო საბუთებით ანგარიშსწორებისას ბანკი შესასრულებლად იღებს ხელმოწერის უფლების მქონე პირების (ან ერთი პირის) მიერ ხელმოწერილ და ბეჭდით დადასტურებულ საგადახდო საბუთებს (ბეჭდის არსებობის შემთხვევაში). საბუთზე ხელმოწერები (ხელმოწერა) უნდა შეესაბამებოდეს ხელმოწერის ნიმუშის ბარათში მოცემულ ხელმოწერებს (ხელმოწერას).

საგადახდო საბუთს ავსებს კლიენტი (გადამხდელი) ან ბანკი. საგადახდო საბუთის შინაარსისა და რეკვიზიტების მართებულობისათვის პასუხისმგებლობა ეკისრება კლიენტს. ბანკის მიერ კლიენტის თხოვნით შევსებულ საგადახდო საბუთს კლიენტი ხელს მოაწერს შესაბამის ველში და ამით ადასტურებს, რომ საანგარიშსწორებო საბუთის ადეკვატურობისათვის კლიენტმა თვითონ აიღო

პასუხისმგებლობა.

საგადახდო საბუთები შესასრულებლად მიიღება დღის განმავლობაში, ბანკის მიერ კლიენტებთან მუშაობის დადგენილ საათებში. საოპერაციო დღის განმავლობაში კლიენტებისგან მიღებული საგადახდო საბუთების შესრულება ეროვნულ ვალუტაში ხდება იმავე სამუშაო დღეს, დაუყოვნებლივ, თუ გადამხდელი და მიმღები პირი ერთი ბანკის კლიენტები არიან.

საგადახდო საბუთები (გარდა საინკასო დავალებისა) შესასრულებლად მიიღება მხოლოდ ანგარიშზე საკმარისი სახსრების არსებობის შემთხვევაში. ამ დროს ისინი შესასრულებლად მიიღება მათში აღნიშნული თანხის ოდენობის მიუხედავად, ანუ თანხის მაქსიმალური ზღვარი არ არსებობს. რაც შეეხება საინკასო დავალებისა და ბიუჯეტში გადასახდელების წარდგენას ბანკში, ამ შემთხვევაში საგადახდო საბუთები შესასრულებლად მიიღება ანგარიშზე საკმარისი სახსრების არსებობის მიუხედავად.

უნაღდო ანგარიშსწორების მოქმედი წესების მოთხოვნების დარღვევით გაფორმებულ საგადახდო დავალებებს ბანკი შესასრულებლად არ მიიღებს. ამასთან, არამართებულად გაფორმებული საგადახდო საბუთის არმიღებას ბანკის მხრიდან წერილობითი განმარტება არ სჭირდება.

ბანკის პასუხისმგებელი შემსრულებელი შესასრულებლად მიღებული საგადახდო საბუთების გაფორმების მართებულობის შემოწმების შემდეგ „ბანკის აღნიშვნების“ ველში მიუთითებს საგადახდო საბუთის ბანკში შემოსვლის თარიღს, დაუსვამს შტამპს, აწერს ხელს და საბუთის ასლს გადასცემს კლიენტს. კლიენტს უფლება აქვს გააუქმოს ბანკისათვის მიცემული დავალება, სანამ რეალურად არ მომხდარა მისი საბანკო ანგარიშებიდან ფულადი სახსრების გადარიცხვა.

საგადახდო საბუთების ბლანკების დამზადება ხდება კომპიუტერული ტექნიკის გამოყენებით. დასაშვებია შევსებული საგადახდო საბუთების დედნის გამრავლება ბანკისათვის ან ანგარიშსწორებაში მონაწილე მხარეებისათვის საჭირო რაოდენობით, იმ პირობით, თუ ასლის გადაღება წარიმართება ხარვეზების გარეშე. საგადახდო საბუთების ბლანკის ფორმები მოცემული იქნება შესაბამისი საგადახდო დოკუმენტების განხილვისას. საგადახდო საბუთების ბლანკების ზომებიდან გადახვევები დასაშვებია ველების შენარჩუნების პირობით.

საგადახდო საბუთების შევსება ხდება ქართულ ენაზე (გამონაკლის შემთხვევაში დასაშვებია საგადახდო დავალების ინგლისურ ენაზე შევსება). მნიშვნელოვანია, რომ საგადახდო საბუთების ბლანკების მეორე მხარე არ გამოიყენება და დაუშვებელია ქაღალდის საგადახდო საბუთებში შეუსაბამოა თანხის ციფრობრივ და სიტყვიერ მაჩვენებლებს შორის, აგრეთვე - შეცდომები, შესწორებები, ჩამატებები, ამოშლები, მაკორექტირებელი სითხეების გამოყენება და სხვ.

დაუშვებელია ასევე საგადახდო საბუთების შევსებისას რეკვიზიტების ტექსტური და ციფრული მნიშვნელობების გატანა მათთვის განკუთვნილი ველების საზღვრებს გარეთ. რეკვიზიტების მნიშვნელობები უნდა იკითხებოდეს თავისუფლად. ხელმოწერა (ხელმოწერები) და შტამპი (ან ბეჭედი) საანგარიშსწორებო საბუთებში უნდა განთავსდეს მათთვის განკუთვნილ ველებში. საგადახდო საბუთებზე შტამპის (ან ბეჭდის) დასმის შემთხვევაში ტვიფრი უნდა იყოს მკაფიო.

8.4. ანგარიშსწორება საგადახდო და საინკასო დავალებებით; დოკუმენტური ოპერაციები (აკრედიტივი და ინკასო);. ანგარიშსწორება ჩეკებით.

საქართველოში უნაღდო ანგარიშსწორებისას გამოყენებულ საბუთებში პირველ ნომრად მოხსენიებულია საგადახდო დავალება, რომელიც წარმოადგენს ანგარიშის მფლობელის (გადამხდელის) მიერ საგადახდო საბუთის სახით გაფორმებული განკარგულებას მისი მომსახურე ბანკისათვის, სახსრების მიმღების ამავე ან სხვა ბანკში გახ სწილ ანგარიშზე ფულადი სახსრების გადარიცხვის შესახებ. თვალსაჩინოებისათვის ნახ. №8.1-ზე მოცემულია საგადახდო დავალების ტიპური ნიმუში. რა თქმა უნდა, საგადახდო დავალების დიზაინი ბანკების მიხედვით განსხვავებულია, მაგრამ მათ აერთიანებს ის ინფორმაცია (სავალდებულო რეკვიზიტები), რომელიც მათზეა დატანილი.

ნახ. №8.1. საგადახდო დავალების ბლანკის ტიპური ნიმუში

საგადახდო დავალება N ____		რეფერენსი _____
თარიღი ____ / ____ / 20 ____		
გადამხდელი _____		თანხა
გადამხდელის ანგარიში		
გადამხდელის ბანკი _____ ბანკის კოდი		
საბიუჯეტო გადახდა – ინფორმაცია გადასახადის გადამხდელზე დასახელება _____ საიდენტიფიკაციო კოდი _____		თანხა სიტყვებით _____ _____ _____
მიმღები _____		
მიმღების ანგარიში/სახაზინო კოდი		ბანკის აღნიშვნები
მიმღების ბანკი/ზაზინა _____ ბანკის კოდი		შესრულების თარიღი ____ / ____ / 20 ____
გადახდის დანიშნულება _____ _____		ბანკში შემოსვლის თარიღი ____ / ____ / 20 ____
დამატებითი ინფორმაცია _____ _____ _____		ხელმოწერა _____
ხელმოწერები: _____ ზ. ა.		შტამპის ადგილი

საგადახდო დავალება ბანკში შეიძლება წარდგენილ იქნეს ორი გზით: ქაღალდით და ელექტრონულად:

ბანკში საგადახდო დავალების ქაღალდით წარდგენისას იგი ძალაშია მათი გამოწერიდან ათი კალენდარული დღის განმავლობაში (გამოწერის დღის ჩათვლელად). საგადახდო დავალებები შესასრულებლად მიიღება მხოლოდ კლიენტის ანგარიშზე საკმარისი სახსრების არსებობის შემთხვევაში, გარდა ბიუჯეტისა და მასთან გათანაბრებულ გადასახდელებზე წარდგენილი საგადახდო დავალებებისა, რომლებიც მიიღება კლიენტის ანგარიშზე თანხების არსებობის მიუხედავად და აღირიცხება ვადაზე გაუნაღდებელი საბუთების კარტოთეკაში. ვადაში გაუნაღდებელი საგადასახადო საბუთების კარტოთეკა - ესაა სახსრების უკმარისობის გამო,

განსაკუთრებულ აღრიცხვაზე მყოფი გაუნაღდებელი საგადახდო საბუთების ერთობლიობა. საგადახდო დავალების კარტოთეკაში მოთავსების შემთხვევაში საგადახდო დავალების ყველა ეგზემპლარის ზედა მარჯვენა კუთხეში კეთდება შენიშვნა კარტოთეკაში მოთავსების შესახებ, თარიღის ჩვენებით.

საგადახდო დავალების შევსებისას ველები, რომელთა რეკვიზიტებსაც მნიშვნელობები არ გააჩნიათ, რჩება შეუვსებელი (მაგალითად, არასაბიუჯეტო ანგარიშებზე გადარიცხვის ამსახველი ველები).

კლიენტის მიერ ზემოაღნიშნული წესების დაცვით შედგენილი ქაღალდის საგადახდო დავალება ბანკს წარედგინება ერთ ეგზემპლარად, რომელიც წარმოადგენს დედანს. საგადახდო დავალების კლიენტისადმი დასაბრუნებელი მეორე ეგზემპლარი (ან ნებისმიერი სხვა რაოდენობა, რომელსაც ბანკი განსაზღვრავს დამოუკიდებლად და აისახება ოპერაციების წარმოების შესახებ ბანკის მიერ გაცხადებულ პირობებში) არის მისი ასლი (გადაღებული ასლგადამღები ტექნიკით, სკანერით და ა.შ. თუ ასლის გადაღება შესრულებულია ხარვეზების გარეშე). საგადახდო დავალების დედანი რჩება ბანკში და წარმოადგენს ოპერაციის შესრულების საფუძველს, ხოლო ბანკის პასუხისმგებელი მუშაკის ხელმოწერით და შტამპით დამოწმებული ასლი, სავალდებულო წესით, უბრუნდება კლიენტს. ბიუჯეტში გადასახდელებზე წარდგენილ საგადახდო დავალებებზე ხელმოწერა დასაშვებია განხორციელდეს მექანიკური საშუალებების გამოყენებით - ფაქსიმილით.

კლიენტის მიერ ბანკში წარდგენილი საგადახდო დავალების ნაწილობრივი შესრულების პირობის მითითება დაუშვებელია, იგი უნდა შესრულდეს სრულად. ბანკში საგადახდო დავალების ელექტრონული შეტყობინებების სახით წარდგენა ხდება საგადახდო საბუთების ელექტრონულად გაცვლის შესახებ ელექტრონული სისტემების, პროგრამულ-კრიპტოგრაფიული დაცვებისა და ელექტრონულ-ციფრული ხელმოწერების გამოყენების თაობაზე ბანკსა და კლიენტს შორის გაფორმებული ხელშეკრულების საფუძველზე. აღნიშნული ოპერაციების განხორციელების აპრობირებულ მექანიზმს წარმოადგენს ჩვენთვის ცნობილი სისტემა „ბანკი-კლიენტი“. საგადახდო დავალების ელექტრონული შეტყობინებების სახით წარდგენისას ბანკს ქაღალდის საგადახდო დავალება არ წარედგინება.

ბანკთაშორისი ანგარიშსწორების სისტემისათვის გადასაცემი ელექტრონული საგადახდო საბუთი უნდა შეიცავდეს ყველა რეკვიზიტს, რაც გათვალისწინებულია ქაღალდით წარდგენისას, გარდა იმ რეკვიზიტებისა, რომელთა გადატანაც ელექტრონულ ფორმატში შეუძლებელია - ბეჭედი, შტამპი, ხელმოწერა. ამასთან, იგი უნდა შეიცავდეს დამატებით რეკვიზიტებს - საბუთის უნიკალურ კოდს (რეფერენსს) და ელექტრონულ-ციფრულ ხელმოწერას.

იმ შემთხვევაში, თუ კლიენტის მიერ თავის მომსახურე ბანკში გადაცემული საგადახდო დავალება შეცდომითაა მიწოდებული, კლიენტი ვალდებულია ხელშეკრულებით გათვალისწინებულ ვადაში შეატყობინოს ბანკს აღმოჩენილი შეცდომის შესახებ. კლიენტმა შეტყობინებაში უნდა ასახოს საგადახდო დავალების რეკვიზიტები და მის მიერ გამოვლენილი არასწორი რეკვიზიტები. თუკი ბანკს არ წარედგინა ასეთი შეტყობინება, არასწორი რეკვიზიტებით გადაცემული საგადახდო დავალება ჩაითვლება შესრულებისათვის მიღებულად და ბანკი პასუხს არ აგებს მისი

შესრულების შედეგად დამდგარ ფაქტზე.

იმ შემთხვევაში, თუ კლიენტის მიერ შეცდომით გადაცემული საგადახდო დავალების გამო მომსახურე ბანკმა განიცადა ზარალი, კლიენტი პასუხისმგებელია ბანკისათვის მიყენებული ფაქტობრივი ზარალისათვის.

რაც შეეხება საინკასო დავალებას - ესაა საქართველოს კანონმდებლობით შესაბამისი უფლებებით აღჭურვილი მესამე მხარის მიერ ბანკისათვის დადგენილი ფორმით მიცემული დავალება, გადამხდელის ანგარიშიდან მისი თანხმობის გარეშე ფულადი სახსრების უპირობო ჩამოწერაზე. აღნიშნულ მესამე მხარეს წარმოადგენს საქართველოს ეროვნული ბანკი, სააღსრულებო ბიუროები, კერძო აღმასრულებელი, საქართველოს ფინანსთა სამინისტრო, შე- მოსავლების სამსახური. ნახ. №8.2-ზე მოცემულია საინკასო დავალების ტიპური ნიმუში.

ნახ. №8.2. საინკასო დავალების ბლანკის ტიპური ნიმუში

აუცილებელია, უდავო წესით სახსრების ჩამოწერის შესახებ საინკასო დავალების

საინკასო დავალება (განკარგულება) N ____	
თარიღი ____ / ____ / 20__	
გადამხდელის დასახელება _____	თანხა თანხა სიტყვებით _____ _____ _____ _____
გადასახდის გადამხდელის საიდენტიფიკაციო ნომერი _____	
გადამხდელის ბანკი _____ ბანკის კოდი _____	
ანგარიში (დებეტი) _____	
ანგარიში (დებეტი) _____	
ანგარიში (დებეტი) _____	
ანგარიში (დებეტი) _____	
ანგარიში (დებეტი) _____	
ანგარიში (დებეტი) _____	
ანგარიში (დებეტი) _____	
მიმღების დასახელება _____	ბანკის აღნიშვნები
მიმღების ანგარიში/საბანკო კოდი (კრედიტი) _____	შესრულების თარიღი ____ / ____ / 20__
მიმღების ბანკი/ბანკისა _____ ბანკის კოდი _____	ბანკში შემოსვლის თარიღი ____ / ____ / 20__
გადახდის დანიშნულება _____	ხელმოწერა _____ შტამპის ადგილი
(ნორმატიული აქტის ნომერი, თარიღი და პუნქტი, რომლითაც წარმოებს სახსრების უდავო წესით ჩამოწერა)	
დამატებითი ინფორმაცია _____	

ხელმოწერები: _____	ბეჭდის ადგილი _____

შესაბამის ველში მიეთითოს იმ ნორმატიული აქტის სახელწოდება და მუხლი (პუნქტი), რომლის საფუძველზეც უნდა მოხდეს სახსრების უდავო წესით ჩამოწერა. ამ ველში შეტანილი ინფორმაციის უტყუარობისათვის ბანკი პასუხს არ აგებს.

საინკასო დავალებაში მითითებულ უნდა იყოს გადამხდელის საიდენტიფიკაციო ნომერი და ჩამოსაწერი თანხის ოდენობა, ხოლო საბანკო ანგარიშის მითითება, რომლიდანაც უნდა განხორციელდეს თანხების ჩამოწერა, სავალდებულო არ არის. საინკასო დავალებით წარდგენილი თანხა უდავო წესით ჩამოიწერება ერთხელ. თანხის ჩამოწერა შესაძლებელია როგორც ერთი რომელიმე ანგარიშიდან, ასევე გადამხდელის სხვა საბანკო ანგარიშებიდან ჯამურად.

საინკასო დავალება, პირველ რიგში, შესრულება იმ ანგარიშიდან (ანგარიშებიდან), რომელი ვალუტითაც არის წარდგენილი უდავო წესით გადასახდელი თანხა. წარდგენილი ვალუტით ანგარიშზე (ანგარიშებზე) არსებული ფულადი სახსრების უკმარისობის დროს, სხვა ვალუტაში არსებული ანგარიშის (ანგარიშების) არსებობის შემთხვევაში, ბანკი საინკასო დავალების შესრულებას ახორციელებს ამ ანგარიშზე (ანგარიშებზე) არსებული თანხის კონვერტაციით. სხვა ვალუტით გახსნილი ანგარიშიდან თანხების ჩამოწერისას კონვერტაცია ხდება საქართველოს ეროვნული ბანკის მიერ დადგენილი კურსით.

როგორც ზემოთ აღინიშნა, საინკასო დავალება ბანკის მიერ მიიღება შესასრულებლად მოვალის საბანკო ანგარიშებზე სახსრების არსებობის მიუხედავად. თუ გადამხდელს ანგარიშებზე არ გააჩნია ფულადი სახსრები საინკასო დავალების შესასრულებლად, დავალება აღირიცხება ვადაზე გაუნაღდებელი საბუთების კარტოთეკაში და განაღდება მოხდება სახსრების შემოსვლის კვალობაზე, მთლიანად ან ნაწილობრივ.

საბანკო დაწესებულება ახდენს საინკასო დავალების წარმდგენის სამსახურებრივი უფლებამოსილების დადგენას სამსახურებრივი და პირადობის დამადასტურებელი დოკუმენტის საფუძველზე. აღნიშნული საბუთები გაცემული უნდა იყოს საინკასო დავალების წარმომდგენი ორგანოს მიერ. წარმომდგენის ვინაობის დადგენის გარეშე საბანკო დაწესებულების მიერ საინკასო დავალება შესასრულებლად არ მიიღება.

უდავო წესით თანხების იძულებით გადახდის საფუძვლიანობისა და სამართლიანობისათვის პასუხისმგებლობა ეკისრება სახსრების ამომღებს და, ამდენად, ბანკი არ არის ვალდებული განიხილოს გადამხდელის პრეტენზიები სახსრების უდავო წესით ჩამოწერის თაობაზე.

ტერმინი „დოკუმენტური ოპერაციები“ გამომდინარეობს მხარეთა შორის საანგარიშსწორებო ურთიერთობის შინაარსიდან - დოკუმენტური ოპერაციებით ანგარიშსწორების წარმოებისას ყველა დაინტერესებულ მხარეს საქმე აქვს მხოლოდ დოკუმენტებთან (მაგ., სხვადასხვა ხარჯის დოკუმენტი, ჩეკები, კომერციული ანგარიშ-ფაქტურები, სატრანსპორტო და სადაზღვევო დოკუმენტები, სერტიფიკატები და ა.შ.) და არა უშუალოდ საქონელთან, მომსახურებასთან ან სხვა ვალდებულებებთან, რომელთაც ეს დოკუმენტები ეხება.

ისტორიულად, დოკუმენტური ოპერაციების მარეგულირებელ სამართლებრივ ბაზად მიიჩნევა შვეიცარიის ფედერალური სასამართლოს მიერ ჯერ კიდევ 1952 წელს მიღებული საერთაშორისო მნიშვნელობის ნორმატიული აქტი - „დოკუმენტური ოპერაციების წარმოების უნიფიცირებული წესები და პრაქტიკული ჩვევები“ (UCP-Uniform Customs and Practice for Documentary Credits), რომელიც შემდეგ წლებში ახალი რედაქციებით გამოიცა და სხვადასხვა პუბლიკაციის სახით დამტკიცდა პარიზის საერთაშორისო სავაჭრო პალატის მიერ.

დოკუმენტური ოპერაციების გზით ანგარიშსწორების ფორმის შერჩევა, ბანკების ჩარევის გარეშე, იმპორტიორსა და ექსპორტიორს შორის შეთანხმების საფუძველზე ხდება და განისაზღვრება ხელშეკრულებით (კონტრაქტით). დოკუმენტური ოპერაციების ძირითადი სახეობებია დოკუმენტური აკრედიტივი და დოკუმენტური

ინკასო.

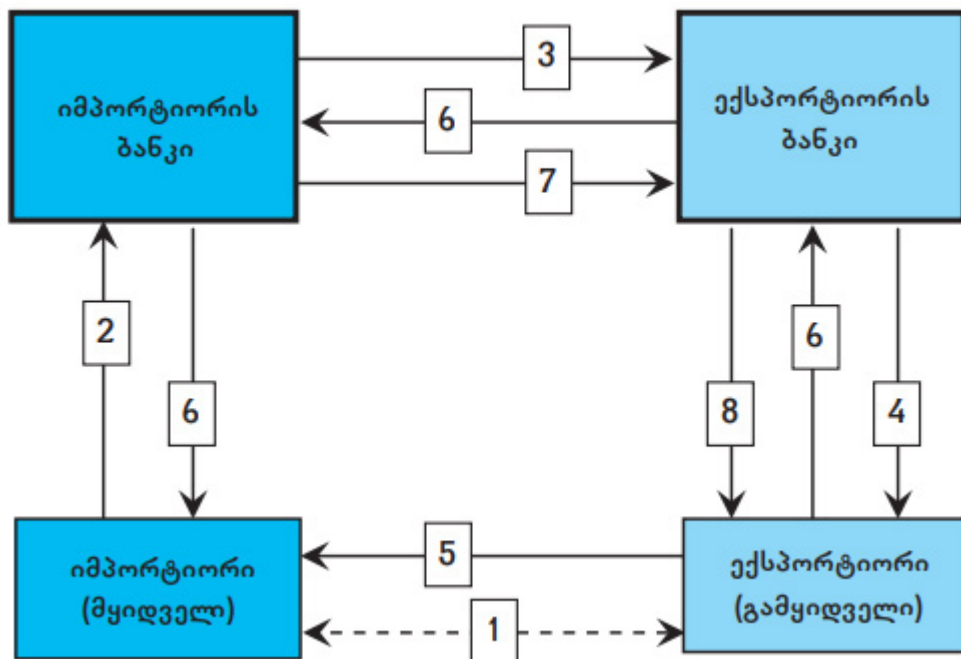
მათ შორის ანგარიშსწორების ყველაზე მოხერხებულ და გავრცელებულ ფორმას წარმოადგენს დოკუმენტური აკრედიტივი. ამ ინსტრუმენტის გამოყენების შემთხვევაში მაქსიმალურად არის დაცული მხარეთა ინტერესები. დოკუმენტური აკრედიტივი - ესაა ბანკის (ბანკი-ემიტენტი) წერილობითი, პირობითი ვალდებულება, რომელიც გაიცემა მისი კლიენტის (იმპორტიორის, ანუ მყიდველის) სახელით ბენეფიციარის (ექსპორტიორის, ანუ გამყიდველის) სასარგებლოდ მასზედ, რომ მოწოდებული საქონლისა და მომსახურების ანაზღაურება განხორციელდება მის მიერ გარკვეულ ვადაში წარმოდგენილი დოკუმენტების საფუძველზე. აკრედიტივის გამხსნელი ბანკი უფლებამოსილია თავად განახორციელოს გადახდა ან ეს უფლებები გადასცეს სხვა ბანკს (კორესპონდენტ ბანკს) იმ პირობით, თუ გამყიდველის მიერ წარდგენილი იქნება აკრედიტივით გათვალისწინებული დოკუმენტები.

დოკუმენტური აკრედიტივის გასახსნელად ბანკს უნდა წარედგინოს:

- განცხადება აკრედიტივის გახსნის შესახებ;
- ხელშეკრულება (კონტრაქტი) საერთაშორისო სავაჭრო გარიგების თაობაზე;
- აკრედიტივის პირობების შესაბამისი დოკუმენტების ჩამონათვალი. სქემა №8.1-ზე დოკუმენტური აკრედიტივის გამოყენებით ანგარიშსწორების მაგალითში შედის შემდეგი ეტაპები:

კომერციული ხელშეკრულება (კონტრაქტი) - სამეწარმეო საქმიანობასთან დაკავშირებით იმპორტიორსა (მყიდველი) და ექსპორტიორს (გამყიდველი) შორის ფორმდება კომერციული ხელშეკრულება (კონტრაქტი), სადაც, სხვა პირობებთან ერთად, ასახულია იმპორტიორისა და ექსპორტიორის ბანკების დასახელებები, აკრედიტივის თანხა, აკრედიტივის სახეობა, სახსრების მიმღების ინფორმირების მეთოდი აკრედიტივის გახსნის თაობაზე, ხელშეკრულების პირობებით მოთხოვნილი დოკუმენტების ჩამონათვალი, გადახდის პირობები, პასუხისმგებლობა ვალდებულებების შეუსრულებლობისათვის, აკრედიტივის საბანკო მომსახურების ხარჯების ანაზღაურების საკითხი, ტრანსპორტირების სახეობა, რომელიმე დოკუმენტის კონკრეტული გამომწერის დასახელება და სხვ.

სქემა №8.1. დოკუმენტური აკრედიტივის ანგარიშსწორება

1. განაცხადი აკრედიტივის გახსნაზე - აკრედიტივის გასახსნელად კლიენტმა ბანკს უნდა წარუდგინოს შესაბამისი განცხადება. ბანკი აკრედიტივის გახსნისას აკრედიტივის თანხით (მის უზრუნველსაყოფად) ადებუტებს კლიენტის ანგარიშს.
2. აკრედიტივი - იმპორტიორის ბანკი ატყობინებს ექსპორტიორის ბანკს აკრედიტივის გახსნის თაობაზე.
3. შეტყობინება აკრედიტივის გახსნის თაობაზე - ექსპორტიორის ბანკი, თავის მხრივ, ატყობინებს ექსპორტიორს (სახსრების მიმღებს).
4. საქონლის მიწოდების/მომსახურების გაწევა - ხელშეკრულებით გათვალისწინებული ვალდებულებების უშუალო შესრულება (საქონლის, მომსახურების მიწოდება).
5. გადაზიდვის დოკუმენტები - ექსპორტიორი აკრედიტივის ხელშეკრულებით გათვალისწინებულ ვადებში წარადგენს ბანკში აკრედიტივის პირობე- ბით გათვალისწინებულ და სათანადოდ გაფორმებულ დოკუმენტებს იმის დასტურად, რომ მან შეასრულა ნაკისრი ვალდებულებები. დოკუმენტების ასლებს ექსპორტიორის ბანკი უგზავნის იმპორტიორის ბანკს, როგორც აკრედიტივის თანხის მოთხოვნის საფუძველს. იმპორტიორის ბანკი, თავის მხრივ, დოკუმენტაციას უგზავნის იმპორტიორს, როგორც მისი ანგარიშიდან სახსრების ჩამოჭრისა და ექსპორტიორის ბანკში გადარიცხვის საფუძველს.
6. პირველი გადახდა აკრედიტივით - წარმოდგენილი დოკუმენტების საფუძველზე, საიდანაც მტკიცდება, რომ ექსპორტიორმა შეასრულა კონტრაქტით გათვალისწინებული ვალდებულებები, იმპორტიორის ბანკი გადარიცხავს ექსპორტიორის ბანკის საკორესპონდენტო ანგარიშზე აკრედიტივის თანხას.
7. მეორე გადახდა აკრედიტივით - თავის მხრივ, ექსპორტიორის ბანკი ურიცხავს ექსპორტიორს აკრედიტივის თანხას მიმდინარე ანგარიშზე.

რა თქმა უნდა, დასაშვებია, იმპორტიორსა და ექსპორტიორს ერთი და იგივე ბანკი

ემსახურებოდა. ამ შემთხვევაში სქემა უფრო მარტივდება. თუმცა, უნდა ითქვას, გარკვეული მიზეზებიდან გამომდინარე, შესაძლებელია პირიქით - ექსპორტიორისა და იმპორტიორის ბანკებს ოპერაციის ჩასატარებლად დასჭირდეთ მესამე, შუამავალი ბანკი, რაც უფრო გაართულებს წარმოდგენილ სქემას. ამასთან, აღსანიშნავია, რომ აკრედიტივები მრავალფეროვნებით გამოირჩევიან. განასხვავებენ მის შემდეგ სახეობებს:

- გამოთხოვადი აკრედიტივი არის აკრედიტივი, რომელიც ხელშეკრულების თანახმად, შეიძლება ანულირებულ (გამოთხოვილ) იქნეს გადამხდელის ან მისი გამომწერი ბანკის მიერ. საერთაშორისო პრაქტიკაში გამოთხოვადი აკრედიტივები უკვე აღარ გამოიყენება;

- გამოუთხოვადი აკრედიტივის დროს მისი ანულირება (უკან გამოთხოვა) არ შეიძლება;

- დაფარული (დეპონირებული) აკრედიტივის დროს მისი გახსნის შემდეგ ბანკი-ემიტენტი გადარიცხავს გადამხდელის ანგარიშიდან ან მასზე გაცემული კრედიტის ხარჯზე ფულად სახსრებს (აკრედიტივს) შემსრულებელი ბანკის განკარგულებაში, რომელიც იქ ინახება აკრედიტივის მოქმედების მთელი პერიოდის განმავლობაში;

- დაუფარავი (გარანტირებული) აკრედიტივი - ესაა აკრედიტივი, რომლის დროსაც ბანკი-ემიტენტი სახსრების მიმღების (ბენეფიციარის) მომსახურე ბანკს უფლებას აძლევს, მასთან არსებული საკორესპონდენტო ანგარიშიდან ჩამოწეროს აკრედიტივის თანხა, ხელშეკრულებით გათვალისწინებული პირობების შესაბამისად. საერთაშორისო პრაქტიკაში ტერმინი „დაუფარავი“ ან „გარანტირებული“, როგორც წესი, არ გამოიყენება, ვინაიდან აკრედიტივების აბსოლუტური უმრავლესობა სწორედ ასეთია;

- დადასტურებული აკრედიტივის დროს შემსრულებელი ბანკი (ექსპორტიორის ბანკი) საკუთარ თავზე იღებს ვალდებულებას, გადაიხადოს აკრედიტივის თანხა, მიუხედავად იმისა, ჩაურიცხავს თუ არა მას აკრედიტივის გამხსნელი ბანკი;

- რევოლვერული აკრედიტივის დროს აკრედიტივის გახსნა წარმოებს გადახდების ნაწილზე და ავტომატურად განახლდება ანგარიშსწორების განხორციელების შემდეგ საქონლის ახალი პარტიისათვის. რევოლვერული აკრედიტივი იხსნება თანაბარზომიერი მოწოდების ანაზღაურებისას, რომელიც განაწილებულია დროში;

- ცირკულარულია აკრედიტივი, რომლის დროსაც აკრედიტივის მიღება შესაძლებელია მისი გამცემი ბანკის ყველა კორესპონდენტ ბანკში;

- სარეზერვო, ანუ სტენდბაი (Stand-by), აკრედიტივი წარმოადგენს საბანკო გარანტიის ნაირსახეობას, რომელიც ატარებს დოკუმენტალურ ნიშნებს, ანუ ნებადართულია სხვა დოკუმენტების წარდგენა, ვიდრე გადახდის მოთხოვნაა და რომელიც შეესაბამება აკრედიტივების საერთაშორისო სავაჭრო პალატის დოკუმენტებს. სარეზერვო აკრედიტივები გამოიყენება საერთაშორისო ვაჭრობის დასაფინანსებლად იმ ქვეყნებთან, სადაც აკრძალულია საბანკო გარანტიების გამოყენება სავაჭრო გარიგებებში (აშშ), აკრძალულია გარანტიების დოკუმენტალური ხასიათი ან საერთაშორისო ორგანიზაციებთან ოპერაციების განხორციელებისას (ევროპის რეკონსტრუქციისა და განვითარების ბანკი, მსოფლიო ბანკი და ა.შ.).

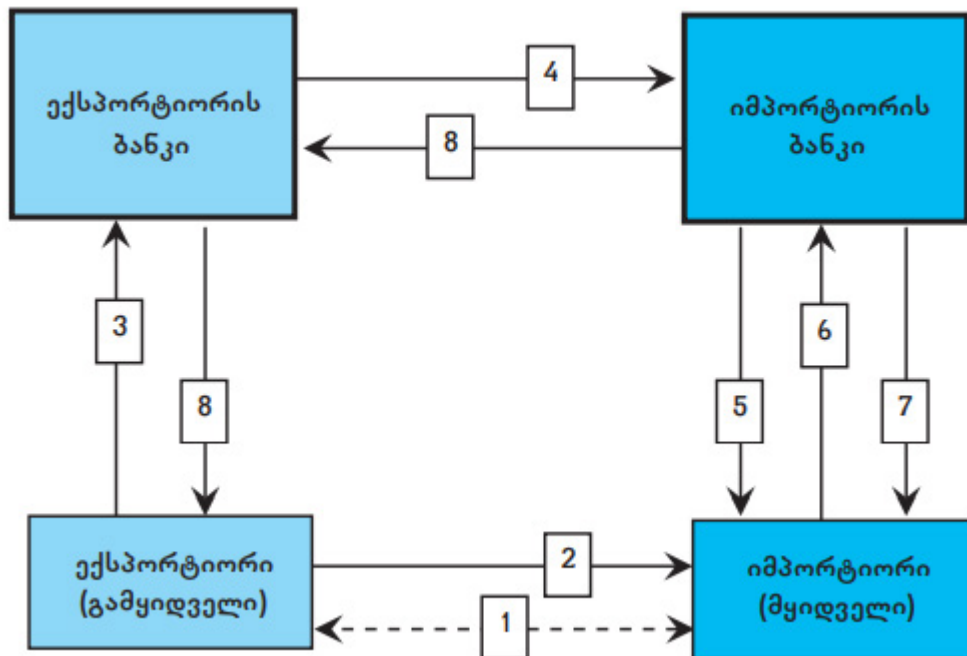
აკრედიტივით ანგარიშსწორების უპირატესობაა მომწოდებლისათვის (ფულის მიმღებისათვის) გადახდის გარანტირება და ბანკების მიერ მიწოდების პირობებისა და აკრედიტივის პირობების შესრულების კონტროლი. აკრედიტივის ნაკლოვანებად

ითვლება გართულებული დოკუმენტბრუნვა და მაღალი ფასი, რომელსაც საკომისიო სახით იღებენ ბანკები.

დოკუმენტური ინკასო - ესაა საბანკო ოპერაცია, რომლის მეშვეობითაც ბანკი თავისი კლიენტის (ექსპორტიორის) მინდობილობის საფუძველზე ახდენს ამ კლიენტის კუთვნილი სახსრების მიღებას გადამხდელისაგან (იმპორტიორისაგან) საანგარიშსწორებო საბუთების საფუძველზე, ანუ ბანკი იღებს ვალდებულებას - ინკასოზე გადაგზავნოს ხელშეკრულებით გათვალისწინებული დოკუმენტები გადამხდელის ბანკში, რომელიც ამ დოკუმენტებს, თავის მხრივ, გადასცემს გადამხდელს (აქცეპტზე ან გადახდაზე). დოკუმენტური ინკასო არ უნდა აგვერიოს ზემოთ განხილულ საინკასო დავალებაში.

დოკუმენტური ინკასოს ოპერაციების განსახორციელებლად ბანკს უნდა წარედგინოს:

- საინკასო მინდობილობა;
- საინკასო მინდობილობის პირობების შესაბამისი დოკუმენტები. დოკუმენტური ინკასოს გამოყენებით ანგარიშსწორების მექანიზმში (სქემა №8.2.) გათვალისწინებულია:

სქემა №8.2. ანგარიშსწორება დოკუმენტური ინკასოს გამოყენებით

1. კომერციული ხელშეკრულება (კონტრაქტი) - იმპორტიორსა (მყიდველი) და ექსპორტიორს (გამყიდველი) შორის ფორმდება კომერციული ხელშეკრულება (კონტრაქტი).
2. საქონლის მიწოდება - ხელშეკრულებით გათვალისწინებული ვალდებულებების უშუალოდ შესრულება (საქონლის, მომსახურების მიწოდება ან სხვა ვალდებულებების შესრულება).
3. საბუთების წარდგენა - ხელშეკრულებით გათვალისწინებული დოკუმენტები ექსპორტიორის მიერ წარედგინება მის მომსახურე ბანკს.
4. საბუთების გადაგზავნა - წარდგენილი დოკუმენტები ექსპორტიორის ბანკის მიერ

გადაეცემა იმპორტიორის (გადამხდელის) მომსახურე ბანკს.

5. საბუთების წარდგენა გასანაღდებლად - იმპორტიორის მომსახურე ბანკი დოკუმენტებს გასანაღდებლად (ან აქცეპტზე) წარუდგენს იმპორტიორს.

6. გადახდა საბუთების მიღების შემდეგ - წარდგენილი დოკუმენტების საფუძველზე, იმპორტიორი ახდენს გადახდას ან თავის მომსახურე ბანკს სახსრების გადარიცხვის ნებას რთავს (აქცეპტის შემთხვევაში).

7. საბუთების გაცემა - გადახდის (აქცეპტის) სანაცვლოდ საბუთების გაცემა.

8. გადახდა საბუთების შესაბამისად - იმპორტიორის მიერ გადახდილი სახსრები გადაირიცხება ექსპორტიორის ბანკში, რომელიც, თავის მხრივ, სახსრებს ჩაურიცხავს ექსპორტიორს (სახსრების მიმღებს).

ჩეკი (cheque/check) წარმოადგენს ფასიან ქაღალდს, რომელიც შეიცავს ჩეკის გამცემის განკარგულებას მომსახურე ბანკისადმი, რათა მან მოახდინოს ჩეკში მითითებული თანხის განაღდება წარმდგენზე. ამასთან, მნიშვნელოვანია, რომ ჩეკში არ მიეთითება გამცემის არანაირი დასაბუთება თანხის განაღდებაზე. რა თქმა უნდა, ჩეკის გამცემი უნდა იყოს პირი, რომელსაც ამ ბანკში გახსნილი აქვს ანგარიში და ასევე აქვს სახსრები, რომელთაც განკარგავს საჩეკო მომსახურებით. ამის შესახებ ბანკთან არსებობს შესაბამისი შეთანხმება (ხელშეკრულება).

ისტორიულად, ჩეკის წინამორბედად თამასუქი ითვლება. როგორც წყაროები მოწმობენ, მათი წარმოშობა უკავშირდება XIII საუკუნეში ტამპლიერთა ორდენს, რომელიც გარდა იმისა, რომ გასამხედროებული რელიგიური ორგანიზაცია იყო, ასევე ცნობილი გახლდათ თავისი წევრების განსწავლულობით, მათ შორის, ფინანსებში. ტამპლიერებმა საფუძველი ჩაუყარეს პრაქტიკას, როცა შესანახავად მიზარებული სიმდიდრის (მათ შორის - ფულის) დამადასტურებელ საბუთად გაიცემოდა სპეციალური გრაგნილი (ხელწერილი). რაც შეეხება საბანკო ჩეკს, მისი „დაბადება“ მოხდა 1763 წელს ლონდონში, როცა ჩეკების გაცემა დაიწყო ბანკში გარკვეული თანხის მიღების ნებართვის დოკუმენტის სახით და ამ ფასიან ქაღალდს დღესაც არ დაუკარგავს აქტუალობა. ჩეკების გამოყენებისა და შევსების წესი თანდათან იხვეწებოდა. მაგალითად, XIX საუკუნეში, როცა ჩეკების პოპულარობა განსაკუთრებით გაიზარდა, დაიწყო მათი ბეჭდვა სპეციალურ ქაღალდზე, ასევე დაიწყო ჩეკის შევსების სავალდებულო რეკვიზიტებში დამატებითი ელემენტების შემოტანა. შემდეგ პერიოდებში სავალდებულო ხდება გადამხდელის ხელმოწერა, ასევე შემოღებულ იქნა გადახდის მოცულობის (თანხის) ორმაგი ჩაწერის ხერხი - ციფრებით და სიტყვიერად. ყველა ზემოაღნიშნული ცვლილებით სულ უფრო გართულდა ჩეკების გაყალბება და, ამავდროულად, გაადვილდა მათი დამუშავება საბანკო დაწესებულებების მიერ.

თანამედროვე ჩეკები თავისი შინაარსით გასცდა ისტორიულ წინამორბედს. მათი რამდენიმე ტიპი არსებობს. კერძოდ:

- საკასო ჩეკი;
- საპრივატიზაციო ჩეკი;
- სამგზავრო ჩეკი;
- საბანკო (საანგარიშსწორებო) ჩეკი.

დავახასიათოთ თითოეული მათგანი მოკლედ, თუმცა, უფრო დეტალურად შევხებით ჩვენთვის საინტერესო სამგზავრო და საბანკო ჩეკებს:

საკასო ჩეკი - ესაა გადახდის დამადასტურებელი დოკუმენტი, ქვითარი, რომელიც იბეჭდება სპეციალური ქაღალდის ლენტზე სალაროს აპარატის მიერ საქონლის ყიდვის ან მომსახურების მიღებისას.

საპრივატიზაციო ჩეკი, იგივე ვაუჩერი, წარმოადგენს სახელმწიფო ფასიან ქაღალდს, რომელიც გამოიყენება სახელმწიფო აქტივების განსახელმწიფოებრიობის, კერძო პირებზე გადასაცემად პრივატიზაციის დროს.

სამგზავრო ჩეკი - ესაა საგადამხდელო დოკუმენტი, რომელიც წარმოადგენს ემიტენტის ვალდებულებას, გაუნაღდოს ჩეკში მითითებული თანხა მის მფლობელს, კონკრეტულ ფიზიკურ პირს, რომელიც აღნიშნულია ჩეკზე ხელმოწერის ნიმუშთან ერთად. სამგზავრო ჩეკების ემიტენტებს, კომერციული ბანკების გარდა, შეიძლება წარმოადგენდნენ სხვადასხვა ფინანსური ინსტიტუტი და ტურისტული კომპანია. სამგზავრო ჩეკი პრაქტიკაში გულისხმობს საერთაშორისო საფინანსო კორპორაციების მიერ ემიტირებულ და უზრუნველყოფილ უნივერსალურ საგადამხდელო ინსტრუმენტს, რომელიც მიმოიქცევა მსოფლიოს ქვეყნების უმრავლესობაში, მიუხედავად ამ ქვეყნების საბანკო სისტემებისა. სამგზავრო ჩეკის ყიდვა შეიძლება ერთ კონკრეტულ ბანკში (მაგა- ლითად, American Express) და შემდეგ მისი გაცვლა ნაღდ ფულში - სხვა ქვეყნის (ან იმავე ქვეყნის) ბანკში.

საინტერესოა, რომ ტერმინი „სამგზავრო ჩეკი“ (Travelers cheque) ამ საანგარიშსწორებო ინსტრუმენტს „შერჩა“ პრაქტიკისა და ტრადიციის გამო. მათი პრაქტიკულად დანერგვა მოხდა მოგზაურობაში ფულის დაცვის მიზნით ძალიან მარტივი, მაგრამ უსაფრთხო მექანიზმით: მოგზაური ბანკში ფულით ყიდულობდა სამგზავრო ჩეკს, ქაღალდს, რომლის გადაცვლა შესაძლებელი იყო სხვა ბანკში (მათ შორის - სხვა ქვეყანაშიც). ამ მექანიზმში მთავარი ის იყო, რომ სამგზავრო ჩეკის დაკარგვის ან მოპარვის შემთხვევაშიც მისი მფლობელი არაფერს კარგავდა - იგი გამოწერილი იყო მის სახელზე და მასზე დატანილი მფლობელის ხელმოწერის ნიმუში, პრაქტიკულად, შეუძლებელს ხდიდა ჩეკის სხვა პირის მიერ გამოყენებას. ამასთან, ჩეკის მეპატრონეს დანაკარგების გარეშე შეეძლო დაკარგული თუ დაზიანებული ჩეკის აღდგენა.

დღეისათვის სამგზავრო ჩეკების ყველაზე მსხვილ და ცნობილ ემიტენტებს წარმოადგენენ American Express (American Express, City Corp და Travelex (Visa interpayment, Thomas Cook, Mastercard). განვითარებული საბაზრო ეკონომიკის ქვეყნებში ჩეკების განაღდება ხდება არა მარტო ბანკებში, არამედ გამოიყენება რესტორნებშიც, სავაჭრო ცენტრებშიც, სასტუმროებში და ა. შ. შეიძლება მათი გადაცვლა უცხოურ (უფრო სწორად - ადგილობრივ) ვალუტაში. საქართველოში ბანკების მიერ სამგზავრო ჩეკების გაყიდვისა და განაღდების საკომისიო მერყეობს 0.7%-დან 1.0%-მდე.

საბანკო (საანგარიშსწორებო) ჩეკს შევხეთ გასულ მასალაში, საქართველოში მოქმედ უნაღდო ანგარიშსწორების წესების მიხედვით, საგადახდო საბუთებში მოხსენიებული იყო „საანგარიშსწორებო ჩეკი“. საქართველოში საანგარიშსწორებო ჩეკებით ანგარიშსწორება რეგულირდება მოქმედი კანონმდებლობით, ბანკების მიერ შემუშავებული შიდასაბანკო წესებით და ბანკსა და კლიენტს შორის გაფორმებული ხელშეკრულებით.

საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 865 მუხლის თანახმად, „სათანადო

შეთანხმებისას საკრედიტო დაწესებულება მოვალეა აქტივის ფარგლებში აანაზღაუროს ანგარიშის მფლობელის მიერ ხელმოწერილი ჩეკი ჩეკის შესახებ კანონის შესაბამისად. ამ დროს გამოიყენება უნაღდო ანგარიშსწორების ხელშეკრულების წესები“. ქართული კანონმდებლობით, ჩეკი - ესაა „დადგე- ნილი ფორმის ფასიანი ქაღალდი, რომელიც შეიცავს ჩეკის გამცემის წერილობით დავალებას საბანკო დაწესებულებებისადმი გაანაღდოს ჩეკში აღნიშნული.

საქართველოში ჩეკების გაცემისა და მიმოქცევის წესს არეგულირებს 1995 წელს მიღებული კანონი „ჩეკის შესახებ“, რომლის მიხედვითაც, აუცილებელია, ჩეკი შეიცავდეს შემდეგ რეკვიზიტებს:

- სიტყვას „ჩეკი“ დოკუმენტის სათაურში;
- უპირობო დათქმა მითითებული თანხის გადახდის შესახებ;
- გადამხდელის დასახელება;
- განაღდებას ადგილი;
- ჩეკის გამოწერის ადგილი და თარიღი;
- ჩეკის გამოწერის ხელმოწერა.

მნიშვნელოვანია, რომ ჩეკი შეიძლება გამოწერილ იქნეს მხოლოდ იმ სა- ბანკო დაწესებულებაზე, რომელშიც ინახება ჩეკის გამომწერის სახსრები. უფრო მეტიც, დოკუმენტი, გამოწერილი არასაბანკო დაწესებულებაზე, თუნ- დაც მას ჰქონდეს ჩეკის სახელწოდება, ჩეკად არ ჩაითვლება.

ჩეკის გამოწერის უფლება აქვს როგორც იურიდიულ, ისე ფიზიკურ პირს და მისი სამი სახეობა არსებობს:

- სახელობითი ჩეკი - გამოიწერება კონკრეტული პირის სახელზე „არა განკარგულებით“, რაც იმას ნიშნავს, რომ ამ ჩეკის განაღდება შეიძლება მხოლოდ და მხოლოდ გამოწერილი კონკრეტული პირის სახელზე;
- საორდერო ჩეკი - გამოიწერება კონკრეტული პირის სახელზე „განკარგულებით“, ანუ იგი საშუალებას აძლევს ჩეკში მითითებულ პიროვნებას, ან თვითონ მიიღოს თანხა, ან გადასცეს ეს უფლება მესამე პირს შესაბამისი წარწერის („ინდოსამენტი“) მეშვეობით. ამ პირს, თავის მხრივ, შეუძლიათ ჩეკის შემდეგი ინდოსირება, ანუ სხვა პირზე გადაცემა;
- ჩეკი წარმდგენზე - გამოიწერება კონკრეტული პირის მითითების გა რეშე.

ჩეკის გამცემს, აგრეთვე მის მფლობელს შეუძლიათ აკრძალონ ჩეკის ნაღდი ფულით განაღდება, „აქციონ“ ის საანგარიშსწორებო ჩეკად, რისთვისაც ჩეკის წინა პირზე კეთდება წარწერა დიაგონალურად „ანგარიშსწორებისათვის“. ასეთი ჩეკის თანხა ჩამოიწერება გადამხდელის ანგარიშიდან და შეიტანება ჩეკის წარმდგენის ანგარიშზე.

საჩეკო მიმოქცევის ინსტრუმენტი - საფულე ჩეკი შესულია საქართველოს ფინანსთა სამინისტროს „მკაცრი აღრიცხვის ფორმების (დოკუმენტების)“ ნუსხაში.

თემა 9. საბანკო დაკრედიტების თანამედროვე სისტემა და პროცესი

✧ თემის სტრუქტურა:

- 9.1. საბანკო დაკრედიტების საფუძვლები, საკრედიტო პოლიტიკა და უზრუნველყოფის ფორმები;
- 9.2. საბანკო პროცენტი, საპროცენტო მარჟა, საპროცენტო განაკვეთის სახეობები და დარიცხვის მეთოდები;
- 9.3. საბანკო კრედიტების კლასიფიკაციის ელემენტების მახასიათებლები

თემის მიზანი:

1. გააცნობიეროთ საბანკო დაკრედიტების საფუძვლები, საკრედიტო პოლიტიკა და კრედიტის უზრუნველყოფის ფორმები;
2. შეისწავლოთ საბანკო პროცენტი, საპროცენტო მარჟა, საპროცენტო განაკვეთის სახეობები და დარიცხვის მეთოდები.

✍ თემის შესწავლის შემდეგ თქვენ შეძლებთ:

1. ჩამოაყალიბოთ: კრედიტის არსი, დაკრედიტების საფუძვლები, კრედიტის ფორმები, საბანკო კრედიტი, კომერციული კრედიტი, სახელმწიფო კრედიტი, საერთაშორისო კრედიტი.
2. განსაზღვროთ საკრედიტო პოლიტიკის პრიორიტეტები, მიზნები და ამოცანები; ბანკის საკრედიტო სტრატეგიის ძირითადი მიმართულებები;
3. შეისწავლოთ საბანკო პროცენტი, საპროცენტო მარჟა, საპროცენტო განაკვეთის

სახეობები და დარიცხვის მეთოდები.

თემის ძირითადი კონცეფციური და საკვანძო საკითხები :

საბანკო კრედიტი; კომერციული კრედიტი; სახელმწიფო კრედიტი; საერთაშორისო კრედიტი; კომერციული ბანკის საკრედიტო პოლიტიკა, პრიორიტეტები, მიზნები და ამოცანები; კრედიტების კლასიფიცირება; სინდიფიცირებული კრედიტი; ბანკთაშორისი დაკრედიტება; ერთჯერადი კრედიტები; საკრედიტო ხაზი; ოვერდრაფტი; იპოთეკური დაკრედიტება; რეფინანსირების სესხი

9.1. საბანკო დაკრედიტების საფუძვლები, საკრედიტო პოლიტიკა და უზრუნველყოფის ფორმები

კრედიტი ლათინური სიტყვაა და პირდაპირი გაგებით სესხს, ვალს ნიშნავს, რომელიც გაიცემა ფულადი ან ნატურალური ფორმით დაბრუნების, ვადიანობის და ფასიანობის (სარგებლის, პროცენტის) პირობით. კრედიტი გამოხატავს ეკონომიკურ ურთიერთობას კრედიტორსა და მსესხებელს შორის. ფულთან ერთად კრედიტის წარმოშობა კაცობრიობის უდიდეს აღმოჩენათა რიცხვს მიეკუთვნება.

კრედიტი წარმოიშვა პირველყოფილი თემური წყობილების დაშლისა და მონათმფლობელური წყობილების აღმოცენების პერიოდში, სასაქონლო-ფულადი ურთიერთობებისა და საზოგადოებრივი ქონებრივი დაყოფის ნიადაგზე. კრედიტს გასცემდნენ საზოგადოების ყველაზე მდიდარი ფენები წვრილ მწარმოებლებზე, თავდაპირველად ნატურალური ფორმით (მარცვალი, პირუტყვი და სხვ.), ხოლო შემდეგ სასაქონლო-ფულადი ურთიერთობების განვითარების კვალობაზე, ფულადი ფორმით.

კაპიტალიზმამდე ყველა საზოგადოებრივ-ეკონომიკურ ფორმაციაში კრედიტი სავახშო ფორმით არსებობდა. სავახშო კრედიტი ეს არის სარგებლის მიღების მიზნით სესხად გაცემული ფულადი სახსრები. სავახშო კრედიტის წარმოშობის ისტორიული პირობებია: 1) შრომის საზოგადოებრივი დანაწილება; 2) წარმოების საშუალებებზე და პროდუქტებზე

1) კერძო საკუთრების წარმოშობა; 3) საქონელგაცვლის განვითარება; 4) ფულის წარმოშობა; 5) ქონებრივი დიფერენციაცია პირველყოფილ საზოგადოებაში.

კრედიტმა თავისი ისტორიული განვითარების პერიოდში განვლო რამოდენიმე თანმიმდევრული ეტაპი, რომელთაგან თითოეული ხასიათდება რადიკალური გარდაქმნებით როგორც მათი გავრცელების შესრულების ფუნქციებით, ასევე უშუალო მონაწილეობით, ესენია:

1. **პირველადი ნაბიჯი.** ამ ეტაპის ძირითადი დამახასიათებელი იყო სასესხო კაპიტალის ბაზარზე სპეციალიზებული შუამავლების სრული არ არსებობა. საკრედიტო

ურთიერთობები მყარდებოდა პირდაპირ თავისუფალი ფულადი სახსრების მფლობელსა და მსესხებელს შორის. კრედიტის დამახასიათებელი თავისებურებები იყო:

- სასესხო ურთიერთობების სრული დეცენტრალიზაცია, რომელიც განისაზღვრება მხოლოდ კრედიტორსა და მსესხებელს შორის პირდაპირი მოლაპარაკებებით;
- გავრცელების შეზღუდვით (კრედიტი გამოიყენებოდა ძირითადად მიმოქცევისა და ნაწილობრივ არასამრეწველო მოხმარების სფეროში, შემდგომი კაპიტალიზაციის გარეშე);
- სასესხო სახსრების გამოყენებისათვის საპროცენტო განაკვეთის (სარგებლის) ძალიან მაღალი ნორმა.

ამ ეტაპის დასრულება დაკავშირებული იყო წარმოების კაპიტალისტური ხერხის შემოღებასთან, რამაც განაპირობა სამეწარმეო საჭიროებისათვის სასესხო საფინანსო რესურსების მოთხოვნის მკვეთრი ზრდა (ანუ შემდგომი აუცილებელი კაპიტალიზაცია). მსესხებლების ინდივიდუალური კაპიტალი რეალურად არ იყო საკმარისი დაეკმაყოფილებინა აღნიშნული მოთხოვნები, რამაც ზოგიერთი მათგანი აიძულა თავის საქმიანობაში გამოეყენებინა სხვა მესაკუთრეებიდან მოზიდული ფულადი სახსრები (ანალოგიური ფუნქციების შესრულება დაიწყეს ეგრეთწოდებულმა გადამცვლელებმა, სხვა საფინანსო ურთიერთობების ტრადიციულმა მონაწილეებმა, რომლების ადრე სპეციალიზდებოდნენ მხოლოდ ეროვნული ვალუტის გაცვლაში).

2. სტრუქტურული განვითარება. კრედიტის განვითარების აღნიშნული ეტაპი ხასიათდებოდა სასესხო კაპიტალის ბაზრის სპეციალიზებული შუამავლების გამოყენებით საკრედიტო საფინანსო ორგანიზაციების სახით. პირველი ბანკები, რომლებიც წარმოიქმნენ მსხვილი მსესხებლებისა და გადამცვლელი დაწესებულებების ბაზაზე, თვის თავზე აიღეს უმნიშვნელოვანესი ფუნქციები, რომელთა საქმიანობა მომავალში გახდება ტრადიციული უმრავლესი საკრედიტო ინსტიტუტისათვის:

- თავისუფალი საფინანსო რესურსების აკუმულირება მათი შემდგომი კაპიტალიზაციით და მსესხებლის საზღაურის გადახდის საფუძველზე გადაცემით;
- ზოგიერთი საგადასახადო საშუალებების ანგარიშსწორების მომსახურება ფიზიკური და იურიდიული პირებისათვის (მომავალში - სახელმწიფოსათვის);
- რიგი სოციალური საფინანსო ოპერაციების განხორციელება (მაგ. სავაჭრო მიმართვისათვის, უძრავი ქონების განკარგვის მექანიზმების მომსახურება).

სპეციალიზებული შუამავლების მომსახურებაზე გაზრდილმა მოთხოვნამ და სასესხო კაპიტალის ბაზარზე შესაბამისად მაღალმა მოგების ნორმამ განაპირობა საბანკო სისტემის მკვეთრი განვითარება სხვა სფეროებიდან მათთან კაპიტალის გადადინებით (ახლად შემნილი ორგანიზაციების დამფუძნებლად უკვე გამოდიოდნენ არა უბრალო გამსეს-ხებლები, არამედ სამრეწველო და სავაჭრო კაპიტალისტები). სასესხო კაპიტალის ბაზარზე ურთიერთობებმა მიიღო მნიშვნელოვან ხარისხამდე ფორმირებული ხასიათი და ადგენენ: დაკრედიტების ტიპიურ პროცედურას, საშუალო რეგიონალურ და საშუალო ნაციონალურ სასესხო პროცენტის განაკვეთს, მხარეთა პასუხისმგებლობის მექანიზმს და ა.შ. მაგრამ მთლიანობაში, საკრედიტო ორგანიზაციების საქმიანობა წარმართებოდა დეცენტრალიზებული წესით, რაც ობიექტურად ეწინააღმდეგებოდა სასესხო კაპიტალის ბაზრის განვითარებას.

3. თანამედროვე მდგომარეობა. ამ ეტაპის ძირითადი მახასიათებელია სახელმწიფოს მხრიდან ეკონომიკაში ცენტრალური (ეროვნული) ბანკის სახით საკრედიტო ურთიერთობათა რეგულირების ცენტრალიზაცია, პირველი სახელმწიფო საკრედიტო ინსტიტუტების შექმნამ, რომლებიც უფლებამოსილები არიან საკოორდინაციო და ნორმატულ-მეთოდური უზრუნველყოფის მონოპოლიური უფლებით, საკრედიტო - ფულად ურთიერთობებში დასაბამი მისცა ფულის მიმოქცევის უნაღდო ანგარიშსწორების სრულფასოვანი სისტემის ფორმირებას, აგრეთვე კომერციული ბანკების მომსახურებისა და ოპერაციების მნიშვნელოვან გაფართოებას. შემდგომში ცენტრალური ბანკის საქმიანობა უპირველეს ყოვლისა ვითარდებოდა ფულად-საკრედიტო ბერკეტების გამოყენების მიმართულებით, რომელიც წარმოადგენს ერთ-ერთ ეფექტურ რეგულატორს ეკონომიკაში.

ეკონომიკურ ლიტერატურაში არ არსებობს კრედიტების ერთიანი კლასიფიკაცია. ეს დაკავშირებულია განსხვავებასთან სხვადასხვა ქვეყნებში ფულად ურთიერთობათა, საკრედიტო სისტემის, საბანკო სისტემის განვითარების დონეში, ასევე მათში ჩამოყალიბებული კრედიტების გაცემის მეთოდებში. გასესხებულ ღირებულებასთან დამოკიდებულებაში განასხვავებენ კრედიტის საქონლურ, ფულად და შერეულ (ფულად-საქონლური) ფორმებს.

კრედიტის საქონლური ფორმა წინ უსწრებდა ფულად ფორმას. ისტორიულად პირველი კრედიტორები, იყვნენ რომლებსაც ჭარბი სამომხმარებლო საქონელი გააჩნდათ და გასცემდნენ მას სესხის სახით. კრედიტის თანამედროვე საქონლურ ფორმას წარმოადგენს საქონლის ნისიად გაცემა. ამ შემთხვევაში საყურადღებოა ის გარემოება, რომ კრედიტორი განიცდის ფულის საჭიროებას, ამიტომ იგი იძულებულია განვადებით გასცეს საქონელი და ვადის გასვლის შემდეგ ანაზღაურება მიიღოს ფულადი ფორმით.

თანამედროვე განვითარებული ქვეყნების ეკონომიკისათვის ტიპურია კრედიტის ფულადი ფორმა, რაც თავის მხრივ განპირობებულია იმით, რომ ფული წარმოადგენს საყოველთაო ექვივალენტს, მიმოქცევისა და გადახდის უნივერსალურ საშუალებას. კრედიტის ფულადი ფორმის განვითარების გარეშე წარმოუდგენელია თანამედროვე საბაზრო ურთიერთობები.

თანამედროვე ეკონომიკისათვის ასევე დამახასიათებელია კრედიტის შერეული (ფულად-საკრედიტო) ფორმა. კრედიტის ეს ფორმა ფართოდ გამოიყენება განვითარებადი ქვეყნების მეურნეობრივ ცხოვრებაში. მაგალითად, ქვეყნის შიდა ვაჭრობაში დომინირებს საქონლის ნისიად გაყიდვა და მისი ღირებულების კრედიტის ფულადი ფორმით დაბრუნება. საგარეო-ეკონომიკურ ურთიერთობაში საექსპორტო საქონლის ღირებულების ანაზღაურება წარმოებს კრედიტის ფულადი ფორმით.

იმის მიხედვით, საკრედიტო გარიგების დროს კრედიტორის როლში ვინ არის წარმოდგენილი, განასხვავებენ კომერციულ, საბანკო, სახელმწიფო და საერთაშორისო კრედიტებს.

კომერციული კრედიტი ისეთი ფორმის კრედიტია, რომელსაც მეწარმეები კვლავწარმოების პროცესში აძლევენ ერთმანეთს (საქონელი ნისიად). ამ ფორმის კრედიტს ხშირად სათამასუქო კრედიტს უწოდებენ. სამეურნეო პრაქტიკაში გამოიყენება უბრალო თამასუქი (სოლო) და გადასაყვანი თამასუქი (ტრატა). საბანკო კრედიტისაგან

ძირითადი განსხვავებები იმაში მდგომარეობს, რომ კრედიტორის როლში ნებისმიერი იურიდიული პირები შეიძლება გამოდიოდნენ (ფირმები, საწარმოები, კომპანიები), კომერციული კრე-დიტი მხოლოდ სასაქონლო ფორმით მიეწოდება; სასესხო კაპიტალი სამრეწველო და სავაჭრო კაპიტალთან არის ინტეგრირებული.

საბანკო კრედიტი არის ეკონომიკაში საკრედიტო ურთიერთობების ყველაზე მეტად გავრცელებული ფორმა, რომლის ობიექტს ფულადი სახსრების სესხად გაცემა წარმოადგენს. საბანკო სესხები შეიძლება ქვეყნის ცენტრალური (ეროვნული) ბანკის სპეციალური ლიცენზიის მქონე საკრედიტო-ფინანსური დაწესებულებების მეშვეობით გა-იცეს. მისი კლასიფიკაცია ხორციელდება შემდეგი ნიშნების მიხედვით: დანიშნულების, გამოყენების სფერო, სარგებლობის ვადები, უზრუნველყოფა, გაცემის და დაფარვის მეთოდი, საპროცენტო განაკვეთის სახეობა.

დანიშნულების მიხედვით საბანკო კრედიტი შეიძლება დაიყოს შემდეგ ჯგუფებად: სამრეწველო. სასოფლო-სამეურნეო, სავაჭრო, საინვესტიციო, იპოთეკური. სამრეწველო სესხები მიეცემათ საწარმოებსა და ორგანიზაციებს წარმოების განვითარებისათვის, მასალების შესაძენად, ხარჯების დასაფარავად და ა.შ.

სასოფლო-სამეურნეო სესხები მიეცემათ ფერმერებს, გლეხურ მეურნეობებს მიწის დასამუშავებლად, მოსავლის ასაღებად და ა.შ. მათი საქმიანობის ხელშეწყობის მიზნით.

სამომხმარებლო სესხები მიეცემათ ფიზიკურ პირებს გადაუდებელ საჭიროებათა დასაფარავად, ბინების, სახლების რემონტისათვის და ა.შ.

იპოთეკური სესხები გაიცემა უძრავი ქონების დაგირავებით – საცხოვრებლის მშენებლობის, შეძენის ან რეკონსტრუქციის მიზნით.

გამოყენების სფეროს მიხედვით საბანკო კრედიტები შეიძლება იყოს ორი სახეობის: სესხები ძირითადი და საბრუნავი კაპიტალის დასაფინანსებლად. თავის მხრივ კრედიტები კაპიტალში იყოფა კრედიტებად საბრუნავ სფეროსა და ბრუნვის (მიმოქცევის) სფეროში.

სარგებლის ვადების მიხედვით საბანკო კრედიტები შეიძლება იყოს ონკოლური (მოთხოვნამდე) და ვადიანი. ონკოლური სესხები ექვემდებარება დაბრუნებას ფიქსირებულ ვადაში კრედიტორისაგან ოფიციალური შეტყობინების მიღების შემდეგ. ისინი მოითხოვენ სტაბილურ პირობებს სასესხო კაპიტალის ბაზარზე. ვადიანი კრედიტები მიღებულია დაიყოს მოკლევადიან (1 წლამდე ვადით), საშუალოვადიან (1-5 წლამდე) და გრძელვადიან (5 წელზე მეტი ვადით) კრედიტებად. თანამედროვე საბანკო საქმეში უპირატესად გამოიყენება მოკლევადიანი კრედიტები.

უზრუნველყოფის მიხედვით კრედიტები იყო არაუზრუნველყოფილად (საბლანკო) და უზრუნველყოფილად. საბლანკო კრედიტები მიეცათ პირველხარისხოვან მსესხებლებს კრედიტის დაბრუნებითობის უზრუნველყოფის რაიმე ფორმის გამოყენების გარეშე. სესხის უზრუნველყოფა წარმოადგენს თანამედროვე საბანკო კრედიტის ძირითად სახესხვაობას. უზრუნველყოფის სახეობაზე დამოკიდებულებით მიღებულია მათი დაყოფა საგირავნოებად, გარანტირებულად და დაზღვევულებად.

გაცემის ხერხის მიხედვით საბანკო კრედიტები შეიძლება დაიყოს კრედიტებად, რომლებიც ატარებენ კომპენსაციურ ან საგადასახდელო ხასიათს, კომპენსაციური კრედიტი გულისხმობს სასესხო სახსრების მიმართვას მსესხებლის ანგარიშსწორების ანგარიშზე მის მიერ ადრე გაწეული ხარჯების ანაზღაურების მიზნით. საგადასახდელო

კრედიტების არსი ისაა, რომ მსესხებელი აუცილებლობისა და მიხედვით გადასცემს ბანკს მასთან შემოსულ საანგარიშო საგადასახდლო დოკუმენტებს და სასესხო სახსრები მიემართება უშუალოდ მოცემული დოკუმენტების გასანაღდეblად.

დაფარვის ხერხის მიხედვით საბანკო კრედიტები იყოფა სესხებად, რომლებიც იფარება ერთდროულად და სესხებად, რომლებიც იფარება ნაწილ-ნაწილ. სესხები, რომლებიც იფარება ერთდროული გადახდით, წარმოადგენს მოკლევადიანი კრედიტის დაბრუნების ტრადიციულ ფორმას, რამეთუ მოსახერხებელია იურიდიული გაფორმების პოზიციიდან. სესხები, რომლების იფარება ნაწილ-ნაწილ, გულისხმობს კრედიტის დაფარვას ორი ან მეტი გადასახდელით დაკრედიტების მთელი ვადის განმავლობაში.

საპროცენტო განაკვეთების სახეობის მიხედვით საბანკო კრედიტები შეიძლება დაიყოს კრედიტებად ფიქსირებული ან მცურავი საპროცენტო განაკვეთით. სესხები ფიქსირებული საპროცენტო განაკვეთით გულისხმობს დაკრედიტების მთელი პერიოდისათვის საპროცენტო განაკვეთის განსაზღვრული სიდიდის დაწესებას მისი გადასინჯვის უფლების გარეშე. მოცემულ შემთხვევაში მსესხებელი იღებს თავის თავზე ვალდებულებას, გადაიხადოს პროცენტი უცვლელი შეთანხმებული განაკვეთით იმისგან დამოუკიდებლად, თუ კაპიტალის ბაზარზე რა ცვლილებები მოხდება. დაკრედიტება მცურავი განაკვეთით გულისხმობს საპროცენტო განაკვეთის გამოყენებას, რომლის მოცულობაც პერიოდულად გადასინჯება. მოცემულ შემთხვევაში საპროცენტო განაკვეთი იქმნება ორი შემადგენელი ნაწილისაგან. ძირითადი განაკვეთი, რომელიც იცვლება ბაზრის კონიუნქტურაზე დამოკიდებულებით და დანამატისაგან, რომელიც წარმოადგენს ფიქსირებულ სიდიდეს.

სახელმწიფო კრედიტი კრედიტის ისეთი სახეა, როცა სახელმწიფო ან ხელისუფლების ადგილობრივი ორგანოები გამოდიან განსესხებლის ან მსესხებლის როლში. სხვადასხვა ობიექტური მიზეზებისა და გარემოებათა გამო სახელმწიფო მიმართავს სესხებს. სესხებს ღებულობს სახელმწიფო მოსახლეობიდან საფინანსო-საკრედიტო დაწესებულებების მეშვეობით ობლიგაციების გამოშვების გზით. სახელმწიფო კრედიტის ზრდის ან შემცირების კვალობაზე იზრდება ან მცირდება საპროცენტო განაკვეთის დონე. სახელმწიფო კრედიტი არის სახელმწიფო შემოსავლის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი მეთოდი. სესხების განთავსების ადგილის მიხედვით განასხვავებენ შინაგან სახელმწიფო სესხს და საგარეო სახელმწიფო სესხს, რომელიც რეალიზებულია უცხოეთის ფულად ბაზარზე (კრედიტორი ქვეყნის, მსესხებელი ქვეყნისა და მესამე ქვეყნის ვალუტაში). შინაგანი სესხის ობლიგაციების შეძენა შეუძლია უცხოეთის მოქალაქესაც.

სესხები შეიძლება დაიყოს საობლიგაციო სესხად და არასაობლიგაციო სესხად. შიდა სახელმწიფო სესხი ჩვეულებრივ ფორმდება ობლიგაციური სესხის მთელი თანხით. არასაობლიგაციო სესხი – ეს არის მთავრობის სესხი შემნახველი სალაროებიდან ან სამთავ-რობოთაშორისო სესხი.

საერთაშორისო კრედიტი ისეთი კრედიტია, რომელიც ერთი ქვეყნის მთავრობის, ბანკების, აგრეთვე სხვა იურიდიული და ფიზიკური პირების მიერ გაიცემა მეორე ქვეყნის მთავრობაზე, ბანკებზე, აგრეთვე სხვა იურიდიულ და ფიზიკურ პირებზე ვადიანობის, დაბრუნებისა და სარგებლის გადახდის პირობით. საერთაშორისო კრედიტის განვითარებას საფუძვლად დაედო წარმოებისა და ფულად-საკრედიტო რესურსების ინტერნაციონალიზაცია, სტრუქტურული ცვლილებები ეკონომიკაში,

წარმოების სპე-ციალიზაციისა და კოოპერირების გაღრმავება, მზარდი საერთო პროდუქტის რეალიზაცია საერთაშორისო ბაზარზე, ეროვნული და სახელმწიფოთაშორისო ეკონომიკის განვითარება.

საბანკო დაკრედიტება უნდა ხორციელდებოდეს დაკრედიტების პრინციპების მკაცრი დაცვით. ეს პრინციპები წარმოადგენენ დაკრედიტების სისტემის საფუძველსა და მთავარ ელემენტს, ვინაიდან ასახავენ კრედიტის მთელ არსს და შინაარსს. დაკრედიტების პრინციპები ასევე ასახავენ ობიექტურ ეკონომიკურ კანონებს და არ წარმოადგენენ რომელიმე კომერციული ბანკის სუბიექტურ მოსაზრებებს.

ეკონომიკურ ლიტერატურაში, ტრადიციულად, მიღებულია დაკრედიტების პრინციპების განსხვავებული რაოდენობის აღიარება. მათი მნიშვნელობიდან გამომდინარე, შეიძლება ჩამოვყალიბოთ და მოკლედ დავახასიათოთ საბანკო დაკრედიტების 8 პრინციპი:

1) **დაბრუნებითობა.** აღნიშნული პრინციპი გულისხმობს, რომ მსესხებლის მიერ აღებული კრედიტი და მასზე დარიცხული პროცენტები სრულად უნდა იქნეს დაბრუნებული საკრედიტო ხელშეკრულებით განსაზღვრულ ვადებში.

2) **ვადიანობა.** ნებისმიერი კრედიტის გაცემისას აუცილებლად ხდება იმ ვადის განსაზღვრა, რომელ ვადაშიც უნდა დაბრუნდეს კრედიტი. აღნიშნული ვადა და მისი დაცვის პასუხისმგებლობა განსაზღვრულია საკრედიტო ხელშეკრულებით. თუ გავითვალისწინებთ, რომ ბანკები კრედიტების სახით გასცემენ მოზიდულ რესურსებს, რომელთაც დაბრუნების გარკვეული ვადა აქვთ, ამდენად, ბანკების მიერ გაცემული კრედიტების დაფარვის ვადის დაცვის მოთხოვნას დიდი მნიშვნელობა ენიჭება.

3) **ფასიანობა.** პრინციპი გულისხმობს მსესხებელის ვალდებულებას, დააბრუნოს არა მარტო არებული კრედიტი, არამედ გადაიხადოს გარკვეული საფასური მისი სარგებლობისათვის. იმისათვის, რომ ბანკმა შეძლოს მოზიდული რესურსის ფასის გადახდა, სხვა საოპერაციო და ადმინისტრაციული ხარჯების ანაზღაურება და გარდა ამისა, აქციონერთათვის სასურველი წმინდა მოგების მიღება, აუცილებელი ხდება გაცემულ კრედიტზე გარკვეული ფასის დაწესება.

4) **მიზნობრიობა.** ამ პრინციპის არსი ისაა, რომ მსესხებელი ვალდებულია გამოიყენოს აღებული კრედიტი საკრედიტო ხელშეკრულებაში დაფიქსირებული მიზნებისათვის, ვინაიდან ამ მიზანზეა დამოკიდებული კომერციული ბანკის გადაწყვეტილება კრედიტის გაცემაზე, ასევე დაფარვის ვადაზე, ფასზე და ა.შ.

5) **უზრუნველყოფითობა.** უზრუნველყოფითობის პრინციპი გულისხმობს კომერციული ბანკის ქონებრივი ინტერესების დაცვას მსესხებლის მიერ არებული ვალდებულებების შეუსრულებლობის შემთხვევაში. აღნიშნული მექანიზმი უნდა იყოს იურიდიულად გაფორმებული, რათა საფრთხე არ შეექმნას იმ ეკონომიკური სუბიექტების რესურსებს (იურიდიული და ფიზიური პირები), რომელთა დროებით გასხვისებასაც ახდენს კომერციული ბანკი გაცემული კრედიტების სახით.

6) **დიფერენცირებულობა.** აღნიშნული პრინციპით კომერციული ბანკი ერთნაირად არ უნდა უდგებოდეს პოტენციურ მსესხებლებს. კრედიტის გაცემისას პრიორიტეტი უნდა მიენიჭოს იმ მსესხებლებს, რომელთაც აქვთ კრედიტის მიზნობრივად ათვისებისა და დროულად დაბრუნების შესაძლებლობა, სურვილი და გამოცდილება;

7) **კანონმდებლობასთან შესაბამისობა.** აუცილებელია, საკრედიტო გარიგებასათან

დაკავშირებული დოკუმენტაცია შეესაბამებოდეს არსებულ კანონმდებლობას;

8) **ურთიერთსარგებლიანობა.** პრინციპი გულისხმობს, რომ საკრედიტო გარიგების პირობები ერთნაირად ითვალისწინებდეს როგორც კომერციული ბანკის, ისე მსესხებლის კომერციულ ინტერესებსა და შესაძლებლობებს.

საბანკო დაკრედიტების საბაზო ელემენტებში აუცილებლად შედის დაკრედიტების სუბიექტისა და ობიექტის ცნებები.

ვის შეიძლება ეწოდოს დაკრედიტების სუბიექტები? ამ ჩამონათვალში შედის ნებისმიერი ფიზიკური თუ იურიდიული პირი და სახელმწიფოც კი. დაკრედიტების სუბიექტები შეიძლება ჩამოვყალიბოთ შემდეგი სახით:

- კომპანიები;
- მცირე (ინდივიდუალური) მეწარმეები;
- ფიზიკური პირები;
- სახელმწიფო ორგანიზაციები;
- ბანკები.

საბანკო დაკრედიტების სუბიექტები საკრედიტო ურთიერთობებისას გვევლინებიან სხვადასხვა სტატუსით: როგორც კრედიტორების, ისე მსესხებლების როლში. კრედიტორები - ეს ის იურიდიული და ფიზიკური პირებია, რომელთა ფულადი სახსრები გადადის მსესხებლების დროებით მფლობელობაში გარკვეული ვადით. მსესხებელი - ესაა პირი, რომელმაც მიიღო ფულადი სახსრები დროებით სარგებლობაში და ვალდებულია დააბრუნოს იგი შეთანხმებულ ვადაში გარკვეული ფასის (პროცენტი) გადახდით. კომერციული ბანკი ეკონომიკური სუბიექტებისგან სახსრების მობილიზაციის პროცესში გვევლინება მსესხებლად, ხოლო მათი დაკრედიტებისას - კრედიტორად. შესაბამისად, იურიდიული და ფიზიკური პირები სახელმწიფო ბანკებში საკუთარი სახსრების განთავსებით გვევლინებიან კრედიტორებად, ხოლო ბანკებიდან სახსრების (კრედიტის) მიღებისას ხდებიან მსესხებლები.

დაკრედიტების ობიექტში იგულისხმება კრედიტის მიზანი, რომლის დასაკმაყოფილებლადაც გაიცემა კრედიტი. თითოეული კომერციული ბანკი დამოუკიდებლად ადგენს დაკრედიტების ობიექტების ჩამონათვალს, რაც, როგორც წესი, აისახება მის საკრედიტო პოლიტიკასა და სხვადასხვა შიდა ნორმატიულ დოკუმენტში. ბუნებრივია, დაკრედიტების სუბიექტის მიხედვით, დაკრედიტების ობიექტები განსხვავებულია, თუმცა, განზოგადებული სახით მაინც შესაძლებელია მათი ჩამოყალიბება:

- საინვესტიციო პროექტები (უძრავი ქონების შეძენა, ტექნიკური გადაიარაღება, რეკონსტრუქცია);
- საბრუნავი საშუალებების შევსება;
- საანგარიშსწორებო სახსრების უკმარისობა;
- სასაქონლო-მატერიალური ფასეულობები;
- სახელფასო დავალიანება;
- კრედიტორული დავალიანება;

- სამომხმარებლო მოთხოვნები.

საბანკო დაკრედიტების საფუძვლებიდან მნიშვნელოვანია დაკრედიტების მეთოდები, რომლებშიც მოიაზრება იმ მექანიზმების ერთობლიობა, რომელთაც კომერციული ბანკი იყენებს კრედიტის გაცემისა და დაფარვისას. დაკრედიტების მეთოდები შეიძლება დაჯგუფდეს შემდეგნაირად:

1) კრედიტის გაცემა ერთჯერადი (მიზნობრივი) პროექტის დასაფინანსებლად. ამ მეთოდის გამოყენებით კრედიტები გაიცემა განსაზღვრული მიზნებისათვის და კონკრეტული ვადით. ეს მეთოდი ძირითადია ახალი კლიენტების დაფინანსების შემთხვევაში;

2) კრედიტის გაცემა საკრედიტო ხაზის გახსნით. ამ შემთხვევაში ბანკის მიერ მსესხებლისათვის დგინდება დაკრედიტების ლიმიტი, რომელიც მის მიერ გამოიყენება საჭიროების მიხედვით. საკრედიტო ლიმიტის უპირატესობა ისაა, რომ წინასწარ შეთანხმებული ვადისა და თანხის ფარგლებში მსესხებელს შეუძლია ნებისმიერ მომენტში მიიღოს კრედიტი ბანკთან ყოველგვარი დამატებითი მოლაპარაკებებისა და შეთანხმებების გარეშე. ამ შემთხვევაში იზოგება როგორც მსესხებლის, ისე კომერციული ბანკის დრო და შრომითი დანახარჯები. როგორც წესი, ამ მეთოდით ხდება კომერციული ბანკის სტაბილური და წარმატებული მსესხებლების დაფინანსება.

ეკონომიკური სუბიექტების დაკრედიტების თანამედროვე ქართული სისტემა მნიშვნელოვნად განსხვავდება არცთუ ისე შორეული წარსულის საბანკო პრაქტიკისაგან. იგი ხასიათდება ბევრად უფრო ლიბერალური სქემით, რომლის დროსაც კლიენტს აქვს შესაძლებლობა, აირჩიოს საბანკო დაწესებულება, გახსნას ანგარიში რამდენიმე ბანკში. დაკრედიტების თანამედროვე პრაქტიკის თავისებურება ორგანიზაციული თვალსაზრისით ისაა, რომ იგი აგებულია არა ერთ შაბლონზე, არამედ ემყარება მსესხებლის მხრიდან არჩევანის მრავალფეროვნებას. მკაცრი საბანკო კონკურენციისა და ინფორმაციის ხელმისაწვდომობის ზრდის ფონზე კომერციული ბანკების პოტენციური მსესხებლები თვითონ ირჩევენ, დაკრედიტების რომელი ფორმა მათთვის ყველაზე ოპტიმალური.

კომერციული ბანკის საკრედიტო პოლიტიკა შეიძლება აღქმულ იქნეს ფართო და ვიწრო გაგებით. ფართო გაგებით კომერციული ბანკის საკრედიტო პოლიტიკა - ესაა საბანკო დაკრედიტების ბაზარზე მისი პრიორიტეტებისა და მიზნების, სტრატეგიისა და ტაქტიკის განსაზღვრა, ვიწრო გაგებით კი - ეს კონკრეტული კომერციული ბანკის შიდა ნორმატიული დოკუმენტია, რომელიც განსაზღვრავს საკრედიტო საქმიანობის ამოცანებს, მისი რეალიზაციის საშუალებებსა და მექანიზმებს, ასევე საკრედიტო პროცესის პრინციპებსა და წესს. გარდა ამისა, კომერციული ბანკის საკრედიტო პოლიტიკა, როგორც შიდა ნორმატიული დოკუმენტი, ქმნის კომერციული ბანკის საკრედიტო საქმიანობის ორგანიზების საფუძვლებს მისი სტრატეგიის შესაბამისად და წარმოადგენს დაკრედიტების პროცესის მარეგლამენტირებელი დოკუმენტების პაკეტის შემუშავების აუცილებელ პირობას. საკრედიტო პოლიტიკა აწესებს საკრედიტო საქმიანობის ფილოსოფიურ საფუძვლებსა და „თამაშის წესებს“, ხოლო საკრედიტო საქმიანობის დანარჩენი მარეგლამენტირებელი დოკუმენტები - მისი რეალიზაციის პრაქტიკულ მექანიზმებს.

კომერციული ბანკის საკრედიტო პოლიტიკის მნიშვნელობას ისიც წარმოაჩენს, რომ, როგორც წესი, მას შეიმუშავებს უმაღლესი მენეჯმენტი, აღმასრულებელი ორგანო (დირექტორატი) ან საკრედიტო კომიტეტი და ამტკიცებს სამეთვალყურეო საბჭო. იერარქიული ვერტიკალით, საკრედიტო პოლიტიკის დამტკიცებით კომერციული ბანკის სამეთვალყურეო საბჭო აღმასრულებელ ორგანოს უწესებს და უმტკიცებს დაკრედიტების სტანდარტებსა და კრიტერიუმებს, რომლებითაც უნდა ხელმძღვანელობდნენ ბანკის თანამშრომლები, ასევე განსაზღვრავს სტრატეგიული გადაწყვეტილების მიმღები პირების უფლებამოსილებებსა და საკრედიტო საქმიანობის ხარისხის, მისი რისკების მართვის კონტროლს.

შეიძლება ითქვას, კომერციული ბანკის საკრედიტო პოლიტიკა - ესაა მისი საკრედიტო სტრატეგიისა და ტაქტიკის ერთობლიობა. ამასთან, თუკი სტრატეგია განსაზღვრავს კომერციული ბანკის ძირითად პრინციპებს, პრიორიტეტებსა და მიზნებს საკრედიტო ბაზარზე, ტაქტიკა - ბანკის მიერ თავისი მიზნების რეალიზაციისათვის საკრედიტო გარიგებათა განხორციელებისას გამოყენებულ კონკრეტულ ფინანსურ ინსტრუმენტებს, საკრედიტო პროცესის, მათ შორის, კონტროლის, ორგანიზების წესს.

ამასთან, აღსანიშნავია, რომ კომერციული ბანკის საკრედიტო პოლიტიკის შემუშავებასა და მის ცვლილებებზე გავლენას ახდენს მრავალი ფაქტორი, რომლებიც შეიძლება დავაჯგუფოთ მაკროფაქტორებად და მიკროფაქტორებად. საკრედიტო პოლიტიკაზე მოქმედი მაკროფაქტორები - ესაა ის ფაქტორები, რომლებზედაც კომერციულ ბანკს გავლენის მოხდენა არ შეუძლია:

- მსოფლიო ფინანსურ ბაზრებზე არსებული მდგომარეობა და მისი განვითარების ტენდენციები;
- მაკროეკონომიკური სიტუაცია ქვეყანაში და მისი განვითარების ტენდენციები;
- ქვეყნის ფულადი ბაზრის მიმდინარე მდგომარეობა და განვითარების ტენდენციები;
- კონკურენტი კომერციული ბანკების საკრედიტო პოლიტიკა. საკრედიტო პოლიტიკაზე მოქმედი მიკროფაქტორები - ესაა ის ფაქტორები, რომლებზეც კომერციულ ბანკს უშუალო გავლენის მოხდენა შეუძლია, რაც მას საშუალებას აძლევს სრულყოს და დახვეწოს თავისი საკრედიტო პოლიტიკა:
- ბანკის საფილიალო ქსელის სიდიდე;
- ბანკის პერსონალის კვალიფიკაცია;
- პერსონალის უზრუნველყოფა შესაბამისი ტექნოლოგიური და ინფორმაციული საშუალებებით;
- ბანკის საპროცენტო პოლიტიკა;
- ბანკის რესურსული უზრუნველყოფა.

განვიხილოთ კომერციული ბანკის ტიპური საკრედიტო პოლიტიკა და მისი ელემენტები. რა ტქმა უნდა, ქვემოთ წარმოდგენილი საკრედიტო პოლიტიკის სტრუქტურა პირობითია და იგი მაგალითის სახით გვაქვს მოყვანილი, მაგრამ მისი ძირითადი დებულებები, როგორც წესი, შედის ნებისმიერი კომერციული ბანკის საკრედიტო პოლიტიკაში.

I. **შესავალი.** დოკუმენტის შესავალში საუბარია ბანკის საკრედიტო პოლიტიკაზე, ზოგადად, მის მნიშვნელობაზე, მისი შექმნის საკანონმდებლო საფუძველზე, ვის მიერაა

შექმნილი და ვინ ამტკიცებს მას.

II. **საკრედიტო პოლიტიკის პრიორიტეტები, მიზნები და ამოცანები.** საკრედიტო პოლიტიკის პრიორიტეტები, მიზნები და ამოცანები ასახავენ ბანკის აქციონერთა და მენეჯმენტის სურვილს, მისი სტრატეგიიდან გამომდინარე, მიაწოდოს კლიენტებს მაღალი ხარისხის საკრედიტო პროდუქტების ფართო სპექტრი, შექმნას ჯანსაღი საკრედიტო პორტფელი, მოახდინოს შემოსავლების მაქსიმალიზაცია, უზრუნველყოს კონკურენტული უპირატესობის მოპოვება ბაზარზე და სხვ. საკრედიტო პოლიტიკის ამ ნაწილში აგრეთვე შეიძლება ნაჩვენები იყოს ეკონომიკის სამიზნე დარგები, სამიზნე რეგიონები, დაფინანსების წყაროები და ა.შ.

III. **ბანკის საკრედიტო სტრატეგიის ძირითადი მიმართულებები.** ეს თავი წარმოადგენს კომერციული ბანკის საკრედიტო პოლიტიკის ერთ-ერთ მთავარ ნაწილს, რომელშიც ხდება მისი ძირითადი სტრატეგიული მიმართულებების დემონსტრირება. აქ ჩამოყალიბებული და განსაზღვრულია:

• ბანკის სტრატეგია ბიზნესმიმართულებების მიხედვით - კორპორაციული, საშუალო, მცირე, საცალო, საინვესტიციო დაკრედიტება;

- საკრედიტო პროდუქტები;
- საქმიანობის ის სახეობები, რომელთაც არ აკრედიტებს ბანკი;
- მსესხებლების ამორჩევის ძირითადი პრინციპები;
- მიზნობრივი ჯგუფები და პრიორიტეტული მსესხებლები.

დაკრედიტების ბიზნესმიმართულებების ამორჩევა ხდება საკრედიტო პოლიტიკის მიზნებიდან გამომდინარე, იგი წარმოადგენს კომერციული ბანკის გრძელვადიანი სტრატეგიის ნაწილს.

IV. **ბანკის საკრედიტო პორტფელის სტრუქტურის შეზღუდვა.** საკრედიტო პოლიტიკის ამ ნაწილში ხდება კომერციული ბანკის საკრედიტო პორტფელის სტრუქტურის შეზღუდვა, დივერსიფიკაციის სურვილიდან გამომდინარე. შეზღუდვა შეიძლება დაწესდეს სხვადასხვა მიმართულების მიხედვით, მაგალითად, ეს შეიძლება იყოს საკრედიტო პორტფელის სტრუქტურა:

- ეკონომიკის დარგების მიხედვით;
- ვალუტების მიხედვით;
- ვადიანობის მიხედვით;
- ბიზნესმიმართულებების მიხედვით;
- პროდუქტების მიხედვით;
- უზრუნველყოფის მიხედვით;
- კრედიტის მოცულობის მიხედვით.

საკრედიტო პოლიტიკაში თითოეული ამ პოზიციის მიხედვით შეიძლება არსებობდეს პირდაპირი რაოდენობრივი (მოცულობითი) ან სტრუქტურული (პროცენტული) ლიმიტები. მაგალითად, საკრედიტო პოლიტიკა შეიძლება აწესდეს ერთ მსესხებელზე გაცემული კრედიტის მაქსიმალურ ოდენობას, რომელიც არ უნდა იყოს 5 მლნ ლარზე მეტი, მშენებლობის დაფინანსებისათვის გაცემული კრედიტების

საერთო მოცულობა არ უნდა იყოს მთლიანი საკრედიტო პორტფელის 15%-ზე მეტი ან საბლანკო (არაუზრუნველყოფილი) კრედიტების მაქსიმალური ხვედრითი წილი არ უნდა იყოს საცალო კრედიტების არა უმეტეს 20%-ისა და ა.შ.

V. უფლებამოსილებების განაწილება და დელეგირება. ამ ნაწილში იკვეთება ისეთი საკითხები, როგორებიცაა - საკრედიტო გადაწყვეტილებების კოლეგიალობა და კოლეგიალური ორგანოების იერარქიული სტრუქტურა. ამ სტრუქტურის სათავეში დგას ბანკის სამეთვალყურეო საბჭო, რომელიც ამტკიცებს ბანკის საკრედიტო პოლიტიკას, პერიოდულად ისმენს ანგარიშს საკრედიტო სტრატეგიის შესრულების მიმდინარეობის შესახებ. სამეთვალყურეო საბჭოს პრეროგატივაში შედის ასევე ბანკის ადმინისტრატორებისათვის კრედიტების დამტკიცება.

სამეთვალყურეო საბჭოს შემდეგ იერარქიულ საფეხურზე დგას დირექტორატი, რომელიც შეიმუშავებს საკრედიტო პოლიტიკას და პასუხისმგებელია მისი დაცვისა და შესრულებისათვის. დირექტორატი მართავს საკრედიტო პროცესებს, უზრუნველყოფს საკრედიტო რისკის მისაღებ დონეს და ახდენს უფლებამოსილებათა დელეგირებას ფილიალებისა და კოლეგიალური ორგანოებისათვის ლიმიტების დაწესებით. ბანკში, მისი სიდიდიდან გამომდინარე, შეიძლება არსებობდეს რამდენიმე საკრედიტო კოლეგიალური ორგანო - საკრედიტო კომიტეტი:

- დიდი საკრედიტო კომიტეტი - იხილავს მსხვილ საკრედიტო პროექტებს;
- მცირე საკრედიტო კომიტეტი - იხილავს საშუალო საკრედიტო პროექტებს;
- ფილიალის საკრედიტო კომიტეტი - იხილავს მცირე საკრედიტო პროექტებს.

უფლებამოსილებათა მსგავსი დელეგირება ხელს უწყობს საკრედიტო გადაწყვეტილებების ოპერატიულობას, მსესხებლებისათვის მაქსიმალური კომფორტის შექმნას, საკრედიტო პორტფელის სწრაფ ზრდასა და კონკურენტული უპირატესობის მოპოვებას. აღნიშნული განსაკუთრებით აქტუალურია მსხვილი კომერციული ბანკებისათვის ფილიალების ფართო ქსელით, სადაც შეუძლებელი იქნებოდა ერთ საკრედიტო კომიტეტს განეხილა ყველა საკრედიტო განაცხადი და მიეღო შესაბამისი გადაწყვეტილება.

VI. დაკრედიტების პროცესი. ეს თავი ეხება საკრედიტო მიმართულების ყველაზე დინამიკურ ნაწილს - დაკრედიტების პროცესს. საკრედიტო პოლიტიკაში ჩამოყალიბებულია დაკრედიტების პროცესის ძირითადი ეტაპები, თითოეული მათგანის მიზანი და მნიშვნელობა.

VII. კრედიტის უზრუნველყოფა. საკრედიტო პოლიტიკის ამ ნაწილში აღწერილია კომერციული ბანკის პოლიტიკა მის მიერ გაცემული კრედიტების უზრუნველყოფის საკითხში. საუბარია ბანკის მოთხოვნებზე კრედიტის უზრუნველყოფისადმი და მის იმ სახეობებზე, რომელთაც ენიჭებათ უპირატესობა შეფასების მეთოდებსა და კრიტერიუმებზე.

VIII. რისკმენეჯმენტის როლი ბანკის საკრედიტო რისკების მართვაში. კომერციული ბანკის საკრედიტო პოლიტიკის ამ ნაწილში ყურადღება მახვილდება ბანკის რისკების მართვის უმნიშვნელოვანეს როლზე საკრედიტო სტრატეგიის აღსრულებაში. ეს არის საკრედიტო პოლიტიკის ერთ-ერთი საკვანძო ნაწილი და მისი მნიშვნელობა ბოლო

წლებში სულ უფრო იზრდება. საკრედიტო პოლიტიკაში ჩამოყალიბებული უნდა იყოს რისკმენეჯმენტის როლი და ფუნდამენტური მექანიზმები საკრედიტო რისკების იდენტიფიკაციის, შეფასებისა და კონტროლის საქმეში. განსაკუთრებული ყურადღება უნდა ეთმობოდეს კონტროლის მექანიზმებს საკრედიტო პროცესის სხვადასხვა ეტაპზე.

როგორც ზემოთ აღინიშნა, საკრედიტო პოლიტიკის წარმოდგენილი სტრუქტურა არის ტიპური მაგალითი და კონკრეტული ბანკის შემთხვევაში იგი შეიძლება განსხვავებული იყოს. შეიძლება სახეზე გვქონდეს სხვა თანმიმდევრობა ან დამატებული იყოს რამდენიმე თავი, მაგალითად, საკადრო და ტექნოლოგიური საკითხები, ფასწარმოქმნის პრინციპები და სხვ. მაგრამ ყველა ბანკის საკრედიტო პოლიტიკისათვის საერთო არის ის, რომ იგი უნდა შეესაბამებოდეს არსებულ საბაზრო სიტუაციას და ხელს უწყობდეს იმ მექანიზმების ჩამოყალიბებასა და ნორმალურად ფუნქციონირებას, რომლებიც უზრუნველყოფენ საკრედიტო პორტფელის საიმედოობას, სიჯანსაღესა და შემოსავლიანობას.

საბოლოოდ, კიდევ ერთხელ უნდა აღინიშნოს, რომ საკრედიტო პოლიტიკა არის ის ფუნდამენტი, რომლის საფუძველზეც კომერციულ ბანკში იქმნება სახელმძღვანელოები, პროცედურები და სხვა მარეგლამენტირებული დოკუმენტები საკრედიტო საქმიანობის ყველა ეტაპისა და პროცესისათვის.

9.2. საბანკო პროცენტი, საპროცენტო მარჟა, საპროცენტო განაკვეთის სახეობები და დარიცხვის მეთოდები

კრედიტი - არის ფულადი სახსრები, ან წარმოშობითი ნიშანთვისებებით განსაზღვრული სხვა ნივთები, რომლებიც დაკრედიტების პროცესში ბანკის (კრედიტორის) მიერ ხელშეკრულებით (საკრედიტო, სავაჭრო ან კომერციული) შთანხმებული სიდიდითა და დაკრედიტების პრინციპების (ვადიანობა, ფასიანობა, მიზნობრიობა, უზრუნველყოფადობა, დაბრუნებადობა) გათვალისწინებით მეორე მხარეს (მსესხებელი) „მიეწოდება“ (გადაეცემა ან გადასაცემადაა გათვალისწინებული).

კრედიტი შეიძლება კლიენტს სხვადასხვა ფორმით მიეწოდოს და საერთო სახით კრედიტების კლასიფიცირება შემდეგი ნიშანთვისებების მიხედვით განხორციელდეს:

1. **სიდიდის მიხედვით:** მცირეები; საშუალოები; მსხვილები.
2. **დაკრედიტების ვადების მიხედვით:** მოთხოვნამდე; მოკლევადიანები (1 წლამდე ვადით); საშუალოვადიანები (1 – 3 წლის ვადით); გრძელვადიანები (3 წელზე მეტი პერიოდით).
3. **უზრუნველყოფის მიხედვით:** არაუზრუნველყოფილები (საბლანკოები); გირავნობიანები; გარანტირებულები; დაზღვეულები.

4. **სასესხო ანგარიშების სახეობის მიხედვით:** მარტივი სასესხო ანგარიშები (ჩვეულებრივები); სპეციალურები; კონტოკორენტულები; ოვერდრაფტი.
5. **მსესხებლების ძირითადი ჯგუფების მიხედვით:** ფიზიკური პირები; იურიდიული პირები; დარგობრივი მიმართულობა; მსესხებელი საწარმოს ორგანიზაციულ-სამართლებრივი ფორმა.
6. **დაფარვის მეთოდების მიხედვით:** განვადებით (ნაწილებად, წილებად); ერთდროული დაფარვით (გარკვეულ თარიღზე).
7. **კრედიტები თამასუქის მიხედვით:** სააღრიცხვო; სესხები თამასუქების გირაოს ქვეშ; სესხები ბანკის თამასუქით.
8. **კრედიტორების სახეობების მიხედვით:** საბანკოები; კომერციულები; სახელმწიფოებრივები (ცენტრალიზებულები); საერთაშორისოები.
9. **დაკრედიტების მიზნების მიხედვით:** სამომხმარებლოები; სამეწარმეო დანიშნულების; ძირითადი კაპიტალის გაზრდაზე; საბრუნავი კაპიტალის შევსებაზე.
10. **ვალუტის მიწოდების მიხედვით:** ეროვნული; უცხოურები.
11. **მსესხებლის დაფინასების ხასიათის მიხედვით:** დახმარების გაწევის კრედიტები; კრედიტები კომერციულ საფუძველზე.
12. **კრედიტების სახეობების მიხედვით:** საბანკო კრედიტი; კომერციული კრედიტი; საკრედიტო ხაზი; კონსორციალური (მსხვილი) კრედიტი; დისკონტირებული სესხი; საბლანკო სესხი; იურიდიული პირის ოვერდრაფტი; დეპოზიტით უზრუნველყოფილი სესხი; საშუალოვადიანი სესხი; სესხი თანაბარი დაფარვით; მიკროსესხები; სამომხმარებლო სესხები; საბანკო გარანტია; ბანკთაშორისი სესხი; სალომბარდო სესხი.
13. **მსესხებლების სახეობების მიხედვით:** კრედიტები იურიდიულ პირებზე (საქმიანები); კრედიტების ფიზიკურ პირებზე (პერსონალურები).
14. **საქმიანობის სახეობის ფორმების მიხედვით:** ფინანსური; კომერციული; არაკომერციული.

15. გამოყენების მიზნების (დაკრედიტების ობიექტების) მიხედვით: სამრეწველო დანიშნულების სესხები; სესხები სასაქონლო მარაგის ქვეშ; სესხები დანახარჯების გადაფარვაზე; სესხები საბრუნავი კაპიტალის შევსებაზე; სესხები საგანგებო საჭიროებებზე; სესხები ძირითადი კაპიტალის გადიდებაზე.

16. საკრედიტო გარიგების პირობების ხასიათის მიხედვით: იურიდიული; ეკონომიკური.

კრედიტის ფასი დაკრედიტებისას გამოხატავს ფასიანობის პრინციპს, ხოლო გადახდის ფორმას წარმოადგენს **საპროცენტო განაკვეთი**, რომელიც შეიძლება იყოს: მყარი (ფიქსირებულები) და ცვალებადები. გამოყოფენ ასევე საერთაშორისო საკრედიტო ბაზრის განაკვეთებსაც. საერთაშორისო პრაქტიკაში ცნობილია განაკვეთები:

LIBOR - არის დეპოზიტების მიწოდებების განაკვეთი ლონდონის ბანკთაშორისო ბაზარზე (3 თვიან სესხებზე) და იგი საერთაშორისო ფინანსური ბაზრებისათვის საბაზოს წარმოადგენს;

FIBOR - არის საფონდო ბირჟის განაკვეთი ფრანკფურტში მაინზე;

PIBOR - არის პარიზის ბანკთაშორისი ბაზრის განაკვეთი და ა. შ.

სესხის ღირებულების დარიცხვა შეიძლება **პროცენტის მარტივი განაკვეთის** გამოყენებით (მოკლევადიანი სესხებისას და ვადის ბოლოს ერთჯერადი დაფარვისას), ასევე **პროცენტის რთული განაკვეთის** გამოყენებითაც (უფრო ხანგრძლივი დაკრედიტებისას) იქნას განხორციელებული. აღნიშნულიდან გამომდინარე:

ა) დასაფარავი თანხის (ნაზარდით) სიდიდის განსაზღვრა პროცენტის მარტივი განაკვეთის გამოყენებით შესაძლებელია ფორმულით:

$$Z = K + V = K + (m \times y \times K / 100) = K (1 + m \times y / 100), (9.1)$$

სადაც: **Z** - არის კრედიტის ნაზარდით თანხა;

K - არის მიწოდებული სესხის სიდიდე;

V - პროცენტული ფულის თანხა, რომლებიც **m** წლის განმავლობაშია

გადახდილი (თუ $m < 1$, მაშინ დაკრედიტების ვადა დღეებში უნდა გაიყოს

365 ან 366-ზე - წლის დროითი ბაზა);

$y(\%)$ - არის პროცენტების წლიური განაკვეთი;

m - არის ვადა, რომლის განმავლობაშიც გადაიხდება პროცენტები.

ბ) თუ საკრედიტო ხელშეკრულებაში კრედიტის ვადის განმავლობაში პროცენტის განაკვეთის ცვლილება არის გათვალისწინებული, მაშინ დასაფარავი პროცენტული თანხის სიდიდე განისაზღვრება შემდეგი ფორმულით:

$$\begin{aligned} V &= K (m_1 y_1 / 100 + m_2 y_2 / 100 + \dots + m_m y_m / 100) = \\ &= K \sum_{i=1}^m m_i y_i / 100, \end{aligned} \quad (9.2)$$

ხოლო კრედიტის თანხა პროცენტებთან ერთად ტოლი იქნება:

$$Z = K (1 + \sum_{i=1}^m \frac{m_i y_i}{100}), \quad (9.3)$$

სადაც: $m_1 y_1 ; m_2 y_2 ; \dots m_m y_m$ - არის დროითი ინტეგრალი მისი შესაბამისი პროცენტის წლიური განაკვეთით.

გ) დასაფარავი თანხის სიდიდის (ნაზარდით) განსაზღვრა პროცენტების რთული განაკვეთის გამოყენებით შესაძლებელია ფორმულით:

$$\begin{aligned} Z &= K (1 + \frac{y}{100})^m; \\ V &= Z - K = K ((1 + \frac{y}{100})^m - 1), \end{aligned} \quad (9.4)$$

სადაც: m - არის დაკრედიტების ვადა წლებში.

ერთ წელზე მეტი ვადით დაკრედიტებისას რთული წლიური განაკვეთის მიხედვით პროცენტების დარიცხვა პროცენტული ფულის მეტ თანხას იძლევა, ვიდრე მარტივი განაკვეთის გამოყენებისას.

გადახდილი პროცენტების თანხაზე და დაფარვის საერთო თანხაზე ზემოქმედებს კრედიტის დაფარვის სასიათი:

ა) დავუშვათ კრედიტის დაფარვა ტოლი დროით წილებით ხორციელდება. წილების (I) სიდიდე განისაზღვრება ფორმულით:

$$I = \frac{K \times \frac{y}{100}}{1 - (1 + \frac{y}{100})^{-m}}. \quad (9.5)$$

კრედიტის დაფარვის საერთო თანხა ტოლი იქნება:

$$Z = m \times I = \frac{m \times K \times \frac{y}{100}}{1 - (1 + \frac{y}{100})^{-m}}, \quad (9.6)$$

ხოლო გადახდილი პროცენტების თანხა ტოლი იქნება:

$$V = Z - K. \quad (9.7)$$

ბ) ვალის ძირითადი თანხის ტოლო ნაწილებით დაფარვა დაზოგილი პროცენტების დამატებით - ანუიტეტური სესხი. ანუიტეტი - არის ტოლი წილობრივი შესატანები.

დაფარვის ასეთი სახეობის თავისებურება მდგომარეობს იმაში, რომ თითოეული წილი თავისთავში პროცენტის წილსა და დაფარვის წილს მოიცავს. გადფახდების განხორციელების შესაბამისად პროცენტის წილი მცირდება, ხოლო დაფარვის წილი კი დაზოგილი პროცენტების თანხაზე იზრდება. პრაქტიკაში აღნიშნული იპოთეკური დაკრედიტებისას გამოიყენება.

საპროცენტო განაკვეთების სიდიდე დგინდება ისეთი სიდიდით, რომ კრედიტზე გადასახდმა ბანკის ხარჯები გადაფაროს და საჭირო შემოსავლიანობის მიღება უზრუნველყოს.

საპროცენტო განაკვეთების სიდიდეზე ზემოქმედებენ შემდეგი ფაქტორები:

- რეფინანსირების განაკვეთი ქვეყნის ცენტრალური ბანკის;
- საკრედიტო რესურსების ღირებულება;
- საკრედიტო გარიგების ხასიათი;
- მიწოდებადი კრედიტის დაფარვის რისკი;
- კრედიტის დაბრუნების უზრუნველყოფის ფორმა და სხვ.

მინიმალურ საპროცენტო განაკვეთს საბაზოს, ანუ, საერთაშორისო პრაქტიკაში, „prime rate“-ს უწოდებენ და იგი საპროცენტო განაკვეთია პირველხარისხიანი მსესხებლებისათვის.

კრედიტის გამოყენებაზე საპროცენტო განაკვეთები, მათი გადახდის წესი, ფირმები და ვადები საკრედიტო ხელშეკრულებაში გაითვალისწინება. კრედიტის გაცემის მომენტში პროცენტების ავანსად დარიცხვა და ამოღება არ დაიშვება.

პროცენტები სასესხო დავალიანების ნაშთზე, აღნიშნული დავალიანების დაფარვის თარიღამდე, დაირიცხება და, როგორც წესი, ყოველთვიურად, ან ხელშეკრულებაში მითითებულ ვადებში გადაიხდება, მაგრამ არა უფრო იშვიათად ერთხელ კვარტალში. ვადაგადაცილებული დავალიანების წარმოშობის შემთხვევაში

მსესხებელი თავისდროულად დაუფარავ დავალიანებაზე გადიდებული განაკვეთის მიხედვით იხდის, რაც საკრედიტო ხელშეკრულებაშია მითითებული. მსესხებელიდან შემოსული ფულადი სახსრები პირველ რიგში პროცენტების გადახდაზე (ვადაგადაცილებულის ჩათვლით) მიიმართება.

კრედიტის უზრუნველყოფა - კრედიტის დაუბრუნებლობის რისკის ერთ-ერთი ყველაზე საიმედო ხერხია. კრედიტის უზრუნველყოფის ფორმებია: პირგასამტეხლო (საურავი, ჯარიმები), გირაო (უძრავი ქონება, მოძრავი ქონება), საბანკო გარანტია, თავდებობა (იურიდიული პირების, ფიზიკური პირების), დაზღვევა, თამასუქები კომერციული ბანკების და სხვები.

9.3. საბანკო კრედიტების კლასიფიკაციის ელემენტების მახასიათებლები

მძაფრი კონკურენტული გარემოს ზეგავლენით დასახული სტრატეგიული მიზნების მისაღწევად კომერციულ ბანკებს უწევთ ბაზარზე საკრედიტო პროდუქტების ფართო სპექტრის გატანა, რომლის განახლება და ახალი პროდუქტების შეთავაზება მუდმივი პროცესია. კომერციული ბანკების მიერ მომხმარებლისათვის შეთავაზებული საკრედიტო პროდუქტების კლასიფიკაცია შეიძლება მოხდეს სხვადასხვა ნიშნით და კრიტერიუმით. საბანკო კრედიტების კლასიფიკაციის საფუძველს წარმოადგენს ის თავისებურებანი, რომლებიც ასახავენ დაკრედიტების ამა თუ იმ მიმართულებას, მხარესა და სპეციფიკას.

განვიხილოთ საბანკო კრედიტების კლასიფიკაცია სხვადასხვა ნიშნის მიხედვით, რომლებიც მოცემულია ცხრილში №9.1 და დავახასიათოთ მათ შორის უმნიშვნელოვანესები:

ცხრ. №9.1. საბანკო კრედიტების კლასიფიკაცია

	კრიტერიუმი	საბანკო კრედიტის სახეობა
1	კრედიტის სუბიექტის მიხედვით	• კომპანიებზე გაცემული; • მცირე (ინდივიდუალურ) მეწარმეებზე გაცემული; • ფიზიკურ პირებზე გაცემული; • სახელმწიფო ორგანიზაციებზე გაცემული; • ბანკთაშორისი დაკრედიტება
2	მსესხებლის მიხედვით	• იურიდიულ პირებზე გაცემული; • ფიზიკურ პირებზე გაცემული.
3	კრედიტის ობიექტის მიხედვით	• საინვესტიციო პროექტების (უძრავი ქონების შეძენა, ტექნიკური გადაიარაღება, რეკონსტრუქცია) დასაფინანსებლად; • საბრუნავი საშუალებების შესავსებად; • საანგარიშსწორებო სახსრების უკმარისობის დასაფინანსებლად; • სასაქონლო-მატერიალური ფასეულობების შესაძენად; • სახელფასო დავალიანების დასაფარავად; • კრედიტორული დავალიანების დასაფარავად; • სამომხმარებლო მიზნებისათვის.
4	დაკრედიტების მეთოდების მიხედვით	• ერთჯერადი (მიზნობრივი) პროექტების დასაფინანსებლად; • წინასწარ შეთანხმებული ლიმიტის ფარგლებში.

5	კრედიტორების რაოდენობის მიხედვით	- ერთი ბანკის მიერ გაცემული; - პარალელური, რამდენიმე ბანკის მიერ ერთსა და იმავე მსესხებლის ერთი და იმავე პროექტის დამოუკიდებლად დაფინანსება; - სინდიცირებული, სინდიკატად გაერთიანებული რამდენიმე ბანკის მიერ ერთ მსესხებელზე გაცემული.
6	უზრუნველყოფის მიხედვით	- უძრავი ქონებით უზრუნველყოფილი; - მოძრავი ქონებით უზრუნველყოფილი; - თავდებობით უზრუნველყოფილი; - საბანკო გარანტიით უზრუნველყოფილი; - დეპოზიტით უზრუნველყოფილი; - საკრედიტო რისკის დაზღვევით უზრუნველყოფილი; - შერეული გირაოთი უზრუნველყოფილი; - არაუზრუნველყოფილი (საბლანკო) კრედიტი.
7	ეკონომიკის დარგების მიხედვით (საქართველოში კომერციული ბანკების ანგარიშთა გეგმის შესაბამისად)	- ბანკთაშორისი; - ვაჭრობისა და მომსახურების სექტორზე გაცემული; - ენერგეტიკის სექტორზე გაცემული; - სოფლის მეურნეობისა და მეტყვევობის სექტორზე გაცემული; - მშენებლობის სექტორზე გაცემული; - სამთომომპოვებელ და გადამამუშავებელ სექტორზე გაცემული; - ტრანსპორტისა და კავშირგაბმულობის სექტორზე გაცემული; - ფიზიკურ პირებზე გაცემული; - დანარჩენ სექტორზე გაცემული.
8	ბიზნესსმიმართულებებისა და საბანკო პროდუქტების მიხედვით	- ბანკთაშორისი კრედიტები; - ბიზნესსესხები (კორპორაციული ბიზნესის დაკრედიტება, საშუალო ბიზნესის დაკრედიტება, მცირე ბიზნესის დაკრედიტება); - საცალო ბიზნესი (იზოთეკური კრედიტები, საკრედიტო ბარათები, სხვა სამომხმარებლო კრედიტები).
9	სახელშეკრულებო ვადის მიხედვით	- მოკლევადიანი (1 წლამდე); - საშუალოვადიანი (1-დან 5 წლამდე); - გრძელვადიანი (5 წელზე მეტი ვადით); - ონკოლური (იფარება ბანკის მოთხოვნისთანავე).
10	ვალუტების მიხედვით	- ეროვნულ ვალუტაში (ლარში) გაცემული; - უცხოურ ვალუტაში გაცემული.
11	დაფარვის მეთოდების მიხედვით	- ვადის ბოლოს, ერთჯერადი დაფარვით; - ეტაპობრივად (განვადებით), კრედიტის მთელი ვადის განმავლობაში
12	დაფარვის სქემის მიხედვით	- ჩვეულებრივი, ანუ დიფერენცირებული; - ანუიტეტური, ანუ თანაბარი დაფარვებით.
13	შემოსავლიანობის (საპროცენტო განაკვეთის სიდიდის) მიხედვით	- შეღავათიანი საპროცენტო განაკვეთით; - საბაზრო საპროცენტო განაკვეთით; - საბაზროზე მაღალი საპროცენტო განაკვეთით.

14	საპროცენტო განაკვეთის მიხედვით	- ფიქსირებული საპროცენტო განაკვეთით; - მცურავი საპროცენტო განაკვეთით; - მარტივი საპროცენტო განაკვეთით; - რთული საპროცენტო განაკვეთით.
15	პროცენტის თანხის გადახდის მეთოდების მიხედვით	- პროცენტის გადახდა ხდება წინასწარ, კრედიტის გაცემისთანავე; - პროცენტის გადახდა ხდება პერიოდულად (ყოველთვიურად, კვარტალში ერთხელ, ყოველწლიურად); - პროცენტის გადახდა ხდება ძირითადი თანხის დაფარვის დროს.
16	კრედიტის თანხის დაფარვის მიმდინარე მდგომარეობის მიხედვით	- ვადიანი; - ვადაგადაცილებული.
17	კრედიტის დაფარვის რისკის მიხედვით (საქართველოში მოქმედი კლასიფიკაციის მიხედვით)	- სტანდარტული; - საყურადღებო; - არასტანდარტული; - საეჭვო; - უიმედო; - ჩამოწერილი.

1) კრედიტის სუბიექტის მიხედვით:

- კომპანიებზე გაცემული;
- მცირე (ინდივიდუალურ) მეწარმეებზე გაცემული;
- ფიზიკურ პირებზე გაცემული;
- სახელმწიფო ორგანიზაციებზე გაცემული;
- ბანკთაშორისი დაკრედიტება.

„საბანკო დაკრედიტების საფუძვლების“ თემის გავლისას დავახასიათეთ კრედიტის სუბიექტები. ბუნებრივია, საბანკო კრედიტების კლასიფიკაციას კრედიტის სუბიექტების მიხედვით დიდი მნიშვნელობა აქვს.

2) მსესხებლის მიხედვით:

- იურიდიულ პირებზე გაცემული;
- ფიზიკურ პირებზე გაცემული.

ერთ-ერთი ყველაზე გავრცელებული და მარტივი კლასიფიკაციაა, თუმცა, მისი მნიშვნელობა დიდაა, გამომდინარე იქიდან, რომ როგორც კონკრეტული კომერციული ბანკის, ისე მთლიანად საბანკო სისტემის ანალიზი იურიდიული და ფიზიკური პირების მიხედვით ბევრი დასკვნის გაკეთების საშუალებას იძლევა. კომერციული ბანკები საკუთარი კლასიფიკაციის შედეგების შედარებით უშუალო კონკურენტების ან სისტემის მაჩვენებელთან, იღებენ სასარგებლო ინფორმაციას, რომელიც მათ ეხმარება საკუთარი სტრატეგიის ან ტაქტიკის კორექტირების გადაწყვეტილების მიღებაში. ასევე მნიშვნელოვანია ასეთი ინფორმაციის ანალიზი ქვეყნის მასშტაბით.

მაგალითისათვის, 2006 წლის ბოლოსათვის საქართველოს საბანკო სისტემის საკრედიტო პორტფელში იურიდიულ პირებზე გაცემული კრედიტები შეადგენდა 71%-ს, ხოლო ფიზიკურ პირებზე გაცემული - 29%-ს. ეს ის პერიოდია, როცა იწყება ფიზიკურ პირებზე კრედიტების (იპოთეკური, სამომხმარებლო, განვადება, საკრედიტო

ბარათები) მასობრივი გაცემა. 2013 წლის ბოლოსათვის ეს მაჩვენებლები, შესაბამისად, 54%-ისა და 46%-ის ტოლი გახდა.

3) კრედიტის ობიექტის მიხედვით:

- საინვესტიციო პროექტების (უძრავი ქონების შეძენა, ტექნიკური გადაიარაღება, რეკონსტრუქცია) დასაფინანსებლად;

- საბრუნავი საშუალებების შესავსებად;
- საანგარიშსწორებო სახსრების უკმარისობის დასაფინანსებლად;
- სასაქონლო-მატერიალური ფასეულობების შესაძენად;
- სახელფასო დავალიანების დასაფარავად;
- სხვა კრედიტორული დავალიანების დასაფარავად;
- სამომხმარებლო მიზნებისათვის.

კრედიტის ობიექტები ასევე იქნა დახასიათებული გასულ მასალაში. ცხადია, აღნიშნული კლასიფიკაცია პირობითად შეიძლება ჩაითვალოს და იგი მხოლოდ კრედიტის ძირითად ობიექტებს მოიცავს. კონკრეტული კომერციული ბანკის შემთხვევაში ჩამონათვალი შეიძლება უფრო ფართო ან, პირიქით, ვიწრო იყოს.

4) დაკრედიტების მეთოდების მიხედვით:

- ერთჯერადი (მიზნობრივი) პროექტების დასაფინანსებლად;
- წინასწარ შეთანხმებული ლიმიტის ფარგლებში.

ერთჯერადი (მიზნობრივი) კრედიტების გაცემა ხდება შემთხვევიდან შემთხვევამდე კონკრეტული მიზნისათვის და კონკრეტული პროექტების დასაფინანსებლად. კრედიტების ამ ჯგუფში შედის როგორც ბიზნესსესხები, ისე სამომხმარებლო მიზნებისათვის გამიზნული კრედიტები (იპოთეკური, სამომხმარებლო და ა.შ.). მიზნობრივი კრედიტის გაცემის შემდეგ, როგორც წესი, კომერციული ბანკის მიერ ხდება ამ კრედიტის მიზნობრიობის მონიტორინგი, ანუ იმის დადგენა, ნამდვილად იმ მიზნით იქნა იგი გამოყენებული, რისთვისაც გაიცა?

რაც შეეხება დაკრედიტებას წინასწარ შეთანხმებული ლიმიტისა და პირობების ფარგლებში, მას კომერციული ბანკი სთავაზობს მხოლოდ კარგად ცნობილ, მაღალი რეპუტაციის მქონე მსესხებლებს. ამ შემთხვევებში კომერციულ ბანკსა და მსესხებელს შორის ფორმდება გენერალური ხელშეკრულება, სადაც განისაზღვრება ორივე მხარის ყველა უფლება-მოვალეობა და დაკრედიტების პირობა, ასევე კრედიტის უზრუნველყოფა (გირავნობა), რომლისათვისაც, როგორც წესი, იდება საგირავნო ხელშეკრულება.

ამ ტიპის შეთანხმებას უდიდესი მნიშვნელობა აქვს კომერციულ ბანკსა და მსესხებელს შორის ურთიერთობისას, ვინაიდან ორივე მხარე წინასწარ აგვარებს დაფინანსების გრძელვადიან პრობლემებს: კომერციული ბანკი ახდენს თავისი რესურსების კარგი პირობებით (კარგ მსესხებელზე, სათანადო უზრუნველყოფით) განთავსებას, ხოლო მსესხებელი გრძელვადიან პერსპექტივაში გარანტირებულია სათანადო რესურსებით საკმაოდ მიმზიდველი პირობებით (დაბალი საპროცენტო განაკვეთი, ხელმისაწვდომობა). რაც არანაკლებ მიმზიდველოვანია, ასეთი ურთიერთობის დროს იზოგება როგორც მსესხებლის, ისე კომერციული ბანკის დრო და შრომითი

დანახარჯები. მსოფლიო საბანკო პრაქტიკაში ამ ტიპის დაკრედიტების ყველაზე გავრცელებულ სქემებს წარმოადგენს საკრედიტო ხაზი, რევოლვერული კრედიტი, ოვერდრაფტი და კონტოკორენტული კრედიტი:

□ საკრედიტო ხაზი - ესაა კომერციული ბანკის ხელშეკრულებით განსაზღვრული ვალდებულება, უზრუნველყოს მსესხებლისათვის კრედიტის მიწოდება დროის გარკვეული პერიოდის განმავლობაში შეთანხმებული ლიმიტის ფარგლებში, ანუ გაუხსნას საკრედიტო ხაზი. საკრედიტო ხაზის მოქმედების პერიოდში მსესხებელს შეუძლია ნებისმიერ დროს მიიღოს კრედიტი დამატებითი საკრედიტო თუ საგირავნო ხელშეკრულების გაფორმების გარეშე. როგორც წესი, საკრედიტო ხაზის გახსნის საკითხი დგება მსხვილი კომპანიების დაფინანსების შემთხვევაში, როცა მსესხებელს უჩნდება ფულადი რესურსების საჭიროება პერიოდულად, პროექტის სხვადასხვა ეტაპის რეალიზაციის დროს. ერთიანი საკრედიტო ხაზის ფარგლებში ყოველი ახალი კრედიტის მიწოდება შეიძლება ხდებოდეს წინასწარ დადგენილი ლიმიტის ფარგლებში.

□ რევოლვერული კრედიტი შეიძლება ჩაითვალოს საკრედიტო ხაზის ნაირსახეობად, ვინაიდან ამ შემთხვევაშიც კომერციული ბანკის მხრიდან ხდება კრედიტის გარკვეული ლიმიტის დადგენა, რომლის გამოყენებაც შეუძლია მსესხებელს. განსხვავება ისაა, რომ კრედიტის ათვისება ხდება მსესხებლის მიერ მისთვის დადგენილი ლიმიტის ფარგლებში სრულად ან ნაწილობრივ და ამ ლიმიტის „განახლება“ ხდება ავტომატურად ადრე დაფარული კრედიტის ან მისი ნაწილის ფარგლებში. ანუ რევოლვერული კრედიტი - ესაა მუდმივად განახლებადი საკრედიტო ხაზი, ოღონდ, რა თქმა უნდა, იგი არაა უვადო, არამედ წინასწარ განისაზღვრება მისი მოქმედების პერიოდი (როგორც წესი, იგი მოკლევადიანი არ არის).

□ ოვერდრაფტი წარმოდგება ინგლისური სიტყვისაგან ოვერდრაფტ, რაც კრედიტის გადამეტებას, გადახარჯვას ნიშნავს. ოვერდრაფტი - ესაა თანხა, რომლის ფარგლებშიც კომერციული ბანკი აკრედიტებს მსესხებლის მიმდინარე ანგარიშს. ოვერდრაფტის დროს ბანკი ახდენს გადახდებს კლიენტის მიმდინარე ანგარიშიდან შეთანხმებული ლიმიტის ფარგლებში, მიუხედავად იმისა, რომ ამ ანგარიშებზე სახსრები არ ირიცხება. ამ შემთხვევაში ადგილი აქვს მსესხებლის მიმდინარე ანგარიშზე სადებეტო (მინუსიანი) სალდოს წარმოქმნას, რომელიც ასახავს ბანკის მიმართ დავალიანების მოცულობას. ბუნებრივია, ოვერდრაფტის უფლებით სარგებლობენ კომერციული ბანკის განსაკუთრებული კლიენტები.

□ კონტოკორენტული კრედიტი წარმოადგენს ოვერდრაფტის ნაირსახეობას. იგი საბაზრო ეკონომიკისათვის დამახასიათებელი ტიპური მაგალითია. ამ კრედიტით სარგებლობენ კომერციული ბანკების ის კლიენტები, რომელთაც ამ ბანკში მიმდინარე ანგარიში აქვთ. თავისი არსით კონტოკორენტული კრედიტი აერთიანებს კლიენტის საკრედიტო და საანგარიშსწორებო-საკასო მომსახურებას ერთიანი, აქტიურ-პასიური კონტოკორენტული ანგარიშის გახსნით. აქტიურ-პასიური ანგარიშები ქართული ბანკების ანგარიშთა გეგმის მიხედვით გათვალისწინებული არ არის. კონტოკორენტული ანგარიშის გახსნით კომერციული ბანკი საკუთარ თავზე იღებს ვალდებულებას, განახორციელოს კლიენტის მიმდინარე მოთხოვნებთან და ვალდებულებებთან დაკავშირებული ყველა ოპერაცია. კონტოკორენტული კრედიტის მოცულობისა და ვადების განსაზღვრის საფუძველია კლიენტის სამეურნეო მოთხოვნები

და ვალდებულებები და მათი მაქსიმალური მოცულობა (ლიმიტი) განისაზღვრება ხელშეკრულებით. ამასთან, ბუნებრივია, დაკრედიტების ლიმიტი თითოეული მსესხებლისათვის დგინდება ინდივიდუალურად, მისი ფინანსური მდგომარეობიდან და რეპუტაციიდან გამომდინარე. აღნიშნული სქემის მთავარი უპირატესობაა მსესხებლის საბრუნავი სახსრების დეფიციტის პრობლემის ოპერატიულად (ავტომატურ რეჟიმში) მოხსნა.

5) გაცემული კრედიტის რაოდენობის (კრედიტორების) მიხედვით:

- ერთი ბანკის მიერ გაცემული;
- პარალელური, რამდენიმე ბანკის მიერ ერთი და იმავე მსესხებლის ერთი და იმავე პროექტის დამოუკიდებლად დაფინანსება;
- სინდიცირებული, სინდიკატად გაერთიანებული რამდენიმე ბანკის მიერ ერთ მსესხებელზე გაცემული.

ერთი ბანკის მიერ გაცემული კრედიტები აერთიანებს ყველა იმ სტანდარტული პროექტის დაფინანსებას, რომელთა დროსაც სახეზეა ერთი კრედიტორი და ერთი მსესხებელი.

პარალელური დაფინანსება. საბანკო პრაქტიკაში ხშირია შემთხვევები, როცა მსესხებელი ერთი კონკრეტული პროექტის დასაფინანსებლად აწარმოებს მოლაპარაკებას რამდენიმე ბანკთან. ამის მიზეზი შეიძლება იყოს მსესხებლის მცდელობა, აარჩიოს საუკეთესო წინადადება, სხვადასხვა კომერციული ბანკის შეთავაზებებიდან. სხვადასხვა გარემოებიდან გამომდინარე, მსესხებელმა შეიძლება ერთი პროექტის დაფინანსება განახორციელოს ორი ან რამდენიმე ბანკის დაკრედიტებით, სადაც ისინი შეიძლება მონაწილეობდნენ პროექტის დაფინანსების სხვადასხვა ეტაპზე. გარდა ამისა, შეიძლება გარკვეული პროექტის დაფინანსება დაიწყოს ერთი ბანკის სახსრებით, მაგრამ მას რაღაც ეტაპზე ჩაენაცვლოს ან დაემატოს სხვა ბანკი (ან ბანკები). პარალელური დაფინანსების შემთხვევებში კრედიტორების (ბანკების) მიერ არ ხდება რაიმე საკითხზე შეთანხმება და თითოეული მათგანი მოქმედებს საკუთარი რისკით და ინტერესებიდან გამომდინარე. ამ დროს მსესხებლისა და ცალკეული კრედიტორების შეთანხმების პირობები შეიძლება განსხვავებული იყოს.

სინდიცირებული კრედიტი მიეწოდება მსესხებელს არანაკლებ ორი კრედიტორის მიერ, რომლებიც მონაწილეობენ გარიგებაში განსაზღვრული წილით და, როგორც წესი, ერთიანი საკრედიტო ხელშეკრულების საფუძველზე. სინდიცირებული კრედიტი მეტწილად იმ შემთხვევაში გამოიყენება, როცა ხდება ისეთი დიდი პროექტის დაფინანსება, რომელიც თავისი მოცულობით არ ძალუძს ცალკე აღებულ ერთ კომერციულ ბანკს. ამის მიზეზი შეიძლება იყოს როგორც დაფინანსებისათვის აუცილებელი რესურსების არარსებობა კონკრეტულ კომერციულ ბანკში, ისე მისი მხრიდან სავალდებულო ნორმატივებისა და ლიმიტების დარღვევის საშიშროება. სინდიცირებული საკრედიტო ხელშეკრულების მომზადება უფრო ხანგრძლივი პროცესია, ვიდრე ერთი კრედიტორის არსებობის შემთხვევაში.

იურიდიული თვალსაზრისით, სინდიცირებული კრედიტი, პირველ რიგში, ესაა შეთანხმება კრედიტორებს, ანუ ბანკებს შორის. უმეტესწილად სინდიცირებული კრედიტი გვევლინება, როგორც საერთაშორისო ბანკთაშორისი დაკრედიტების ერთ-

ერთი ფორმა, რომლის დროსაც კრედიტი მიეწოდება მსესხებელს კრედიტორი ბანკების ჯგუფის, ანუ სინდიკატის (კონსორციუმი ან კლუბი) მიერ. საბანკო სინდიკატები იქმნებიან, რათა ერთობლივ საფუძველზე განახორციელონ მსხვილი საკრედიტო პროექტების დაფინანსება.

6) უზრუნველყოფის მიხედვით:

- უძრავი ქონებით უზრუნველყოფილი;
- მოძრავი ქონებით უზრუნველყოფილი;
- თავდებობით უზრუნველყოფილი;
- საბანკო გარანტიით უზრუნველყოფილი;
- დეპოზიტით უზრუნველყოფილი;
- საკრედიტო რისკის დაზღვევით უზრუნველყოფილი;
- შერეული გირაოთი უზრუნველყოფილი;
- არაუზრუნველყოფილი (საბლანკო) კრედიტი.

გამომდინარე იმ როლიდან, რომელიც ენიჭება კრედიტის უზრუნველყოფას საბანკო დაკრედიტებისას, გასაგებია ამ კლასიფიკაციის მნიშვნელობა. აღნიშნული ჩამონათვალიდან ზოგიერთი არის მაღალლიკვიდური (მაგალითად, დეპოზიტით უზრუნველყოფილი), ზოგიერთი - ნაკლებად ლიკვიდური (მაგალითად, უძრავი ქონებით უზრუნველყოფილი). როგორც ჩამონათვალიდან ვხედავთ, არის არაუზრუნველყოფილი (საბლანკო) კრედიტიც. ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, დიდი მნიშვნელობა აქვს საკრედიტო პორტფელის ანალიზს ამ კლასიფიკაციით, ვინაიდან იგი მოიცავს კონკრეტული კომერციული ბანკის საკრედიტო საქმიანობის ან დაკრედიტების რომელიმე მიმართულების რისკიანობის ხარისხს.

7) ეკონომიკის დარგების მიხედვით (საქართველოში კომერციული ბანკების ანგარიშთა გეგმის შესაბამისად):

- ბანკთაშორისი;
- ვაჭრობისა და მომსახურების სექტორზე გაცემული;
- ენერგეტიკის სექტორზე გაცემული;
- სოფლის მეურნეობისა და მეტყვევობის სექტორზე გაცემული;
- მშენებლობის სექტორზე გაცემული;
- სამთომომპოვებელ და გადამამუშავებელ სექტორზე გაცემული;
- ტრანსპორტისა და კავშირგაბმულობის სექტორზე გაცემული;
- ფიზიკურ პირებზე გაცემული;
- დანარჩენ სექტორზე გაცემული.

წარმოდგენილი კლასიფიკაცია განისაზღვრება საქართველოს კომერციული ბანკების ანგარიშთა გეგმით. აღნიშნული სეგმენტაციის რეალური სურათის ნახვა 2004 და 2013 წლების ბოლოსათვის საინტერესო ინფორმაციას იძლევა (ცხრ. №9.2.).

ცხრ. №9.2. საქართველოს საბანკო სექტორის საკრედიტო პორტფელი ეკონომიკის დარგების ჭრილში

ეკონომიკის დარგები	2004.12.31	2013.12.31
ბანკთაშორისი	3.4 %	0.8 %
ვაჭრობა და მომსახურება	33.5 %	24.9 %
ენერგეტიკა	2.7 %	1.8 %
სოფლის მეურნეობა და მეტყვევობა	1.3 %	1.5 %
მშენებლობა	5.2 %	4.5 %
სამთომომპოვებელი და გადამამუშავებელი	14.4 %	6.4 %
ტრანსპორტი და კავშირგაბმულობა	1.9 %	2.7 %
ფიზიკური პირები	29.1 %	45.6 %
დანარჩენი	8.5 %	11.8 %
სულ:	100.0 %	100.0 %

8) ბიზნესმიმართულებებისა და საბანკო პროდუქტების მიხედვით:

- ბანკთაშორისი კრედიტები;
- ბიზნესსესხები;
- კორპორაციული ბიზნესის დაკრედიტება;
- საშუალო ბიზნესის დაკრედიტება;
- მცირე ბიზნესის დაკრედიტება.

დაკრედიტების საცალო ბიზნესი:

- იპოთეკური კრედიტები;
- საკრედიტო ბარათები;
- სხვა სამომხმარებლო კრედიტები.

ამ კლასიფიკაციას შეიძლება დაკრედიტების ბაზრის სეგმენტაცია ვუწოდოთ და იგი მეტად მნიშვნელოვანია. კონკურენტების შესახებ ინფორმაცია აღნიშნული კლასიფიკაციის მიხედვით ნებისმიერი კომერციული ბანკისათვის მეტად ფასეულია, ვინაიდან მიღებულმა შედეგებმა და მათ საფუძველზე გაკეთებულმა დასკვნებმა შეიძლება წარმოაჩინოს მისი სუსტი ადგილები და საკრედიტო საქმიანობის გაფართოების პერსპექტიული მიმართულებები. კონკრეტული ბანკის ქრილში აღნიშნული კლასიფიკაციით გაკეთებული ანალიზი გვიჩვენებს, თუ რომელ სეგმენტზეა იგი უფრო აქტიური, სად მეტი წარმატება აქვს, შეესაბამება თუ არა არსებული მდგომარეობა მის სტრატეგიასა და საკრედიტო პოლიტიკას.

მნიშვნელოვანია ასევე ქვეყნის მასშტაბით ამ კლასიფიკაციის შედეგად მიღებული საერთო სურათი, მაგალითად, როგორია მასში კომერციული ბანკებისა და სხვა საკრედიტო ინსტიტუტების წილი, რამდენად შეესაბამება იგი ქვეყნის განვითარების პრიორიტეტებს, რამდენად ახლოსა სხვა, წარმატებული ქვეყნების ანალოგიურ შედეგებთან და ა.შ.

ბანკთაშორისი დაკრედიტება წარმოადგენს ფინანსური ბაზრის უმნიშვნელოვანეს სეგმენტს, სადაც ხდება მოკლევადიანი საკრედიტო რესურსების ყიდვადა გაყიდვა ბანკთაშორისი კრედიტებისა და ბანკთაშორისი დეპოზიტების სახით. როგორც უკვე აღინიშნა, ბანკთაშორისი დაკრედიტების თავისებურებაა მისი მოკლევადიანობა, იგი ასევე წარმოადგენს სახსრების ოპერატიულ წყაროს კომერციული ბანკების ლიკვიდობის შესანარჩუნებლად, საკორესპონდენტო ანგარიშების შესავსებად და ფინანსური ბაზრების უფრო შემოსავლიან სეგმენტებზე აქტიური ოპერაციების

განსახორციელებლად.

ბიზნესსესხებში გაერთიანებულია იურიდიულ პირებზე, ასევე ინდივიდუალურ მეწარმეებზე გაცემული კრედიტი (კორპორაციული, საშუალო და მცირე ბიზნესი). ამ საბანკო პროდუქტების მიხედვით კლასიფიკაციის საფუძველს წარმოადგენს: გაცემული კრედიტების მოცულობა, საპროცენტო განაკვეთი (როგორც წესი, კორპორაციულ კლიენტებზე კრედიტები გაიცემა უფრო დაბალი საპროცენტო განაკვეთით, ვიდრე მცირე ბიზნესზე), დაკრედიტების პირობები, საკრედიტო პროექტების შესწავლისა და მსესხებლის კრედიტუნარიანობის განსაზღვრის მეთოდოლოგია და სხვა კრიტერიუმები. ზოგიერთ ბანკში, თავისი სპეციფიკიდან გამომდინარე, საშუალო და მცირე ბიზნესი შეიძლება ერთ ჯგუფად იყოს გაერთიანებული.

დაკრედიტების საცალო ბიზნესი, ანუ სამომხმარებლო დაკრედიტება, აერთიანებს ფიზიკურ პირებზე გაცემულ მიზნობრივ კრედიტს და წარმოადგენს თანამედროვე საცალო ბაზრის განუყოფელ ნაწილს. სამომხმარებლო კრედიტი - ესაა ეკონომიკური ურთიერთობები კრედიტორსა და ფიზიკურ პირს შორის, გამოხატული ფულადი ფორმით სასესხო კაპიტალის მოძრაობაში და მიმართული მსესხებლის დანახარჯების ფინანსირებისაკენ. აღნიშნული დანახარჯები დაკავშირებულია საქონლისა და მომსახურების შეძენასთან, მოხმარებასა და გამოყენებასთან. სამომხმარებლო კრედიტების ძირითადი სახეობებია იპოთეკური კრედიტი, საკრედიტო ბარათები და მიზნობრივი სამომხმარებლო კრედიტი.

ქვემოთ მოცემულია სესხების კლასიფიკაცია სხვადასხვა ნიშნის მიხედვით, რომელთაც დაწვრილებით არ განვიხილავთ, მაგრამ უნდა აღვნიშნოთ მათი მეშვეობით მიღებული ინფორმაციის უდიდესი მნიშვნელობა:

- 9) სახელშეკრულებო ვადის მიხედვით:
 - მოკლევადიანი (1 წლამდე);
 - საშუალოვადიანი (1-დან 5 წლამდე);
 - გრძელვადიანი (5 წელზე მეტი ვადით);
 - ონკოლური (იფარება ბანკის მოთხოვნისთანავე).
- 10) ვალუტების მიხედვით:
 - ეროვნულ ვალუტაში (ლარში) გაცემული;
 - უცხოურ ვალუტაში გაცემული.
- 11) დაფარვის მეთოდების მიხედვით:
 - ვადის ბოლოს, ერთჯერადი დაფარვით;
 - ეტაპობრივად (განვადებით), კრედიტის მთელი ვადის განმავლობაში;
- 12) დაფარვის სქემის მიხედვით:
 - ჩვეულებრივი, ანუ დიფერენცირებული;
 - ანუიტეტური, ანუ თანაბარი დაფარვებით.
- 13) შემოსავლიანობის (საპროცენტო განაკვეთის სიდიდის) მიხედვით:
 - შეღავთიანი საპროცენტო განაკვეთით;

- საბაზრო საპროცენტო განაკვეთით;
- საბაზროზე მაღალი საპროცენტო განაკვეთით.

14) საპროცენტო განაკვეთის მიხედვით:

- ფიქსირებული საპროცენტო განაკვეთით;
- მცურავი საპროცენტო განაკვეთით;
- მარტივი საპროცენტო განაკვეთით;
- რთული საპროცენტო განაკვეთით.

15) პროცენტის თანხის გადახდის მეთოდების მიხედვით:

- პროცენტის გადახდა ხდება წინასწარ, კრედიტის გაცემისთანავე;
- პროცენტის გადახდა ხდება პერიოდულად (ყოველთვიურად, კვარ- ტალში ერთხელ, ყოველწლიურად);

• პროცენტის გადახდა ხდება ძირითადი თანხის დაფარვის დროს.

16) კრედიტის თანხის დაფარვის მიმდინარე მდგომარეობის მიხედვით:

- ვადიანი;
- ვადაგადაცილებული.

17) კრედიტის დაფარვის რისკის მიხედვით (საქართველოში მოქმედი კლასიფიკაციის მიხედვით):

- სტანდარტული;
- საყურადღებო;
- არასტანდარტული;
- საეჭვო;
- უიმედო;
- ჩამოწერილი.

საბანკო კრედიტების კლასიფიკაციას უდიდესი მნიშვნელობა აქვს კომერციული ბანკის საკრედიტო საქმიანობის ანალიზის, სეგმენტაციის, მსესხებლების პრიორიტეტებისა და საბაზრო კონიუნქტურის კვლევის, ასევე არსებული ნაკლოვანებებისა და რისკების გამოვლენისა და შესაბამისი გადაწყვეტილებების მისაღებად. ყოველივე ზემოაღნიშნული მნიშვნელოვანია როგორც კომერციული ბანკების, ისე მარეგულირებელი ორგანოებისათვის, საბანკო სისტემის მკვლევარებისა და ანალიტიკოსებისათვის. მაგალითისათვის გამოდგება საქართველოს ეროვნული ბანკის ქვემოთ მოცემული ინფორმაციები (ცხრ. №9.3, №9.4 და №9.5.), რომლებიც საინტერესო დასკვნების გამოტანის საშუალებას იძლევა.

ცხრ. №9.3. საქართველოს საბანკო სისტემის სესხების კლასიფიკაცია სახელშეკრულებო ვადების მიხედვით 31.12.2013

	სესხით სარგებლობის ვადა	წილი სესხების მთლიან რაოდენობაში	წილი სესხების მთლიან მოცულობაში
1	1 თვის ჩათვლით	13.1 %	1.4 %

2	1 თვიდან 3 თვის ჩათვლით	6.6 %	1.7 %
3	3 თვიდან 6 თვის ჩათვლით	10.4 %	4.4 %
4	6 თვიდან 12 თვის ჩათვლით	40.9 %	15.3 %
5	12 თვეზე მეტი	29.1 %	77.2 %
	სულ:	100.0 %	100.0 %

ცხრ. №9.4. საქართველოს საბანკო სისტემის სესხების კლასიფიკაცია სახელშეკრულებო თანხების მიხედვით 31.12.2013

	გაფეხული სესხის თანხა	წილი სესხების მთლიან რაოდენობაში	წილი სესხების მთლიან მოცულობაში
1	1 ლარიდან 1,000 ლარის ჩათვლით	67.8 %	5.6 %
2	1,000 ლარიდან 2,000 ლარის ჩათვლით	14.3 %	4.0 %
3	2,000 ლარიდან 20,000 ლარის ჩათვლით	15.6 %	16.2 %
4	20,000 ლარიდან 50,000 ლარის ჩათვლით	1.2 %	7.3 %
5	50,000 ლარიდან 100,000 ლარის ჩათვლით	0.6 %	7.4 %
6	100,000 ლარზე მეტი	0.5 %	59.5 %
	სულ::	100.0 %	100.0 %

ცხრ. №9.5. საქართველოს საბანკო სისტემის სესხების კლასიფიკაცია საპროცენტო განაკვეთების მიხედვით 31.12. 2013

	სესხით სარგებლობის წლიური საპროცენტო განაკვეთი	წილი სესხების მთლიან რაოდენობაში	წილი სესხების მთლიან მოცულობაში
1	0 %-დან 5 % ჩათვლით	31.5 %	5.7 %
2	5 %-დან 10 % ჩათვლით	0.7 %	13.2 %
3	10 %-დან 15 % ჩათვლით	6.8 %	57.8 %
4	15 %-დან 20 % ჩათვლით	10.6 %	12.3 %
5	20 %-დან 25 % ჩათვლით	7.9 %	2.7 %
6	25 %-დან 30 % ჩათვლით	15.2 %	3.4 %
7	30 %-დან 35 % ჩათვლით	1.5 %	0.7 %
8	35 %-დან 40 % ჩათვლით	18.0 %	3.6 %
9	40 %-დან 45 % ჩათვლით	1.7 %	0.2 %
10	45 %-დან 50 % ჩათვლით	3.5 %	0.3 %
11	50 %-ზე მეტი	2.5 %	0.1 %
	სულ:	100.0 %	100.0 %

საბოლოოდ, უნდა აღინიშნოს, რომ პრაქტიკაში არ არსებობს საბანკო კრედიტების ერთიანი კლასიფიკაციის სისტემა. აქედან გამომდინარე, წარმოდგენილი კლასიფიკაცია მოიცავს საბანკო კრედიტების შესაძლო მაქსიმალურ სეგმენტაციას (თუმცა, ის შეიძლება არასრული იყოს), მაგრამ მათი გამოყენება კონკრეტული კომერციული ბანკების, მარეგულირებლების ან ანალიტიკოსების მიერ არის სუბიექტური და დამოკიდებულია იმაზე, თუ რა მიზანს ემსახურება მათი კვლევა.

ერთჯერადი (მიზნობრივი) კრედიტები შეადგენენ კომერციული ბანკების საკრედიტო პორტფელის საერთო მოცულობის უდიდეს ნაწილს და მათი გაცემა ხდება შემთხვევიდან შემთხვევამდე, კონკრეტული მიზნისათვის და კონკრეტული პროექტის (ობიექტის) დასაფინანსებლად. ერთჯერადი კრედიტის გაცემისას ფორმდება ინდივიდუალური საკრედიტო ხელშეკრულება, რომელშიც გაწერილია ყოველი დეტალი, მათ შორის, რა თქმა უნდა, მიზნობრიობა, დაფარვის ვადები და ა.შ.

ერთჯერადი კრედიტის ყოველი მოთხოვნისას პოტენციურ მსესხებელს უწევს ბანკში თავისი მოთხოვნის არგუმენტირება (დასაბუთება) და შესაბამისი დოკუმენტების აუცილებელი პაკეტის წარდგენა. მიზნობრივი კრედიტის გაცემა ხდება ერთჯერადად, სასესხო ანგარიშიდან მსესხებლის ანგარიშსწორების ანგარიშზე კრედიტის თანხის ჩარიცხვით. აქედან გამომდინარე, მსესხებელს ექნება იმდენი სასესხო ანგარიში, რამდენი მიზნობრივი ობიექტიც აქვს. მაგალითად, ფიზიკურ პირს იპოთეკური და ავტოკრედიტის არსებობის შემთხვევაში ორი შესაბამისი სასესხო ანგარიში ექნება. რა თქმა უნდა, ანალოგიურია შემთხვევები იურიდიული პირების დროსაც. არსებული კრედიტის სრულად დაფარვის შემდეგ იმავე ან სხვა მიზნობრიობის ახალი კრედიტის დამტკიცებისას იხსნება ახალი სასესხო ანგარიში და ა.შ.

ერთჯერადი კრედიტების ფასი არაა ერთგვაროვანი და დამოკიდებულია სუბიექტურ თუ ობიექტურ გარემოებაზე, მათ შორის, დაკრედიტების მიზანზე, პოტენციური მსესხებლის ფინანსურ მდგომარეობასა და მის რეპუტაციაზე, საკრედიტო რისკის ხარისხზე, ფულადი ბაზრის კონიუნქტურასა და კონკურენციის დონეზე, ასევე დაკრედიტების ვადაზე, უზრუნველყოფის სახეობაზე, ვალუტაზე და ა.შ.

ტრადიციულად, იურიდიულ პირებზე გაცემული ერთჯერადი კრედიტების უზრუნველყოფის სახეობებია მატერიალურ-სასაქონლო ფასეულობები, ლიკვიდური ფასიანი ქაღალდები, უძრავი ქონება და მოწყობილობები.

ფიზიკური პირების შემთხვევაში ერთჯერადი კრედიტების გაცემისას უზრუნველყოფის ძირითად სახეობებად გვევლინება უძრავი და მოძრავი ქონება, გარანტია და თავდებობა. ორივე შემთხვევაში, როგორც წესი, კრედიტის უზრუნველყოფის აუცილებელ თანმდევ ელემენტს წარმოადგენს უზრუნველყოფის საგნის დაზღვევის მოთხოვნა კომერციული ბანკის მხრიდან. ფიზიკური პირის შემთხვევაში ამას შეიძლება დაემატოს უშუალოდ მსესხებლის სიცოცხლის დაზღვევაც.

საკრედიტო ხაზი - ესაა კომერციული ბანკის იურიდიულად გაფორმებული ვალდებულება მსესხებლისადმი, მიაწოდოს მას კრედიტი წინასწარ შეთანხმებული ლიმიტის ფარგლებში (გაუხსნას საკრედიტო ხაზი) პირველივე მოთხოვნისთანავე, შეთანხმებული ვადით.

საკრედიტო ხაზის გახსნის პრაქტიკას უდიდესი მნიშვნელობა აქვს კომერციულ ბანკსა და მსესხებელს შორის ურთიერთობაში, ვინაიდან იგი ხელსაყრელია ორივე მხარისათვის: კომერციული ბანკი ახდენს თავისი რესურსების ხელსაყრელი პირობებით (კარგ მსესხებელზე, სათანადო უზრუნველყოფით) განთავსებას, ხოლო მსესხებელი გრძელვადიან პერსპექტივაში გარანტირებულია სათანადო რესურსებით საკმაოდ მიმზიდველი პირობებით (დაბალი საპროცენტო განაკვეთი, ხელმისაწვდომობა, სხვა შეღავათიანი პირობები). ასეთი ურთიერთობისას განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს იმას, რომ იზოგება როგორც მსესხებლის, ისე კომერციული ბანკის დრო და შრომითი დანახარჯები.

ბუნებრივია, კომერციული ბანკის მხრიდან ასეთი პირობებით დაკრედიტების შეთავაზება ხდება მხოლოდ მისთვის კარგად ცნობილ, დადებითი რეპუტაციის მქონე და ფინანსურად წარმატებულ მსესხებლებზე. ამ შემთხვევებში კომერციულ ბანკსა და მსესხებელს შორის ფორმდება რამდენიმეწლიანი გენერალური ხელშეკრულება, რომლითაც განისაზღვრება ორივე მხარის ყველა უფლება-მოვალეობა და

დაკრედიტების პირობა, ასევე კრედიტის უზრუნველყოფა (გირავნობა), რომლისათვისაც იდება საგირავნო ხელშეკრულება.

თავისი ბუნებით დაკრედიტება საკრედიტო ხაზით განსხვავებულია დაკრედიტების სხვა სახეობებისაგან და ეს, პირველ რიგში, განპირობებულია მსესხებელთა იმ კატეგორიის განსაკუთრებულობით, რომელთათვისაც ისინია განკუთვნილი. პირველ რიგში, უნდა აღინიშნოს, რომ ესაა მხოლოდ იურიდიული პირები და, როგორც წესი, კორპორაციული და საშუალო ბიზნესის წარმომადგენლები. ამ მსესხებლებისათვის დამახასიათებელია საკრედიტო რესურსების არა ერთჯერადი, არამედ მუდმივი საჭიროება. აქ იგულისხმება როგორც საბრუნავი საშუალებების მუდმივი განახლება, ასევე ბიზნესის სეზონურობა. დაბოლოს, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, კომერციული ბანკები საკრედიტო ხაზებს უხსნიან მხოლოდ ფინანსურად წარმატებულ, საიმედო და კარგი რეპუტაციის მქონე კომპანიებს.

კომერციული ბანკისათვის, რომელიც აპირებს კონკრეტული კომპანიისათვის საკრედიტო ხაზის გახსნას, ყველაზე მნიშვნელოვან მომენტს წარმოადგენს საკრედიტო ხაზის საზღვრების დადგენა, ანუ ამ კომპანიისათვის მაქსიმალური შესაძლო დაკრედიტების მოცულობის დადგენა. რა თქმა უნდა, კომერციული ბანკი დაინტერესებულია, რაც შეიძლება დიდი მოცულობით დააკრედიტოს წარმატებული კლიენტი, თუმცა, დასადგენია იმ ტვირთის სიმძიმე, რომელსაც ეს მსესხებელი ასწევს როგორც ჩვეულებრივ, ისე კრიზისულ სიტუაციებში. ამ ამოცანის გადაწყვეტისას მხედველობაში მიიღება კომპანიის საბრუნავი საშუალებების ბრუნვადობა, საკუთარი და ნასესხები სახსრების მოცულობა, ნასესხები სახსრების სრულად დაფარვის შესაძლებლობა და ა.შ.

როგორც უცხოურ, ისე ქართულ პრაქტიკაში გავრცელებულია საკრედიტო ხაზების სხვადასხვა სახეობა. საკრედიტო ხაზების კლასიფიკაციის ყველაზე გავრცელებულ სახეობებს წარმოადგენენ განუახლებელი და განახლებადი საკრედიტო ხაზები.

განუახლებელი საკრედიტო ხაზი უმეტესწილად გამოიყენება კონკრეტული ბიზნესპროექტის ან კონტრაქტის დასაფინანსებლად, როცა მსესხებელს ფულადი სახსრები სჭირდება ნაწილ-ნაწილ ამ პროექტის ან კონტრაქტის რეალიზაციის სხვადასხვა ეტაპზე. საკრედიტო ხაზის ფარგლებში თითოეულ „ახალ“ კრედიტს ზოგჯერ ტრანშს უწოდებენ და, როგორც წესი, ხელშეკრულებით განისაზღვრება თითოეული ამ ტრანშის როგორც მოცულობა, ისე ათვი-სეზონისა და დაფარვის ვადებიც.

ფაქტობრივად, თითოეული ასეთი ტრანში ახალი კრედიტია, რომელიც რეგულირდება ერთი საკრედიტო და საგირავნო ხელშეკრულებით. თითოეული ტრანშის ან მისი ნაწილის დაფარვის შემდეგ საკრედიტო ხაზის საერთო ლიმიტი მცირდება და მსესხებელს მისი კვლავ ათვისება აღარ შეუძლია. ხშირად საკრედიტო ლიმიტის დროულ ან საერთოდ ათვისებულ ნაშთზე შეიძლება მსესხებელს მოუწიოს გარკვეული ჯარიმის გადახდა.

განახლებადი საკრედიტო ხაზი, ანუ რევოლვერული კრედიტი, არის შეთანხმება დაკრედიტების შესახებ კომერციულ ბანკსა და იმ მსესხებელს შორის, რომელიც მუდმივად განიცდის მოზიდული სახსრების დეფიციტს. ასეთ დროს მსესხებელს უფლება აქვს დაფაროს ათვისებული კრედიტი სრულად ან ნაწილობრივ, მაგრამ,

ამავდროულად, ინარჩუნებს უფლებას, ისევ ისარგებლოს კრედიტით ხელშეკრულებით გათვალისწინებული საკრედიტო ხაზის ლიმიტის ფარგლებში. კრედიტის ამ ფორმის მომხმარებლები არიან ის მსესხებლები, რომელთაც აქვთ სეზონური ბიზნესი ან ყოველთვიურად თვის გარკვეულ დეკადებში განიცდიან ფულადი სახსრების დეფიციტს, ხოლო შემდეგ უჩნდებათ შემოსავლები ამ დავალიანების დასაფარავად.

მუდმივად განახლებადი მექანიზმი რევოლვერული კრედიტის დამახასიათებელი თავისებურებაა, რომლის დროსაც მსესხებლის მხრიდან ხდება ვალის მუდმივად აღება და დაფარვა. რევოლვერული კრედიტი თავისი ბუნებით ჰგავს ფიზიკურ პირებზე გაცემულ საკრედიტო ბარათებს.

მოქმედების ვადების მიხედვით, საკრედიტო ხაზები შეიძლება იყოს როგორც ვადიანი, ისე უვადო. უვადო საკრედიტო ხაზის პრაქტიკა დამახასიათებელია უცხოური საბანკო საქმიანობისათვის და მისი თავისებურებაა ის, რომ მსესხებელს შესაძლებლობა აქვს ისარგებლოს ამ პროდუქტით, პრაქტიკულად, უვადოდ. რა თქმა უნდა, „უვადოდ“ სარგებლობა პირობითია, ვინაიდან გარკვეული მდგომარეობისა და ვითარების დადგომისას ბანკს უფლება აქვს მოსთხოვოს მსესხებელს კრედიტის დაფარვა.

კრედიტით სარგებლობისათვის გადასახდელი პროცენტების მიხედვით გვაქვს საკრედიტო ხაზის ორი სახეობა: ფიქსირებული და მცურავი საპროცენტო განაკვეთებით. ფიქსირებული საპროცენტო განაკვეთი დამახასიათებელია, როგორც წესი, მოკლევადიანი საკრედიტო ხაზებისათვის. გრძელვადიანი და უვადო საკრედიტო ხაზის შემთხვევაში ხდება შეთანხმება მცურავ საპროცენტო განაკვეთზე.

დღეისათვის დაკრედიტება საკრედიტო ხაზის გახსნით მეტად პოპულარულია და ამ მხრივ არც ქართული ბანკებია გამონაკლისი. საკრედიტო ხაზების გახსნით ბანკები, ერთი მხრივ, ახდენენ მათი საკრედიტო რესურსების გრძელვადიან საიმედო განთავსებას, მეორე მხრივ კი - უზრუნველყოფენ კლიენტურის ბაზის გაფართოებას.

როგორც ვიცით, იურიდიულ თუ ფიზიკურ პირს ფინანსური ვალდებულებების შესრულება ან საქონლისა თუ მომსახურების შეძენა შეუძლია თავის ხელთ არსებული ფულადი სახსრებით. იმ შემთხვევაში, თუ ფულადი სახსრები საკმარისი არ არის, პირი იღებს კრედიტს, რომლისათვისაც მსესხებელს ეხსნება სპეციალური სასესხო ანგარიში, იქნება ეს ერთჯერადი კრედიტი თუ საკრედიტო ხაზი. თუმცა, არსებობს დაკრედიტების სპეციფიკური ფორმა, რომელიც თავისი ბუნებით ჰგავს განახლებად საკრედიტო ხაზს, ამასთან, იგი რიგი თავისებურებებით გამოირჩევა. საუბარია ოვერდრაფტზე, რომელიც ფართოდ გავრცელდა თანამედროვე ქართულ საბანკო პრაქტიკაშიც.

ოვერდრაფტის მთავარი თავისებურებაა ის, რომ ამ დროს ხდება მსესხებლის მიმდინარე ანგარიშზე სადებეტო (მინუსიანი) სალდოს წარმოქმნის შესაძლებლობა, რომელიც ასახავს ბანკის მიმართ დავალიანების მოცულობას (აღნიშნულ მინუსიან სალდოს ბანკირები ანგარიშის „გაწითლებასაც“ უწოდებენ). როგორც წინა პარაგრაფში ვახსენეთ, ოვერდრაფტი წარმოადგება ინგლისური სიტყვისაგან ოვერდრაფტ, რაც კრედიტის გადამეტებას, გადახარჯვას ნიშნავს. ანუ ოვერდრაფტი - ესაა თანხა, რომლის ფარგლებშიც კომერციული ბანკი აკრედიტებს მსესხებლის მიმდინარე ანგარიშს.

ოვერდრაფტის დროს ბანკი უფლებას აძლევს კლიენტს, განახორციელოს გადახდები მიმდინარე ანგარიშიდან შეთანხმებული ლიმიტის ფარგლებში,

მიუხედავად იმისა, რომ მასზე სახსრები არ ირიცხება. მაგალითად, წარმოვიდგინოთ, რომ კლიენტს ანგარიშზე აქვს 50 პირობითი ერთეულის სახსრები და სჭირდება გადარიცხოს ან გაანაღდოს 180 ერთეული. ოვერდრაფტის უფლებით სარგებლობის შემთხვევაში, რომლის მოცულობა, ვთქვათ, 200 პირობითი ერთეულია, ანუ ჯამურად მას შეუძლია 250 (50+200) ერთეულის გამოყენება. ამგვარად, კლიენტს შეუძლია ბანკთან ყოველგვარი დამატებითი შეთანხმების გარეშე გადარიცხოს 180 პირობით ერთეული. გადარიცხულ 180 ერთეულში 50 იქნება საკუთარი ფული, ხოლო 130 - ოვერდრაფტის თანხა, რომელიც დაფიქსირდება, როგორც წარმოქმნილი მინუსიანი სალდო მის მიმდინარე ანგარიშზე. ამასთან, კლიენტს კიდევ რჩება 70 (200-130) პირობითი ერთეულის გადარიცხვის შესაძლებლობა ოვერდრაფტის ხარჯზე. როგორც კი კლიენტი დაფარავს 130 პირობითი ერთეულის კრედიტს, მას ისევ აქვს შესაძლებლობა, აითვისოს 200 პირობითი ერთეულის ოვერდრაფტი და ა.შ.

ანუ ოვერდრაფტი დაკრედიტების განსაკუთრებული ფორმაა, როცა ბანკი ახდენს კლიენტის ანგარიშსწორების ან მიმდინარე ანგარიშის დაკრედიტებას, რომლის დროსაც მას შესაძლებლობა აქვს ბანკთან დამატებითი შეთანხმების გარეშე მოახდინოს ანგარიშსწორება მისი ანგარიშიდან სახსრების არარსებობის შემთხვევაში, წინასწარ განსაზღვრული ლიმიტის ფარგლებში.

ოვერდრაფტის შემდეგი თავისებურებაა ის, რომ კრედიტის მიზნობრიობის დადგენა რთულდება და რეალურად მსესხებელს მისი გამოყენება ნებისმიერი საჭიროებისათვის შეუძლია. როგორც წესი, ოვერდრაფტები არის ხანმოკლე და მათი დაფარვა ხდება ავტომატურად, ანგარიშზე სახსრების ჩარიცხვისთანავე. ოვერდრაფტი მსესხებლების ხელში არის ფინანსური სახსრების მიმდინარე ხანმოკლე დეფიციტის, ანუ საგადამხდელო ბრუნვაში გარღვევის აღმოფხვრის მეტად მოქნილი ინსტრუმენტი.

ამასთან, როგორც წესი, ოვერდრაფტების მაქსიმალური ოდენობა მცირეა ერთჯერად მიზნობრივ კრედიტებსა და საკრედიტო ხაზებთან შედარებით. ეს განპირობებულია იმით, რომ კომერციული ბანკი ოვერდრაფტით აკრედიტებს არა უბრალოდ საბრუნავი სახსრების დეფიციტს, არამედ მათ ხანმოკლე, დროებით საჭიროებას. ამიტომაც ოვერდრაფტის მაქსიმალური ოდენობა, ე. წ. „ლიმიტი“, დგინდება ამ კლიენტის რეალური საჭიროებებიდან და შესაძლებლობებიდან გამომდინარე. ლიმიტები შეიძლება იყოს როგორც ფიქსირებული, ისე მცურავი. მცურავი ოვერდრაფტის ლიმიტები შეიძლება დადგინდეს მსესხებლის ბიზნესის სეზონურობიდან გამომდინარე ან მიბმული იყოს მის ანგარიშზე ჩარიცხვების მოცულობაზე. ოვერდრაფტებით სარგებლობენ როგორც იურიდიული, ისე ფიზიკური პირები.

ოვერდრაფტით სარგებლობის უფლებას ბანკი აძლევს მხოლოდ წარმატებულ, ფინანსურად მდგრად და კარგი რეპუტაციისა და დადებითი საკრედიტო ისტორიის მქონე კომპანიებს და, როგორც წესი, ესაა საშუალო და მსხვილი, მეტწილად სავაჭრო და მომსახურების სფეროს ორგანიზაციები. ოვერდრაფტი მიჩნეულია დაკრედიტების ე. წ. „შეღავათიან“ სახეობად. როცა კომერციული ბანკი ხედავს სტაბილურ და რეგულარულ ჩარიცხვებს თავისი კლიენტის მიმდინარე ანგარიშზე, იგი იღებს გადაწყვეტილებას მისთვის არა მარტო მოთხოვნილი ოვერდრაფტის დამტკიცების შესახებ, არამედ, პირიქით, თვითონ სთავაზობს ოვერდრაფტით სარგებლობის უფლებას.

რაც შეეხება ფიზიკურ პირებს, ოვერდრაფტით სარგებლობის უფლება, როგორც წესი, ეძლევათ, ე. წ. „სახელფასოპროექტებში“ მონაწილე კომპანიების თანამშრომლებს. ესენი არიან იმ კომპანიების თანამშრომლები, რომლებიც თავიანთ მიმდინარე სახელფასო ანგარიშებს ხსნიან საკუთარი კომპანიის მომსახურე კომერციულ ბანკში და მისგან იღებენ შემოთავაზებას ოვერდრაფტებით სარგებლობის შესახებ.

ამ შემთხვევაში კომერციული ბანკისათვის ოვერდრაფტით წარმოქმნილი დავალიანების დაფარვის უზრუნველყოფას წარმოადგენს აღნიშნული თანამშრომლის ხელფასი. როგორც წესი, ქართულ რეალობაში ოვერდრაფტის მოცულობა შეადგენს ერთი თვის ხელფასის 70%-100%-ს. ასეთი მექანიზმი უზრუნველყოფს იმას, რომ სახელფასო პროექტის მონაწილე მსესხებელი ფიზიკური პირი „ათვისებული“ ოვერდრაფტის შემთხვევაში ყოველთვიურად ფარავს მას ჩარიცხული ხელფასით, რომლის ხელახლა ათვისებაც მაშინვე შეუძლია და ა.შ. ყოველთვიურად.

ფიზიკურ პირსა და ბანკს შორის ასეთ ოპერატიულ ურთიერთობას აადვილებს თანამედროვე საბანკო ტექნოლოგიები, კერძოდ, პლასტიკური ბარათები (რომლებიც, როგორც წესი, უფასოდ ურიგდებათ სახელფასო პროექტის მონაწილეებს), ბანკომატები, პოს-ტერმინალები სავაჭრო ორგანიზაციებში, ინტერნეტ-ბანკინგი და ა.შ.

საბაზრო ეკონომიკამ ჩვენს რეალობაში შემოიტანა ბევრი მანამდე უცნობი და ახალი ტერმინი, რომლებიც ძალიან მალე ჩვენი ყოფიერების ნაწილი გახდა. ერთ-ერთი მათგანია იპოთეკური კრედიტი. მისი არსის უკეთესად გაგებისათვის, პირველ რიგში, უნდა განვასხვაოთ იპოთეკა და იპოთეკური დაკრედიტება. იპოთეკა - გირაოს ერთ-ერთი ფორმაა, რომლის დროსაც დაგირავებული ქონება რჩება მსესხებლის საკუთრებაში, ხოლო კრედიტორი იღებს თავისი მოთხოვნების დაკმაყოფილების უფლებას ამ ქონების რეალიზაციიდან მსესხებლის მხრიდან ვალდებულებების შეუსრულებლობის შემთხვევაში. იპოთეკური კრედიტი - იპოთეკური სისტემის ერთ-ერთი შემადგენელია, რომლის დროსაც უძრავი ქონების შესაძენად გაცემული კრედიტის უზრუნველყოფად (გირაო) იქცევა თვითონ ეს შესაძენი ქონება. იპოთეკურ დაკრედიტებად ითვლება ასევე უკვე არსებული უძრავი ქონების უზრუნველყოფით კრედიტის მიღება, რომლის მიზანსაც შეიძლება წარმოადგენდეს ამ უძრავი ქონების რემონტი ან მშენებლობა.

იპოთეკური დაკრედიტებით სარგებლობენ როგორც იურიდიული, ისე ფიზიკური პირები, მაგრამ იპოთეკური კრედიტის ყველაზე გავრცელებულ ფორმას მთელ მსოფლიოში და, რა თქმა უნდა, საქართველოშიც, წარმოადგენს ფიზიკური პირების მიერ კრედიტის აღება უძრავი ქონების (მიწის ნაკვეთი, ბინა, სახლი, აგარაკი) შესაძენად, გასარემონტებლად ან მშენებლობისათვის ამ უძრავი ქონებითვე უზრუნველყოფით. იპოთეკური დაკრედიტების აუცილებელი ელემენტია გირაოს ოფიციალური რეგისტრაცია საჯარო რეესტრში. უნდა

ითქვას, რომ იპოთეკა საჯარო გირაოა, საჯარო რეესტრის მეშვეობით შესაძლებელია იპოთეკის გირავნობით (იპოთეკით დატვირთული) უძრავი ქონების შესახებ ინფორმაციის მოპოვება.

როგორც წესი, იპოთეკური კრედიტი არის გრძელვადიანი და მასთან დაკავშირებული საპროცენტო განაკვეთები ყველაზე დაბალია სხვა სამომხმარებლო კრედიტებთან შედარებით. ყოველივე ზემოაღნიშნული განპირობებულია იპოთეკურ

დაკრედიტებასთან დაკავშირებული რისკების შედარებით დაბალი მაჩვენებლით, რომლისათვისაც კომერციული ბანკები იყენებენ სხვადასხვა მექანიზმს, მაგალითად, შეფასებული ქონების ღირებულებას უყენებენ გარკვეულ შემამცირებელ კოეფიციენტს, ითხოვენ სავალდებულო დაზღვევას (ქონებისა და მსესხებლის სიცოცხლის) და ა.შ. იპოთეკური კრედიტის დაფარვისას ხშირად გამოიყენება თანაბარი დაფარვების მექანიზმი - ანუიტეტი.

განვითარებული კაპიტალისტური ქვეყნებისათვის დამახასიათებელია იპოთეკური ბაზრის განვითარებული ინფრასტრუქტურა, რომელიც შედგება პირველადი და მეორადი ბაზრებისაგან. პირველად ბაზარზე ოპერირებენ ძირითადად სპეციალიზებული იპოთეკური ბანკები და იპოთეკური კომპანიები, რომლებიც ახდენენ უშუალოდ იპოთეკური კრედიტების გაცემას ფიზიკურ პირებსა და სამეურნეო სუბიექტებზე. რაც შეეხება მეორად იპოთეკურ ბაზარს, მისი მონაწილეები, პირველადი ბაზრის მონაწილეების გარდა, არიან ფინანსური კომპანიები და ფონდები, რომლებიც შეისყიდიან იპოთეკური ბანკებისა და კომპანიების აქტივებს და შემდეგ მათ ბაზაზე საკუთარი სახელით უშვებენ ფასიან ქაღალდებს. ეს ფასიანი ქაღალდები (ობლიგაციები) ლიკვიდურია, ვინაიდან უზრუნველყოფილია უძრავი ქონებით და წარმოადგენს სტაბილური შემოსავლების წყაროს ინვესტორებისათვის. ანუ მეორადი იპოთეკური ბაზრის მონაწილეებს შორის ხდება ერთობლივი იპოთეკური საკრედიტო პორტფელის ფორმირება, რაც გამოიხატება გირავნობის უფლების ტრანსფორმაციით იპო-თეკურ ფასიან ქაღალდებში და მათი განთავსებით ინვესტორთა შორის.

ბანკთაშორისი კრედიტი არის კრედიტი, რომელსაც ერთი ბანკი აძლევს მეორეს. ბანკთაშორისი დაკრედიტების მეშვეობით ხდება ფინანსურ ბაზარზე საკრედიტო რესურსების გადანაწილება ბანკთაშორისი კრედიტებისა და დე-პოზიტების სახით. ბანკთაშორისი დაკრედიტების ბაზარი კომერციულ ბანკებს საშუალებას აძლევს, ერთი მხრივ, შეავსონ თავიანი საკრედიტო რესურსები სხვა ბანკების რესურსებით, მეორე მხრივ კი - განათავსონ დროებით თავისუფალი ფულადი სახსრები სხვა ბანკებში დამატებითი შემოსავლების მისაღებად. როგორც წესი, ბანკთაშორისი დაკრედიტება მოკლევადიანია (უმეტესწილად ერთი დღიდან 6 თვემდე ვადით).

საკრედიტო ურთიერთობები კომერციულ ბანკებს შორის რეგულირდება გაფორმებული ხელშეკრულებებით. როგორც დამოუკიდებელი ეკონომიკური სუბიექტები, კომერციული ბანკები თვითონ განსაზღვრავენ მათ შორის არსებული საკრედიტო ურთიერთობების ფასს, ანუ საპროცენტო განაკვეთის დონეს,

რომელიც, თავის მხრივ, რეგულირდება ბანკთაშორისი საკრედიტო რესურსების ბაზარზე არსებული მოთხოვნა-მიწოდებით და ცენტრალური ბანკის ოფიციალური სააღრიცხვო განაკვეთის დონით. როგორც წინა მასალიდან გვახსოვს, ამ პროცესებზე გავლენას ახდენს საკრედიტო რესურსების მსხვილ საერთაშორისო ბაზრებზე დაფიქსირებული განაკვეთები (LIBOR, PIBOR, NIBOR და ა.შ.).

კომერციულ ბანკს ბანკთაშორისი კრედიტის მიღების ორი მოტივი აქვს, პირველი, ესაა დროებითი ლიკვიდობის პრობლემის ოპერატიული მოგვარება, მეორე კი - საკრედიტო რესურსების ზრდა და აქტიური ოპერაციების მასშტაბებისა და არეალის გაფართოება. ბანკთაშორისი კრედიტები წარმოადგენენ კომერციული ბანკების ბალანსის ლიკვიდობის შენარჩუნებისა და ამ კუთხით გაჩენილი დროებითი

პრობლემების მოგვარებისა და საკორესპონდენტო ანგარიშების შევსების ყველაზე ოპერატიულ საშუალებას.

როგორც აღინიშნა, ბანკთაშორისი რესურსების ბაზარზე კომერციული ბანკები შეიძლება მოგვევლინონ როგორც კრედიტორის, ისე კრედიტის მიმღების როლში. კრედიტორი ბანკის როლში აქტიური ბანკთაშორისი საკრედიტო ოპერაციების განხორციელებისას, როგორც წესი, გვევლინებიან უფრო ფინანსურად სტაბილური კომერციული ბანკები. მიუხედავად იმისა, რომ ბანკთაშორისი კრედიტების ფასი უფრო დაბალია, ვიდრე კლიენტებზე გაცემული კრედიტების შემთხვევაში, კრედიტის გამცემი ბანკისათვის მაინც აქვს გარკვეული უპირატესობა. აქტიური ბანკთაშორისი დაკრედიტების უპირატესობაა მისი არდაბრუნების დაბალი რისკი და ის, რომ ხდება დროებით თავისუფალი ფულადი სახსრების მოკლევადიანი დაბანდება, ანუ რესურსების განთავსება მაქსიმალური ეფექტიანობით.

კრედიტის ამღები კომერციული ბანკისათვის პასიური ბანკთაშორისი საკრედიტო ოპერაციის განხორციელება შეიძლება განპირობებული იყოს რამდენიმე მიზეზით. უმთავრესი მიზეზია თავისუფალი ფულადი სახსრების ნაშთების შემცირება სალაროსა და საკორესპონდენტო ანგარიშებზე და ამის შედეგად წარმოქმნილი ლიკვიდობის კრიზისი, რომლის დაძლევის ყველაზე ოპერატიულ და იაფ საშუალებას ბანკთაშორისი კრედიტი წარმოადგენს. მეორე მიზეზია ნასესხები სახსრების კონკრეტული მიზნისათვის გამოყენება შემოსავლების მისაღებად, მაგალითად, კლიენტის ბიზნესპროექტის დაფინანსება.

როგორც წესი, ბაზარზე ბანკთაშორისი დაკრედიტების სისტემის მთავარ კრედიტორს წარმოადგენს ცენტრალური ბანკი. დღეისათვის საქართველოს ეროვნული ბანკი ამ მიმართულებით (როგორც კრედიტორი, ისე მსესხებელი) იყენებს სხვადასხვა ინსტრუმენტს:

- ერთგვირიანი რეფინანსირების სესხი ამოქმედდა 2008 წლიდან და მისი საშუალებით ხორციელდება საბანკო სექტორისათვის მოკლევადიანი ლიკვიდური სახსრების საჭიროებისამებრ მიწოდება. კომერციული ბანკების დაკრედიტება ხდება აუქციონის გამოცხადებით რეფინანსირების სესხების კონკრეტულ თანხაზე. მინიმალური საპროცენტო განაკვეთი მონეტარული პოლიტიკის განაკვეთის ტოლია. სესხის გირაოდ შეიძლება გამოყენებულ იქნეს ეროვნული ბანკის სადეპოზიტო სერტიფიკატები, სახელმწიფო ობლიგაციები, სახაზინო ვალდებულებები, სახაზინო ობლიგაციები, საერთაშორისო საბანკო გარანტიები და ბანკების სასესხო აქტივები;
- მუდმივმოქმედი რეფინანსირების სესხი, რომელიც ამოქმედდა 2010 წლის აპრილიდან - კომერციულ ბანკებს საშუალებას აძლევს, მიიღონ სესხი გარანტირებულად, აუქციონის გარეშე. საპროცენტო განაკვეთი მუდმივმოქმედ რეფინანსირების სესხზე განისაზღვრება, როგორც მონეტარული პოლიტიკის განაკვეთს პლიუს ერთი პროცენტული პუნქტი;
- ერთდღიანი სესხი, რომელიც გაიცემა კომერციულ ბანკებზე შესაბამისი უზრუნველყოფის საფუძველზე (სახელმწიფო ფასიანი ქაღალდები, საერთაშორისო საბანკო გარანტიები და ბანკების სასესხო აქტივები). სესხისა და მასზე დარიცხული პროცენტის დაფარვა ხდება საანგარიშსწორებო დღის დახურვამდე. ერთდღიან სესხებზე საპროცენტო განაკვეთი განისაზღვრება, როგორც მონეტარული პოლიტიკის განაკვეთს

პლიუს ერთნახევარი პროცენტული პუნქტი;

- ბოლო ინსტანციის კრედიტორის სესხი, რომელიც გაიცემა საქართველოს ეროვნული ბანკის მიერ კომერციულ ბანკზე 3 თვის ვადით;

- ერთდღიანი დეპოზიტის განთავსება საქართველოს ეროვნულ ბანკში კომერციულ ბანკს შეუძლია წინასწარი შეტყობინების გარეშე ყოველ სამუშაო საბანკო დღეს, საანგარიშსწორებო დღის დახურვამდე. მომდევნო სამუშაო საბანკო დღეს, საოპერაციო დღის გახსნისთანავე, ერთდღიანი დეპოზიტის ძირითად თანხასა და მასზე დარიცხულ პროცენტს ეროვნული ბანკი ჩარიცხავს ბანკის საკორესპონდენტო ანგარიშზე. ერთდღიან დეპოზიტზე საპროცენტო განაკვეთი განისაზღვრება როგორც მონეტარული პოლიტიკის განაკვეთს მინუს ერთნახევარი პროცენტული პუნქტი.

გამომდინარე იქიდან, რომ საბანკო პროდუქტების ბაზარი მუდმივად ვითარდება, ბანკთაშორისი კრედიტი მოიცავს ბანკებს შორის რესურსების გადაცემას ნებისმიერი ფორმით: პირდაპირი კრედიტი, დეპოზიტი, ფინანსური ლიზინგი, ოვერდრაფტი, რეპო ოპერაცია, საგარანტიო მომსახურება და სხვ.

ბანკთაშორისი დაკრედიტების საინტერესო სახეობას წარმოადგენს „ოვერნაითი“ (Owernight - „ერთი ღამით“, „დილამდე“). ოვერნაითების დროს საკრედიტო რესურსების გადაცემა ხდება ერთი ღამით (ძირითადად, ევრაზიულ და ამერიკულ ბანკებს შორის საათობრივი სხვაობიდან გამომდინარე) ან ერთი დღით სადღესასწაულო დღეებში (როცა უქმე დღეა ერთ ქვეყანაში). დღეისათვის ამ ტერმინით ასევე აღნიშნავენ ჩვეულებრივ ბანკთაშორის ერთდღიან კრედიტებსაც.

თემა 10. კომერციული ბანკის საკასო და საინვესტიციო მომსახურების ოპერაციები

✧ თემის სტრუქტურა:

10.1. ბანკის სალაროს მეურნეობის ორგანიზება და მართვა;

10.2. ბანკნოტებისა და მონეტების ფორმირება, ფულადი სახსრების ინკასაცია;

10.3. კომერციული ბანკების საინვესტიციო ოპერაციების მართვა ფასიანი

ქაღალდებით. **თემის მიზანი:**

1. გააცნობიეროთ კომერციული ბანკის სალაროს ოპერაციების ორგანიზება და მართვა;

2. შეისწავლოთ ბანკნოტების, მონეტების ფორმირების და ფულადი სახსრების ინკასაციის პროცედურები. ასევე კომერციული ბანკის ოპერაციები ფასიანი ქაღალდებით.

✍ თემის შესწავლის შემდეგ თქვენ შეძლებთ:

1. ჩამოაყალიბოთ: თუ როგორ ხორციელდება კომერციულ ბანკში სალაროს

ოპერაციების ორგანიზება და მართვა.

2. განსაზღვროთ თუ როგორ წარმოებს კომერციულ ბანკში ოპერაციები ფასიანი ქაღალდებით;

3. შეისწავლოთ ბანკნოტების, მონეტების ფორმირების და ინკასაციის განხორციელების ინსტრუქციები

თემის ძირითადი კონცეფციური და საკვანძო საკითხები :

საკასო ოპერაციები; კომერციული ბანკის სალაროს კვანძის მოწყობა; ფასეულობათა საცავი; კომერციულ ბანკში ნაღდი ფულისა და ფასეულობათა აღრიცხვის ანგარიშთა გეგმა; ბანკნოტებისა და მონეტების ფორმირება; ფულადი სახსრების ინკასაცია; კომერციული ბანკის ფასიანი ქაღალდები; ჰეჯირება; ოფციონი; ფიუჩერსი; სვოპი.

10.1. ბანკის სალაროს მეურნეობის ორგანიზება და მართვა

თანამედროვე პირობებში ფული და ფულადი ანგარიშსწორება სამეურნეო საქმიანობის აუცილებელ ელემენტებს წარმოადგენენ. სწორედ ამიტომ მატერიალური და არამატერიალური ფასეულობების მიწოდების თუ მომსახურების გაწევის ყველა გარიგება ფულადი ანგარიშსწორებით მთავრდება. ანგარიშსწორება ხდება როგორც უნაღდო, ისე ნაღდი ფორმით.

მიუხედავად იმისა, რომ როგორც ბანკთაშორის, ისე თანამედროვე ყოფით ცხოვრებაში, უნაღდო ანგარიშსწორების ხელმისაწვდომი ელექტრონული საშუალებები სულ უფრო მეტ ადგილს იკავებენ, ბანკებისათვის საკასო ოპერაციები ისევ უმნიშვნელოვანეს მიმართულებად რჩება.

კლიენტების მიერ კომერციული ბანკის არჩევა საკასო ოპერაციების განსახორციელებლად აიძულებს ბანკს, უზრუნველყოს მომსახურების ოპერატიულობა, ხარისხი და საიმედოობა. განსხვავებით სხვა საბანკო მომსახურების სახეობებისაგან, ამ კრიტერიუმების მიხედვით, კლიენტის მიერ ბანკის შეფასებას არ სჭირდება განსაკუთრებული კვალიფიკაცია და ცოდნა, კლიენტი მარტივად ამჩნევს უმნიშვნელო ხარვეზსაც ბანკის მუშაობაში. ამიტომ საკასო ოპერაციები ხშირად ხდება კლიენტების მხრიდან კომერციულ ბანკთან თანამშრომლობის გაგრძელების თუ გაწყვეტის მოტივატორი. პირდაპირ შეიძლება ითქვას, რომ საკასო მომსახურების ორგანიზაცია ნებისმიერი ბანკის სავიზიტო ბარათს წარმოადგენს.

საკასო ოპერაციებს ახორციელებს როგორც ქვეყნის ცენტრალური ბანკი, ისე კომერციული ბანკები. ქართული კანონმდებლობით, საქართველოს ეროვნული ბანკი

უმუშაოდ აკონტროლებს ქვეყანაში ნაღდი ფულის მარაგს, ადგენს მისი ემისიის გეგმას, უზრუნველყოფს საქართველოს ეკონომიკას ლარის ბანკნოტებითა და მონეტებით. ეროვნული ბანკი კომერციულ ბანკებთან, მათ ფილიალებთან და სერვისცენტრებთან ახორციელებს შემდეგი ტიპის ოპერაციებს:

- ნაღდი ფულის გაცემა ანგარიშზე არსებული თანხების ფარგლებში;
- ნაღდი ფულის მიღება საკორესპონდენტო ანგარიშზე შეტანის მიზნით;
- მკაცრი აღრიცხვის ფორმების გაცემა და გაუქმებულების უკან მიღება;
- ამოღებული საექვო ფულის ნიშნების მიღება ექსპერტიზის მიზნით. გარდა ამისა, საქართველოს ეროვნული ბანკი ახორციელებს კომერციულ ბანკებში ლარის ბანკნოტებისა და მონეტების დამუშავების კონტროლსა და ნაღდ ფულთან დაკავშირებული ოპერაციების წარმოების შემოწმებას. ეროვნული ბანკი დაინტერესებულია და თვალყურს ადევნებს, კომერციული ბანკის მიერ სალაროს მეურნეობა ორგანიზებული იყოს ისე, რომ კლიენტების სახსრების მუდმივი და დინამიკური ტრანსფორმაცია ნაღდიდან უნაღდოში და, პირიქით, ხდებოდეს თითქმის ავტომატურ რეჟიმში, შეფერხებების გარეშე და უსაფრთხოების მაქსიმალური დონის შენარჩუნებით.

კომერციული ბანკის საკასო ოპერაციები - ესაა ოპერაციები, რომლებიც უკავშირდება ნაღდი ფულისა და სხვა ფასეულობათა მიღებას, შენახვას, ფორმირებას, გაცემასა და გადატანას (ინკასაცია). ამ ოპერაციათა კომპლექსის სრულყოფილად შესასრულებლად კომერციულ ბანკს უნდა ჰქონდეს საქართველოს ეროვნული ბანკის მიერ დადგენილი წესით ორგანიზებული სალაროს მეურნეობა, ანუ სალაროს კვანძი.

საქართველოს ეროვნული ბანკის შესაბამისი წესი ადგენს საქართველოს ტერიტორიაზე მოქმედი კომერციული ბანკებისა და მათი დაქვემდებარებული სტრუქტურული ერთეულებისათვის არა მარტო ნაღდი ფულის, არამედ სხვა ფასეულობათა (ძვირფასი ლითონები და მათგან დამზადებული ნაწარმი, მკაცრი აღრიცხვის ბლანკები) დაკავშირებული ოპერაციების წარმოების ზოგად პრინციპებს.

კომერციული ბანკი საკასო ოპერაციებს ახორციელებს ფილიალებსა და სერვისცენტრებში განთავსებული სალაროს კვანძების, კვანძგარეთა საოპერაციო სალაროების, ბანკომატებისა და საინკასაციო სამსახურების მეშვეობით. აღნიშნული ობიექტები, რომლებიც ახორციელებენ ნაღდ ფულთან და სხვა ფასეულობასთან დაკავშირებულ ოპერაციებს, უნდა აკმაყოფილებდნენ თანამედროვე სტანდარტების შესაბამისი დაცვისა და უსაფრთხოების პირობებს.

აღნიშნული პირობები კომერციული ბანკის ხელმძღვანელობის მიერ განისაზღვრება საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს შესაბამის უფლებამოსილ სამსახურთან შეთანხმებით. კომერციული ბანკების მატერიალური ფასეულობების დაცვას ახორციელებს საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს საამისოდ უფლებამოსილი სამსახური. აღნიშნული გულისხმობს როგორც დაცვას ცოცხალი ძალით, ისე აღჭურვას სახანძრო-დაცვიტი სიგნალიზაციისა და ვიდეოსამეთვალყურეო აპარატურით. თანამედროვე საბანკო საქმეში ფართოდ გამოიყენება სალაროში არსებული ნაშთის დაზღვევის პრაქტიკა.

საქართველოში მოქმედი კომერციული ბანკები ვალდებული არიან შემუშავებული ჰქონდეთ სპეციალური დოკუმენტები, რომლებიც განსაზღვრავენ ნაღდ

ფულსა და სხვა ფასეულობასთან დაკავშირებული ოპერაციებით დაკავებულ პირთა ფუნქციებს, პასუხისმგებლობას, ასევე უზრუნველყოფდნენ ნაღდ ფულსა და სხვა ფასეულობასთან დაკავშირებული ცალკეული ოპერაციების წარმოების წესსა და საანგარიშსწორებო-სააღრიცხვო რისკების მართვას. ნაღდი ფულის მიღებისა და გაცემის სამუშაო დღის რეჟიმი არაა კანონით განსაზღვრული და მას კონკრეტული კომერციული ბანკი დამოუკიდებლად განსაზღვრავს.

კომერციული ბანკის სალაროს მეურნეობის ორგანიზების უმნიშვნელოვანესი ელემენტებია:

- სალაროს კვანძის მოწყობა;
- საკასო ოპერაციების აღრიცხვა და საკასო დისციპლინის კონტროლი;
- ფულადი ნაშთების ბრუნვის პროგნოზირება;
- ნაღდი ფულისა და სხვა ფასეულობების მიღებისა და გაცემის ორგანიზება;
- ბანკნოტებისა და მონეტების ფორმირება;
- ფულადი სახსრების ინკასაცია.

1) კომერციული ბანკის სალაროს კვანძი წარმოადგენს რთულ ორგანიზაციულ და ტექნიკურ კომპლექსს, რომელშიც შედის: ფასეულობათა საცავი, სალაროები, გადათვლისა და ინკასატორთაგან ფულის მიღება-გაცემის ოთახები.

იურიდიული და ფიზიკური პირების საკასო მომსახურებისათვის, ასევე ნაღდ ფულთან და სხვა ფასეულობებთან ოპერაციების განხორციელებისათვის ხდება სპეციალური სტანდარტების შესაბამისად ტექნიკურად და ტექნოლოგიურად გამაგრებული და დაცული ნაგებობების მოწყობა. სალაროს კვანძში შემავალი ელემენტების შესაბამისი გამაგრება უზრუნველყოფს, ერთი მხრივ, მომუშავე პერსონალის სიცოცხლისა და ჯანმრთელობის, მეორე მხრივ კი, შენახული ფულისა და სხვა მატერიალური ფასეულობების დაცვას. ამ მიმართულებით არსებობს საქართველოს ეროვნული ბანკის მიერ დაწესებული სპეციალური სტანდარტები, რომელთა შესრულება სავალდებულოა კომერციული ბანკებისათვის.

საქართველოს ეროვნული ბანკის მოთხოვნით, სალაროს კვანძი უნდა განთავსდეს კომერციული ბანკის სხვა სათავსებისაგან იზოლირებულად, ისე, რომ გამორიცხული იყოს მასში შესაძლებლობა იმ პირების შესვლისა, რომლებიც სალაროს ქვედანაყოფის თანამშრომლებად არ ითვლებიან. სალაროს კვანძში დაიშვებიან მხოლოდ სალაროს მუშაკები, ფასეულობის შენახვისათვის პასუხისმგებელი პირები და ინკასატორები. დაცვის თანამშრომლები სალაროს კვანძში დაიშვებიან, თუკი ისინი პასუხისმგებელნი არიან მატერიალურ ფასეულობათა დასაცავად მიღება ჩაბარებისათვის.

სხვა პირების (მაგალითად: აუდიტორები, დაცვითი/სახანძრო სიგნალიზაციის მომსახურე პერსონალი) დაშვება სალაროს კვანძში საჭიროებისდამიხედვით ხორციელდება მხოლოდ ბანკის უფლებამოსილი პირის წერილობითი გადაწყვეტილებით. სალაროს კვანძისა და თითოეული სალაროს კარი მუდმივად დაკეტილი უნდა იყოს.

ყველაზე მეტად მკაცრი მოთხოვნები დაწესებულია კომერციული ბანკის ფასეულობათა საცავისადმი. ფასეულობათა საცავის გარსი არ უნდა ესაზღვრებოდეს გარე სივრცეს ან სხვა შენობას და მისი სიმტკიცე უნდა შეესაბამებოდეს გარკვეულ

დაწესებულ სტანდარტებს. იმ შემთხვევაში, თუ იგი ესაზღვრება გარე სივრცეს ან სხვა შენობას, საცავის გარსი უნდა აღიჭურვოს დაცვის დამატებითი სიგნალიზაციის საშუალებებით. ფასეულობათა საცავის კარები უნდა იყოს ჯავშნიანი და თავისი სიმტკიცის კლასით უნდა შეესაბამებოდეს საცავის გარსის სიმტკიცის კლასს. ჯავშნიანი კარები იკეტება ორი და მეტი საკეტით, რომელთა გასაღები სხვადასხვა პირთან უნდა ინახებოდეს. ჯავშნიანი კარის გარდა, საცავის კარის ჭრილში ამაგრებენ ცხაურის კარს, რომელიც იღება შიგნით და იკეტება ორივე მხრიდან.

რაც შეეხება ჩვეულებრივ სალაროს, მისი სამუშაო ფართობი კლიენტისაგან გამოყოფილი უნდა იყოს ტყვიაგაუმტარი მინის სარკმლისა და ფულის გადასაცემი მოწყობილობის (ხონჩა ან ბუნკერი) შემცველი ტიხრით. ამ დროს აუცილებელი მოთხოვნაა, მინის სარკმელი კლიენტს ფულის გადათვლის ვიზუალური კონტროლის საშუალებას აძლევდეს. სალაროს მუშაკების სამუშაო ფართობი ერთმანეთისგან გამოიყოფა ტიხრით. როგორც სალაროს კვანძში შესასვლელი კარი, ისე ტყვიაგაუმტარი მინა უნდა შეესაბამებოდეს ეროვნული ბანკის მიერ დადგენილი სიმტკიცის სტანდარტს. გამონაკლის შემთხვევებში, ცალკეული ერთეულის სპეციფიკიდან და დაცულობიდან გამომდინარე, სალაროსა და კლიენტს შორის არასრული იზოლაციისა და მათი ერთ დარბაზში განთავსების მიზანშეწონილობას განსაზღვრავს კომერციული ბანკის ხელმძღვანელობა. ამ დროს აუცილებელია, არსებობდეს საკასო ოპერაციების უსაფრთხოდ განხორციელების შესაძლებლობის თაობაზე შესაბამისი დაცვის სამსახურის დასკვნა.

ნაღდი ფულისა და სხვა ფასეულობის შენახვა, ასევე ხორციელდება საქართველოს ეროვნული ბანკის მიერ დაწესებული გარკვეული მოთხოვნების საფუძველზე. კომერციული ბანკის ფული და სხვა ფასეულობა უნდა ინახებოდეს ფასეულობის საცავში, რომლის გასაღები ინახება შესაბამის პასუხისმგებელ პირებთან. ფასეულობის საცავებს უნდა ჰქონდეთ გასაღების ასლები, რომლებიც იღება შესაბამისი პასუხისმგებელი პირების მიერ დალუქულ პაკეტში და შესანახად ბარდება კომერციული ბანკის ერთ-ერთ უახლოეს ფილიალს, ან ხელშეკრულების საფუძველზე, სხვა კომერციულ ბანკს. გასაღებთა დუბლიკატების შესანახად ჩაბარების დამადასტურებელი საბუთები უნდა ინახებოდეს კომერციული ბანკის ერთ-ერთი პასუხისმგებელი პირის სეიფში.

ფული და სხვა ფასეულობა საცავში შეიძლება ინახებოდეს ლითონის კარადებში, სეიფებში, ურიკებსა და თაროებზე. მნიშვნელოვანია, რომ საცავში შენახული ფული იყოს სათანადო წესით ფორმირებული. დაუშვებელია საცავში არაფორმირებული ფულის შენახვა, გარდა ბანკომატებისა და ფულის მიღება-გაცემის სხვა ალტერნატიული ავტომატური მოწყობილობებისათვის განკუთვნილი ფულისა, რომელიც მოთავსებული უნდა იყოს დალუქულ კასეტებში, ასევე ინკასაციისათვის განკუთვნილი ან შემდეგი გადათვლის მიზნით ინკასირებული დალუქული ნაღდფულიანი ჩანთებისა, რაც აღირიცხება მათში არსებული თანხის მიხედვით.

2) საკასო ოპერაციების აღრიცხვა და საკასო დისციპლინის კონტროლი არის საბანკო საქმის უძველესი, ამასთან, დღესაც მეტად აქტუალური და განსაკუთრებული მნიშვნელობის საკითხი.

ნაღდი ფულისა და ფასეულობათა საქართველოს ბანკებში აღრიცხვისათვის ანგარიშთა

გეგმის მიხედვით განკუთვნილია მე-10 კლასის 100 და 101 ჯგუფები და მე-11 კლასი (ცხრ. №10.1.):

მოკლედ დავახასიათოთ ეს ანგარიშები:

1002 და 1012 - გამოიყენება საქართველოს ეროვნული ბანკის საცავებში არსებული ეროვნული და უცხოური ვალუტის ბანკნოტებისა და მონეტების აღრიცხვისათვის.

1003 და 1013 - აღირიცხება კომერციული ბანკის საცავებსა და სალაროებში არსებული ეროვნული და უცხოური ვალუტის ბანკნოტები და მონეტები.

1004 და 1014 - აღირიცხება კომერციული ბანკის ბანკომატებში არსებული ეროვნული და უცხოური ვალუტის ბანკნოტები.

1005 და 1015 - გამოიყენება კომერციული ბანკის კვანძგარეთა საოპერაციო სალაროებში არსებული ეროვნული და უცხოური ვალუტის ბანკნოტებისა და მონეტების აღსარიცხავად. კვანძგარეთა საოპერაციო სალარო არის კომერციული ბანკის მიერ კლიენტთა საკასო მომსახურების მიზნით მსხვილ კორპორაციულ კლიენტებთან ან დამოუკიდებლად (მაგალითად, ვალუტის გადამცვლელი პუნქტის სახით) გახსნილი საოპერაციო სალარო.

1006 და 1016 - აღირიცხება კომერციული ბანკის, მისი ფილიალისა თუ კვანძგარეთა საოპერაციო სალაროსათვის გაგზავნილი ეროვნული და უცხოური ვალუტის ბანკნოტები და მონეტები, რომლებიც ჯერ არ ასახულა მიმღების ბალანსში.

1007 - გამოიყენება საქართველოს ეროვნული ბანკის საცავში არსებული მიმოქცევიდან ამოსაღები ეროვნული ვალუტის ბანკნოტებისა და მონეტების აღსარიცხავად.

1018 - გამოიყენება საქართველოს ეროვნული ბანკისა და კომერციული ბანკების საცავებსა და სალაროებში არსებული სამგზავრო ჩეკებისა და სხვა საგადახდო დოკუმენტების აღსარიცხავად უცხოური ვალუტით.

1004 და 1014 - აღირიცხება საქართველოს ეროვნული ბანკისა და კომერციული ბანკის საცავებში არსებული საერთაშორისო სტანდარტების შესაბამისი და შეუსაბამო ოქრო.

ცხრილი N10.1. ნაღდი ფულისა და ფასეულობების აღრიცხვა ანგარიშთა გეგმის მიხედვით ქართულ ბანკებში

კლასი	ჯგუფი	ანგარიში	ანგარიშის დასახელება
10			სალარო, კომერციული ბანკის ანგარიშები სებ-ში
	100		ნაღდი ფული მიმოქცევაში ეროვნული ვალუტით
		1002	საქართველოს ეროვნული ბანკის სალარო*
		1003	კომერციული ბანკის სალარი
		1004	ფულადი სახსრები ბანკომატებში
		1005	კვანძგარეთა საოპერაციო სალარო
		1006	ბანკნოტები და მონეტები გზაში
		1007	მიმოქცევიდან ამოსაღები ბანკნოტები და მონეტები *
	101		ნაღდი უცხოური ვალუტა და სხვა საგადახდო დოკუმენტები
		1012	საქართველოს ეროვნული ბანკის სალარო*
		1013	კომერციული ბანკის სალარი
		1014	ფულადი სახსრები ბანკომატებში
		1015	კვანძგარეთა საოპერაციო სალარო
		1016	ბანკნოტები და მონეტები გზაში
		1018	სხვა საგადახდო დოკუმენტები

11			ოქრო
	110		ოქრო
		1101	საერთაშორისო სტანდარტის შესაბამისი ოქრო
		1102	საერთაშორისო სტანდარტის შეუსაბამო ოქრო

*ანგარიშები რომელიც გახსნილია მხოლოდ საქართველოს ეროვნულ ბანკში

ყოველი სამუშაო დღის დასაწყისში ბანკის საცავიდან ხდება ნაღდი ფულისა და სხვა ფასეულობათა გამოტანა და გადანაწილება მოლარეებსა და მოლარე-ოპერაციონისტებზე. სალაროს გამგე აკონტროლებს თითოეული მოლარისა და მთლიანად სალაროების ნაშთებს, საჭიროების შემთხვევაში ახდენს ფულის დამატებით გადანაწილებას. სალაროს გამგე ასევე ვალდებულია საოპერაციო დღის განმავლობაში აკონტროლოს სალაროს კვანძის საცავში არსებული ნაშთები და აუცილებლობის შემთხვევაში სტრუქტურული ქვედანაყოფის ხელმძღვანელთან შეთანხმებით გააგზავნოს განაცხადი შესაბამის სამსახურში (ბანკის ხაზინა) ნაღდი ფულით შევსების მოთხოვნით.

ბანკში ყოველი სამუშაო დღის ბოლოს, ნაღდ ფულთან დაკავშირებული ოპერაციების დამთავრების შემდეგ, ნაღდი ფული შემოსავალ-გასავლის საბუთებთან, ცნობებთან, აქტებთან, რეესტრთან და სხვა დოკუმენტებთან ერთად მოლარის მიერ ბარდება შესაბამის პასუხისმგებელ პირებს (სალაროს გამგეს). პასუხისმგებელი პირები ამოწმებენ წარდგენილი დოკუმენტების საბუღალტრო მონაცემებთან შედარებასა და ფაქტობრივად არსებული ნაშთის შესაბამისობას, ადგენენ ცნობას შემოსული და გასული დოკუმენტებისა და თანხების, ასევე სალაროში არსებული ნაღდი ფულის ნაშთების შესახებ ვალუტების მიხედვით. სწორედ ამიტომ, სალაროს მეურნეობის წარმართვაში უდიდესი მნიშვნელობა აქვს როგორც ყოველი ოპერაციის დამადასტურებელ დოკუმენტს (შემოსავალ-გასავლის ორდერები), ისე სალაროს წიგნებს, დავთრებსა და ჟურნალებს, რომლებშიც ფიქსირდება საცავიდან გამოტანილი და შეტანილი და თითოეულ სალაროზე (მოლარეზე) გადაცემული და მისგან მიღებული ნაშთები.

მნიშვნელოვანია, რომ ბანკის მიერ გამოყენებული ნაღდი ფულისა და სხვა ფასეულობის აღრიცხვის წიგნი უნდა იყოს აკინძული ფურცლების რაოდენობის აღნიშვნით, ზონარგაყრილი, დამოწმებული ბანკის უფლებამოსილი პირების ხელმოწერით და ბეჭდით. მსგავსი წესით ფორმირდება სალაროს სხვა წიგნები, დავთრები და ჟურნალები. მათი შევსება ხდება ნუმერაციის დაცვით და სრულ გამოყენებამდე. დაუშვებელია წიგნებში, დავთრებსა და ჟურნალებში ნებისმიერი მინაწერი და შესწორება და ასეთი არსებობის შემთხვევაში იგი დამოწმებული უნდა იყოს შესაბამისი პასუხისმგებელი პირის ხელმოწერით და ბეჭდით.

დღის ბოლოს თითოეული მოლარის მიერ ნაღდი ფულის ჩაბარება სალაროს გამგისათვის საცავში შესანახად ხდება მარტივი ფორმულით: დღის დასაწყისში სალაროს გამგისაგან მიღებულ ნაშთი + დღის განმავლობაში კლიენტებიდან მიღებული ფული + სალაროს გამგისაგან მიღებული დამატებითი ფული - კლიენტებზე გაცემული ფული - სალაროს გამგეზე დღის განმავლობაში გადაცემული ფული = საბოლოო ნაშთი დღის ბოლოს. ამასთან, აუცილებელია, ყოველი ოპერაცია დასტურდებოდეს შესაბამისი დოკუმენტებით, ედრებოდეს სალაროს წიგნებში ჩანაწერებსა და ბუღალტრულ მონაცემებს.

საღაროში არსებულ ფულის (ფასეულობის) ნაშთსა და ბუღალტრული აღრიცხვის მონაცემებს შორის სხვაობის აღმოჩენის შემთხვევაში შესაბამისი პასუხისმგებელი პირი აღნიშნულის შესახებ დაუყოვნებლივ აცნობებს კომერციული ბანკის ხელმძღვანელობას. სხვაობად მიჩნეულია როგორც ზედმეტობა, ისე ნაკლებობა და მათი მიზეზების გამოკვლევამდე დგება შესაბამისი აქტი, რის საფუძველზეც ზედმეტობა ჩაირიცხება ბანკის კრედიტორებში, ხოლო დანაკლისი თანხა - ბანკის დებიტორებში ან დაეწერება იმ მუშაკს, ვისი მიზეზითაც მოხდა აღნიშნული ფაქტი. აუცილებელია, საღაროს დღიური საბუთები აიკინძოს - საბალანსო და ბალანსგარეშე ანგარიშების, შემოსავლისა და გასავლის დოკუმენტების მიხედვით.

გამომდინარე იმ რისკებიდან, რომლებიც დაკავშირებულია კომერციული ბანკის საღაროს მეურნეობის ნორმალურად ფუნქციონირებასთან, მეტად მნიშვნელოვანია საღაროს მეურნეობის სისტემატური კონტროლი და მონიტორინგი. კომერციული ბანკის მენეჯმენტი ვალდებულია შექმნას მექანიზმი, რომლის მეშვეობითაც სისტემატურად განხორციელდება ნაღდი ფულისა და სხვა ფასეულობის, მათი შენახვის მდგომარეობისა და საღაროს ოპერაციების წარმოების კონტროლი.

ამ მიმართულებით ადაპტირებულ და ეფექტიან ინსტრუმენტს წარმოადგენს მოულოდნელი შემოწმებები. ამ მიზნით სპეციალურად დანიშნული ჯგუფი (კომისია) ან შიდა აუდიტის სამსახური მოულოდნელად ახდენს ბანკის, მისი ნებისმიერი ფილიალის თუ კვანძგარეთა საოპერაციო საღაროს მოულოდნელ რევიზიას, რომლის დროსაც ხდება ყველა ფასეულობის აღწერა ისეთი თანმიმდევრობით, რომ გამოირიცხოს ფულისა და ფასეულობების დანაკლისის ან დატაცების ფაქტის დამალვა. მნიშვნელოვანია, რომ შემოწმებამ არათუ არ დაარღვიოს კომერციული ბანკის მუშაობისა და კლიენტთა მომსახურების პროცესი, არამედ იგი შეუმჩნეველი აღმოჩნდეს კლიენტურის მხრიდან, რაც აუცილებელია ბანკის იმიჯის თვალსაზრისით.

ჩატარებული შემოწმების შედეგების შესახებ დგება აქტი, რომელსაც ხელს აწერს რევიზიის პროცესში მონაწილე ყველა პირი, მათ შორის, საღაროს მუშაკებიც. ჩატარებული რევიზიის აქტში მითითებული უნდა იქნეს შემდეგი მონაცემები: რევიზიის დღისათვის ფაქტობრივად რიცხული თანხები და სხვა ფასეულობა, მათი საბუღალტრო მონაცემებთან შესაბამისობა, რევიზიისას აღმოჩენილი ფულის ზედმეტობები და დანაკლისები (მათი არსებობის შემთხვევაში), აგრეთვე ნაღდ ფულთან და სხვა ფასეულობასთან დაკავშირებული ოპერაციების წარმოების წესის დარღვევები და რისკების შეფასება.

კომერციული ბანკის მიერ საღაროს შემოწმება თავისთავად ხორციელდება ნაღდი ფულისა და ფასეულობის გადაბარების დროს. ასეთი შემთხვევებია საღაროს პასუხისმგებელი მუშაკების შვებულებაში გასვლა, შვებულებიდან დაბრუნება, როტაცია, ახალი დანიშვნები და ა.შ. ამ დროს, საღაროს შემოწმების გარდა, აქტში აღინიშნება საცავის გასაღების, დასალუქი საშუალებებისა და ბეჭდების გადაბარება. საკასო ოპერაციების წარმოებისათვის ბანკებში გამოიყენება შესაბამისი ბეჭდები, შტამპები, პლომბები და დასალუქი საშუალებები. ბანკის შტამპებზე უნდა იკითხებოდეს ბანკის დასახელება. გამოყენებული ბეჭდების, შტამპებისა და სხვა დასალუქი საშუალებების ნიმუშები აღირიცხება სპეციალურ დავთარში და ინახება პასუხისმგებელ პირთან.

საღაროს მეურნეობის შემოწმების აუცილებლობას, პერიოდულობასა და კომისიის შემადგენლობას განსაზღვრავს ბანკის ხელმძღვანელობა. ფასეულობათა რევიზიასთან ერთად შემოწმებამ შეიძლება მოიცვას საკასო დისციპლინის კონტროლი, თუ რამდენად ასრულებენ საღაროს მუშაკები დაკისრებულ მოვალეობებს და იცავენ დისციპლინას.

შემოწმების შედეგად გამოვლენილი დანაკლისი მის სრულ დაფარვამდე უნდა დაეწეროს იმ მუშაკს, ვისი მიზეზითაც მოხდა აღნიშნული ფაქტი. საღაროში გამოვლენილი ზედმეტობა ჩაირიცხება შესაბამის ანგარიშზე. შემოწმების შედეგებს, გამოვლენილი ხარვეზების აღმოფხვრის მიზნით, განიხილავს კომერციული ბანკის ხელმძღვანელობა და იღებს შესაბამის გადაწყვეტილებებს. კომერციული ბანკის შემოწმებების მასალები ექვემდებარება შენახვას მინიმუმ 6 წლის განმავლობაში.

ბანკებში განსაკუთრებული მოთხოვნებია დაწესებული საღაროს მუშაკების (მოლარეების) კვალიფიკაციისა და პიროვნული თვისებების მიმართ. მათ უწესდებათ გარკვეული შეზღუდვები, მაგალითად, როგორც წესი, მოლარეებს ეკრძალებათ:

- მათთვის მიზარებული ფასეულობის სხვა პირთათვის თვითნებური გადაბარება;
- საკუთარი ფულისა და ფასეულობათა შენახვა ბანკის ფულსა და ფასეულობებთან ერთად;
- მისთვის გადაცემული ყველა გასაღების (საღაროს კვანძის ოთახის, საცავის, სეიფის, მაგიდის) და შტამპებისა და დასაღუქავი საშუალებების გადაცემა სხვა პირზე სპეციალური ბრძანებისა და მიღება-ჩაბარების აქტის გარეშე;
- გასაღების დატოვება სამუშაო ადგილზე ან საკეტში;
- სამუშაო ადგილის თვითნებურად მიტოვება და ა.შ.

საბოლოო ჯამში, შეიძლება ითქვას, რომ საღაროს მუშაკებს აკისრიათ უდიდესი პასუხისმგებლობა თავიანთ სამუშაო ადგილთან დაკავშირებით, ისინი ვალდებული არიან უზრუნველყონ საღაროში რიცხული ფულის, სხვა ფასეულობის, ყველა გასაღების, ლუქის, ბეჭდისა და შტამპის შენახვა და დაცვა ისე, რომ გამორიცხული იყოს სამუშაო თუ არასამუშაო დროს სხვა პირთა მიერ მათი გამოყენების შესაძლებლობა. ისინი ასევე ვალდებული არიან დაიცვან მათ მიერ წარმოებული ოპერაციების კონფიდენციალობა და არ გასცენ ინფორმაცია ფულისა და სხვა ფასეულობათა ოპერაციების რაოდენობის, მათი გადაგზავნის, გადაადგილების, დაცვის, სიგნალიზაციისა და სამსახურებრივი უფლება-მოვალეობების შესახებ და მატერიალურად აგებენ პასუხს მათი მიზეზით გამოვლენილი ზარალისა და დანაკლისისათვის.

3) ფულადი ნაშთების ბრუნვის პროგნოზირება მეტად მნიშვნელოვანია საღაროს მეურნეობის ორგანიზების საქმეში, ვინაიდან იგი უზრუნველყოფს ფულადი ნაშთების რაციონალურ გამოყენებასა და ხარჯების შემცირებას. თითოეული კომერციული ბანკი დამოუკიდებლად ახდენს თავისი შიდასაბანკო ფულადი ბრუნვის დაგეგმვასა და მართვას. რაც მეტი ნაღდი ფულის მარაგია კომერციული ბანკის საღაროს კვანძში, მით მეტი დრო და მატერიალური დანახარჯია საჭირო მათი მომსახურებისათვის (შენახვა, ფორმირება, უსაფრთხოების უზრუნველყოფა და ა.შ.).

გარდა ამისა, ფულის ნაშთი საღაროში არის ის აქტივი, რომელიც მხოლოდ კლიენტურის მომსახურებისათვისაა განკუთვნილი. აქ იგულისხმება შემოსავლების

არმომტანი „გაყინული“ აქტივი და მისი „მუშა“ აქტივად გადაქცევა, რომელიც ბანკს დამატებით შემოსავალს მოუტანდა. თუნდაც უნაღდო ფორმაში მისი გადასვლა გამოიწვევდა, ერთი მხრივ, მასთან დაკავშირებული ხარჯების შემცირებას, მეორე მხრივ კი, მცირე, მაგრამ მაინც შემოსავლების ზრდას. ცხადია, ეს ელემენტარული წემმარიტება ბანკირებმა იციან, მაგრამ ნაღდი ფულის ნიშნები საჭიროა კლიენტურის მომსახურებისათვის, ამიტომ მათ უწევთ ნაღდი ფულის რაციონალური და ზომიერი მარაგების ქონა და მართვა, მათი შემოსულობათა და გასავლის ნაკადების პროგნოზირება.

კომერციული ბანკების მთავარი ამოცანა საკასო ბრუნვების პროგნოზირებისას არის ის, ბრუნვაში ნაღდი ფულადი მასის ცვლილების განსაზღვრა, მისი ეკონომიურად და რაციონალურად გამოყენება და ბანკში ფულადი ნაკადების შემოსავლების ზრდის ხელშეწყობა. საკასო ბრუნვების პროგნოზირება ხდება მისი ისტორიული მონაცემებიდან გამომდინარე. მათ შორის მნიშვნელოვანია ინფორმაცია ძირითადი კლიენტურის, სადღესასწაულო დღეების, თვის გარკვეული დღეების მიხედვით. მაგალითად, ცნობილია, რომ თვის ბოლო დღეებში ბანკომატებიდან ფულის გაცემის მსურველები იზრდება ბარათებზე ხელფასების ჩარიცხვის გამო. ზოგიერთ ბანკში დანერგილია დიდი გასავლის შესახებ კლიენტის მიერ წინასწარ, წინა დღეს განაცხადის მიღების პრაქტიკა, რაც კომერციულ ბანკს (ან მის ფილიალს თუ სერვისცენტრს) ფულადი ნიშნების წინასწარი მობილიზაციის საშუალებას აძლევს.

იმისათვის, რომ თავიდან იქნეს აცილებული კომერციულ ბანკში, მის ფილიალებსა თუ სერვისცენტრებში ჭარბი ფულის „დაგროვება“, აპრობირებული მეთოდია სალაროს მინიმალური და მაქსიმალური ლიმიტების დადგენის პრაქტიკა სხვადასხვა ვალუტის მიხედვით. ლიმიტის გადაჭარბების შემთხვევაში ხდება „ზედმეტი“ ფულის საკორესპონდენტო ანგარიშზე შეტანა, ანუ ნაღდი ფულის უნაღდო ფორმად გადაქცევა, ხოლო მინიმალური ლიმიტის დარღვევისას - ნაღდი ფულის ნაშთის გაზრდა.

ნაღდი ფულის მიღება კლიენტებისაგან უმეტეს შემთხვევაში ხდება მათი ბანკში გამოცხადების დროს, თუმცა, ეს შესაძლებელია განხორციელდეს საინკასაციო სერვისის გამოყენებითაც, რომელსაც ბანკი სთავაზობს განსაკუთრებულ კლიენტებს, რომელთა შორის, როგორც წესი, არიან გაყიდვების ფართო ქსელის მქონე კომპანიები (ბენზინგასამართი სადგურები, სუპერმარკეტები, აფთიაქები და ა.შ.).

კომერციულ ბანკში შეიძლება არსებობდეს „შემოსავლების სალარო“ და „გასავლების სალარო“ ცალ-ცალკე, თუმცა, დღეისათვის გავრცელებულია უნივერსალური სალაროები, რომლებიც ახორციელებენ როგორც ნაღდი ფულის მიღებას, ისე მათ გაცემას. კომერციულ ბანკში ნაღდი ფულის მიღების ოპერაციები ისეა ორგანიზებული, რომ კლიენტებს შესაძლებლობა აქვთ, შეიტანონ ფული ანგარიშზე საოპერაციო დღის განმავლობაში („დღის სალარო“) ან საოპერაციო დღის ბოლოს („საღამოს სალარო“). საღამოს სალაროში მიღებული ნაღდი ფული კლიენტის ანგარიშზე აისახება მეორე სამუშაო დღეს, რადგან მისი მიღების დროს ბანკის საოპერაციო დღე უკვე დახურულია და მიმდინარეობს მონაცემების დამუშავება ბალანსის გამოსაყვანად. საღამოს სალაროს პრინციპით აღირიცხება 24-საათიანი მომსახურების საბანკო წერტილებში ღამის საათებსა და დასვენების დღეებში შეტანილი ფული. ამ დროს კლიენტი იღებს საბუთს,

რომ მან გარკვეულ ანგარიშზე შეიტანა ფული, მაგრამ ეს ფული აღნიშნულ ანგარიშზე აღირიცხება მხოლოდ მომდევნო სამუშაო დღეს.

კომერციული ბანკის სალაროში ნაღდი ფულის მიღება და გაცემა ხდება შესაბამისი დოკუმენტების საშუალებით (შემოსავალ-გასავლის ორდერები, ჩეკები), რომლებიც უნდა იძლეოდნენ გარკვეული ინფორმაციის მიღების შესაძლებლობას. ეს ინფორმაციაა: მომსახურე ბანკი და მისი კოდი, ანგარიშის ნომრები, მიღებული და გაცემული ტანხის მოცულობა (ციფრებით და სიტყვებით) ან სხვა ფასეულობა (აღწერილობით), ოპერაციის დანიშნულება და თარიღი. სალაროების მეშვეობით ნაღდი ფულის ანგარიშზე მიღებისა და ანგარიშიდან გაცემისას აუცილებელია, ნაღდი ფულადი ოპერაციების განმახორციელებელი პირები უზრუნველყოფილი იყვნენ შემოსავალ-გასავლის დოკუმენტებზე ხელმოწერის უფლების მქონე პირთა ხელმოწერის ნიმუშებით, რომლებიც დადასტურებული უნდა იყოს ბანკის უფლებამოსილი ხელმძღვანელი პირის ხელმოწერითა და ბეჭდით.

ბანკის სალაროში ნაღდი ფულის მიღება ხდება, როგორც წესი, არანაკლებ ორ ეგზემპლარად შედგენილი შემოსავლის ორდერით. ორდერში, სხვა რეკვიზიტებთან ერთად, აუცილებლად მიეთითება ის ანგარიში, რომელზეც ხდება ფულის შეტანა. აღნიშნულ ორდერს ქმნის მომსახურე ოპერატორი (ან მოლარე-ოპერატორი) ბანკის პროგრამულ უზრუნველყოფაში. ჯერ კიდევ ახლო წარსულში შემოსავლის ორდერების შევსება ხელით ხდებოდა. კომუნალური, საგადასახადო და სხვა შემოსავლების მიღება ხდება სპეციალური დადგენილი ფორმის ქვითრებით, ხოლო უცხოური ვალუტის ყიდვა-გაყიდვის ოპერაციები - ვალუტის გაცვლის ქვითრებით.

შემოსავლის ორდერის მიღებისას მოლარე ამოწმებს საბუთის შემქმნელის (ბანკის ოპერატორი) ხელმოწერის ნამდვილობას მასთან არსებული ხელმოწერის ნიმუშის მეშვეობით და მიითვლის მიღებული ფულის ნიშნებს. მნიშვნელოვანია, რომ ფულის შემომტანი ხედავდეს ფულის დათვლის პროცესს და ამ დროს მოლარის მაგიდაზე უნდა იდოს მხოლოდ მისი ფული. მოლარე მიღებული ფულის შემოსავლის ორდერში მითითებულ თანხასთან შედარების შემდეგ ხელს აწერს ორდერს, სვამს შტამპს, ერთ პირს იტოვებს ფულთან ერთად, ხოლო მეორეს უბრუნებს ფულის შემომტანს, რომლისათვისაც იგი წარმოადგენს ბანკში შეტანილი ფულის დამადასტურებელ დოკუმენტს. ფიზიკურ პირს შეუძლია ფული შეიტანოს როგორც თავის, ისე სხვის ანგარიშზე.

საოპერაციო დღის ბოლოს მოლარე ადგენს დოკუმენტს სალაროში შემოსული ფულისა და საბუთების რაოდენობის შესახებ, რაზეც აწერს ხელს და უდარებს მას ბუღალტრულ მონაცემებს. საოპერაციო დღის განმავლობაში მიღებული ნაღდი ფული აისახება სალაროს შესაბამის ანგარიშებზე (აქტივის ზრდა) და კლიენტის ანგარიშზე (პასივის ზრდა) იმავე სამუშაო დღის განმავლობაში.

თანამედროვე საბანკო საქმეში ფართოდ გავრცელდა მოლარე-ოპერატორების პრაქტიკა, რომლებიც ბანკის მიერ დადგენილი შედარებით მცირე ლიმიტის ფარგლებში, ძირითადად, ფიზიკური პირების მომსახურებისას, ერთდროულად ასრულებენ როგორც ოპერატორის, ისე მოლარის ფუნქციებს.

განსხვავებით ფიზიკური პირებისაგან, იურიდიულ პირებს შეუძლიათ ნაღდი ფული შეიტანონ მხოლოდ საკუთარ ანგარიშზე. ორივე შემთხვევაში დაუშვებელია

კლიენტის მიერ სალაროში ფულის შემოტანის გარეშე თანხის მის ანგარიშზე ასახვა თანხის იმავდროულად გატანის მიზნით.

საქართველოს ეროვნული ბანკის მიერ რეგულირდება საბანკო ქსელში მოხვედრილი საექვო ფულის ნამდვილობის დადგენის მექანიზმი. კლიენტის მიერ შემოტანილ ფულში საექვო ფულის (რომელთა ნამდვილობისა და გადასახდელად ვარგისობის დადგენა ვერ ხერხდება ადგილზე) გამოვლენის შემთხვევაში, დგება ცნობა სამ ეგზემპლარად, რომელთაგან ერთი ეგზემპლარი ეძლევა კლიენტს, მეორე - რჩება სალაროში, მესამე - ფულის ნიშანთან ერთად ეგზავნება საქართველოს ეროვნულ ბანკს შემდეგი რეაგირებისათვის. საქართველოს ეროვნული ბანკი ვალდებულია ექსპერტიზის შედეგები 15 დღის განმავლობაში შეატყობინოს კომერციულ ბანკს. ექსპერტიზის შედეგად:

- ნამდვილი და გადასახდელად ვარგისი ფულის ნიშნის გამოვლენისას შესაბამისი თანხა უნაზღაურდება კლიენტს, ხოლო ყალბი და/ან გადასახდელად უვარგისი ფულის ნიშანი არ ანაზღაურდება (დაზიანებული ფულის ნიშანი მიიჩნევა გადასახდელად უვარგისად - როდესაც შეუძლებელია ნომინალის იდენტიფიცირება, შემადგენელი ნაწილები არ მიეკუთვნება ერთსა და იმავე ბანკნოტს და არ არის წარმოდგენილი ორიგინალი ბანკნოტის ზომის 50%-ზე მეტი);
- ყალბი ფულის ნიშანი რჩება ეროვნულ ბანკში, ხოლო გადასახდელად უვარგისი - კლიენტის მოთხოვნის შემთხვევაში უბრუნდება კლიენტს;
- თუ კლიენტი უარს აცხადებს გადასახდელად უვარგისი ფულის ნიშნის მიღებაზე, კომერციული ბანკის პასუხისმგებელი პირი ფულის ნიშანს უბრუნებს საქართველოს ეროვნულ ბანკს.
- იმ შემთხვევაში, თუ ბანკის მიერ ადგილზე ხდება ფულის ნიშნის გადასახდელად უვარგისად ცნობა, ფულის ნიშანი არ ანაზღაურდება;
- კლიენტის მოთხოვნის შემთხვევაში გადასახდელად უვარგისი ფულის ნიშანი უბრუნდება კლიენტს;
- თუ კლიენტი უარს აცხადებს გადასახდელად უვარგისი ფულის ნიშნის მიღებაზე, კომერციული ბანკის მიერ დგება ცნობა სამ ეგზემპლარად, რომლის ერთი ეგზემპლარი გადაეცემა კლიენტს, მეორე რჩება სალაროს, მესამე ფულის ნიშანთან ერთად ეგზავნება საქართველოს ეროვნულ ბანკს;
- იმ შემთხვევაში, თუ კომერციული ბანკის მიერ ეროვნულ ბანკში გაგზავნილი გადასახდელად უვარგისი ფულის ნიშანი ექსპერტიზის შედეგად აღმოჩნდა ვარგისი, შესაბამისი თანხა ექვემდებარება კლიენტისათვის ანაზღაურებას.

კლიენტის მიერ შემოტანილი ნაღდი ფულის გადათვლისას, ზედმეტობა-დანაკლისის გამოვლენის შემთხვევაში, ზედმეტობა უბრუნდება კლიენტს ან ჩაირიცხება მის ანგარიშზე, ხოლო გამოვლენილი დანაკლისის თანხა არ ექვემდებარება ანგარიშზე

ასახვას. კლიენტს სრული უფლება აქვს, კომერციული ბანკის სალაროდან მიღებული ნაღდი ფული გადაითვალოს სათითაოდ პასუხისმგებელი მუშაკის თანდასწრებით. კლიენტის მიერ ფულის გადაუთვლელობის შემთხვევაში კომერციული ბანკი არ არის ვალდებული დააკმაყოფილოს მისი შემდეგი პრეტენზია დანაკლისის ანაზღაურების თაობაზე.

სალაროდან ფულის გაცემა ფიზიკურ პირებზე ხდება ოპერატორის (მოლარე-ოპერატორი) მიერ პროგრამული უზრუნველყოფილით შექმნილი გასავლის ორდერის, ხოლო იურიდიულ პირებზე - წარმოდგენილი ფულადი ჩეკის საფუძველზე. ფულადი ჩეკის მოქმედების ვადაა 10 კალენდარული დღე გამოწერის დღის ჩათვლელად. ფულადი ჩეკის მიღებისას ოპერატორი ქმნის გასავლის ორდერს და გადასცემს კლიენტს სალაროში წარსადგენად. რა თქმა უნდა, ორივე შემთხვევაში ხდება კლიენტის იდენტიფიცირება, ხელმოწერის ნიმუშებთან შედარება და ანგარიშის შემოწმება შესაბამისი თანხის არსებობის დასადასტურებლად. ფულადი ჩეკები, თავის მხრივ, წარმოადგენს მკაცრი აღრიცხვის ბლანკს. ყოველი ახალი საჩეკო წიგნაკის გაცემა კლიენტზე რეგისტრირდება სპეციალური წესით.

ფიზიკური პირისაგან გასავლის ორდერის მიღებისას მოლარე ამოწმებს მასზე გამომწერი ბანკის ოპერატორის ხელმოწერის ნამდვილობას მასთან არსებული ნიმუშების მეშვეობით, ციფრებით და სიტყვებით ჩაწერილი თანხების შესაბამისობას და კლიენტის პირადობის დამადასტურებელი საბუთის მონაცემების შემოწმების შემდეგ ამზადებს გასაცემ თანხას და გადასცემს მას მიმღებს დადასტურებული ორდერის მეორე პირთან ერთად, რომლის პირველი, ფულის მიმღების მიერ ხელმოწერილი პირი რჩება სალაროში.

იურიდიული პირი ოპერატორის მიერ დამოწმებულ ჩეკს და გასავლის ორდერს გადასცემს მოლარეს, რომელიც შეამოწმებს მათ, შეადარებს ოპერატორის ხელმოწერის ნიმუშთან, კლიენტის ხელმოწერის ნიმუშთან და პირადობის დამადასტურებელი საბუთის მონაცემებთან, ამზადებს გასაცემ თანხას და გადასცემს მიმღებს ფულს.

საოპერაციო დღის ბოლოს სალაროს მუშაკი ადგენს ცნობას სალაროდან დღის განმავლობაში გაცემული ფულისა და საბუთების რაოდენობის შესახებ და უდარებს მას ბუღალტრულ ჩანაწერებს.

საოპერაციო დღის განმავლობაში გაცემული ნაღდი ფული აისახება სალაროს შესაბამის ანგარიშებზე (აქტივის კლება) და კლიენტის ანგარიშზე (პასივის კლება) იმავე სამუშაო დღის განმავლობაში.

ბანკს შეუძლია ნაღდ ფულთან დაკავშირებული ოპერაციები განახორციელოს ბანკომატისა და ფულის მიღება-გაცემის სხვა ალტერნატიული ავტომატური მოწყობილობის მეშვეობით, რომელიც უნდა იძლეოდეს ამონაბეჭდს, როგორც კლიენტისათვის გაცემული თანხის ოდენობის, ისე არსებული და ჩატვირთული ნაღდი ფულის ოდენობის შესახებ.

10.2. ბანკნოტებისა და მონეტების ფორმირება, ფულადი სახსრების ინკასაცია

გამომდინარე იქიდან, რომ ქვეყნის მასშტაბით ცენტრალური ბანკისა და კომერციული ბანკების საცავებსა და სალაროებში მუდმივად ხდება ნაღდი ფულის მოძრაობა, დიდი მნიშვნელობა აქვს მათი ერთიანი სტანდარტით ფორმირებასა და

შეფუთვას. საქართველოს ტერიტორიაზე არსებულ საბანკო სისტემაში მოქმედებს ეროვნული ბანკის მიერ დადგენილი ნაღდი ფულის (ბანკნოტებისა და მონეტების) ფორმირებისა და შეფუთვის ერთიანი წესი. ნაღდი ფულის ფორმირებისას ხდება მათი დახარისხება („ფორმირება“) ცალ- ცალკე ბანკნოტებისა და მონეტების, ვალუტების, ნომინალებისა და ვარგისობის კატეგორიების მიხედვით.

პირველი მოთხოვნა ფულის ფორმირებისას არის ის, რომ უნდა მოხდეს ერთი და იმავე ნომინალის 100-ფურცლიანი შეკვრის ფორმირება, რომელსაც მოიხსენიებენ „ნეკნებად“. ერთი და იმავე ნომინალის 10 ნეკნის ერთად შეკვრით მიიღება ერთი სრული „კონა“. ამით ფორმირების პროცესი მთავრდება.

ერთი და იმავე ნომინალის ბანკნოტების სრული ნეკნები, რომელთაგან სრული კონების (10 ნეკნი) ფორმირება არ ხერხდება, შეიძლება შეიფუთოს არასრულ კონებად, რომელთა ეტიკეტზე (ზედსადეზზე) დამატებით აღინიშნება წარწერა „არასრული“. სხვადასხვა ნომინალის ბანკნოტის სრული და არასრული ნეკნები შეიძლება დაფორმირდეს ნაკრებ კონებად, რომელთა თითოეული ნეკნი არ უნდა შეიცავდეს ასზე მეტ ფურცელს. ნაკრები კონების ეტიკეტზე (ზედსადეზზე) დამატებით აღინიშნება წარწერა „ნაკრები“.

რაც შეეხება მონეტების ფორმირებას, იგი ხდება პაკეტებში ნომინალის მიხედვით. ერთ პაკეტში მოთავსებული ეროვნული ვალუტის მონეტების მაქსიმალური რაოდენობა განსხვავებულია ნომინალების მიხედვით, მაგალითად, უნდა იყოს: 1 თეთრი - 2 000 ცალი, 2 თეთრი - 1 500 ცალი, 5 თეთრი - 1000 ცალი, 10 თეთრი - 1 000 ცალი, 20 თეთრი - 800 ცალი, 50 თეთრი - 1 000 ცალი, 1 ლარი - 500 ცალი, 2 ლარი - 500 ცალი, 10 ლარი - 500 ცალი. მონეტების ფორმირებაც შესაძლებელია არასრულ და ნაკრებ პაკეტებად, რაზედაც შესაბამისად მიეთითება წარწერა - „არასრული“ ან „ნაკრები“.

თანამედროვე ტექნოლოგიების განვითარებამ ბოლო პერიოდში გარკვეული კორექტივები შეიტანა ფულის ფორმირების მოთხოვნებში. მაგალითად, ბოლო წლებში, ახალი მოთხოვნებით, ფულის ნიშნების შეფუთვა ხდება პოლიეთილენის პაკეტებში, რაც ხორციელდება სპეციალური დანადგარით. ბანკნოტებისა და მონეტების პოლიეთილენის პაკეტით შეფუთვა ხდება პაკეტის შედუღებით, რომლის ნაკერზეც ისმება კლიშეს ანაბეჭდი შემდეგი რეკვიზიტებით: ბანკის დასახელება და კოდი.

აუცილებელია, ბანკნოტების კონებისა და მონეტების პაკეტის ეტიკეტზე (ზედსადეზზე) მიეთითოს ვალუტის დასახელება, ნომინალი, ბანკნოტების/ მონეტების რაოდენობა, მთლიანი თანხა (ნაკრების შემთხვევაში, დამატებით - თანხა ნომინალების მიხედვით), შეფუთვის თარიღი, იმ პირის ხელმოწერა, ვინ დაახარისხა ფული („მფორმირებელი“), ბანკის დასახელება და კოდი, ასევე შესაძლებელია მფორმირებელი პირის სახელის, გვარის ან რიგითი ნომრის მითითება. აღნიშნული ინფორმაციის დასატანად კომერციულ ბანკებს უნდა ჰქონდეთ ნაღდი ფულადი ოპერაციებისათვის საჭირო ბეჭდები, შტამპები და დასალუქავი საშუალებები.

რაც შეეხება ეროვნულ ბანკში კომერციული ბანკებიდან ნაღდი ფულის მიღებასა და საქართველოს ეროვნული ბანკიდან კომერციულ ბანკზე ნაღდი ფულის გაცემას, ხორციელდება კონტეინერების მეშვეობით, რომელთა დასამზადებელი მასალის, ზომების, ფორმის, წონის, მდგრადობის, კონსტრუქციის, საკეტისა და საინფორმაციო ეტიკეტის მიმართ არსებობს სპეციალური მოთხოვნები.

სიტყვა ინკასაცია იტალიური წარმოშობისაა და, ფართო გაგებით, ნიშნავს კომპანიასა და მის განყოფილებებს შორის ნაღდი ფულადი სახსრების შეგროვებისა და გადატანის მოწესრიგებულ სისტემას. საბანკო საქმეში ინკასაცია გულისხმობს ბანკების მიერ საინკასაციო სამსახურის მეშვეობით საკუთარი ფილიალების, სერვისცენტრების, კვანძგარეთა საოპერაციო სალაროებისა და ბანკომატების მომარაგებას ნაღდი ფულით და ასევე ჭარბი ნაღდი ფულის წამოღებას მათი წარმოქმნის შემთხვევაში.

როგორც წესი, საბანკო წერტილების მომარაგება ნაღდი ფულით დილის საათებში ხდება და ამ პროცესს საბანკო ტერმინოლოგიით „სალაროს გამაგრებას“ უწოდებენ. ჭარბი ფულის წამოღება უფრო საღამოს საათებში ხორციელდება. საბანკო წერტილებიდან წამოღებული ჭარბი ფულით ხდება ან სხვა ფილიალებისა თუ სერვისცენტრების სალაროების გამაგრება, ან სათავო ბანკში თავმოყრა, ან კიდევ ეროვნულ ბანკსა თუ რომელიმე კომერციულ ბანკში შეტანა საკორესპონდენტო ანგარიშის ნაშთების გასაზრდელად. აღნიშნული სერვისი კომერციულმა ბანკმა შეიძლება განახორციელოს საკუთარი საინკასაციო სამსახურის მეშვეობით ან დაიქირაოს ამისთვის სხვა ბანკის საინკასაციო ბრიგადა. საკუთარი საინკასაციო სამსახურის შექმნა საკმაოდ ძვირადღირებული ინვესტიციაა და მისი შენახვაც ყოველთვიურ მნიშვნელოვან თანხებთანაა დაკავშირებული, ამიტომ ამის უფლებას ყველა ბანკი ვერ აძლევს საკუთარ თავს.

საკუთარი საინკასაციო სამსახურის შექმნის მოტივატორი შეიძლება გახდეს ასევე მსხვილი კორპორაციული კლიენტებისათვის საინკასაციო სერვისის, როგორც დამატებითი მომსახურების, შეთავაზება. აღნიშნული ნაბიჯით ხდება, ერთი მხრივ, კორპორაციული კლიენტების გადმოზიდვა სხვა ბანკიდან და, მეორე მხრივ, იგი დამატებითი შემოსავლების წყარო ხდება. იმ კორპორაციულ კლიენტებს შორის, რომლებიც შეიძლება დაინტერესდნენ ბანკების მიერ შეთავაზებული საინკასაციო მომსახურებით, არიან გაყიდვების ფართო ქსელის მქონე სავაჭრო თუ მომსახურების კომპანიები (მაგალითად: ბენზინგასამართი სადგურები, აფთიაქები და სხვ.). ასეთი კომპანიებისათვის ფართო ქსელიდან ნავაჭრი ფულის ნაშთების ბანკებში საკუთარ ანგარიშებზე მობილიზება დაკავშირებულია დამატებით ხარჯებთან და დიდ რისკებთან, ამიტომ ბანკების მიერ შეთავაზებული საინკასაციო სერვისი ორივე მხარისათვის მომგებიანია.

ამ პროცესს ისიც უწყობს ხელს, რომ ინკასაციის მეშვეობით, ფულის გარდა, შეიძლება სხვა ფასეულობათა გადატანა, კერძოდ, ფასიანი ქაღალდების, ძვირფასი ლითონებისა და ქვების, ხელოვნების ნიმუშების, მნიშვნელოვანი დოკუმენტების (მაგალითად, საარჩევნო ბიულეტენები), საბანკო ბარათების და ა.შ.

საინკასაციო მომსახურების განსახორციელებლად ბანკების მიერ შექმნილი საინკასაციო სამსახური უზრუნველყოფილი უნდა იყოს სპეციალური ნიშნებით, მაშუქი და ხმოვანი სასიგნალო საშუალებებით, რადიოკავშირით, ინკასატორთა უსაფრთხოებისა და გადასატანი ფასეულობების დაცვის საშუალებებით აღჭურვილი დაჯავშნილი ავტოტრანსპორტით. ინკასაციის თანამშრომლები უზრუნველყოფილი უნდა იყვნენ სპეციალური აღჭურვილობითა და იარაღით, მათი უსაფრთხოებისათვის აუცილებელი დაცვის ინდივიდუალური საშუალებებით (ჯავშანჟილეტები და სხვ.). მნიშვნელოვანია, საინკასაციო სამსახურის თანამშრომლები იყვნენ სათანადოდ

ჯანმრთელნი, ჰქონდეთ გავლილი საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს ორგანოებში შემოწმება და სპეციალური მომზადების კურსები, ასევე ნებართვა იარაღის ტარებისა და შენახვისათვის.

ერთი შეხედვით, სიმარტივის მიუხედავად, ინკასაცია რთული და სისტემური ოპერაციაა, რომელსაც სჭირდება მომზადება, დაგეგმვა, უსაფრთხოების უზრუნველყოფა, აღრიცხვა და კონტროლი. ინკასაციის ოპერაციების განხორციელება ხდება არა ცალკეული ინკასატორის, არამედ ინკასატორთა ბრიგადის მიერ. საინკასაციო ბრიგადის რაოდენობრივი შემადგენლობა დამოკიდებულია სამუშაოს მოცულობასა და ოპერაციის სირთულეზე. ერთ-ერთი ინკასატორი ინიშნება საინკასაციო ბრიგადის უფროსად. თუ საინკასაციო ოპერაციას ასრულებს ორი მუშაკი, ბრიგადის უფროსის მოვალეობას ასრულებს მძღოლ-ინკასატორი.

ფულისა და სხვა ფასეულობის გადატანა ხდება სპეციალური საინკასაციო ჩანთების მეშვეობით, რომლებიც მზადდება სპეციალური მასალისაგან, დალუქულია სპეციალური წესით და თან ახლავს სათანადო დოკუმენტები. კომერციულ ბანკში უნდა არსებობდეს დეტალური ინსტრუქცია საინკასაციო სამსახურის მუშაობის ორგანიზების შესახებ, კერძოდ, როგორ ხდება დავალების მიღება, გამგზავრება, საინკასაციო ჩანთებისა და თანმხლები დოკუმენტების მიღება, ადგილზე მიტანა და ჩაბარება, უსაფრთხოების, პასუხისმგებლობის, კონტროლის, აღრიცხვისა და სათანადო დოკუმენტების შედგენის წესების ჩათვლით.

განსაკუთრებული მოთხოვნაა კომერციული ბანკის მიერ ეროვნულ ბანკში ან საქართველოს ეროვნული ბანკიდან განხორციელებული ნაღდი ფულისა და ფასეულობის ინკასირებისადმი. ამ დროს კომერციული ბანკი ეროვნულ ბანკს წერილობითი ფორმით წინასწარ უგზავნის ინფორმაციას ინკასაციის განმახორციელებელი უფლებამოსილი პირებისა და ავტომანქანების შესახებ.

10. 3. კომერციული ბანკების საინვესტიციო ოპერაციების მართვა ფასიანი ქაღალდებით, წარმოებული ოფციონები, ფიუჩერები, სვოპები

საბანკო პრაქტიკაში ინვესტირება, როგორც წესი, გულისხმობს დაბანდებებს კომპანიების ფასიან ქაღალდებში შედარებით გრძელვადიანი პერიოდით. კომერციული ბანკების საინვესტიციო ოპერაციები - ესაა ფასიანი ქაღალდების ყიდვა და გაყიდვა საკუთარი ინიციატივით, საკუთარი სახელით და საკუთარი რისკის ფასად. თავისი საინვესტიციო საქმიანობით კომერციული ბანკი იღებს ორი სახეობის სარგებელს:

- პირდაპირი სარგებელი - ესაა დივიდენდები, პროცენტები ან შემო სავალი მათი გაყიდვის შემდეგ;
- არაპირდაპირი სარგებელი - გავლენის გაფართოება და ბაზრის წილის ზრდა, ახალი კლიენტურის გაჩენა.

საინვესტიციო ოპერაციების განხორციელების შედეგად კომერციულ ბანკში ფორმირდება ფასიანი ქაღალდების, ანუ საინვესტიციო პორტფელი. ბანკის საინვესტიციო პორტფელი ფასიანი ქაღალდების ერთობლიობაა, რომელიც მის მიერ შეძენილია შემოსავლების მისაღებად და ლიკვიდობის აუცილებელი დონის უზრუნველსაყოფად. საკრედიტო პორტფელის შემთხვევის მსგავსად, საინვესტიციო

პორტფელის ფორმირებისას, კომერციული ბანკი ცდილობს უზრუნველყოს წონასწორობა ლიკვიდობასა და მოგებიანობას შორის.

იმისათვის, რომ კომერციულმა ბანკმა შექმნას მაღალლიკვიდური და, ამასთან, მომგებიანი საინვესტიციო პორტფელი, აუცილებელია, არსებობდეს ეფექტიანი საინვესტიციო საქმიანობის პირობები. ამ პირობებიდან აღსანიშნავია:

- ქვეყანაში ფასიანი ქაღალდების ბაზრის განვითარების დამაკმაყოფილებელი დონე, რომელიც ბანკს აძლევს საინვესტიციო პორტფელის დივერსიფიკაციის საშუალებას ფასიანი ქაღალდების სახეობების, ვადებისა და ემიტენტების მიხედვით;
- ფასიანი ქაღალდების მარეგულირებელი საკანონმდებლო ბაზის არსებობა და ბაჭყალისათვის ფასიანი ქაღალდების ბაზარზე მონაწილეობის შეზღუდვების ხარისხი;
- კომერციულ ბანკში სათანადო კვალიფიკაციის მქონე თანამშრომლების არსებობა, რომლებიც ახორციელებენ საინვესტიციო პორტფელის ფორმირებას და მის მართვას.

კომერციული ბანკის საინვესტიციო პორტფელი ასრულებს სხვადასხვა ფუნქციას: შემოსავლების ზრდა, ლიკვიდობის რეზერვის შექმნა და კომპანიების მართვის შესაძლებლობა. განვიხილოთ ისინი უფრო დეტალურად:

- შემოსავლების ზრდა. ბუნებრივია, ეფექტიანი საინვესტიციო პორტფელი კომერციული ბანკისათვის მნიშვნელოვანი შემოსავლების წყაროა, რომელიც, თავის მხრივ, ხელს უწყობს ბანკის საბაზრო ღირებულების ზრდას;
- ლიკვიდობის რეზერვის შექმნა. აღნიშნული ფუნქცია მეტად მნიშვნელოვანია კომერციული ბანკებისათვის, გამომდინარე იქიდან, რომ მათი რესურსების უმეტეს ნაწილს წარმოადგენს მოკლევადიანი ანაბრები და ანგარიშები მოთხოვნამდე, რომელთა გატანა მფლობელების მიერ შეიძლება მოხდეს ნებისმიერ დროს. თავისი დროებით თავისუფალი სახსრების მაღალლიკვიდურ ფასიან ქაღალდებში ინვესტირებით ბანკები მეტად იადვილებენ ლიკვიდობის მართვას, ვინაიდან ასეთი ფასიანი ქაღალდების გაყიდვა ბაზარზე ან მათი დაგირავებით კრედიტის მიღება ბანკთაშორის ბაზარზე ადვილია. ლიკვიდობის რეზერვის შესაქმნელად, როგორც წესი, გამოიყენება სახელმწიფო და პირველი კლასის კომპანიების ფასიანი ქაღალდები;
- კომპანიების მართვის შესაძლებლობა. აღნიშნული ფუნქცია ბანკს შესაძლებლობას აძლევს, მიიღოს მონაწილეობა იმ კომპანიების მართვაში, რომლებიც მისი ინტერესის ობიექტს წარმოადგენენ. რა თქმა უნდა, ამის უზრუნველყოფა მხოლოდ აქციების გარკვეული პაკეტითაა შესაძლებელი. აღნიშნული ფუნქცია ბანკს დამატებითი შემოსავლების მიღების შესაძლებლობასაც აძლევს ამ შვილობილი კომპანიისათვის სრული საბანკო მომსახურების შეთავაზებით.

რა თქმა უნდა, კომერციული ბანკის საინვესტიციო პორტფელის ფორმირების ერთ-ერთი უმთავრესი საკითხია საფონდო ინსტრუმენტების მიმზიდველობის შეფასება. ამ კუთხით ბანკების მიერ ხდება საფონდო ბაზრის შესწავლა შემდეგი მეთოდებით:

- ემიტენტების ფინანსური მდგომარეობის ანალიზი(იგივე ფუნდამენტური ანალიზი)- რაც გულისხმობს ემიტენტის აქტივების, პასივების, კაპიტალის, შემოსავლების, მოგებიანობის, რენტაბელობის, გაყიდვების და ა.შ. არსებული მდგომარეობისა და დინამიკის საფუძვლიან ანალიზს. აღნიშნულ და სხვა დამატებით ინფორმაციაზე დაყრდნობით ბანკის შესაბამისი სამსახურების მიერ ხდება პროგნოზის გაკეთება ამ ემიტენტის ფასიანი ქაღალდების ფასის ზრდის ან შემცირების შესახებ, რაც

ხდება ამ ფასიანი ქაღალდების ყიდვის ან გაყიდვის შესახებ გადაწყვეტილების მიღების საფუძველი;

- საფონდო ბირჟებზე დაფიქსირებული ფასების ანალიზი (იგივე ტექნიკური ანალიზი) - არსებული მიმართულება არის პირველი მეთოდის გამარტივებული ვარიანტი, რომელიც გულისხმობს იმას, რომ ყველა ფაქტორი (არსებულიც და მოსალოდნელიც), რომლებიც გავლენას ახდენენ ემიტენტის აქციების ფასზე, უკვე ასახულია საფონდო ბირჟაზე დაფიქსირებული ფასიანი ქაღალდების ფასებში. ბანკის შესაბამისი სამსახურები უბრალოდ უფრო ტექნიკურ სამუშაოს ასრულებენ - აანალიზებენ ემიტენტის ფასიანი ქაღალდების მოთხოვნა-მიწოდების, ყიდვა-გაყიდვის ოპერაციათა მოცულობებისა და აქციათა კურსების ტენდენციების დინამიკას. თუმცა, ისიც აღსანიშნავია, რომ ეს მეთოდი მეტწილად სახელმწიფო ფასიანი ქაღალდების შემთხვევაში გამოიყენება.

კომერციული ბანკების საინვესტიციო საქმიანობა დაკავშირებულია სხვადასხვა რისკთან, რომელთაც შეიძლება გამოიწვიონ ინვესტირებული თანხის სრული ან ნაწილობრივი დაკარგვა, ასევე მისი გაუფასურება ინფლაციის გავლენით. რისკები ასევე შეიძლება დაკავშირებული იყოს მოსალოდნელზე ნაკლები შედეგის მიღებასა და მისაღები შემოსავლების დაგვიანებით მიღებასთან. აღნიშნული რისკების შესამცირებლად ბანკები ახდენენ შესაძლო დანაკარგების რეზერვების ფორმირებას. იმავე მიზანს ემსახურება ბანკის უმაღლესი მენეჯმენტის მიერ საინვესტიციო პოლიტიკის დამტკიცება, რომელშიც, როგორც წესი, განისაზღვრება: საინვესტიციო საქმიანობის ძირითადი მიზნები, საინვესტიციო პორტფელის სტრუქტურა, ფასიანი ქაღალდების ვაჭრობის წესი. რაც მთავრია, საინვესტიციო პოლიტიკაში განისაზღვრება საინვესტიციო პორტფელის სტრუქტურა და ლიმიტები ფასიანი ქაღალდების სახეობების, ვადიანობის, ემიტენტების, ვალუტების, დარგების და ა.შ. მიხედვით.

როგორც წინა პარაგრაფში აღინიშნა, საქართველოს კანონმდებლობით, კომერციული ბანკების საინვესტიციო საქმიანობასთან დაკავშირებულ შეზღუდვებს არეგულირებს კანონი „კომერციული ბანკების საქმიანობის შესახებ“ (მუხლი 10). აღნიშნული მუხლის შესაბამისად, საქართველოში კომერციული ბან- კი უფლებამოსილია:

- ეროვნული ბანკის სპეციალური ნებართვის გარეშე ფლობდეს იურიდიული პირის საწესდებო კაპიტალის მხოლოდ 20%-მდე. ამასთან, ეს წილობრივი მონაწილეობა არ უნდა იყოს თვითონ ამ ბანკის სააქციო კაპიტალის 15%-ზე მეტი;
- შეუზღუდავი ოდენობით ფლობდეს წილს იმ საქმიანობაში, რომელიც დაკავშირებულია მხოლოდ საბანკო საქმიანობასთან. ამ შემხვევაშიც ეს წილობრივი მონაწილეობა არ უნდა იყოს თვითონ ამ ბანკის სააქციო კაპიტალის 15%-ზე მეტი;
- შექმნას ან შეიძინოს შვილობილი საწარმო - საბროკერო კომპანია, რომელიც მონაწილეობს მხოლოდ „ფასიანი ქაღალდების ბაზრის შესახებ“ საქართველოს კანონით განსაზღვრულ საბროკერო კომპანიის საქმიანობაში და ფლობდეს მასში წილს შეუზღუდავი ოდენობით, თუ ეროვნული ბანკის ნებართვის გარეშე ეს წილი არ აღემატება მისი სააქციო კაპიტალის 15%-ს.

ფინანსური ინსტრუმენტების ევოლუციის მნიშვნელოვან ეტაპს წარმოადგენს ვადიანი გარიგებების ბაზრის (Forward Market) განვითარება. ესაა გარიგებები, რომელთა

დადება ხდება აქტივის ღირებულების შესაძლო ნეგატიური ცვლილების თავიდან ასაცილებლად, ანუ ჰეჯირებით.

ჰეჯირების ეკონომიკური შინაარსი გულისხმობს ბაზრის ერთი მონაწილიდან (ჰეჯერი) რისკის ნაწილობრივ ან მთლიანად გადანაწილებას ბაზრის მეორე მონაწილეზე, რომელიც ჰეჯერთან ამყარებს ურთიერთობას ხელშეკრულების საფუძველზე. ჰეჯის საგანი, ანუ „საბაზო აქტივი“, შეიძლება იყოს ცალკეული აქტივი, ვალდებულება ან მოსალოდნელი გარიგება, ან კიდევ აქტივების ჯგუფი ანალოგიური მახასიათებლებით. ჰეჯირება მიმართულია იმ რისკის შემცირების და (ან) საერთოდ განეიტრალებისაკენ, რომელიც წარმოადგენს საშიშროებას ბაზრის მონაწილეებისათვის მომავალში აქტივის ან ფულადი ნაკადების ღირებულების არახელსაყრელი ცვლილების გამო.

ჰეჯირება, როგორც წესი, გამოიყენება ფინანსური ინსტრუმენტების - საპროცენტო განაკვეთებისა და ვალუტის კურსების არასასურველი ცვლილებისაგან თავის დასაცავად, რამაც შეიძლება უარყოფითი გავლენა მოახდინოს გარიგების საბოლოო შედეგზე.

რისკების თავიდან აცილების, მათი განეიტრალების, დაზღვევის, ანუ ჰეჯირების, უმნიშვნელოვანეს ფინანსურ ინსტრუმენტებს წარმოადგენს ოფციონები, ფიუჩერსები და სვოპები, და რომელთა საერთო სახელია დერივატივები, ანუ წარმოებული ფინანსური ინსტრუმენტები. ოფციონები, ფიუჩერსები და სვოპები - ესაა ვადიანი კონტრაქტები, რომელთა საბაზო აქტივს წარმოადგენს ვალუტა, საპროცენტო განაკვეთი, ფასიანი ქაღალდები. განვიხილოთ ისინი ცალ-ცალკე.

ოფციონი (Option) - ესაა კონტრაქტი ორ კონტრაგენტს შორის, რომლის დროსაც აქტივის პოტენციური მყიდველი (ან პოტენციური გამყიდველი) იღებს უფლებას, მაგრამ არა ვალდებულებას, იყიდოს (ან გაყიდოს) ოფციონით განსაზღვრული აქტივი მომავალში, წინასწარ განსაზღვრული პერიოდის (ოფციონის ვადის) განმავლობაში. როგორც აღინიშნა, ოფციონის მყიდველი იღებს მხოლოდ უფლებას და არა ვალდებულებას, აქტივის ყიდვის (ან გაყიდვის) შესახებ, მაშინ, როცა ოფციონის გამყიდველი ვალდებულია განახორციელოს საპასუხო გაყიდვა (ან შესყიდვა). გარიგების დროს ოფციონის მყიდველი უხდის გამყიდველს საკომისიოს, რომელსაც ოფციონის პრემია ეწოდება.

ნებისმიერი ოფციონის კონტრაქტში ფიქსირდება ფასი, რომლითაც რეალიზდება აქტივი გარიგების დადებითად დასრულების შემთხვევაში. ოფციონის ოპერაციები, გარდა რისკების ჰეჯირების მოტივაციისა, შეიძლება განხორციელდეს სპეკულაციური ოპერაციების განხორციელების დროსაც, მოგების მიღების მიზნით, მაგალითად, კურსთამორისი სხვაობის დროს. ცხადია, ოფციონის გარიგების ორივე მხარე იმედოვნებს კურსების (ფასების) ურთიერთსაწინააღმდეგო ზრდის ან კლების მისთვის სასურველ ტენდენციას.

როგორც განმარტებიდან ჩანს, ოფციონი ორი სახეობისაა:

- ოფციონი გაყიდვაზე (Put option) - ოფციონის გამყიდველი გამოწერს ოფციონს აქტივის გაყიდვაზე, ხოლო მყიდველი იღებს უფლებას, იყიდოს ეს აქტივი;
- ოფციონი ყიდვაზე (Call option) - ოფციონის გამყიდველი გამოწერს ოფციონს აქტივის ყიდვაზე, ხოლო მყიდველი იღებს უფლებას გაყიდოს ეს აქტივი;

შესრულების პრინციპის მიხედვით სახეზეა:

- ამერიკული ოფციონი - ოფციონის მყიდველს უფლება აქვს თავის უფლების რეალიზაცია მოახდინოს დროის გარკვეულ მონაკვეთში, რომელსაც ოფციონის პერიოდი ჰქვია;
- ევროპული ოფციონი - ოფციონის მყიდველს უფლება აქვს თავის უფლების რეალიზება მოახდინოს მხოლოდ გარკვეულ ვადაში (გარკვეული თარიღისათვის).

ფიუჩერსი (Futures) - ესაა ფორვარდული კონტრაქტი ორ კონტრაგენტს შორის, რომლის დროსაც ერთი მათგანი იღებს ვალდებულებას, მიაწოდოს მეორე მხარეს აქტივი, ხოლო მეორე მხარე იღებს ვალდებულებას მიიღოს ეს აქტივი მომავალში, კონტრაქტით განსაზღვრულ ვადაში და ფიქსირებულ ფასად. ფიუჩერსი საბირჟო გარიგებაა, რომლის გამოყენება პირველად დაიწყო

XIX საუკუნის 40-იან წლებში უმსხვილეს სასაქონლო ბირჟაზე, ჩიკაგოს სავაჭრო პალატაში. პირველი ფიუჩერსული კონტრაქტების საგანს (საბაზო აქტივი) წარმოადგენდა მარცვლეული. ფიუჩერსული კონტრაქტების გამოყენების სწრაფი ზრდა დაიწყო XX საუკუნის 50-იანი წლების შემდეგ, ნედლეულზე ფასების მკვეთრი რყევისა და საერთაშორისო ეკონომიკური ინტეგრაციის პროცესის დაწყებასთან ერთად. 70-იანი წლებიდან საპროცენტო განაკვეთების ზრდამ და სავალუტო კურსების მერყეობამ ხელი შეუწყო ფინანსური ინსტრუმენტების განვითარებას, რომლის ლოგიკური შედეგი იყო 1972 წელს ჩიკაგოს სასაქონლო ბირჟაზე პირველი ფიუჩერსული კონტრაქტების გამოჩენა ვალუტაზე, შემდეგ კი - სახაზინო თამასუქებსა და საპროცენტო განაკვეთებზე.

ფიუჩერსული კონტრაქტების სახესხვაობად შეიძლება ჩაითვალოს ფორვარდული კონტრაქტი, იმ განსხვავებით, რომ ფორვარდული კონტრაქტები არის ინდივიდუალური და არ მიმოიქცევა ბირჟაზე.

ფიუჩერსის ფასი არის ის ფასი, რომელიც ფიქსირდება ფიუჩერსული კონტრაქტის დადებისას. ნიშანდობლივია, რომ იგი შეიძლება იყოს საბაზო აქტივის მიმდინარე ფასის ტოლი, მეტი ან ნაკლები. საბაზო აქტივის სახეების მიხედვით გვაქვს ორი ტიპის ფიუჩერსული კონტრაქტი:

- ფიუჩერსული სასაქონლო კონტრაქტი - საბაზო აქტივს წარმოადგენს ნავთობი, ძვირფასი ლითონები, მარცვლეული და ა.შ.;
- ფიუჩერსული ფინანსური კონტრაქტი - საბაზო აქტივს წარმოადგენს ფინანსური ინსტრუმენტი.

თავის მხრივ, საბაზო აქტივის მიხედვით გვაქვს სამი ტიპის ფინანსური ფიუჩერსი:

- საპროცენტო ფიუჩერსი - ესაა ფიუჩერსული კონტრაქტი, რომლის საბაზო აქტივსაც წარმოადგენს სავალო ფასიანი ქაღალდები. ამერიკულ ბაზარზე ყველაზე გავრცელებული საპროცენტო ფიუჩერსებია აშშ ხა- ზინის თამასუქების, 90-დღიანი ევროდოლარების სადეპოზიტო სერტი- ფიკატების, აშშ ხაზინის საშუალო და გრძელვადიანი ობლიგაციების ფიუჩერსები;
- სავალუტო ფიუჩერსი - ესაა ფიუჩერსული კონტრაქტი, რომლის ბაზისსაც წარმოადგენს უცხოური ვალუტა;
- საფონდო ინდექსების ფიუჩერსი - ესაა ფიუჩერსული კონტრაქტი, რომელიც ემყარება საფონდო ბაზრის შეფასების ცნობილ ინდექსებს (Nasdaq, Dowjones და ა.შ.).

თუ ჩავუღრმავდებით, ცხადია, ფიუჩერსული კონტრაქტის მონაწილე მხარეები არ არიან მკაცრად სახელდებული „მყიდველები“ და „გამყიდველები“ ამ სიტყვების ცალსახა გაგებით, ვინაიდან ორივე მათგანი იღებს ვალდებულებას, ერთი აქტივის (მაგალითად, ფულის) მიღების სანაცვლოდ მიაწოდოს მეორე აქტივი (მაგალითად, ფასიანი ქაღალდები). თუმცა, ფიუჩერსების ბაზარზე ტრადიციულად ჩამოყალიბდა ტერმინოლოგია, რომლის მიხედვით - მხარეზე, რომელიც ვალდებულია მიაწოდოს საბაზო აქტივი, ამბობენ, რომ „გაყიდა ფიუჩერსი“ ან დაიკავა „მოკლე პოზიცია“. რაც შეეხება მეორე მხარეს, მასზე ამბობენ, რომ მან „იყიდა ფიუჩერსი“ ან დაიკავა „გრძელი პოზიცია“.

სვოპი (Swop) - ესაა სავაჭრო-ფინანსური გაცვლითი ოპერაცია, რომლის დროსაც ფასიანი ქაღალდების, ვალუტის, დეპოზიტების ყიდვის (გაყიდვის) შესახებ შეთანხმებასთან ერთად იდება კონტრშეთანხმება, გარკვეული ვადის შემდეგ იმავე აქტივის უკუგაყიდვის (ყიდვის) ვალდებულებით იმავე ან სხვა პირობებით. ფაქტობრივად, სახეზეა აქტივების დროებითი გაცვლა.

სვოპის ოპერაციებს შორის ყველაზე მარტივია ე. წ. პირდაპირი სავალუტო სვოპი, რომლის დროსაც:

- მხარეები ერთმანეთში ცვლიან სხვადასხვა ვალუტის ფულად სახსრებს;
- მხარეები ერთმანეთს უხდიან პროცენტებს გარიგების მთელი პერიოდის განმავლობაში;
- გარიგების ვადის გასვლის შემდეგ მხარეები ერთმანეთს უბრუნებენ ფულად სახსრებს.

საქართველოს საბანკო სისტემაში სვოპის ოპერაციებს არეგულირებს 2005 წელს საქართველოს ეროვნული ბანკის მიერ მიღებული დებულება „საქართველოს ეროვნული ბანკის მიერ შიდა ბაზარზე სავალუტო სვოპ ოპერაციების განხორციელების შესახებ“, რომლის ახალი რედაქცია დამტკიცდა 2009 წლის 11 მაისს. აღნიშნული დოკუმენტი არეგულირებს საქართველოს ეროვნული ბანკის მიერ შიდა სავალუტო ბაზარზე სვოპ ოპერაციების ჩატარების წესსა და პირობებს. დოკუმენტის მეხედვით, „სვოპ ოპერაცია წარმოადგენს ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის ინსტრუმენტს, რომლის მეშვეობითაც ეროვნული ბანკი წინასწარ განსაზღვრული ვადით, აუქციონის წესით ყიდულობს უცხოურ ვალუტას სპოტ კურსით, მისი ფორვარდული კურსით უკან გაყიდვის პირობით“. საქართველოს ეროვნული ბანკი სვოპ ოპერაციებს გამოიყენებს საბანკო სისტემისათვის ეროვნული ვალუტით ფულადი რესურსების მისაწოდებლად, ქვეყანაში ფულადი მასის რეგულირებისა და ეროვნული ვალუტით საბანკო შუამავლობის ხელშეწყობის მიზნით. სვოპ ოპერაციის ვადიანობა შეიძლება განისაზღვროს 6 თვიდან 1 წლამდე. კომერციულ ბანკს შეუძლია სვოპ გარიგების ვადაზე ადრე შეწყვეტა, რის შესახებაც მინიმუმ 1 თვით ადრე წერილობით უნდა შეატყობინოს ეროვნულ ბანკს.

სვოპ ოპერაციის მთავარი უპირატესობაა ის, რომ გარიგების მხარეებს აღარ უწევთ მოკლევადიან პერიოდში კურსების მერყეობის რისკის გაწევა. გარდა ამისა, სტაბილური ეკონომიკის პირობებში ჩნდება შესაძლებლობა, რომ ვისესხოთ სახსრები იმ ვალუტაში, რომელიც უფრო იაფია და შემდეგ გადავცვალოთ ჩვენთვის სასურველ ვალუტაზე. ეს

უფრო იაფი ჯდება, ვიდრე ჩვენთვის სასურველ ვალუტაში ფულის სესხება.

თემა 11. კომერციული ბანკის სავალუტო ოპერაციები

✧ თემის სტრუქტურა:

- 11.1. სავალუტო ოპერაციების არსი და კლასიფიკაცია, სავალუტო ბაზარი და მისი სტრუქტურა;
- 11.2. კომერციული ბანკების სავალუტო ოპერაციების სახეობები;
- 11.3. სავალუტო ინტერვენციები და ეროვნული ვალუტის ოფიციალური გაცვლითი კურსის განსაზღვრის წესი.

თემის მიზანი:

- 1. ოპერაციების არსი და კლასიფიკაცია, სავალუტო ბაზარი და მისი სტრუქტურა;
- 2. შეისწავლოთ კომერციული ბანკების სავალუტო ოპერაციების სახეობები; სავალუტო ინტერვენციები და ეროვნული ვალუტის ოფიციალური გაცვლითი კურსის განსაზღვრის წესი.

✍ თემის შესწავლის შემდეგ თქვენ შეძლებთ:

- 1. ჩამოაყალიბოთ: სავალუტო ოპერაციების არსი, სავალუტო ბაზარი და მისი სტრუქტურა;
- 2. განსაზღვროთ სავალუტო ოპერაციების კლასიფიკაცია;
- 3. შეისწავლოთ კომერციული ბანკების სავალუტო ოპერაციები და ვალუტის ოფიციალური გაცვლითი კურსის განსაზღვრის წესი.

თემის ძირითადი კონცეფციური და საკვანძო საკითხები :

სავალუტო ოპერაციები; უცხოური ვალუტით ოპერაციების წარმოების ლიცენზია; საბანკო დაწესებულებებში საკონვერსიო ოპერაციები; სავალუტო კურსი; პირდაპირი და ირიბი კოტირება; სავალუტო ბაზარი; სავალუტო ბირჟა; სავალუტო

აუქციონი; ბლუმბერგის სავაჭრო სისტემა; ოფიციალური გაცვლითი კურსი; FOREX-ის ბაზარი; სავალუტო ფორვარდი, ფიუჩერსი, ოფციონი.

11.1. სავალუტო ოპერაციების არსი და კლასიფიკაცია, სავალუტო ბაზარი და მისი სტრუქტურა

ვალუტა, უფრო სწორად, უცხოური ვალუტა, ჩვენი თანამედროვე ცხოვრების ჩვეულებრივი ყოფითი მოვლენა გახდა. გარდა საბანკო-საფინანსო და ექსპორტ-იმპორტით დაკავებული ბიზნესექტორებისა, უცხოურ ვალუტასთან რიგით მოქალაქეებსაც მჭიდრო კავშირი აქვთ. ამის კარგი მაგალითია ინფორმაცია საქართველოში სწრაფი ფულადი გზავნილების სისტემებით განხორციელებული ტრანზაქციების შესახებ. 2012 წლის განმავლობაში საქართველოში მხოლოდ კომერციული ბანკებისა და მიკროსაფინანსო ორგანიზაციების მიერ განადღებულ იქნა უცხოეთიდან გადმორიცხული 1,3 მლრდ აშშ დოლარის ეკვივალენტი უცხოური ვალუტა, ეს კი ქვეყნის მშპ-ის დაახლოებით 8,2%-ს შეადგენს. იმავე პერიოდში საქართველოდან უცხოეთში გადარიცხულმა თანხებმა 108 მლნ აშშ დოლარს გადააჭარბა.

კიდევ ერთი მაჩვენებელი, რომელიც მიუთითებს უცხოური ვალუტის დიდ მნიშვნელობაზე ქართულ ეკონომიკაში, არის კომერციულ ბანკებში განთავსებული დეპოზიტების დოლარიზაციის კოეფიციენტი, რომელიც საქართველოში ტრადიციულად მაღალია და მისმა დონემ 2013 წლის ბოლოსათვის 64%-ს აღწევდა. იმავე პერიოდისათვის უცხოურ ვალუტაში გაცემული კრედიტების წილი მთლიან საკრედიტო პორტფელში 63%-ზე მეტი იყო. ამასთან, ნიშანდობლივია, რომ ზემოაღნიშნულ მონაცემებში მოხსენიებულ უცხოურ ვალუტაში მოზიდულ დეპოზიტებში ძირითადი წილი დაახლოებით 80% აშშ დოლარზე მოდის, 17% - ევროზე, ხოლო 3% - სხვა ვალუტებზე.

უცხოური ვალუტა, ზოგადად, ესაა უცხოური ქვეყნის ფულადი ერთეული, სადაც იგი კანონიერი გადახდის საშუალებას წარმოადგენს. აღნიშნული ნიშნავს, რომ ნებისმიერი ქვეყნის ფულად ერთეულს შეიძლება ვუწოდოთ უცხოური ვალუტა, როგორც კი ხდება მისი გამოყენება საერთაშორისო ეკონომიკურ ურთიერთობებში. აქედან გამომდინარე, სავალუტო ოპერაცია, ფართო გაგებით - ესაა ფულად-საკრედიტო ურთიერთობათა ერთობლიობა, რომელიც ყალიბდება სამეურნეო საქმიანობის ინტერნაციონალიზაციის შედეგად და მასში მონაწილეობს სხვა ქვეყნის ვალუტა, ხოლო ვიწრო გაგებით ესაა გარიგება, რომელიც დაკავშირებულია უცხოური ვალუტის ყიდვა-გაყიდვასთან.

თუკი შევხედავთ კომერციული ბანკების სავალუტო ოპერაციას ფართო გაგებით, მათ შეიძლება მივაკუთვნოთ:

- სპეციალური ნებართვების მიღება სავალუტო ოპერაციების წარმოებისათვის;
- საკორესპონდენტო ურთიერთობების დამყარება უცხოური ვალუტით ოპერაციების საწარმოებლად;
- კლიენტების სავალუტო ანგარიშების გახსნა და მომსახურება;
- სავალუტო სახსრების მოზიდვა;
- საქონლისა და მომსახურების ექსპორტ-იმპორტთან დაკავშირებული საერთაშორისო ანგარიშსწორება;
- არასავაჭრო სავალუტო ოპერაციების წარმოება;
- კრედიტების გაცემა უცხოურ ვალუტაში.

დავახასიათოთ თითოეული მათგანი:

1) სპეციალური ნებართვების მიღება სავალუტო ოპერაციების წარმოებისათვის გულისხმობს უფლებამოსილი ორგანოს მიერ (ცენტრალური ბანკი, ზოგიერთ ქვეყანაში - ფინანსთა სამინისტრო) იურიდიული თუ ფიზიკური პირებისათვის უცხოურ ვალუტაში ოპერაციების წარმოების უფლების მინიჭებას. საქართველოში საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ დამოუკიდებელი საბანკო სისტემის მშენებლობის პირველ წლებში, 1992 წლიდან სავალუტო ოპერაციების წარმოებაზე კომერციულ ბანკებისათვის ეროვნული ბანკისგან სავალუტო ოპერაციების სპეციალური ლიცენზიის მიღება იყო საჭირო. იმ დროისათვის განისაზღვრა სავალუტო ოპერაციების წარმოების ლიცენზიის სამი სახეობა:

- შიდა ლიცენზია კომერციულ ბანკს უცხოური ვალუტით ოპერაციების უფლებას აძლევდა საქართველოს რესპუბლიკის, აგრეთვე სამანეთო ზონაში შემავალი რესპუბლიკების ტერიტორიაზე. შიდა ლიცენზია გაიცემოდა იმ კომერციულ ბანკებზე, რომლებიც ფუნქციონირებდნენ არანაკლებ ერთი წლის განმავლობაში. შიდა ლიცენზიის მქონე კომერციულ ბანკებს შეეძლოთ შემდეგი ოპერაციების განხორციელება:

- იურიდიული და ფიზიკური პირების სავალუტო ანგარიშების გახსნა და მომსახურება;
- არასავაჭრო ოპერაციები;
- სავაჭრო, ანუ ექსპორტ-იმპორტთან დაკავშირებული ოპერაციები;
- უცხოური ვალუტის ყიდვა-გაყიდვის ოპერაციები შიდა ბაზარზე;
- საკრედიტო ოპერაციები, რომლებიც დაკავშირებულია შიდა სავალუტო რესურსების მოზიდვასა და განთავსებასთან.

- გენერალური ლიცენზია უფლებას აძლევდა კომერციულ ბანკს, ეწარმოებინა ოპერაციები უცხოური ვალუტით, როგორც საქართველოსა და სამანეთო ზონაში შემავალი რესპუბლიკების ტერიტორიაზე, ასევე მათ საზღვრებს გარეთ. გენერალური ლიცენზიის მიღებისათვის კომერციულ ბანკს უნდა ჰქონოდა შიდა ლიცენზიით მუშაობის არანაკლებ ერთი წლის პრაქტიკა. გენერალური ლიცენზიის მქონე ბანკებს დამატებით შეეძლოთ შემდეგი სავალუტო ოპერაციების წარმოება:

- უცხოეთის ქვეყნების ბანკებთან საკორესპონდენტო ურთიერთობები;
 - საკრედიტო ოპერაციები საერთაშორისო ფულად ბაზრებზე;
 - დეპოზიტური და კონვერსიული ოპერაციები საერთაშორისო ფულად ბაზარზე.
- ერთჯერადი ლიცენზია, რომელიც კომერციულ ბანკს აძლევდა კონკრეტული, ერთჯერადი საბანკო ოპერაციის განხორციელების უფლებას, კერძოდ:
- უცხოელი აქციონერის მიერ კომერციული ბანკის საწესდებო ფონდში
 - საპაიო შენატანის (აქციების ღირებულების) ანაზღაურება უცხოურ ვალუტაში;
 - უცხოური ვალუტის ყიდვა კომერციული ბანკის მიერ საბანკო ტექნიკისა და ტელეკომუნიკაციურ საშუალებათა შეძენის ან სარეზერვო საჭიროებისათვის;
 - სხვა ოპერაციები.

შიდა და გენერალური ლიცენზიის მქონე კომერციულ ბანკებს ეროვნული ბანკის მიერ ენიჭებოდათ ე. წ. „რწმუნებული ბანკის“ სტატუსი, რომლის ძალითაც ეკისრებოდათ უცხოურ ვალუტაში თავიანთი კლიენტების ოპერაციებზე სავალუტო კონტროლის აგენტის ფუნქცია.

დღეისათვის საქართველოში მოქმედ ბანკებს არ სჭირდებათ სავალუტო ოპერაციების წარმოებისათვის სპეციალური ნებართვა. ეროვნული ბანკის მიერ გაცემული ერთიანი უნივერსალური ლიცენზია საბანკო ოპერაციების წარმოების შესახებ ავტომატურად გულისხმობს სავალუტო ოპერაციების წარმოების უფლებასაც, ვინაიდან „ეროვნული ბანკის მიერ გაცემული ლიცენზიის თანახმად, კომერციულ ბანკებს უფლება ეძლევათ აწარმოონ საბანკო ოპერაციები როგორც საქართველოს ტერიტორიაზე, ასევე მის ფარგლებს გარეთ“. ქართული საბანკო კანონმდებლობის მიხედვით, ფინანსური შუამავლის ფუნქცია სავალუტო ბაზარზე კომერციულ ბანკებს, მიკროსაფინანსო ორგანიზაციებსა და ვალუტის გადამცვლელ პუნქტებს აქვთ. ამასთან, ეროვნული ბანკი არასაბანკო ვალუტის გადამცვლელ პუნქტებზე მხოლოდ საკონვერსიო ოპერაციების ლიცენზიას გასცემს. გარდა ამისა, საქართველოს ეროვნული ბანკი ფლობს, ინახავს და მართავს საქართველოს საერთაშორისო რეზერვებს, რითაც უზრუნველყოფს ეროვნული ვალუტის სიმტკიცეს. ამასთან, ეროვნული ბანკი ახორციელებს სავალუტო კონტროლს საქართველოში და იგი პასუხისმგებელია კანონმდებლობის აღსრულებაზე ამ სფეროში.

ზოგიერთ პოსტსაბჭოთა ქვეყანაში ცენტრალური ბანკის მიერ დღესაც გაიცემა სხვადასხვა ლიცენზია, რომლებიც არეგულირებენ უფლებებს სავალუტო ოპერაციების წარმოებისას. მაგალითად, რუსეთის ფედერაციაში ცენტრო ბანკის მიერ კომერციულ ბანკებზე გაიცემა სამი ტიპის ლიცენზია: შიდა, გაფართოებული და გენერალური. რუსეთის ცენტრობანკის მიერ გაცემული შიდა ლიცენზია გულისხმობს კომერციული ბანკის უფლებას რუსეთის ფედერაციის ტერიტორიაზე შეზღუდული სავალუტო ოპერაციების წარმოების შესახებ, როგორებიცაა: უნაღდო ანგარიშსწორება უცხოურ ვალუტაში იურიდიული და ფიზიკური პირებისათვის, უცხოური მოქალაქეების რუბლის ანგარიშების წარმოება, ფიზიკური პირების სავალუტო მომსახურება (მათ შორის, ნაღდი ვალუტის ყიდვა-გაყიდვა). შიდა ლიცენზიის მქონე ბანკები ნებადართულ უნაღდო სავალუტო ოპერაციებს აწარმოებენ მხოლოდ გენერალური ლიცენზიის მქონე

კომერციული ბანკების საკორესპონდენტო ანგარიშების მეშვეობით. ამასთან, ამ ბანკებს ეკრძალებათ სავალუტო ანაზრების მოზიდვა. გაფართოებული ლიცენზიის შემთხვევაში, შიდა ლიცენზიით ნებადართული ოპერაციების გარდა, კომერციულ ბანკებს უფლება ეძლევათ მიიღონ ანაზრები და ასევე გასცენ კრედიტები უცხოურ ვალუტაში. გარდა ამისა, ასეთ ბანკებს უფლება ეძლევათ, გახსნან პირდაპირი საკორესპონდენტო ანგარიშები მხოლოდ წინასწარ განსაზღვრულ უცხოურ ბანკებში და მათი მეშვეობით განახორციელონ ანგარიშსწორება. რაც შეეხება რუსეთის ცენტრობანკის მიერ გაცემულ სავალუტო ოპერაციების წარმოების გენერალურ ლიცენზიას, იგი კომერციულ ბანკებს უფლებას აძლევს დამოუკიდებლად აწარმოონ ყველა კანონიერი სავალუტო ოპერაცია როგორც ქვეყნის შიდა, ისე საერთაშორისო ბაზრებზე.

2) საკორესპონდენტო ურთიერთობების დამყარება უცხოური ვალუტით ოპერაციების საწარმოებლად აუცილებელია, რომ კომერციულმა ბანკმა შეძლოს როგორც საკუთარი, ისე კლიენტების მოთხოვნების დაკმაყოფილება, რათა განახორციელოს საერთაშორისო ოპერაციები. ბუნებრივია, გადაწყვეტილება საკორესპონდენტო ურთიერთობების დამყარების შესახებ მიღებული უნდა იყოს მოთხოვნილებებიდან გამომდინარე, ანუ კომერციული ბანკი დამოუკიდებლად აკეთებს არჩევანს საკორესპონდენტო ურთიერთობების დასამყარებლად. განვლილი მასალიდან გვახსოვს, საერთაშორისო ანგარიშსწორებათა განსახორციელებლად კომერციულ ბანკებს შორის იხსნება ნოსტრო და ლორო ანგარიშები, როგორც ქვეყნის შიგნით, ის მის გარეთ.

3) კლიენტების სავალუტო ანგარიშების გახსნა და მომსახურება კომერციული ბანკების ყოველდღიური ტრადიციული საქმიანობის ატრიბუტია. გამომდინარე იქიდან, რომ ლარი არის გადახდის ერთადერთი კანონიერი საშუალება საქართველოს ტერიტორიაზე (გარდა თავისუფალი ინდუსტრიული ზონებისა და თავისუფალი ვაჭრობის პუნქტებისა), საქართველოს ეროვნული ბანკი განსაზღვრავს ქართული ბანკების მიერ რეზიდენტი და არარეზიდენტი ფიზიკური და იურიდიული პირებისათვის უცხოურ ვალუტაში საბანკო ანგარიშის გახსნის, სახეობების, დანიშნულების და ასევე უცხოურ ვალუტაში საბანკო ოპერაციების წარმოების წესს. კომერციული ბანკების მიერ მათ მომსახურებაში მყოფი კლიენტებისათვის ხდება ორი ტიპის სავალუტო ანგარიშის გახსნა:

- ერთვალუტიანი საბანკო ანგარიში - ანგარიში, რომელზეც აღრიცხულია ფულადი სახსრები ერთ კონკრეტულ ვალუტაში;
- მულტისავალუტო საბანკო ანგარიში - ანგარიში, რომელზეც აღრიცხულია ფულადი სახსრები რამდენიმე ვალუტაში ცალ-ცალკე და რომელიც რაოდენობრივად წარმოადგენს ერთ ანგარიშს.

ქართული კანონმდებლობით - პირს, რომელიც კომერციულ ბანკში ხსნის ნებისმიერ ანგარიშს უცხოურ ვალუტაში, ბანკი ვალდებულია გაუხსნას მიმდინარე ანგარიში ლარში, თუკი, რა თქმა უნდა, მას არ აქვს ასეთი ანგარიში იმავე ბანკში.

4) სავალუტო სახსრების მოზიდვა არის კომერციული ბანკების რესურსების ფორმირების აუცილებელი ელემენტი და მისი მასშტაბები დამოკიდებულია იმ მოთხოვნის მოცულობაზე, რომელიც აქვს ბანკს მათი განთავსების მიმართულებით. ბუნებრივია, კომერციული ბანკისათვის არარენტა- ბელურია მოიზიდოს სავალუტო

სახსრები და ვერ შეძლოს მათი განთავსება, ანუ ეს იმას ნიშნავს, რომ საბანკო სექტორის მიერ სავალუტო სახსრების მოზიდვის მოცულობასა და ფასს განსაზღვრავს მოთხოვნა-მიწოდება სავალუტო რესურსებზე. კომერციული ბანკების მიერ კლიენტებისგან მოზიდული სავალუტო სახსრები აღირიცხება სხვადასხვა ანგარიშზე. ქართულ პრაქტიკაში გვაქვს შემდეგი ვარიანტები:

- ვადიანი დეპოზიტი (ანაბარი) - სადეპოზიტო (საანაბრო) ანგარიშზე წინასწარ განსაზღვრული ვადით განთავსებული ფულადი სახსრები, რომლებსაც ბანკი არიცხავს პროცენტს და რომელთა გატანა შესაძლებელია ხელშეკრულებით გათვალისწინებულ ვადაში;
- მოთხოვნამდე დეპოზიტი (ანაბარი) - სადეპოზიტო (საანაბრო) ანგარიშზე განთავსებული ფულადი სახსრები, რომლებსაც ბანკი არიცხავს პროცენტს და რომელზეც თანხის შეტანა, ჩარიცხვა, გადარიცხვა და გატანა შესაძლებელია მოთხოვნისთანავე;
- მიმდინარე ანგარიში - საბანკო ანგარიში, რომლებზეც აღირიცხება პირის ფულადი სახსრები და რომელსაც განკარგავს კლიენტი გადახდების განსახორციელებლად ან სხვა მიზნით. აღნიშნული ტიპის ანგარიში მოიცავს საბარათე ანგარიშებსაც.

5) საქონლისა და მომსახურების ექსპორტ-იმპორტთან დაკავშირებული საერთაშორისო ანგარიშსწორება განპირობებულია კომერციული ბანკის კლიენტების ბიზნესსაქმიანობით. აღნიშნული მომსახურება ხორციელდება კომერციული ბანკების მიერ სხვადასხვა ანგარიშსწორების ფორმით, კერძოდ, როგორც ჩვეულებრივი ფულადი გადარიცხვებით, ისე დოკუმენტური ოპერაციებით - დოკუმენტური ინკასოთი და დოკუმენტური აკრედიტივით.

6) არასავაჭრო სავალუტო ოპერაციების წარმოება კომერციულმა ბანკმა შეიძლება განახორციელოს როგორც კლიენტების მოთხოვნით, ისე საკუთარი საჭიროებისათვის, ასევე სპეკულაციური ოპერაციებისათვის მოგების მიღების მიზნით. კომერციული ბანკების არასავაჭრო სავალუტო ოპერაციებში შედის:

- ნაღდი და უნაღდო უცხოური ვალუტის ყიდვა და გაყიდვა;
- უცხოური ბანკების სამგზავრო ჩეკების განაღდება;
- უცხოურ ვალუტაში საგადამხდელო დოკუმენტების ყიდვა და გაყიდვა;
- პლასტიკური ბარათების ემისია და მომსახურება.

აღნიშნული ოპერაციები რაოდენობითა და მოცულობით უფრო ფართოა, ვიდრე ექსპორტ-იმპორტთან დაკავშირებული ანგარიშსწორების სახეობები. ესაა ე.წ. „მასობრივი“ და ყოველდღიური ოპერაციები, რომლებიც დღევანდელი ქართული ბანკების ფართოდ გავრცელებულ პრაქტიკას წარმოადგენენ.

საქართველოში უცხოური ვალუტის საკონვერსიო ოპერაციები (კონვერტაცია) ხორციელდება როგორც ვალუტის გადამცვლელი პუნქტების საშუალებით, ასევე ბანკებსა და მიკროსაფინანსო დაწესებულებებში. კონკრეტული ვალუტის ყიდვა-გაყიდვის კურსის დადგენა ხდება მასზე მოთხოვნა-მიწოდებისა და ქვეყნის სავალუტო ბაზარზე ჩამოყალიბებული კურსის გათვალისწინებით. როგორც წესი, შიდა ბაზარზე ლარის კურსი ყალიბდება აშშ დოლარის მიმართ, ხოლო სხვა ვალუტებისათვის გამოიყენება მსოფლიო ბაზარზე არსებული მიმდინარე კროს-კურსები. ეროვნული ბანკი

არ აკონტროლებს ვალუტის გადამ- ცვლელი პუნქტების მიერ დადგენილ სავალუტო კურსებს.

7) კრედიტების გაცემა უცხოურ ვალუტაში ასევე განპირობებულია ბაზრის მოთხოვნებით, კლიენტურის საჭიროებიდან გამომდინარე. ქართული ბანკებისათვის უცხოურ ვალუტაში კრედიტების გაცემა მათი მთავარი საქმიანობაა, ქართული საბანკო სისტემის საკრედიტო პორტფელის ორი მესამედი სწორედ უცხოურ ვალუტაშია ნომინირებული. შესაბამისად, ამ ოპერაციებიდან მიღებული შემოსავლები, სხვა სავალუტო ოპერაციებიდან მიღებულ შემოსავლებთან ერთად, შეადგენს კომერციული ბანკების მოგების ძირითად მაფორმირებელ ნაწილს.

საქართველოს ეროვნული ვალუტა ლარი, რომელმაც 1995 წლიდან შეცვალა დროებითი ფულადი ერთეული კუპონი, მიბმული იყო აშშ დოლარის კურსზე და ეს კავშირი გრძელდებოდა 1997 წლამდე. ამის მიზეზი გახლდათ ქვეყანაში მოქმედი ფიქსირებული გაცვლითი კურსის რეჟიმი. გაცვლითი კურსის მსგავსი პოლიტიკის პირობებში ქვეყნის ვალუტა მიბმულია რომელიმე ქვეყნის ვალუტასთან ან ვალუტების კალათასთან. ლარის შემოდების დროს ფიქსირებული კურსის რეჟიმი აუცილებელი იყო, ვინაიდან ქვეყანაში არსებული მაღალი ინფლაციის პირობებში შესუსტებული იყო ეროვნული ვალუტისადმი ნდობა და გაცვლითი კურსის მიბმა უზრუნველყოფდა კურსის სტაბილურობის შენარჩუნებას (აშშ დოლარის გაცვლითი კურსის შესაბამისად) და ნდობის აღდგენას.

1997 წლიდან, როცა ლარმა მოიპოვა ქართულ ბაზარზე საკმარისი ნდობა, საქართველოში ამოქმედდა მართვადი მცურავი გაცვლითი კურსის რეჟიმი, რომლის პირობებში გაცვლითი კურსის განსაზღვრა ხდება საბაზრო ძალების გავლენით, ანუ მოთხოვნა-მიწოდების ურთიერთქმედებით.

სავალუტო კურსი არის ერთი ქვეყნის ფულადი ერთეული ფასი, გამოსახული სხვა ქვეყნის ფულად ერთეულში. სიმარტივისათვის სავალუტო კურსების აღსანიშნავად გამოიყენება სამასოიანი აბრევიატურები, რომლებიც აღნიშნავენ ვალუტისა და ვალუტის ემიტენტი ქვეყნის სახელებს. მაგალითად, GEL ნიშნავს Georgian Lari, USD - United States Dollar და ა. შ.

სავალუტო კურსი განისაზღვრება სავალუტო ბაზარზე ვალუტაზე მოთხოვნა-მიწოდების ურთიერთქმედებით. ასეთ საკურსო რეჟიმს მცურავი კურსი ეწოდება. სხვა ბაზრებისაგან განსხვავებით, სავალუტო ბაზარი მაქსიმალურად მიახლოებულია თავისუფალი კონკურენციის პირობებთან, რაც უფრო მიმზიდველს ხდის მას სპეკულაციური ვაჭრობის განსახორციელებლად. სხვადასხვა ქვეყანაში განსხვავებული საკურსო რეჟიმი არსებობს. ზოგი ქვეყნის ცენტრალური მარეგულირებელი ორგანო (მაგალითად, ჩინეთის ცენტრალური ბანკი) მიმართავს ფიქსირებული და მართვადი საკურსო რეჟიმების პრაქტიკას. დღეისათვის საქართველოში მოქმედებს მცურავი გაცვლითი კურსის რეჟიმი, რომლის პირობებში გაცვლითი კურსი ხასიათდება მერყეობით მოკლევადიან პერიოდში, მაგრამ იმავდროულად, მოქნილობის გამო, იგი თამაშობს შოკების შემწვავ ფუნქციასაც და, შესაბამისად, სტაბილურია გრძელვადიან პერიოდში.

ჯერ კიდევ მაშინ, როცა ფულის ფუნქციას ასრულებდა ძვირფასი ლითონები (ოქრო და ვერცხლი), მათ წარმოშობას, ანუ რომელი ქვეყნის მიერ იყო გამოშვებული,

არანაირი მნიშვნელობა არ ჰქონდა. მთავარი იყო მისი წონა და სინჯი (ხარისხი), ვინაიდან ოქროს ეროვნება არ აქვს. ქაღალდის ფულის შემოდებამ ყველაფერი თავდაყირა დააყენა და საჭირო გახდა სხვადასხვა ქვეყნის ქაღალდის ფულს შორის შესაბამისობის დადგენა. ერთი ვალუტის შესაბამისობა მეორე ვალუტასთან, ანუ მისი ფასის, კურსის დადგენა არის ვალუტების კოტირება. განასხვავებენ ორი ტიპის კოტირებას:

- პირდაპირი კოტირება - ესაა ეროვნული ვალუტით გამოხატული უცხოური ვალუტის ფასი, მაგალითად, USD/GEL - 1.66, ანუ 1 აშშ დოლარი = 1,66 ლარს. ეს კოტირების ყველაზე გასაგები მეთოდია, ვინაიდან ნებისმიერი ქვეყნის ვალუტის კურსის (ფასის) დადგენა უფრო ადვილია საკუთარ, კარგად ნაცნობ და „მშობლიურ“ ეროვნულ ვალუტასთან შედარებით. ჩვენს მაგალითში აშშ დოლარი იწოდება საბაზო ვალუტად, ხოლო ქართული ლარი - კოტირების ვალუტად. იგივე პრინციპი მოქმედებს ნებისმიერი ვალუტების შემთხვევაში;

- ირიბი კოტირების დროს ხდება პირდაპირი კოტირების სავალუტო წყვილების ადგილების გაცვლა, მაგალითად, GEL/USD - 0.60, ანუ 1 ლარი = 0,60 აშშ დოლარს.

აშშ დოლარის დომინირებული მდგომარეობა განაპირობებს იმას, რომ ნებისმიერი ვალუტის კურსის გასაგებად საბაზოდ აიღება სწორედ აშშ დოლარი. თუმცა, გამონაკლისია ევრო და ფუნტი სტერლინგი, რომლებთან მიმართებაშიც აშშ დოლარი კოტირების ვალუტად გვევლინება.

რაც შეეხება კომერციული ბანკების მიერ განხორციელებული სავალუტო ოპერაციების კლასიფიკაციას, იგი შეიძლება მოვახდინოთ სხვადასხვა ნიშნით. გამოვეყოთ მათ შორის ძირითადები:

- სავალუტო ოპერაციების სუბიექტების მიხედვით;
- სავალუტო ბაზრის შუამავლების მიხედვით;
- ფორმების მიხედვით;
- შესრულების ვადების მიხედვით;
- დანიშნულების მიხედვით;
- ოპერაციის ხასიათის მიხედვით;
- მასშტაბის მიხედვით;
- ანგარიშსწორების ინსტრუმენტების მიხედვით;
- გარიგების სახეობების მიხედვით.

მოკლედ დავახასიათოთ თითოეული მათგანი:

1) სავალუტო ოპერაციების სუბიექტების მიხედვით გვაქვს ორი ტიპის ოპერაცია, რომელთაც ახორციელებენ:

- რეზიდენტი და არარეზიდენტი ფიზიკური პირები;
- რეზიდენტი და არარეზიდენტი იურიდიული პირები.

2) სავალუტო ბაზრის შუამავლების მიხედვით გვაქვს ოთხი ტიპის სავალუტო ოპერაცია, რომელთაც ახორციელებენ:

- საქართველოს ეროვნული ბანკი;

- კომერციული ბანკები;
- ვალუტის გადამცვლელი პუნქტები;
- სხვა საფინანსო ინსტიტუტები.

საქართველოს ეროვნული ბანკი არის ქვეყანაში სავალუტო პოლიტიკის განმახორციელებელი და სავალუტო რეგულირების მთავარი ორგანო. ეროვნული ბანკი მართავს ქვეყნის სავალუტო რეზერვებს, განსაზღვრავს ქვეყანაში უცხოური ვალუტის მიმოქცევის წესებსა და რეგულაციებს და თვითონაც ახორციელებს სავალუტო ოპერაციებს, როგორც საკუთარი საჭიროებისათვის და როგორც მთავრობის ბანკირი.

3) ფორმების მიხედვით გვაქვს ორი ტიპის სავალუტო ოპერაცია:

- ნაღდი ფორმა;
- უნაღდო ფორმა.

ნაღდი სავალუტო ოპერაციები, როგორც წესი, დამახასიათებელია ფიზიკური პირების, ხოლო უნაღდო - იურიდიული პირების მომსახურებისათვის. თუმცა, ფიზიკური პირები აქტიურად იყენებენ უნაღდო ფორმასაც სავალუტო ოპერაციების წარმოებისას.

4) შესრულების ვადების მიხედვით გვაქვს შემდეგი სავალუტო ოპერაციები:

- მიმდინარე საკასო სავალუტო ოპერაციები;
- ვადიანი სავალუტო ოპერაციები.

პირველი მათგანი ხორციელდება აწმყოში, მათი მოთხოვნისთანავე, ხოლო მეორე ტიპის სავალუტო ოპერაციები - გარკვეული დროისა და პირობების შემდეგ.

5) დანიშნულების მიხედვით შეიძლება გვქონდეს კომერციული ბანკის მიერ განხორციელებული ორი ტიპის სავალუტო ოპერაცია:

- კლიენტებისათვის განკუთვნილი;
- საკუთარი საჭიროებისათვის.

თავის მხრივ, კლიენტების საჭიროებისათვის განხორციელებული სავალუტო ოპერაცია შეიძლება იყოს როგორც სასაქონლო (დაკავშირებული ექსპორტ-იმპორტთან), ისე არასავაჭრო.

6) ოპერაციის ხასიათის მიხედვით გვაქვს:

- პასიური სავალუტო ოპერაციები;
- აქტიური სავალუტო ოპერაციები;
- საშუამავლო სავალუტო ოპერაციები.

პასიურ სავალუტო ოპერაციებს მიეკუთვნება მიმდინარე სავალუტო ანგარიშების გახსნა და მომსახურება, ვადიანი სადეპოზიტო ანგარიშების გახსნა და რესურსების მოზიდვა, სავალუტო სახსრების მოზიდვა სხვა წყაროებიდან. აქტიურ სავალუტო ოპერაციებში შედის კრედიტების გაცემა კლიენტებსა და ბანკებზე, რაც შეეხება საშუამავლო სავალუტო ოპერაციებს, მაგალითად, უცხოური ვალუტის ყიდვა-გაყიდვასთან დაკავშირებული ოპერაციები, ისინი შეიძლება იყოს თანმდევი პროცესი

როგორც აქტიური, ისე პასიური ოპერაციებისა.

7) მასშტაბის მიხედვით გვაქვს ორი ტიპის ოპერაცია:

- მსხვილი სავალუტო ოპერაციები;
- მცირე სავალუტო ოპერაციები.

უმეტესწილად მსხვილი მოცულობით სავალუტო ოპერაციები დამახასიათებელია იურიდიული პირების მომსახურებასთან უნაღდო ფორმით. მცირე მოცულობით ოპერაციები კი, როგორც წესი, მოდის ფიზიკური პირების მომსახურებაზე ნაღდი ფორმით.

8) ანგარიშსწორების ინსტრუმენტების მიხედვით გვაქვს ორი ტიპის სავალუტო ოპერაცია:

- დოკუმენტური ოპერაციები;
- საბანკო გადარიცხვები.

დოკუმენტურ ოპერაციებში შედის დოკუმენტური აკრედიტივი, დოკუმენტური ინკასო და გარანტიები.

9) გარიგების სახეობების მიხედვით გვაქვს:

- სპოტ ოპერაციები;
- ვადიანი სავალუტო გარიგებები;
- სვოპ ოპერაციები.

სავალუტო ბაზარი არის ორგანიზაციული და ეკონომიკური ურთიერთობების ერთობლიობა, რომლებიც წარმოიშობა ისეთი ოპერაციებისას, როგორებიცაა: უცხოური ვალუტის, უცხოურ ვალუტაში ნომინირებული ფასიანი ქაღალდებისა და სხვა საგადამხდელო დოკუმენტების ყიდვა-გაყიდვა და უცხოური ინვესტიციების მოძრაობა. სავალუტო ბაზარზე ხდება სავალუტო ღირებულებათა ინვესტირების, გამყიდველებისა და მყიდველების ინტერესთა შეთანხმება. თანამედროვე სავალუტო ბაზრები წარმოდგენილია მაღალ-ტექნოლოგიური საკომუნიკაციო სისტემების გარეშე.

სავალუტო ბაზარი ასრულებს შემდეგ ძირითად ფუნქციებს:

- ქვეყნის ფულად-საკრედიტო და სავალუტო პოლიტიკის განხორციელება;
- სავალუტო კურსის განსაზღვრა მოთხოვნა-მიწოდების საფუძველზე;
- საერთაშორისო ბაზარზე საქონლის, მომსახურებისა და კაპიტალის მოძრაობის მომსახურება;
- სავალუტო და საკრედიტო რისკებისაგან დაზღვევა;
- მოგების მიღება.

სავალუტო ოპერაციების მოცულობიდან, ხასიათიდან და ვალუტების რაოდენობიდან გამომდინარე განასხვავებენ ლოკალურ (ნაციონალურ), რეგიონალურ და მსოფლიო (გლობალურ) სავალუტო ბაზრებს.

ლოკალურ, ანუ ნაციონალურ, სავალუტო ბაზრებზე ხდება სავალუტო

გარიგებების განხორციელება შეზღუდული მოცულობით და შეზღუდული ვალუტების ჩამონათვალთ და აკმაყოფილებს ერთი კონკრეტული ქვეყნის მოთხოვნილებას. ლოკალური სავალუტო ბაზარი წარმოადგენს ქვეყნის ფი- ნანსური ბაზრის შემადგენელ ნაწილს, რომელიც აქტიურად ურთიერთობს სხვა ბაზრებთან.

რეგიონალურ სავალუტო ბაზრებზე ხდება კონვერტირებადი ვალუტების გარკვეული სპექტრის გარიგებები და ძირითადად აკმაყოფილებს რამდენიმე ქვეყნის მოთხოვნას.

საერთაშორისო ბაზარი შედგება მრავალი ეროვნული (ლოკალური) და რეგიონალური ბაზრისაგან, რომლებიც თანამედროვე ტექნოლოგიური მიღწევების ხელშეწყობით ერთიან გლობალურ სავალუტო ბაზრად ჩამოყალიბდა.

ზოგადად, თანამედროვე სავალუტო ბაზარი წარმოადგენს რთულ და მეტად დინამიკურ ფინანსურ სისტემას, რომელშიც ჩართულია მთელი მსოფლიო ეკონომიკა. მსოფლიო სავალუტო ბაზარი მუდმივად ვითარდება, რთულდება, იხვეწება და ესადაგება მსოფლიოში მიმდინარე ახალ ტენდენციებს, ახალ გარემოებებსა და ციკლებს. რეალურად, თანამედროვე მსოფლიო სავალუტო ბაზარმა განვლო გზა ლოკალური სავაჭრო ცენტრებიდან ერთიან საერთაშორისო სავალუტო ბაზრამდე. ეს პროცესი შეუძლებელი იქნებოდა თანამედროვე ტექნოლოგიებისა და ინტერნეტის გარეშე. საერთაშორისო სავალუტო ბაზრის განვითარებასთან ერთად სრულყოფილი ხდება სავალუტო ოპერაციები, ჩნდება ახალი სახეობები, იხვეწება მათი განხორციელების ტექნიკა. სავალუტო ბაზარი არსებობს და ვითარდება ისეთ ბაზრებთან მჭიდრო კავშირით, როგორებიცაა: სასესხო კაპიტალის, ფასიანი ქაღალდებისა და სასაქონლო ბაზრები, თუმცა, მათგან განსხვავებით, სავალუტო ბაზარი რიგი თავისებურებებით ხასიათდება:

- მას არ აქვს მკაფიოდ გამოხატული გეოგრაფიული საზღვარი;
- მის მუშაობაში მონაწილეობა შეუძლია განუსაზღვრელად დიდი ოდენობის მსურველს;
- იგი ფუნქციონირებს უწყვეტ რეჟიმში (24 საათის განმავლობაში);
- იგი ხასიათდება ლიკვიდობის მაღიან მაღალი ხარისხით.

სავალუტო ბაზრის მონაწილეებიდან ზოგიერთი სავალუტო ოპერაციებს ახორციელებს მხოლოდ საკუთარი მიზნებისათვის, ზოგიერთი - მხოლოდ კლიენტების დაკვეთით, ხოლო ზოგიერთისათვის ორივეა დამახასიათებელი.

სავალუტო ბაზრის მონაწილეები არიან:

- ცენტრალური ბანკები;
- კომერციული ბანკები;
- ექსპორტ-იმპორტის ოპერაციებით დაკავებული კომპანიები;
- საერთაშორისო საფინანსო ინსტიტუტები;
- სავალუტო ბროკერები;
- სავალუტო ბირჟები;
- ფიზიკური პირები.

სავალუტო ბაზრის უმნიშვნელოვანეს შემადგენელს წარმოადგენს ბანკთაშორისი

ბაზარი. ინსტიტუციონალური თვალსაზრისით, ბანკთაშორისი სავალუტო ბაზარი იყოფა ორ ძირითად სახეობად: საბირჟო და ბირჟის გარეშე.

სავალუტო ბაზრის საბირჟო სექტორზე სავალუტო ოპერაციები ხორციელდება სავალუტო ბირჟებისა და სავალუტო აუქციონების მეშვეობით. სავალუტო ბირჟა - ესაა სავალუტო ბაზრის ინფრასტრუქტურის ელემენტი, რომლის საქმიანობა დაკავშირებულია უცხოური ვალუტის ვაჭრობის ორგანიზებასთან. ესაა ადგილი, სადაც ხდება კონვერტირებადი ვალუტების ყიდვა-გაყიდვა მოთხოვნა-მიწოდების საფუძველზე ჩამოყალიბებული ფასების შესაბამისობის მიხედვით. სავალუტო ბირჟისათვის დამახასიათებელია კლასიკური საბირჟო ვაჭრობის ყველა ელემენტი. სავალუტო ბირჟა, როგორც ორგანიზაცია, მეტწილად ისწრაფვის არა მაქსიმალური მოგების მიღებისაკენ, არამედ დროებით თავისუფალი სავალუტო რესურსების მობილიზაციისაკენ, გადანაწილებისა და ეროვნული ვალუტის კურსის განსაზღვრისაკენ უცხოურ ვალუტებთან მიმართებაში. ეს პროცესი ემყარება საბაზრო, სამართლიან პრინციპებს. სავალუტო ბირჟის უმთავრესი დანიშნულება მაინც ეროვნული ვალუტის ყოველდღიური ოფიციალური კურსის დადგენაა სხვა უცხოური ვალუტების მიმართ.

საქართველოში პირველი ორგანიზებული სავალუტო ბირჟა 1993 წელს იქმნება „თბილისის ბანკთაშორისი სავალუტო ბირჟის“ სახით, რომლის დამფუძნებლებად მოგვევლინნენ საქართველოს ეროვნული ბანკი და წამყვანი კომერციული ბანკები. 1995 წლის ბოლოს საქართველოში შიდა სავალუტო ბაზრის ინფრასტრუქტურის შემდეგი განვითარების, ვალუტის ყიდვა-გაყიდვის ოპერაციების საბანკო სისტემაში მოქცევისა და ეროვნული ფულადი ერთეულის შიდაკონვერტირებადობის უზრუნველყოფის მიზნით საკანონმდებლო დონეზე მიღებულ იქნა ქმედითი გადაწყვეტილება. ამ გადაწყვეტილების მიხედვით, ყველა ორგანიზაციას უცხოური ვალუტის საბუღალტრო აღრიცხვა უნდა ეწარმოებინა „თბილისის ბანკთაშორისი სავალუტო ბირჟის“ სავაჭრო სესიების შედეგების საფუძველზე, ეროვნული ბანკის მიერ ოფიციალურად გამოცხადებული სავალუტო კურსით. ამგვარად, „თბილისის ბანკთაშორისი სავალუტო ბირჟა“ ორი მთავარი ფუნქციით იქნა აღჭურვილი: ერთი მხრივ, ხდებოდა უნაღდო ვალუტის ყიდვა-გაყიდვის ოპერაციები კომერციულ ბანკებსა და საქართველოს ეროვნულ ბანკს შორის, ხოლო, მეორე მხრივ, ამ გარიგებათა შედეგად დადგენილი კურსი ცხადდებოდა ლარის მიმართ უცხოური ვალუტების ოფიციალურ კურსად მეორე საბანკო დღისათვის.

მსოფლიო ეკონომიკური გლობალიზაციისა და თანამედროვე ტექნოლოგიების განვითარებამ თანდათან შეამცირა ნაციონალური სავალუტო ბირჟების როლი სავალუტო კურსების დადგენისას და წინა პლანზე სადღეღამისო სავალუტო ბაზრები და ინფორმაციის საერთაშორისო გლობალური წყაროები გამოვიდნენ.

დროის მოთხოვნებიდან გამომდინარე, საქართველოს ეროვნული ბანკის მიერ პირველ ეტაპზე (2009 წლის მარტიდან) შემოღებულ იქნა სავალუტო ინტერვენციების ახალი მექანიზმი - სავალუტო აუქციონები. ამის შემდეგ, მასიდიან, „თბილისის ბანკთაშორისი სავალუტო ბირჟის“ გაუქმების შედეგად, სავალუტო აუქციონები ეროვნული ბანკის მხრიდან საბანკო სისტემაში სავალუტო ინტერვენციების ერთადერთ საშუალებად იქცა, ხოლო კომერციულმა ბანკებმა მათი მეშვეობით დაიწყეს უნაღდო

ფორმით უცხოური ვალუტის ყიდვა-გაყიდვის ოპერაციები.

საქართველოს ეროვნული ბანკისათვის სავალუტო აუქციონი წარმოადგენს მონეტარული პოლიტიკის ინსტრუმენტს, რომლის მეშვეობითაც იგი ყიდის ან ყიდულობს უცხოურ ვალუტას ბანკთაშორის სავალუტო ბაზარზე. მისთვის სავალუტო აუქციონის მიზანია საერთაშორისო სავალუტო რეზერვების შევსება, კაპიტალის დროებითი ჭარბი შემოდინების გაცვლით კურსზე ზეგავლენის აღმოფხვრა და სხვ.

გარდა ამისა, ეროვნული ბანკის სავალუტო ინტერვენციის საჭიროება წარმოიშობა მთავრობის უცხოური ვალუტით განხორციელებული ოპერაციების შედეგად. ვინაიდან ეროვნული ბანკი წარმოადგენს მთავრობის ბანკირს, მთავრობის ანგარიშები გახსნილია ეროვნულ ბანკში. აქედან გამომდინარე, მთავრობის უცხოური შემოდინებები და გადინებები პირდაპირ ეროვნულ ბანკში მთავრობის ანგარიშიდან ხორციელდება და არ ხვდება სავალუტო ბაზარზე. ამის გამო, ქვეყნის დაბალანსებული საგადასახდლო ბალანსის მიუხედავად, შესაძლებელია არსებობდეს საგარეო უარყოფითი სალდო კერძო სექტორში და, ამავდროულად, სახელმწიფო დადებითი სალდო. ამ შემთხვევაში ეროვნული ბანკი ამ განსხვავებების დასაბალანსებლად მოახდენს სავალუტო ინტერვენციას გაყიდვის მიმართულებით და პირიქით.

2009 წელს ეროვნული ბანკის ინიციატივით საქართველოში ბანკთაშორის სავალუტო აუქციონების ჩასატარებლად დანერგილ იქნა ცნობილი „ბლუმბერგის სავაჭრო სისტემა“, რომლის ინფრასტრუქტურა აადვილებს ბანკების შიდა კომუნიკაციას და ხელს უწყობს ბანკთაშორის სავალუტო (და ამავდროულად ფულადი ბაზრის) განვითარებას. „ბლუმბერგის სავაჭრო სისტემის“ გამოყენებით ვაჭრობის უფლებით სარგებლობენ საქართველოში ლიცენზირებული კომერციული ბანკები და უცხოური ბანკების ფილიალები. მათ შეუძლიათ გარიგებების დადება სხვა მონაწილე ბანკთან და საქართველოს ეროვნულ ბანკთან. სავაჭრო სისტემაში შესაძლებელია სპოტ, ფორვარდული და სვოპ სავალუტო გარიგებების დადება. ინფორმაცია სავაჭრო სისტემაში დადებული გარიგებების შესახებ ავტომატურად ხელმისაწვდომი ხდება ეროვნული ბანკისათვის, რომელიც, თავის მხრივ, ყოველდღიურად აქვეყნებს ინფორმაციას სავაჭრო სისტემაში დადებული გარიგებების მოცულობის, მონაწილეთა რაოდენობის, მაქსიმალური, მინიმალური და საშუალო გაცვლითი კურსის შესახებ.

თავისი ფუნქციებიდან გამომდინარე საქართველოს ეროვნული ბანკი ადგენს გარკვეულ წესებსა და რეგულაციებს ქვეყანაში სავალუტო რეჟიმთან და სავალუტო ოპერაციებთან დაკავშირებით. როგორც ზემოთ აღინიშნა, ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ამ წესებიდან არის სხვა ქვეყნების ვალუტების მიმართ ეროვნული ვალუტის ოფიციალური გაცვლითი კურსის განსაზღვრის წესი, რომლის განსაზღვრასა და გამოქვეყნებას ახდენს საქართველოს ეროვნული ბანკი. იგი ასევე ადგენს ჩამონათვალს სხვა ქვეყნების ვალუტებისა, რომელთა მიმართაც განისაზღვრება ლარის ოფიციალური გაცვლითი კურსი.

ოფიციალური გაცვლითი კურსი საქართველოს ეროვნული ბანკის მიერ გამოიყენება სახელმწიფო ბიუჯეტთან ანგარიშსწორებისას და სხვა მიზნები- სათვის მოქმედი სამართლებრივი აქტების შესაბამისად, მაგალითად, კომერციული ბანკების მიერ უცხოურ ვალუტაში ნომინირებული აქტივებისა და ვალდებულებების ნაერთ ბალანსში ასახვისათვის.

„თბილისის ბანკთაშორისი სავალუტო ბირჟის“ გაუქმების შემდეგ შეიცვალა უცხოური ვალუტების მიმართ ოფიციალური გაცვლითი კურსების დადგენის წესი. ახალი წესის მიხედვით, აშშ დოლარის მიმართ ლარის ოფიციალური კურსის გაანგარიშება ხდება ყოველ სამუშაო საბანკო დღეს და მისი გაანგარიშების საფუძველს წარმოადგენს წინა სამუშაო საბანკო დღის 16:30 საათიდან გაანგარიშების დღის 16:30 საათამდე პერიოდში (ანუ გასაანგარიშებელ პერიოდში) ბლუმბერგის ელექტრონულ სავაჭრო სისტემაში რეგისტრირებული გარიგებები. ამ შემთხვევაში აშშ დოლარის მიმართ ლარის ოფიციალურ გაცვლით კურსად ცხადდება ბლუმბერგის სავაჭრო სისტემაში გასაანგარიშებელი პერიოდის განმავლობაში ბანკთაშორის დადებულ სპოტ გარიგებათა გათვალისწინებით გამოთვლილი საშუალო შეწონილი კურსი. რა თქმა უნდა, ბანკთაშორის დადებულ გარიგებებში იგულისხმება საქართველოს ეროვნულ ბანკთან, როგორც გარიგების ერთ-ერთ მხარესთან, დადებული გარიგებებიც.

რაც შეეხება სხვა დანარჩენი ქვეყნების ვალუტების მიმართ ლარის ოფიციალურ გაცვლითი კურსს, იგი განისაზღვრება საერთაშორისო ბაზრებზე ან ემიტენტი ქვეყნის შიდა სავალუტო ბაზარზე არსებული კურსების კროსკურსული გადაანგარიშების საფუძველზე. თითოეული ასეთი ვალუტისათვის ბაზრის იმ სეგმენტების ჩამონათვალს (ბანკთაშორისი ან ცენტრალური ბანკის კურსი), რომელთაც უპირატესობა ენიჭებათ კროსკურსული გადაანგარიშებისათვის საჭირო კურსების მისაღებად, ადგენს ეროვნული ბანკი. გაცვლითი კურსების შესახებ ინფორმაციის მიღების წყაროს წარმოადგენს „როიტერის“, „ბლუმბერგის“ საინფორმაციო სისტემები და შესაბამისი ქვეყნის ცენტრალური ბანკების ვებგვერდები. კროსკურსული გადაანგარიშებისათვის საჭირო კურსების განსაზღვრისას აიღება იმ მომენტისათვის ხელმისაწვდომი უკანასკნელი საკურსო მაჩვენებლები.

ოფიციალური გაცვლითი კურსები ქვეყნდება ეროვნული ბანკის ვებგვერდზე არა უგვიანეს გაანგარიშების დღის 17:00 საათისა და მოქმედებს გამოქვეყნების მომდევნო დღიდან, ახალი კურსების ამოქმედების დღემდე პერიოდში.

რაც შეეხება არასაბირჟო სავალუტო ბაზრებს, აქ გარიგებები უცხოური ვალუტის ყიდვა-გაყიდვის შესახებ იდება როგორც უშუალოდ ბანკებს, ასევე ბანკებსა და სავალუტო ბაზრის სხვა მონაწილეებს შორის სავალუტო ბირჟის გვერდის ავლით, ანუ პირდაპირ. არასაბირჟო სავალუტო ბაზრის მთავარი უპირატესობაა უფრო სწრაფი ანგარიშსწორება და მისი თვალსაჩინო მაგალითია ცნობილი FOREX (ანუ Foreign Exchange) უცხოური ვალუტის ვაჭრობის საერთაშორისო სისტემა, რომელიც XX საუკუნის 70-იანი წლების დასაწყისში, უფრო ზუსტად, 1973 წლის ივლისიდან ჩამოყალიბდა, მას შემდეგ, რაც ბრეტონ-ვუდსის ფინანსური სისტემის დაშლის შედეგად ეკონომიკურად განვითარებული ქვეყნების ვალუტები ფიქსირებული კურსებიდან მცოცავ კურსებზე გადავიდნენ. მცურავი კურსის შემოღებამ ცენტრალურ ბანკებს შესძინა ეროვნული ვალუტის კურსზე და, შესაბამისად - ეროვნულ ეკონომიკაზე ქმედითი ზემოქმედების უნარი და შესაძლებლობა. თანამედროვე საფინანსო სისტემის განვითარებასთან ერთად, კონვერტირებადი ვალუტები გადაიქცნენ თავისებურ, სპეციფიკურ საქონლად, რომელთაც მიმოქცევა დაიწყო FOREX-ის სისტემაში. FOREX არაა კლასიკური ბირჟა, ვინაიდან მას არ გააჩნია კონკრეტული ადგილმდებარეობა და მკაფიოდ გამოხატული ვაჭრობის სტანდარტები: იგი კონკრეტულად არსად არაა და

ამავდროულად ყველგან არის, სხვადასხვა ქვეყნის ცენტრალური და კომერციული ბანკები, მსხვილი ფინანსური ინსტიტუტები, ბროკერები, დილერები და კერძო პირები ერთმანეთში ამყარებენ არაფორმალურ კავშირს - ვაჭრობენ სხვადასხვა ვალუტით კომპიუტერული ქსელების მეშვეობით, FOREX ინტერნეტს წააგავს - იგი არავის არ ეკუთვნის, არის ყველგან და მისი კონტროლი შეუძლებელია.

FOREX-ის გლობალურ ქსელის უმსხვილესი მოთამაშეები სხვადასხვა ქვეყნის ცენტრალური ბანკები არიან, რომლებიც იყენებენ მას ეროვნული ვალუტის სტაბილიზაციისათვის, რათა დაიცვან იგი მკვეთრი რყევებისაგან.

FOREX-ის ბაზარზე ვაჭრობა მიმდინარეობს ორშაბათიდან პარასკევის ჩათვლით. ვაჭრობა იწყება ახალ ზელანდიაში (ველინგტონი) ორშაბათ დილით, ადგილობრივი დროით 7:30-ზე და შემდეგ, დედამიწის ბრუნვის პარალელურად, მასში ერთვებიან სხვადასხვა საათობრივ სარტყელში განლაგებული მსხვილი ფინანსური ცენტრები: სიდნეი, ტოკიო, ჰონგ-კონგი, სინგაპური, მოსკოვი, ფრანკფურტი, ლონდონი, ნიუ-იორკი, ჩიკაგო, ლოს ანჯელესი, შემდეგ ისევ ველინგტონი და ა.შ. ამ სქემის მიხედვით, FOREX-ის ბაზარი მთელი სამუშაო კვირის განმავლობაში 24-საათიან რეჟიმში ფუნქციონირებს, ვაჭრობაში ერთვებიან ის ქვეყნები, სადაც სამუშაო დღე იწყება, ხოლო ქვეყნები, სადაც სამუშაო დღე მთავრდება, ვაჭრობას ეთიშებიან.

FOREX მსოფლიოში არსებულ ბაზრებს შორის უდიდესი ბაზარია, მისი დღიური ბრუნვა რამდენიმე ტრილიონი აშშ დოლარია და ამ მოცულობის უდიდესი ნაწილი მსოფლიოს რვა სარეზერვო ვალუტაზე მოდის. ეს ვალუტებია:

- USD - აშშ დოლარი;
- EUR - ევრო;
- GBP - დიდი ბრიტანეთის გირვანქა სტერლინგი;
- JPY - იაპონური იენი;
- CHF - შვეიცარიული ფრანკი
- AUD - ავსტრალიური დოლარი;
- CAD - კანადური დოლარი;
- NZD - ახალზელანდიური დოლარი.

დღეისათვის FOREX არის სავაჭრო, სპეკულაციური და საინვესტიციო ოპერაციების ერთობლიობა, რომელიც დაკავშირებულია უცხოურ ვალუტასთან, ძვირფას ლითონებთან, ნავთობთან, აქციებთან და სხვადასხვა წარმოე- ბულ ფინანსურ ინსტრუმენტთან.

11.2. კომერციული ბანკების სავალუტო ოპერაციების სახეობები

სავალუტო ოპერაციების წარმოებისათვის კომერციულ ბანკებში შექმნილია სპეციალური სამსახურები, რომელთაც მეტწილად მოიხსენიებენ „ხაზინად“. არცთუ შორეულ წარსულში ისინი იწოდებოდნენ სავალუტო ოპერაციების განყოფილებებად, სამმართველოებად და ა. შ. კომერციული ბანკების ხაზინის სამსახურებში დასაქმებულ თანამშრომლებს დილერები ეწოდებათ და ისინი ოპერირებენ როგორც სავალუტო, ისე ფასიანი ქაღალდების ბაზარზე, და ასრულებენ კლიენტების დავალებებს და

ახორციელებენ ბანკის საკუთარ თუ სპეკულაციურ ოპერაციებს.

გვაქვს სავალუტო გარიგების სამი ძირითადი სახეობა:

- სპოტ გარიგება;
- ვადიანი სავალუტო გარიგება;
- სვოპ ოპერაცია.

სხვადასხვა სავალუტო ოპერაციის ჩატარების დროს გარიგების ტიპის არჩევა რიგ გარემოებებსა და ფაქტორებზეა დამოკიდებული. ჩვეულებრივი, სპოტ გარიგებისგან განსხვავებით, ვადიანი სავალუტო გარიგებები და სვოპ ოპერაციები იძლევიან სავალუტო კურსის ნეგატიური ცვლილებებისგან თავის დაზღვევის შესაძლებლობას, რადგან მომავალში შესასრულებელი სავალუტო ოპერაციის გაცვლითი კურსი დაფიქსირებულია კონტრაქტის დადებისთანავე და არ იცვლება კონტრაქტის ვადამდე, ანუ ესაა სავალუტო რისკის ჰეჯირების ინსტრუმენტები, რომლებიც აზღვევენ ბიზნესის მომავალ სავალუტო ფულად ნაკადებს სავალუტო რისკისაგან.

დავახასიათოთ სავალუტო ოპერაციების ზემოაღნიშნული სამი ძირითადი სახეობა:

1) სპოტ ოპერაციები - ესაა ვალუტის ყიდვა-გაყიდვის გარიგებების ტიპი, ვალუტის არა უგვიანეს მომდევნო საბანკო დღეს მიწოდების პირობით. სპოტ გარიგებები არის სავალუტო ოპერაციების ყველაზე მობილური საშუალება, რომლის მეშვეობითაც კომერციული ბანკები ახდენენ საკუთარი და კლიენტების სავალუტო სახსრების მოთხოვნილებათა ოპერატიულ დაკმაყოფილებას. ვალუტის შესაბამის ანგარიშებზე ჩარიცხვის თარიღს „ვალუტირების თარიღს“ უწოდებენ. იმის მიხედვით, თუ როდის ხდება ვალუტის მიწოდება, ანუ ვალუტირების თარიღის მიხედვით, სპოტ ოპერაციებში იგულისხმება უცხოური ვალუტის ყიდვა-გაყიდვის ოპერაციების სამ ტიპი:

- გარიგება TOD (ინგლისური სიტყვიდან Today - დღეს), რომლის დროსაც ვალუტის მიწოდება ხდება გარიგების დადების დღეს;
- გარიგება TOM (ინგლისური სიტყვიდან Tomorrow - ხვალ), რომლის დროსაც ვალუტის მიწოდება ხდება გარიგების დადების მომდევნო საბანკო დღეს;
- გარიგება, რომლის დროსაც ვალუტის მიწოდება ხდება გარიგების დადების მეორე საბანკო დღეს.

ასეთი ოპერაციები ზოგჯერ მოიხსენიება, როგორც სპოტ გარიგებები, ხოლო ამ დროს დაფიქსირებული კურსები - სპოტ კურსად.

ყველა სავალუტო ოპერაცია ნაღდი გაცვლით ითვლება სპოტ გარიგებად, ხოლო ბანკებს შორის მისი განხორციელების საფუძვლად გვევლინებიან საკორესპონდენტო ურთიერთობები. ბანკები სპოტ გარიგებებს იყენებენ ნოსტრო ანგარიშებზე უცხოური ვალუტის ნაშთების მინიმალური აუცილებელი ოდენობით შენარჩუნებისათვის, ახორციელებენ ერთი ჭარბი ვალუტის ნაშთის შემცირებას და მეორე „დეფიციტური“ ვალუტის ნაშთის გაზრდას.

2) რაც შეეხება ვადიან სავალუტო გარიგებებს, ამ ჯგუფში შედიან ის სავალუტო ოპერაციები, რომელთა მიხედვით ანგარიშსწორება ხდება არა მაშინვე ან ორი საბანკო დღის განმავლობაში, არამედ უფრო ხანგრძლივი პერიოდის შემდეგ. რა უბიძგებს გარიგების მხარეებს, დადონ გრძელვადიანი სავალუტო გარიგებები? საქმე ის არის, რომ

მათი მეშვეობით კონტრაგენტები ახდენენ რისკების შემცირებას და ვალუტის კურსის მათთვის ნეგატიური ცვლილების დაზღვევას (ჰეჯირება), ასევე იგი კარგი საშუალებაა, მოგების მისაღებად სპეკულაციური ოპერაციების დროს. ასეთ გარიგების სახეობებად გვევლინებიან წარმოებული ფინანსური ინსტრუმენტები, ე. წ. დერივატივები. ვადიანი სავალუტო გარიგებების ცნობილი „წარმომადგენლები“ არიან „სავალუტო ფორვარდები“, „სავალუტო ფიუჩერსები“ და „სავალუტო ოფციონები“. დავახასიათოთ თითოეული მათგანი:

- სავალუტო ფორვარდი - ესაა კონტრაქტი, რომლის მიხედვითაც, ვალუტის ყიდვა-გაყიდვის ფასი დგინდება წინასწარ, ხოლო უშუალოდ ოპერაცია ხორციელდება დათქმული ვადის შემდეგ კონტრაქტის დადების დროს შეთანხმებულ ფასად.

წარმოვიდგინოთ, რომ ექსპორტ-იმპორტის ოპერაციებით დაკავებული კომპანია ორ თვეში ელოდება ლარის შემოსავლებს, რომელთა საშუალებითაც უნდა შეიძინოს აშშ დოლარი და გადაურიცხოს მომწოდებელს. თუკი კომპანიის ხელმძღვანელობა თვლის, რომ დღევანდელი კურსი არის სასურველი ამ ოპერაციის ჩასატარებლად ან სურს თავი დაიზღვიოს მომავალში მისი ნეგატიური ცვლილებისაგან, იგი შეიძენს სავალუტო ფორვარდს, ანუ იყიდის ლარით აშშ დოლარს, ისე რომ კურსი შეთანხმდება გარიგების დადებისთანავე, ხოლო ანგარიშსწორება განხორციელდება 1 თვის შემდეგ, როცა კომპანია მიიღებს ლარებს. როგორც ვხვდებით, ამ დროს არ ხდება არც ლარის და არც აშშ დოლარის გადარიცხვა, უბრალოდ, კომპანიამ იყიდა კონტრაქტი ამ შესყიდვაზე შესაბამისი პირობებით.

სავალუტო ფორვარდების კონტრაქტების ვადა მეტად ცვალებადია და მერყეობს 3 დღიდან 5 წლამდე, თუმცა, ყველაზე გავრცელებულია 1-, 3-, 6-, 9- და 12-თვიანი კონტრაქტები. ფორვარდული კონტრაქტი საბანკო კონტრაქტია და, როგორც წესი, მისი რაიმე სტანდარტიზებული ფორმა არ არსებობს. ფორვარდული კურსის გაანგარიშების საფუძველს წარმოადგენს მიმდინარე, ანუ სპოტ კურსი, რომელიც კორექტირდება პრემიით ან დისკონტით.

არ უნდა ვიფიქროთ, რომ ფორვარდული კურსი არის მომავალში სავალუტო კურსის პროგნოზირება, ესაა მხოლოდ დაზღვევა მისი ნეგატიური ცვლილებით მიღებული ზარალისაგან, ანუ სავალუტო კურსის ჰეჯირება. რა თქმა უნდა, ფორვარდული კონტრაქტები სპეკულაციური, ანუ დამატებით მოგების მიღების მიზნითაც გამოიყენება.

- სავალუტო ფიუჩერსი არის სტანდარტული კონტრაქტი, რომელიც ითვალისწინებს ერთი ვალუტის ყიდვას (გაყიდვას) მეორე ვალუტით გარკვეული პერიოდის შემდეგ კონტრაქტის დადების დროს არსებული კურსით. სავალუტო ფიუჩერსი, როგორც მიხვდით, ძალიან ჰგავს სავალუტო ფორვარდს, შეიძლება ითქვას, მისი ნაირსახეობაა, თუმცა, მათ შორის არის არსებითი განსხვავებები, მაგალითად:

- სავალუტო ფორვარდები მიმოიქცევა ბანკთაშორის ბაზარზე, ხოლო სავალუტო ფიუჩერსები - საბირჟო ბაზარზე;
- ფორვარდული ბაზრის მონაწილეების წრე შეზღუდულია და მსხვილი კომპანიებითაა წარმოდგენილი, მაშინ, როცა სავალუტო ფიუჩერსულ ბაზარზე

მონაწილეობა შეუძლიათ როგორც მსხვილ, ისე წვრილ ინვესტორებს, ფიზიკურ პირებსაც კი;

- სავალუტო ფორვარდების ვალუტების სპექტრი საკმაოდ ფართოა, მაშინ, როცა სავალუტო ფიუჩერსები მხოლოდ „ძირითადი“ ვალუტებითაა წარმოდგენილი;
- სავალუტო ფორვარდები ინდივიდუალური კონტრაქტებია და მათი პირობები განისაზღვრება მხარეების მიერ, ხოლო სავალუტო ფიუჩერსები სტანდარტიზებულია ვადების, მოცულობებისა და პირობების მიხედვით;
- სავალუტო ფორვარდული კონტრაქტები, როგორც წესი, მთავრდება ვალუტის მიწოდებით ხელშეკრულების პირობების შესაბამისად, ხოლო სავალუტო ფიუჩერსების უმეტესობა მთავრდება ე. წ. „ოფსეტური“ (უკუ) გარიგებით, ანუ არ ხდება ვალუტის რეალური მიწოდება მხარეების მიერ, არამედ ისინი იღებენ სხვაობას, რომელიც მიღებულია გარიგების ფასსა და კონტრაქტის შესრულების დროს ფასებს შორის სხვაობით;
- ყოველივე ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, სავალუტო ფორვარდები უფრო ძვირია, ვიდრე სავალუტო ფიუჩერსები.

თუნდაც ამ შედარებიდან შეიძლება დავასკვნათ, რომ სავალუტო ფიუჩერსები არის ბირჟაზე მიმოქცევადი სტანდარტიზებული კონტრაქტები. მათი თავისებურებაა ისიც, რომ ბანკები ამ შემთხვევაში გვევლინებიან არა გარიგებათა მხარეებად, არამედ მხოლოდ შუამავლებად კლიენტებსა და ბირჟის კლირინგს შორის.

მნიშვნელოვანია, რომ საქართველოს ეროვნულმა ბანკმა 2013 წლის მარტიდან მის მიერ საერთაშორისო რეზერვების მართვის პროცესში ჩართო ახალი ინსტრუმენტი - ფიუჩერსული კონტრაქტებით ვაჭრობა.

• სავალუტო ოფციონი არის წარმოებული ფინანსური ინსტრუმენტი, კონტრაქტი, რომელიც მის მყიდველს აძლევს უფლებას, მაგრამ არ ავალდებულებს, შეასრულოს ვალუტის გაცვლითი ოპერაცია მომავალში, წინასწარ განსაზღვრულ ვადაში, შეთანხმებული მოცულობით და კურსით. ოფციონის გარიგების დროს ორი მხარე მონაწილეობს: ოფციონის გამყიდველი და ოფციონის მყიდველი, რომელიც, თავის მხრივ, იძენს ვალუტის გარკვეული პირობებით ყიდვის მხოლოდ უფლებას და არა ვალდებულებას.

სავალუტო ოფციონი ჰგავს სავალუტო ფორვარდს, მაგრამ, როგორც აღინიშნა, მისგან განსხვავებით, ოფციონის მყიდველი აღჭურვილია მხოლოდ კონტრაქტის პირობების შესრულების უფლებით და არა ვალდებულებით. ოფციონის მყიდველს შესაძლებლობა აქვს, აირჩიოს სამი ვარიანტიდან ერთ-ერთი: შეასრულოს კონტრაქტის პირობები, უარი თქვას მის შესრულებაზე ან გაყიდოს იგი მესამე პირზე კონტრაქტის ვადის ამოწურვამდე.

ოფციონის ვადა არის დროის ის ხანგრძლივობა, რომლის გასვლის შემდეგაც ოფციონის მყიდველი კარგავს უცხოური ვალუტის ყიდვის ან გაყიდვის უფლებას, ხოლო გამყიდველი თავისუფლდება თავისი ვალდებულებებისაგან მყიდველის მიმართ.

როგორც გასული მასალიდან გვახსოვს, იმის მიხედვით, გამოწერილია უცხოური ვალუტის ყიდვაზე თუ გაყიდვაზე, გვაქვს მათი ორი სახეობის ოფციონი: ოფციონი გაყიდვაზე (Put Option) და ოფციონი ყიდვაზე (Call option). შესრულების პრინციპის მიხედვით არსებობს ასევე ორი სახეობის ოფციონი:

ე.წ. „ამერიკული ოფციონი“ და „ევროპული ოფციონი“. პირველი მათგანი მყიდველს უფლებას აძლევს, საკუთარი უფლების რეალიზაცია მოახდინოს ოფციონის პერიოდის ნებისმიერ დღეს, ხოლო მეორე შემთხვევაში - მხოლოდ მისი ვადის ბოლოს, ანუ კონკრეტული თარიღისათვის.

სავალუტო ოფციონები ძირითადად საბირჟო ინსტრუმენტებია. მათთვის ნიშანდობლივია, რომ, ერთი მხრივ, ოფციონის მყიდველისათვის ასეთი კომფორტული პირობების და, მეორე მხრივ, გამყიდველისათვის რისკის მაღალი ხარისხის გამო, ოფციონის მომსახურება ითვალისწინებს გარკვეული საფასურის გადახდას. ესაა ოფციონის პრემია, ანუ ოფციონის კონტრაქტის ფასი, რომელსაც მყიდველი იხდის მისი შეძენისას და რომელიც აღარ ექვემდებარება უკან დაბრუნებას, მიუხედავად იმისა, შესრულდება თუ არა კონტრაქტის პირობები. ოფციონის ფასზე გავლენას ახდენს რიგი ფაქტორები, რომელთა შორის აღსანიშნავია: ვალუტის მიმდინარე კურსი (სპოტი), ოფციონის ვადა, ბაზრის მიმდინარე ტენდენციები (მოთხოვნა-მიწოდება, საბანკო პროცენტები) და სხვ.

3) სვოპ ოპერაციები არის სავალუტო გარიგების სახეობა, რომლის დროსაც საქმე გვაქვს ორ ურთიერთსაპირსპირო საკონვერსიო ოპერაციას - თან. პირველი მათგანი წარმოადგენს სპოტ, ხოლო მეორე - ვადიან სავალუტო გარიგებას. სვოპ გარიგებები მიეკუთვნებიან საბანკო ოპერაციათა რიგს. მათ ბანკები აქტიურად იყენებენ როგორც ბიზნესსაქმიანობით დაკავებულ კლიენტებთან, ისე ერთმანეთთან ურთიერთობისას. მაგალითად, წარმოვიდგინოთ კომპანია, რომელსაც მოცემული პერიოდისათვის აქვს 1 მლნ აშშ დოლარი ანგარიშზე. ამავდროულად მას აქვს დასაფარავი მიმდინარე ვალდებულებები ლარში, რომლის რესურსები არ გააჩნია. ამასთან, ობიექტური მიზეზების გამო (შესაძლო ნეგატიური კურსთაშორისი სხვაობა), მას არ სურს ანგარიშზე არსებული უცხოური ვალუტის ან მისი ნაწილის კონვერტირება, ვინაიდან რამდენიმე თვეში კვლავ დასჭირდება იგი სხვა უცხოურ ვალუტაში არსებული ვალდებულებების დასაფარავად. სვოპ ოპერაციის მეშვეობით კომპანიას შეუძლია არსებული უცხოური ვალუტით შეიძინოს ლარი, უფრო სწორად, გაცვალოს იგი ლარში, მომავალში კი წინასწარ განსაზღვრული კურსით დაიბრუნოს გაყიდული უცხოური ვალუტა. სვოპ გარიგების დადება შესაძლებელია კომერციულ ბანკთან. კომპანიებს, რომლებსაც აქვთ ურთიერთსაწინააღმდეგო მოთხოვნა ვალუტების მიმართ, შეუძლიათ აგრეთვე სვოპ ოპერაციების განხორციელება ერთმანეთში.

საქართველოში ბოლო პერიოდში გავრცელება პოვა სვოპ ოპერაციებმა ბანკთაშორის ბაზარზე, როგორც ერთმანეთს შორის, ისე ეროვნულ ბანკთან. აღნიშნულ ოპერაციებს არეგულირებს საქართველოს ეროვნული ბანკის 2005 წლის (შემდეგ 2009 წელს შეცვლილი) დებულება „საქართველოს ეროვნული ბანკის მიერ შიდა ბაზარზე სავალუტო სვოპ ოპერაციების განხორციელების შესახებ“. როგორც გასული მასალიდან გვახსოვს, აღნიშნული დოკუმენტის თანახმად, „სვოპ ოპერაცია წარმოადგენს ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის ინსტრუმენტს, რომლის მეშვეობითაც ეროვნული ბანკი

წინასწარ განსაზღვრული ვადით, აუქციონის წესით ყიდულობს უცხოურ ვალუტას სპოტ კურსით, მისი ფორვარდული კურსით უკან გაყიდვის პირობით“.

როგორც ზემოთ აღინიშნა, ვადიანი სავალუტო ოპერაციები ამცირებენ იმ კომპანიების სავალუტო რისკს, რომელთაც აქვთ საკუთარი აქტივებისა და ვალდებულებების, შემოსავლებისა და ხარჯების შეუსაბამობა ვალუტაში. ასეთ კომპანიებს საბაზრო ეკონომიკის პირობებში წარმოექმნებათ გაცვლითი კურსის რისკი, ანუ სავალუტო რისკი. სავალუტო რისკი განსაკუთრებულად ზემოქმედებს საერთაშორისო ვაჭრობაში ჩართულ კომპანიებზე. ვინ არის განსაკუთრებით დაქვემდებარებული სავალუტო რისკებზე?

- ექსპორტიორები – ადგილობრივ ბაზარზე საქონლის შეძენა-წარმოე- ბის ხარჯებს გასწევს ეროვნულ ვალუტაში, ხოლო ამონაგებს იღებენ უცხოური ვალუტით. ბუნებრივია, ექსპორტიორებისათვის ეროვნული ვალუტის გამყარება ნიშნავს პოტენციურად მეტ ზარალს, რადგან ის ნაკლებ ღირს მიიღებს ექსპორტირებული საქონლის სანაცვლოდ და, პირიქით, ეროვნული ვალუტის გაუფასურება – პოტენციურად მეტ შემოსავალს, ვინაიდან ექსპორტიდან მიღებული უცხოური ვალუტა უფრო მეტი ღირს იქნება, ვიდრე მან დახარჯა.

- იმპორტიორები - ქვეყანაში შემოტანილი საქონლის ღირებულებას იხდიან უცხოური ვალუტით, ხოლო ამონაგებს იღებენ ეროვნული ვალუტით. გასაგებია, რომ განსხვავებით ექსპორტიორებისაგან, იმპორტიორისათვის ზარალიანია ეროვნული ვალუტის გაუფასურება, ვინაიდან ის ნაკლებ ღირს მიიღებს, ვიდრე ელოდა, ანუ მას მეტი ღირსის გადახდა მოუწევს უცხოურ ვალუტაში აღებული ვალდებულების დასაფარავად. პირიქით, უცხოური ვალუტის გამყარება იმპორტიორისათვის დამატებითი შემოსავლის მომტანია, ვინაიდან მას უწევს ნაკლები ღირსის გადახდა იმ უცხოური ვალუტის შესაძენად, რომელიც საჭიროა აღებული ვალდებულებების დასაფარავად.

- ფიზიკური პირები და ის ორგანიზაციები, რომელთაც შემოსავლე- ბი აქვთ ეროვნულ (უცხოურ) ვალუტაში და ხარჯები – უცხოურ (ეროვნულ) ვალუტაში. მაგალითად, ფიზიკური პირისათვის, რომელსაც შემოსავალი აქვს ღირსში, ხოლო აღებული კრედიტი - უცხოურ ვალუტაში, ეროვნული ვალუტის გამყარება დამატებითი შემოსავლის მომტანია (ნაკლები ღირსი სჭირდება საჭირო ოდენობით ვალუტის ყიდვას) და, პირიქით - ეროვნული ვალუტის გაუფასურება დამატებითი ხარჯია (მეტი ღირსი სჭირდება საჭირო ოდენობით ვალუტის ყიდვას).

- კომერციული ბანკები, როგორც ფინანსური ინსტიტუტები, რომელთა ქსელში თავმოყრილია საზოგადოების თავისუფალი ფულადი სახსრები და მათი უმრავლესობა ქართულ რეალობაში უცხოურ ვალუტაშია ნომინირებული, უცხოური ვალუტის გაცვლითი კურსის ნეგატიურმა ცვლილებამ შეიძლება უარყოფითად იმოქმედოს კომერციული ბანკების მოგებაზე, კაპიტალზე, ლიკვიდობასა და გადახდისუნარიანობაზე.

11. 3. სავალუტო ინტერვენციები და ეროვნული ვალუტის ოფიციალური გაცვლითი კურსის განსაზღვრის წესი

სავალუტო რეგულირების ეფექტურ სისტემას სავალუტო ინტერვენციაც

წარმოადგენს. იგი იმაში მდგომარეობს, რომ ეროვნული ბანკი ლარის კურსზე ზემოქმედების მიზნით, უცხოური ვალუტის შეძენის ან გაყიდვის მეშვეობით სავალუტო ბაზარზე განხორციელებად ოპერაციებში ერევა. ბირჟაზე ლარის კურსის თავისუფალ განსაზღვრაზე გადასვლასთან დაკავშირებით მისმა კურსმა დაკლება დაიწყო, მაგრამ ეროვნულმა ბანკმა სავალუტო ინტერვენციის საფუძველზე, ლარის კურსის ნელი ცვლილება უზრუნველყო და ამით ქვეყნის ფულადი სისტემის ნგრევა აიცილა თავიდან. ეროვნულმა ბანკმა რიგი ადმინისტრაციული ღონისძიების გამოყენებასაც მიმართა, რაც სავალუტო კურსის რეგულირებისათვის ფულადი მიმოქცევის განმტკიცებაზე პასუხისმგებლობით იყო განპირობებული და მათ მიეკუთვნებოდა:

- საექსპორტო ამონაგების ნაწილის სავალდებულო წესით მიყიდვის შესახებ გადაწყვეტილების მიღება;
- სავალუტო ბაზარზე კომერციული ბანკებისთვის ყიდვა-გაყიდვასთან დაკავშირებული ოპერაციების შეზღუდვა და სხვა;
- სავალუტო პოლიტიკის კიდევ ერთ მნიშვნელოვან შემადგენელ ნაწილს ოფიციალური სავალუტო რეზერვების ფორმირება და მათი მართვა წარმოადგენს.

ეროვნული ბანკის სავალუტო რეზერვები შედგება: ოქროსაგან; მისი და უცხოეთის ბანკების ანგარიშებზე რიცხული და უცხოეთის ფასთან ქალაქდება დაბანდებული უცხოური ვალუტის ოფიციალური მარაგისგან. ისინი საერთაშორისო ანგარიშსწორების განხორციელებისათვის გამოიყენება და ეროვნული ვალუტის სტაბილურობის უზრუნველყოფას ემსახურება.

სხვა ქვეყნების ვალუტების მიმართ ლარის ოფიციალური გაცვლითი კურსის განსაზღვრასა და გამოქვეყნებას ახდენს საქართველოს ეროვნული ბანკი.

სხვა ქვეყნების ვალუტების ჩამონათვალს რომელთა მიმართაც განისაზღვრება ლარის ოფიციალური გაცვლითი კურსი ადგენს საქართველოს ეროვნული ბანკი.

ოფიციალური გაცვლითი კურსი გამოიყენება საქართველოს ეროვნული ბანკის მიერ სახელმწიფო ბიუჯეტთან ანგარიშსწორებისა და სხვა მიზნებისთვის მოქმედი სამართლებრივი აქტების შესაბამისად.

აშშ დოლარის მიმართ ლაროს ოფიციალური კურსის გაანგარიშება ხდება ყოველ სამუშაო საბანკო დღეს, წინა სამუშაო საბანკო დღის 16³⁰ საათიდან გაანგარიშების დღის 16³⁰ საათამდე პერიოდში (შემდგომში გასაანგარიშებელი პერიოდი) ბლუმბერგის ელექტრონულ სავაჭრო სისტემაში (შემდგომში სავაჭრო სისტემა) რეგისტრირებული გარიგებების გათვალისწინებით.

აშშ დოლარის მიმართ ოფიციალური გაცვლითი კურსად ცხადდება სავაჭრო სისტემაში გასაანგარიშებელი პერიოდის განმავლობაში ბანკთაშორის დადებულ სპოტ-გარიგებათა გათვალისწინებით გამოთვლილი საშუალო შეწონილი კურსი. ბანკთაშორის დადებულ გარიგებაში იგულისხმება საქართველოს ეროვნულ ბანკთან, როგორც გარიგების ერთ-ერთ მხარესთან, დადებული გარიგებებიც.

აშშ დოლარის მიმართ ლარის ოფიციალური გაცვლითი კურსის გაანგარიშებისას

მხედველობაში არ მიიღება:

- საბაზრო კურსისგან არსებითად განსხვავებული კურსით დადებული გარიგებები. არსებითად განსხვავებულ კურსად მოიაზრება კურსი, რომელიც გასაანგარიშებელ პერიოდში დადებული დანარჩენი გარიგების საშუალო შეწონილი კურსისგან 25 და მეტი პროცენტით განსხვავდება;
- ორ კონტრაგენტს შორის გასაანგარიშებელ პერიოდში მსგავსი პირობებით და მოცულობით დადებული საპირისპირო გარიგებები.

აშშ დოლარის მიმართ ლარის ოფიციალური გაცვლითი კურსის განსაზღვრისას კურსის გასაანგარიშებელ პერიოდში დადებულ გარიგებებთან ერთად, მხედველობაში მიიღება იმ წინა ერთი საბანკო დღის გასაანგარიშებელ პერიოდში დადებული გარიგებები, როდესაც დაფიქსირდა, სულ მცირე ერთი სავალუტო გარიგება, მხოლოდ იმ შემთხვევაში თუ:

- გასაანგარიშებელ პერიოდში სავაჭრო სისტემაში დადებულ იმ ბანკთაშორის გარიგებათა რაოდენობა, რომელიც შესაბამის მოთხოვნათა გათვალისწინებით მონაწილეობას იღებს ოფიციალური კურსის გაანგარიშებაში, სამი ან სამზე ნაკლებია;
- სავაჭრო სისტემაში გასაანგარიშებელ პერიოდში დადებულ ბანკთაშორის იმ გარიგებათა ჯამური ბრუნვა, რომელიც შესაბამის მოთხოვნათა გათვალისწინებით მონაწილეობას იღებს ოფიციალური კურსის გაანგარიშებაში, სამი მლნ. აშშ დოლარზე ნაკლებია.

სხვა დანარჩენი ქვეყნების ვალუტების მიმართ ლარის ოფიციალური გაცვლითი კურსი განისაზღვრება საერთაშორისო ბაზრებზე ან ემიტენტი ქვეყნის შიდა სავალუტო ბაზარზე არსებული კროს-კურსული გადაანგარიშების საფუძველზე.

თითოეული ასეთი ვალუტისათვის ბაზრის იმ სეგმენტების ჩამონათვალს (ბანკთაშორისი ან ცენტრალური ბანკის კურსი), რომელსაც უპირატესობა ენიჭება კროს-კურსული გადაანგარიშებისათვის საჭირო კურსების მისაღებად, ადგენს ეროვნული ბანკი.

გაცვლითი კურსების შესახებ ინფორმაციის მიღების წყაროს წარმოადგენს „როიტერის“, „ბლუმბერგის“ საინფორმაციო სისტემები და შესაბამისი ქვეყნის ცენტრალური ბანკების ვებგვერდები.

კროს-კურსული გადაანგარიშებისათვის საჭირო კურსების განსაზღვრისას აიღება იმ მომენტისათვის ხელმისაწვდომი უკანასკნელი საკურსო მაჩვენებლები.

ოფიციალური გაცვლითი კურსები ქვეყნდება ეროვნული ბანკის ვებგვერდზე, არა უგვიანეს, გაანგარიშების დღეს 17⁰⁰ საათისა. ოფიციალური გაცვლითი კურსები მოქმედებს გამოქვეყნების მომდევნო დღიდან, ახალი კურსების ამოქმედების დღემდე პერიოდში.

ოფიციალური გაცვლითი კურსების შესახებ ინფორმაცია დამატებით შესაძლებელია გავრცელდეს „როიტერისა“ და „ბლუმბერგის“ საინფორმაციო სისტემებში ან, ეროვნული ბანკის გადაწყვეტილებით, მასობრივი ინფორმაციის სხვა

საშუალებებით.

თემა 12. კომერციული ბანკის ფინანსური მომსახურების სპეციალური ოპერაციები

✧ თემის სტრუქტურა:

- 12. 1. ლიზინგური ოპერაციები;
- 12.2. ფაქტორინგული ოპერაციები;
- 12.3. ფორფეიტინგული და სატრასო ოპერაციები.

თემის მიზანი:

- 1. გააცნობიეროთ კომერციული ბანკის სპეციალური ოპერაციების მნიშვნელობა;
- 2. შეისწავლოთ კომერციული ბანკის სპეციალური ოპერაციები.

✍ თემის შესწავლის შემდეგ თქვენ შეძლებთ:

- 1. ჩამოაყალიბოთ: ლიზინგის სხვადასხვა სახეობა: კერძოდ, ოპერატიული ლიზინგი, ფინანსური ლიზინგი;
- 2. შეიმუშაოთ ლიზინგური გადახდების გაანგარიშების მეთოდოლოგია; გაიანგარიშოთ დამატებულ ღირებულებაზე გადასახადის სიდიდე;
- 3. შეისწავლოთ ფაქტორინგული, ფორფეიტინგული და სატრასო ოპერაციები

თემის ძირითადი კონცეფციური და საკვანძო საკითხები :

ოპერატიული ლიზინგი; ფინანსური ლიზინგი; ლიზინგური გადახდების გაანგარიშება; ლიზინგური გადახდის სიდიდე; ფაქტორინგული ოპერაციები; ფაქტორინგული მომსახურების ღირებულება; ფორფეიტინგული და სატრასო ოპერაციები.

12.1. ლიზინგური ოპერაციები

ლიზინგი - არენდის ხელშეკრულებაა, რომლის საფუძველზე ლიზინგამცემი (არენდატორი) გარკვეული გადასახადის (საარენდო გადასახადის) გადახდის საფუძველზე დროებით სარგებლობაში მიაწოდებს ლიზინგმიმღებს (არენდატორს) მის კუთვნილებაში არსებულ მოწყობილობას, მანქანებს, ელექტრონულ გამოთვლით მანქანებს, ორგტექნიკას, სატრანსპორტო და სხვა საშუალებებს. ლიზინგი შეიძლება იყოს ორი სახეობის: ოპერატიული და ფინანსური.

ოპერატიული ლიზინგის პირობებში კონტრაქტები მოკლე და საშუალო ვადებით (როგორც წესი, ამორტიზაციულ პერიოდზე უფრო მოკლე ვადით) ფორმდება. ამ შემთხვევაში არენდაგამცემი, ლიზინგის საგნის კარგი მდგომარეობის უზრუნველყოფისათვის, თავისთავზე მის ტექნიკურ მომსახურებას (რემონტი, გამართულობა და ა.შ.) იღებს. აღნიშნულთან დაკავშირებით ლიზინგის მოცემულ სახეობას კიდევ **სერვისულს** უწოდებენ. ლიზინგის ხელშეკრულების მოქმედების ვადის დასრულებისას მისი საგანი უბრუნდება მფლობელს.

ფინანსური ლიზინგი არენდული ურთიერთობების ხანგრძლივი ვადით ხასიათდება და, როგორც წესი, სრულად ამორტიზაციულს წარმოადგენს. იგი ქონები არენდაგამცემის მიერ მომსახურებას არ ითვალისწინებს. ასეთი ლიზინგი ქონების მფლობელს მოწყობილობისა და სხვა საშუალებების შეძენასთან დაკავშირებით ყველა ხარჯების სრულად ანაზღაურების შესაძლებლობას აძლევს.

ლიზინგის ობიექტი შეიძლება როგორც ახალი მოწყობილობა, ასევე მოხმარებაში არსებულიც, აგრეთვე სხვა საგნებიც იყოს, რომელთა მესაკუთრეს წარმოადგენს არენდატორი.

ლიზინგი შეიძლება მიძრავი ქონება (მას კიდევ უწოდებენ მანქანა-ტექნიკურებს)

და უძრავი ქონება იყოს.

ლიზინგური ურთიერთობების მნიშვნელოვან ნაწილს **ლიზინგური გადახდების გაანგარიშება** წარმოადგენს. გადახდების საერთო თანხა ყალიბდება: ამორტიზაციული ანარიცხებისაგან, საკრედიტო რესურსებზე და ლიზინგამცემის დამატებით მომსახურებაზე, საკომისიო გადახდებზე და დამატებულ ღირებულებაზე გადასახადის გადახდებისაგან, რომლებსაც ლიზინგამცემი იხდის ბიუჯეტში. (შემდგომ გამოიყენება ე.წ. ჩეკმარევას მიერ შეთავაზებული ლიზინგური გადახდების გაანგარიშების მეთოდიკა)². ლიზინგამცემისათვის კუთვნილი **ამორტიზაციული ანარიცხების (ამ.ან)** სიდიდე გაიანგარიშება ფორმულით:

$$\text{ამ.ან} = \text{ლ} \times \text{ნ}_{\text{ამ.ან}} / 100, \quad (12.1)$$

სადაც: ამ.ან - ამორტიზაციული ანარიცხებია,
ლ - მოწყობილობის საბალანსო ღირებულებაა,
ნ_{ამ.ან} - ამორტიზაციული ანარიცხების ნორმაა,
პ - ლიზინგური შეთანხმების მოქმედების პერიოდია.

გადახდები **საკრედიტო რესურსებზე (გდ_{კრ})** განისაზღვრება შემდეგი ფორმულით:

$$\text{გდ}_{\text{კრ}} = \text{კრ} \times \text{გნ}_{\text{კრ}} / 100, \quad (12.2)$$

სადაც: გდ_{კრ} - გადახდებია საკრედიტო რესურსებზე,
კრ - საკრედიტო რესურსების სიდიდეა, მოსაზიდი
ლიზინგური ოპერაციების განსახორციელებლად,
გნ_{კრ} - განაკვეთია საკრედიტო რესურსების გამოყენებაზე.

ამასთან საკრედიტო რესურსების სიდიდე განისაზღვრება ფორმულით:

$$\text{კრ}_{\text{რს}} = \text{ჯამი პარ} (\text{ლ}_{\text{წდ}} + \text{ლ}_{\text{წბ}}) / 2, \quad (12.3)$$

სადაც: ლ_{წდ} - მოწყობილობის ღირებულებაა წლის დასაწყისში,
ლ_{წბ} - მოწყობილობის ღირებულებაა წლის ბოლოსათვის,
პარ - პერიოდია (წელთა რაოდენობა), რომელზედაც არის
დადებული ხელშეკრულება ლიზინგთან მიმართებაში.

ლიზინგამცემის დამატებით მომსახურებებზე გადახდების (გდ_{მს})

გაანგარიშებისათვის გამოიყენება ფორმულა:

$$\text{გდ}_{\text{მს}} = \text{ხ}_{\text{მ3}} - \text{ხ}_{\text{მს}} \times \text{ხ}_{\text{რ3}} + \text{ხ}_{\text{სხ}}, \quad (12.4)$$

სადაც: ხ_{მ3} - სამივლინებო ხარჯები ფირმა-ლიზინგამცემის მუშაკების,
ხ_{მს} - ხარჯები მომსახურებაზე იურიდიული კონსულტანტების,
ხ_{რ3} - ხარჯები რეკლამაზე ლიზინგამცემის,

x_{sb} - სხვა სახეობის ხარჯები ლიზინგამცემის მომსახურებებზე.

საკომისიო გადახდების ($გდ_{სკ}$) სიდიდე განისაზღვრები ფორმულით:

$$გდ_{სკ} = კრ_{სკ} \times გნ_{სკ} / 100, (12.5)$$

სადაც: $გნ_{სკ}$ - საკომისიო გასამრჯელოს განაკვეთია.

დამატებულ ღირებულებაზე გადასახადის სიდიდის გაანგარიშება, რომელსაც ლიზინგამცემი იხდის ბიუჯეტში ($გდ_{ფ}$), ხორციელდება ფორმულით:

$$გდ_{ფ} = ამ \times გდ / 100, (12.6)$$

სადაც: $ამ$ - ამონაგებია ლიზინგურ გარიგებასთან მიმართებაში, რომელიც დამატებულ ღირებულებაზე გადასახადით იბეგრება,
 $გდ$ - გადასახადის განაკვეთია დამატებულ ღირებულებაზე.

ამასთან, ამონაგების ($ამგ$) სიდიდე გაიანგარიშება ფორმულით:

$$ამგ = გდ_{ფ} + გდ_{სკ} + გდ_{ფ} . (12.7)$$

ამრიგად, ლიზინგური გადასახადების ($ლ_{გდ}$) საერთო თანხა ტოლი იქნება:

$$ლ_{გდ} = ამ_{გ} + გდ_{კრ} + გდ_{სკ} + გდ_{ფ} + გდ_{ფ} . (12.8)$$

ლიზინგური შესატანების სიდიდე გაიანგარიშება ლიზინგის ხელშეკრულებით განსაზღვრული მათი პერიოდულობიდან გამომდინარე შემდეგი ფორმულის გამოყენებით:

ა) შესატანების ყოველწლიურად გადახდისას:

$$ლ_{გდ} = ლ_{შს} / წ_{გდ} , (12.9)$$

სადაც $ლ_{შს}$ - ერთი ლიზინგის შესატანია.

ბ) შესატანების ყოველკვარტალურად გადახდისას:

$$ლ_{გდ} = ლ_{შს} / (წ_{გდ} / 4) , (12.10)$$

გ) შესატანების ყოველთვიურად გადახდისას:

$$ლ_{გდ} = ლ_{შს} / (წ_{გდ} / 12) . (12.11)$$

განვიხილოთ ლიზინგური გადახდების გაანგარიშების მაგალითი ოპერატიული ლიზინგის მიხედვით გამოსყიდვის უფლებით.

მაგალითი 1:

ლიზინგში გადასაცემი მოწყობილობის ღირებულება 11 000 ათ. ლარია. ლიზინგის ვადა ოთხი წელია (იანვარი 2016 წ. - დეკემბერი 2019 წ.). ამორტიზაციული ანარიცხების ნორმა მოწყობილობის მთლიანად აღდგენაზე - წლიური 10%-ია. ლიზინგური გარიგების განხორციელებისათვის მოსაზიდი კრედიტის მიხედვით საპროცენტო განაკვეთი - წლიური 10%-ია. ლიზინგის მიხედვით შეთანხმებული საკომისიო პროცენტია - წლიური 4%. მოწყობილობის კაპიტალურ რემონტს, მის ტექნიკურ მომსახურებას ლიზინგგამცემი ახორციელებს. ლიზინგგამცემი მომხმარებელს ზოგიერთ დამატებით მომსახურებას უწევს, რომელთა მიხედვით ხარჯები შეადგენენ:

- ლიზინგგამცემის თანამშრომლების სამივლინებო ხარჯები - 3,2 ათ. ლარი;
- იურიდიული კონსულტაციების განხორციელებასთან მიმართებაში ხარჯები ლიზინგის ხელშეკრულების დადების საკითხებთან მიმართებაში - 3 ათ. ლარი;
- ლიზინგგამცემის ხარჯები კონსულტაციაზე მოწყობილობის ექსპლოატაციაზე, საცდელი გამოცდის ორგანიზაციის ჩართვით - 5 ათ. ლარი.

ლიზინგური შესატანების გადახდები ყოველწლიურად ტოლი წილებით ხორციელდება. შეთანხმებაში გათვალისწინებულია, რომ ლიზინგის ვადის დასრულების შემდეგ ლიზინგმიმღები შეიძენს ლიზინგის ობიექტს საკუთრებაში მისი ნარჩენი ღირებულებიდან გამომდინარე. დამატებულ ღირებულებაზე საგადასახადო განაკვეთის სიდიდე დადგენილია 20%-ის ოდენობით.

მოცემული კონტრაქტით გათვალისწინებულია: მოწყობილობის საშუალოწლიური ღირებულების და ამორტიზაციის სიდიდის გაანგარიშება, რომელიც არენდის ვადაში იქნება დარიცხული; ლიზინგური გადახდების სიდიდე; მოწყობილობის ნარჩენი ღირებულება; ლიზინგური შესატანების გადახდის გრაფიკის შედგენა.

ამოხსნა:

1. მოწყობილობის საშუალოწლიური ღირებულება და ამორტიზაციის სიდიდე არენდის ვადაში შეადგენს (ათ. ლარებში):

პერიოდი	მოწყობილობის ღირებულება წლის დასაწყისისათვის	ამორტიზაციული ანარიცხები	მოწყობილობის ღირებულება წლის ბოლოსათვის	მოწყობილობის საშუალოწლიური ღირებულება
პირვ. წელი	11 000	1 100	9 900	10 450
მე-2-ე წელი	9 900	1 100	8 800	9 350
მე-3-ე წელი	8 800	1 100	7 700	8 250
მე-4-ე წელი	7 700	1 100	6 600	7 150
ჯამი		4 400		

2. ლიზინგური გადახდის სიდიდე:

- პირველ წელს:

$$ა_{მ51} = 11\,000 \times 10 / 100 = 1\,100 \text{ ათ. ლარი};$$

$$გ_{დკრ1} = 10\,450 \times 10 / 100 = 1\,045 \text{ ათ. ლარი};$$

$$გ_{დკპ1} = 10\,450 \times 4 / 100 = 418 \text{ ათ. ლარი};$$

$$გ_{დმს1} = (3,2 + 3 + 5) : 4 = 2,8 \text{ ათ. ლარი};$$

$$ა_{მგ1} = 1\,045 + 418 + 2,8 = 1\,465,8 \text{ ათ. ლარი};$$

$$გ_{დდმ1} = 1\,465,8 \times 20 / 100 = 293,2 \text{ ათ. ლარი};$$

$$ლ_{გდ1} = 1\,100 + 1\,045 + 418 + 2,8 + 293,2 = 2\,859 \text{ ათ. ლარი}.$$

- მე-2-ე წელს:

$$ა_{მ52} = 11\,000 \times 10 / 100 = 1\,100 \text{ ათ. ლარი};$$

$$გ_{დკრ2} = 9\,350 \times 10 / 100 = 935 \text{ ათ. ლარი};$$

$$გ_{დკპ2} = 9\,350 \times 4 / 100 = 374 \text{ ათ. ლარი};$$

$$გ_{დმს2} = (3,2 + 3 + 5) : 4 = 2,8 \text{ ათ. ლარი};$$

$$ა_{მგ2} = 935 + 374 + 2,8 = 1\,311,8 \text{ ათ. ლარი};$$

$$გ_{დდმ2} = 1\,311,8 \times 20 / 100 = 262,4 \text{ ათ. ლარი};$$

$$ლ_{გდ2} = 1\,100 + 935 + 374 + 2,8 + 262,4 = 2\,674,2 \text{ ათ. ლარი}.$$

- მე-3-ე წელს:

$$ა_{მ53} = 11\,000 \times 10 / 100 = 1\,100 \text{ ათ. ლარი};$$

$$გ_{დკრ3} = 8\,250 \times 10 / 100 = 825 \text{ ათ. ლარი};$$

$$\text{გდ}_{\text{კ}3} = 8\,250 \times 4 / 100 = 330 \text{ ათ. ლარი};$$

$$\text{გდ}_{\text{მ}3} = (3,2 + 3 + 5) : 4 = 2,8 \text{ ათ. ლარი};$$

$$\text{ამ}_{\text{გ}3} = 825 + 330 + 2,8 = 1\,157,8 \text{ ათ. ლარი};$$

$$\text{გდ}_{\text{დ}3} = 1\,157,8 \times 20 / 100 = 231,8 \text{ ათ. ლარი};$$

$$\text{ლ}_{\text{გ}3} = 1\,100 + 825 + 330 + 2,8 + 231,8 = 2\,489,6 \text{ ათ. ლარი}.$$

- მე-4-ე წელს:

$$\text{ამ}_{\text{ნ}4} = 11\,000 \times 10 / 100 = 1\,100 \text{ ათ. ლარი};$$

$$\text{გდ}_{\text{კ}4} = 7\,150 \times 10 / 100 = 715 \text{ ათ. ლარი};$$

$$\text{გდ}_{\text{კ}4} = 7\,150 \times 4 / 100 = 286 \text{ ათ. ლარი};$$

$$\text{გდ}_{\text{მ}4} = (3,2 + 3 + 5) : 4 = 2,8 \text{ ათ. ლარი};$$

$$\text{ამ}_{\text{გ}4} = 715 + 286 + 2,8 = 1\,003,8 \text{ ათ. ლარი};$$

$$\text{გდ}_{\text{დ}4} = 1\,003,8 \times 20 / 100 = 200,8 \text{ ათ. ლარი};$$

$$\text{ლ}_{\text{გ}4} = 1\,100 + 715 + 286 + 2,8 + 200,8 = 2\,304,6 \text{ ათ. ლარი}.$$

3. ლიზინგური გადახდების საერთო თანხა ლიზინგური შეთანხმების მიქმედების პერიოდის განმავლობაში ტილი იქნება:

$$\text{ლ}_{\text{გდ}} = 2\,859 + 2\,674,2 + 2\,489,4 + 2\,304,6 = 10\,327,2 \text{ ათ. ლარს}.$$

შესატანი, რომელიც ერთ წელზე მოდის, ტოლია:

$$10\,327,2 / 4 = 2\,581,8 \text{ ათ. ლარი}.$$

4. მოწყობილობის ნარჩენი ღირებულება:

$$\text{ლ}_{\text{ნ}} = \text{ლ} - \text{ამ},$$

სადაც: ლ - მოწყობილობის საბალანსი (საწყისი) ღირებულებაა,

ამ - ამორტიზაცია არენდის ვადაში.

მოცემული ლიზინგის მიხედვით:

$$\text{ლ}_{\text{ნ}} = 11\,000 - 4\,400 = 6\,600 \text{ ათ. ლარს}.$$

5. ლიზინგური შესატანების გადახდის გრაფიკი:

თარიღი	თანხა, ათ. ლარებში
01.01.2016 წ.	2 581,8
01.01.2017 წ.	2 581,8
01.01.2018 წ.	2 581,8
01.01.2019 წ.	2,581,8
ჯამი	10 327,2

მაგალითი 2:

ლიზინგის ობიექტის ღირებულება 6 300 ათ. ლარის ტოლია. მისი სრული ამორტიზაციის ვადა 10 წელია. ამორტიზაციის ნორმა მოწყობილობის სრულად აღდგენაზე წლიური 10%-ია. ლიზინგის ვადა 10 წელია. საპროცენტო განაკვეთი ლიზინგის მიხედვით, რომელიც მოწყობილობის შესაძენად მოიზიდება, წლიური 20%-ია, ლიზინგის მიხედვით საკომისიოს პროცენტი წლიური 16%-ის დონეზეა დადგენილი. დამატრულ ღირებულებაზე გადასახადის საპროცენტო განაკვეთი პირობითად 20%-ის სიდიდითაა მიღებული. ლიზინგამცემი მოწყობილობის კაპიტალურ რემონტსაწარმოო ხარჯების კომპენსაციით აწარმოებს ლიზინგმიმღების სახსრების ხარჯზე. აღნიშნული ხარჯების ღირებულება 150 ათ. ლარის ტოლია. ლიზინგური შესატანების გადახდები ყოველწლიურად ტილი წილებით ხორციელდება. გავიანგარიშოთ ლიზინგური გადახდები არენდის მთლიანი ვადის განმავლობაში და შევადგინოთ მათი შეტანის გრაფიკი.

ამოხსნა:

1. მოწყობილობის საშუალოწლიური ღირებულება და ამორტიზაციის სიდიდე არენდის ვადის განმავლობაში ტოლი იქნება (ათ. ლარებში):

პერიოდი	მოწყობილობის ღირებულება წლის დასაწყისისათვის	ამორტიზაციული ანარიცხები	მოწყობილობის ღირებულება წლის ბოლოსათვის	მოწყობილობის საშუალოწლიური ღირებულება
პირვ. წელი	6 300	630	5 670	5 985
მე-2-ე წელი	5 670	630	5 040	5 355
მე-3-ე წელი	5 040	630	4 410	4 725
მე-4-ე წელი	4 410	630	3 780	4 095
მე-5-ე წელი	3 780	630	3 150	3 465
მე-6-ე წელი	3 150	630	2 520	2 835
მე-7-ე წელი	2 520	630	1 890	2 205

მე-8-ე წელი	1 890	630	1 260	1 575
მე-9-ე წელი	1 260	630	630	945
მე-10-ე წელი	630	630	0	315
ჯამი		6 300		

6. ლიზინგური გადახდის სიდიდე:

- პირველ წელს:

$$ამ_{51} = 6\,300 \times 10 / 100 = 630 \text{ ათ. ლარი};$$

$$გდ_{კ1} = 5\,985 \times 20 / 100 = 1\,197 \text{ ათ. ლარი};$$

$$გდ_{კ31} = 5\,985 \times 16 / 100 = 957,6 \text{ ათ. ლარი};$$

$$ამგ_1 = 1\,197 + 957,6 = 2\,154,6 \text{ ათ. ლარი};$$

$$გდ_{დ1} = 2\,154,6 \times 20 / 100 = 430,9 \text{ ათ. ლარი};$$

$$ლ_{გდ1} = 630 + 1\,197 + 957,6 + 430,9 = 3\,216 \text{ ათ. ლარი}.$$

ანალოგიურად გაიანგარიშეთ გადახდების სიდიდე არენდის სხვა ცხრა წლის მიხედვით, გამსაზღვრეთ გადახდის საერთო სიდიდე და შეადგინეთ შესატანების გრაფიკი.

- მე-2-ე წელს:

$$ამ_{52} = 6\,300 \times 10 / 100 = 630 \text{ ათ. ლარი};$$

$$გდ_{კ2} = 5\,355 \times 20 / 100 = 1\,071 \text{ ათ. ლარი};$$

$$გდ_{კ32} = 5\,355 \times 16 / 100 = 857 \text{ ათ. ლარი};$$

$$ამგ_2 = 1\,071 + 857 = 1\,928 \text{ ათ. ლარი};$$

$$გდ_{დ2} = 1\,928 \times 20 / 100 = 381 \text{ ათ. ლარი};$$

$$ლ_{გდ2} = 630 + 1\,071 + 857 + 381 = 2\,939 \text{ ათ. ლარი}.$$

- მე-3-ე წელს:

$$ამ_{53} = 6\,300 \times 10 / 100 = 630 \text{ ათ. ლარი};$$

$$გდ_{კ3} = 4\,725 \times 20 / 100 = 945 \text{ ათ. ლარი};$$

$$გდ_{კ33} = 4\,725 \times 16 / 100 = 756 \text{ ათ. ლარი};$$

$$ამგ_3 = 945 + 756 = 1\,710 \text{ ათ. ლარი};$$

$$გდ_{დ3} = 1\,710 \times 20 / 100 = 342 \text{ ათ. ლარი};$$

$$ლ_{გდ3} = 630 + 945 + 756 + 342 = 2\,673 \text{ ათ. ლარი}.$$

- მე-4-ე წელს:

$$ამ_{54} = 6\,300 \times 10 / 100 = 630 \text{ ათ. ლარი};$$

$$გდ_{კ4} = 4\,095 \times 20 / 100 = 819 \text{ ათ. ლარი};$$

$$\begin{aligned} \text{გდ}_{\text{პ}4} &= 4\,095 \times 16 / 100 = 655 \text{ ათ. ლარი;} \\ \text{ამ}_{\text{გ}4} &= 819 + 655 = 1\,474 \text{ ათ. ლარი;} \\ \text{გდ}_{\text{დმ}4} &= 1\,474 \times 20 / 100 = 295 \text{ ათ. ლარი;} \\ \text{ლ}_{\text{გდ}4} &= 630 + 819 + 655 + 295 = 2\,399 \text{ ათ. ლარი.} \end{aligned}$$

- მე-5-ე წელს:

$$\begin{aligned} \text{ამ}_{\text{ს}5} &= 6\,300 \times 10 / 100 = 630 \text{ ათ. ლარი;} \\ \text{გდ}_{\text{კ}5} &= 3\,465 \times 20 / 100 = 693 \text{ ათ. ლარი;} \\ \text{გდ}_{\text{პ}5} &= 3\,465 \times 16 / 100 = 554 \text{ ათ. ლარი;} \\ \text{ამ}_{\text{გ}5} &= 693 + 554 = 1\,247 \text{ ათ. ლარი;} \\ \text{გდ}_{\text{დმ}5} &= 1\,247 \times 20 / 100 = 249 \text{ ათ. ლარი;} \\ \text{ლ}_{\text{გდ}5} &= 630 + 683 + 554 + 249 = 2\,116 \text{ ათ. ლარი.} \end{aligned}$$

- მე-6-ე წელს:

$$\begin{aligned} \text{ამ}_{\text{ს}6} &= 6\,300 \times 10 / 100 = 630 \text{ ათ. ლარი;} \\ \text{გდ}_{\text{კ}6} &= 2\,835 \times 20 / 100 = 567 \text{ ათ. ლარი;} \\ \text{გდ}_{\text{პ}6} &= 2\,835 \times 16 / 100 = 454 \text{ ათ. ლარი;} \\ \text{ამ}_{\text{გ}6} &= 567 + 454 = 1\,021 \text{ ათ. ლარი;} \\ \text{გდ}_{\text{დმ}6} &= 1\,021 \times 20 / 100 = 204 \text{ ათ. ლარი;} \\ \text{ლ}_{\text{გდ}6} &= 630 + 567 + 454 + 204 = 1\,855 \text{ ათ. ლარი.} \end{aligned}$$

- მე-7-ე წელს:

$$\begin{aligned} \text{ამ}_{\text{ს}7} &= 6\,300 \times 10 / 100 = 630 \text{ ათ. ლარი;} \\ \text{გდ}_{\text{კ}7} &= 2\,205 \times 20 / 100 = 451 \text{ ათ. ლარი;} \\ \text{გდ}_{\text{პ}7} &= 2\,205 \times 16 / 100 = 353 \text{ ათ. ლარი;} \\ \text{ამ}_{\text{გ}7} &= 451 + 353 = 804 \text{ ათ. ლარი;} \\ \text{გდ}_{\text{დმ}7} &= 804 \times 20 / 100 = 161 \text{ ათ. ლარი;} \\ \text{ლ}_{\text{გდ}7} &= 630 + 451 + 353 + 161 = 1\,595 \text{ ათ. ლარი.} \end{aligned}$$

- მე-8-ე წელს:

$$\begin{aligned} \text{ამ}_{\text{ს}8} &= 6\,300 \times 10 / 100 = 630 \text{ ათ. ლარი;} \\ \text{გდ}_{\text{კ}8} &= 1\,575 \times 20 / 100 = 315 \text{ ათ. ლარი;} \\ \text{გდ}_{\text{პ}8} &= 1\,575 \times 16 / 100 = 252 \text{ ათ. ლარი;} \\ \text{ამ}_{\text{გ}8} &= 315 + 252 = 867 \text{ ათ. ლარი;} \\ \text{გდ}_{\text{დმ}8} &= 867 \times 20 / 100 = 173 \text{ ათ. ლარი;} \\ \text{ლ}_{\text{გდ}8} &= 630 + 315 + 252 + 173 = 1\,370 \text{ ათ. ლარი.} \end{aligned}$$

- მე-9-ე წელს:

$$\begin{aligned} \text{ამ}_{\text{ს}9} &= 6\,300 \times 10 / 100 = 630 \text{ ათ. ლარი;} \\ \text{გდ}_{\text{კ}9} &= 945 \times 20 / 100 = 189 \text{ ათ. ლარი;} \end{aligned}$$

$გდ_{კ9} = 945 \times 16 / 100 = 151$ ათ. ლარი;
 $ამ_{გ9} = 189 + 151 = 340$ ათ. ლარი;
 $გდ_{დმ9} = 340 \times 20 / 100 = 68$ ათ. ლარი;
 $ლ_{გდ9} = 630 + 189 + 151 + 68 = 1\,038$ ათ. ლარი.

- მე-10-ე წელს:

$ამ_{ნ10} = 6\,300 \times 10 / 100 = 630$ ათ. ლარი;
 $გდ_{კ10} = 315 \times 20 / 100 = 63$ ათ. ლარი;
 $გდ_{კპ10} = 315 \times 16 / 100 = 50$ ათ. ლარი;
 $ამ_{გ10} = 63 + 50 = 113$ ათ. ლარი;
 $გდ_{დმ10} = 113 \times 20 / 100 = 23$ ათ. ლარი;
 $ლ_{გდ10} = 630 + 63 + 50 + 23 = 766$ ათ. ლარი.

7. ლიზინგური გადახდების საერთო თანხა, ლიზინგური შეთანხმების მიქმედების პერიოდის განმავლობაში, ტილი იქნება:

$$\begin{aligned}
 ლ_{გდ} &= 3\,216 + 2\,939 + 2\,673 + 2\,399 + 2\,116 + 1\,855 + \\
 &+ 1\,595 + 1\,370 + 1\,038 + 766 = 19\,914 \text{ ათ. ლარს.}
 \end{aligned}$$

შესატანი, რომელიც ერთ წელზე მოდის, ტოლია:

$$19\,914 / 10 = 1\,991 \text{ ათ. ლარი.}$$

8. მოწყობილობის ნარჩენი ღირებულება:

$$ლ_{ნ} = ლ - ამ ,$$

სადაც: ლ - მოწყობილობის საბალანსი (საწყისი) ღირებულებაა,
 ამ - ამორტიზაცია არენდის ვადაში.

მოცემული ლიზინგის მიხედვით:

$$ლ_{ნ} = 6\,300 - 6\,300 = 0 \text{ ათ. ლარს.}$$

9. ლიზინგური შესატანების გადახდის გრაფიკი:

თარიღი	თანხა, ათ. ლარებში
01.01.2016 წ.	1 991,4
01.01.2017 წ.	1 991,4
01.01.2018 წ.	1 991,4
01.01.2019 წ.	1 991,4
01.01.2020 წ.	1 991,4
01.01.2021 წ.	1 991,4
01.01.2022 წ.	1 991,4

01.01.2023 წ.	1 991,4
01.01.2024 წ.	1 991,4
01.01.2025 წ.	1 991,4
ჯამი	19 914

გადახდები ლიზინგის მიხედვით შეიძლება განხორციელებული იქნას არა მარტო ტოლი წილებით, არამედ არათანაბრადაც, გამომდინარე პირობებიდან, გათვალისწინებული შეთანხმებაში.

მაგალითი 3:

ლიზინგური შეთანხმების მიხედვით ლიზინგის ობიექტის ღირებულება 1 500 ათ. ლარია. ამორტიზაცია საარენდო მოწყობილობაზე გაიანგარიშება დაჩქარებული ჩამოწერის მეთოდის მიხედვით და გადიდებულია 10-დან - 20%-მდე წლიური. ლიზინგის ვადაა ხუთი წელი. საპროცენტო განაკვეთი კრედიტის მიხედვით 16%-ია. ლიზინგამცემი და ლიზინგმიმღები შეთანხმდნენ საპროცენტო განაკვეთის გადახედვის შესახებ გადიდების მხარეს ყოველწლიურად 2,5 პუნქტით. საკომისიოს პროცენტი ლიზინგის მიხედვით შეადგენს მთლიანი ვადის განმავლობაში 6% წლიურს. დამატებულ ღირებულებაზე გადასახადის განაკვეთის სიდიდე 20%-ია.

გაიამგარიშეთ მოწყობილობის საშუალოწლიური ღირებულება და ლიზინგური გადახდების საერთო სიდიდე.

ამოხსნა:

მოწყობილობის საშუალოწლიური ღირებულება არენდის პირველ წელს ტოლი იქნება:

$$1\,500 + (1\,500 - 300) / 2 = 1\,350 \text{ ათ. ლარს;}$$

მე-2-ე წელს:

$$1\,200 + (1\,200 - 300) / 2 = 1\,050 \text{ ათ. ლარს და ა.შ.}$$

აქედან გადახდები პირველ წელს ტილი იქნება:

$$ა_{მ\delta 1} = 1\,500 \times 20 / 100 = 300 \text{ ათ. ლარი;}$$

$$გ_{დკრ1} = 1\,350 \times 16 / 100 = 216 \text{ ათ. ლარი;}$$

$$გ_{დკპ1} = 1\,350 \times 6 / 100 = 81 \text{ ათ. ლარი;}$$

$$\begin{aligned} \text{გდ}_{\text{მ}1} &= (216 + 81) = 297 \text{ ათ. ლარი;} \\ \text{გდ}_{\text{დ}1} &= 297 \times 20 / 100 = 59,4 \text{ ათ. ლარი;} \\ \text{ლგ}_{\text{დ}1} &= 300 + 216 + 81 + 59,4 = 656,4 \text{ ათ. ლარი.} \end{aligned}$$

- მე-2-ე წელს:

$$\begin{aligned} \text{ამ}_{\text{მ}2} &= 1\,500 \times 20 / 100 = 300 \text{ ათ. ლარი;} \\ \text{გდ}_{\text{კ}2} &= 1\,050 \times 18,5 / 100 = 194 \text{ ათ. ლარი;} \\ \text{გდ}_{\text{კ}2} &= 1\,050 \times 6 / 100 = 63 \text{ ათ. ლარი;} \\ \text{ამ}_{\text{გ}2} &= 194 + 63 = 257 \text{ ათ. ლარი;} \\ \text{გდ}_{\text{დ}2} &= 257 \times 20 / 100 = 51,4 \text{ ათ. ლარი;} \\ \text{ლგ}_{\text{დ}2} &= 300 + 194 + 63 + 51,4 = 608,4 \text{ ათ. ლარი.} \end{aligned}$$

საჭიროა გადახდები გაანგარიშებული იქნას დანარჩენი წლების მიხედვით და მთლოანობაში.

- მე-3-ე წელს:

$$\begin{aligned} \text{ამ}_{\text{მ}3} &= 1\,500 \times 20 / 100 = 300 \text{ ათ. ლარი;} \\ \text{გდ}_{\text{კ}3} &= 750 \times 21 / 100 = 158 \text{ ათ. ლარი;} \\ \text{გდ}_{\text{კ}3} &= 750 \times 6 / 100 = 45 \text{ ათ. ლარი;} \\ \text{ამ}_{\text{გ}3} &= 158 + 45 = 203 \text{ ათ. ლარი;} \\ \text{გდ}_{\text{დ}3} &= 203 \times 20 / 100 = 40,6 \text{ ათ. ლარი;} \\ \text{ლგ}_{\text{დ}3} &= 300 + 158 + 45 + 40,6 = 543,6 \text{ ათ. ლარი.} \end{aligned}$$

- მე-4-ე წელს:

$$\begin{aligned} \text{ამ}_{\text{მ}4} &= 1\,500 \times 20 / 100 = 300 \text{ ათ. ლარი;} \\ \text{გდ}_{\text{კ}4} &= 450 \times 23,5 / 100 = 112 \text{ ათ. ლარი;} \\ \text{გდ}_{\text{კ}4} &= 450 \times 6 / 100 = 27 \text{ ათ. ლარი;} \\ \text{ამ}_{\text{გ}4} &= 112 + 27 = 239 \text{ ათ. ლარი;} \\ \text{გდ}_{\text{დ}4} &= 239 \times 20 / 100 = 47,8 \text{ ათ. ლარი;} \\ \text{ლგ}_{\text{დ}4} &= 300 + 112 + 27 + 47,8 = 386,8 \text{ ათ. ლარი.} \end{aligned}$$

- მე-5-ე წელს:

$$\begin{aligned} \text{ამ}_{\text{მ}5} &= 1\,500 \times 20 / 100 = 300 \text{ ათ. ლარი;} \\ \text{გდ}_{\text{კ}5} &= 150 \times 26 / 100 = 39 \text{ ათ. ლარი;} \\ \text{გდ}_{\text{კ}5} &= 150 \times 6 / 100 = 9 \text{ ათ. ლარი;} \\ \text{ამ}_{\text{გ}5} &= 39 + 9 = 48 \text{ ათ. ლარი;} \\ \text{გდ}_{\text{დ}5} &= 48 \times 20 / 100 = 9,6 \text{ ათ. ლარი;} \\ \text{ლგ}_{\text{დ}5} &= 300 + 39 + 9 + 9,6 = 357,6 \text{ ათ. ლარი.} \end{aligned}$$

ლიზინგური გადასახადების საერთო თანხა ლიზინგური ხელშეკრულების მოქმედების პერიოდში ტოლი იქნება:

$$L_{\text{ლ}} = 656,4 + 608,4 + 543,6 + 386,8 + 357,6 = 2\,552,8 \text{ ათ. ლარი.}$$

შესატანი, რომელიც ერთ წელზე მოდის, ტოლი იქნება:

$$2\,552,8 / 5 = 510,6 \text{ ათ. ლარი.}$$

მნიშვნელოვან ინტერესს წარმოადგენს საწარმოს ლიზინგის მიხედვით დანახარჯებისა და იგივე მოწყობილობის კრედიტში შეძენაზე ხარჯების შედარება.

აღნიშნული საკითხი შემდეგ მაგალითზე განვიხილოთ.

მაგალითი 4:

სესხის სიდიდე (იგივეა ლიზინგის მოცულობა და მოწყობილობის საწყისი ღირებულება შეძენისას) 100 000 ათ. ლარია. არენდის ვადა სამი წელია. საბანკო პროცენტი სესხის მიხედვით 20%-ია წლიური. ბანკის საოპერაციო ხარჯები 1%-ია, ანუ 1 000 ათ. ლარია. მოგებაზე გადასახადის განაკვეთია 40%. სესხის დაფარვის ვადებია: პირველი წელი - 40%; მე-2-ე წელი - 30%; მე-3-ე წელი - 30%. გადასახადის განაკვეთი დამატებულ ღირებულებაზე 20%-ია. ამორტიზაციული ანარიცხების ნორმა (წელიწადში) 12%-ია. ამორტიზაცია წლიური 125-დან გამომდინარე - 12 000 ათ. ლარია.

არენდატორს მინიჭებული აქვს უფლებანარჩენი ღირებულებით გამოისყიდოს მოწყობილობა.

განვსაზღვროთ, რა არის საწარმოსათვის მომგებიანი: იყიდოს მოწყობილობა თუ არენდაში აიღოს იგი?

1. მოწყობილობის საშუალოწლიური ღირებულება (ათ. ლარებში)

	მოწყობი- ლობის ღირებუ- ლება წლის დასაწყისი- სათვის	ამორტიზა- ციული ანარიცხები	მოწყობი- ლობის ღირებუ- ლება წლის ბოლოსათვის	მოწყობი- ლობის საშუალო- წლიური ღირებულება
პირველი წელი	100 000	20 000	80 000	90 000

მე-2-ე წელი	80 000	20 000	60 000	70 000
მე-3-ე წელი	60 000	20 000	40 000	50 000

2. გადახდების გაანგარიშება ლიზინგის მიხედვით

	პირველი წელი	მე-2-ე წელი	მე-3-ე წელი	დაუფარავი ნაწილი	ჯამი
დანახარჯები ამორტიზაციაზე	12 000	12 000	12 000	64 000	100 000
პროცენტები კრედიტის მიხედვით	$(90\,000 \times 20/100) = 18\,000$	$(70\,000 \times 20/100) = 14\,000$	$(50\,000 \times 20/100) = 10\,000$	-	42 000
საკომისიო ბანკისათვის	1 000	1 000	1 000	-	3 000
გადასახადი დამატებულ ღირებულებაზე	$(19\,000 \times 20/100) = 3\,800$	$(15\,000 \times 20/100) = 3\,000$	$(11\,000 \times 20/100) = 2\,200$	-	9 000
ჯამი	34 800	30 000	25 200	64 000 ¹	154 000

შენიშვნა: ლიზინგმიმღების მიერ იქნება გადახდილი მოწყობილობის გამოსყიდვისას არენდის დასრულებისას.

ხარჯების გაანგარიშება სესხის მეშვეობით მოწყობილობის შეძენისას

	პირველი წელი	მე-2-ე წელი	მე-3-ე წელი	ჯამი
სესხის დაფარვა	40 000	30 000	30 000	100 000
საბანკო პროცენტი სესხის მიხედვით	20 000	12 000	6 000	38 000
გადასახადის თანხა	$(60\,000 \times 40/100) = 24\,000$	$(42\,000 \times 40/100) = 16\,800$	$(36\,000 \times 40/100) = 14\,400$	55 200
ჯამი	84 000	58 800	50 400	193 200

ჯამების შედარება იძლევა საფუძველს გაკეთდეს დასკვნა ლიზინგის სასარგებლოდ. მოწყობილობის არენდის შემთხვევაში ლიზინგური შეთანხმების მიხედვით გაანგარიშების მთლიანი პერიოდის განმავლობაში, მოწყობილობის შემდგომი ნარჩენი ღირებულებით 64 მლნ. ლარად შეძენის ჩათვლით, საწარმოს ხარჯებმა შეადგინა 154 მლნ. ლარი, ხოლო აღნიშნული მოწყობილობის თავიდანვე სესხის ხარჯზე შეძენამ კი - 193,2 მლნ ლარია. გადახარჯვამ, ამრიგად, შეადგინა $(193,2 - 154) = 39,2$ მლნ. ლარი.

12.2. ფაქტორინგული ოპერაციები

ფაქტორინგი (ინგლისურიდან factor - აგენტი, შუამავალი) წარმოადგენს საკომისიო ოპერაციის ნაირსახეობას, შეხამებული მომწოდებლის საბრუნავი კაპიტალის დაკრედიტებასთან და დაკავშირებული გადაუხდელი სავალო მოთხოვნილებების (ანგარიშები-ფაქტურების და თამასუქების) გადათმობასთან, რომლებიც კონტრაგენტებს შორის ფაქტორინგულ ფორმაზე ან ბანკის ფაქტორინგული განყოფილებისათვის საქონელისა და მომსახურების რეალიზაციის პროცესში წარმოიშობიან.

ბანკის **ფაქტორინგული ოპერაცია** მდგომარეობს ექსპორტიორის იმპორტიორისადმი ფულადი მოთხოვნილებების შეძენაში, მათ ინკასაციაში, დაკრედიტებაში და საკრედიტო და სავალუტო რისკებისაგან გარანტირებაში.

1988 წ. საერთაშორისო ფაქტორინგის შესახებ მიღებული კონვენსიის შესაბამისად ოპერაცია ითვლება ფაქტორინგად იმ შემთხვევაში, თუ იგი როგორც მინიმუმ ოთხიდან ორ ნიშანთვისებას აკმაყოფილებს:

- დაკრედიტების არსებობას;
- მომწოდებლის ბუღალტრული ანგარიშგების გაძღოლას;
- მისი დავალიანების ინკასირებას;
- საკრედიტო რისკისაგან დაზღვევას.

დღეს ფაქტორინგი თავისთავად მომწოდებლის მომსახურების უნივერსალურ სისტემას წარმოადგენს, რომელიც მოიცავს ბუღალტრული, ინფორმაციული,

გასაღებითი, სადაზღვევო, საკრედიტო და იურიდიული ხასიათის მომსახურებებს. ფაქტორინგის მეშვეობით მომწოდებელს ექმნება ოპტიმალური პირობები ძალისხმევის ძირითად, საწარმოო საქმიანობაზე, საბრუნავი კაპიტალის დაჩქარებისა და შესაბამისად მოგების გადიდებისაკენ კონცენტრაციისათვის. ბალანსის ჯამი მცირდება და მისი სტრუქტურა უმჯობესდება საკუთარი და მოზიდული კაპიტალის თანაფარდობის მაჩვენებლის გადიდების ხარჯზე.

ფაქტორინგული მომსახურების ღირებულება. ფაქტორინგული კომპანია, ექსპორტიორისათვის მოთხოვნილების დაფარვის ვადის დადგომამდე სახსრების ავანსირებით, ფაქტიურად აკრედიტებს მას. ავანსის სიდიდე, კლიენტის კრედიტუნარიანობისაგან დამოკიდებულებაში, გარიგების თანხიდან 70-დან - 90%-მდე მერყეობს. დანარჩენი 10 – 30% (პროცენტის კრედიტზე და საკომისიოს მომსახურებაზე გამოქვითვის შემდეგ) კლიენტის ბლოკირებულ ანგარიშზე (სადაზღვევო ფონდი) ჩაირიცხება, რომელიც ბანკი-შუამავალშია (ფაქტორშია) დეპონირებული. სადაზღვევო ფონდის პროცენტი შეიძლება თითოეული კომპანიის მოხედვით ინდივიდუალურად იქნას განსაზღვრული, არსებული პირობებისაგან (საგადასახაო მოთხოვნილებების თანხისაგან, მათი გადახდის ვადებისაგან და ა.შ.) დამოკიდებულებაში. თუ კი ფაქტორინგული მუშაობის გამოცდილება არსებობს, მაშინ სადაზღვევო პროცენტი შეიძლება გაანგარისბული იქნას როგორც საშუალო მსგავსი სამუშაო პირობების მქონე საწარმოების მიხედვით. მაგალითად, შეიძლება გამოყენებული იქნას ფორმულა:

$$\text{პრ}_{\text{სდ}} = (\text{თნ}_{\text{დბ}} - \text{თნ}_{\text{მლ}} / \text{თნ}_{\text{დბ}}) \times 100, (12.12)$$

სადაც: $\text{პრ}_{\text{სდ}}$ - პროცენტის სიდიდეა სადაზღვევო ფონდის (კონკრეტული საწარმოს მიხედვით);

$\text{თნ}_{\text{დბ}}$ - თანხა, დახარჯული ბანკის მიერ დებიტორული დავალიანების შემენაზე (პროცენტების, საკომისიოების, საზღაურების გარეშე, თუ ისინი ბანკს თავისთვის აქვს დატოვებული და ა.შ.), ათ. ლარებში;

$\text{თნ}_{\text{მლ}}$ - თანხა, მიღებული მომწოდებლის ბანკის მიერ ფაქტორინგული ხელშეკრულების მოქმედების დასრულებისას, ათ. ლარებში.

სადაზღვევო ფონდი ესაჭიროება ფაქტორს იმისათვის, რომ საკუთარი

მდგრადობა უზრუნველყოს შეძენილი საგადახდო მოთხოვნილებების არ გადახდის შემთხვევაში. ამრიგად, თუ საგადახდო მოთხოვნილებების ადრესატი აღმოჩნდება არგადამხდელი, მაშინ ზარალი ერთმანეთში ფაქტორსა და მომწოდებელს (ფაქტორის კლიენტს) შორის განაწილდება.

მყიდველის მიერ ვალის გადახდის შემდეგ ფაქტორინგული ხელშეკრულების წარმატებით დასრულებისას, კომპანია ბლოკირებული ანგარიშის ლიკვიდაციას განახორციელებს, ხოლო სადაზღვევო ფონდის თანხა აუნაზღაურდება მომწოდებელს.

კრედიტის დაბრუნების ვადა - 90 – 120 დღეა.

ფაქტორინგის მიხედვით მისაღები გადასახადი შედგება ორი ელემენტისაგან:

1. გადასახადები მართვაზე, ანუ საკომისიოები. საკომისიო ჯილდო - არის საანგარიშსწორებო ოპერაციების დამოუკიდებლად, კლიენტის მონაწილეობის გარეშე, განხორციელებისათვის ბანკზე გადასახადი. ფაქტიურად აღნიშნული არის საწარმო-მომწოდებლის საგადახდო მოთხოვნილებების გადახდასთან მიმართებაში ბანკის მიერ ოპერაციების ინკასირებაზე, კერძოდ, ვალების მომსახურებაზე და ა.შ. გადასახადი, რომელიც გაიანგარიშება როგორც პროცენტი მომწოდებლის წლიური ბრუნვიდან და მნიშვნელოვნად ვარირებს მისი სამეწარმეო საქმიანობის მასშტაბებზე და სტრუქტურაზე, კომპანიის მიერ სამუშაოების მოცულობაზე, საკრედიტო რისკზე, მყიდველების კრედიტუნარიანობაზე, ასევე ამა თუ იმ ქვეყნის ფინანსური მომსახურების ბაზრის სპეციფიკაზე დამოკიდებულებაში.

2. გადასახადები აღრიცხვის ოპერაციებზე, რომელიც ამოიღება მომწოდებელზე ვადაზე ადრე (გადათმობადსი სავალ მოთხოვნილებების წინასწარი გადახდის ფორმით), დროზე ადრე მიღებულსა და მოთხოვნილებების ინკასირების თარიღს შორის პერიოდზე, მიწოდებადი სახსრების თანხებიდან. პროცენტი ფაქტორინგული კრედიტის გამოყენებაზე - არის ბანკი-შუამავალის მიერ საგადახდო მოთხოვნილებების (ვადიანების ან ვადაგადაცილებულების) შეძენაზე ჯილდოს თანხა. ფაქტორინგულ კრედიტზე პროცენტის დადგენისას ანალიზდება ცენტრალური ბანკის სააღრიცხვო განაკვეთი, და კრედიტზე მიმდინარე გადასახადი, ასევე მყიდველთან ანგარიშსწორებაში სახსრების არსებობის ვადა. პროცენტი ფაქტორინგული კრედიტის

მიხედვით ჩვეულებრივად 2 – 4%-ით უფრო მაღალია ოფიციალურ სააღრიცხვო განაკვეთზე, რომელიც ოვერდრაფტისას ან კლიენტებისათვის, ანალოგიური ბრუნვითა და კრედიტუნარიანობით, მოკლევადიანი დაკრედიტებისას გამოიყენება, რაც ბანკის მიერ თავისთავზე აღებული დამატებითი დანახარჯებისა და რისკის კომპენსაციის აუცილებლობით არის განპირობებული.

მაგალითი 5:

საგადახდო მოთხოვნილებების შესაძენი საერთო თანხა 1 000 000 ლარს შეადგენს. განაკვეთი კრედიტზე - 180% წლიურია. მყიდველთან ანგარიშსწორებაში სახსრების ბრუნვადობის საშუალო ვადა - 14 დღეა.

რა თანხას მიიღებს ფაქტორი განხორციელებულ ოპერაციაზე?

ამოხსნა:

აღნიშნულ ოპერაციებზე გადასახადი შეადგენს: $180 \times 14 : 360 = 5,44\%$ -სნაყიდი (გაყიდული) საგადახდო მოთხოვნილებების თანხებთან მიმართებაში. 1 000 000 ლარის თანხის საბუთების გამყიდველზე კრედიტის გადახდაზე ფაქტორი მისგან მიიღებს:

$$5,44 \times 1\,000\,000 = 54\,400 \text{ ლარს.}$$

მაგალითი 6:

დავუშვათ, რომ გამყიდველის საბუთის 1 000 000 ლარის ღირებულებით მყიდველის კართოთეკაში მოთავსებისას პენიის მთლიანი თანხა ფაქტორის შემოსავალს წარმოადგენს.

რა თანხა ჩაერიცხება ფაქტორს 10 დღის პენიის საზღაურად და როგორი იქნება საერთო შემოსავალი ფაქტორინგული ოპერაციის მიხედვით?

ამოხსნა:

გადახდის 10 დღით დაგვიანებისას პენია მყიდველისაგან (0,04%) გადაერიცხება ფაქტორს თანხით:

$$(0,04 \times 10 \times 1\,000\,000) / 100 = 4\,000 \text{ ლარი.}$$

საერთო შემოსავალი ფაქტორინგული ოპერაციის მიხედვით ტოლი იქნება:

$$54\,400 + 4\,000 = 58\,400 \text{ ლარის.}$$

მაგალითი 7:

„თიბისი“ ბანკმა განახორციელა საწარმო „ელმავალთან“ ფაქტორინგული ოპერაცია. თანხამ, რომელიც ბანკმა დებიტორული დავალიანების შეძენაზე დახარჯა, შეადგინა 550 ათ. ლარი. განაკვეთი მიწოდებულ კრედიტზე - 60%. მყიდველთან ანგარიშსწორებებში სახსრების ბრუნვადობის საშუალო ვადა 18 დღეა. მყიდველის მიერ სახსრების არათავისდროული გადახდები - 6 დღეა. გათვალისწინებულია, რომ პენიის მთლიანი თანხა (0,03%) წარმოადგენს ფაქტორის შემოსავალს. მომწოდებლის ბანკის მიერ ფაქტორინგული ხელშეკრულების მოქმედების დასრულების დროისათვის მიღებულმა თანხამ 440 ათ. ლარი შეადგინა.

განვსაზღვროთ სადაზღვევო პროცენტი და შემოსავალი ფაქტორინგული ოპერაციის მიხედვით.

ამოხსნა:

სადაზღვევო პროცენტის გაანგარიშება შეიძლება შემდეგი ფორმულის გამოყენებით:

$$\begin{aligned}\text{პრ}_{\text{სდ}} &= (\text{თნ}_{\text{დბ}} - (\text{თნ}_{\text{მლ}} / \text{თნ}_{\text{დბ}})) \times 100 = \\ &= 550 - 444 / 550 \times 100 = 20\%,\end{aligned}$$

სადაც: $\text{თნ}_{\text{დბ}}$ - 550 ათ. ლარს,
 $\text{თნ}_{\text{მლ}}$ - 440 ათ. ლარს.

რამდენადაც განაკვეთი კრედიტზე - 60% წლიურია, მყიდველთან ანგარიშსწორებებში სახსრების ბრუნვადობის საშუალო ვადა - 18 დღეა, მაშინ გადასახადი აღწეულ ოპერაციებზე ტოლი იქნება: $60 \times 18 : 360 = 3\%$ შეძენილი (გაყიდული) საგადახდო საბუთების თანხისადმი. გამყიდველისათვის 550 ათ. ლარის თანხის საბუთების გადახდაზე ფაქტორი მისგან მიიღებს: $(3 \times 550) : 100 = 16\,500$ ლარს.

გადახდის 6 დღით შეჩერების შემთხვევაში (პენია მყიდველისაგან 0,03%) ფაქტორზე გადარიცხება თანხა:

$$(0,03 \times 6 \times 550\,000) / 100 = 990 \text{ ლარი.}$$

საერთო შემოსავალი ფაქტორინგული ოპერაციის მიხედვით ტოლი იქნება:

$$16\,500 + 990 = 17\,490 \text{ ლარს.}$$

მაგალითი 8:

ფირმა „ა“, გადატვირთა ფირმა „ბ“ და „გ“ მისამართზე პროდუქცია და შესაბამისად 100 000 ლარის ოდენობის საერთო თანხის ანგარიშები გამოუწერა, ამასთან ვალის ინკასაციის უფლება მათზე ბანკს დააკისრა.

ბანკმა ფირმები „ბ“ და „გ“ კრედიტუნარიანობის შეფასების შემდეგ ავანსის სიდიდე, რომელიც შეიძლება ფირმა „ა“-ზე იქნას გადახდილი - 80 000 ლარის ოდენობით განსაზღვრა.

ფირმები „ბ“ და „გ“ მიერ ბანკზე ანგარიშების გადახდა ხორციელდებოდა შემდეგი გრაფიკის მიხედვით:

- 30 000 ლარი - ფირმა „ა“-ზე ავანსის გაცემის 4 დღის შემდეგ;
- 20 000 ლარი - კიდევ 3 დღის შემდეგ;
- 50 000 ლარი - 6 დღის შემდეგ.

ბანკის ფაქტორინგულ მომსახურებაზე ერთდღიანი საპროცენტო განაკვეთი (დისკონტი) შეადენს 0,15%.

წლის საანგარიშო ხანგრძლივობა - 360 დღეა.

გავიანგარიშოთ კლიენტზე გადახდილ ავანსზე ბანკის შემოსავალი ფაქტორინგულ მომსახურებაზე პროცენტების მიხედვით.

ამოხსნა:

შემოსავალი ფაქტორინგულ მომსახურებაზე პროცენტების მიხედვით ტოლი იქნება:

$$\begin{aligned} & ((0,15 \times 4 \times 30\,000) / 100 + (0,15 \times 7 \times 20\,000) / 100 + \\ & + (0,15 \times 13 \times 50\,000) / 100) \times 0,8 = \\ & = (18 + 21 + 97,5) \times 0,8 = 136,5 \times 0,8 = 109\,200 \text{ ლარი.} \end{aligned}$$

12.3. ფორფეტინგული და სატრასტო ოპერაციები

ფორფეტინგი - არის ექსპორტიორისაგან თამასუქების და სხვა სავალო მოთხოვნილებების შეძენა, რასთან დაკავშირებითაც ხორციელდება მისი დაკრედიტება.

მყიდველის (ფორფეტიტერის) როლში, როგორც წესი, გამოდის ბანკი, რომელიც თავისთავზე იღებს იმპორტიორის გადახდისუუნარობასთან დაკავშირებულ კომერციულ რისკებს, ექსპორტიორზე ნაყიდი საბუთების ბრუნვის უფლების გარეშე.

ფორფეიტერს შეუძლია ნაყიდი საბუთები დაუბრუნებლობის. საფუძველზე სხვა ფორფეიტინგურ ფირმაზე გაყიდოს.

ფორფეიტინგებისას თამასუქების ყიდვა ფორფეიტერის მიერ კრედიტის მთლიანი ვადის განმავლობაში ავანსასად პროცენტების გამოქვითვით ხორციელდება. აღნიშნულიდან გამომდინარე, ექსპორტიორი ფაქტიურად საკუთარ საკრედიტო ოპერაციას სავაჭრო გარიგებასთან მიმართებაში გარდაქმნის ოპერაციაში ნაღდ ფულთან მიმართებაში.

მაგალითი 9:

პირდაპირი სააღრიცხვო განაკვეთისას სიდიდით 10% თამასუქთან მიმართებაში 500 ათ. ლარზე, რომელის იფარება ერთი წლის განმავლობაში, გასაყიდი ფასი შეადგენს:

$$500 - (500 \times 10 / 100) = 450 \text{ ათ. ლარს.}$$

გავიანგარიშოთ მოცემული თამასუქის მიხედვით შემოსავალი.

ამოხსნა:

შემოსავალი მოცემული თამასუქის მიხედვით ტოლი იქნება:

$$500 - 450 = 50 \text{ ათ. ლარს, ანუ}$$

$$50 / 450 \times 100 = 11,11\%.$$

ტრასტი (trast - ნდობა, ნდობითი მართვა) - არის კლიენტის საშუალებების (ქონების, ფულის, ფასიანი ქაღალდების და ა.შ.) მართვასთან მიმართებაში ოპერაციები, რომელიც ხორციელდება საკუთარი სახელით და კლიენტის დავალიბის მიხედვითმასთან დადებული ხელშეკრულების საფუძველზე.

სატრასტო ოპერაციები საბაზრო ეკონომიკის ქვეყნებში ხანგრძლივი დროის განმავლობაში გამოიყენება და მათი ქმედების მექანიზმი, საკანონმდებლო ბაზასაკმაოდ გამართულია.

სატრასტო ოპერაციები მრავალფეროვანი ოპერაციების მთელ რიგ ჯგუფებს აერთიანებენ, რომლებიც ბანკსა და მის კლიენტს შორის ჩამოყალიბებადი განსაკუთრებულ ნდობით ურთიერთობებთან არის დაკავშირებული.

ტრასტ-ოპერაციები, ანუ სატრასტო ოპერაციები, თავისთავად ბანკების,

საფინანსო კომპანიების, კლიენტის ქონების მართვასთან მიმართებაში საინვესტიციო ფონდების და ნდობით აღჭურვილი პირის უფლებებით კლიენტების ინტერესებში და მათი დავალების მიხედვით სხვა მომსახურებების შესრულების ნდობით ოპერაციებს წარმოადგენენ.

სხვადასხვა ქვეყნების ბანკების ნდობითი ოპერაციებიში იძლევა დაიყოს ორ სახეობად:

1. ოპერაციები, დაკავშირებული საკუთარი კლიენტის ქონების მართვასთან.
2. ოპერაციები, არ დაკავშირებული ქონების მართვასთან. მეორე ტიპის ნდობითი ოპერაციები თავისთავად ბანკების საბროკერო საქმიანობას წარმოადგენენ.

კლიენტების ქონების მართვასთან დაკავშირებული ნდობითი ოპერაციების სამართლებრივი საფუძვლისაკამათია. სხვადასხვა ქვეყნებში იგი არაერთნაირად განიმარტება. გამოყოფენ ორ განმარტებას: ანგლო-ამერიკულს და კონტინენტალურს.

ანგლო-ამერიკული განმარტება დაფუძნებულია იმაზე, რომ ნდობითი საკუთრება - არის საკუთრების განსაკუთრებული ფორმაა, როდესაც საკუთრება, გარკვეული მოსაზრებით, როგორღაც დანაწევრებულია. წარმოიქმნება ერთო ქონების ორო მესაკუთრე. ერთი მესალუთრეა - ბენეფიციარი, ან ტრასტის დამფუძნებელი.

მეორეა - ნდობითი მესაკუთრე, რომლისთვისაც ქონება გარკვეული მიზნებისათვის სხვა პირის მიერ არის მიკუთვნებული.

კონტინენტალური განმარტება ქონების ერთ მესაკუთრეს ითვალისწინებს. იგი ქონებას ფლობს, განკარგავს და იყენებს მას. ამიტომ კონტინენტალური სამართლის იურისტები წარმომადგენლობებს განსაზღვრავენ იქ, სადაც ანგლო-ამერიკული სამართლის იურისტები ნდობით საკუთრებას განმარტავენ.

სამართლებრივ ბაზას, რომელზედაც ქონების ნდობით მართვასთან მიმართებაში ოპერაციები ვითარდება, ქვეყნის სამოქალაქო კოდექსი წარმოადგენს, რომლის თანახმად ქონების ნდობითი მართვის განსახორციელებლად მხარეები (მართვის დამფუძნებელი და ნდობითი მმართველი - საკრედიტო ორგანიზაცია) წერილობითი

სახით აფორმებენ მართვის ხელშეკრულებას ვადით, რომელიც ძირითადად 5 წელს არ აღემატება.

ნდობითი მართვის ობიექტებს საკრედიტო ორგანიზაციისათვის, რომელიც ნდობითი მმართველის სახით გამოდის, შეიძლება იყვნენ: ფულადი სახსრები (ლარებში და უცხოურ ბალუტაში), ფასიანი ქაღალდები, ბუნებრივი ძვირფასი ქვები და ძვირფასი ლითონები, ქვეყნის რეზიდენტებზე საკუთრების უფლებებით კუთვნილი წარმოებული ფინანსური ინსტრუმენტები. ქონება, რომელიც სამეურნეო ან ოპერატიულ მართვაშია, არ შეიძლება ნდობით მართვასი იქნას გადაცემული.

მმართველის (ნდობითი მესაკუთრის) შემოსავლისა და სატრასტო ხელშეკრულებების დადების სარგებლიანობის განსაზღვრა. მმართველის წახალისების თანხის გაანგარიშებისას არსებულ შემთხვევებში საჭიროა უპირველეს ყოვლისა ყურადღება იქნას გამახვილებული პირობების სარგებლიანობაზე ორივე მხარისათვის, კერძოდ, ნდობითი მესაკუთრისათვის. ნდობითი მესაკუთრე (ბანკი) დეპოზიტური ოპერაციებიდან, ბანკთაშორისი ოპერაციებიდან, საბირჟო ოპერაციებიდან შემოსავლიანობას ადარებს ტრასტის შემოსავლიანობაშთან, ასევე აანალიზებს სავალდებულო გადახდების შემცირების შესაძლებლობას. თუმცა დამფუძნებელიც ანალოგიურ შედარებებს ახორციელებს.

როგორც ცნობილია, აქციის კურსი განისაზღვრება შემდეგი სახით:

$$\text{აქციის კურსი} = \frac{\text{დივიდენდი}}{\text{სასესხო პროცენტი} \times 100}. \quad (12.13)$$

ანალოგიურად შეიძლება შეფასებული იქნას შემოსავლიანობა ტრასტის მიხედვით:

$$\text{ტრასტის შემოსავლიანობა} = \frac{\text{ტრასტის შემოსავალი}}{\text{დივიდენდი} \times 100}. \quad (12.14)$$

მაგალითი 10:

ფირმა „წინსვლამ“ სატრასტო ხელშეკრულება დადო ბანკი „რესპუბლიკასთან“. ხელშეკრულების პირობების მიხედვით ტრასტში გაიცემა ფულადი თანხა 100 მლნ ლარის ოდენობით. ბანკი „რესპუბლიკას“ შემოსავალი მოზიდული სახსრების

ოპერაციებთან მიმართებაში შეადგენს (0,03%) 30 000 ლარს თვეში. მმართველის საკომისიოები - შემოსავლის 15%. 100 მლნ ლაროს ბანკში საშემნახველო დეპოზიტში დაბანდებით, ბანკი „რესპუბლიკა“ 150% წლიურს მიიღებს.

სარგებლიანია კი მოცემული სატრასტო ხელშეკრულების დადება?

ამოხსნა:

1. წლიური შემოსავალი სატრასტო ხელშეკრულების მიხედვით:

$$30\,000 \text{ ათ. ლარი} \times 12 = 360 \text{ მლნ ლარს.}$$

2. წლიური შემოსავალი მმართველის ტრასტის მიხედვით:

$$30 \text{ მლნ ლარი} \times 15 \times 12 = 54\,000 \text{ ათ. ლარს.}$$

3. წლიური შემოსავალი ბენეფიციარის (მიმდობის) ტრასტის მიხედვით:

$$360 \text{ მლნ ლარს} - 54\,000 \text{ ათ. ლარი} = 306\,000 \text{ ათ. ლარს.}$$

4. წლიური შემოსავალი დეპოზიტის მიხედვით:

$$100 \text{ მლნ ლარი} \times 150 : 100 = 150 \text{ მლნ ლარს.}$$

5. სარგებლიანია თუ არა ტრასტი:

$$306 \text{ მლნ ლარი} / 159 \text{ მლნ ლარი} \times 100 = 204\%.$$

ამრიგად, თანხის ტრასტში ჩადებისას შემოსავალი პრაქტიკულად ორჯერ უფრო მაღალი იქნება, ვიდრე დეპოზიტში დაბანდებისას. არნიშნულიდან გამომდინარე, მოცემულ შემთხვევაში ტრასტი, უეჭველად, დეპოზიტზე უფრო სარგებლიანია.

მაგალითი 11:

ფირმა „გიომ“ სატრასტო ხელშეკრულება დადო ბანკი „რესპუბლიკასთან“. ხელშეკრულების პირობების მიხედვით ტრასტში გაიცემა ფასიანი ქაღალდები თანხით 100 მლნ ლარი. გამოცხადებული დივიდენდია - 400%. ბანკი „რესპუბლიკას“ შემოსავალი ოპერაციების მიხედვით შეადგენს 155 თვეში. შემოსავალი ტრასტის მიხედვით - 30 მლნ ლარია თვეში. განვსაზღვროთ, უფრო სარგებლიანია თუ არა ფასიანი ქაღალდების დაბანდება ტრასტში?

ამოხსნა:

1. ბენეფიციარის შემოსავალი ტრასტის მიხედვით (წელიწადში):

$$30 \text{ მლნ ლარი} \times 12 - (30 \text{ მლნ ლარი} \times 12 \times 15 / 100) = 306 \text{ მლნ ლარი.}$$

2. კომპანიის შემოსავალი ფასიანი ქაღალდების მიხედვით:

$$100 \text{ მლნ ლარი} \times 400\% = 400 \text{ მლნ ლარი}$$

3. უფრო სარგებლიანია თუ არა ტრასტი:

$$306 / 400 \times 100 = 76,5\%.$$

ფასიანი ქაღალდების დაბანდება ტრასტში მოცემულ შემთხვევაში უფრო სარგებლიანია. ერთადერთი სარგებელი შეიძლება იმაში იყოს, რომ შემოსავალი ტრასტის მიხედვით შემოდის ყოველთვიურად, ხოლო ფასიანი ქაღალდების მიხედვით - წლის ბოლოს. აქციების მიხედვით დივიდენდის მიღება გარანტირებული არ არის.

ზემოთაღნიშნულის გათვალისწინებით შეიძლება შემდეგი სახის დასკვნა იქნას გაკეთებული:

1. კომერციული ბანკებისათვის, სხვა ტრადიციულ და საკუთრივ კანონიერ ოპერაციებთან ერთად, ასევე ძირითად ფინანსურ მომსახურებებს - **ლიზინგული, ფაქტორინგული, ფორფეიტინგული, და სატრასტო** ოპერაციები წარმოადგენენ.
2. **ლიზინგი** - არის არენდის ხელშეკრულება, რომელშიც არენდაგამცემი დროებით სარგებლობაში გარკვეული ანაზღაურებით მიაწვდის არენდატორს მის საკუთრებაში არსებულ მოწყობილობას, მანქანებს, ელექტრონულ-გამოთვლით მანქანებს, ორგტექნიკას, სატრანსპორტო და სხვა საშუალებებს. ლიზინგი შეიძლება იყოს ორი სახეობის: ოპერატიული (სერვისული) და ფინანსური (სრულად ამორტიზაციული).
3. **ფაქტორინგი** (აგენტი, შუამავალი) - წარმოადგენს მომწოდებლის საბრუნავი კაპიტალის დაკრედიტებასთან შეხამებულ და გადაუხდელი სავალო მოთხოვნილებების (ანგარიშ-ფაქტურების და თამასუქების) გადამღებასთან დაკავშირებულ საკომისიო ოპერაციების ნაირსახეობას, რომლებიც კონტრაგენტებს შორის ფაქტორინგული ფირმისათვის ან ბანკის ფაქტორინგული განყოფილებისათვის საქონელის და

მომსახურებების რეალიზაციის პროცესში წარმოიშობიან. ბანკის ფაქტორინგული ოპერაცია მდგომარეობს ექსპორტიორის მიერ იმპორტიორისადმი ფულადი მოთხოვნილების ყიდვაში, მათ ინკასაციაში, დაკრედიტებაში და საკრედიტო და სავალუტო რისკებიდან გარანტირებაში. დღეს ფაქტორინგი თავისთავად მომწოდებლის მომსახურების უნივერსალურ სისტემას წარმოადგენს, რომელიც მოიცავს ბუღალტრულ, ინფორმაციულ, გასაღებით, სადაზღვევო, საკრედიტო და იურიდიული ხასიათის მომსახურებებს.

4. **ფორფეიტინგი** - არის ექსპორტიორისაგან თამასუქებისა და სხვა სავალო მოთხოვნილების შეძენა, რასთან დაკავშირებითაც მისი დაკრედიტება ხორციელდება. მყიდველად (ფორფეიტერად), როგორც წესი, გამოდის იმპორტიორის გადახდიუნარობასთან დაკავშირებული კომერციულ რისკების თავისთავზე ამღები ბანკი.
5. **ტრასტი**(ნდობა, ნდობითი მართვა) - არის კლიენტის საშუალებების (ქონების, ფულის, ფასიანი ქაღალდების და ა.შ.) მართვასთან მიმართებაში ოპერაციები, რომლებიც მასთან დადებული ხელშეკრულების საფუძველზე,საკუთარი სახელითა და კლიენტის დავალებით ხორციელდება.

თემა 13. თანამედროვე საბანკო პროდუქტები და ტექნოლოგიების გამოყენება

✧ თემის სტრუქტურა:

- 13.1. საბანკო პლასტიკური ბარათები;
- 13.2. დისტანციური საბანკო მომსახურება, ბანკომატი;
- 13.3. ელექტრონული გზავნილები სავაჭრო ორგანიზაციებში.

თემის მიზანი:

- 1. გააცნობიეროთ თანამედროვე საბანკო ტექნოლოგიების დანერგვის მნიშვნელობა;
- 2. შეისწავლოთ თანამედროვე საბანკო პროდუქტები და ტექნოლოგიები.

✎ თემის შესწავლის შემდეგ თქვენ შეძლებთ:

- 1. ჩამოაყალიბოთ: საბანკო პლასტიკური ბარათების სახეობები, რომლებიც განსხვავდებიან თავიანთი დანიშნულებით, ფუნქციური და ტექნიკური მახასიათებლებით;
- 2. განსაზღვროთ დისტანციური საბანკო მომსახურების მნიშვნელობა და მისი განვითარების აუცილებლობა;
- 3. შეისწავლოთ თანამედროვე საბანკო ტექნოლოგიების გამოყენების საშუალებები

თემის ძირითადი კონცეფციური და საკვანძო საკითხები :

პლასტიკური ბარათი (სადებეტო და საკრედიტო); კოდირება მაგნიტურ ზოლზე; კონტაქტური და უკონტაქტო ჩიპიანი პლასტიკური ბარათი; ბანკომატი;

პოს-ტერმინალი; იმპრინტერი; პინ-კოდი; პროცესინგი; ინტერნეტ-ბანკინგი; ელექტრონული გზავნილები.

13.1. საბანკო პლასტიკური ბარათები

პლასტიკური ბარათი - ესაა სტანდარტული ზომის ფირფიტა, რომელიც მზადდება სპეციალური მყარი, მექანიკურად და თერმულად მდგრადი პლასტმასისაგან. პლასტიკური ბარათების უმრავლესობას აქვს სტანდარტული ზომა:

- სიგრძე - $85,60 \text{ მმ} \pm 0,13 \text{ მმ}$;
- სიგანე - $53,98 \text{ მმ} \pm 0,06 \text{ მმ}$;
- სისქე - $0,76 \text{ მმ} \pm 0,08 \text{ მმ}$.

თუმცა, გავრცელებულია „არასტანდარტული“ ზომის პლასტიკური ბარათებიც, მაგალითად, სიმ ბარათები.

არსებობს პლასტიკური ბარათების მრავალი ნაირსახეობა, რომელთაც განასხვავებენ თავიანთი დანიშნულებით, ფუნქციური და ტექნიკური მახასიათებლებით. ჩვენთვის მნიშვნელოვანია მათი კლასიფიკაცია დანიშნულების მიხედვით:

1. საიდენტიფიკაციო ბარათები (პირადობის მოწმობები, მართვის მოწმობები, სტუდენტური და მსგავსი სოციალური ბარათები, დაზღვევის ბარათები, საშვები, სავიზიტო ბარათები და სხვ.);
2. ლოიალობის ბარათები (დისკონტური, ფასდაკლებისა და დაგროვების ბონუსური ბარათები, კლუბური ბარათები);
3. კავშირგაბმულობის ბარათები (სიმ, უსიმ, ტაქსოფონებისა და სხვა ბარათები);
4. წინასწარ გადახდის ბარათები (სამგზავრო ბარათები, საწვავის ბარათები, პარკირებისა და ანალოგიური დანიშნულების ბარათები);
5. საბანკო პლასტიკური ბარათები (სადეპოზიტო და საკრედიტო ბარათები). რა თქმა უნდა, ჩვენი ინტერესის საგანს საბანკო პლასტიკური ბარათი წარმოადგენს, რომელიც თანამედროვე სამყაროში უნივერსალურ საგადახდო ინსტრუმენტად იქცა და მნიშვნელოვნად გაამარტივა ადამიანების ცხოვრება, მოუხსნა მათ ბევრი პრობლემა და დისკომფორტი. საბანკო პლასტიკური ბარათები დღეს ცივილიზებული სამყაროს განუყოფელი ნაწილია და არა მარტო საბანკო სისტემის უმნიშვნელოვანესი ინსტრუმენტი, არამედ ყოველდღიური ყოფითი ცხოვრების ატრიბუტია.

საბანკო პლასტიკური ბარათების წინამორბედად ითვლება არასაბანკო საკრედიტო ბარათები, რომელთა „შორეულ“ წინაპრად 1914 წელს აშშ-ში კომპანია მობილ ოილ-ის მიერ გამოშვებული მუყაოს ბარათები მოგვევლინნენ. მუყაოს ბარათები

რამდენიმე წელიწადში, 1928 წლიდან, ლითონის ბარატებმა შეცვალა. ამ ლითონის ბარატებზე კლიენტის სახელი და მისამართი იყო ამოტვიფრული. ბენზინგასამართი სადგურების გარდა, ასეთ ბარატებს საიმედო კლიენტებს სთავაზობდნენ რესტორნები, სასტუმროები და მაღაზიები.

ახალმა იდეამ, რომელიც მდგომარეობდა საიმედო კლიენტებისათვის ასეთი ბარატების მეშვეობით საქონლის განვადებით შეძენის უფლების მინიჭებაში, მალე მოიპოვა პოპულარობა, თუმცა, მათი მეორედ დაბადება 1950 წლიდან მოხდა. ამ წელს კომპანია Dinner club -მა არა მარტო დაიწყო საკრედიტო ბარატების გაყიდვა, არამედ მოგვევლინა შუამავლად რესტორნების ქსელსა და ამ რესტორნების მუდმივ კლიენტებს შორის. თანაც ნოვაცია იყო ის, რომ საკრედიტო ბარატის გამოყენება შესაძლებელი გახდა არა ერთ კონკრეტულ, არამედ ყველა სავაჭრო ობიექტში, რომლებიც ჩართული იყვნენ ამ პროექტში. რესტორნების მუდმივ და მაღალი რეპუტაციის მქონე კლიენტებს მიეცათ შესაძლებლობა, მიეღოთ Dinner club - ის საკრედიტო ბარატები და სხვადასხვა რესტორანში გამოეყენებინათ ისინი როგორც ნაღდი ფულის ალტერნატივა. რესტორნები ანგარიშების ასლებს წარუდგენდნენ Dinner club-ს, რომელიც, თავის მხრივ, წარუდგენდა კლიენტებს საერთო ანგარიშს ყოველთვიურად. კლიენტი ასწორებდა ანგარიშს Dinner club -თან, ხოლო ეს უკანასკნელი - რესტორნებთან.

იდეა საკმაოდ წარმატებული აღმოჩნდა და სულ მალე, 1958 წლიდან, ამერიკული ბანკებიც დაინტერესდნენ ამ სიახლით, ვინაიდან ცხადი გახდა, რომ მათი გამოყენება შესაძლებელი იყო არა მარტო რესტორნებში, არამედ ყველგან, ნებისმიერი პროდუქტის შესაძენად და მომსახურების მისაღებად. 1966 წლიდან საბანკო პლასტიკური ბარატები უკვე აშშ-ის ფარგლებსაც გასცდა და ევროპაში გამოჩნდა.

ბანკების ჩართვამ ამ პროცესში განაპირობა შესაბამისი საგადამხდელო სისტემების ჩამოყალიბება - ბანკი უშვებდა ბარატს და კლიენტს უხსნიდა ანგარიშს, რომელზედაც არსებული ფულის თუ საკრედიტო ლიმიტის ფარგლებში იგი ახორციელებდა გადახდებს ამ ბარატის მეშვეობით. თანდათან, როგორც აშშ-ის ტერიტორიაზე, ისე მთელ მსოფლიოში სულ უფრო იზრდებოდა იმ სავაჭრო თუ მომსახურების ობიექტების რიცხვი, რომლებიც ასეთი ანგარიშსწორების განხორციელებაზე თანხმობას აცხადებდნენ. შემდეგ ეტაპზე „თანხმობა“ მალევე იქცა მათივე დაინტერესებად, მომსახურებოდნენ კლიენტებს პლასტიკური ბარატებით. ბარატების პოპულარიზაციამ ისეთ მასშტაბებს მიაღწია, რომ აუცილებელი გახდა სპეციალური ცენტრების შექმნა, რომლებიც მოახდენდნენ ბანკების მიერ ემიტირებული ბარატების მომსახურებას (პროცესინგი).

საქართველოში პლასტიკური ბარატები მხოლოდ XX საუკუნის მიწურულს გამოჩნდა. საქართველოს პრეზიდენტის 1997 წლის 6 ნოემბრის №630 ბრძანებულებით „საბანკო სისტემაში მიმდინარე რეფორმებისა და მომავლის პერსპექტივების შესახებ“, საბანკო სისტემის პოტენციალის სრულად გამოყენების მიზნით, განისაზღვრა ღონისძიებათა კომპლექსი, რომლის ერთ-ერთი პუნქტის მიხედვით, „ეთხოვოს საქართველოს ეროვნულ ბანკს, კოორდინაცია გაუწიოს კომერციული ბანკების მიერ პლასტიკური ბარატების დანერგვას“.

პირველ ეტაპზე, 1997 წლის ოქტომბერში, კომერციული ბანკების მოქმედ ანგარიშთა გეგმაში გამოიყო საბალანსო ანგარიშები პლასტიკური ბარატების

გამოყენებით ანგარიშსწორებისათვის.

2007 წლის 15 მარტს ძალაში შედის საქართველოს ეროვნული ბანკის მიერ დამტკიცებული დებულება „საბანკო პლასტიკური ბარათების შესახებ“, რომელმაც განსაზღვრა საქართველოს საბანკო სისტემაში პლასტიკური ბარათებით ოპერაციების წარმოებისა და მომსახურების წესი. დებულებამ დაარეგულირა ყველა ტიპის საბანკო ბარათის (საკრედიტო, სადებეტო, კორპორაციული, პერსონიფიცირებული და სხვ.) ემისიასთან დაკავშირებული საკითხები, განსაზღვრა ოპერაციების სახეობები, მასში მონაწილე მხარეების უფლება-მოვალეობები. დაახლოებით 4 წელიწადში, 2011 წლის 16 მაისს, ძალაში შედის ახალი „საგადახდო ბარათების შესახებ დებულება“, რომელმაც განსაზღვრა საქართველოში კომერციული ბანკების მიერ უნაღდო გადახდების ინსტრუმენტის - საგადახდო ბარათების (მათ შორის, პლასტიკური ბარათების) გამოშვებასა და მიმოქცევასთან დაკავშირებული საკითხები.

თანამედროვე საბანკო პლასტიკური ბარათი - ესაა საგადახდო ინსტრუმენტი, რომელიც წარმოადგენს საანგარიშსწორებო საშუალებას საქონლის ან მიღებული მომსახურების საფასურის გადასახდელად, ნაღდი ფულის მისაღებად, ვალუტის გასაცვლელად და საქართველოს კანონმდებლობით გათვალისწინებული სხვა ოპერაციების განსახორციელებლად.

კლიენტზე ბარათის გაცემის წინ, როგორც წესი, ხდება მისი პერსონიფიცირება, ანუ ემიტენტი ბანკის მიერ საბანკო პლასტიკურ ბარათზე, ასევე მის მაგნიტურ ზოლზე ან მიკროჩიპში ჩაწერა განსაზღვრული პარამეტრებისა და მფლობელის შესახებ იმ პერსონალური მონაცემებისა, რომლებიც ბარათის მფლობელის იდენტიფიკაციის საშუალებას იძლევა. თუმცა, გარკვეულ შემთხვევებში შეიძლება გაიცეს არაპერსონიფიცირებული ბარათი, რომელზეც სავალდებულო არაა მფლობელის პირადი მონაცემების ასახვა და მისი ჩაწერა მაგნიტურ ზოლზე ან/და მიკროჩიპში. ასეთი ბარათები განკუთვნილია ბარათის შემძენის მიერ სხვა ფიზიკური პირებისათვის გადასაცემად და მასზე ოპერაციები სრულდება მხოლოდ საკუთარი თანხის ფარგლებში, რომლის ოდენობა შედარებით ნაკლებია და მათზე საკრედიტო ლიმიტი არ დაიშვება.

ქართული რეგულაციით არსებობს ბარათების გაფორმების უნიფიცირებული წესები, კერძოდ, მათზე მითითებული უნდა იყოს შემდეგი მონაცემები:

- ბარათის მოქმედების ვადა;
- საბარათო საგადახდო სისტემის დასახელება ან/და მისი ლოგოტიპი;
- ემიტენტის დასახელება ან/და მისი ლოგოტიპი;
- ბარათის ნომერი;
- ბარათის მფლობელის ხელმოწერის ადგილი;
- ემიტენტის ცხელი ხაზის ნომერი;
- ემიტენტის მისამართი.

საბანკო პლასტიკურ ბარათზე ინფორმაციის დატანის რამდენიმე საშუალება არსებობს, რომელთა შორის აღსანიშნავია:

- გრაფიკულად დატანილი ჩანაწერი - საბანკო პლასტიკურ ბარათზე ინფორმაციის დატანის ყველაზე ძველი ხერხი, რომელიც ახლაც გამოიყენება ყველა ტიპის ბარათზე. გრაფიკულად დაიტანება ინფორმაცია ემიტენტის (ბანკის), საგადამხდელო სისტემის (VISA, MASTERCARD, AMERICAN EXPRESS და სხვ.), ბარათის ტიპის (electron, classic,

gold) და ა.შ. შესახებ;

- ემბოშირება - ბარათის საიდენტიფიკაციო მონაცემების რელიეფური ფორმით, ამოზოგულად ბარათზე დაბეჭდვა (ემბოშირებით დაიტანება ბარათის მფლობელის პერსონალური ინფორმაცია - ბარათის ნომერი, მოქმედების ვადა, მფლობელის სახელი და გვარი ან/და სხვა საიდენტიფიკაციო მონაცემები;

- კოდირება მაგნიტურ ზოლზე - საბანკო პლასტიკურ ბარათზე ინფორმაციის დატანის ერთ-ერთი ყველაზე გავრცელებული საშუალებაა, რომლის მეშვეობითაც ხდება ინფორმაციის ჩაწერა ელექტრონულად, რათა მისი წაკითხვა მოხერხდეს სხვადასხვა მექანიკური საშუალებით (ბანკომატი, პოს-ტერმინალი, იმპრინტერი);

- ჩიპი, ანუ მიკროპროცესორი - არის ინფორმაციის მაგნიტურ ზოლზე დატანის თანამედროვე ალტერნატივა, რომელიც უფრო ძვირია, მაგრამ მეტად დაცული თაღლითობის სხვადასხვა გამოვლინებისაგან.

ჩიპიანი პლასტიკური ბარათების დამზადება ხდება იმავე პრინციპით, როგორც მაგნიტურზოლიანისა, გარდა იმისა, რომ მათში მოთავსებულია ჩიპი, ანუ მინიკომპიუტერი, რომელსაც აქვს ინფორმაციის შენახვის შესაძლებლობა და როგორც აღინიშნა, უფრო დაცულია. თავის მხრივ, ჩიპიანი პლასტიკური ბარათების ორი სახეობა არსებობს:

- კონტაქტური ჩიპიანი პლასტიკური ბარათებით ოპერაციების ჩასატარებლად აუცილებელია მათი უშუალო კონტაქტი ინფორმაციის წამკითხველ პროგრამულ-ტექნიკურ საშუალებებთან;

- უკონტაქტო ჩიპიანი პლასტიკური ბარათებით ოპერაციების ჩასატარებლად აუცილებელი არაა პროგრამულ-ტექნიკურ საშუალებებთან უშუალო კონტაქტი, არამედ საკმარისია მათი აღმოჩენა ინფორმაციის წაკითხვის ზონაში.

ყველა ზემოაღნიშნულ საბანკო პლასტიკურ ბარათს აქვს მატერიალური ფორმა, თუმცა, არსებობს „არამატერიალური“ ბარათებიც, რომელთაც მიეკუთვნება ე. წ. ვირტუალური ბარათი, ანუ მატერიალური ფორმის არმქონე ბარათი, რომელიც გულისხმობს ემიტენტის მიერ უსაფრთხოების ზომების დაცვით ბარათის მფლობელისათვის მიწოდებული რეკვიზიტების (ბარათის ნომერი, მოქმედების ვადა და უსაფრთხოების კოდი) ერთობლიობას, რომლის საშუალებით ბარათის მფლობელს შეუძლია განახორციელოს გადახდები მხოლოდ ინტერნეტის საშუალებით.

საბანკო პლასტიკურ ბარათებს იყენებენ არა მარტო ფიზიკური პირები. თანამედროვე ეკონომიკაში ფართოდაა გამოყენებული კორპორაციული ბარათი (იგივე ბიზნესბარათი), რომელიც წარმოადგენს სადებეტო ან საკრედიტო საბანკო ბარათს და მის მფლობელს საშუალებას აძლევს, განკარგოს იურიდიული პირის ანგარიში და შეასრულოს ოპერაციები.

ყველაზე ცნობილი კლასიფიკაციის მიხედვით გავრცელებულია შემდეგი სახეობის ბარათები:

- სადებეტო ბარათი - ბარათი, რომელიც მფლობელს საშუალებას აძლევს, განკარგოს თავის საბარათე ანგარიშზე არსებული თანხები, ასევე ისარგებლოს ოვერდრაფტით;

- საკრედიტო ბარათი - ბარათი, რომელიც ბარათის მფლობელს საშუალებას აძლევს, ოპერაციები მოახდინოს ემიტენტის მიერ მინიჭებული საკრედიტო ხაზის

ფარგლებში.

საბანკო პლასტიკური ბარათების ფართო გავრცელება დიდად განაპირობა სხვადასხვა მექანიკურმა, პროგრამულ-ტექნიკურმა საშუალებამ, რომელთა შორის აღსანიშნავია:

- ბანკომატი - თვითმომსახურების ელექტრონული პროგრამულ-ტექნიკური მოწყობილობა, რომლის საშუალებითაც პლასტიკური ბარათის მფლობელს შეუძლია ნაღდი ფულის გამოტანა/შეტანა და სხვა ისეთი ოპერაციების წარმოება, როგორებიცაა: ანგარიშზე არსებული ნაშთის შესახებ ინფორმაციის მიღება, გადახდების განხორციელება და სხვ.;
- პოს-ტერმინალი - პლასტიკური ბარათის მაგნიტური ზოლის და/ან მიკროჩიპის წამკითხველი ელექტრონული პროგრამულ-ტექნიკური მოწყობილობა, რომელიც გამოიყენება ბანკში ან სავაწრო/მომსახურების ობიექტებში ბარათით გადახდის განსახორციელებლად ან თანხის გასატანად;
- იმპრინტერი - ბარათის ემბოშირებული რეკვიზიტების სპეციალურ ქვითარზე გადამტანი მექანიკური მოწყობილობა.

საბანკო პლასტიკური ბარათებით ოპერაციები შეუძლებელია განხორციელდეს ე. წ. ავტორიზაციის პროცესის გარეშე. ავტორიზაცია არის ემიტენტი ბანკის მიერ ბარათით ოპერაციის შესრულებისშესახებ თანხმობის ან უარის მიღების პროცედურა. ავტორიზაციის პროცესში სრულდება ბარათის მფლობელის ელექტრონული იდენტიფიკაცია, მოწმდება ბარათის ნამდვილობა, პინ კოდის მართებულობა და ბარათის მფლობელის ხელმოწერა (თუ ეს აუცილებელია). პოსტ-ტერმინალის ან ბანკომატის მეშვეობით ოპერაციის საწარმოებლად მოწმდება მოთხოვნილი ოპერაციის ჩასატარებლად შესაბამისი სახსრების არსებობა ბარათის მფლობელის ანგარიშზე და ბარათის მფლობელს ენიჭება უფლება სათანადო ოპერაციის შესასრულებლად. ოპერაციის პროცესში (ონლაინ რეჟიმში) ბარათის შესახებ ინფორმაცია გადაეცემა ემიტენტი ბანკის საპროცესინგო ცენტრს, სადაც გენერირდება ავტორიზაციის კოდი და უბრუნდება მომსახურების ობიექტს.

ავტორიზაციის პროცესის აღწერაში გამოყენებულ იქნა რამდენიმე ტერმინი, რომელთა განმარტებაც აუცილებელია:

- პინ-კოდი - სპეციალური უნიკალური კოდი, რომელიც არის პერსონიფიცირებული საიდენტიფიკაციო ნომერი. იგი გამოიყენება ბანკომატებსა და პოსტ-ტერმინალებში ტრანზაქციების შესასრულებლად. პინ-კოდი ბარათთან ერთად წარმოადგენს ბარათის მფლობელის საკმარის ელექტრონულ იდენტიფიკატორს;
- პროცესინგი - საპროცესინგო დაწესებულების საქმიანობა, რომელიც მოიცავს საბანკო ბარათებით წარმოებული ოპერაციების შესახებ ინფორმაციის მიღებას (შეგროვებას), შენახვას, დამუშავებასა და დამუშავებული ინფორმაციის გადაცემას ანგარიშსწორების განსახორციელებლად.

რაც შეეხება პლასტიკური ბარათების საერთაშორისო საგადამხდელო სისტემებს, მათ უდავო ლიდერებად გვევლინებიან Visa, Mastercard, American Express და China Unionpay. 2000 წლამდე მსოფლიო პლასტიკური ბარათების აბსოლუტური უმრავლესობა პირველ სამეულზე მოდიოდა: დაახლოებით 57% - Visa, 26% - Mastercard, 13% - American Express და 4% - სხვა სისტემები. სიტუაცია კარდინალურად შეიცვალა

2010 წელს, როცა ბაზარზე გამოჩნდა China Unionpay, რომლის წილი დღეისათვის მსოფლიოში მიმოქცევაში არსებული 8 მლრდ ბარათიდან დაახლოებით 29%-ზე მეტია, ხოლო Visa -ზე - 29%-ზე ნაკლები.

საქართველოში, ტრადიციულად, ყველაზე პოპულარულად კვლავ VISA-ს საბანკო პლასტიკური ბარათები რჩება, კერძოდ, 2013 წლის ბოლოსათვის მასზე მოდიოდა 6 მლნ ერთეულამდე ემიტირებული სადებეტო და საკრედიტო ბარათების დაახლოებით 65%, Mastercard -ზე - 20%, ხოლო სხვა სისტემებზე - 15%.

VISA international არის ყველაზე დიდი საერთაშორისო საგადახდელო სისტემა ოპერაციების მოცულობით. მისი ყოველწლიური სავაჭრო ბრუნვა 5 ტრლნ აშშ დოლარის ფარგლებშია. VISA -ს სავაჭრო ნიშანი მსოფლიოს 170-ზე მეტ ქვეყანაში მოქმედებს და ამ ნიშნით მსოფლიოში 2 მილიარდზე მეტი ბარათია ემიტირებული 21 ათასი ფინანსური ორგანიზაციის (სისტემის წევრი) მიერ. VISA უშვებს 20-ზე მეტი ტიპის ბარათს, მაგრამ მათ შორის საქართველოში ძირითადად შემდეგი სახეობებია გავრცელებული:

- VISA electron - ყველაზე მარტივი და მასობრივი საბანკო ბარათი, რომელზედაც, როგორც წესი, დაწესებულია მინიმალური ლიმიტი;
- Visa Clasic - საბანკო ბარათი სტანდარტული ფუნქციებით;
- Visa Gold - საბანკო ბარათი მფლობელის კრედიტუნარიანობის დამატებითი გარანტიებით, უფრო დიდი საკრედიტო ლიმიტით და სხვა სერვისებით;
- Visa Platinum - ელიტური საბანკო ბარათი, რომელიც მფლობელს საშუალებას აძლევს, მიიღოს დამატებითი ლიმიტები, სერვისები, ფასდაკლებები, დაზღვევა და სხვა პრივილეგიები;
- Visa Business - კორპორაციული საბანკო პლასტიკური ბარათი იურიდიული პირების ანგარიშების მომსახურებისათვის. ისინი შეიძლება იყოს როგორც სადებეტო, ისე საკრედიტო.

საქართველოში მოქმედი რეგულაციით ემიტენტი ვალდებულია ბარათის მფლობელთან გააფორმოს მომსახურების შესახებ ხელშეკრულება, რომელშიც კანონმდებლობით გათვალისწინებულ რეკვიზიტებთან ერთად, ასევე გათვალისწინებული უნდა იყოს შემდეგი:

- ბარათის დასახელება და ტიპი;
- ბარათის გამოყენების წესი, შეზღუდვები, ყველა შესაძლო საკომისიო და საპროცენტო განაკვეთი;
- ბარათის სტოპ-სიაში შეყვანის, გაუქმებისა და ამოღების წესები (სტოპ-სია არის იმ პლასტიკური ბარათების საერთაშორისო ან ლოკალური სია, რომლებზედაც ტრანზაქციები დაუშვებელია და ვრცელდება მომსახურების განსაკუთრებული რეჟიმი, ანუ ესაა სხვადასხვა მიზეზით „დაბლოკილი“ ბარათების სია);
- მხარეთა უფლება-მოვალეობები;
- ბარათის დაკარგვის შემთხვევაში განსახორციელებელი პროცედურები;
- ბარათით წარმოებული ოპერაციებისა და სხვა უზუსტობების გასაჩივრების ვადები;
- დავის გადაწყვეტის პროცედურა და ვადები;
- საჯარიმო სანქციების ამოქმედების წესი;

- შესრულებულ ოპერაციებზე ინფორმაციის და/ან ანგარიშიდან ამონაწერის მიწოდების პირობები.
- ბარათის მფლობელების დაცვის, ბარათის არასანქცირებული მოხმარებისაგან დასაცავად იყენებენ სხვადასხვა მექანიზმს, მათ შორის, საქართველოში გამოყენებული უნდა იყოს სულ მცირე ქვემოთ მოცემული მექანიზმებიდან ერთ-ერთი:
- საბარათო ქვითარზე ხელმოწერის შედარება ბარათზე დატანილ ხელმოწერასთან;
- პინ-კოდი;
- ელექტრონული (ინტერნეტ) გადახდის დროს ბარათის უკანა მხარეს არსებული „ბარათის საიდენტიფიკაციო კოდი“ (CVC2 ან CVV2) (თუ ასეთი მოთხოვნა არსებობს).

დამატებითი იდენტიფიცირების მიზნით დასაშვებია მფლობელის სურათის დაბეჭდვა ბარათზე. სტოპ-სიაში მოხვედრილი ბარათის გამოყენების მცდელობის შემთხვევაში სასურველია მომსახურე ობიექტმა ბარათით მოსარგებლე პირს ჩამოართვას ბარათი ან აღნიშნული ბარათი დაკავებულ იქნეს ბანკომატის მიერ.

ამ მიმართულებით აპრობირებულ მექანიზმს წარმოადგენს საბანკო პლასტიკური ბარათების მფლობელებისათვის მობილურ ტელეფონებზე მოკლე ტექსტური (სმს) შეტყობინებების დაგზავნა ავტომატურ რეჟიმში მათ საბარათო ანგარიშებზე სადებეტო და საკრედიტო ბრუნვის შესახებ. აღნიშნული მექანიზმი არა მარტო უზრუნველყოფს ოპერატიული ინფორმაციის მიწოდებას საბარათო ანგარიშზე თანხის ჩარიცხვის შესახებ, არამედ გვაძლევს შეტყობინებას ბარათიდან განხორციელებული გადახდების შესახებ. ცხადია, თუკი ბარათის მფლობელს არანაირი ტრანზაქცია არ ჩაუტარებია, იგი ატყობინებს მომსახურე ბანკს, რომ მან დაკარგა პლასტიკური ბარათი ან მესამე პირისათვის ცნობილი გახდა კონფიდენციალური ინფორმაცია საბარათო რეკვიზიტების შესახებ, რაც ხდება ბარათის დაბლოკვის საფუძველი.

ბარათზე ფულადი სახსრები შეიძლება შეტანილ იქნეს როგორც ნაღდი, ისე უნარდო სახით. სახსრების განკარგვისათვის საბარათო ანგარიშიდან საბანკო პლასტიკური ბარათის მფლობელის სურვილით შეიძლება დამზადდეს რამდენიმე ბარათი, რომელთაც დამატებითი ბარათი ეწოდებათ. ბარათით განხორციელებული ოპერაციებისათვის პასუხისმგებელია ემიტენტ ბანკში ბარათის მფლობელად იდენტიფიცირებული პირი.

ქვემოთ (ცხრ. №13.1.) მოცემულია საქართველოს საბანკო ბაზარზე პლასტიკურ ბარათებთან დაკავშირებული მაჩვენებელთა დინამიკა, სადაც ჩანს საბანკო სისტემის ამ სეგმენტის ზრდის მნიშვნელოვანი ტემპები.

ცხრილი 13.1. საქართველოს საბანკო ბაზარზე პლასტიკური ბარათებთან დაკავშირებული მაჩვენებელთა დინამიკა

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2017
საკრედიტო ბარათები (ათასი)	3	8	161	356	242	472	588	1,125	1,369	2123
სადებეტო ბარათები (ათასი)	456	1,138	1,885	2,690	3,068	2,593	3,391	4,121	4,580	6465
ბანკომატები	X	X	830	1,333	1,365	1,500	1,568	1,933	2,072	3463
პოს-ტერმინალები ბანკებში	X	X	4,478	6,088	5,785	7,164	8,914	11,119	13,565	17442
პოს-ტერმინალები სავაჭრო ობიექტებში	X	X	702	1,535	1,709	2,191	2,742	2,525	2,681	4325
საბარათო ოპერაციები										
რაოდენობა (მლნ)	X	X	0.7	10.4	31.9	35.0	49.5	59.6	72.4	125.6
მოცულობა (მლრდ ლარი)	X	X	0.2	2.2	4.6	5.3	7.2	8.1	9.5	14.6
ოპერაციები ინტერნეტით										
რაოდენობა (მლნ)	X	X	0.2	0.4	2.9	1.7	3.7	6.8	9.5	17.6

13.2. დისტანციური საბანკო მომსახურება, ბანკომატი

თანამედროვე საბანკო საქმის განვითარების ერთ-ერთ პერსპექტიულ მიმართულებად სამართლიანად აღიარებულია დისტანციური საბანკო მომსახურება. აღნიშნული მდგომარეობა განპირობებულია რამდენიმე დადებითი ფაქტორით, რომელთა შორის აღსანიშნავია:

- ასეთი ტიპის მომსახურება საშუალებას აძლევს კომერციულ ბანკს, შესთავაზოს კორპორაციულ კლიენტებს პრინციპულად ახალი დონის სერვისი, რაც უმნიშვნელოვნესია კონკურენტუნარიანობის შესანარჩუნებლად;
- ბანკს საშუალება უჩნდება, „დაიახლოოს“ მცირე და წვრილი ბიზნესის წარმომადგენლები, ინდივიდუალური მეწარმეები და ფიზიკური პირები, მათთვის გამარტივებული, ეფექტიანი და იაფი საბანკო მომსახურების შეთავაზებით;
- ნებისმიერი კლიენტისათვის დისტანციური საბანკო მომსახურება არის მაქსიმალური კომფორტი და მინიმალური მატერიალური და დროითი დანახარჯები;
- ბანკისათვის ასეთი მომსახურების დანერგვა ნიშნავს მუშაობის ეფექტიანობის ზრდას, დანახარჯების შემცირებასა და კლიენტურის ბაზის ზრდას მომსახურების ხარისხის შემცირების გარეშე.

დისტანციური საბანკო მომსახურება არის ზოგადი ტერმინი, რომელიც ასახავს კლიენტის მომსახურებას ბანკში მისვლის გარეშე თანამედროვე ტექნოლოგიების მეშვეობით. დისტანციური საბანკო მომსახურების სისტემები მეტად მრავალფეროვანია და ისინი ხშირად გადაკვეთენ ერთმანეთს. მათ შორისაა ბანკი-კლიენტი, ინტერნეტ-ბანკინგი, HOME-ბანკინგი, ტელეფონ-ბანკინგი, SMS-ბანკინგი, GSM-ბანკინგი, TV-ბანკინგი და სხვ.

სანამ ინტერნეტი საყოველთაო გავრცელებას პოვებდა, დისტანციური საბანკო მომსახურების შეთავაზება ხდებოდა სისტემა „ბანკი-კლიენტის“ მეშვეობით. ამისათვის კლიენტთან, მის კომპიუტერში, ხდებოდა სპეციალური პროგრამული უზრუნველყოფის ჩატვირთვა, რომელიც ბანკს უკავშირდებოდა მოდემის მეშვეობით. ასეთი სისტემების დანერგვა, როგორც წესი, ხდებოდა კორპორაციულ კლიენტებთან. დღეისათვის სისტემა „ბანკ-კლიენტმა“ აქტუალობა დაკარგა, მოხდა მისი მოდერნიზება ახალ სისტემად „ბანკი-ინტერნეტი-კლიენტი“.

რაც შეეხება ინტერნეტ-ბანკინგს, ესაა დისტანციური საბანკო მომსახურების ტექნოლოგია, რომლის მეშვეობითაც ხორციელდება წვდომა საკუთარ ანგარიშთან და ამ წვდომის მესვეობით სასურველი ოპერაციის ჩატარება ნებისმიერ დროს ნებისმიერი კომპიუტერიდან, რომელსაც აქვს წვდომა ინტერნეტთან. მნიშვნელოვანია, რომ ამ დროს გამოიყენება ნებისმიერი არსებული ბრაუზერი, ანუ არაა აუცილებელი სპეციალური პროგრამული უზრუნველყოფა. როგორც წესი, ინტერნეტ-ბანკინგი მოიცავს შემდეგი სახეობის მომსახურებას:

- გადახდების განხორციელება;
- თანხების კონვერტაცია;
- ანგარიშიდან ამონაწერის მიღება;

- სახსრების გადატანა სხვა ანგარიშებზე (მათ შორის, სხვა ბანკებში);
 - განაცხადების შევსება საბანკო პროდუქტების მიღებაზე (კრედიტის მიღება, დეპოზიტის გახსნა, ბარათის მიღება და ა.შ.)
 - ინფორმაციის მიღება ბანკის პროდუქტებსა და მომსახურების სახეობებზე.
- ინტერნეტ-ბანკინგის გამოყენება ფიზიკური პირებისათვის არის საბანკო მომსახურების მიღების მეტად ეფექტიანი საშუალება და იგი ხასიათდება რიგი უპირატესობებით:
- სახეზეა დროისა და სახსრების ეკონომია, ვინაიდან კლიენტს არ უწევს ბანკში პირადად მისვლა;
 - კლიენტს შესაძლებლობა აქვს 24 საათის განმავლობაში აკონტროლოს საკუთარი ანგარიშები და, შესაბამისად, შეუძლია მოახდინოს რეაგირება ბაზარზე ცვლილებების შემთხვევაში;
 - კლიენტს შეუძლია თვალყური ადევნოს თავისი ბარათებით განხორციელებული ოპერაციების მიმდინარეობას ნებისმიერი ადგილიდან, სადაც კი არის ინტერნეტთან წვდომა.

გამონაკლისი, ინტერნეტ-ბანკინგის განვითარების თვალსაზრისით, არც საქართველოა. თუკი სულ რამდენიმე წლის წინ ინტერნეტ-ბანკინგის დანერგვის „ფუფუნება“ მხოლოდ წამყვანი ბანკებისათვის არსებობდა, დღეს ეს სერვისი ჩვეულებრივი მოვლენა გახდა და თითქმის ყველა ქართულ ბანკს აქვს ინტერნეტ-ბანკინგის საკუთარი სისტემა. საქართველოში ინტერნეტით განხორციელებული საბანკო ოპერაციების მოცულობა შეიძლება ისეთი მასშტაბის არაა, როგორც განვითარებულ ქვეყნებში, მაგრამ პროგრესი ამ კუთხითაც მნიშვნელოვანია. მაგალითად, თუკი 2007 წელს ინტერნეტით განხორციელებულ იქნა 228 ათასამდე საბანკო ოპერაცია, რომელთა საერთო მოცულობამ შეადგინა 22 მლნ ლარი, 2013 წელს ჩატარდა 9,5 მლნ-მდე ოპერაცია, რომელთა საერთო მოცულობამ 422 მლნ ლარს გადააჭარბა.

თვითონ იმ ფაქტმა, რომ საბანკო მომსახურების ბევრი სახეობა უკვე ხორციელდება ინტერნეტის მეშვეობით, წარმოშვა აზრი, რომ ბანკი შეიძლება არსებობდეს არა მხოლოდ ფიზიკური (ოფისების) სახით. რა თქმა უნდა, ამ შემთხვევაში, მცირდება ბანკის დანახარჯები, მომსახურების თვითღირებულება და იზრდება მოგება. მე-20 საუკუნის ბოლოდან აშშ-ისა და ევროპაში გაჩნდა კიდევ ე.წ. „ვირტუალური ბანკები“, რომელთაც არ გააჩნდათ არცერთი მომსახურების ოფისი. ანგარიშის გახსნა, მისი მართვა, კრედიტის მიღება, მისი დაფარვა და ა.შ. ხორციელდება მხოლოდ ინტერნეტის მეშვეობით.

ბანკომატი (ATM – Automated teller machine) - ესაა თვითმომსახურების მრავალფუნქციური ავტომატი, პროგრამულ-ტექნიკური მოწყობილობა, რომლის დანიშნულებაცაა ფულადი სახსრების ავტომატიზებული მიღება და გაცემა პლასტიკური ბარათების მეშვეობით. ბანკომატების საშუალებით ხორციელდება სხვა ოპერაციებიც, მაგალითად: საქონლისა და მომსახურების შეძენა, ჩატარებული ოპერაციის შესახებ ამონაწერის გაცემა, ინფორმაციის მიღება არსებული ნაშთის შესახებ. ბანკომატების ფასი, მათი ფუნქციებიდან და მწარმოებლიდან გამომდინარე, მერყეობს 15-50 ათას აშშ დოლარს შორის.

პირველი ბანკომატის პროტოტიპი შეიქმნა ჯერ კიდევ 1939 წელს. იგი

მნიშვნელოვნად განსხვავდებოდა თანამედროვე ანალოგისაგან. ამ მოწყობილობას შეეძლო ნაღდი ფულის გაცემა, მაგრამ ვერ ახდენდა მის ჩამოწერას ანგარიშიდან, ვინაიდან არ იყო დაკავშირებული ბანკთან. ავტორმა თავისი გამოგონება შესთავაზა City banc of network-ს, მაგრამ რამდენიმე თვის შემდეგ იგი მას უკან დაუბრუნეს, განმარტებით, რომ ვერ ხედავენ ამ მოწყობილობის აუცილებლობას. გამოგონება დავიწყებას მიეცა დაახლოებით 30 წლის განმავლობაში, სანამ 1967 წელს ლონდონში გამოჩნდებოდა პირველი ბანკომატი.

საინტერესოა, რომ იმ დროს პლასტიკური ბარათები დღევანდელი ფუნქციური დანიშნულებით ჯერ კიდევ არ არსებობდა და ფულის გასანაღდებლად გამოიყენებოდა სპეციალური ვაუჩერები, რომელთა წინასწარ მიღება ხდებოდა ბანკში. მალე ასევე ინგლისში ჩნდება ახალი გამოგონება საბანკო სისტემაში არასანქცირებული შეღწევის თავიდან ასაცილებლად - ეს იყო ე.წ. „პინ-კოდი“. სულ მალე კი აშშ-ში დაიწყო პირველი მაგნიტურზოლიანი პლასტიკური ბარათების გამოყენება. 70-იანი წლების დასაწყისიდან ბანკები იწყებენ ახალი ტექნოლოგიის ათვისებას და ამ საქმეში განსაკუთრებით ამერიკული ბანკები აქტიურობდნენ. 1972 წელს ისევ დიდ ბრიტანეთში გამოჩნდა პირველი „ნამდვილი“ Online ბანკომატი, მაგნიტურზოლიანი პლასტიკური ბარათებისათვის, რომელიც შეიქმნა კომპანია IBM-ის მიერ.

აღსანიშნავია, რომ ბანკომატების დანერგვას თან ახლდა გარკვეული სირთულეები მათი გამოყენებისას - ხშირად გამოდიოდნენ მწყობრიდან, ხდებოდა პლასტიკური ბარათების დაზიანება ან მათი უმიზეზოდ „ჩაყლაპვა“, თუმცა, ტექნიკური პროგრესის წყალობით, ბანკომატების მუშაობა იხვეწებოდა და მათი გამოყენება სულ უფრო მასობრივად ხდებოდა ბანკების მიერ. ტელეკომუნიკაციების განვითარებამ ხელი შეუწყო ახალ ეტაპს - შეიქმნა ბანკომატების ქსელი, რომელთა გამოყენება შეეძლო რამდენიმე ბანკს, ანუ ერთი ბანკის ბარათის გამოყენება შესაძლებელი გახდა სხვა, მაგრამ ერთიან ქსელში ჩართული ბანკის ბანკომატში.

დღეისათვის ნებისმიერი ქვეყნის საბანკო სისტემა უკვე წარმოდგენილია ბანკომატების გარეშე. ყოფილ საბჭოთა კავშირში პირველი ბანკომატი 1989 წელს გაჩნდა. რაც შეეხება საქართველოს, პირველი ბანკომატები გამოჩნდა 1998 წელს, დღეს კი მათი რაოდენობა 2,000-ის ფარგლებშია.

ბანკომატის მუშაობის პრინციპი მარტივია: მასში პლასტიკური ბარათის ჩატვირთვის შემდეგ ხდება საიდუმლო კოდის (პინ-კოდი) შეყვანა ბარათის მფლობელის იდენტიფიკაციისათვის (ავტორიზაცია). ავტორიზაციის შემდეგ მომხმარებლის მიერ სასურველი ოპერაციის არჩევისას (მაგალითად, თანხის განაღდება) ბანკომატი ახდენს კავშირის დამყარებას თავის მომსახურე ბანკის („ბანკი-ექვაიერი“) საპროცესინგო ცენტრთან. „ბანკი-ექვაიერი“ ბარათის მფლობელის მოთხოვნას ოპერაციის ჩატარების თაობაზე აგზავნის საგადამხდელო სისტემაში. საგადამხდელო სისტემა მოთხოვნას გადაგზავნის ბარათის გამომშვებ ბანკში, რომელსაც „ბანკი-ემიტენტი“ ეწოდება. „ბანკი-ემიტენტი“ ამოწმებს მასთან ბარათის მფლობელის ანგარიშს და მასზე საკმარისი სახსრების არსებობის შემთხვევაში იძლევა თანხმობას ოპერაციის ჩატარების შესახებ ან უარყოფას საკმარისი სახსრების არარსებობის შემთხვევაში. თანხმობის შემდეგ ბანკომატი გაცემს მოთხოვნილ თანხას. თანხის განაღდება ფიქსირდება საგადამხდელო სისტემის მიერ და გადაეცემა „ბანკ-ემიტენტს“, რომელიც ახდენს განაღდებული თანხის

და მომსახურების საკომისიოს ბლოკირებას, ხოლო შემდეგ - ჩამოწერას ბარათის მფლობელის ანგარიშიდან.

ბანკების მიერ ბანკომატების გამოყენება მარტივი ოპერაციების საწარმოებლად ახდენს შრომითი დანახარჯების შემცირებას, ბანკის ოფისების გამოთავისუფლებას, რიგების შემცირებას და გრძელვადიან პერსპექტივაში

- დანახარჯების შემცირებას. გარდა ამისა, ბანკომატების საშუალებით შეთავაზებული სერვისის მეშვეობით ბანკი უმარტივებს თავის კლიენტებს მომსახურების მიღებას. კლიენტები იღებენ საბანკო ოპერაციების გამარტივებულ მექანიზმს და დროის ეკონომიას. მნიშვნელოვანია ის გარემოებაც, რომ ხდება საბანკო მომსახურების შეთავაზება 24 საათის განმავლობაში კვირაში 7 დღეს. ყოველივე ზემოაღნიშნული ბანკს საშუალებას აძლევს, შეამციროს ხარჯები, გაზარდოს შემოსავლები, კლიენტების რაოდენობა და მოიპოვოს კონკურენტული უპირატესობა.

13.3. ელექტრონული გზავნილები სავაჭრო ორგანიზაციებში

ბანკების მიერ თავიანთი კლიენტების უახლესი ტექნოლოგიების საშუალებით მომსახურების მნიშვნელოვან მიმართულებას წარმოადგენს ელექტრონული გადახდები სავაჭრო ობიექტებში. სავაჭრო ობიექტებში ფულადი სახსრების ბანკთაშორისი ელექტრონული გადახდების სისტემების მეშვეობით ხდება კლიენტის მიერ სახსრების გადარიცხვა საკუთარი ანგარიშიდან გამყიდველის ანგარიშზე ნივთის ყიდვის ან მომსახურების მიღების სანაცვლოდ. ასეთი გადახდების უმეტესი ნაწილი ხორციელდება პლასტიკური ბარათების მეშვეობით.

სავაჭრო ობიექტში სახსრების ელექტრონული გადარიცხვის პროცესის აუცილებელ ელემენტს წარმოადგენს საგადახდო ბარათი. გამყიდველი გაატარებს მყიდველის საგადახდო ბარათს სპეციალურ მოწყობილობაში (**POS-TERMINAL (POS – Point of Sale)**) და ახდენს ანგარიშსწორებას, რა თქმა უნდა, შესაბამისი სახსრების არსებობის შემთხვევაში.

სავაჭრო და მომსახურების ობიექტებში ელექტრონული გადახდების სისტემებს ანგარიშსწორებისას აქვს მთელი რიგი უპირატესობები მისი მომხმარებლებისათვის:

- ოპერაციის განხორციელების სისწრაფე. დადგენილია, რომ ელექტრონული გადახდების საშუალო სისწრაფე აღემატება ნაღდი ფულით ან ჩეკით ანგარიშსწორების სისწრაფეს;
- ხარჯების შემცირება. ბანკს ბევრად იაფი უჯდება კლიენტის მიერ ბარათით სავაჭრო ობიექტში განხორციელებული გადახდის ოპერაცია, ვიდრე მისი ალტერნატიული გზების გამოყენებით (ბანკომატში განაღდება, ჩეკი). სწორედ ამიტომ, როგორც წესი, სავაჭრო ობიექტში ბარათით განხორციელებული ოპერაცია უფასოა. უფრო მეტიც, ბანკები ახდენენ კლიენტების მიერ სავაჭრო ობიექტებში ბარათების გამოყენების სტიმულირებას პიარაქციებითა და ბონუსების დაგროვების მექანიზმების შეთავაზებით;
- უფრო სწრაფი ანგარიშსწორება. ალტერნატიულ გადახდებთან შედარებით ელექტრონული გადახდების დროს ბევრად სწრაფად ხდება სახსრების ჩარიცხვა გამყიდველის ანგარიშზე;

- გადახდების განხორციელების შესახებ ინფორმაციის უფრო სწრაფი და ოპერატიული დამუშავება;
- ქაღალდების დოკუმენტბრუნვის შემცირება;
- გაყიდვების განხორციელება ნაღდი ფულის გარეშე.

ამ უპირატესობებმა განაპირობეს ელექტრონული საბანკო მომსახურების პოპულარობა როგორც ბანკებს, ისე მყიდველებს შორის. თავის მხრივ, კომერციული ბანკები ყოველნაირად ცდილობენ სავაჭრო ობიექტების სტიმულირებას, რათა გაზარდონ მათი ინტერესი, შეიძინონ ან იჯარით აიღონ ელექტრონული მოწყობილობები, შესაბამისად - დანერგონ ანგარიშსწორებისა და გადახდების ახალი სისტემები.

თემა 14. საბანკო რისკების სახეობები და საბანკო რისკმენეჯმენტი

✧ თემის სტრუქტურა:

- 14.1. საბანკო რისკები და მათი კლასიფიკაცია: საკრედიტო რისკი, საბაზრო რისკი, ლიკვიდობის რისკი; საოპერაციო რისკი, სამართლებრივი რისკი, რეპუტაციის რისკი, სტრატეგიული რისკი;
- 14.2. რისკმენეჯმენტი კომერციულ ბანკში;
- 14.3. რისკების შეფასებისა და მართვის სისტემა;

თემის მიზანი:

1. გააცნობიეროთ საბანკო რისკები და მათი კლასიფიკაცია;
2. შეისწავლოთ რისკ-მენეჯმენტი, რისკების შეფასებისა და მართვის სისტემა

✎ თემის შესწავლის შემდეგ თქვენ შეძლებთ:

1. ჩამოაყალიბოთ: საბანკო რისკები და მოახდინოთ მათი კლასიფიცირება;
2. განსაზღვროთ კომერციულ ბანკში რისკის დონე და გაატაროთ ღონისძიებები მათი მინიმუმამდე დასაყვანად;
3. შეისწავლოთ რისკების მართვა საბანკო ზედამხედველობის თვალსაზრისით.

თემის ძირითადი კონცეფციური და საკვანძო საკითხები :

საბანკო რისკი (ფინანსური რისკი, მომსახურების მიწოდების რისკი, მმართველობითი რისკი, დანარჩენი (გარე) რისკი; ლიკვიდობის რისკი; საოპერაციო რისკი; სამართლებრივი რისკი; რეპუტაციის რისკი; სტრატეგიული რისკი; რისკ-მენეჯმენტი კომერციულ ბანკში; რისკების მართვის პოლიტიკა; რისკის შეფასების

და მართვის სისტემა; რისკების კონტროლი; აქტივები საკრედიტო რისკის მიხედვით.

14.1. საბანკო რისკები და მათი კლასიფიკაცია: საკრედიტო რისკი, საბაზრო რისკი, ლიკვიდობის რისკი; საოპერაციო რისკი, სამართლებრივი რისკი, რეპუტაციის რისკი, სტრატეგიული რისკი;

საბანკო საქმე, თავისი სპეციფიკიდან გამომდინარე, მეტად რისკიანი საქმეა, სადაც ჩასაფრებულია უამრავი საფრთხე, რომელთა ცოდნა, აღმოჩენა, იდენტიფიკაცია და კონტროლი საბანკო მენეჯმენტის უმნიშვნელოვანეს ამოცანას უნდა წარმოადგენდეს.

გამომდინარე იქიდან, რომ კომერციული ბანკი, გარდა იმისა, რომ არის ბიზნესის სახეობა, ატარებს საზოგადოებრივი მნიშვნელობის ფუნქციას და ქვეყნის ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის განხორციელების უმნიშვნელოვანესი რგოლია, საბანკო რისკების ცოდნა, აღმოჩენა, იდენტიფიკაცია და კონტროლი სახელმწიფო ინტერესის ობიექტებს წარმოადგენენ. კომერციულ ბანკს საქართველოში აქვს იურიდიული და ფიზიკური პირების დეპოზიტების მოზიდვის ექსკლუზიური უფლება, რათა შემდეგ გასცეს ისინი თავისი სახე- ლით კრედიტების სახით. 2013 წლის ბოლოსათვის საქართველოს საბანკო სისტემაში კონცენტრირებული იყო 9,7 მლრდ ლარის არასაბანკო დეპოზიტები, ანუ იურიდიული (ბანკების გარდა) და ფიზიკური პირების ფულადი სახსრები. აღნიშნული დეპოზიტების წილი საბანკო სისტემის მთლიანი აქტივების 53%-ს, ხოლო მთლიანი ვალდებულებების 64%-ს შეადგენდა.

ბანკების მიერ საზოგადოებისაგან მიღებული ფულადი სახსრები არაა უფასო და კომერციულ ბანკს უწევს ისე გამოიყენოს (დააბანდოს) ეს სახსრები, რომ გაისტუმროს მათ მოზიდვასთან დაკავშირებული პროცენტული ხარჯები, დაფაროს მის ფუნქციონირებასთან დაკავშირებული სხვა დანახარჯები და დარჩეს მოგება, რათა დააკმაყოფილოს აქციონერთა ინტერესები. სახელმწიფოსა და საზოგადოების მხრიდან (ეროვნული ბანკის სახით) მთავარი საზრუნავია ამ სახსრების მფლობელთათვის დროულად და სრულად დაბრუნების გარანტირების მექანიზმების არსებობა, ვინაიდან კომერციული ბანკის (ბანკების) მენეჯმენტის მხრიდან არასაკმარისი პროფესიონალიზმის ან შედარებით მაღალრისკიანი ოპერაციების განხორციელებამ მეტი მოგების მისაღებად შეიძლება საფრთხის ქვეშ დააყენოს საზოგადოებისათვის, განსაკუთრებით კი, ფიზიკური პირებისათვის, ფულადი სახსრების დაბრუნება. ამიტომ ეროვნული ბანკის ერთ-ერთი უმთავრესი მიზანია, აკონტროლოს კომერციული ბანკები, „მოთოკოს“ მათი მეტისმეტად რისკიანი ოპერაციების განხორციელების ცდუნება, ვინაიდან კომერციული ბანკი მუშაობს „სხვისი“ ფულით და ამ ფულის უკან დგას

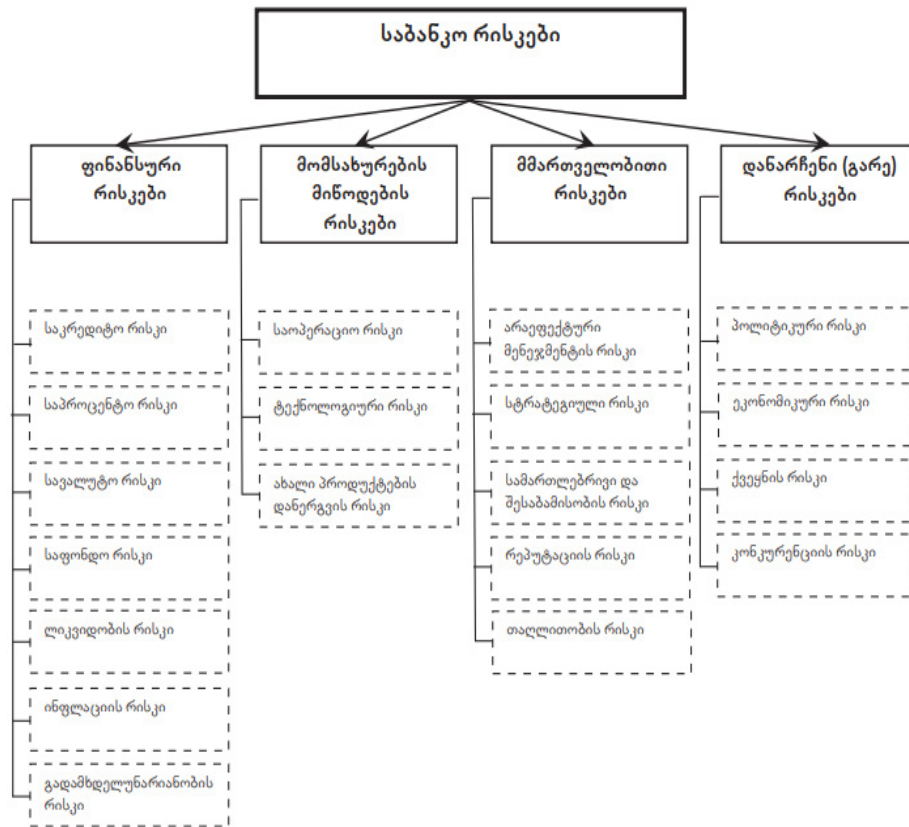
საზოგადოება.

ზოგადად, საბანკო რისკი - ესაა იმის ალბათობა, რომ შეიძლება ადგილი ჰქონდეს ისეთ მოვლენას, რომელიც განსხვავდება მოლოდინისგან (დაგეგმილისაგან) და უარყოფითად იმოქმედებს ბანკის ფინანსურ მაჩვენებლებზე. საბანკო რისკების განმარტების სხვადასხვა ინტერპრეტაცია არსებობს. მათ შორის ალბათ ყველაზე სრულია შემდეგი: საბანკო რისკი არის მომავალში ფულად ნაკადებთან დაკავშირებული გაურკვევლობა, დანაკარგებისა და დაუგეგმავი ხარჯების გაწევის, ასევე დაგეგმილი შემოსავლების ვერმიღების ალბათობა საბანკო ოპერაციების განხორციელებისას.

საბანკო რისკების უკეთ გაგებისა და მართვის უკეთესი სისტემის შექმნისათვის მნიშვნელოვანია მათი კლასიფიკაცია. რისკების კლასიფიკაცია საშუალებას გვაძლევს, მკაფიოდ განვსაზღვროთ თითოეული რისკის ადგილი საერთო სისტემაში. რისკების კლასიფიკაცია საშუალებას გვაძლევს, ეფექტიანად იქნეს გამოყენებული რისკების მართვის შესაბამისი მეთოდები.

რისკების ბუნების ღრმად და უკეთ გასანალიზებლად განვიხილოთ საბანკო რისკების სხვა ტიპის კლასიფიკაცია, სადაც საბანკო რისკები დანახულია განსხვავებული მიმართულებით:

- 1) წარმოშობის წყაროების მიხედვით;
- 2) საქმიანობის მიმართულებების მიხედვით;
- 3) საქმიანობის სფეროს მიხედვით;
- 4) წარმოშობის დროის მიხედვით;
- 5) ხარისხის მიხედვით;
- 6) გაანგარიშების მეთოდის მიხედვით;
- 7) ბანკის ტიპის მიხედვით;
- 8) ოპერაციის აღრიცხვის მიხედვით;
- 9) რეგულირების შესაძლებლობის მიხედვით.
- 1) წარმოშობის წყაროების მიხედვით გამოყოფენ ოთხი სახეობის რისკს

ნახ.14.1 საბანკო რისკის სახეობები

დავახასიათოთ თითოეული მათგანი, რაც საშუალებას მოგვცემს, სხვადასხვა კუთხიდან დავინახოთ და უკეთ შევაფასოთ ისინი:

საბანკო რისკების კლასიფიკაცია წარმოშობის წყაროების მიხედვით:

- ფინანსური რისკები - ამ ჯგუფში შედის საკრედიტო, საპროცენტო, ლიკვიდობის, სავალუტო, საფონდო, ინფლაციისა და გადამხდელუნარიანობის რისკები;
- მომსახურების მიწოდების რისკები - ესაა საოპერაციო, ტექნოლოგიური და ახალი პროდუქტების დანერგვის რისკები;
- მმართველობითი რისკები - აქ შედის არაეფექტიანი მენეჯმენტის, სტრატეგიული, სამართლებრივი და შესაბამისობის, რეპუტაციისა და თაღლითობის რისკები;
- დანარჩენი (გარე) რისკები - მოიცავს პოლიტიკურ, ეკონომიკურ, ქვეყნისა და კონკურენციის რისკებს.

2) რისკები საქმიანობის მიმართულებების მიხედვით. ამ მიმართულებით გამოყოფენ ძირითად და არაძირითად საქმიანობასთან დაკავშირებულ სა ბანკო რისკებს.

- ძირითად საქმიანობასთან დაკავშირებული რისკები ყველაზე გავრცელებული რისკებია, რომელთა შორის აღსანიშნავია საკრედიტო, საპროცენტო, სავალუტო, საფონდო, საინვესტიციო და სხვა რისკები;
- არაძირითად საქმიანობასთან დაკავშირებული რისკები ძირითად საქმიანობასთან დაკავშირებული რისკებიდან განსხვავდება იმით, რომ მეტწილად აქვთ

ირიბი, პირობითი შეფასება და გამოიხატება ხელიდან გაშვებული შესაძლებლობებით. ეს რისკები მოიცავს შესაძლო დანაკარგებს, რომლებიც დაკავშირებულია დეპოზიტების ფორმირებასთან, საბანკო თაღლითობასთან, ბაზრის წილის შემცირებასთან, ბანკის რეპუტაციის გაუარესებასთან, რეიტინგის შემცირებასთან და სხვ.

3) რისკები საქმიანობის სფეროების მიხედვით გულისხმობს შემდეგი სახეობის რისკებს: ბანკის აქტივებთან დაკავშირებული, ბანკის პასივებთან დაკავშირებული, აქტივ-პასივების მართვასთან დაკავშირებული, მომსახურების რეალიზაციასთან დაკავშირებული რისკები.

- ბანკის აქტივებთან დაკავშირებული რისკები მოიცავს საკრედიტო, სავალუტო, საპროცენტო, საანგარიშსწორებო, სალიზინგო, ფაქტორინგულ, საკასო, საკორესპონდენტო ანგარიშების, საინვესტიციო და სხვა რისკებს;

- ბანკის პასივებთან დაკავშირებული რისკები მოიცავს სავალუტო, საპროცენტო, ანაბრებთან, ნასესხებ სახსრებთან და მოზიდვებთან დაკავშირებულ სხვა რისკებს;

- აქტივ-პასივების მართვასთან დაკავშირებული რისკები მოიცავს საპროცენტო, ლიკვიდობის, გადამხდელუნარიანობის, კაპიტალის სტრუქტურის, ლევერიჯის რისკებს;

- მომსახურების რეალიზაციასთან დაკავშირებულ რისკებს რაც შეეხება, აქ შედის საოპერაციო, ტექნოლოგიური, ინოვაციური, სტრატეგიული, ადმინისტრაციული, უსაფრთხოებისა და სხვა რისკები.

4) წარმოშობის დროის მიხედვით საბანკო რისკებს ყოფენ წარსული, მიმდინარე და მომავალი პერიოდის რისკებად.

- წარსული პერიოდის, ანუ რეტროსპექტული რისკების, მნიშვნელობა გამოიხატება მათ შესწავლაში, ანალიზსა და მიმდინარე და მომავალი რისკების უფრო ეფექტიანად მართვაში. მიმდინარე პერიოდში ზარა-ლის, მაგალითად, გაცემული საბანკო გარანტიის ანაზღაურებისას იგი ექვემდებარება წარსული პერიოდის რისკს, ვინაიდან მან ვერ გათვალა შესაძლო დანაკარგები;

- მიმდინარე რისკები დაკავშირებულია ბანკის მიმდინარე ოპერაციებთან;

- მომავალი პერიოდის რისკები არის ყველაზე მწელად პროგნოზირებადი, ვინაიდან რისკი მით უფრო სახიფათოა, რაც დიდხანს გრძელდება საბანკო ოპერაცია.

5) ხარისხის მიხედვით გვაქვს დაბალი, ზომიერი და მაღალი დონის რისკები. აღნიშნული დაყოფა რეგულირდება საქართველოს საბანკო კანონმდებლობით, მაგალითად, გასული მასალიდან ჩვენთვის კარგად ცნობილი აქტივების შესაძლო დანაკარგების რეზერვების ფორმირების დებულების თანახმად, სესხები კლასიფიცირდება „სტანდარტულ“, „საყურადღებო“, „არასტანდარტულ“, „საეჭვო“ და „უიმედო“ სესხებად. ამავე მიზანს ემსახურება რისკის მიხედვით შეწონილი აქტივების გაანგარიშება საქართველოს ეროვნული ბანკის მეთოდოლოგიით, რომელიც საფუძვლად უდევს რამდენიმე მნიშვნელოვანი სავალდებულო ნორმატივის გაანგარიშებას.

6) გაანგარიშების მეთოდის მიხედვით გამოყოფენ კომპლექსურ და კერძო რისკებს.

- კომპლექსური რისკი გულისხმობს საბანკო ლიკვიდობის დონის შეფასების, პროგნოზისა და სავალდებულო ნორმატივების დაცვას;

- კერძო რისკები დაკავშირებულია რისკების შეფასებასთან, პროგნოზსა და

დაცვასთან ცალკეული საბანკო ოპერაციის ან ჯგუფის მიხედვით.

7) ბანკის ტიპის მიხედვით სახეზეა სპეციალიზებული და უნივერსალური რისკები. ცხადია, ამ ტიპის ბანკებისათვის რისკების ნაკრები სხვადასხვაა მათი ფუნქციონირების თავისებურებიდან გამომდინარე.

- სპეციალიზებული რისკები დამახასიათებელია სპეციალიზებული ბანკებისათვის მათი სპეციფიკური ოპერაციებიდან, კლიენტებიდან და დარგებიდან გამომდინარე;

- უნივერსალური რისკები, ბუნებრივია, დამახასიათებელია უნივერსალური ბანკებისათვის.

8) აღრიცხვის ხასიათის მიხედვით სახეზეა საბანკო რისკები საბალანსო და გარეგანსურ ოპერაციების მიხედვით. თუმცა, აღსანიშნავია, რომ ერთი და იგივე რისკი, მაგალითად, საკრედიტო რისკი, რომელიც წარმოიშობა საბალანსო ოპერაციების მიხედვით, ვრცელდება გარეგანსურ ოპერაციებზეც. აქ მნიშვნელოვანია, რომ მართებულად მოხდეს ერთსა და იმავე საქმიანობასთან დაკავშირებული და საბალანსო და გარეგანსურ ანგარიშებზე ერთ-დროულად ასახული შესაძლო დანაკარგის ასახვა.

9) რეგულირების მეთოდების მიხედვით არსებობს ღია და დაფარული რისკები.

- ღიაა რისკი, რომლის ლოკალიზება ბანკს არ ძალუძს;

- დაფარული რისკის შემთხვევაში ბანკს შეუძლია მისი სრულად ან ნაწილობრივ რეგულირება დივერსიფიკაციის მეშვეობით.

კომერციული ბანკის მუშაობის ერთ-ერთი მთავარი პრინციპია, რაც შეიძლება მეტი მოგების მიღება. აღნიშნული მისწრაფება შეზღუდულია იმ შესაძლო რისკებით, რომლებიც თან სდევს საბანკო საქმიანობას, ამიტომ ბანკი ცდილობს გვერდი აუაროს ამ რისკებს ან მინიმუმამდე შეამციროს ისინი, ანუ მინიმუმამდე შეამციროს შესაძლო დანაკარგები. მეორე მხრივ, რაც უფრო რისკიანია ოპერაცია, მით უფრო მაღალია შესაძლო მოგების მიღების ალბათობა. ამის საპირისპიროდ, რაც ნაკლებია რისკი, მით ნაკლებია მაღალი მოგების მიღების ალბათობა. სწორედ ამიტომ, სხვადასხვა ალტერნატიული შესაძლებლობიდან იმ ვარიანტის არჩევა, რომლის დროსაც ნაპოვნი იქნება რისკიანობისა და შემოსავლიანობის ოპტიმალური შესაბამისობა, არის ბანკის მენეჯმენტის უმთავრესი მოვალეობა. აღნიშნული კი შესაძლებელია მხოლოდ საბანკო რისკების კარგად ცოდნის, კონტროლისა და მართვის შესაბამისი მექანიზმების არსებობის შემთხვევაში.

რისკი დევს ბანკის ნებისმიერ ოპერაციაში, რა თქმა უნდა, მათი მასშტაბი და უარყოფითი გავლენა სხვადასხვაა. რისკის დონე იზრდება მაშინ, როცა პრობლემები ჩნდება მოულოდნელად და ბანკი არ აღმოჩნდება მზად მის დროულად და მაქსიმალურად გასაწესებად. საბოლოო ჯამში, შეიძლება ითქვას, რომ სასურველი მოგების მიღება კომერციულ ბანკში შესაძლებელია მხოლოდ მაშინ, როცა სავარაუდო რისკები, ანუ მოსალოდნელი დანაკარგების ალბათობა, წინასწარაა შესწავლილი, გათვლილი და დაზღვეული.

ზემოთ წარმოდგენილი კლასიფიკაცია უფრო თვალსაჩინოა საბანკო რისკების ძირითადი მიმართულებებისა და სახეობების აღსაქმელად. იგი საშუალებას გვაძლევს, შემდეგ პარაგრაფებში უკეთ დავინახოთ მათი ძირითადი სახეობების მნიშვნელობა და ადგილი. აღნიშნული დახასიათების საფუძველად გამოყენებულია საქართველოს ეროვნული ბანკის „დებულება კომერციულ ბანკებში რისკების მართვის თაობაზე“.

საკრედიტო რისკს თამამად შეიძლება ეწოდოს ბანკების „მთავარი რისკი“ და იგი განიმარტება, როგორც კონტრაგენტი პარტნიორის მიერ ვალდებულების შეუსრულებლობით ან გაკოტრებით გამოწვეული რისკი. საკრედიტო რისკი ძირითადად გულისხმობს გაცემული კრედიტების დაუბრუნებლობის რისკს, თუმცა, აქ ასევე შედის ბანკების კლიენტებთან (დებიტორები) ურთიერ- თობის სხვა მიმართულებებიც - სახაზინო და საინვესტიციო საქმიანობა, დოკუმენტური ოპერაციები და სხვ.

ეკონომიკურ ლიტერატურაში გამოყოფილია საკრედიტო რისკის წარმოშობის ალბათობის 4 ძირითადი მიზეზი:

- ქვეყნის ეკონომიკური მდგომარეობის ნეგატიური ცვლილებები, ანუ შექმნილი კრიზისული ან რეცესიული მდგომარეობა, რომელიც იწვევს მსესხებლების (დებიტორების) საქმიანი აქტივობის შემცირებას;
- მსესხებლის უუნარობა, მიაღწიოს ბიზნესგეგმით გათვალისწინებულ დაგეგმილ შედეგებს ქვეყნის მასშტაბით პოლიტიკურ, საქმიან თუ სოციალურ სფეროებში მომხდარი ცვლილებების გამო;
- მსესხებლის მიერ კრედიტის არამიზნობრივი გამოყენება ან არაკეთილსინდისიერება, რაც გამოიხატება კრედიტის დაფარვისაგან თავის არიდების მცდელობით;
- კომპანიის საბაზრო ღირებულების შემცირება, უზრუნველყოფის (გირაოს) გაუფასურება და განადგურება.

კომერციული ბანკის სამეთვალყურეო საბჭოს ფუნქციებისა და მოვალეობების შესახებ საუბრისას ითქვა, რომ იგი უნდა მოქმედებდეს ბანკის სტაბილურობის ინტერესების შესაბამისად. ქართული საბანკო რეგულაციით, სამეთვალყურეო საბჭო ვალდებულია დაამტკიცოს საკრედიტო რისკის სტრატეგია და პოლიტიკა, რომლებშიც უნდა იყოს:

- ასახული ეკონომიკური ციკლისა და ეკონომიკური მდგომარეობის ცვლილების მიმართ ბანკის ამტანობა და მოსალოდნელი შემოსავლების მდგრადობის ალბათობა;
- გათვალისწინებული ადგილობრივი და საერთაშორისო ეკონომიკური ციკლები და ცვლილებები, რომლებმაც შეიძლება გავლენა იქონიონ საკრედიტო პორტფელის შემადგენლობასა და ხარისხზე.

მნიშვნელოვანია, საკრედიტო რისკის მართვის სტრატეგია და პოლიტიკა შემუშავებული იყოს იმგვარად, რომ დააკმაყოფილოს გრძელვადიანი მოთხოვნები, საჭიროების შემთხვევაში - მასში სათანადო კორექტირებების გათვალისწინებით.

რაც შეეხება საკრედიტო რისკის სტრატეგიის, პოლიტიკის განხორციელებისა და შესაბამისი პროცედურების შემუშავებას, მისთვის პასუხისმგებელია კომერციული ბანკის დირექტორატი. დირექტორატის მიერ შემუშავებული პროცედურების საშუალებით ხდება:

- საკრედიტო რისკის განსაზღვრა;
- საკრედიტო რისკის შეფასება;
- საკრედიტო რისკის მონიტორინგი;
- საკრედიტო რისკის კონტროლი.

უმნიშვნელოვანესია, კომერციულმა ბანკმა დაადგინოს და მართოს ყველა ახალი

პროდუქტისა და საქმიანობისათვის დამახასიათებელი საკრედიტო რისკი და უზრუნველყოს, რომ მათ დანერგვამდე და ამუშავებამდე ახალი პროდუქტებისა და საქმიანობის შედეგად მიღებულმა რისკებმა სათანადო კონტროლი გაიარონ, რაც გულისხმობს რისკების მართვის კომიტეტის რეკომენდაციების ან დირექტორატის თანხმობის წინასწარ მიღებას.

საკრედიტო რისკის ანალიზისათვის აუცილებელია, რისკის მქონე საკრედიტო ოპერაციების შერჩევისას გათვალისწინებულ იქნეს შემოსავლიანობის დონე ყველა ხარჯის ჩათვლით. ამასთან, სულ ცოტა, კვარტალში ერთხელ დირექტორატმა უნდა მიიღოს დაკრედიტების ოპერაციების მომგებიანობის ანალიზი.

კომერციულ ბანკში საკრედიტო რისკების მინიმიზაციის მიზნით აუცილებელია საკრედიტო ლიმიტების პროცედურების შემუშავება. საკრედიტო რისკზე ლიმიტების დაწესების შესახებ პროცედურებში ბანკმა, სხვა ფაქტორებთან ერთად, უნდა წარმოადგინოს ის ფაქტორებიც, რომლებმაც შეიძლება გავლენა იქონიონ საკრედიტო რისკის ლიმიტების დაწესებასა და იმ პროცესებზე, რომლებიც დაკავშირებულია ამ გადაწყვეტილების მიღებასთან.

კომერციულმა ბანკმა უნდა დააწესოს ლიმიტები მსესხებლებისა და კონტრაგენტებისათვის მათთან ოპერაციების განხორციელებამდე, რისკის მიმართ ბანკის ტოლერანტულობის დონის გათვალისწინებით. საკრედიტო რისკის ლიმიტები წესდება იმ მიზნით, რომ შემცირებულ იქნეს კონცენტრაციით გამოწვეული რისკები. დაწესებულმა ლიმიტებმა უნდა მოიცვას სულ მცირე შემდეგი:

- კლიენტის ან კონტრაგენტი პარტნიორის რისკი;
- ურთიერთდაკავშირებული მხარეების რისკი;
- გარკვეული ეკონომიკური სექტორის ან გეოგრაფიული კონცენტრაცია-ციის რისკი.

საკრედიტო რისკის ლიმიტის დაწესება სრულად უნდა იქნეს დოკუმენტირებული წერილობითი ფორმით, რაც ხელს შეუწყობს გარე და შიდა აუდიტორების მიერ აუდიტის ჩატარებას.

უმნიშვნელოვანესია, კომერციულმა ბანკმა დაადგინოს თავისი ყველა პროდუქტისა და საქმიანობისათვის დამახასიათებელი საკრედიტო რისკი. საკრედიტო რისკის ამგვარი დადგენა წარმოადგენს კონკრეტული საქმიანობის საკრედიტო რისკის მახასიათებლების შესწავლის შედეგს, რომელიც გულისხმობს: კრედიტების გაცემას, სახაზინო და საინვესტიციო საქმიანობას და მიზნობრივ დაფინანსებას.

დაბოლოს, კომერციულმა ბანკმა უნდა შექმნას კრედიტების დამოუკიდებელი და მუდმივი განხილვის შიდა სისტემა საკრედიტო რისკის მართვის პროცესის გამოყენების ეფექტიანობასთან დაკავშირებით. ასევე, ბანკს უნდა ჰქონდეს პრობლემური სესხების მართვის პროცედურები, მათ შორის, წერილობითი სისტემა, რომელიც აღმოაჩენს და გამოავლენს პრობლემურ სესხებს და ეფექტიანად გამოიყენოს ეს პროცედურები.

საბაზრო რისკი არის ბანკის ზარალის რისკი, რომელიც გამოწვეულია საბაზრო ფასის ცვლილებით. საბაზრო რისკი შეიძლება წარმოიშვას ბანკის მიერ განხორციელებული სხვადასხვა საქმიანობისაგან, როგორებიცაა: სესხების გაცემა, დეპოზიტური და არადეპოზიტური სახსრების მოზიდვა, ინვესტიციების განხორციელება ფასიან ქაღალდებსა და ფულადი ბაზრის ინსტრუმენტებში, სხვა კომპანიათა კაპიტალში წილობრივი მონაწილეობა, სავალო ინსტრუმენტების გამოცემა,

ვაჭრობის დაფინანსება და სხვ. საბაზრო რისკი მოიცავს საპროცენტო, სავალუტო და საფონდო რისკებს.

სანამ გადავალთ მათ დახასიათებაზე, უნდა აღინიშნოს, რომ საპროცენტო, სავალუტო და საფონდო რისკები შეიძლება გამოწვეული იყოს როგორც გარე, ისე შიდა წყაროებით.

საპროცენტო რისკი არის პოტენციური ზარალი, რომელიც შეიძლება გამოწვეული იყოს საბაზრო საპროცენტო განაკვეთებში ნეგატიური ცვლილების შედეგად.

ეკონომიკურ ლიტერატურაში გამოყოფილია საპროცენტო რისკის წარმოშობის 4 ძირითადი წყარო:

- ფინანსური ბაზრის კონიუნქტურის ცვლილება;
- აქტივებისა და პასივების დაფარვის ვადების შეუსაბამობა;
- აქტივებისა და პასივების და გარეგანსური მოთხოვნებისა და ვალდებულებების ინსტრუმენტების დაფარვის ვადების შეუსაბამობა ფიქსირებულ საპროცენტო განაკვეთთან;
- ცენტრალური ბანკის მონეტარული ინსტრუმენტების (რეფინანსირების განაკვეთი, სააღრიცხვო განაკვეთი) განაკვეთების ცვლილება.

სავალუტო რისკი არის უცხოური ვალუტის გაცვლითი კურსის ნეგატიური ცვლილებით გამოწვეული ბანკის უცხოურ ვალუტაში ფორმირებული აქტივების გაუფასურების რისკი.

გასულ მასალაში სავალუტო ოპერაციების შესახებ თემის განხილვისას ვისაუბრეთ სავალუტო რისკებსა და ბანკის მენეჯმენტის პასუხისმგებლობაზე მათ მინიმინიზაციასთან დაკავშირებით.

საფონდო რისკი არის შემოსავლების შემცირების ან ზარალის მიღების რისკი ფასიანი ქაღალდების საბაზრო კოტირებების არასასურველი ცვლილების გამო.

ბუნებრივია, საკრედიტო რისკის მსგავსად, კომერციული ბანკის სამეთვალყურეო საბჭოს უნდა ჰქონდეს საპროცენტო, სავალუტო და საფონდო რისკის სახეობებისა და დონის ადეკვატური აღქმა. ბანკის სამეთვალყურეო საბჭომ უნდა დაამტკიცოს საბაზრო რისკების მართვასთან დაკავშირებული პოლიტიკა და სტრატეგია და უზრუნველყოს, რომ ბანკის დირექტორატმა გაატაროს სათანადო ღონისძიებები ამ რისკის მონიტორინგისა და კონტროლის მიზნით.

საბაზრო რისკების მართვასთან დაკავშირებული პოლიტიკისა და სტრატეგიის საფუძველზე მომზადებული ადეკვატური პროცედურების შემუშავებისა და შესრულებისათვის პასუხისმგებლობა ეკისრება ბანკის დირექტორატს, ხოლო მათი მართვის შესახებ სამეთვალყურეო საბჭო რეგულარულად უნდა იყოს ინფორმირებული დირექტორატის მიერ.

საბაზრო რისკების სამართავად უნდა არსებობდეს კომპლექსური წერილობითი პოლიტიკა და პროცედურები, რომლებშიც ჩამოყალიბებული და გადმოცემული უნდა იყოს პასუხისმგებლობა და ანგარიშვალდებულება საპროცენტო, სავალუტო და საფონდო რისკების მართვასთან დაკავშირებული გადაწყვეტილებების თაობაზე და მკაფიოდ უნდა განისაზღვროს გამოყენებული (ნებადართული) ინსტრუმენტები, ჰეჯირების სტრატეგია და პოზიციის წარმოქმნის შესაძლებლობები.

კომერციული ბანკის დირექტორატი ასევე პასუხისმგებელი უნდა იყოს, რათა

დაცულ იქნეს:

- საპროცენტო, სავალუტო და საფონდო რისკების ლიმიტები;
- საპროცენტო, სავალუტო და საფონდო რისკების შეფასების სტანდარტები და სისტემები;
- პოზიციის შეფასების სტანდარტები და საპროცენტო, სავალუტო და საფონდო რისკებით გამოწვეული შედეგების შეფასება;
- შიდა კონტროლი საპროცენტო, სავალუტო და საფონდო რისკების მართვის მიზნით.

ბანკის დირექტორატმა ასევე უნდა უზრუნველყოს, რომ ბანკის საოპერაციო სტრუქტურები, რომლებიც ჩაბმული არიან პროდუქტებით ვაჭრობასა და სავალუტო და საფონდო რისკების მატარებელი ოპერაციების განხორციელებაში, დაკომპლექტდნენ ისეთი პერსონალით, რომელსაც ესმის:

- რისკების არსი საბაზრო ოპერაციებთან მიმართებაში;
- ფაქტორები, რომლებიც გავლენას ახდენს სავალუტო და საფონდო რისკებზე;
- სხვა რისკები, რომლებიც საბაზრო ოპერაციების განხორციელების შედეგად ჩნდება.

აუცილებელია, კომერციულ ბანკში არსებობდეს საპროცენტო, სავალუტო და საფონდო რისკების სათანადო კონტროლისა და მათი მართვის მოქმედი და მუდმივად განახლებადი სისტემა.

ლიკვიდობის რისკი არის ბანკის რისკი, გაისტუმროს ვალდებულებები დათქმულ ვადაში. ლიკვიდობის რისკი შეიძლება შემდეგ კატეგორიებად დაიყოს:

- საბაზრო ლიკვიდობის რისკი, კერძოდ, რისკი იმისა, რომ სუსტი საბაზრო ლიკვიდობის მდგომარეობის ან ბაზარზე შექმნილი პრობლემების გამო, ბანკმა ვერ უზრუნველყოს გარკვეული პოზიციების დაბალანსება საბაზრო ფასებით;
- დაფინანსების ლიკვიდობის რისკი, კერძოდ, რისკი იმისა, რომ ბანკმა ვერ უზრუნველყოს აქტივების ფულად ფორმაში გადაყვანა ან სახსრების მოზიდვა სხვა წყაროებიდან.

ლიკვიდობის რისკი კომერციულ ბანკს შეიძლება წარმოეშვას თავის კლიენტებთან სხვადასხვა საქმიანობით, როგორებიცაა: კრედიტების გაცემა, სახაზინო და საინვესტიციო საქმიანობა და სხვ. ლიკვიდობის რისკის მართვა უკიდურესად მნიშვნელოვანია, იმის გათვალისწინებით, რომ ლიკვიდობის პრობლემები შეიძლება დამანგრეველი იყოს არა მარტო ბანკისათვის, არამედ მთლიანად საბანკო სექტორისათვის.

კომერციული ბანკის სამეთვალყურეო საბჭოს გაცნობიერებული უნდა ჰქონდეს ლიკვიდობის რისკის უაღრესად დიდი მნიშვნელობა. მისი ძალისხმევა მიმართული უნდა იყოს ლიკვიდობის რისკის პოლიტიკისა და სტრატეგიის დამტკიცებისა და რეგულარული შეფასებისაკენ.

თავის მხრივ, დირექტორატმა უნდა შეიმუშაოს ლიკვიდობის რისკის პოლიტიკა და სტრატეგია და გააცნოს იგი ყველა შესაბამის სტრუქტურას. დირექტორატმა უნდა უზრუნველყოს ადამიანური რესურსების მომზადება და მათი კომპეტენციის განვითარება. აღნიშნული განსაკუთრებით ეხება ისეთ მიმართულებებს, როგორებიცაა სახაზინო და საინვესტიციო საქმიანობა.

ლიკვიდობის რისკის მართვის პოლიტიკა პერიოდულად უნდა შეფასდეს, განახლდეს და ფეხდაფეხ მიჰყვეს ბანკის ლიკვიდობის მდგომარეობის, დანიშნულების, ბიზნესსტრატეგიისა და მთლიანი კაპიტალის ცვლილებებს. ასევე, ბანკს უნდა ჰქონდეს მკაფიო პოლიტიკა დაფინანსების, ანგარიშგებისა და ლიკვიდობის შეფასების პასუხისმგებლობებთან დაკავშირებით.

კომერციული ბანკის ლიკვიდობისა და დაფინანსების პოლიტიკამ და მარ- თვამ უნდა განსაზღვროს ლიმიტები, რომლებიც მენეჯმენტისა და შესაბამისი პასუხისმგებელი პირების მიერ თანმიმდევრულად იქნება განხორციელებული, რათა თავიდან იქნეს აცილებული ლიკვიდობის უკმარისობა, „გეპ“-ის კონცენტრაცია და დამოკიდებულება რაიმე კონკრეტულ მხარეზე, ინსტრუმენტსა თუ საბაზრო სეგმენტზე.

დადგენილი ლიმიტები უნდა იყოს თანმიმდევრული და შეესაბამებოდეს გაუთვალისწინებელი მოვლენების დაფინანსების გეგმას, რათა უზრუნველყოფილ იქნეს ამ გეგმის ეფექტიანად გამოყენება. ბანკმა უნდა დააწესოს სპეციალური მოკლევადიანი დაფინანსების ლიმიტები, განსაკუთრებით ბაზარზე წარმოქმნილ „ოვერნაით“ დაკრედიტებასთან დაკავშირებით.

კომერციულ ბანკში ლიკვიდობის ლიმიტების დადგენისას მხედველობაში უნდა იქნეს მიღებული მინიმუმ შემდეგი ასპექტები:

- რეგულარული დაფინანსების აუცილებლობა ან ჭარბი ლიკვიდობა;
- შესაბამისობა საპროცენტო განაკვეთის რისკის პოზიციებთან;
- საერთო ლიკვიდობა ბანკთაშორის ფულად ბაზარზე და ლიკვიდობის ნაკლებობის შესაძლებლობა წარსული გამოცდილების საფუძველზე;
- საბაზრო საპროცენტო განაკვეთის მოძრაობა და ლიკვიდობის ხელმისაწვდომობა.
- დადგენილი ლიმიტები განხილული და კორექტირებული უნდა იქნეს საერთო საბაზრო გარემოს ნებისმიერი მნიშვნელოვანი ცვლილებისას.

როგორც ნებისმიერი რისკის შემთხვევაში, ლიკვიდობის რისკის დადგენის პოლიტიკა, პროცედურები და პროცესი სრულად დოკუმენტირებული უნდა იყოს წერილობითი ფორმით. ბანკმა ზუსტად უნდა განსაზღვროს და გააანალიზოს ლიკვიდობის რისკის მატარებელი საბანკო პროდუქტები, ოპერაციები და საქმიანობა.

ნებისმიერ კომერციულ ბანკს უნდა ჰქონდეს გაუთვალისწინებელი მოვლენების დაფინანსების გეგმა, რათა თავიდან აიცილოს ლიკვიდობის რაიმე დანაკლისი, რომელმაც შეიძლება ბანკის მიერ სხვა მხარეების ვალდებულებებთან დაკავშირებული დეფოლტი გამოიწვიოს. ასეთმა გეგმამ უნდა მოიცვას დაშვებული და ზუსტი შეფასებები შემდეგთან დაკავშირებით:

- სადეპოზიტო თანხების სტაბილურობის დადგენა და გამავალი თანხების მოძრაობა სტატისტიკური შეფასებების საფუძველზე;
- ფასიანი ქაღალდების ფასების ლოგიკური დონეები იმ შემთხვევებში- სათვის, თუ საჭირო გახდება ფასიანი ქაღალდების გაყიდვა;
- ლიკვიდობის ის რეზერვები და აქტივები, რომლებიც შეიძლება გამოყენებულ იქნეს გირაოს სახით იმ შემთხვევაში, თუ ბანკი მოიზიდავს ნასესხებ თანხებს (მაგალითად, რეპოპერაციები და სავალუტო სვოპები);
- დეფოლტის შესაძლებლობა დებიტორების ან მსესხებლების (სხვა მხარეების) მხრიდან ვალდებულებების დროულად დაკმაყოფილების თვალსაზრისით;

- თანხების გადინების შესაძლებლობა გარესაბაღანსო ოპერაციებთან მიმართებაში. კომერციულმა ბანკმა რეგულარულად უნდა განახორციელოს გაუთვალისწინებელი მოვლენების დაფინანსების გეგმის შემოწმება, რათა დაადგინოს ოდენობა თანხებისა, რომლებიც შეიძლება მოიზიდოს მუდმივი მსესხებლებისგან (მხარეებისგან) ან ბაზრის მეშვეობით, იმ სცენარის საფუძველზე, როდესაც არ არსებობს არანაირი გარანტია, სადღეღამისო სესხის შესაძლებლობა, ბაზარზე არ არის შემცირებული ბანკის საკრედიტო სპრედი.

საოპერაციო რისკი არის ზარალის რისკი არაადეკვატური შიდა პროცესების, ადამიანთა ქმედებების, სისტემებისა და გარეფაქტორების შედეგად. საოპერაციო რისკმა შეიძლება გამოიწვიოს პირდაპირი ან არაპირდაპირი ფინანსური დანაკარგები და მოგების მიღების შესაძლებლობის დაკარგვა. საოპერაციო რისკი შეიძლება ახასიათებდეს ბანკის ნებისმიერ საქმიანობას, როგორებიცაა, მაგალითად: კრედიტების გაცემა, სახაზინო, საინვესტიციო და საოპერაციო საქმიანობა, მომსახურება, საკრედიტო და სავალო ინსტრუ- მენტები, საინფორმაციო ტექნოლოგიები და საინფორმაციო სისტემის მართვა, აგრეთვე ადამიანური რესურსების მართვა.

აქედან გამომდინარე, შეიძლება მოვახდინოთ საოპერაციო რისკების კლასიფიკაცია:

- პროცესების რისკი - გულისხმობს დანაკარგების რისკს, რომელიც დაკავშირებულია ოპერაციების დაგეგმვის, ფასწარმოქმნის, ანგარიშსწორების, აღრიცხვისა და სხვა პროცესებთან;
- სისტემების რისკი - რისკი, რომელიც განპირობებულია სხვადასხვა ტექნოლოგიის (ტექნიკა, პროგრამული უზრუნველყოფა) არასრულყოფილი გამოყენებით, რაც დაკავშირებულია სისტემების არასაკმარის წარმადობასთან, ჩასატარებელ ოპერაციებთან მათ არაადეკვატურობასთან, ასევე მათ დაბალ ხარისხთან, არაადეკვატურ გამოყენებასთან და ა.შ.;
- ადამიანური რესურსების მართვის რისკი - ესაა რისკი, რომელიც დაკავშირებულია ბანკის თანამშრომელთა შეცდომებთან, არასაკმარის კვალიფიკაციასთან, ზედმეტ დატვირთვასთან, ბანკში შრომის არარა- ციონალურ განაწილებასთან და ბოლოს - თანამშრომელთა მხრიდან მიზანმიმართულ მართლსაწინააღმდეგო ქმედებებთან (თაღლითობა);
- გარე რისკები - გულისხმობს გარემო ფაქტორების არასასურველ ცვლილებებს, რომლებიც ნეგატიურ გავლენას ახდენენ ბანკის საოპერაციო საქმიანობაზე (ცვლილებები პოლიტიკაში, ეკონომიკაში, კანონმდებლობაში), ასევე გარეშე პირების არასანქცირებული ჩარევა ბანკის საქმიანობაში (თაღლითობა).

კომერციული ბანკის სამეთვალყურეო საბჭოსა და დირექტორატს სრულად უნდა ჰქონდეთ გაცნობიერებული საოპერაციო რისკის მოსალოდნელი ნეგატიური შედეგები და აქტიურად იმუშაონ, რათა რეგულარულად გამოასწორონ და შეაფასონ საოპერაციო რისკის პოლიტიკა და სტრატეგია. დირექტორატმა, თავის მხრივ, უნდა შეიმუშაოს და ყველა შესაბამის სტრუქტურას გააცნოს საოპერაციო რისკის პოლიტიკა და სტრატეგია და შეაფასოს ამ პოლიტიკისა და სტრატეგიის განხორციელება.

უმნიშვნელოვანესია, კომერციულ ბანკში არსებობდეს ახალი პროდუქტისა და საქმიანობისათვის დამახასიათებელი საოპერაციო რისკის დროულად დადგენისა და

მართვის სისტემა, რომელმაც უნდა უზრუნველყოს ნებისმიერი ახალი პროდუქტისა და საქმიანობის რისკის შეფასება სათანადო კონტროლის გავლით მათი დანერგვის ან გამოყენების წინ.

კომერციულ ბანკში დანერგილი უნდა იყოს ქმედითი პოლიტიკა პასუხისმგებლობის, უფლებამოსილებებისა და თანამშრომლების მიერ კონკრეტულ საინფორმაციო სისტემაზე ხელმისაწვდომობის შესახებ. ეს პოლიტიკა გამაგრებული უნდა იყოს მენეჯმენტის საინფორმაციო სისტემის, ბუღალტრული აღრიცხვის საინფორმაციო სისტემის, რისკის მართვის სისტემის ხელმისაწვდომობისა და სადილინგო ოპერაციების განმახორციელებელ ოფისებსა და მონაცემთა დამუშავების ოფისებში უსაფრთხოების შესაბამისი პროცედურებით.

კომერციულმა ბანკმა უნდა დაადგინოს და გააანალიზოს ფაქტორები, რომლებიც იწვევს ყველა საქმიანობისათვის, პროდუქტისათვის, პროცესისა და საინფორმაციო სისტემისათვის დამახასიათებელ საოპერაციო რისკს, იქნება ეს გამოწვეული გარე თუ შიდა ფაქტორებით, რომლებიც უარყოფით გავლენას ახდენენ ბანკის მიერ დასახული მიზნების განხორციელებაზე.

კომერციულ ბანკს უნდა ჰქონდეს პროდუქტებისა და საქმიანობისათვის დამახასიათებელი საოპერაციო რისკის შეფასების ადეკვატური სისტემა. მას შემდეგ, რაც ბანკი დაადგენს კონკრეტული საქმიანობისათვის დამახასიათებელ საოპერაციო რისკებს, მან უნდა შეაფასოს ის პარამეტრები, რომლებიც გავლენას ახდენს საოპერაციო რისკზე, მათ შორის - რაოდენობა და სიხშირე შემდეგთან დაკავშირებით:

- სისტემის კოლაფსი და შეცდომები;
- ადმინისტრირების სისტემა;
- დარღვეული ურთიერთობა კლიენტთან;
- ბუღალტრული შეცდომები;
- დაგვიანებები და შეცდომები ანგარიშსწორებაში;
- მაქინაციები;
- ფალსიფიცირებული ბუღალტრული აღრიცხვა;
- სტრატეგიული მარცხი.

კომერციულ ბანკს უნდა ჰქონდეს საოპერაციო რისკის შეფასების სათანადო მეთოდოლოგია, კომპეტენტური ადამიანური რესურსები და საოპერაციო რისკის შესახებ მონაცემების დადგენისა და შეგროვების ადეკვატური სისტემური ინფრასტრუქტურა.

კომერციულმა ბანკმა მუდმივად უნდა განახორციელოს საოპერაციო რისკის მონიტორინგი ყველა იმ საოპერაციო რისკსა და დანაკარგებთან დაკავშირებით, რომლებიც შეიძლება მთავარი საქმიანობის შედეგად გაჩნდეს. ბანკმა მუდმივად უნდა განიხილოს ის ფაქტორები, რომლებიც იწვევს საოპერაციო რისკს და ამ რისკებით გამოწვეული ზარალის გავლენა.

სამართლებრივი რისკი არის რისკი, რომელიც გამოწვეულია ბანკის სამართლებრივი სისუსტეებით, რომელსაც, სხვა ფაქტორებთან ერთად, იწვევს სამართლებრივი მოქმედებები, კანონებსა და ნორმატიულ აქტებში დამხმარე დებულებების უქონლობა ან სამართლებრივად სავალდებულო მოთხოვნების სისუსტე, როგორიცაა, მაგალითად, შეუსაბამობა ხელშეკრულებების სამართლებრივ

მოთხოვნებთან.

კომერციული ბანკის სამეთვალყურეო საბჭომ და დირექტორატმა კარგად უნდა გააცნობიერონ ბანკის საქმიანობისათვის დამახასიათებელი სამართლებრივი რისკები, რომელთაც შეუძლიათ გავლენა იქონიონ მის ფინანსურ მდგომარეობაზე და აქტიურად იმუშაონ, პოლიტიკის შესაბამისად დაამტკიცონ და განახორციელონ სამართლებრივი რისკის კონტროლის შეფასება.

მნიშვნელოვანია, კომერციული ბანკის დირექტორატმა დაადგინოს და გააკონტროლოს ნებისმიერი ახალი პროდუქტისა და საქმიანობისათვის დამახასიათებელი სამართლებრივი რისკები, რათა უზრუნველყოს ახალი პროდუქტისა და საქმიანობის მხრიდან რისკის მართვის პროცესის სრულფასოვანი გავლა მის დაწერვამდე და კლიენტისათვის შეთავაზებამდე.

ასევე აუცილებელია, ბანკის დირექტორატმა მუდმივად უზრუნველყოს ყველა თანამშრომლისათვის რისკის სამართლებრივი არსის, მასთან შესაბამისობის კულტურისა და მის მიერ გამოწვეული პრობლემების გაცნობა ორგანიზაციის ყველა დონეზე.

კომერციულ ბანკს უნდა ჰქონდეს ბანკის ბიზნესსტრატეგიის შესაბამისი სამართლებრივი რისკის წერილობითი პოლიტიკა და პროცედურები. ბუნებრივია, სამართლებრივი რისკის კონტროლის პროცედურები უნდა დამტკიცდეს დირექტორატის მიერ და მის შესახებ ინფორმაცია მიეწოდოს მართვის ყველა დონეზე, რაც შესაძლებელს გახდის, ეს პროცედურები ეფექტიანად განხორციელდეს.

კომერციულ ბანკს უნდა ჰქონდეს ისეთი სტრუქტურა ან ჰყავდეს თანამშრომელთა ჯგუფი, რომელთა ფუნქცია იქნება „სამართლებრივი ზედამხედველობის“ განხორციელება იმ პირების მიმართ, რომლებიც სამართლებრივ ანალიზსა და რჩევებს სთავაზობენ ორგანიზაციის ყველა დონეზე მომუშავეებს. იურიდიულმა სამსახურმა, რისკების მართვის სამსახურმა და რისკების მიმღებმა სტრუქტურებმა ერთობლივად უნდა შეაფასონ გარკვეულ სამართლებრივ დებულებებსა თუ ნორმატიულ აქტებში შეტანილი ცვლილებების გავლენა სამართლებრივ რისკზე.

ბანკმა უნდა დაადგინოს სამართლებრივი რისკები, რომლებიც ახასიათებს სხვადასხვა საქმიანობას, მათ შორის, საკრედიტო (თანხებით უზრუნველყოფა), სახაზინო, საინვესტიციო და საოპერაციო საქმიანობასა და მომსახურებას, დოკუმენტურ ოპერაციებს, საინფორმაციო ტექნოლოგიებისა და მენეჯმენტის საინფორმაციო სისტემისა და ადამიანური რესურსების მართვას. მენეჯმენტის საინფორმაციო სისტემას უნდა შეეძლოს დროული, სრულყოფილი და ზუსტი ანგარიშების მომზადება სამართლებრივი რისკის შესახებ, რაც ხელს შეუწყობს დირექტორთა საბჭოს მიერ გადაწყვეტილებების მიღებას.

ბანკმა უნდა გააუმჯობესოს სამართლებრივი რისკის კონტროლი, რათა უზრუნველყოს შემდეგი:

ოპერაციების, ორგანიზაციისა და შიდა კონტროლის შესაბამისობა სამართლებრივ დებულებებთან, ნორმატიულ აქტებთან, ეთიკის კოდექსთან და ბიზნესსტრატეგიასთან;

- შესაბამისობა შიდა პროცედურებთან;
- ფინანსური ანგარიშგებების ხარისხი;

- რისკის მართვის საინფორმაციო სისტემის ეფექტიანობა და ქმედითობა;
- კომუნიკაციების ეფექტიანი გამოყენება, რაც დაკავშირებულია სამართლებრივი რისკის გავლენასთან ორგანიზაციის ყველა დონეზე მომუშავე თანამშრომელზე.

კომერციული ბანკის იურიდიულმა სამსახურმა უნდა განახორციელოს ბანკსა და სხვა მხარეებს შორის დადებული ხელშეკრულებების რეგულარული განხილვა, მათ შორის, განხილული უნდა იქნეს კანონებისა და ნორმატიული აქტების გატარების ეფექტიანობა, რათა შემოწმდეს, კვლავაც მოქმედებს თუ არა ამგვარი ხელშეკრულებებით გათვალისწინებული უფლებები.

რეპუტაციის რისკი არის რისკი, რომელსაც, სხვა ფაქტორებთან ერთად, იწვევს ბანკის ოპერაციებთან დაკავშირებით უარყოფითი საჯარო განცხადებების გაკეთება ან ბანკის უარყოფითად წარმოდგენა.

კომერციული ბანკის სამეთვალყურეო საბჭომ და დირექტორატმა კარგად უნდა გააცნობიერონ ბანკის გარკვეულ საქმიანობასთან დაკავშირებული რეპუტაციის რისკების ნეგატიური შედეგები, განსაკუთრებით ისეთი რისკის, რომელმაც შეიძლება მნიშვნელოვანი გავლენა იქონიოს ბანკის ფინანსურ მდგომარეობაზე. მენეჯმენტმა აქტიურად უნდა იმუშაოს, რომ დაამტკიცოს და შეაფასოს რეპუტაციის რისკის კონტროლის პოლიტიკა.

მნიშვნელოვანია, ბანკს ჰქონდეს სტრუქტურა, რომელსაც დაეკისრება შესაბამისი უფლებამოსილება და პასუხისმგებლობა, რომ კომპლექსური ინფორმაცია მიაწოდოს კლიენტურასა და სხვა დაინტერესებულ პირებს, რაც ბანკის მიერ რეპუტაციის რისკის კონტროლის შემადგენელი ნაწილი იქნება.

ბანკს უნდა ჰქონდეს წერილობითი პოლიტიკა და პროცედურები, რომლებიც შეესაბამება გამჭვირვალობის პრინციპებს და კლიენტურისა და სხვა დაინტერესებული მხარეებისათვის გაწეული მომსახურების ხარისხის გაუმჯობესების მოთხოვნებს, რეპუტაციის რისკის კონტროლთან დაკავშირებით.

ბანკს უნდა ჰქონდეს და განახორციელოს სათანადო საკომუნიკაციო პოლიტიკა, მედიაში უარყოფითი სტატიების, საჯარო პუბლიკაციებისა და ნეგატიური ინფორმაციის აღკვეთასთან დაკავშირებით, რომელიც მიზნად ისახავს ნეგატიური ტენდენციების განვითარებას ბანკის წინააღმდეგ. ამ პოლიტიკამ, სხვა ფაქტორებთან ერთად, უნდა მოიცვას ეფექტიანი მედიასტრატეგია, რაც ნეგატიურ მედიას დაუპირისპირდება.

ბანკმა უნდა განახორციელოს რეპუტაციის რისკთან დაკავშირებული პროცედურები და თავიდან აიცილოს ამგვარი წარსული გამოცდილება, რამაც შეიძლება მნიშვნელოვანი გავლენა იქონიოს ბანკის ფინანსურ მდგომარეობაზე.

ბანკმა რეპუტაციის რისკთან დაკავშირებული პოლიტიკა და პროცედურები უნდა გააცნოს ორგანიზაციული სტრუქტურის ყველა დონის თანამშრომელს.

ბანკმა უნდა დაადგინოს რეპუტაციის რისკი, რომელიც ახასიათებს კონკრეტულ ბიზნესსაქმიანობას, მათ შორის, საკრედიტო (თანხებით უზრუნველყოფა), სახაზინო, საინვესტიციო და საოპერაციო საქმიანობასა და მომსახურებას, მიზნობრივი დაფინანსების, საინფორმაციო ტექნოლოგიებისა და მენეჯმენტის საინფორმაციო სისტემისა და ადამიანური რესურსების მართვას. ბანკმა უნდა განახორციელოს რეპუტაციის რისკის რეგულარული მონიტორინგი, წარსულში მიღებული ზარალის

გათვალისწინებით და ამ გამოცდილების შესაბამისად. მენეჯმენტის საინფორმაციო სისტემას უნდა შეეძლოს დროული, სრულყოფილი და ზუსტი ანგარიშების მომზადება რეპუტაციის რისკის შესახებ, რაც დაეხმარება დირექტორატს გადაწყვეტილებების მიღებაში. კომერციული ბანკის მენეჯმენტს უნდა ესმოდეს, რომ აუცილებელია დაუყოვნებელი ღონისძიებების გატარება, რათა გადაჭრას კლიენტურის ნებისმიერი პრობლემა და დავა, რამაც შეიძლება გაზარდოს ბანკის რეპუტაციის რისკი, მათ შორის, ბანკს მუდმივი კონტაქტი უნდა ჰქონდეს კლიენტურასა და მხარეებთან და უნდა აწარმოოს ორმხრივი მოლაპარაკებები, რათა თავიდან აიცილოს ბრალდებები და სამართლებრივი საჩივრები.

სტრატეგიული რისკი არის რისკი, რასაც, სხვა ფაქტორებთან ერთად, იწვევს ბანკის სტრატეგიის სუსტი დაგეგმვა და ცუდი განხორციელება, ბანკის სუსტი ბიზნესგადაწყვეტილებები ან ბანკის მიერ რეაგირების არმოხდენა გარე ცვლილებებზე.

კომერციული ბანკის სამეთვალყურეო საბჭომ და დირექტორატმა კარგად უნდა გააცნობიერონ ბანკის გარკვეული საქმიანობისათვის დამახასიათებელი სტრატეგიული რისკი. აქ განსაკუთრებით ყურადსაღებია ის რისკები, რომელთაც შეუძლიათ მნიშვნელოვანი გავლენა იქონიონ ბანკის ფინანსურ მდგომარეობაზე.

უმაღლესი მენეჯმენტი ვალდებულია აქტიურად იმუშაოს, რათა მიიღოს და შეაფასოს სტრატეგიული რისკის კონტროლის პოლიტიკა. სამეთვალყურეო საბჭომ და დირექტორატმა უნდა შეიმუშაონ და დაამტკიცონ სტრატეგიული გეგმა და ბიზნესგეგმა (ბიუჯეტი), რომელიც მოიცავს შესაბამისი სამართლებრივი დებულებებით გათვალისწინებულ საკითხებს.

კომერციული ბანკის დირექტორატმა რეგულარული მონიტორინგი უნდა გაუწიოს ბანკის შიდა მდგომარეობას (ძლიერ და სუსტ მხარეებს) და იმ გარე ფაქტორებს, რომელთაც შეიძლება პირდაპირი ან არაპირდაპირი გავლენა იქონიონ ბანკის ბიზნესსტრატეგიაზე.

აუცილებელია, კომერციულ ბანკს ჰქონდეს სტრუქტურა, რომელსაც დაეკისრება უფლებამოსილება და პასუხისმგებლობა, რაც ხელს შეუწყობს ბანკის სტრატეგიის, მათ შორის, სტრატეგიული გეგმისა და ბიზნესგეგმის (ბიუჯეტი), შემუშავებასა და მისი განხორციელების მონიტორინგს. ამ სტრუქტურას ასევე უნდა მიენიჭოს უფლებამოსილება და პასუხისმგებლობა, გააანალიზოს აქტუალური და მიზნობრივი ანგარიშები ბიზნესგეგმასთან დაკავშირებით და მოახსენოს ანალიზის შედეგები დირექტორატს.

სტრატეგიული გეგმა და ბიზნესგეგმა (ბიუჯეტი) უნდა მიიღოს დირექტორატმა და დაამტკიცოს სამეთვალყურეო საბჭომ. ამ გეგმებს უნდა გაეცნოს ბანკის ყველა თანამშრომელი და პასუხისმგებელი პირი ორგანიზაციული სტრუქტურის ყველა დონეზე.

14. 2. რისკმენეჯმენტი კომერციულ ბანკში

როგორც არაერთხელ აღინიშნა, სახელმწიფოსა და საზოგადოების მხრიდან (ეროვნული ბანკის სახით) მთავარი საზრუნავი კომერციული ბანკების დროებით

საკუთრებაში გადაცემული სახსრების მფლობელთათვის დროულად და სრულად დაბრუნების გარანტირების მექანიზმების არსებობაა. როგორც წესი, კომერციული ბანკის გაკოტრება ხდება არა ერთბაშად და მოულოდნელად. ბანკის გაკოტრების მთავარი მიზეზია მენეჯმენტის მხრიდან რისკების იგნორირების ხანგრძლივი პროცესი, რომელიც გარკვეული პერიოდის შემდეგ უკვე შეუქცევადი ხდება.

ამ შემთხვევაში სახელმწიფოს პოზიცია კომერციული ბანკების საქმიანობისადმი, მათი რისკების თვალსაზრისით, მარტივია: კომერციულ ბანკს, როგორც ბიზნესს, მის მენეჯმენტსა და აქციონერებს შეუძლიათ ზედმეტი რისკის ქვეშ დააყენონ თავიანთი კაპიტალი და მოგება, მაგრამ არა საზოგადოების კაპიტალი. სწორედ ამიტომაც კომერციული ბანკები და მათი საქმიანობა ბევრად უფრო მკაცრი ოფიციალური ზედამხედველობის საგანი, ვიდრე სამეწარმეო საქმიანობის სხვა მიმართულებები და სწორედ აღნიშნული მიდგომა განაპირობებს იმ მოთხოვნებს, რომელთაც ცენტრალური ბანკები უყენებენ კომერციულ ბანკებს რისკების მართვის მიმართულებით.

რისკების მართვა კომერციულ ბანკში, ანუ რისკმენეჯმენტი, ესაა რისკების იდენტიფიკაციის, შეფასებისა და მათი დონის შემცირების ღონისძიებათა კომპლექსი. რისკების მართვის სისტემა კომერციული ბანკის ეფექტიანი მართვის, არსებული რისკების მინიმიზაციის, ახალი რისკების გამოვლენისა და მისი კონკურენტუნარიანობის გაზრდის საშუალებას იძლევა.

საქართველოს ეროვნული ბანკის მოთხოვნები კომერციული ბანკების რისკმენეჯმენტის მიმართულებით ეფუძნება დასავლეთის განვითარებული ქვეყნების მდიდარ გამოცდილებასა და საერთაშორისო საფინანსო ინსტიტუტების რეკომენდაციებს. ფაქტობრივად, ამ მოთხოვნებს პასუხობს მთელი საბანკო ზედამხედველობა, რომლის მიზნებია კომერციული ბანკების საქმიანობის რეგულირების მეშვეობით საბანკო სისტემის სტაბილური ფუნქციონირების უზრუნველყოფა, საბანკო სისტემაში სისტემური კრიზისის წარმოქმნის ალბათობის მინიმიზაცია და ამ გზით ბანკების დეპოზიტორთა და სხვა კრედიტორთა ფულადი სახსრების მაქსიმალურად დაცვა. საბანკო ზედამხედველობის მართლზომიერების ძირითად არგუმენტს შეაზარება დანაკარგის რისკის შემცირება და ამ გზით ბანკების მიმართ საზოგადოების ნდობის განმტკიცება წარმოადგენს.

საბანკო ზედამხედველობის განხორციელებისას, კომერციული ბანკების რისკების მართვის თვალსაზრისით, საქართველოს ეროვნული ბანკის მიერ შექმნილია მთელი სისტემა, რომელიც უზრუნველყოფს ამ რისკების მინიმიზაციას. მათ შორის უნდა აღინიშნოს ისეთი ნორმატიული აქტები, როგორებიცაა: „დებულება კომერციულ ბანკებში რისკების მართვის თაობაზე“, „კომერციული ბანკების საქმიანობის ზედამხედველობისა და რეგულირების წესი“,

„კომერციული ბანკების მიერ აქტივების კლასიფიკაციისა და შესაძლო დანაკარგების რეზერვების შექმნისა და გამოყენების წესი“, „კომერციული ბანკების საერთო ღია სავალუტო პოზიციის ლიმიტის დადგენის, გაანგარიშებისა და დაცვის წესი“, „კომერციული ბანკების კაპიტალის ადეკვატურობის მოთხოვნების შესახებ დებულება“, „კომერციულ ბანკებში კრედიტების კონცენტრაციისა და მსხვილი რისკების შესახებ დებულება“ და სხვ.

ამ და სხვა ნორმატიული დოკუმენტების მოთხოვნებით, ბოლო ათწლეულებში საბანკო საქმიანობის არეალის გაფართოებას, ფასიანი ქაღალდებისა და სადაზღვევო ბაზართან მჭიდროდ დაახლოებას, ფინანსურ გლობალიზაციას მოჰყვა საბანკო ოპერაციებთან დაკავშირებული კომპლექსური რისკების ზრდა. საბანკო ოპერაციებთან დაკავშირებული კომპლექსური რისკების ზრდა დღის წესრიგში აყენებს გამართული კორპორაციული მართვის აუცილებლობას, რაც, თავის მხრივ, გულისხმობს:

- ბანკის მენეჯმენტის, პოლიტიკისა და პროცედურების აქტიურ ზედამხედველობას;
- რისკების შეფასებასა და დადგენას, მათი ლიმიტების განსაზღვრასა და მონიტორინგს;
- საინფორმაციო სისტემების, რისკების კონტროლისა და შიდა კონტროლის სისტემების დანერგვას.

ეფექტიანი რისკმენეჯმენტი, ანუ რისკების მართვის კომპლექსის ძირითადი არსი მდგომარეობს მისი პროცედურებისა და მეთოდოლოგიის ადეკვატურობაში, რათა უზრუნველყოფილი იყოს ბანკების ფუნქციონირება მისაღები ლიმიტების ფარგლებში. ამასთან, ბაზრის სხვადასხვა პირობისა და სტრუქტურის, ბანკების ოპერაციების მოცულობის, კომპლექსურობისა და ნებისმიერი ბანკისათვის რისკების მართვის ერთიანი უნივერსალური მექანიზმის არარსებობის გათვალისწინებით, აუცილებელია თითოეულმა ბანკმა შექმნას რისკების მართვის სტრუქტურა და მისთვის დამახასიათებელი რისკების მართვის სისტემა.

იმისათვის, რომ განხორციელდეს ეფექტიანი რისკმენეჯმენტი, კომერციულმა ბანკმა, უპირველეს ყოვლისა, ზუსტად უნდა განსაზღვროს რისკები, აღიაროს და გაერკვეს მისთვის დამახასიათებელ ყველა რისკში, რომლებმაც შეიძლება თავი იჩინონ მის მიერ რაიმე ახალი საქმის განხორციელებისას, მათ შორის, ნებისმიერი რისკი, რომელიც არა მარტო მას, არამედ მასთან დაკავშირებულ კომპანიებს ახასიათებთ.

კომერციული ბანკის მენეჯმენტმა რისკების ზუსტად განსაზღვრის შემდეგ თანმიმდევრობით უნდა განახორციელოს მათი შეფასება, მონიტორინგი და კონტროლი. მონიტორინგის შედეგების საფუძველზე, ბანკმა უნდა გაატაროს ღონისძიებები რისკების შესამცირებლად, მათ შორის, კაპიტალის გაზრდა, ჰეჯირებითა და რისკის შესუსტების სხვა მექანიზმებით.

საქართველოს ეროვნული ბანკის მოთხოვნით, კომერციულ ბანკი ვალდებულია შეიმუშაოს რისკების ადეკვატური კონტროლის ღონისძიებები იმ არსებითი საფრთხეების მიმართ, რომლებმაც შესაძლოა ხელი შეუშალოს ბანკს კონკრეტული მიზნების მიღწევაში. რისკების ეფექტიანი მართვა აუცილებლად გულისხმობს ყველა შესაძლო რისკის მართვას. აღნიშნული მიიღწევა იმ შემთხვევაში, თუ ბანკში დამკვიდრებულია სამეთვალყურეო საბჭოს, დირექტორატის, შიდა აუდიტის, გარე აუდიტისა და რისკების მართვის შიდა სტრუქტურების მჭიდრო თანამშრომლობა, ჯანსაღი ურთიერთობა და ღია კომუნიკაცია. ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, ბანკმა წერილობითი ფორმით უნდა განსაზღვროს რისკების მართვასთან დაკავშირებული თითოეული დონის სამსახურისათვის ზუსტი უფლებამოსილება და პასუხისმგებლობა.

საქართველოს ეროვნული ბანკის მოთხოვნების მიხედვით, მკაცრადაა განსაზღვრული კომერციული ბანკის სამეთვალყურეო საბჭოსა და დირექტორატის

უფლება-მოვალეობები ეფექტიანი რისკმენეჯმენტის მიმართულებით, კერძოდ:

1) სამეთვალყურეო საბჭო ვალდებულია უზრუნველყოს:

- რისკების მართვის პოლიტიკის დამტკიცება და მისი შეფასება, სულ ცოტა, წელიწადში ერთხელ მაინც;
- რისკების მართვის პოლიტიკის განხორციელების მიმართულებით გატარებული საქმიანობის შესახებ დირექტორატის ანგარიშის შეფასება, სულ ცოტა, კვარტალში ერთხელ;

2) დირექტორატი პასუხისმგებელია უზრუნველყოს.

- რისკების მართვის დეტალური პოლიტიკისა და სტრატეგიის შე- მუშავება, რომელიც უნდა მოიცავდეს რისკების საერთო ლიმიტებს, რისკების კონკრეტული სახეობების ლიმიტებსა და ბანკის ცალკეული საქმიანობის მიხედვით რისკების ლიმიტებს, რისკების განმსაზღვრელ დირექტორატს დაქვემდებარებული კოლევიალური ორგანოებისა და ცალკეული პირების უფლებამოსილებას;
- გადასინჯოს რისკების მართვის პოლიტიკა და სტრატეგია, სულ ცოტა, წელიწადში ერთხელ მაინც;
- პასუხისმგებლობა რისკების მართვის პოლიტიკის განხორციელებისა და ბანკის წინაშე მდგარი ყველა რისკის გავლენისათვის.
- რისკების მართვის სტრატეგიის შეფასება, მითითებების მომზადება და კვარტალური ანგარიშგების წარდგენა სამეთვალყურეო საბჭოსათვის;
- რისკების მართვის კულტურის შემუშავება, შიდა კონტროლის ეფექტიანობიდან და მნიშვნელობიდან გამომდინარე, რაც გულისხმობს ადეკვატურ კომუნიკაციას ორგანიზაციული სტრუქტურის ყველა დონეზე;
- რისკების მართვის განმახორციელებელ თანამშრომელთა კვალიფიკაციის ამაღლება;
- რისკების მართვის სამსახურის დამოუკიდებელი ფუნქციონირება, რაც გულისხმობს ფუნქციების გამიჯვნას რისკების მართვის სამსახურსა (რომელიც ახორციელებს რისკების განსაზღვრას, შეფასებას, მონიტორინგსა და კონტროლს) და იმ სტრუქტურულ ქვედანაყოფებს შორის, რომლებიც უშუალოდ ახორციელებენ საბანკო ოპერაციებს;
- განხილვის რეგულარულობა, რომლის სიხშირეც განისაზღვრება მოთხოვნების შესაბამისად.

კომერციულ ბანკს, როგორც წესი (მათ შორის, საქართველოში, ეს სავალდებულოა), უნდა ჰქონდეს რისკების მართვის პოლიტიკა. კომერციული ბანკის რისკების მართვის პოლიტიკა - ესაა რისკების მართვის მიზნით შექმნილი წერილობითი დოკუმენტი და იგი უნდა შეესაბამებოდეს ბანკის ხედვას, მიზნებსა და სტრატეგიულ გეგმას. ესაა რისკების მართვის სტრატეგიათა გაერთიანება, რომელმაც სხვა ასპექტებთან ერთად უნდა უზრუნველყოს და მოიც ვას შემდეგი ძირითადი ელემენტები:

- ბანკი უნდა იმართებოდეს ისეთი ადამიანური რესურსების გამოყენებით, რომელთაც აქვთ რისკის მართვასთან დაკავშირებული ცოდნა და გამოცდილება;
- განსაზღვრული უნდა იყოს ბანკის მიერ საბანკო პროდუქტებთან და ოპერაციებთან დაკავშირებული რისკები თითოეული საბანკო პროდუქტისა და ოპერაციისათვის დამახასიათებელი რისკის ანალიზის საფუძველზე;

- ბანკის ეკონომიკური ნორმატივების გათვალისწინებით, რისკების შეფასების მეთოდების შემუშავება და რისკის მართვის საინფორმაციო სისტემის შექმნა ბანკის თითოეული საბანკო პროდუქტისა და ოპერაციის, აგრეთვე ოპერაციებისათვის დამახასიათებელი რისკის ზუსტი დაანგარიშების მიზნით;
- ანგარიშების მომზადება რისკების თაობაზე იმ მონაცემებისა და ინფორმაციის შესახებ, რომლებიც გამოყენებული იქნება ოპტიმალური ბიზნესგადაწყვეტილებების მისაღებად;
- ლიმიტებისა და რისკების იმ ზღვრების დადგენა, რომლებიც პოტენციური რისკების ლიმიტებს წარმოადგენენ და შეიძლება ბანკის კაპიტალმა აიტანოს. აგრეთვე ბანკის რისკების მართვის მონიტორინგის ინსტრუმენტის შექმნა;
- ბანკის შიდა კონტროლის სისტემის შექმნა რისკების მართვის გამოყენებასთან დაკავშირებით, რათა უზრუნველყოფილ იქნეს შესაბამისობა შიდა პოლიტიკასა და პროცედურებთან, საკანონმდებლო მოთხოვნებთან, მენეჯმენტისა და ფინანსური ინფორმაციის ხელმისაწვდომობა და რისკის კულტურის ეფექტიანობა ბანკის ორგანიზაციული სტრუქტურის ყველა დონეზე;
- რისკების რეიტინგის შეფასება, რომელიც უნდა გახდეს ბანკის მიერ საბანკო პროდუქტებისა და ოპერაციების მაკორექტირებელი ღონისძიებებისა და რისკების მართვის პოლიტიკისა და პროცედურების განხორციელების საფუძველი;
- გათვალისწინებულ გარემოებათა გეგმის მომზადება ყველაზე ცუდი სცენარების გათვალისწინებით (გარე და შიდა ფაქტორები), რათა უზრუნველყოფილ იქნეს ბანკის გადარჩენა.

რისკების მართვის პოლიტიკისა და ცალკეული რისკების სახეობების (ლიკვიდობის, საპროცენტო, სავალუტო და ა.შ.) შესაბამისი პროცედურების ფორმულირებისა და რისკების ლიმიტების დადგენისას ბანკმა უნდა გაითვალისწინოს რისკისადმი მიდრეკილება. ამ პროცედურებისა და ლიმიტების დადგენამ, როგორც წესი, უნდა მოიცვას შემდეგი:

- ანგარიშვალდებულებისა და უფლებამოსილების გადაცემის ზუსტი მასშტაბები;
- ლიმიტებისა და პროცედურების დადგენის შესახებ ადეკვატური დოკუმენტაცია, რომელიც ხელს შეუწყობს განხილვასა და აუდიტს;
- დადგენილი პროცედურებისა და ლიმიტების რეგულარული განხილვა წელიწადში ერთხელ მაინც ან უფრო ხშირად, რომელიც ბანკის რისკის პროფილს, ტიპს, მოთხოვნებსა და განვითარებას შეესაბამება;
- როგორც საერთო ლიმიტების დაწესება, ასევე ლიმიტები რისკის ცალკეული სახეობებისა და ბანკის სპეციფიკურ ოპერაციებთან დაკავშირებული რისკების მიხედვით.

როგორც ვხედავთ, კომერციულ ბანკში რისკმენეჯმენტის სისტემის ეფექტიან მუშაობაში მეტად მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია რისკების მართვის სამსახურში დასაქმებული პერსონალის უნარ-ჩვევებს, რომელთა შორის აღსანიშნავია:

- უნდა ესმოდეთ ბანკის თითოეული პროდუქტისათვის/საქმიანობისათვის დამახასიათებელი რისკი;
- უნდა ესმოდეთ შესაბამისი რისკფაქტორები და საბაზრო პირობები, რომლებმაც შეიძლება გავლენა იქონიონ ბანკის პროდუქტებზე/საქმიანობაზე და შეეძლოთ შეაფასონ

ამ ფაქტორების შეცვლით გამოწვეული თითოეული შედეგის გავლენა ბანკის სიცოცხლისუნარიანობაზე;

- უნდა ჰქონდეთ გამოცდილება და უნარი, რომ ბანკის წინაშე მდგარი რისკების შესახებ ინფორმაცია დროულად მიაწოდონ დირექტორატს და რისკების მართვის კომიტეტს.

ეფექტიანი რისკმენეჯმენტის შესაქმნელად ბანკის ორგანიზაციული სტრუქტურა ისე უნდა აიგოს, რომ უზრუნველყოფილი იყოს კონკრეტული ოპერაციის განმახორციელებელი, ანუ რისკების ამღები, თითოეული სამსახურის დამოუკიდებლობა შიდა აუდიტისა და ასევე რისკების მართვის სამსახურებისაგან. ეფექტიანი რისკმენეჯმენტის შესაქმნელად კომერციული ბანკის სტრუქტურა აუცილებლად უნდა მოიცავდეს ორ სტრუქტურულ ერთეულს:

- კოლეგიალური ორგანო - რისკების მართვის კომიტეტი;
- დამოუკიდებელი სტრუქტურული ერთეული - რისკების მართვის სამსახური.

რისკების მართვის კომიტეტი, როგორც აღინიშნა, არის კოლეგიალური ორგანო, რომელიც იკრიბება პერიოდულად და მას შეიძლება ჰყავდეს მუდმივი და არამუდმივი წევრები. იგი უნდა შედგებოდეს დირექტორატის წევრთა, სულ ცოტა - უმრავლესობისა და შესაბამისი პასუხისმგებელი პირებისაგან:

- თუ, მაგალითად, ბანკის დირექტორატში 5 წევრია, რისკების მართვის კომიტეტში უნდა შედიოდეს სამი წევრი მაინც, მათ შორის, აუცილებლად ის დირექტორი, რომელიც კურიერებს რისკების მართვის სამსახურს;

- რისკების მართვის კომიტეტში პასუხისმგებელი პირები შეყვანილი უნდა იყვნენ რისკების მართვის კომიტეტის სხდომაზე განსახილველი საკითხების გათვალისწინებით, როგორებიცაა, მაგალითად, სახაზინო, საინვესტიციო და საკრედიტო საქმიანობა, საბანკო ოპერაციები და ა.შ.

პრაქტიკიდან გამომდინარე, კომერციულ ბანკში რისკების მართვის კომიტეტის სახელწოდება შეიძლება განსხვავებული იყოს, მაგალითად, „აქტივ-პასივების მართვის კომიტეტი“, „აქტივ-პასივებისა და რისკების მართვის კომიტეტი“, „რისკების მართვის კომიტეტი“.

რისკების მართვის სამსახური დამოუკიდებელი უნდა იყოს რისკების ამღები სტრუქტურული ერთეულებისაგან, როგორებიცაა: ხაზინის, ინვესტიციების, დაკრედიტების, ბუღალტრული აღრიცხვისა და შიდა აუდიტის სტრუქტურული ერთეულები და მათი კურატორი დირექტორი. რისკების მართვის სამსახურის უფლებამოსილებამ და პასუხისმგებლობამ უნდა მოიცვას შემდეგი:

- მონიტორინგი გაუწიოს რისკების მართვის კომიტეტის მიერ რეკომენდებული და დირექტორატის მიერ დამტკიცებული რისკების მართვის სტრატეგიის განხორციელებას;

- საერთო რისკების მონიტორინგი, აგრეთვე მონიტორინგი ცალკეული რისკისა და ბიზნესის სახეობის მიხედვით;

- სტრატეგიების გამოყენება, რათა დადგინდეს რისკების მართვის პოლიტიკისა და სტრატეგიის განხორციელების გავლენა თითოეული რისკის ამღები სტრუქტურული ერთეულის მუშაობაზე;

- ბანკის შიგნით შემუშავებულ ნებისმიერ ახალ საქმიანობასთან და/ან

პროდუქტთან დაკავშირებით წინადადებების განხილვა;

- რისკების პროფილის შესახებ ანგარიშის მომზადება და ბანკის გენერალური დირექტორისა და რისკების მართვის კომიტეტისათვის წარდგენა რეგულარულად. ჩვეულებრივ შემთხვევაში ანგარიში წარდგენილი უნდა იყოს, სულ ცოტა, ყოველ კვარტალში ერთხელ. რაიმე მოულოდნელი ცვლილების შემთხვევაში ანგარიში უფრო ხშირი ინტერვალებით უნდა მომზადდეს.

რისკების მართვის სამსახური, როგორც წესი, შედარებით მცირე აქტივების მქონე კომერციულ ბანკში ფუნქციონირებს ერთიანი სტრუქტურული ერთეულის სახით. რაც შეეხება დიდ ბანკებს, აქ შეიძლება ადგილი ჰქონდეს რამდენიმე დამოუკიდებელი რისკის მართვის სამსახურის არსებობას (მაგალითად, ფინანსური რისკების, საკრედიტო რისკებისა და ა.შ.).

14.3. რისკების შეფასებისა და მართვის სისტემა

თანამედროვე საბანკო ბაზარი წარმოდგენილია რისკების გარეშე. რისკი არის ნებისმიერი საბანკო ოპერაციის თანმდევი, უბრალოდ, იგი შეიძლება იყოს სხვადასხვა მასშტაბის, განსხვავებულია მათი განეიტრალების ბერკეტებიც და ძალისხმევაც. კომერციული ბანკი, თავისი ფუნქციებიდან გამომდინარე, უნდა იყოს საზოგადოების ერთ-ერთი ყველაზე საიმედო ინსტიტუტი, ეკონომიკური სტაბილურობის საფუძველი.

საბანკო რისკები განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან წარმოშობის ადგილისა და დროის, დამახასიათებელი შიდა და გარე ფაქტორების ერთობლიობის მიხედვით. ამასთან მნიშვნელოვანია, რომ საბანკო რისკების სხვადასხვა ტიპი ურთიერთდაკავშირებულია და ერთი რისკის ცვლილება ზრდის ან ამცირებს თითქმის ყველა დანარჩენ რისკს. ეს, რა თქმა უნდა, ართულებს კონკრეტული რისკის შეფასების მეთოდის შერჩევას და მისი ოპტიმიზაციის გადაწყვეტილების მიღებას მივყავართ სხვა რისკფაქტორების ანალიზისაკენ. ამიტომ, მთავარი მოთხოვნა, რასაც საბანკო რეგულაცია უყენებს კომერციულ ბანკებს, არის არა რისკების საერთოდ განეიტრალება, არამედ „გონივრულად გარისკვა“. საბანკო რისკების მაღალ დონეზე, პროფესიონალურად მართვა, რისკფაქტორების ოპე- რატიული აღმოჩენა, იდენტიფიკაცია, აღრიცხვა და მათი განეიტრალების ბერ- კეტების ამუშავება პირველხარისხოვანი მნიშვნელობისაა.

როგორც აღინიშნა, საბანკო საქმიანობა არის სახელმწიფო ზედამხედველობის მხრიდან ყველაზე რეგულირებადი საქმიანობა. საქართველოს ეროვნულმა ბანკმა შექმნა რისკების კონტროლის სისტემა, სარისკო ოპერაციების „ჩარჩოები“, რაც მოიცავს სავალდებულო რეზერვების შექმნას ვალდებულების მიხედვით, აქტივების შესაძლო დანაკარგების რეზერვების ფორმირებას, მოთხოვნებს კაპიტალის მოცულობისა და ადეკვატურობის მიმართ, ღია სავალუტო პოზიციის ლიმიტს, სავალდებულო ეკონომიკურ ნორმატივებს, მოთხოვნებს შიდა კონტროლის (შიდა აუდიტი) მიმართ და ა.შ.

რისკების მართვის პროცესი კომერციულ ბანკში შედგება შემდეგი ელემენტებისაგან:

- 1) რისკების დადგენა;
- 2) რისკების შეფასება;
- 3) ლიმიტების დადგენა თითოეული რისკის სახეობისათვის და მათი მონიტორინგი;
- 4) რისკების მართვის საინფორმაციო სისტემები;
- 5) რისკების კონტროლი;
- 6) აქტივებისა და ვალეზულებების მართვა;
- 7) რისკების შეფასება სტრესტესტების მოდელების გამოყენებით. განვიხილოთ თითოეული მათგანი:

1) რისკების დადგენა არის საბანკო რისკების მართვის პროცესის პირველი ეტაპი, რომლის მიზანია იდენტიფიცირება ბანკის მიერ საბანკო ოპერაციებისათვის დამახასიათებელი ყველა იმ სახეობის რისკისა, რომელთაც შეიძლება ბანკს ზარალი მოუტანონ. რისკის განსაზღვრის დროს მნიშვნელოვანია, გათვალისწინებულ იქნეს შემდეგი ფაქტორები:

- ყველა სახეობის ოპერაციისა და პროცესის მოცვა;
- რისკების შესახებ ინფორმაციის კონსოლიდაცია და ანალიზი ინფორმაციის ნებისმიერი წყაროს გამოყენებით;
- რისკების ალბათობის ანალიზი და ამ რისკების შედეგები.

2) რისკების შეფასებისას შეიძლება გამოყენებულ იქნეს სხვადასხვა მეთოდი (რაოდენობრივი, ხარისხობრივი, სტანდარტული, ალტერნატიული). რისკების შეფასებისას გამოყენებული მეთოდი უნდა შეესაბამებოდეს ბიზნეს-ოპერაციების სახეობას, მასშტაბებსა და კომპლექსურობას, მონაცემთა შეგროვების შესაძლებლობებს, დირექტორატისა და შესაბამისი აღმასრულებელი პირების უნარს, აღიქვან გამოყენებული რისკების შეფასების სისტემის შეზღუდვათა საბოლოო შედეგები. მეტად მნიშვნელოვანია, რომ რისკების შეფასების მეთოდები გასაგები იყოს ბანკის იმ თანამშრომლებისათვის, რომლებიც ჩართული არიან რისკმენეჯმენტის სისტემაში, მათ შორისაა (და არა მხოლოდ) რისკების მართვის კომიტეტი, ხაზინის სამსახური, რისკების მართვისა და შესაბამისი სტრუქტურული ქვედანაყოფების ხელმძღვანელები. ლიკვიდობის თემის განხილვისას შევხებით „გეპ“-ის ანალიზს, ცნობილია ასევე რისკების გაზომვის სტატისტიკური მეთოდი VAR (Value at risk) და სხვ.

3) რისკების ლიმიტები, როგორც რისკების მონიტორინგის ნაწილი, უნდა დადგინდეს შემდეგნაირად:

- გათვალისწინებულ იქნეს ბანკის რისკების მასშტაბები ან მათგან გამოწვეული ზარალისა და რისკების მიმართ ბანკის კაპიტალის ამტანობის ზღვრები, ანუ ივლება „წითელი ხაზი“ თითოეული რისკისათვის, რომლის იქით ბანკმა აღარ უნდა გასწიოს რისკი;
- გათვალისწინებულ იქნეს წარსულის გამოცდილება ზარალთან მიმართებაში და ადამიანური რესურსების უნარი;
- ნებისმიერი პოზიციის დაწესებულ ლიმიტზე გადამეტების შემთხვევაში ინფორმაცია უნდა წარედგინოს რისკების მართვის სტრუქტურულ ერთეულს, რისკების მართვის კომიტეტსა და საჭიროების შემთხვევაში - დირექტორატს.

ლიმიტების დადგენა არის უმნიშვნელოვანესი ელემენტი რისკების მართვის

სისტემაში და მან უნდა მოიცვას შემდეგი:

- ლიმიტი საბანკო ოპერაციებსა და პროდუქტებზე;
- ლიმიტი უცხოურ ვალუტაზე;
- ლიმიტი ღია სავალუტო პოზიციაზე;
- დასაშვები ზარალის (დანაკარგის) ლიმიტი;
- დღიური ლიმიტი;
- ლიმიტი ცალკეულ მსესხებელსა და ოპერაციის მონაწილე მეორე მხარეზე;
- ლიმიტი დაკავშირებულ მხარეებზე;
- ლიმიტი სამეურნეო და გეოგრაფიული სეგმენტების მიხედვით. რისკების

მართვის სამსახური ახდენს ლიმიტების განსაზღვრას. როგორც წესი, თითოეული რისკისათვის შეიძლება დადგინდეს სხვადასხვა დონე (მაგალითად, „ზომიერი“, „საყურადღებო“, „კრიტიკული“ და ა.შ.). რისკების სამსახურის მიერ დადგენილ ლიმიტებს თითოეული რისკის მიხედვით ამტკიცებს რისკების მართვის კომიტეტი ან სხვა კოლეგიალური ორგანო (აქტივ-პასივების მართვის კომიტეტი, საკრედიტო კომიტეტი, დირექტორატი), მათი უფლებამოსილების შესაბამისად. რა თქმა უნდა, ლიმიტების განსაზღვრისას ყურადსაღებია ქვეყანაში არსებული საბანკო რეგულაციები.

4) რისკების მართვის საინფორმაციო სისტემა, როგორც რისკების მართვის პროცესის ნაწილი, მენეჯმენტის საინფორმაციო სისტემების ნაწილია და აუცილებელია მისი შემუშავება. რისკების მართვის საინფორმაციო სისტემის ერთ-ერთ ელემენტს წარმოადგენს ანგარიში რისკების შესახებ. იგი აუცილებლად უნდა მომზადდეს რეგულარულად, რისკების მართვის სამსახურის ან უფლებამოსილი პირების მიერ, რომლებიც დამოუკიდებელი არიან ოპერაციებში ჩართული სხვა ნებისმიერი სტრუქტურული ქვედანაყოფისაგან.

რისკების მართვის საინფორმაციო სისტემა უნდა ითვალისწინებდეს რაოდენობრივ-ტექნიკურ ფორმატში შეფასებული რისკების გადაყვანას ხარისხობრივ ფორმატში მაქსიმალურად ავტომატიზებულად, რომელიც ადვილად გასაგები იქნება უმაღლესი მენეჯმენტისათვის.

5) რისკების კონტროლი აუცილებელია კონკრეტული რისკის სამართავად. ბანკს შეუძლია გააკონტროლოს რისკები ისეთი საზომების მეშვეობით, რომლებიც მოიცავენ ჰეჯირებასა და რისკების შემცირების სხვა მეთოდებს, როგორებიცაა, მაგალითად, გარანტიების გაცემა, „სეკურიტიზაცია“ და საკრედიტო დერივატივები, და გაამლიეროს ბანკის კაპიტალი პოტენციური რისკის გასაწეიტრალეზად.

6) აქტივებისა და ვალდებულებების მართვა გულისხმობს კომერციულ ბანკში საპროცენტო, სავალუტო და ლიკვიდობის რისკების კონტროლს. აქტივებისა და ვალდებულებების მართვის ეფექტიანი გამოყენების ხელშესაწყობად ბანკებში იქმნება აქტივ-პასივების მართვის კომიტეტი. როგორც ზემოთ აღინიშნა, ზოგიერთ ბანკში ამ და რისკების მართვის კომიტეტების ფუნქციები და უფლება-მოვალეობები ერთ კომიტეტშია თავმოყრილი.

აქტივ-პასივების მართვის კომიტეტის კომპეტენციაში შედის ისეთი საკითხების განხილვა და შესაბამისი გადაწყვეტილების მიღება, როგორებიცაა:

- სახსრების (ფონდების) განთავსების სტრატეგია;
- სახსრების მოზიდვის დაფინანსების სტრატეგია;

- ფასწარმოქმნის სტრატეგია (საბანკო პროდუქტებზე ფასების დაწესე - ბა);
- ჰეჯირების სტრატეგია;
- საპროცენტო რისკების მართვა, კერძოდ, ლიმიტების დაწესება სპეციალურ რისკებზე, ასევე რისკების შეფასება „გეპ“-ის ანალიზის, ხან- გრძლივობის „დურაციის“ ანალიზის ან სიმულაციის მოდელის გამოყენებით.

აქტივ-პასივების მართვის კომიტეტი, არის კოლეგიალური ორგანო, რომელიც იკრიბება პერიოდულად, როგორც წესი, კვარტალში ერთხელ მაინც, და მის მუდმივმოქმედ წევრებს ამტკიცებს ბანკის სამეთვალყურეო საბჭო.

კომიტეტის რეგულარულ შეხვედრებზე, როგორც წესი, განიხილება ისეთი საკითხები, როგორებიცაა: გადაწყვეტილებები მოკლევადიან განთავსებებზე, ფასები და დაფინანსებასთან დაკავშირებული სხვა გადაწყვეტილებები, ტენდენციები და ფაქტობრივი შედეგები ბიუჯეტის გეგმურ პარამეტრებთან მიმართებაში, საპროცენტო რისკების გავლენა ბანკის აქტივებსა და ვალდებულებებზე.

7) რისკების შეფასება სტრესტესტების მოდელების გამოყენებით მიზნად ისახავს რისკების შეფასებას ანომალურ საბაზრო პირობებში, ბანკის პოტენციური ეკონომიკური ზარალის შეფასების მეშვეობით, რათა დადგინდეს ბანკის მგრძნობელობა და მდგრადობის უნარი რისკფაქტორების ცვლილებებისადმი და იმ ფაქტორების იდენტიფიცირება, რომლებიც მნიშვნელოვან გავლენას ახდენენ ბანკის პორტფელზე.

სტრესტესტის ჩატარებისას რისკების შეფასების სისტემა უნდა იყოს საკმაოდ მოქნილი, რაც მრავალი სცენარის გამოყენების საშუალებას შექმნის. სტრესტესტის დროს გამოყენებული დაშვებები გულდასმით უნდა იქნეს შემუშავებული, რათა მოხდეს ბანკის პორტფელში არსებული ტენდენციების შემოწმება. ბანკმა უნდა ჩაატაროს სტრესტესტი წარსულში მიღებული უდიდესი ზარალის (დანაკარგის) საფუძველზე და წარსულში მომხდარი დიდი საბაზრო ცვლილებების გათვალისწინებით.

სტრესტესტის ანალიზის მეშვეობით შესაძლებელი უნდა გახდეს პოტენციური ზარალის დაანგარიშება, რის შედეგადაც ბანკს შესაძლებლობა მიეცემა, შეაფასოს ყველა უარყოფითი შედეგი, რაც შეიძლება მის მოგებასა და კაპიტალში ცვლილებებით იყოს გამოწვეული.

როგორც წესი, კომერციულ ბანკში თითოეული მნიშვნელოვანი რისკისათვის ცალ-ცალკე დგინდება ამ რისკის მართვის პოლიტიკა, პროცედურა, ლიმიტები და მათი გაანგარიშების მეთოდოლოგია.

დაბოლოს, ორიოდე სიტყვა უნდა ითქვას რისკების მართვასთან დაკავშირებულ შიდა კონტროლის სისტემაზე, რომელიც ფუნქციონირებს კომერციულ ბანკში. ამ სისტემის მასშტაბები, როგორც წესი, უნდა მოიცავდეს უფლებამოსილებისა და პასუხისმგებლობის დადგენას პოლიტიკების, პროცედურებისა და ლიმიტების შესაბამისობის მონიტორინგისათვის და ასევე ანგარიშვალდებულებათა დადგენასა და ფუნქციების მკაფიო განაწილებას რისკის წარმომქმნელ და მაკონტროლებელ სტრუქტურებს შორის.

როგორც ნებისმიერი ცენტრალური ბანკი, საქართველოს ეროვნული ბანკიც საზედამხედველო პოლიტიკის გატარებისას განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევს კომერციულ ბანკებში რისკების მართვის სისტემების ადეკვატურობას, რათა ეს სისტემები იძლეოდნენ რისკების გონივრული მართვის, დროული იდენტიფიცირების,

ადეკვატური შეფასების, ეფექტიანი მონიტორინგისა და კონტროლის საშუალებას.

თანამედროვე ქართულ პრაქტიკაში ეროვნული ბანკის მხრიდან საზედამხედველო ფუნქციის შესრულებისას კომერციული ბანკების რისკების მართვისათვის ძირითადად გამოიყენება სამი მიმართულება:

- I. საბანკო ზედამხედველობა CAMEL-ის სისტემით;
- II. საბანკო ზედამხედველობა თემატური შემოწმებით;
- III. სავალდებულო ნორმატივები კომერციული ბანკებისათვის. დავახასიათოთ ისინი:

- I. საბანკო ზედამხედველობა CAMEL-ის სისტემით

საქართველოში CAMEL-ის სისტემით კომერციული ბანკების რისკების შეფასების საფუძველს წარმოადგენს „კომერციული ბანკების ფინანსური ანგარიშგებისა და სტატისტიკური მონაცემების საფუძველზე ფინანსური მდგომარეობის CAEL-ის სისტემით ანალიზისა და შეფასების მეთოდური სახელმძღვანელო“ სახელმძღვანელოს მიხედვით, „საბანკო ზედამხედველობის ძირითად არგუმენტს მეანაბრეთა დანაკარგის რისკის შემცირება და ამ გზით ბანკების მიმართ საზოგადოების ნდობის განმტკიცება წარმოადგენს“. გასულ მასალაში ვისაუბრეთ CAMEL-ის სისტემის შესახებ, ასევე ცალკეული თემების განხილვისას (აქტივები, ლიკვიდობა, მოგება) შევეხეთ ბანკის რისკების ანალიზისა და შეფასების საკითხებს. ამჯერად მოკლედ შევაფასოთ აღნიშნული სახელმძღვანელოს ძირითადი საკითხები.

როგორც ვიცით, CAMEL-ის სისტემით ჩატარებული ანალიზის შემდეგ ხდება კომერციული ბანკისათვის შესაბამისი რეიტინგის დადგენა 1-დან 5-მდე. მინიჭებული რეიტინგი უნდა ასახავდეს კომერციული ბანკის არსებულ ფინანსურ მდგომარეობას, მოსალოდნელი რისკების გათვალისწინებით, თუ როგორ იცავს ბანკი დადგენილი კანონებისა და წესების დაცვას. ამასთან, აუცილებელია, დაბალი რეიტინგის (3, 4, 5) მქონე ბანკების ზედამხედველობის დასკვნა მოიცავდეს ინფორმაციას ბანკში არსებული პრობლემებისა და ნაკლოვანებების შესახებ, მათ დონესა და სერიოზულობას. დასკვნაში ასევე მითითებული უნდა იყოს არსებული პრობლემების წარმოშობის მიზეზები, მათი აღმოფხვრისათვის გასატარებელი ღონისძიებები და რეკომენდაციები. მთლიანობაში დასკვნამ უნდა მოიცვას ბანკის არსებული ფინანსური მდგომარეობის ანალიზი, ბანკის საქმიანობისა და რისკის პროფილის შეფასება, ანუ რომელ რისკებთან გვაქვს საქმე.

სახელმძღვანელოში აღნიშნულია, რომ ანალიზისა და რეიტინგის მინიჭების დროს უმთავრესია დადგინდეს ბანკის წინაშე მდგარი რისკები, ვინაიდან ბანკი დღეს შეიძლება სტაბილური და უსაფრთხო იყოს, მაგრამ მაღალი რისკის ფაქტორებმა, მათი არასწორი და არაკომპეტენტური მართვის შემთხვევაში, შეიძლება მისი ფინანსური მდგომარეობის სწრაფი გაუარესება გამოიწვიოს. როგორც გვახსოვს, CAEL-ის რეიტინგული სისტემით ხდება კაპიტალის, აქტივების, მოგება-ზარალისა და ლიკვიდობის მდგომარეობისა და მათთან დაკავშირებული მოსალოდნელი რისკების შეფასება.

- II. საბანკო ზედამხედველობა თემატური შემოწმებით

თემატური შემოწმება შეიძლება განხორციელდეს ადგილზე გასვლით (ინფორმაციის მიღება უშუალოდ ბანკში) ან ადგილზე გაუსვლელად (ბანკების მიერ წარმოდგენილი ფინანსური ანგარიშგებების დეტალური შემოწმება). ასეთი მიდგომა

განიხილება, როგორც ურთიერთშევესების მექანიზმი და არა როგორც ალტერნატივა. ამასთან, ამ ორი მიმართულების სინთეზით იქმნება ძლიერი კომბინაცია, თუ, რა თქმა უნდა, მათი განხორციელება ხდება კოორდინირებულად. ამ მხრივ თვალსაჩინოა „კომერციული ბანკების ადგილზე შემოწმების მეთოდური სახელმძღვანელო“, რომელიც წარმოადგენს საქართველოს ეროვნული ბანკის ზედამხედველობის დეპარტამენტის ინსპექტორების მიერ კომერციული ბანკების ადგილზე შემოწმების სამუშაოების ეფექტიანად ორგანიზებისა და წარმართვის ინსტრუქციას. ეს არის საკმაოდ მოცულობით დოკუმენტი (453 გვ.) და შედგება 7 თავისა და 31 პარაგრაფისაგან. თვალი გა დავავლოთ ამ ჩამონათვალს, რაც გარკვეულ წარმოდგენას შეგვიქმნის მიმართულებების მრავალფეროვნებასა და განსახილველი საკითხების სირთულეზე:

თავი პირველი – შემოწმების პოლიტიკა და ადმინისტრირება

1. შემოწმების საერთო პოლიტიკა;
2. შემოწმების ადმინისტრირება;

თავი მეორე – კაპიტალი

3. კაპიტალის ანალიზი და მისი ადეკვატურობის სტანდარტები;

თავი მესამე – აქტივების ხარისხი

4. საკრედიტო პორტფელის ანალიზი, განხილვა და კლასიფიკაცია;
5. შეფასების ამოცანები;
6. სავალო ფასიანი ქაღალდებისა და აქციების რისკის მართვის შეფასება;
7. სავალო ფასიანი ქაღალდების პორტფელის რისკის მართვის შეფასება;
8. აქტივების ხარისხის რეიტინგი;

თავი მეოთხე – მენეჯმენტის შეფასება

9. ადმინისტრაციის ადეკვატურობის შეფასება;
10. შიდა კონტროლის სისტემის შეფასების პროცედურები;

თავი მეხუთე – მოგება

11. ცნებები და ტერმინთა განმარტებები;
12. მომგებიანობის შეფასება და ადეკვატურობა;
13. მომგებიანობის ფინანსური ანალიზი;
14. მოგების ფინანსური ანალიზის პროცედურები;

თავი მეექვსე – ლიკვიდობა

15. ლიკვიდობის ანალიზი;
16. ლიკვიდობის შემოწმების პროცედურები;

თავი მეშვიდე – სხვადასხვა შესამოწმებელი საკითხები

17. სასამართლოში საქმეთა წარმოება და სხვა იურიდიული საქმიანობა;
18. ჰეჯირების შეფასება;
19. გარესაბალანსო ოპერაციები;
20. სალარო, ნაშთები საკორესპონდენტო ანგარიშებზე (ფულადი დო-კუმენტები), ძვირფასი ლითონები;
21. საკურიერო მომსახურება, მისი შემოწმების პროცედურები და შედეგები;
22. საერთაშორისო სესხები/ვაჭრობის დაფინანსება;
23. უცხოური დებიტორული დავალიანებების დაფინანსება და მისი შემოწმების პროცედურები;

24. საერთაშორისო საბანკო აქცეპტები, მისი შემოწმების პროცედურები და შიდა კონტროლის კითხვარი;
25. საერთაშორისო აკრედიტივები და მათი შემოწმების პროცედურები;
26. საერთაშორისო გარანტიების შემოწმების პროცედურები და შიდა კონტროლის შემოწმების კითხვარი;
27. საერთაშორისო საკრედიტო და სავაჭრო ტერმინოლოგია;
28. კომპიუტერული მომსახურება და შიდა კონტროლის შემოწმების კითხვარი;
29. სახსრების ელექტრონული გადარიცხვა, მისი შემოწმების პროცედურები და შიდა კონტროლის შემოწმების კითხვარი;
30. გარე აუდიტი;
31. შიდა აუდიტის სამსახურის შეფასების პროცედურები.

ბანკების ზედამხედველობის აღნიშნული მიმართულების უმთავრეს მიზანს წარმოადგენს დეპოზიტორთა ინტერესების დაცვა და ცალკეული ბანკების კეთილსინდისიერებისადმი საზოგადოების ნდობის შენარჩუნება. სახელმძღვანელოს მიხედვით, ამგვარი ნდობა აუცილებელია, რადგან კლიენტები საბანკო სისტემის დაფინანსების ძირითად წყაროს წარმოადგენენ და ამის გარეშე ბანკები ვერ შეძლებენ თავიანთი ყველაზე მთავარი დანიშნულების - ფინანსური მომსახურების განხორციელებას. შემოწმების დროს აუცილებელია, შეფასდეს, თუ რამდენად ადეკვატურად იცავს კონკრეტული ბანკი ნორ-მატიულ აქტებსა და რისკების მართვის და მინიმიზაციის მიზნით დადგენილ პროცედურებს, ლიმიტებსა და ნორმებს.

III. სავალდებულო ნორმატივები კომერციული ბანკებისათვის

საბანკო ზედამხედველობის ყველაზე მნიშვნელოვან კომპონენტს წარმოადგენს რისკების ზედმეტი კონცენტრაციისაგან დაცვა, რომელიც დაკავშირებულია კომერციული ბანკის კონკრეტულ კონტრაგენტებთან, სექტორებთან ან ქვეყნებთან, რადგან რაც უფრო დიდია რისკების კონცენტრაცია, მით უფრო მაღალია დანაკარგის პოტენციალი.

საბანკო ზედამხედველობის დარგში ტრადიციულ გადაწყვეტილებად ითვლება ოპერაციების მოცულობის შეზღუდვა ცალკეულ კონტრაგენტებთან ან კონტრაგენტთა ჯგუფებთან, საკუთარი სახსრების განსაზღვრული წილის (საზედამხედველო კაპიტალის) ეკვივალენტურ დონემდე.

საქართველოში მოქმედი კომერციული ბანკებისა და უცხოური ბანკების ფილიალების მდგრადი ფინანსური მდგომარეობის უზრუნველყოფისა და მათ მიერ საკრედიტო რისკის მართვისათვის, მსხვილი რისკების რეგულირების მიზნით, საქართველოს ეროვნული ბანკი პირველ ნაბიჯებს დგამს 1995 წლის დასაწყისიდან, როცა ძალაში შედის დადგენილება „საქართველოს რესპუბლიკაში კომერციული ბანკების საქმიანობის ეკონომიკური ნორმატივებისა და ლიმიტების შესახებ“. ამის შემდეგ აღნიშნულ დოკუმენტში შევიდა ბევრი ცვლილება და დამტკიცდა ახალი რედაქციით. ისინი, ერთი მხრივ, ეხებოდა სავალდებულო ნორმატივების ახალი სახეობების გაჩენას ან ძველების გაუქმებას, მეორე მხრივ ზღვრული მაჩვენებლების ცვლილებას (გამკაცრება ან შესუსტება). აღნიშნული ისტორიული გენეზისი ნაჩვენებია ქვემოთ მოცემულ ცხრილში ზოგიერთი ტიპის ან სახეობის ნორმატივის „გაჩენა“ ან „გაქრობა“ განპირობებული იყო იმ როლით, რომელიც მას ეკუთვნოდა საბანკო სისტემის

რეფორმირების კონკრეტულ ეტაპზე.

სავალდებულო ნორმატივების (კოეფიციენტების) ტიპები	27.01.95	06.05.95	03.12.98	10.04.01	07.07.04	20.07.06	26.09.08	04.09.13
კაპიტალის კოეფიციენტები	1	1	2	2	2	2	2	2
სესხების კოეფიციენტები	2	3	4	4	6	6	6	6
მოზიდვების კოეფიციენტები	2	1	1					
ლიკვიდობის კოეფიციენტები		2	3	3	3	1	1	1
ინვესტიციების კოეფიციენტები			1	1	2	2	2	2
ფიქსირებული აქტივების კოეფიციენტები			1	1				
სავალუტო პოზიციის კოეფიციენტები					1	1	2	1
სულ კოეფიციენტების რაოდენობა:	5	7	12	11	14	12	13	12

ცხრ.14.1. კომერციული ბანკების სავალდებულო ნორმატივების ტიპები და რაოდენობა საქართველოში (ისტორიული გენეზისი)

უნდა აღვნიშნოთ, რომ სავალდებულო ნორმატივების (კოეფიციენტების) დიდ ნაწილს უკვე გავეცანით გასული თემების განხილვისას. სანამ შევუდგებით დღეს არსებული კოეფიციენტების სრული ნაკრების დეტალურ დახასიათებას, უნდა განვმარტოთ ტერმინი „რისკის მიხედვით შეწონილი აქტივები“.

1988 წელს საბანკო ზედამხედველობის ბაზელის კომიტეტის მიერ კაპი- ტალის ადეკვატურობის შეფასებასთან დაკავშირებით შემუშავებულ იქნა საერთაშორისო დონეზე აღიარებული პრაქტიკა, რომელსაც „რისკის მიხედვით შეწონილი აქტივები“ ეწოდა. აღნიშნული პრაქტიკა საქართველოში გამოიყენება 1998 წლიდან. რისკის მიხედვით შეწონილი აქტივები გულისხმობს საკრედიტო და საბაზრო რისკებით შეწონილი აქტივების ჯამს.

აქტივების საკრედიტო რისკის მიხედვით შეწონვის მიზნით ბანკის აქ- ტივები იყოფა 4 კატეგორიად და თითოეული კატეგორიის აქტივებს შეესაბამება საკრედიტო რისკის შესაბამისი კოეფიციენტი:

- I კატეგორიის აქტივები, 0%-იანი საკრედიტო რისკი - კოეფიციენტი 0;
- II კატეგორიის აქტივები, 20%-იანი საკრედიტო რისკი - კოეფიციენტი 0.2;
- III კატეგორიის აქტივები, 50%-იანი საკრედიტო რისკი - კოეფიციენ- ტი 0.5;
- IV კატეგორიის აქტივები, 100%-იანი საკრედიტო რისკი - კოეფიციენ- ტი 1.0.

დებულებით დეტალურადაა განმარტებული, თუ რა შედის თითოეულ საკრედიტო რისკს დაქვემდებარებულ კატეგორიის აქტივებში. მაგალითად, 0%-იანი საკრედიტო რისკს დაქვემდებარებული I კატეგორიის აქტივებს განეკუთვნება:

- ბანკში არსებული ნაღდი ფულადი სახსრები ლარებით და „ეგთო“-ს წევრი ქვეყნების ვალუტით;
- საქართველოს ეროვნულ ბანკში საკორესპონდენტო და მინიმალური რეზერვების ანგარიშებზე განთავსებული ფულადი სახსრები;
- მოთხოვნები და/ან მათი ნაწილი, რომლებიც პირდაპირ და უპირობოდ

გარანტირებულია საქართველოს ეროვნული ბანკის მიერ;

დ) მოთხოვნები და/ან მათი ნაწილი, რომლებიც პირდაპირ და უპირობოდ გარანტირებულია „ეგთო“-ს წევრი ქვეყნების ცენტრალური მთავრობების და/ან ცენტრალური ბანკების მიერ;

ე) მოთხოვნები და/ან მათი ნაწილი, რომლებიც უზრუნველყოფილია „ეგთო“-ს წევრი ქვეყნების ცენტრალური მთავრობების და/ან ცენტრალური ბანკების მიერ გამოშვებული და გარანტირებული სავალო ფასიანი ქაღალდებით;

ვ) მოთხოვნები და/ან მათი ნაწილი, რომლებიც უზრუნველყოფილია ამავე ბანკში დაჯავშნილი დეპოზიტებით.

შესაბამისად, განსაზღვრულია 20%-იან, 50%-იან და 100%-იან საკრედიტო რისკს დაქვემდებარებული II, III და IV კატეგორიების აქტივები.

აქტივების საკრედიტო რისკის მიხედვით შეწონვის შედეგად მიიღება სხვადასხვა კატეგორიის აქტივი, რომლებიც დაჯგუფებული არიან მათი რისკის ხარისხის შესაბამისად. გასათვალისწინებელია, რომ შეიძლება არსებობდეს მუხლები, რომლებიც არ ექვემდებარება შეწონვას გაანგარიშების მეთოდოლოგიის თანახმად უნდა აღინიშნოს, რომ საკრედიტო რისკების მიხედვით შეწონვას (კატეგორიებად დაყოფა და შესაბამის კოეფიციენტზე გამრავლება) ექვემდებარება ბალანსგარეშე ვალდებულებებიც. ამ შემთხვევაშიც, მსგავსად აქტივებისა, გვაქვს 4 კატეგორიის ბალანსგარეშე ვალდებულებები, რომლებიც ასევე შეი-წონება 0, 0,2, 0,5 და 1,0 კოეფიციენტებით.

ბუნებრივია, საკრედიტო რისკის მიხედვით შეწონილი აქტივებისა და ბალანსგარეშე ვალდებულებების დაჯამებით მიიღება ერთიანი საკრედიტო რისკის მიხედვით შეწონილი აქტივები, რომელთაც, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, უნდა დაემატოს შესაბამისი მეთოდოლოგიით გაანგარიშებული საბაზრო რისკის მიხედვით შეწონილი აქტივები.

ქართული რეგულაციით, საბაზრო რისკის მიხედვით შეწონილი აქტივების მეთოდოლოგია საბაზრო რისკად მიიჩნევა მხოლოდ სავალუტო რისკებს. სავალუტო რისკის მიხედვით შეწონვას დაქვემდებარებულ ვალუტაში ფორმირებულ აქტივებს შეესაბამება 50%-იანი რისკის კატეგორია და სავალუტო რისკის კოეფიციენტია 0,5. ინფორმაციისათვის: ეს მაჩვენებელი 2008 წლამდე იყო 1,0, ხოლო 2009 წლის ივლისამდე 0,75-ს შეადგენდა.

ცხრ. 14.2 საკრედიტო რისკის მიხედვით შეწონილი აქტივები

№	აქტივების სახეები	მოც-ბა	საკრედიტო რისკის კატეგორიები			
			0%	20%	50%	100%
1	ნაღდი ფული	5.0	3.0	1.0	1.0	
2	ფულადი სახსრები საქართველოს ეროვნულ ბანკში	9.0	9.0			
3	ფულადი სახსრები სხვა ბანკებში	5.0	1.0	2.0	2.0	
4	სახელმწიფო ფასიანი ქაღალდები	6.0	6.0			
5	სხვა ფასიანი ქაღალდები	5.0		5.0		
6	გაცემული სესხები	60.0	5.0			55.0
7	დარიცხული მისაღები პროცენტები და დივიდენდები	3.0	1.0			2.0
8	ინვესტიციები სანესახებო კაპიტალში	2.0				2.0
9	ძირითადი საშუალებები და არამატერიალური აქტივები	3.0				3.0
10	სხვა აქტივები	2.0				2.0
	სულ აქტივები:	100.0	25.0	8.0	3.0	64.0
	საკრედიტო რისკის კოეფიციენტი		0.0	0.2	0.5	1.0
	საკრედიტო რისკის მიხედვით შეწონილი აქტივები		0.0	1.6	1.5	64.0
	სულ საკრედიტო რისკის მიხედვით შეწონილი აქტივები:		67.1			

ამგვარად, ჯამური რისკის მიხედვით შეწონილი აქტივების მოცულობაში შედის შესაბამისი მეთოდოლოგიით გაანგარიშებული სამი კომპონენტი:

- საკრედიტო რისკის მიხედვით შეწონილი აქტივები (ცხრ. N14.3.);
- საკრედიტო რისკის მიხედვით შეწონილი ბალანსგარეშე ვალდებულებები;
- საბაზრო რისკის მიხედვით შეწონილი აქტივები.

ზემოაღნიშნული სამი კომპონენტის დაანგარიშებით და დაჯამებით მიღებული რისკის მიხედვით შეწონილი აქტივების ჯამური მაჩვენებელი გამოიყენება კაპიტალის ადეკვატურობის ორი სავალდებულო ნორმატივის გაანგარიშებისათვის.

უკვე შესაძლებელია დავახასიათოთ დღეისათვის საქართველოში მოქმედი ეროვნული ბანკის მიერ დადგენილი 12 სავალდებულო ეკონომიკური ნორმატივი (კოეფიციენტი), რომელთაც აქვთ შემდეგი შინაარსი:

კაპიტალის კოეფიციენტები:

- კკ1 (პირველადი კაპიტალის კოეფიციენტი) - ბანკის პირველადი კაპიტალი უნდა იყოს რისკის მიხედვით შეწონილი აქტივების არანაკლებ 8%-ისა;
- კკ2 (საზედამხედველო კაპიტალის კოეფიციენტი) - ბანკის საზედამხედველო კაპიტალი უნდა იყოს რისკის მიხედვით შეწონილი აქტივების არანაკლებ 12%-ისა.

სესხების კოეფიციენტები:

- სკ1 (ერთი ინსაიდერის კოეფიციენტი) - ბანკის მიერ ერთი ინსაიდერისათვის გაცემული სესხებისა და სხვა ვალდებულებების საერთო თანხა არ უნდა აღემატებოდეს ბანკის საზედამხედველო კაპიტალის 5%-ს;
- სკ2 (ყველა ინსაიდერის კოეფიციენტი) - ბანკის მიერ ყველა ინსაიდერისათვის გაცემული სესხებისა და სხვა ვალდებულებების საერთო თანხა არ უნდა აღემატებოდეს ბანკის საზედამხედველო კაპიტალის 25%-ს;
- სკ3 (ერთი აუტსაიდერის კოეფიციენტი) - ბანკის მიერ ერთი პირისათვის

გაცემული სესხებისა და სხვა ვალდებულებების საერთო თანხა არ უნდა აღემატებოდეს ბანკის საზედამხედველო კაპიტალის 15%-ს;

- სკ4 (ურთიერთდაკავშირებულ მსესხებელთა კოეფიციენტი) - ბანკის მიერ ურთიერთდაკავშირებულ მსესხებელთა ჯგუფისათვის გაცემული სესხებისა და სხვა ვალდებულებების საერთო თანხა არ უნდა აღემატებოდეს ბანკის საზედამხედველო კაპიტალის 25%-ს;

- სკ5 (მსხვილი სესხების კოეფიციენტი) - ბანკის მიერ გაცემული ყველა მსხვილი სესხისა და სხვა ვალდებულებების საერთო თანხა არ უნდა აღემატებოდეს ბანკის საზედამხედველო კაპიტალის ორმაგ ოდენობას;

- სკ6 (საბლანკო სესხების კოეფიციენტი) - ბანკის მიერ გაცემული ყველა საბლანკო სესხის საერთო თანხა არ უნდა აღემატებოდეს ბანკის საკრედიტო დაბანდების 25%-ს.

ლიკვიდობის კოეფიციენტი:

- ლკ (საშუალო ლიკვიდობის კოეფიციენტი) - საანგარიშგებო თვის საშუალო ლიკვიდური აქტივები უნდა იყოს საანგარიშგებო თვის საშუალო ვალდებულებების არანაკლებ 30%-ისა.

ინვესტიციების კოეფიციენტები:

- იკ1 (წილობრივი ინვესტიციების კოეფიციენტი) - იურიდიულ პირთა კაპიტალში ბანკის ინვესტიციების საერთო თანხა არ უნდა აღემატებოდეს ბანკის სააქციო კაპიტალის 50%-ს;

- იკ2 (ქონებრივი ინვესტიციების კოეფიციენტი) - ბანკის ძირითადი საშუალებების ნარჩენი ღირებულება, იურიდიულ პირთა კაპიტალში ბანკის ინვესტიციების საერთო თანხასთან ერთად, არ უნდა აღემატებოდეს ბანკის სააქციო კაპიტალის 70%-ს.

სავალუტო პოზიციის კოეფიციენტი:

- პლ2 (კრეზსითი საერთო ღია სავალუტო პოზიცია) - ბანკის კრეზსითი საერთო ღია სავალუტო პოზიცია არ უნდა აღემატებოდეს ბანკის საზედამხედველო კაპიტალის 20%-ს.

როგორც არაერთხელ აღინიშნა, კომერციული ბანკებისათვის სავალდებულო ეკონომიკური ნორმატივების ტიპები, სახეობები და პროცენტული მნიშვნელობა დამოკიდებულია საბანკო სისტემის განვითარების იმ ეტაპზე, რომელზეც იგი იმყოფება და ცენტრალური ბანკის მიზნებზე კონკრეტულ ვითარებაში, რაც გამომდინარეობს მისი მიმდინარე პრიორიტეტებიდან.

სწორედ აღნიშნული კოეფიციენტები გულისხმობს ცენტრალური ბანკის მიერ გარკვეული „თამაშის წესების“ მიღებას, რითაც დგინდება გარკვეული „ჩარჩოები“, რომელთა შიგნით უნდა განახორციელონ თავიანთი საქმიანობა კომერციულმა ბანკებმა. ეს ჩარჩოები წარმოადგენს „რისკების ზღვრებს“, რომელთა გარეთ გასვლა კონკრეტული ბანკისათვის უკვე სახიფათო რისკის ზონად ითვლება, რაც საფრთხეს უქმნის ბანკს, ანუ მის მეანაზრეებს და აქციონერებს.

ასევე არაერთხელ აღინიშნა, რომ ეს მექანიზმი უზრუნველყოფს კომერციული ბანკების ზედმეტად რისკიანი ოპერაციების შეზღუდვასა და ამით საბანკო სისტემის მდგრადობის შენარჩუნებას. მათი მეშვეობით ივლება გარკვეული „წითელი ხაზები“, რომელთა გადალახვა კომერციულ ბანკებს ეკრძალებათ. თუ მათ სურთ თავიანთი საქმიანობის გაფართოება, ანუ „წითელ ხაზებს“ იქით ლეგალურად გადასვლა და მათი

გადაწევა, ამის ერთადერთი გზა კაპიტალის გაზრდა და აქტივების ხარისხის ამაღლება, ანუ დაბალი რისკის დონის უზრუნველყოფაა.

**თემა 15. კომერციული ბანკის საქმიანობის კონტროლის სისტემა და
ანგარიშგება**

✧ თემის სტრუქტურა:

- 15.1. ბანკის საქმიანობის შიდა კონტროლის სისტემა;
- 15.2. შიდა და გარე აუდიტი: მიზნები, ამოცანები;
- 15.3. საბანკო ანგარიშგების მნიშვნელობა და სახეობები.

თემის მიზანი:

- 1. გააცნობიეროთ ბანკის საქმიანობის შიდა კონტროლის სისტემა;
- 2. შეისწავლოთ საბანკო ანგარიშგების სახეობები და მისი მნიშვნელობა.

✎ თემის შესწავლის შემდეგ თქვენ შეძლებთ:

- 1. ჩამოაყალიბოთ: კომერციულ ბანკში შიდა კონტროლის ტიპები და მათი კლასიფიკაცია, მათი მიზნები და ამოცანები;
- 2. განსაზღვროთ კომერციულ ბანკში შიდა და გარე კონტროლის თანამედროვე სისტემის საფუძველი;
- 3. შეისწავლოთ შიდა და გარე აუდიტორულ საქმიანობაში შეფასების კრიტერიუმები და მეთოდები.

თემის ძირითადი კონცეფციური და საკვანძო საკითხები :

შიდა კონტროლი (წინასწარი კონტროლი, მიმდინარე კონტროლი, შემდეგი კონტროლი) კომერციულ ბანკში; შიდა და გარე აუდიტი; დებულება „კომერციულ ბანკებში შიდააუდიტორული საქმიანობისადმი მოთხოვნების შესახებ“; ბანკის აუდიტის კომიტეტი; გარეაუდიტორული შემოწმება; საბანკო ანგარიშგება; სტატისტიკური ანგარიშგების ფორმები.

15.1 ბანკის საქმიანობის შიდა კონტროლის სისტემა

გამომდინარე იქიდან, თუ რა მნიშვნელოვან როლს ასრულებენ ბანკები, როგორც ფინანსური შუამავლები და როგორც საზოგადოების დანაზოგების მთავარი „საცავი“,

ბუნებრივია, ისმის სამართლიანი კითხვა: რამდენადაა ეს დანაზოგები დაცული? საზოგადოების მხრიდან ბანკებისადმი ნდობის განმტკიცებას სჭირდება იმის განცდა, რომ, ერთი მხრივ, სახელმწიფოს მხრიდან (ცენტრალური ბანკის სახით) და, მეორე მხრივ, თვითონ ბანკებში არსებობს კონტროლის ქმედითი და ეფექტიანი სისტემა. ამ ნდობას უდიდესი მნიშვნელობა აქვს საბანკო სისტემის და, შესაბამისად, ეკონომიკის განვითარებისათვის. საზოგადოების მხრიდან ნდობით აღჭურვილი საიმედო საბანკო სისტემის არსებობა შეუძლებელია ეფექტიანი საბანკო მენეჯმენტისა და მისი უმთავრესი ფუნქციის - კონტროლის გარეშე.

შემთხვევით არაა, რომ მეტად პრინციპული მნიშვნელობა ენიჭება კომერციულ ბანკში ქმედიტი და ეფექტიანი შიდა კონტროლის სისტემის არსებობას. ასეთი მოთხოვნა არსებობს როგორც ცენტრალური ბანკების, ისე აქციონერების მხრიდან. საერთაშორისო პრაქტიკა ცხადყოფს, რომ შიდა კონტროლის ეფექტიანი სისტემა წარმოადგენს ბანკის მართვის უმნიშვნელოვანეს კომპონენტსა და, შესაბამისად, ბანკის უსაფრთხოებისა და მდგრადობის საფუძველს. ყოველი ცალკეული ბანკის უსაფრთხოება, თავის მხრივ, არის მთლიანი საბანკო სისტემის უსაფრთხოების საფუძველი, ისევე, როგორც, თავის მხრივ, საბანკო სისტემის უსაფრთხოება ქვეყნის ეკონომიკის მდგრადობის საფუძველია.

სახელმწიფო, ცენტრალური ბანკის სახით, კომერციული ბანკებისათვის დეპოზიტების მოზიდვისა და შემდეგ მათი დროებითი განთავსების ექსკლუზიური უფლების მინიჭებისას, გარდა იმისა, რომ თვითონ ახორციელებს საბანკო ზედამხედველობას, ითხოვს მათგან ეფექტიანი შიდა კონტროლის სისტემის არსებობას, რათა უზრუნველყოფილ იქნეს რისკების ადეკვატური დაზღვევა.

იმის მიხედვით, თუ დროის რა მონაკვეთში ხორციელდება შიდა კონტროლი კომერციულ ბანკში, გვაქვს მისი სამი ტიპი:

- წინასწარი კონტროლი ხორციელდება ოპერაციის ჩატარებამდე, რათა განისაზღვროს მისი ჩატარების ოპტიმალური გზები, გამოვლენილ და შეფასებულ იქნეს ის რისკები, რომლებიც შეიძლება წარმოიშვას და მოხდეს მათი ნეგატიური შედეგების მინიმიზაცია. წინასწარი კონტროლი გულისხმობს მოვლენების განვითარების სხვადასხვა სცენარის მომზადებას (მაგალითად, ოპტიმისტური, ოპტიმალური და ნეგატიური);
- მიმდინარე კონტროლი ხორციელდება უშუალოდ ოპერაციის განხორციელების დროს, რათა აღკვეთილ იქნეს შეცდომები და ხარვეზები და გამოვლენილ იქნეს ნეგატიური ფაქტორები, რომლებიც ხელს უშლიან მიზნის მიღწევას. მიმდინარე კონტროლი ასევე ითვალისწინებს პოზიტიური ფაქტორებისა და რეზერვების გამოვლენას, რათა მოხდეს მათი გამოყენება;
- შემდეგი კონტროლი ხორციელდება ოპერაციის ჩატარების შემდეგ იმ დოკუმენტებისა თუ ანგარიშების საფუძველზე, რომლებიც შეიცავენ ინფორმაციას ოპერაციის შესახებ. შემდეგი კონტროლის დროს ხდება დასახული მიზნის შედარება საბოლოო შედეგთან და მათ მართებულად ასახვასთან შესაბამის ანგარიშებსა და დოკუმენტებში.

მას შემდეგ, რაც, საბოლოოდ, დამკვიდრდა თანამედროვე ტექნოლოგიური მიღწევები ბანკების აღრიცხვასა და ანგარიშებაში, დოკუმენტურ კონტროლთან ერთად

არანაკლები, მეტი თუ არა, როლი მიენიჭა ელექტრონულ კონტროლს, ანუ როცა ადგილი აქვს ბანკის პროგრამული უზრუნველყოფების მეშვეობით განხორციელებულ კონტროლს, რომელიც ახალ შესაძლებლობებს ქმნის ამ მიმართულებით.

კონტროლის ობიექტის მოცვისა და მეთოდების მიხედვით ბანკში გვაქვს შემდეგი ტიპის კონტროლი:

- ნაწილობრივი კონტროლი, როცა კონტროლს ექვემდებარება ბანკის ოპერაციების ნაწილი;
- შერჩევითი კონტროლი, როცა კონტროლდება შესამოწმებელი ობიექტის არა ყველა დოკუმენტაცია, არამედ მხოლოდ მისი ნაწილი (მაგალითად, ყოველი მე-10);
- კომპლექსური კონტროლი, როცა კონტროლს ექვემდებარება ბანკის მთელი ფინანსურ-სამეურნეო საქმიანობა.

დაბოლოს, კომერციულ ბანკში შიდა კონტროლის სისტემის ტიპების მიხედვით გვაქვს შემდეგი კლასიფიკაცია:

- ბუღალტრული კონტროლის მიზანია ფინანსური და სამეურნეო საქმიანობის აღრიცხვის სისტემის კონტროლი, რათა დადგინდეს მათი ასახვის შესაბამისობა ბანკის სააღრიცხვო პოლიტიკასა და მოქმედ წესებთან;
- ფინანსური კონტროლის მიზანია ფინანსური პოლიტიკის შესრულების, ფულადი რესურსების მოძრაობისა და ლიმიტებისა და ნორმატივების დაცვის კონტროლი;
- იურიდიული ნორმების კონტროლი გულისხმობს მთელი საფინანსო-სამეურნეო საქმიანობის შესაბამისობას ნორმატიულ-სამართლებრივი აქტების მოთხოვნებთან, რომელთა შეუსაბამობამაც შეიძლება გამოიწვიოს დანაკარგები ან სხვადასხვა საჯარიმო სანქცია;
- საინფორმაციო-მმართველობითი კონტროლი მოიცავს შიდა და გარე მომხმარებლებზე მიწოდებულ ანგარიშგებებში ასახული სურათის რეალურთან შესაბამისობასა და შიდა კომუნიკაციის სისტემის ხარვეზების გამოვლენას. შიდა კომუნიკაციების ხარვეზებში იგულისხმება, რამდენად დროულად დადის მმართველობითი გადაწყვეტილებები შემსრულებლებამდე, როგორია მათი შესრულების მიმდინარეობის მონიტორინგისა და „ქვემოდან ზემოთ“ კომუნიკაციის სისტემის ეფექტიანობა;
- ადმინისტრაციული კონტროლი - ესაა თანამშრომელთა შორის შიდა ნორმატიული დოკუმენტებით გათვალისწინებული უფლებამოსილებების, ვალდებულებებისა და რეალური მდგომარეობის შედარება. როგორც წესი, პასუხისმგებლობა ამ კუთხით ეკისრება არა ქვედა, არამედ უმაღლეს და საშუალო მენეჯმენტს.

კომერციულ ბანკებში შიდა კონტროლის თანამედროვე სისტემას საფუძველი ჩაეყარა „საბანკო ზედამხედველობის ბაზელის კომიტეტის“ მიერ 1998 წელს, როცა გამოქვეყნდა „საკრედიტო ორგანიზაციებში შიდა კონტროლის სისტემების ფუნქციონირების ძირითადი საფუძვლები“. მალევე გამოქვეყნდა ახალი დოკუმენტიც „შიდა კონტროლის სისტემა ბანკებში: ორგანიზაციის საფუძვლები“. ამ მიმართულებით შემდეგი გადადგმული ნაბიჯებია 2000 წელს გამოქვეყნებული „შიდა აუდიტი საკრედიტო ორგანიზაციებში და მარეგულირებელი ორგანოების ურთიერთობა შიდა და გარე აუდიტორებთან“, ხოლო 2001 წელს - „შიდა აუდიტი ბანკებში და

მარეგულირებელი ორგანოების ურთიერთობა აუდიტორებთან“.

საერთაშორისო პრაქტიკაში სწორედ აღნიშნული დოკუმენტები გახდა ბანკებში შიდა კონტროლის სისტემის დანერგვის თეორიული საფუძველი, რომელთა მიხედვითაც, შიდა კონტროლი - ესაა პროცესი, რომელსაც განხორციელებს არა ერთი რომელიმე ორგანო, არამედ სამეთვალყურეო საბჭო, მენეჯმენტი (დირექტორატი) და ნებისმიერი დონის თანამშრომელი. ბაზელის რეკომენდაციების მიხედვით, შიდა კონტროლის სისტემა ბანკებში არის არა დროის გარკვეულ მონაკვეთში მოქმედი პროცედურა ან პოლიტიკა, არამედ პროცესი, რომელიც მუდმივად მიმდინარეობს ბანკის შიგნით მის ყველა დონეზე. ამასთან, აღინიშნება ის მომენტი, რომ სამეთვალყურეო საბჭოსა და დირექტორატს ენიჭებათ სრული პასუხისმგებლობა იმ შიდა გარემოსა და კორპორაციული კულტურის შექმნისათვის, რომელთაც უნდა უზრუნველყონ შიდა კონტროლის ეფექტიანი სისტემის დამკვიდრება და ამ სისტემის მუდმივი მონიტორინგი.

ბაზელის რეკომენდაციების მიხედვით, შიდა კონტროლის სისტემა ბანკში შედგება ხუთი ურთიერდაკავშირებული ელემენტისაგან:

1. მმართველობითი კონტროლი და კონტროლის კულტურა;
2. რისკების გამოვლენა და შეფასება;
3. კონტროლის განხორციელება და უფლებამოსილებათა გამიჯვნა;
4. ინფორმაცია და ურთიერთქმედება;
5. მონიტორინგი და ხარვეზების გამოსწორება.

საერთაშორისო პრაქტიკის მიხედვით, კონტროლის სისტემა უნდა იყოს ბანკის ყოველდღიური ცხოვრების შემადგენელი ნაწილი, რომელიც ფუნქციონირებს მუდმივად და არის ბანკის ყველა ოპერაციის თანმდევი პროცესი.

შიდა კონტროლის ეფექტიანი სისტემა საჭიროებს კონტროლის შესაბამისი სტრუქტურის შექმნას, რომლის დროსაც განსაზღვრულია კონტროლის ფუნქცია ბანკის საქმიანობის ყველა დონეზე. აქ შეიძლება შედიოდეს:

- მენეჯერების მიერ განხორციელებული შემოწმებები;
- უფლებების შეთანხმებისა და დელეგირების სისტემა;
- ქმედითი კონტროლის არსებობა სხვადასხვა სტრუქტურულ ერთეულზე;
- რისკების ლიმიტების დაცვის შემოწმება და გამოვლენილი დარღვევების აღმოფხვრის შემდგომი კონტროლი;
- ანგარისშების შედარებისა და ჯვარედინი შემოწმების სისტემა;
- ქონების ინვენტარიზაცია.

შიდა კონტროლის სისტემა, მსოფლიო საბანკო პრაქტიკის მსგავსად, საქართველოშიც იწყება აუდიტის კომიტეტით, რომელიც იქმნება სამეთვალყურეო საბჭოსთან. „კომერციული ბანკების საქმიანობის შესახებ“ კანონის თანახმად, სამეთვალყურეო საბჭოს გადაწყვეტილებით იქმნება აუდიტის კომიტეტი, რომელიც უნდა შედგებოდეს დამოუკიდებელი წევრებისაგან. ამ შემთხვევაში დამოუკიდებლად ითვლება პირი, რომელიც არ არის ამ კომერციულ ბანკთან დაკავშირებული პირი და არ აქვს მის მიმართ ფინანსური ვალდებულება. კანონის შესაბამისად, აუდიტის კომიტეტის ფუნქციები კომერციული ბანკის წესდებით უნდა იყოს განსაზღვრული. აუდიტის კომიტეტი სამეთვალყურეო საბჭოს პერიოდულად ახარებს ანგარიშს თავისი

საქმიანობის შესახებ და მისი ძირითადი ფუნქცია შიდა აუდიტისა და ბანკის გარე აუდიტორების ფუნქციონირების ხელშეწყობაა.

15. 2. შიდა და გარე აუდიტი: მიზნები, ამოცანები

როგორც წინა პარაგრაფში აღინიშნა, კომერციულ ბანკებში არსებული თანამედროვე შიდა აუდიტის თეორიულ საფუძველს წარმოადგენს ბაზელის კომიტეტის მიერ გამოქვეყნებული ორი დოკუმენტი: „შიდა აუდიტი საკრედიტო ორგანიზაციებში და მარეგულირებელი ორგანოების ურთიერთობა შიდა და გარე აუდიტორებთან“ და „შიდა აუდიტი ბანკებში და მარეგულირებელი ორგანოების ურთიერთობა აუდიტორებთან“. ასევე აღინიშნა, რომ შიდა კონტროლის სისტემის შემადგენელი ნაწილია აუდიტის კომიტეტი, რომლის ერთ-ერთი ძირითადი ფუნქციაა შიდა აუდიტის ფუნქციონირების ხელშეწყობა. თავის მხრივ, კომერციული ბანკის შიდა აუდიტი წარმოადგენს შიდა კონტროლის სისტემის უმნიშვნელოვანეს ელემენტს. შიდა აუდიტი - ესაა კომერციულ ბანკში არსებული შიდა კონტროლის სისტემის დამოუკიდებელი შეფასება. შიდა აუდიტი კომერციულ ბანკში განსაკუთრებულ ყურადღებას იჩენს ისეთი ინფორმაციული სისტემების ანალიზისადმი, როგორებიცაა ბუღალტრული აღრიცხვისა და მასთან დაკავშირებული კონტროლის მექანიზმები, ასევე ფინანსური და ოპერატიული ინფორმაცია, ოპერაციების ეფექტიანობა.

საქართველოს საბანკო სისტემაში შიდა აუდიტის ფუნქციების მატარებელი სარევიზიო კომისიების შექმნა 1995 წლიდან გახდა სავალდებულო, ხოლო დღევანდელი სახით არსებული შიდა აუდიტის სამსახურების შექმნა დაიწყო დებულებით „კომერციულ ბანკებში შიდააუდიტორული საქმიანობისადმი მოთხოვნების შესახებ“ და „შიდა აუდიტის სტანდარტებით კომერციული ბანკებისათვის“ დებულებით განსაზღვრული სამსახურის ფუნქციების, პოლიტიკის, სტანდარტებისა და პროცედურების ჩამოყალიბება და შესრულება სავალდებულო გახდა ყველა კომერციული ბანკისათვის.

საერთაშორისო პრაქტიკის მსგავსად, საქართველოს საბანკო სისტემაში შიდააუდიტორული საქმიანობის განვითარებისა და სრულყოფის მიზნით თითოეული კომერციული ბანკი ვალდებულია ჩამოაყალიბოს შიდა აუდიტის სამსახური, უზრუნველყოს და დაიცვას მისი დამოუკიდებელი საქმიანობა. სათანადო წესით შექმნილი შიდააუდიტორული სამსახურის ძირითადი ამოცანა და მიზანი უნდა იყოს ბანკის საფინანსო, სამეურნეო და ადმინისტრაციული საქმიანობის შეფასება და მოქმედ ნორმატიულ აქტებთან მათი შესაბამისობის დადგენა.

ქართული რეგულაციით, კომერციულ ბანკში შექმნილი აუდიტის სამსახური დაკისრებული მოვალეობის შესრულებისათვის ანგარიშვალდებულია ბანკის აუდიტის კომიტეტის წინაშე, რომელიც იქმნება სამეთვალყურეო საბჭოსთან. შიდა აუდიტის სამსახური მუშაობისას ხელმძღვანელობს სათანადო წესით დამტკიცებული დებულებით, რომელშიც ჩამოყალიბებული და განსაზღვრული უნდა იყოს:

- სამსახურის ორგანიზაციული სტრუქტურა;
- სამსახურის ფუნქციები და უფლება-მოვალეობები;

- სამსახურის საქმიანობის სფერო და მასშტაბები;
- სამსახურის ანგარიშვალდებულება ბანკის აუდიტის კომიტეტის, სამეთვალყურეო საბჭოსა და დირექტორატის წინაშე, აგრეთვე ამ უკანასკნელთა ვალდებულებები სამსახურის მიმართ;
- სამსახურსა და ბანკის სხვა სტრუქტურულ ერთეულებს შორის ანგარიშვალდებულებრივი ურთიერთობები;
- სამსახურისა და მისი თანამშრომლების უფლება-მოვალეობანი;
- შიდა აუდიტის დაგეგმვისა და ჩატარების პროცედურები, აგრეთვე აუდიტორული შემოწმებების, გამოკვლევების, დასკვნებისა და ანგარიშების მომზადებისა და წარდგენის პროცედურები;
- შიდააუდიტორულ საქმიანობაში შეფასების კრიტერიუმები და მეთოდები.

შიდა აუდიტის სამსახურის მიერ მომზადებულმა დასკვნებმა დახმარება უნდა გაუწიოს სამეთვალყურეო საბჭოსა და დირექტორატს ბანკის საქმიანობაში არსებული რისკის დონის დადგენაში, პრობლემებისა და ხარვეზების იდენტიფიცირებასა და აღმოფხვრაში, ნაკისრი ვალდებულებების ეფექტიანად განხორციელებაში. ამდენად, კომერციულ ბანკში შიდა აუდიტის სამსახურის შექმნისას სასიცოცხლო მნიშვნელობა ენიჭება არა ფორმალური, არამედ პირიქით, ფუნდამენტური პრინციპების დაცვას, რომელთაც, თავის მხრივ დაეფუძნება ბანკის ფუნქციონირება. ეს პრინციპებია:

- 1) დამოუკიდებლობა;
- 2) კომპეტენტურობა;
- 3) შიდა აუდიტის პროგრამისა და მასშტაბის ადეკვატურობა;
- 4) რესურსებით უზრუნველყოფა.

ეს პრინციპები იმდენად მნიშვნელოვანია, რომ აუცილებელია მათი ცალ-ცალკე განხილვა:

1) დამოუკიდებლობა

შიდა აუდიტის სამსახურის საქმიანობის დამოუკიდებლობას კომერციულ ბანკში უნდა განაპირობებდეს ბანკის სამეთვალყურეო საბჭოსა და დირექტორატის მხრიდან ჩაურევლობა, სტრუქტურული დამოუკიდებლობა, დამოუკიდებელი საკადრო პოლიტიკა და შრომის ანაზღაურების სისტემა. შიდააუდიტორულ საქმიანობაში სტრუქტურული დამოუკიდებლობის უზრუნველყოფის მიზნით სამსახური ანგარიშვალდებულები უნდა იყოს ბანკის აუდიტის კომიტეტის წინაშე. ამ დამოუკიდებლობის ერთ-ერთი ნიშანია ის, რომ ქართული რეგულაციით, აუდიტის კომიტეტი, როგორც უკვე აღინიშნა, ბანკისგან დამოუკიდებელი წევრებისაგან შედგება.

2) კომპეტენტურობა

კომპეტენტურობა შიდა აუდიტის სამსახურის ყველა თანამშრომლისადმი წაყენებული უმნიშვნელოვანესი მოთხოვნაა, რაც ქართული რეგულაციით ასკარად გამოიხატება მათ მიმართ წაყენებული კვალიფიკაციის მოთხოვნებით სამსახურში მიღებისას:

- შიდა აუდიტის სამსახურის უფროსს უნდა ჰქონდეს:
 - საუნივერსიტეტო განათლება ბუღალტერიაში, საბანკო საქმეში ან ეკონომიკაში;
 - ბანკში მუშაობის 5 წლის გამოცდილება, მათ შორის, 2 წელი მაღალი რანგის თანამდებობაზე (სტრუქტურული ერთეულის უფროსი ან მოადგილე);

- საქმისადმი დამოუკიდებელი მიდგომა;
- საბანკო ოპერაციების ყველა მნიშვნელოვანი ასპექტის ცოდნა.
- სამსახურის უფროსის მოადგილეს უნდა ჰქონდეს:
 - საუნივერსიტეტო განათლება ბუღალტერიაში, საბანკო საქმეში ან ეკონომიკაში;
 - ბანკში მუშაობის 3 წლის გამოცდილება, მათ შორის, 1 წელი მაღალი რანგის თანამდებობაზე (სტრუქტურული ერთეულის უფროსი ან მოადგილე);
 - საქმისადმი დამოუკიდებელი მიდგომა;
 - საბანკო ოპერაციების ყველა მნიშვნელოვანი ასპექტის ცოდნა.
 - უფროს შიდა აუდიტორს უნდა ჰქონდეს:
 - საუნივერსიტეტო განათლება ბუღალტერიაში, საბანკო საქმეში ან ეკონომიკაში;
 - ბანკის სხვადასხვა სტრუქტურაში (საფინანსო-ეკონომიკური ანალიზისა და დაგეგმვის, საკრედიტო-საინვესტიციო, ფასიანი ქაღალდების, ჩეკების, ბარათებისა და საბირჟო ოპერაციების, საბუღალტრო და სხვ.) მუშაობის სულ ცოტა 2 წლის გამოცდილება;
 - საქმისადმი დამოუკიდებელი მიდგომა;
 - საბანკო ოპერაციების ყველა მნიშვნელოვანი ასპექტის ცოდნა. როგორც ვხედავთ, აუდიტის სამსახურის ნებისმიერი თანამდებობის საკვალიფიკაციო მოთხოვნებში ხაზგასმულია საბანკო განათლება ბუღალტერიაში, საბანკო საქმეში ან ეკონომიკაში, ბანკში მუშაობის გამოცდილება და საბანკო ოპერაციების ყველა მნიშვნელოვანი ასპექტის ცოდნა. ასევე გამოყოფილია საქმისადმი დამოუკიდებელი მიდგომის უნარი.
- 3) შიდა აუდიტის პროგრამისა და მასშტაბის ადეკვატურობა შიდა აუდიტის სამუშაოს მასშტაბი მოიცავს სამსახურის მიერ მისთვის დაკისრებული ვალდებულებების შესრულებისას ბანკის შიდა კონტროლის სისტემის ადეკვატურობისა და ეფექტიანობის, აგრეთვე დირექტორატის მუშაობის ხარისხის შეფასებას. კერძოდ:
 - უნდა შეფასდეს საფინანსო და საოპერაციო ინფორმაციის სანდოობა და მართებულობა, აგრეთვე ის პრაქტიკა და პროცედურები, რომლებიც გამოიყენება ასეთი ინფორმაციის გამოვლენისათვის, შეფასებისა და კლასიფიცირებისათვის;
 - უნდა შეისწავლონ სამეთვალყურეო საბჭოსა და დირექტორატის მიერ ჩამოყალიბებული ბანკის სამოქმედო სტრატეგიის, პოლიტიკისა და მართვის სისტემის შესაბამისობა მოქმედ ნორმატიულ აქტებსა და ეროვნული ბანკის მოთხოვნებთან და უნდა განსაზღვრონ, იცავს თუ არა ბანკი მათ;
 - უნდა შეისწავლონ აქტივების დასაცავად გამოყენებული კონტროლი და დაადასტურონ ასეთი აქტივების არსებობა;
 - უნდა შეაფასონ რესურსების გამოყენების ეფექტიანობა;
 - უნდა შეისწავლონ ბანკის ოპერაციები და პროგრამები, რათა განსაზღვრონ, შეესაბამება თუ არა შედეგები დასახულ მიზნებს, აგრეთვე სრულდება თუ არა ოპერაციები და პროგრამები დაგეგმილის შესაბამისად.
- გარდა ამისა, აუდიტორული სამუშაო მოიცავს აუდიტის სამუშაოს დაგეგმვას, ინფორმაციის შემოწმებასა და შეფასებას, სამუშაოს დასრულებასა და შედეგების შეტყობინებას. შესაბამისად, შიდა აუდიტორები:
 - ყოველი აუდიტის წინ გეგმავენ მას;
 - აგროვებენ, აანალიზებენ, განმარტავენ და დოკუმენტის სახეს აძლევენ მოპოვებულ ინფორმაციას აუდიტორული შემოწმების შედეგების დასასაბუთებლად;

- აწვდიან ინფორმაციას აუდიტის კომიტეტს ჩატარებული აუდიტორული შემოწმების შედეგების შესახებ;
- სამუშაოს დასრულების შემდეგ კონტროლს უწევენ ჩატარებული აუდიტის შედეგებისა და რეკომენდაციების საფუძველზე შესაბამისი მაკორექტირებელი ღონისძიებების დროულად შესრულებას.

4) რესურსებით უზრუნველყოფა

გამომდინარე იმ ფუნქციებიდან და პასუხისმგებლობიდან, რაც აკისრია კომერციული ბანკის შიდა აუდიტის სამსახურს, მის ხელმძღვანელსა და ნებისმიერ აუდიტორს, გადამწყვეტი მნიშვნელობა ენიჭება სამსახურის რესურსებით უზრუნველყოფას. სამსახური უზრუნველყოფილი უნდა იყოს შესაბამისი რაოდენობის, კვალიფიკაციის, ანაზღაურებისა და სამუშაო პირობების მქონე თანამსრომლებით. შესაბამისი შიდა აუდიტის სამსახურის სათანადოდ მართვისათვის სამსახურის უფროსი ვალდებულია:

- ჩამოაყალიბოს სამსახურის მიზანი, უფლებამოსილება და მოვალეობები;
- შეიმუშაოს გეგმები სამსახურის ვალდებულებების შესასრულებლად;
- სამსახურის თანამსრომლები უზრუნველყოს წერილობითი პოლიტიკითა და პროცედურებით;
- დააწესოს პროგრამა კადრების სერჩევისა და განვითარებისათვის;
- უზრუნველყოს შიდა და გარე აუდიტორების მუშაობის კოორდინაცია;
- შექმნას და დაიცვას სამსახურის მიერ ბანკის ოპერაციების ზუსტად და ობიექტურად შეფასების სისტემა.

თავისი ვალდებულებებისა და დაკისრებული ამოცანების შესასრულებლად კომერციული ბანკის შიდა აუდიტის სამსახური აღჭურვილია საკმაოდ დიდი უფლებამოსილებებით, კერძოდ, მას უფლება აქვს:

- განსაზღვროს შიდა აუდიტის ჩატარების ფორმები და მეთოდები;
- შემოწმებასთან დაკავშირებულ საკითხებზე მოითხოვოს და მიიღოს ბანკის ნებისმიერი იურიდიული, ბუღალტრული და სხვა შიდა დოკუმენტები, აგრეთვე ნებისმიერი საჭირო განმარტება ზეპირი თუ წერილობითი ფორმით;
- სრულად შეამოწმოს ბანკის საფინანსო, სამეურნეო და ადმინისტრაციული საქმიანობა;
- შეამოწმოს ბანკის ბუღალტრული აღრიცხვა-ანგარიშგების პრაქტიკა და პროცედურები, დაადგინოს მათი უტყუარობა, სისრულე და შესაბამისობა მოქმედ კანონმდებლობასა და დადგენილ ნორმატივებთან ნებისმიერი პირველადი დოკუმენტაციის საფუძველზე;
- საბანკო საქმიანობაში ინტერესთა კონფლიქტის აღმოფხვრის მიზნით შეისწავლოს ბანკის ადმინისტრატორებსა და მათთან დაკავშირებულ პირებს შორის განხორციელებული ყველა ოპერაცია;
- იქონიოს ურთიერთობა ეროვნულ ბანკთან, პარტნიორ ბანკებთან, კლიენტებთან და სხვა კრედიტორებთან, ასევე მესამე პირის სხვა მხარეებთან ანგარიშების ნაშთების ან საბანკო ოპერაციების შესწავლისა თუ დადასტურების მიზნით;
- პირდაპირი და კონფიდენციალური ურთიერთობა იქონიოს ბანკის აუდიტის კომიტეტთან, სამეთვალყურეო საბჭოსთან, დირექტორატთან, ბანკის სტრუქტურულ ერთეულებთან, აგრეთვე გარე აუდიტორებთან;

- შეხვდეს ბანკის შესაბამისი სამსახურების ნებისმიერ მუშაკსა და დირექტორატის წარმომადგენლებს.

რა თქმა უნდა, მნიშვნელოვანი უფლებამოსილებები განაპირობებს შიდა აუდიტის სამსახურის უზარმაზარ პასუხისმგებლობასაც, რაც იმით გამოიხატება, რომ იგი დგას ბანკის აქტივების სადარაჯოზე და ამ მიზნით:

- ახდენს ბანკის შიდა კონტროლის სისტემის ადეკვატურობისა და ეფექტიანობის დადგენას, ხოლო საჭიროების შემთხვევაში შეიმუშავებს რეკომენდაციებს ამ სისტემის გასაუმჯობესებლად და უწევს მას მონიტორინგს;

- განსაზღვრავს, შეესაბამება თუ არა ბანკის მმართველობის სისტემა, პოლიტიკა და სტრატეგია მოქმედ ნორმატიულ აქტებსა და ქვეყნის ცენტრალური ბანკის მოთხოვნებს;

- გარკვეული პერიოდულობით ამოწმებს ბანკის ოპერაციებს, პროგრამებსა და თითოეული სტრუქტურული ერთეულის საქმიანობას და განსაზღვრავს მათ შესაბამისობას ბანკის ბიზნესგეგმებთან, დასახულ მიზნებთან და ამოცანებთან;

- ამოწმებს, შეესაბამება თუ არა ბანკის თანამსრომლების მიერ თავიანთი მოვალეობების შესრულება ბანკის შიდა ინსტრუქციებს, პოლიტიკასა და პროცედურებს, აგრეთვე მოქმედ კანონმდებლობასა და ცენტრალური ბანკის მოთხოვნებს;

- აფასებს ბანკის მიერ საკუთარი რესურსების გამოყენების ეფექტიანობას;

- აფასებს მიწოდებული ფინანსური ინფორმაციის სანდოობას, მართებულობასა და ასეთი ინფორმაციის ეფექტიანობას;

- გეგმავს თითოეულ შიდა აუდიტორულ შემოწმებას და შემოწმების შედეგებს წარუდგენს უმაღლეს მენეჯმენტს;

- ამოწმებს ბანკის დირექტორატის მიერ შიდა და გარე აუდიტის შედეგებისა და რეკომენდაციების შესაბამისი ღონისძიებების დროულად და ადეკვატურად განხორციელებას;

- ატარებს სპეციალურ აუდიტს ბანკის სამეთვალყურეო საბჭოს ან დირექტორატის მოთხოვნით, თუ ამის საჭიროება არგუმენტირებულია;

- საიდუმლოდ ინახავს შიდა აუდიტორული საქმიანობის განხორციელების დროს მიღებულ ინფორმაციას, არ გაახმაურებს კომერციული საიდუმლოების შემცველ ცნობებს, არ გამოიყენებს მათ თავისი ან მესამე პირის ინტერესებისათვის, განუხრელად იცავს საბანკო საიდუმლოებას;

- ამზადებს და წარადგენს პერიოდულ ანგარიშებს ჩატარებული ღონისძიებებისა და გაწეული მუშაობის შესახებ.

რა თქმა უნდა, თავისი შიდა აუდიტის სამსახური ჰყავს ქვეყნის ცენტრალურ ბანკსაც. საქართველოს ეროვნული ბანკის შიდა აუდიტის სამსახური შექმნილია კანონის შესაბამისად, რომლის უფროსს თანამდებობაზე ნიშნავს და თანამდებობიდან ათავისუფლებს ეროვნული ბანკის საბჭო სხდომის მონაწილე წევრების ხმათა უმრავლესობით. შიდა აუდიტის სამსახურის უფროსი ინიშნება 7 წლის ვადით.

უკანასკნელ ათწლეულებში, განსაკუთრებით - ბოლო პერიოდში, ერთი მხრივ, საბანკო საქმიანობის გართულება, ახალი საბანკო პროდუქტებისა და ტექნოლოგიების დანერგვა, ფინანსური გლობალიზაცია და მჭიდრო ბანკთაშორისი ურთიერთობების დამყარება, და, მეორე მხრივ, განვითარებული მსოფლიო ფინანსური კრიზისი, ბანკებისა და კლიენტების მდგომარეობის გაუარესება, დღის წესრიგში აყენებს

კომერციული ბანკების საქმიანობის შიდა კონტროლის სისტემების გაძლიერების საკითხს. ამ მხრივ შიდა აუდიტი რჩება უმნიშვნელოვანეს მიმართულებად.

თუკი თანამედროვე ქართულ საბანკო სისტემაში კომერციული ბანკების საქმიანობის კონტროლის განხორციელების სისტემის სამკუთხედის ორ წვერს წარმოადგენს ეროვნული ბანკის საზედამხედველო ფუნქცია და შიდა კონტროლის სისტემა (მათ შორის, შიდა აუდიტი), მესამე წვეროდ გვევლინება გარე აუდიტი.

საქართველოში საბანკო სისტემის რეფორმირების რთულ გზაზე პირველი ქმედითი ნაბიჯი გარე აუდიტის თანამედროვე კულტურის დამკვიდრების მიმართულებით გადაიდგა 1996 წელს ეროვნული ბანკის პრეზიდენტის წერილით „კომერციულ ბანკებში გარე აუდიტის ჩატარების შესახებ“. წერილით კომერციული ბანკების ხელმძღვანელებს ბანკის ობიექტური ფინანსური მდგომარეობის დადგენისა და ჯეროვანი მართვის უზრუნველსაყოფად ეცნობათ ყოველწლიური სრულმასშტაბიანი, საერთაშორისო ანგარიშგების პრინციპების შესაბამისად გარე აუდიტის ჩატარების აუცილებლობის შესახებ. აუცილებელ პირობად დასახელდა მოსაწვევი აუდიტორული ორგანიზაციისა და აუდიტორების კარგი რეპუტაცია და კომპეტენტურობა, ასევე ის, რომ ისინი არ უნდა ყოფილიყვნენ ბანკთან დაკავშირებული პირები. ამავე წერილით საერთაშორისო აუდიტორული ორგანიზაციის მოწვევისას რეკომენდაცია გაეწია 6 უდიდეს („დიდი ექვსეული“) საერთაშორისო აუდიტორულ კომპანიას (Arthur Andersen, Deloitte & Touche, Ernst & Young, Coopers & Lybrand, Kpmg და Price waterhouse. დღეს რეკომენდაცია ვრცელდება „დიდ ოთხეულზე“ (Deloitte & Touche, Ernst & Young, Kpmg და Price waterhouse).

აღნიშნული წერილით დაშვებულ იქნა გამონაკლისი იმ ბანკებისათვის, რომელთა ფინანსური მდგომარეობა არ იძლეოდა საერთაშორისო აუდიტორული ორგანიზაციის მოწვევის საშუალებას. მათ უფლება მიეცათ, მიემართათ იმ აუდიტორული ორგანიზაციებისათვის, რომელთაც ჰქონდათ საქართველოს პარლამენტთან არსებული აუდიტორული საქმიანობის საბჭოს მიერ გაცემული ლიცენზია და სრულმასშტაბიანი გარე აუდიტის ჩატარების პროფესიონალური შესაძლებლობა.

ამ მიმართულებით შემდეგი ნაბიჯი გადაიდგა „კომერციული ბანკების გარეაუდიტორული შემოწმების წესის“ დამტკიცებით. დღეისათვის კანონით „კომერციული ბანკების საქმიანობის შესახებ“ თითოეული კომერციული ბანკი და მისი შვილობილი საჭარმო ვალდებულია ყოველწლიურად მოიწვიოს გარე აუდიტორი და ეროვნული ბანკის მიერ დადგენილი წესით ჩაატაროს გარეაუდიტორული შემოწმება. ასევე თითოეული კომერციული ბანკი ვალდებულია გარეაუდიტორული შემოწმების დასრულებისთანავე ეროვნულ ბანკს წარუდგინოს შემოწმების სრული ანგარიში და გამოაქვეყნოს ეროვნული ბანკის წესებით განსაზღვრული საფინანსო ანგარიშგება და აუდიტის დასკვნა.

გარეაუდიტორული შემოწმების საბოლოო პროდუქტს წარმოადგენს აუდიტის დასკვნა - აუდიტორის მიერ სათანადო წესით შედგენილი, ხელმოწერით და ბეჭდით დამოწმებული ოფიციალური საბუთი, რომელშიც წარმოდგენილია დასკვნა ბანკისა და მისი შვილობილი საწარმოების ანგარიშგების უტყუარობის, საფინანსო-სამეურნეო საქმიანობის ბუღალტრული აღრიცხვის სისრულის და მოქმედ კანონმდებლობასა და დადგენილ ნორმატივებთან მისი შესაბამისობის შესახებ. გარდა აუდიტის დასკვნისა,

გარე აუდიტორი ადგენს სარეკომენდაციო წერილს ხელმძღვანელობისათვის (ე.წ. „წერილი მენეჯმენტს“), რომელიც არის კონფიდენციალური დოკუმენტი და გასაჯაროებას არ ექვემდებარება. ორივე დოკუმენტი უნდა მომზადდეს ფინანსური ანგარიშგების საერთაშორისო სტანდარტების (ფასს) შესაბამისად შედგენილ ფინანსურ ანგარიშგებაზე.

მოთხოვნის თანახმად, ბანკსა და მის შვილობილ საწარმოებს უნდა ემსახურებოდეს ერთი და იგივე გარე აუდიტი და, როგორც წესი, ბანკები ვალდებული არიან შეცვალონ ისინი ხუთ წელიწადში ერთხელ მაინც.

ბანკმა და გარე აუდიტორმა უნდა უზრუნველყონ, რომ აუდიტის მასშტაბები მისაღები იყოს ეროვნული ბანკისათვის. ეროვნული ბანკის უფლებები ამ მიმართულებით არ ამოიწურება, კერძოდ, მას უფლება აქვს ჩაერიოს ბანკისა (და მისი შვილობილი საწარმოების) და გარე აუდიტის ურთიერთობაში:

- მოითხოვოს შუალედური პერიოდის გარეაუდიტორული შემოწმება, სანამ მზად იქნება წლიური გარეაუდიტორული დასკვნა;
- მოითხოვოს გარე აუდიტორის შეცვლა, თუ მიიჩნევს, რომ ის ატარებს არაადეკვატურ შემოწმებას ან არ აქვს დამოუკიდებლობა, ან არ იცავს დადგენილ პროფესიულ სტანდარტებს და სხვ.;
- მოითხოვოს აუდიტის მასშტაბის გაფართოება ეროვნული ბანკისათვის მნიშვნელოვანი და საინტერესო კონკრეტული ამოცანებითა და საკითხებით, რომელთა შესახებაც გარე აუდიტორის დასკვნა ასახული იქნება მის მიერ მომზადებულ სარეკომენდაციო წერილში;
- საჭიროების შემთხვევაში, ნებისმიერ დროს მოიწვიოს დამოუკიდებელი აუდიტორი გარე აუდიტის ჩასატარებლად;
- შეხვდეს ბანკის გარე აუდიტს აუდიტის გეგმაში შეტანის მიზნით, მიაწოდოს ინფორმაცია მისთვის მნიშვნელოვანი და საინტერესო კონკრეტული ამოცანებისა და საკითხების შესახებ;
- მოითხოვოს, რომ სარეკომენდაციო წერილმა მოიცვას დეტალები მისთვის მნიშვნელოვანი და საინტერესო კონკრეტული ამოცანებისა და საკითხების შესახებ;
- აუდიტის ჩატარების პროცესში ან მისი დამთავრების შემდეგ აუდიტთან დაკავშირებულ საკითხებზე წერილობით მიმართოს ან შეხვდეს გარე აუდიტორს. თავის მხრივ, ეროვნულმა ბანკმა უნდა დაიცვას გარე აუდიტორის მიერ მიწოდებული ნებისმიერი ინფორმაციის კონფიდენციალობა, გარდა იმ ინფორმაციისა, რომელიც გამოქვეყნებულ წლიურ ანგარიშში იქნება მოცემული.

გამომდინარე იმ პასუხისმგებლობიდან, რომელიც ეკისრებათ გარე აუდიტორებს, არსებობს რამდენიმე აღსანიშნავი ვალდებულება. საქართველოში კომერციული ბანკების გარე აუდიტის ჩამტარებელმა უნდა უზრუნველყოს შემდეგი:

- განახორციელოს სამუშაო აუდიტის საერთაშორისო სტანდარტებისა და დამკვეთთან დადებული ხელშეკრულებით გათვალისწინებული მოთხოვნების შესაბამისად;
- აუდიტის განხორციელებისას იხელმძღვანელოს ქართული კანონმდებლობით;
- აღმოჩენიდან არა უგვიანეს 7 კალენდარული დღისა, ეროვნულ ბანკს შეატყობინოს იმ ნებისმიერი ფაქტობრივი ან სავარაუდო მდგომარეობის შესახებ,

რომელიც საფრთხეს უქმნის ბანკის შემდეგ ფუნქციონირებას ან მნიშვნელოვანი გაყალბების (მაქინაციის), ან ბანკის ხელმძღვანელობის მიერ სამსახურებრივი უფლებამოსილების ბოროტად გამოყენების ფაქტების შესახებ, ან იმ სხვა საკითხების შესახებ, რომლებიც ეროვნული ბანკის (როგორც საბანკო საქმიანობის ზედამხედველის) სასწრაფო რეაგირებას მოითხოვს;

- უშუალოდ გადასცეს ეროვნულ ბანკს აუდიტის დასკვნა, სარეკომენდაციო წერილი და აუდიტის პროცესში მოპოვებული ინფორმაცია (ე. წ. „აუდიტის ფაილი“);
- შეატყობინოს ეროვნულ ბანკს მიზეზების მითითებით თავისი გადაწყვეტილების შესახებ, რომ იგი უარს ამბობს ბანკის აუდიტზე ან ბანკის გადაწყვეტილების შესახებ, რომ გამოიცვალოს აუდიტორი ან აუდიტორული ფირმა.

გარე აუდიტის მთავრი მიზანია აუდიტის ობიექტის მდგომარეობის შესახებ ობიექტური და რეალური სურათის ჩვენება. გარე აუდიტი ახდენს მოცემული მომენტისათვის (როგორც წესი, საანგარიშო წლის ბოლოს) ბანკის ბალანსისა და მოგება-ზარალის ანგარიშების, შესაბამისი ბუღალტრული აღრიცხვის სანდოობის დადასტურებას მის მიერ მოთხოვნილი და მენეჯმენტის მიერ მიწოდებული ინფორმაციის საფუძველზე. რა თქმა უნდა, მიწოდებული ინფორმაციის სანდოობაზე სრული პასუხისმგებლობა ენიჭება ბანკის მენეჯმენტს.

გარე აუდიტის მიერ თავისი ძირითადი მიზნის მიღწევას განაპირობებს შემდეგი გარემოებები: მისი დამოუკიდებლობა, კონფიდენციალობა, პროფესიონალიზმი, კომპეტენცია, კეთილსინდისიერება, სტატისტიკური და ეკონომიკური ანალიზი, ახალი ტექნოლოგიების გამოყენება, რაციონალური გადაწყვეტილების მიღების უნარი, პასუხისმგებლობა მის მიერ გაწეულ რეკომენდაციებზე.

15.3. საბანკო ანგარიშების მნიშვნელობა და სახეობები

არაერთხელ აღინიშნა, რომ ისეთი რთული და დინამიკური ორგანიზაციის მართვა, როგორიცაა ბანკი, შეუძლებელია მისი საქმიანობის საკვანძო მიმართულებების შესახებ სრული და სანდო ინფორმაციის დროულად მიღების გარეშე. ამ ინფორმაციის პირველწყაროს წარმოადგენს ბუღალტრული აღრიცხვა, რომელიც ქართულ საბანკო სისტემაში ხორციელდება საერთაშორისო სტანდარტების შესატყვისი და სათანადო წესით დამტკიცებული ანგარიშთა გეგმისა და მისი გამოყენების ინსტრუქციის შესაბამისად.

ბანკში ბუღალტრული აღრიცხვის მთავარ მიზანს წარმოადგენს საქმიანობის შედეგების, ფინანსური მდგომარეობისა და ფულადი რესურსების მოძრაობის სანდო და რეალური ასახვა. ყოველივე ეს არაა ქართული საბანკო სივრცის განსაკუთრებული დამახასიათებელი ნიშანი, არამედ მსოფლიო საბანკო პრაქტიკის ქვაკუთხედი.

დროული და, რა თქმა უნდა, უტყუარი ინფორმაცია ბანკის ფინანსური მდგომარეობის, რენტაბელობის, ზრდის ტემპების, რეზერვებისა და სხვათა შესახებ სხვადასხვა პერიოდულობით, მოცულობითა და ხარისხით ესაჭიროება როგორც შიდა, ისე გარე მომხმარებლებს. მათ შორის:

- შიდა მომხმარებლებს განეკუთვნებიან აქციონერები, მმართველობითი

ორგანოები (აქციონერთა კრება, სამეთვალყურეო საბჭო, დირექტორატი), სტრუქტურული ერთეულები, შიდა კონტროლიორები და შიდა აუდიტი, თანამშრომლები;

- გარე მომხმარებლებს მიეკუთვნებიან ქვეყნის ცენტრალური ბანკი, ფინანსთა სამინისტრო, საგადასახადო, სტატისტიკური და სხვა სახელმწიფო ორგანოები, ასევე - გარე აუდიტორები, ბიზნესპარტნიორები, ინვესტორები, მეანაბრეები, მსესხებლები, საინფორმაციო და რეიტინგული სააგენტოები, საბანკო ასოციაციები და საკრედიტო ბიუროები, ანალიტიკოსები და ა.შ.

როგორც აღინიშნა, ამ ყველა მომხმარებელს ბანკის შესახებ ინფორმაცია სჭირდება სხვადასხვა დოზით, ოპერატიულობით, სიზუსტით და მიმართულებების მიხედვით, თუმცა, ბუნებაში არ არსებოს ერთიანი ინფორმაციული სისტემა, რომელიც დააკმაყოფილებდა თითოეული მომხმარებლის მოთხოვნებს. აქედან გამომდინარე, არსებობს ინფორმაციის სახეობები (ანგარიშგებები), რომლებიც განკუთვნილია სხვადასხვა მომხმარებელთა ჯგუფის ინტერესების დასაკმაყოფილებლად.

საბანკო ანგარიშგება - ესაა ბანკის რაოდენობრივი მაჩვენებლებისა და სხვადასხვა მახასიათებლის სისტემა, რომელიც წარმოაჩენს მის ფინანსურ მდგომარეობასა და საქმიანობის შედეგებს საანგარიშო პერიოდისათვის. ანგარიშგება არის ბანკში მიმდინარე აღრიცხვის დამამთავრებელი ეტაპი, რომელიც განაზოგადებს ინფორმაციას ბანკის მდგომარეობისა და საქმიანობის ძირითადი მიმართულებების შესახებ და წარმოგვიდგენს მას სტანდარტული საანგარიშგებო ფორმებისა და მაჩვენებლების სახით. საბანკო ანგარიშგებათა კლასიფიკაცია შეიძლება სხვადასხვა ნიშან-თვისების მიხედვით, რომელთა შორის აღსანიშნავია:

- 1) ეკონომიკური შინაარსის მიხედვით:
 - ბუღალტრული ანგარიშგება;
 - სტატისტიკური ანგარიშგება;
 - ფინანსური ანგარიშგება;
 - საზედამხედველო ანგარიშგება.
- 2) ანგარიშგების შინაარსის მიხედვით:
 - კერძო (ბანკის ცალკეული სტრუქტურის ან მიმართულების შესახებ);
 - ზოგადი (მთლიანად ბანკის შესახებ).
- 3) დანიშნულების მიხედვით:
 - გარე მომხმარებლებისათვის (ცენტრალური ბანკი, სახელმწიფო ორგანოები, გარე აუდიტი, ინვესტორები, პარტნიორები, კლიენტები);
 - შიდა მომხმარებლებისათვის, ანუ მმართველობითი ანგარიშგება (აქციონერები, სამეთვალყურეო საბჭო, შიდა აუდიტი, დირექტორატი, სტრუქტურული ერთეულები).
- 4) შვილობილი კომპანიებისა და ფილიალების ჩართულობის მიხედვით:
 - კონსოლიდირებული;
 - არაკონსოლიდირებული.
- 5) მიწოდების პერიოდულობის მიხედვით:
 - ოპერატიული (მოთხოვნის მიხედვით);
 - პერიოდული (ყოველდღიური, დეკადური, ყოველთვიური, კვარტალური);
 - წლიური.

- 6) სავალდებულო ხასიათის მიხედვით:
 - სავალდებულო (უნიფიცირებული ფორმებით);
 - ნებაყოფლობით (საცნობარო, საიმიჯო, სარეკლამო ხასიათის).
- 7) მაჩვენებლების დაჯგუფების მიხედვით:
 - პირველადი;
 - კრებსითი.
- 8) კონფიდენციალობის მიხედვით:
 - საჯარო;
 - კონფიდენციალური.

კანონით „კომერციული ბანკების საქმიანობის შესახებ“ ბანკები და მათი შვილობილი ორგანიზაციები ვალდებული არიან სისტემატურად შეადგინონ წლიური საფინანსო ანგარიშგებები, რომლებიც საერთაშორისო საბუღალტრო მეთოდების საფუძველზე ზუსტად ასახავენ მათ ოპერაციებსა და ფინანსურ მდგომარეობას. თითოეული კომერციული ბანკი ვალდებულია გარეაუდიტორული შემოწმების დასრულებისთანავე ეროვნულ ბანკს წარუდგინოს შემოწმების სრული ანგარიში და გამოაქვეყნოს ეროვნული ბანკის წესებით განსაზღვრული საფინანსო ანგარიშგება და გარეაუდიტორული დასკვნა.

ასევე, კანონის მოთხოვნით, კომერციული ბანკები ამზადებენ და ეროვნულ ბანკს წარუდგენენ ანგარიშგებებს, რომლებშიც ასახულია როგორც თვით ბანკის, ისე მისი შვილობილი ორგანიზაციების ორგანიზაციულ-საგანმკარგულებლო და საოპერაციო საქმიანობა. აგრეთვე ასახულია: ლიკვიდურობა, გადახდისუნარიანობა და მომგებიანობა, თვით ბანკისა და მისი შვილობილი ორგანიზაციების ფინანსური მდგომარეობა ერთობლივად და ცალ-ცალკე შეფასების მიზნით.

ეროვნული ბანკისათვის წარსადგენი ანგარიშგების ფორმა, ხარისხი და ვადები განისაზღვრება ეროვნული ბანკის რეგულაციებით, რომლის მიხედვითაც დადგენილია კომერციული ბანკების სავალდებულო ანგარიშგების შემდეგი სახეობები:

1. ბუღალტრული ანგარიშგება; 2. სტატისტიკური ანგარიშგება; 3. ფინანსური ანგარიშგება;
4. საზედამხედველო ანგარიშგება.

დავახასიათოთ ისინი მოკლედ:

1. ბუღალტრული ანგარიშგება

კომერციული ბანკების საბუღალტრო ანგარიშგების საფუძველს წარმოადგენს ანალიტიკური და სინთეზური აღრიცხვა. კომერციული ბანკები დადგენილი ფორმით ელექტრონულად გზავნიან ეროვნულ ბანკში ყოველდღიურ ბუღალტრულ ბალანსს საანგარიშო საბანკო დღიდან მესამე საბანკო დღის არა უგვიანეს 11 საათისა.

2. სტატისტიკური ანგარიშგება

საქართველოს ეროვნული ბანკის პერზიდენტის 2008 წლის 17 ივლისის №184 ბრძანებით დამტკიცებული „საქართველოს კომერციული ბანკებისათვის საბანკო სტატისტიკური ანგარიშგების ფორმებისა და მათი შევსების ინსტრუქციების“ შესაბამისად, დამტკიცდა როგორც სტატისტიკური ანგარიშგების ფორმები, ისე მათი შევსების მეთოდოლოგია და ინსტრუქციები, განისაზღვრა მათი წარმოდგენის ვადები და წესი. ქვემოთ (ცხრ. №15.1.) მოცემულია ეროვნულ ბანკში წარსადგენი

სტატისტიკური ანგარიშგების ფორმების ჩამონათვალი და მათი წარდგენის პერიოდულობა.

ცხრილი 15.1. კომერციული ბანკების მიერ საქართველოს ეროვნულ ბანკში წარსადგენი სტატისტიკური ანგარიშგებების ფორმები

ფორმის ნომერი	ფორმის დასახელება	პერიოდულობა
F2-1	ფიზიკური პირის დეპოზიტები ეროვნული ვალუტით	ყოველთვიური
F2-1-1	ფიზიკური პირის დეპოზიტები ეროვნული ვალუტით. მოზიდული საანგარიშო თვის განმავლობაში	ყოველთვიური
F2-2	ფიზიკური პირის დეპოზიტები უცხოური ვალუტით	ყოველთვიური
F2-2-1	ფიზიკური პირის დეპოზიტები უცხოური ვალუტით. მოზიდული საანგარიშო თვის განმავლობაში	ყოველთვიური
F2-3	იურიდიული პირების დეპოზიტები ეროვნული ვალუტით. (გარდა ბანკთაშორისი დეპოზიტებისა)	ყოველთვიური
F2-3-1	იურიდიული პირების დეპოზიტები ეროვნული ვალუტით. (გარდა ბანკთაშორისი დეპოზიტებისა) მოზიდული საანგარიშო თვის განმავლობაში	ყოველთვიური
F2-4	იურიდიული პირების დეპოზიტები უცხოური ვალუტით. (გარდა ბანკთაშორისი დეპოზიტებისა)	ყოველთვიური
F2-4-1	იურიდიული პირების დეპოზიტები უცხოური ვალუტით. (გარდა ბანკთაშორისი დეპოზიტებისა) მოზიდული საანგარიშო თვის განმავლობაში	ყოველთვიური
F2-5	საანგარიშო პერიოდში მოზიდული დეპოზიტები დეპოზიტორების მიხედვით	ყოველთვიური
F2-5-1	საანგარიშო პერიოდში მოზიდული რეზიდენტი იურიდიული პირების დეპოზიტები საქმიანობის სახეობების მიხედვით	ყოველთვიური
F2-6	ბანკთაშორისი დეპოზიტები ეროვნული ვალუტით	ყოველთვიური
F2-6-1	ბანკთაშორისი დეპოზიტები ეროვნული ვალუტით. მოზიდული საანგარიშო თვის განმავლობაში	ყოველთვიური
F2-7	ბანკთაშორისი დეპოზიტები უცხოური ვალუტით	ყოველთვიური
F2-7-1	ბანკთაშორისი დეპოზიტები უცხოური ვალუტით. მოზიდული საანგარიშო თვის განმავლობაში	ყოველთვიური
F3	საანგარიშო პერიოდის განმავლობაში მოზიდული ვადიანი დეპოზიტების მოცულობების სიდიდის ანგარიში	ყოველთვიური
F4-1	ბანკთაშორის სესხები (აუქციონის გვერდის ავლით) ეროვნული ვალუტით	ყოველთვიური
F4-1-1	ბანკთაშორის სესხები (აუქციონის გვერდის ავლით) ეროვნული ვალუტით გაცემული საანგარიშო თვის განმავლობაში	ყოველთვიური
F4-2	ბანკთაშორის სესხები (აუქციონის გვერდის ავლით) უცხოური ვალუტით	ყოველთვიური
F4-2-1	ბანკთაშორის სესხები (აუქციონის გვერდის ავლით)	ყოველთვიური

	უცხოური ვალუტით გაცემული საანგარიშო თვის განმავლობაში	
F4-3	კლიენტებზე (ბანკების გარდა) გაცემული სესხები ეროვნული ვალუტით	ყოველთვიური
F4-3-b	კლიენტებზე (ბანკების გარდა) გაცემული იპოთეკური სესხები ეროვნული ვალუტით	ყოველთვიური
F4-3-1	სესხები კლიენტებზე (ბანკების გარდა) გაცემული სესხები ეროვნული ვალუტით. გაცემული საანგარიშო თვის განმავლობაში	ყოველთვიური
F4-3-1-b	იპოთეკური სესხები კლიენტებზე (ბანკების გარდა) ეროვნული ვალუტით. გაცემული საანგარიშო თვის განმავლობაში	ყოველთვიური
F4-4	კლიენტებზე (ბანკების გარდა) გაცემული იპოთეკური სესხები უცხოური ვალუტით	ყოველთვიური
F4-4-b	კლიენტებზე (ბანკების გარდა) გაცემული იპოთეკური სესხები უცხოური ვალუტით	ყოველთვიური
F4-4-1	სესხები კლიენტებზე (ბანკების გარდა) გაცემული სესხები უცხოური ვალუტით. გაცემული საანგარიშო თვის განმავლობაში	ყოველთვიური
F4-4-1-b	იპოთეკური სესხები კლიენტებზე (ბანკების გარდა) უცხოური ვალუტით. გაცემული საანგარიშო თვის განმავლობაში	ყოველთვიური
F4-5	საანგარიშო თვის განმავლობაში რეზიდენტ იურიდიულ პირებზე ეროვნული ვალუტით გაცემული სესხები საქმიანობის სახეობების მიხედვით	ყოველთვიური
F4-6	საანგარიშო თვის განმავლობაში რეზიდენტ იურიდიულ პირებზე უცხოური ვალუტით გაცემული სესხები საქმიანობის სახეობების მიხედვით	ყოველთვიური
F4-7	ეროვნულ ვალუტით გაცემული სესხებითა და გადაუხდელი პროცენტებით დავალიანება	ყოველთვიური
F4-8	უცხოური ვალუტით გაცემული სესხებითა და გადაუხდელი პროცენტებით დავალიანება	ყოველთვიური
F5	საანგარიშო პერიოდში გაცემული სესხების მოცულობების სიდიდის ანგარიში	ყოველთვიური
F6	კომერციული ბანკების მიერ რეგიონების მიხედვით გაცემული სესხებით დავალიანება	ყოველთვიური
F7	სასესხო დავალიანების ბრუნვების ანგარიში	ყოველთვიური
F10-1	საბანკო პლასტიკური ბარათების „ISUINGi“	ყოველთვიური
F10-2	საბანკო პლასტიკური ბარათების „EQVAIRINGi“ საბანკო პლასტიკური ბარათების „ISUINGi“	ყოველთვიური
F11-1	უცხოური ვალუტის გადარიცხვებისა და გადარიცხვების ანგარიში ელექტრონული ანგარიშსწორების სახეობების მიხედვით	ყოველთვიური
F11-2	უცხოური ვალუტის ჩარიცხვებისა და გადარიცხვების ანგარიში	ყოველთვიური
F12	თბილისის ბანკთაშორის სავალუტო ბირჟის გარეთ უცხოური	ყოველთვიური

	ვალუტის ყიდვა-გაყიდვის ანგარიში	
F13	„ლორო“ და „ნოსტრო“ ანგარიშები	ყოველთვიური
F14-1	ფიზიკურ პირებზე გაცემული სამომხმარებლო სესხები საანგარიშო თვის ბოლოსათვის	ყოველთვიური
F14-2	ფიზიკურ პირებზე საანგარიშო თვის განმავლობაში გაცემული სამომხმარებლო სესხები	ყოველთვიური
F14-3	ფიზიკურ პირებზე საანგარიშო თვის განმავლობაში ეროვნული ვალუტით გაცემული სესხები სახეობების მიხედვით	ყოველთვიური
F14-4	ფიზიკურ პირებზე საანგარიშო თვის განმავლობაში უცხოური ვალუტით გაცემული სესხები სახეობების მიხედვით	ყოველთვიური
F14-5	ეფექტური საპროცენტო განაკვეთი საანგარიშო თვის განმავლობაში გაცემულ სესხებზე	ყოველთვიური
F15	ინფორმაცია საზღვარგარეთ სტაჟირების, კურსებში/სემინარებში მონაწილეობისა და სხვა მივლინების შესახებ	კვარტალური
F16	ინფორმაცია საზღვარგარეთიდან მიღებული გრანტების, ტექნიკური და სხვა დახმარების შესახებ	კვარტალური
F17	ინფორმაცია საფინანსო, საკონსულტაციო და საკომუნიკაციო მომსახურების შესახებ	კვარტალური
F18	ინკასაციის კვარტალური ანგარიში	კვარტალური
F19	დაუკმაყოფილებელი სასესხო განაცხადების ანგარიში	ყოველთვიური
F20	უცხოური ვალუტით განთავსებული დეპოზიტების სტრუქტურის ანგარიში საანგარიშო პერიოდის ბოლოსათვის	ყოველთვიური

სტატისტიკური ანგარიშების წარდგენა ეროვნულ ბანკში ხორციელდება ელექტრონული სახით, დამტკიცებული ფორმებით და ეროვნული ბანკის მიერ დადგენილ ვადებში (არა უგვიანეს 10 რიცხვისა საანგარიშო თვის/კვარტალის დამთავრების შემდეგ).

3. ფინანსური ანგარიშგება

საქართველოს ეროვნული ბანკის პრეზიდენტის 2006 წლის 23 მაისის №145 ბრძანებით დამტკიცებული „კომერციული ბანკის ფინანსური მდგომარეობის გამჭვირვალობის წესის“ შესაბამისად, საბაზრო დისციპლინის განმტკიცებისა და საბანკო სექტორისადმი საზოგადოების ნდობის ამაღლებისათვის ერთ-ერთი აუცილებელი პირობაა საბანკო სექტორის ფინანსური მდგომარეობის გამჭვირვალობა, რომელიც მიიღწევა კომერციული ბანკების მიერ ფინანსურ ანგარიშგებათა საჯაროობით.

დოკუმენტის თანახმად, ფინანსური ანგარიშგებების საჯარო გამოქვეყნება ხელს შეუწყობს თითოეული ბანკის საქმიანობის გამჭვირვალობასა და დაინტერესებულ პირთა ფართო წრის ინფორმირებას ბანკის საქმიანობის შედეგებისა და ფინანსური მდგომარეობის შესახებ. კომერციული ბანკების ფინანსურ ანგარიშგებათა საჯაროობა ხელს უწყობს იმას, რომ დაეხმაროს დაინტერესებულ პირებს ეკონომიკური გადაწყვეტილების მიღებაში, რაც დადებით ასახვას პოვნებს როგორც თავად ბანკის, ისე

საზოგადოების ეკონომიკურ განვითარებაზე.

ზემოაღნიშნული წესის თანახმად, საქართველოში მოქმედი კომერციული ბანკები ვალდებული არიან გამოაქვეყნონ როგორც წლიური აუდიტირებული ფინანსური ანგარიშგებები, ასევე ყოველკვარტალური არააუდიტირებული ფინანსური ანგარიშგებები, შემდეგი გარემოებების გათვალისწინებით:

- კვარტალური ფინანსური ანგარიშგების გამოქვეყნება ხდება მარტის, ივნისისა და სექტემბრის ფინანსური ანგარიშგებების სახით, კვარტალის დამთავრებიდან 30 დღის განმავლობაში. სავალდებულოა მათი გამოქვეყნება ბეჭდვით ორგანოში, საკუთარ ვებგვერდსა და ეროვნული ბანკის ვებგვერდზე;

- აუდიტირებული წლიური ანგარიშგების გამოქვეყნება ხდება აუდიტირებული დასკვნის მიღებიდან 30 დღის განმავლობაში. ასევე სავალდებულოა მათი გამოქვეყნება ბეჭდვით ორგანოში, საკუთარ ვებგვერდსა და ეროვნული ბანკის ვებგვერდზე. ამასთან, აუდიტირებულ წლიურ ფინანსურ ანგარიშგებასთან ერთად, ბანკმა უნდა გამოაქვეყნოს გარე აუდიტორების მიერ მომზადებული აუდიტის დასკვნა.

კომერციული ბანკი ვალდებულია წარუდგინოს ეროვნულ ბანკს ინფორმაცია იმ ბეჭდვითი ორგანოს დასახელებისა და ნომრის შესახებ, რომელშიც გამოქვეყნებული იქნება ბანკის კვარტალური და წლიური აუდიტირებული ფინანსური ანგარიშგებები. იგი ასევე აწვდის გამოქვეყნებული კვარტალური და წლიური აუდიტირებული ფინანსური ანგარიშგებების ელექტრონულ ვერსიას ეროვნული ბანკის ვებგვერდზე განთავსების მიზნით.

„გამჭვირვალობის წესით“ გათვალისწინებული ფინანსური ანგარიშგება მოიცავს შემდეგ ნაწილებს:

- საბალანსო უწყისი;
 - მოგება-ზარალის უწყისი;
 - ბალანსგარეშე ანგარიშგების უწყისი;
 - ეკონომიკური მაჩვენებლები;
- ინფორმაცია ბანკის სამეთვალყურეო საბჭოს, დირექტორატის, აქციონერებისა და ბენეფიციარების შესახებ, რომელშიც შედის: – სამეთვალყურეო საბჭოს წევრების ჩამონათვალი;
 - დირექტორთა საბჭოს წევრების ჩამონათვალი;
 - საწესდებო კაპიტალის 1% და მეტი წილის მფლობელი აქციონერების ჩამონათვალი წილების მითითებით;
 - ბანკის ბენეფიციარების ჩამონათვალი, რომლებიც პირდაპირ და არაპირდაპირ ფლობენ აქციების 5%-ს ან მეტს წილების მითითებით.

4. საზედამხედველო ანგარიშგება

საქართველოს ეროვნული ბანკის სხვადასხვა ნორმატიული დოკუმენტი, რომელთა მნიშვნელობა განსაკუთრებულია საბანკო ზედამხედველობის კუთხით, ავალდებულებს კომერციულ ბანკებს, თითოეული მათგანის ჭრილში დამტკიცებული ფორმით და ვადებში მოამზადონ და წარუდგინონ ეროვნულ ბანკს ანგარიშგებები. ქვემოთ მოცემულია ძირითადი ჩამონათვალი იმ ნორმატიული დოკუმენტებისა, რომლებიც ითვალისწინებენ კომერციული ბანკების მხრიდან შესაბამისი ანგარიშგებების მომზადებასა და წარდგენას ეროვნული ბანკისათვის:

- „კომერციული ბანკების საერთო ღია სავალუტო პოზიციის ლიმიტის დადგენის, გაანგარიშებისა და დაცვის წესი“ (20.07.2006);
- „დებულება კომერციულ ბანკებში რისკების მართვის თაობაზე“ (17.03.2008);
- „კომერციული ბანკების საქმიანობის ზედამხედველობისა და რეგულირების წესის დამტკიცების შესახებ“ (26.09.2008);
- „დებულება კომერციული ბანკების კაპიტალის ადეკვატურობის მოთხოვნების შესახებ“ (30.09.2008). გარდა ამისა, არსებობს ანგარიშგებები, რომლებიც იგზავნება ეროვნული ბანკის სხვადასხვა სამსახურის მოთხოვნის შესაბამისად.

რა თქმა უნდა, კომერციული ბანკების გარდა, ვალდებულება ანგარიშგებათა წარდგენის კუთხით აკისრია ეროვნულ ბანკსაც. კანონის თანახმად, საქართველოს ეროვნული ბანკი განიხილავს, ამტკიცებს და საქართველოს პარლამენტს წარუდგენს წლიური საქმიანობის ანგარიშსა და საფინანსო ანგარიშგებას. ეროვნული ბანკი ადგენს ყოველი წლის საფინანსო ანგარიშგებას, რომელიც მოიცავს:

- ბალანსს;
- მოგებისა და ზარალის ანგარიშგებას;
- საკუთარი კაპიტალის ცვლილებების შესახებ ანგარიშგებას;
- ფულადი ნაკადების შესახებ ანგარიშგებას;
- მათთან დაკავშირებული განმარტებითი ხასიათის შენიშვნებს.

ეროვნული ბანკის მიერ საბალანსო ანგარიშგების წარდგენისა და გამოქვეყნების შემდეგი წესი არსებობს:

- არა უგვიანეს 10 სამუშაო დღისა საქართველოს პარლამენტს წარუდგენს და აქვეყნებს არაუადიტირებულ საბალანსო უწყისს საანგარიშგებო თვის ბოლო სამუშაო დღის მდგომარეობით;
- საფინანსო წლის დასრულებიდან არა უგვიანეს 4 თვისა ეროვნული ბანკი აქვეყნებს და საქართველოს პარლამენტს დასამტკიცებლად წარუდგენს გასული წლის აუდიტირებულ ფინანსურ ანგარიშგებას;
- ყოველწლიურად, საფინანსო წლის დასრულებიდან არა უგვიანეს 4 თვისა, ეროვნული ბანკი საქართველოს პარლამენტს წარუდგენს ანგარიშს ფულად-საკრედიტო, სავალუტო და საზედამხედველო პოლიტიკის განხორციელების შესახებ.

დაბოლოს, არ შეიზლება არ ითქვას ანგარიშგების ისეთ მნიშვნელოვან სახეობაზე, როგორიცაა მმართველობითი ანგარიშგება, რომლის ამოცანები და მიზნები განისაზღვრება კონკრეტული კომერციული ბანკის ხელმძღვანელობის მოთხოვნებით, კვალიფიკაციით, ბანკის ტრადიციებით, განვითარების დონით, კორპორაციული მართვის კულტურითა და საქმიანობის სპეციფიკით. მიუხედავად ამისა, არსებობს ერთობლიობა იმ მიზნებისა, რომლებიც საერთოა ნებისმიერი ბანკისა და საკრედიტო ორგანიზაციისათვის.

მმართველობითი ანგარიშგება კომერციულ ბანკში წარმოადგენს კორპორაციული მართვის შემადგენელ ნაწილს და ასევე ბიუჯეტირების სისტემის შემადგენელ მოქნილ ინსტრუმენტს. მმართველობითი აღრიცხვა გვევლინება ფილიალების ქსელის მქონე ბანკისათვის მისი საქმიანობის კონტროლისა და შეფასების ქმედით საშუალებად, მითუმეტეს, თუ ეს ქსელი ფართოა.

ლიტერატურა

1. ასათიანი რ., „საქართველოს საბანკო სისტემა გლობალური ფინანსური კრიზისის

პირობებში“, ჟურნალი „ეკონომისტი“, №4, თბ., 2009.

2. ბასილაია კ. „კომერციული ბანკის ლიკვიდურობის და შემოსავლიანობის მართვის მეთოდები“ სოხუმის უნივერსიტეტის შრომების კრებული. ეკონომიკურ მეცნიერებათა სერია ტ. III, თბ. 2008

3. ბასილაია კ. „კომერციული ბანკების მიერ სახელმწიფო ბიუჯეტში ზოგიერთი ძირითადი გადასახადის გადახდის ვალდებულების წარმოშობის შესახებ“ სამეცნიერო-პრაქტიკული ჟურნალი „გადასახადები“ N17 თბ. 2008წ.

4. ბასილაია კ. „კომერციულ ბანკებში ბიუჯეტის შედგენის პროცესი“ სამეცნიერო-პრაქტიკული ჟურნალი „გადასახადები“ N18 თბ. 2008წ.

5. ბასილაია კ. „როგორ გავაანალიზოთ კომერციული ბანკის ფინანსური მდგომარეობა“ ჟურნალი ბიზნესი და კანონმდებლობა თბ. 2009 წელი სექტემბერი

6. ბასილაია კ. „კომერციული ბანკების მუშაობის ეფექტიანობის შეფასება“ სოხუმის უნივერსიტეტის შრომების კრებული, 2010 წელი ეკონომიკურ მეცნიერებათა სერია.

7. ბასილაია კ. „კომერციული ბანკების საიმედოობისა და მდგრადობის განმსაზღვრელი ფაქტორები ეკონომიკური კრიზისის პირობებში“ ჟურნალი ბიზნესი და კანონმდებლობა თბ. 2010 წელი მაისი

8. ბასილაია კ. „საბანკო საქმიანობის რეგულირების საყოველთაოდ აღიარებული მიდგომები“ სოხუმის უნივერსიტეტის საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული კონფერენციის მასალები თბ. 2011 წ.

9. ბასილაია კ. ლიპარტია ზ. „komerciuli bankis finansuri menejmentis efeqtianobis Sefasebis aspeqtebi“ აფხაზეთის მეცნიერებათა აკადემია 2014 წ.

10. ბასილაია კ. „კომერციულ ბანკებში შიდა აუდიტორული საქმიანობის მართვის საკითხისათვის“ საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული კონფერენცია. საქართველოს ბიზნესის აკადემია 19-20 მაისი 2016წ.

11. ბასილაია კ. „ფინანსური და ორგანიზაციულ-ეკონომიკური ინოვაციების როლის განსაზღვრა საბანკო მენეჯმენტში“ ჟურნალი ბიზნესი და კანონმდებლობა თბ. 2018წ

12. ელიავა ლ., რა უშლის ხელს საბანკო სისტემის მდგრადობას, „ბიზნესი და კანონმდებლობა“, ივლისი-აგვისტო, თბ., 2008.

13. კოვზანაძე ი., კონტრიძე გ. - თანამედროვე საბანკო საქმე - თეორია და პრაქტიკა, გამომცემლობა „სეზანი“ თბ. 2014წ

14. კაკულია რ., ბახტაძე ლ., კანდელაკიშვილი ლ., საბანკო საქმე, თბ., 2010.

15. ლიპარტია ზ, გელაშვილი მ, ჯღარკავა ნ, ბერიშვილი ხ. „კორპორაციული ფინანსები“ ტ.2 გამომცემლობა „უნივერსალი“ თბ.2013 გვ.553;

16. ლიპარტია ზ, გელაშვილი მ, „კომერციული ბანკის უსაფრთხოების უზრუნველყოფის

სტრატეგიის კონცეფციული ასპექტები“. სტატია, ახალციხის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტის კონფერენციის მასალები, 2011წ. გვ.162

17. ფიჩხაია ი., კომერციული ბანკის ოპერაციები და მომსახურება, თბ., 2013.

18. ცაავა გ., საბანკო საქმე, თბ., 2005.

19. ცაავა გ. ხანთაძე გ - საბანკო საქმე: ლექციების კურსი - თბილისი, გამომცემლობა „დანი“ 2014წ.

20. Банковское дело / Под ред. О. И. Лаврушина, 2-е изд, М., 2009.

21. Банковский менеджмент: учебник / Под ред. Е.Ф. Жукова, 4-е изд, М., 2012.

22. Деньги, Кредит, Банки: Учебник / Под ред. Г. Н. Белоглазовой, М., 2009.

23. Костерина Т.М., Банковское дело, М., 2012.

24. Коверт Дж., Розничный банковский бизнес: Бизнес-энциклопедия, М., 2010.

25. Лаврушин О.И., Афанасьева О.Н., Банковское дело: современная система кредитования. Учебное пособие, 7-е изд, М., 2013.

26. Лаврушин О.И., Основы банковского дела, 3-е изд, М., 2013.

27. Роуз С. П., Банковский менеджмент, М., 1995.

28. Синки Дж. Мл., Финансовый менеджмент в коммерческом банке и в индустрии финансовых услуг, М., 2007.

საკანონმდებლო აქტები, პერიოდული გამოცემები.

29. მონეტარული და საბანკო სტატისტიკის ბიულეტენი, 2001-2013, საქართველოს ეროვნული ბანკი.

30. კომერციული ბანკების ადგილზე შემოწმების მეთოდური სახელმძღვანელო, საქართველოს ეროვნული ბანკი, 2007.

31. საბანკო ზედამხედველობის ძირითადი პრინციპები, საქართველოს ეროვნული ბანკი, 2006.

32. საგადამხდელო სისტემის ძირითადი პრინციპები, საქართველოს ეროვნული ბანკი, 2007.

33. საქართველოს ეროვნული ბანკის ნორმატიული აქტები (წწწ.ნზგ.გოვ.გე).

34. საქართველოს ორგანული კანონი „საქართველოს ეროვნული ბანკის კანონი“, საქართველოს პარლამენტი, თბ., 1995 წლის 23 ივნისი.

35. საქართველოს ორგანული კანონი „საქართველოს ეროვნული ბანკის კანონი“, საქართველოს პარლამენტი, თბ., 2009 წლის 24 სექტემბერი.

36. საქართველოსკანონი„ფასიანი ქაღალდებისბაზრის შესახებ“, საქართველოს პარლამენტი, თბ., 1998 წლის 24 დეკემბერი.

37. საქართველოს კანონი „მეწარმეთა შესახებ“, საქართველოს პარლამენტი, თბ., 1994 წლის 28 ოქტომბერი.

38. საქართველოს კანონი „თამასუქის შესახებ“, საქართველოს პარლამენტი, თბ., 1995 წლის 19 აპრილი.

39. საქართველოს კანონი „ჩეკის შესახებ“, საქართველოს პარლამენტი, თბ., 1995 წლის 19 აპრილი.

დანართი 1.

სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

სასწავლო კურსის დასახელება	საბანკო საქმე
სასწავლო კურსის კოდი	
სასწავლო კურსის სტატუსი	ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტი. ბიზნესის ადმინისტრირების საბაკალავრო პროგრამა. სავალდებულო.
ECTS - სასწავლო კურსის კრედიტები	6 კრედიტი - 150 სთ. საკონტაქტო - 65 სთ, მათ შორის ლექცია - 30სთ, სემინარი - 30 სთ, შუალედური გამოცდა - 2 სთ, დასკვნითი გამოცდა - 3 სთ. დამოუკიდებელი მუშაობა - 85 საათი.
სასწავლო კურსის ფორმატი	სულ სემესტრში: ლექცია - 30 სთ და სემინარი - 30 სთ, კვირაში: ლექცია -2 სთ; სემინარი-2 სთ. მე-16 კვირას სემინარის ნაცვლად პრეზენტაცია 2 სთ.
ლექტორი	პროფესორის სახელი, გვარი ელფოსტა: k.basilaia@yahoo.com მობ: 577211526 კონსულტაციის დღეები: ყოველ კვირას, კონსულტაციების ცხრილის მიხედვით.
სასწავლო კურსის მიზანი	მოცემული დისციპლინის მიზანია სტუდენტს შეასწავლოს ბანკების წარმოშობისა და საქმიანობის ეკონომიკური საფუძვლები, განსაზღვროს - საბანკო სისტემის ორგანიზაციული და ინსტიტუციური სქემა საბაზრო ეკონომიკის პირობებში; * გაეცნოს - საბანკო ბაზრის არსს, სტრუქტურას, კონკურენციას საბანკო ბაზარზე და მის თავისებურებებს; * შეასწავლოს - ცენტრალური ბანკის ადგილი, ფუნქციები, მმართველობა, ეროვნული ბანკის ფულად - საკრედიტო რეგულირების ინსტრუმენტები * ჩამოაყალიბოს - კომერციული ბანკის არსი, მისი საქმიანობის პრინციპები, ოპერაციები, ფუნქციები, აგებულება, თანამედროვე საბანკო საქმიანობის განვითარების ტენდენციები; * დაახასიათოს - კომერციული ბანკის რესურსების სტრუქტურა, ბანკის კაპიტალის სახეები, ფუნქციები, ოპერაციები; * გაანალიზოს - კომერციული ბანკის შემოსავლები, ხარჯები და მოგება; * შეძლოს - საბანკო დაკრედიტების თანამედროვე სისტემის საკითხებში გარკვევა; * გაერკვეს - თანამედროვე საბანკო პროდუქტებსა და ტექნოლოგიებში; * გამოიყენოს - ბანკის ძირითადი ოპერაციები: საკრედიტო, სავალუტო, საანგარიშსწორებო, სალაროს, ფაქტორინგული, ლიზინგური, სატრასტო, იპოთეკური; * გამოიკვლიოს - საბანკო რისკების სახეობები და შეძლოს რისკების მართვის გამოყენება საბანკო ზედამხედველობის თვალსაზრისით.
სასწავლო კურსის შესწავლის წინაპირობები	ფინანსური მენეჯმენტი

სასწავლო კურსის შინაარსი	(იხ. დანართი I.1)
სავალდებულო ლიტერატურა	1. ბასილაია ვ. – „საბანკო საქმე“ - სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, (ელექტრონული წიგნი) თბ. 2018წ გვ.378 P.S ლიტერატურა ხელმისაწვდომია სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ბიბლიოთეკაში. ინტერნეტ-რესურსები: www.nbg.gov.ge
დამატებითი ლიტერატურა	1. საბანკო საქმე პროფ. ო.ი. ლავრუშინის რედაქციით. ქართული თარგმანის რედაქტორი პროფ. რ.შ. კაკულია; თბ.1996წ; 2. ცაავა გ. ხანთაძე გ - საბანკო საქმე: ლექციების კურსი - თბილისი, გამომცემლობა „დანი“ 2014წ. 3.ვ. მოსიაშვილი, ფ.ლომძე, ფ.ქოქოსაძე - საბანკო საქმე (ლექციების კურსი) თბილისი, გამომცემლობა „დანი“-თბ.2009. გვ.4-12
სწავლის შედეგები	1) ცოდნა და გაცნობიერება: კურსის გავლის შემდეგ სტუდენტებმა მიიღეს ფართო ცოდნა შემდეგ საკითხებში: • ბანკების წარმოშობისა და საქმიანობის ეკონომიკური საფუძვლები; • საბანკო ბაზრის არსი, სტრუქტურა, საბანკო ბაზარზე კონკურენცია და მისი თავისებურებები; • ცენტრალური ბანკის ადგილი, ფუნქციები, მმართველობა, ეროვნული ბანკის ფულად - საკრედიტო რეგულირების ინსტრუმენტები; • კომერციული ბანკის რესურსების სტრუქტურა, ბანკის კაპიტალის სახეები, ფუნქციები, ოპერაციები; • საბანკო მენეჯმენტი, სტრატეგიული დაგეგმვა და ბიუჯეტირება კომერციულ ბანკში, ფინანსური მენეჯმენტი და კომერციული ბანკის მენეჯმენტის შეფასება; • თანამედროვე საბანკო პროდუქტები და ტექნოლოგიები; • ბანკის ძირითადი ოპერაციები: საკრედიტო, სავალუტო, საანგარიშსწორებო, სალაროს, ფაქტორინგული, ლიზინგური, სატრასტო, იპოთეკური; 2) ცოდნის პრაქტიკაში გამოყენების უნარი: კურსის გავლის შემდეგ სტუდენტებს შეუძლიათ: • საბანკო საქმიანობის რეგულირების საკითხებში გარკვევა; • ჩამოაყალიბონ - კომერციული ბანკის არსი, მისი საქმიანობის პრინციპები, ოპერაციები, ფუნქციები, აგებულება, ხელმძღვანელი ორგანოები; • გაანალიზონ - კომერციული ბანკის შემოსავლები, ხარჯები და მოგება; • თანამედროვე საბანკო პროდუქტებისა და მომსახურების სახეების ცოდნა; • გაერკვნენ - საბანკო მენეჯმენტის ძირითად საკითხებში და შეძლონ ბანკის აქტივებისა და პასივების კომპლექსური მართვა; • შესაბამისი სტაჟირების/პრაქტიკის გავლის შემდეგ დამოუკიდებლად შეძლონ საბანკო ოპერაციების ჩატარება. 3) დასკვნის უნარი:

	• საბანკო საქმიანობასთან დაკავშირებული ძირითადი პრობლემის იდენტიფიკაცია, გამოცალკავება და ერთმანეთთან შედარება; • შედეგების ფორმულირება და დასკვნების ჩამოყალიბება; • გადაწყვეტილების მიღებისათვის მომზადება. 4) კომუნიკაციის უნარი: • თანამედროვე კომპიუტერული პროგრამების გამოყენების, ინტერნეტ რესურსების ძიებისა და დამუშავების, თანამედროვე ტექნოლოგიების გამოყენებით მასალის პრეზენტაციის უნარი; იდეებისა და ინფორმაციის ლოგიკური თანმიმდევრობით გადაცემა საბანკო სფეროს სპეციალისტებისა და არასპეციალისტებისთვის.
სწავლა/სწავლები ს მეთოდები	სასწავლო კურსის ათვისებისათვის გამოიყენება ლექცია, სემინარი, პრეზენტაცია, დამოუკიდებელი მუშაობა, კონსულტაცია, შუალედური და დასკვნითი გამოცდები. სწავლის პროცესში გამოიყენება სწავლების შემდეგი მეთოდები: სემინარი, პრეზენტაცია, წერითი მუშაობის მეთოდი.
შეფასების კრიტერიუმები	სტუდენტის ცოდნა ფასდება 100 ქულიანი სისტემით და ითვალისწინებს შემდეგ კომპონენტებს: 1) შუალედური შეფასებები: 0 - 60 ქულა, მათ შორის: ა) აქტიურობა 0-40 ქულა; ბ) შუალედური (წერითი) გამოცდა 0-20 ქულა; 2) დასკვნითი გამოცდა: 0-40 ქულა. ა) აქტიურობა: <i>პრაქტიკული მეცადინეობა 0-30 ქულა</i> <i>პრაქტიკული მეცადინეობა</i>, რომლის დროს სტუდენტის სააუდიტორიო აქტიურობა ფასდება ერთი კვირის განმავლობაში 2 ქულით, სულ 15 ჯერ: $15 \times 2 = 30$. ყოველკვირეული ტესტი (10 თითოეული 0,2 ქულა) სულ 2 ქულა. პასუხი სწორია - 0,2 ქულა; პასუხი არასწორია - 0 ქულა. პრეზენტაცია – 10 ქულა; სტუდენტები სემესტრის დასაწყისში, ლექტორთან შეთანხმებით, ირჩევენ კურსის სილაბუსის თემატიკიდან საპრეზენტაციო თემას, სემესტრის განმავლობაში ემზადებიან და სემესტრის ბოლო კვირას წარმოადგენენ პრეზენტაციას. სტუდენტებს ევალებათ პრეზენტაცია ინდივიდუალური/ჯგუფური სახით. პრეზენტაციის შეფასების კრიტერიუმებია: ფაქტობრივი მასალის ფლობა, არგუმენტაცია - 5 ქულა; 5 ქულა - სტუდენტი სრულყოფილად ფლობს მის მიერ წარმოდგენილ ინფორმაციასა და მასალებს; მის მიერ წარმოდგენილი დასკვნები არგუმენტირებული და გამყარებულია შესაბამისი ლიტერატურით; 4 ქულა - სტუდენტი ფლობს ფაქტობრივ მასალას, ამყარებს მას შესაბამისი ინფორმაციით, მაგრამ უშვებს მცირეოდენ უზუსტობებს;

3 ქულა - სტუდენტის მიერ წარდგენილი მასალა არგუმენტირებულია, მაგრამ აკლია სიზუსტე. სტუდენტი ვერ ფლობს სრულყოფილად მასალას;

2 ქულა - ფაქტობრივი მასალა გადმოცემულია არასრულყოფილად, აკლია არგუმენტაცია; უზუსტობებია ტერმინოლოგიაში;

1 ქულა - სტუდენტი ნაწილობრივ ფლობს ინფორმაციასა და მასალას, ნაშრომი არ არის არგუმენტირებული;

0 ქულა - სტუდენტი ვერ ფლობს ფაქტობრივ მასალას, ნაშრომში განხილული საკითხი განსახილველი თემის შეუსაბამოა.

ნაშრომის წარდგენა-პრეზენტაცია -3 ქულა;

3 ქულა - სტუდენტი სრულყოფილად ფლობს აუდიტორიას და ტექნიკურ საშუალებებს, მეტყველებს გასაგებად და ლაკონურად, ამომწურავად და სრულყოფილად პასუხობს დასმულ კითხვებზე;

2 ქულა - სტუდენტი ფლობს აუდიტორიას, მეტყველებს გასაგებად, დასმულ კითხვებს პასუხობს ამომწურავად, მაგრამ უშვებს მცირეოდენ უზუსტობებს;

1 ქულა - სტუდენტი ნაწილობრივ ფლობს აუდიტორიას, მეტყველება არ არის გამართული, აკლია თავდაჯერებლობა, უშვებს შეცდომებს;

0 ქულა - სტუდენტი ვერ ფლობს აუდიტორიას, მეტყველებს გაუგებრად, ვერ პასუხობს დასმულ კითხვებს.

ნაშრომის ტექნიკური მხარე - 2 ქულა.

2 ქულა - ნაშრომი ტექნიკური თვალსაზრისით შესრულებული და გაფორმებულია მაღალ დონეზე;

1 ქულა - ნაშრომი ტექნიკური თვალსაზრისით შესრულებულია დამაკმაყოფილებელ დონეზე; დაშვებულია მცირეოდენი ხასიათის უზუსტობები;

0 ქულა - ნაშრომი ტექნიკურად გაფორმებულია არასწორად და დაშვებულია შეცდომები.

ბ) შუალედური (წერითი) გამოცდა: 0 - 20 ქულა;

შუალედური გამოცდა არის წერითი ფორმის (ტარდება მე-8 კვირას) და მოიცავს:

➤ ტესტი - 20 (თითოეული 1 ქულა): სულ 20 ქულა;
პასუხი სწორია - 1 ქულა;
პასუხი არასწორია - 0 ქულა.

შუალედური შეფასებების ჯამური მინიმალური კომპეტენციის ზღვარია - 15 ქულა

2)დასკვნითი შეფასება (წერითი) 40 ქულა.

➤ ტესტი - 20 (თითოეული 1 ქ.) სულ 20 ქულა;
პასუხი სწორია - 1 ქულა;
პასუხი არასწორია - 0 ქულა.

➤ 2 საკითხი პროგრამული მასალიდან თითოეული 10 ქულა. სულ

10 - ქულიანი საკითხის შეფასება:

10 - საკითხი ზუსტად და ამომწურავად არის გადმოცემული; ტერმინოლოგია დაცულია. სტუდენტი ზედმიწევნით კარგად ფლობს პროგრამით გათვალისწინებულ გავლილ მასალას, საფუძვლიანად აქვს ათვისებული როგორც ძირითადი, ისე დამხმარე ლიტერატურა.

9 - საკითხი ზუსტად არის გადმოცემული; ტერმინოლოგია დაცულია. სტუდენტი კარგად ფლობს პროგრამით გათვალისწინებულ გავლილ მასალას, საფუძვლიანად აქვს ათვისებული ძირითადი ლიტერატურა.

8 - პასუხი სრულია, მაგრამ შეკვეცილი; ტერმინოლოგიურად გამართულია; საკითხი ამომწურავად არის გადმოცემული; არსებითი შეცდომა არ არის; სტუდენტი კარგად ფლობს პროგრამით გათვალისწინებულ გავლილ მასალას; ათვისებული აქვს ძირითადი ლიტერატურა.

7 - პასუხი სრულია, მაგრამ შეკვეცილი; ტერმინოლოგიურად გამართულია; არსებითი შეცდომა არ არის; სტუდენტი საშუალო დონეზე ფლობს პროგრამით გათვალისწინებულ გავლილ მასალას; დამაკმაყოფილებლად აქვს ათვისებული ძირითადი ლიტერატურა.

6 - პასუხი არასრულია; საკითხი დამაკმაყოფილებლად არის გადმოცემული; ტერმინოლოგია სრულყოფილი არ არის; სტუდენტი საშუალო დონეზე ფლობს პროგრამით გათვალისწინებულ მასალას, მაგრამ აღინიშნება მცირეოდენი შეცდომები.

5 - პასუხი არასრულია; საკითხი დამაკმაყოფილებლად არის გადმოცემული; ტერმინოლოგია სრულყოფილი არ არის; სტუდენტი საშუალო დონეზე ფლობს პროგრამით გათვალისწინებულ მასალას, მაგრამ აღინიშნება მცირეოდენი შეცდომები.

4 - პასუხი არასრულია; ტერმინოლოგია მცდარია; საკითხის შესაბამისი მასალა გადმოცემულია ნაწილობრივ; სტუდენტს არასაკმარისად აქვს ათვისებული ძირითადი ლიტერატურა; აღინიშნება რამდენიმე არსებითი შეცდომა.

3 - პასუხი არასრულია; ტერმინოლოგია მცდარია; საკითხის შესაბამისი მასალა გადმოცემულია არსებითი შეცდომებით. სტუდენტს ცუდად აქვს ათვისებული ძირითადი ლიტერატურა; აღინიშნება არსებითი შეცდომები.

2 - პასუხი ნაკლოვანია, ტერმინოლოგია არ არის გამოყენებული, ან არ არის შესაბამისი; პასუხი არსებითად მცდარია. გადმოცემულია საკითხის შესაბამისი მასალის მხოლოდ ცალკეული ფრაგმენტები.

1 - პასუხი ნაკლოვანია, სტუდენტი ვერ ფლობს ტერმინოლოგიას, ან არ არის შესაბამისი; პასუხი მნიშვნელოვნად მცდარია. საკითხის შესაბამისი მასალიდან არცერთი ნაწილი არაა მართებული.

0 - პასუხი საკითხის შესაბამისი არ არის ან საერთოდ არ არის

	რეალიზებული. დასკვნითი გამოცდის მინიმალური კომპეტენციის ზღვარი შეადგენს 20 ქულას. საბოლოო შეფასება წარმოადგენს შუალედური შეფასებებისა და დასკვნითი შეფასების ჯამს. შეფასების სისტემა უშვებს: ა) ხუთი სახის დადებით შეფასებას: ა.ა) (A) ფრიადი – შეფასების 91-100 ქულა; ა.ბ) (B) ძალიან კარგი – მაქსიმალური შეფასების 81-90 ქულა; ა.გ) (C) კარგი – მაქსიმალური შეფასების 71-80 ქულა; ა.დ) (D) დამაკმაყოფილებელი – მაქსიმალური შეფასების 61-70 ქულა; ა.ე) (E) საკმარისი – მაქსიმალური შეფასების 51-60 ქულა. ბ) ორი სახის უარყოფით შეფასებას: ბ.ა) (FX) ვერ ჩააბარა – მაქსიმალური შეფასების 41-50 ქულა, რაც ნიშნავს, რომ სტუდენტს ჩასაბარებლად მეტი მუშაობა სჭირდება და ეძლევა დამოუკიდებელი მუშაობით დამატებით გამოცდაზე ერთხელ გასვლის უფლება; ბ.ბ) (F) ჩაიჭრა – მაქსიმალური შეფასების 40 ქულა და ნაკლები, რაც ნიშნავს, რომ სტუდენტის მიერ ჩატარებული სამუშაო არ არის საკმარისი და მას საგანი ახლიდან აქვს შესასწავლი. დანარჩენი რეგულაციები მოცემულია სასწავლო პროცესის მარეგულირებელ წესში.

დანართი I.1

კვირა	საათების რაოდენობა	<i>სასწავლო კურსის შინაარსი</i> <i>(შესასწავლი საკითხების, აქტივობებისა და შეფასების ფორმების მითითებით)</i>
1	ლექცია - 2 სთ სემინარი - 2 სთ	სილაბუსის გაცნობა, სტუდენტთა ზოგადი დონის შემოწმება. ლექცია: საბანკო -საკრედიტო საქმიანობის სისტემა: 1. საბანკო საქმიანობის ჩამოყალიბების ევოლუცია და ბანკების კლასიფიკაცია; 2. საბანკო საქმიანობის სამართლებრივი რეგულირების ისტორიული გამოცდილება და პერსპექტივები; 3. თანამედროვე საბანკო-საკრედიტო სისტემის ელემენტების მიმოხილვა ლიტერატურა: 1. ბასილაია კ. – „საბანკო საქმე“ - სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, (ელექტრონული წიგნი) თბ. 2018წ. გვ. 9-33

2	ლექცია - 2 სთ სემინარი - 2 სთ	ლექცია: ცენტრალური ბანკების როლი ქვეყნის ეკონომიკის განვითარებაში: 1. ცენტრალური ბანკის ევოლუცია და არსი; 2. საქართველოს ეროვნული ბანკის ძირითადი ფუნქციები და ამოცანები; 3. ცენტრალური ბანკის ფულად-საკრედიტო რეგულირების ინსტრუმენტები. ლიტერატურა: 1. ბასილაია კ. – „საბანკო საქმე“ - სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, (ელექტრონული წიგნი) თბ. 2018წ. გვ.34-46
3	ლექცია - 2 სთ სემინარი - 2 სთ	ლექცია: კომერციული ბანკის საქმიანობის პრინციპები, ფუნქციები და საინვესტიციო ასპექტები: 1.კომერციული ბანკის საქმიანობის არსი, პრინციპები და ფუნქციები; 2.კომერციული ბანკის ფუნქციები და საკრედიტო ოპერაციები; 3. კომერციული ბანკის საინვესტიციო საქმიანობის განვითარების ასპექტები. ლიტერატურა: 1. ბასილაია კ. – „საბანკო საქმე“ - სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, (ელექტრონული წიგნი) თბ. 2018წ. გვ.47-68
4	ლექცია - 2 სთ სემინარი - 2 სთ	ლექცია: კომერციული ბანკების პასიური ოპერაციების მიმოხილვა: 1.კომერციული ბანკის პასიური ოპერაციები და სტრუქტურა; 2.კომერციული ბანკის კაპიტალის ფუნქციები და სტრუქტურა; 3. კომერციული ბანკის საწესდებო კაპიტალის ფორმირების წყაროები; 4.კომერციული ბანკის მოზიდული სახსრების მახასიათებლები. ლიტერატურა: 1. ბასილაია კ. – „საბანკო საქმე“ - სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, (ელექტრონული წიგნი) თბ. 2018წ. გვ.69-93
5	ლექცია - 2 სთ სემინარი - 2 სთ	ლექცია: თემა 5. საბანკო მენეჯმენტი: 1. საბანკო მენეჯმენტის არსი, მიზანი და ელემენტები; 2. სტრატეგიული დაგეგმვა და ბიუჯეტირება კომერციულ ბანკში; 3. კომერციულ ბანკის ფინანსური მენეჯმენტი. ლიტერატურა: 1. ბასილაია კ. – „საბანკო საქმე“ - სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, (ელექტრონული წიგნი) თბ. 2018წ. გვ.94-108

6	ლექცია - 2 სთ სემინარი - 2 სთ	ლექცია: კომერციული ბანკის აქტივების სტრუქტურა და ოპერაციები: 1. საბანკო სისტემის ძირითადი მახასიათებლები; 2. ბანკის აქტიური ოპერაციების კლასიფიკაცია; 3. კომერციული ბანკის აქტივების სტრუქტურა, ხარისხი და მისი შეფასება. ლიტერატურა: 1. ბასილაია კ. – „საბანკო საქმე“ - სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, (ელექტრონული წიგნი) თბ. 2018წ. გვ.109-131
7	ლექცია - 2 სთ სემინარი - 2 სთ	ლექცია: საბანკო სისტემის ძირითადი ელემენტების მენეჯმენტის მეთოდოლოგიური საფუძვლები: 1. კომერციული ბანკის ლიკვიდობის, გადახდისუნარიანობის არსი და მათზე მოქმედი ფაქტორები; 2. კომერციული ბანკის ლიკვიდობის მართვა და შეფასება; 3. კომერციული ბანკის შემოსავლები, ხარჯები და მოგებიანობის შეფასება. ლიტერატურა: 1. ბასილაია კ. – „საბანკო საქმე“ - სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, (ელექტრონული წიგნი) თბ. 2018წ. გვ.132-167
8	2 სთ	შუალედური გამოცდა /წერითი ფორმით/
9	ლექცია - 2 სთ სემინარი - 2 სთ	ლექცია: საქართველოს კომერციული ბანკის უნაღდო ანგარიშსწორების სისტემა: 1. უნაღდო ანგარიშსწორების როლი ეკონომიკაში; 2. უნაღდო ანგარიშსწორების ორგანიზების ზოგადი დებულებები, ბანკთაშორისი ანგარიშსწორება; 3. საქართველოს კომერციულ ბანკებში ანგარიშის გახსნის წესი, საგადახდო საბუთების სახეობები, მათი გაფორმება და გამოყენება; 4. ანგარიშსწორება საგადახდო და საინკასო დავალებებით; დოკუმენტური ოპერაციები (აკრედიტივი და ინკასო); ანგარიშსწორება ჩეკებით. ლიტერატურა: 1. ბასილაია კ. – „საბანკო საქმე“ - სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, (ელექტრონული წიგნი) თბ. 2018წ. გვ.168-197
10	ლექცია - 2 სთ სემინარი - 2 სთ	ლექცია: საბანკო დაკრედიტების თანამედროვე სისტემა და პროცესი 1. საბანკო დაკრედიტების საფუძვლები, საკრედიტო პოლიტიკა და უზრუნველყოფის ფორმები; 2. საბანკო პროცენტი, საპროცენტო მარჟა, საპროცენტო განაკვეთის სახეობები და დარიცხვის მეთოდები; 3. საბანკო კრედიტების კლასიფიკაციის ელემენტების მახასიათებლები

		ლიტერატურა: 1. ბასილაია კ. – „საბანკო საქმე“ - სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, (ელექტრონული წიგნი) თბ. 2018წ. გვ.198-232
11	ლექცია - 2 სთ სემინარი - 2 სთ	ლექცია: კომერციული ბანკის საკასო და საინვესტიციო მომსახურების ოპერაციები: 1. ბანკის სალაროს მეურნეობის ორგანიზება და მართვა; 2. ბანკნოტებისა და მონეტების ფორმირება, ფულადი სახსრების ინკასაცია; 3. კომერციული ბანკების საინვესტიციო ოპერაციების მართვა ფასიანი ქაღალდებით. წარმოებული ოფციონები, ფიუჩერსები, სვოპები. ლიტერატურა: 1. ბასილაია კ. – „საბანკო საქმე“ - სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, (ელექტრონული წიგნი) თბ. 2018წ. გვ.233-253
12	ლექცია - 2 სთ სემინარი - 2 სთ	ლექცია: კომერციული ბანკის სავალუტო ოპერაციები: 1. სავალუტო ოპერაციების არსი და კლასიფიკაცია, სავალუტო ბაზარი და მისი სტრუქტურა; 2. კომერციული ბანკების სავალუტო ოპერაციების სახეობები; 3. სავალუტო ინტერვენციები და ეროვნული ვალუტის ოფიციალური გაცვლითი კურსის განსაზღვრის წესი. ლიტერატურა: 1. ბასილაია კ. – „საბანკო საქმე“ - სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, (ელექტრონული წიგნი) თბ. 2018წ. გვ.254-275
13	ლექცია - 2 სთ სემინარი - 2 სთ	ლექცია: კომერციული ბანკის ფინანსური მომსახურების სპეციალური ოპერაციები: 1. ლიზინგური ოპერაციები; 2. ფაქტორინგული ოპერაციები; 3. ფორფეტიზგული და სატრასო ოპერაციები. ლიტერატურა: 1. ბასილაია კ. – „საბანკო საქმე“ - სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, (ელექტრონული წიგნი) თბ. 2018წ. გვ.276-302
14	ლექცია - 2 სთ სემინარი - 2 სთ	ლექცია: თანამედროვე საბანკო პროდუქტები და ტექნოლოგიების გამოყენება: 1. საბანკო პლასტიკური ბარათები; 2. დისტანციური საბანკო მომსახურება, ბანკომატი; 3. ელექტრონული გზავნილები სავაჭრო ორგანიზაციებში. ლიტერატურა: 1. ბასილაია კ. – „საბანკო საქმე“ - სოხუმის სახელმწიფო

		უნივერსიტეტი, (ელექტრონული წიგნი) თბ. 2018წ. გვ.303-314
15	ლექცია - 2 სთ სემინარი - 2 სთ	ლექცია: საბანკო რისკების სახეობები და საბანკო რისკმენეჯმენტი: 1. საბანკო რისკები და მათი კლასიფიკაცია: საკრედიტო რისკი, საბაზრო რისკი, ლიკვიდობის რისკი; საოპერაციო რისკი, სამართლებრივი რისკი, რეპუტაციის რისკი, სტრატეგიული რისკი; 2. რისკმენეჯმენტი კომერციულ ბანკში; 3. რისკების შეფასებისა და მართვის სისტემა. ლიტერატურა: 1. ბასილაია კ. – „საბანკო საქმე“ - სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, (ელექტრონული წიგნი) თბ. 2018წ. გვ.315-346
16	ლექცია - 2 სთ პრეზენტაცია - 2 სთ	ლექცია: კომერციული ბანკის საქმიანობის კონტროლის სისტემა და ანგარიშგება: 1. ბანკის საქმიანობის შიდა კონტროლის სისტემა; 2. შიდა და გარე აუდიტი: მიზნები, ამოცანები; 3. საბანკო ანგარიშგების მნიშვნელობა და სახეობები. ლიტერატურა: 1. ბასილაია კ. – „საბანკო საქმე“ - სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, (ელექტრონული წიგნი) თბ. 2018წ. გვ.347-366
17	3 სთ	დასკვნითი გამოცდა (წერითი ფორმით)
18 - 19		დამატებითი გამოცდა
სულ - 65 სთ		
სასწავლო კურსში FX-ის მიღების შემთხვევაში ინიშნება დამატებითი გამოცდა დასკვნითი გამოცდის შედეგების გამოცხადებიდან არანაკლებ 5 დღეში.		